

A
J E Z S U I T A K
TÖRTÉNETE.

ELSŐ KÖTET.

BX3702
B637
1873
v. 1

A

263

JEZSUITÁK TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

ELSŐ KÖTET.

LIPCSE,
KÖHLER K. F.
1873.

Az olvasóhoz.

Krisztus tanai a papság kezében csakhamar elfajultak. A vallás egyházzá, az egyház hierarchiává lett, s a keresztyénség erkölcsi jelentősége a hatalom pompájában, a ragyogó külsőségekben elenyészett. A hierarchia feje, a pápaság uralkodott valláson és tudományon, mindkettőt kiskorúságra kárhoztatva. Az épület erős volt és szilárd, de a szellem mindinkább kiveszett belőle, s így nem dacolhatott maradandóan az idők viharaiival. De az emberiség végre felébredt évezre-des kábultságából, s amint a renaissance felszabadítá a munkálkodó embert, úgy a reformáció felszabadította a gondolkozó és imádkozó embert a pápaság nyomasztó gyámsága alól.

A pápaság kétségbeesett erőfeszítéssel igyekezett a kor új szellemének ellenállani, s e hosszú küzdelemben, mely még ma sincs befejezve, leghatékonyabb fegyvereinek egyike a Jézus-társaság volt. A jezsuitismus az új kor szelleme elleni reakció megtestesülése. A legnagyobb, legátgondoltabb, s kétségkívül leggyümölcsözőbb rendszer a theokratiai eszmék megvalósítására, melyet a világ valaha látott. E cél elérésére eszközül használt mindent: a templomot és szószéket, oltárt és gyóntatószéket, iskolát és piacot, zárdát és színházat, fejedelmek kormánybotját s a katona szabályját, a test bűneit és a lélek tévelygéseit, az emberek butaságát s gazságát, és ahol mindez nem használt: a méregkeverő kelyhét s az orgyilkos gyilkját.

És a harc még ma is folyik. Nem oly hatalmas többé a jezsuita szerzet, mint volt eltöröltetése előtt, de sokkal hatalmasabb ma, mint volt félszázad előtt. Nincs világi vagy egyházi intézmény, melynek sorsa az utolsó három század alatt változandóbb, fénynyel és viszontagsággal, diadallal és vereséggel teljesebb lett volna, mely önmagának több hasznót, az emberiségnek több kárt okozott volna, mint a jezsui-

ták szerzete. Üldözve, száműzve, a legkatholikusabb államoktól fekélyes tagként ellökve, s ami még szerzettel nem történt: bokros vétkezései büntetéseül a pápaság által eltörölve, majd ismét feltámadva s újra befogadva, anélkül, hogy természetét, a bűnt megtagadná, anélkül, hogy célját, az uralkodást feladná, — történelme a világtörténet legérdekesebb epizódjainak egyike.

És nincs része a világtörténetnek, mely Magyarországon kevesbbé volna ismeretes. A nagy tömeg alig tud róla egyebet, mint azt, hogy neve a legsértőbb gúnynevek egyike; az olvasó közönség túlnyomó része alig bir róla más fogalmakkal, mint melyeket a napisajtó közleményeiből merít, s csak igen kevesen vannak, kik a rend szellemét, természetét, s melyből az kitetszik, történetét ismernék.

Ezt pedig ismernünk kell. A jezuitismus örök, természetes ellensége minden szabadságnak s haladásnak, s ha ez ellenségen, mely már hazánk testén is annyi vérző sebet ütött, diadalt akarunk ülni, mindenekelőtt meg kell azt ismernünk.

Ez ösztönzött reá, hogy a legjobb, hű és részrehajlatlan történetírók munkáinak felhasználá-

lásával, a magyar olvasó közönségnek kezébe adjuk e könyvet, melynek segélyével a jezsuita rend történetéből megismerkedhetik annak elveivel, tetteivel és szellemével.

Ajánljuk azt az igazság minden barátjának figyelmébe.

Budapest, 1873. Márciusban.

Bocskay Brutus.

BEVEZETÉS.

A római egyházban már régen, a reformáció kitörése előtt, felébredt volt az oppositio szelleme. Teljesen vakká s rabbá tenni az emberiséget Rómának sohasem sikerült. Az egyház csakhamar levetkezve keresztyén jellegét, a világi hatalom, fényűzés és élvágy intézete lett, melyben a vallás durva materialismussá, az Isten tisztelete ízetlen bálványimádássá lett.

A visszaélés és bűn e rendszere ellen, mely a pápasággal együtt növekedett fel, egymásután felszóltak egyes felekezetek, zsinatok, uralkodók. Nem használt. A nép buta, a papság romlott maradt; sőt romlottabb lett napról-napra. Péter utódai, Kisztus helytartói diadalmas versenytársai lettek a gyalázatban egy Nerónak, Caligulának, Heliogabalnak. Róma volt tűzhelye, forrása a kor erkölcsi elaljasodásának, innen áradt szét az egyházi áldás és az erkölcsi demoralisatio az egész világra. Az emberiség egy-egy helyen fellázadt a bűnnek világuralma ellen, de köte-

lességeikről megfélemezett uralkodók s az inquisitio mindannyiszor elfojtották a mozgalmat.

A reformáció volt az első szabadság-mozgalom az egyházban, mely maradandó jótéteményeket hozott az emberiségre. A reformáció az emberiség jobb részének megbotránkozásából, s azon általánosan érzett-öntudatból keletkezett, hogy a dolgok régi rendje többé fenn nem tartható. A reformáció Európa népének jelentékeny részét elszakítja a pápaságtól, kettéosztja az egyház testét s e lefejtett tagokban visszaállítja a gondolat sokáig elnyomott szabadságát. A reformáció lemondott az egyháznak az állam felett követelt bitör fennhatóságáról s az egyházat a vallási térre korlátozta. A pápaság bűneitől visszavezette az embereket az evangéliom erényeihez. A reformáció a szabadság és erkölcsiség diadala volt.

E szabadság kiirtása életcélja a jezuitizmusnak. E szerzet a reformációt igyekszik kiirtani ma is, mint háromszáz év előtt, minden következményeivel, minden vívmányaival együtt, melyekkel az az emberiséget vallásban és tudományban, politikában és társadalomban megajándékozta. A jezuitizmus nem lépett új eszmével a világ elé, nem mutathat fel pozitív vívmányokat. Célja: megölni az emberi szellem szabadságát, hogy rajta az általa sugalmazott pápaság segítségével korlátlanul uralkodhassék. A gondolkozást a vakhittel, a szellem önállóságát az egyház tekintélyével, az ész fegyvereit az anyagi erő fegyvereivel, a haladást a maradás szellemével törekszik elnyomni és helyettesíteni. Szabadon gondolkozó emberek közönsé-

gét a római pápa despotismusa alá akarja vetni. Ez célja ma, és ez volt mindig, 1773-ban, ez 1814-ben, ez 1830-ban és 1848-ban. A jezsuitarend reakciója a reformáció ellen nem mulékony jelenség; nem emberekhez vagy nemzedékekhez kötött mozgalom vala: a világosság elleni irtóháború volt az, mely ma nemcsak a protestantismus, hanem az összes emberiség jobb része ellen irányul. Közös és örök ellensége minden felvilágosodásnak, minden haladásnak. És ez állítás nem subjectiv felfogás eredménye, ez a tények ékesszólása, ez a történet tanúsága.

Ismerjük meg tehát a jezsuiták történetét és okuljunk belőle.

I. Fejezet.

(Loyola Ignác. — Kalandjai, csudái s hóbortjai. — Első társai.
— A jezsuitarend megalakulása.)

Inigo Lopez de Recalde, „Loyola és Onozura“ Spanyolország Guipuzcoa nevű tartományában egy büszke, de szegény s tizenegy gyermekkel megáldott spanyol hidalgónak volt gyermeke. Inigo, magyarul Ignác, már kora ifjúságában apród gyanánt jutott a sötét katolikus Ferdinánd udvarába, ki azon politikát inaugurálta, melynek sikerült Spanyolországot nagy hatalma s példátlan segélyforrásai dacára, tönkre tennie. Ez udvarnál, mely Isten nevében hadat viselt a mók és zsidók ellen, tölté Ignác első ifjúságát, buzgalommal részt véve az udvar minden processiójában s szerelmi kalandjában. Csakhamar bele is szeretett Castilia egy szépségtől ragyogó leányába, de a szép hölgy büszke volt, s nem érté be a hétszilvás hidalgó szerelmével.

Ily körülmények közt Ignác kezdte az udvari életet kiállhatatlannak találni. Az állam szolgálatában nem volt kilátása, hogy valamire vigye, mert ifjúko-

rában mitsem tanult; elhatározá tehát, hogy katonává lesz; úgy okoskodván, hogy e pályán ész nélkül is sokra lehet vinni. Felcsapott tehát, s miután protectió útján egy alárendelt katonai állásba jutott, víg életet élt; nyáron hitetleneket ölve, télen hívők leányait s feleségeit csábítva, — de csudát nem jutott eszébe elkövetni. Ezeket csak utóbb fogták rá jóakaró életirói, hacsak azt nem tekintjük csudának, hogy Pampeluna ostroma alkalmával (1521. Máj. 20.) sebet kapott, mely ágyba fektette. Míg eddigi élete az ifjúnak csak teljes tudatlanságát s tanulatlanságát bizonyítja, e betegsége most elméjének egy más hiányát hozta napvilágra. Seblázában ugyanis Ignácnak egyszerre megjelent Péter apostol és pillanat alatt meggyógyítja sebeit, mely ügyetlen orvosok kezében már életveszélyes kezdett lenni. Némelyek ugyan azt állítják, hogy ezt a csudát is csak utóbb fogták rá, és pedig először Ribadeneira jezsuita, de a világtörténetre nézve nem nagy fontosságú, valjon Ignác maga képzelte-e magának sz. Péterrel vitt diskursusát, vagy pedig egy tanítványa fundálta ki a csodálatos történetet. Annyi áll, hogy ha csakugyan Péter gyógyította meg Ignácot, ezt kissé ügyetlenül cselekedte, mert Ignác úr egyik lába rövidebb maradt a másiknál, s azonfelül térde alatt még egy darab csont állt ki belőle, mi nagy szomorúságára vált a hiú lovagnak.

Loyola Ignác jezsuita életirói alig győzik azt a sok csudát elmondani, ami vele s általa történt. Így Nierenberg Őséb jezsuita szerint, szülei épen azon vitáztak, mily névre kereszteltessék újon született gyer-

meköket, midőn egyszerre a félnapos fiú belekiáltott: „Ignác a nevem!” — E szerint Ignác úr már születése előtt megtanult latinul, mert Nierenberg szerint az Ignác név innen származik: ignem jacio — tüzet dobok! — ami csakugyan főfoglalkozását is képezte az általa alapított szerzetnek.

A Péter-féle csudát csakhamar követte egy második. Ugyanis épen akkor, midőn arról gondolkozott, hogy életét régi lovagok módjára egy kiválasztott hölgy szolgálatának szentelje, megjelent neki szűz Mária és rábirta, hogy álljon az egyház szolgálatába, — természetesen azon értelemben, amint egy 16. századbeli tanulatlan spányol ez egyház szolgálatát értette. Ignác hosszú betegségében szentek legendáinak olvasásával töltötte idejét, s midőn a láz által amúgy is felizgatott elméje ez épületes olvasmány által kellőleg megzavarodott, elhatározá, hogy a pápa szolgálatának fogja szentelni életét. És ez időben a pápaság rá is szorult a védelemre. Egy csomó haszontalan s alávaló pápa uralkodása s a refomáció gyors terjedése alaposan fenyegette Róma hatalmát. Amire tulajdonkép szükség lett volna: az egyház gyökeres reformjára főben és tagokban, a római hierarchia nagy Augiás-istállójának kitisztítására, a papi reverendának a pápa bíborától kezdve az utolsó barát csuhájáig való lelkiismeretes kiporolására, arra senki sem gondolt. E helyett az egyház nagyjai szörnyű buzgalommal vitáztak oly nagy fontosságú kérdések felett, mint például, valjon sz. Ferenc kerek vagy hegyes csuklyát viselt-e, s ezáltal elvonták a világ figyelmét a vallás lényeges érdekeitől. Luther tételei

villámként gyújtottak Németországban s a pápának és bíbornokainak szeme, melyet oly sokáig erőszakkal bezárva tartottak, elkáprázott a gyors világosságtól. Az új tan nemcsak a világiak közt hódított, hanem behatott a zárdák setétébe is, és barátok s apácák siettek az eddig viselt jármot lerázni nyakukról.

Természetes volt, hogy oly korlátolt eszű, tanulatlan ember, mint Loyola Ignác, ki a spanyol inquisitio és udvar emlőjén növekedett fel, a reformációban nem látott mást, mint vakmerő lázadást Isten ellen. Határozata, magát szűz Mária szolgálatának szentelni, mind szilárdabb lett, s amint felgyógyult, azon törte a fejét, miként hajthatná azt a legalkalmasabban végre. Feltette magában, hogy illő előkészületül e szent életre, egy jeruzsálemi zarándoklással fog addigi korhely életéért megvezekleni. Testvére Don Martin Garzia s azon tapasztalatra vélt jutni, hogy kedves öcsce betegség közben in optima forma megbolondult, s igyekezett őt tevékeny, munkás életre bírni. A derék bátya még öcscsének nagyravágyását is segélyül hívta, hogy észre térítse, nem vevén észre, hogy épen hiúsága és nagyravágyása voltak a főokok, melyek a hareképtelenné lett katonát és megsántult kéjencet az egyház karjaiba csábíták. Hogy rokonai rábeszéléseitől megszabaduljon, Ignác ürügyül adta, hogy Najera herceget megy meglátogatni, mi által sikerült hazulról megszöknie. Az első tett tehát, melyet a nagyratörő ifjú az „egyház szolgálatában“ véghezvitt, — közön-séges család volt.

Najera herceg vára helyett Ignác a monfer-

ratai bencés apátságnak vette útját, hogy Máriának ott levő csudatevő képét megimádja. Vallási dühe már ez első úton kitört. Találkozott ugyanis egy mórral, s miután egy útjok volt, megpróbálta őt megtéríteni, s nagy ügyetlenül azon kezdte a dolgot, hogy Mária szüzességéről akarta áldozatát kapacitálni. A jámbor muzulmánna az onban sehogy sem fért a dolog fejébe s okokkal állt elő kéte-lyeinek támogatására, mire Ignác oly dühös lett, hogy meg akarta gyilkolni, s a mórt csak egy véletlen menté meg a haláltól. Ignác második tette a szent pályán e szerint egy gyilkossági kísérlet vala.

Mielőtt még az apátságba ért volna, vett magának egy kabátot durva vitorlavászonból, kötelet kötött derekára, egy zarándok-butykost akasztott nyakába, aztán felkeresett egy jámborságáról ismert papot, meggyónt nála, s egy éjet átmádkozván Mária képe előtt, hajnalban észrevétlenül megosont a zár-dából. Meghálálni az élvezett vendégszeretetet nem jutott eszébe.

A Barcellonába vezető úton meghallotta, hogy ott a pest s uralkodik, mire emberbaráti szíve nem engedte, hogy a nyomor színhelyére menjen. Man-resában maradt, s itt Isten dicsőségére szakál-lát, haját és körmeit úgy megnövesztette, hogy beillett volna valóságos vadembernek. Harmadik tette szűz Mária lovagjának tehát tiszta komédi-ázás volt.

E közben esze napról-napra jobban megzava-

ródott. Elbujt egy sziklabarlangba a városon kívül, naponként hét órát imádkozott s háromszor elverte önmagát, napokig nem evett semmit, vagy csak gyökereket és penészes kenyeret. Egyszer már majd éhen halt, midőn megtalálták s kórházba vitték. Itt éjjelenként ismét voltak mennyei jelenései s álmaiban felváltva szentekkel és ördögökkel találkozott. Felgyógyulva megírta „egyházi gyakorlatok” című munkáját, melyet sokan a tudatlan s míveletlen rajongótól megtagadnak, mely ellenvetésre azonban a jezsuiták azzal felelnek, hogy a munkát szűz Mária mondta tollába, amint ezt még földi életében kigondolta.

Midőn a pestis elmúlt, elkoldulta magát Barcellonaáig, onnan áthajózott Gaetába, s innen gyalog Rómába ment, hol sikerült a pápa lábát megcsókolhatnia. Rómában néhány spanyol útiköltséget adott neki, melylyel elment Velencébe. Itt hajóra szállt, s rögtön elkezdett a hajós népnek prédikálni. De a matrózok sem vették tréfára a dolgot, s a tolakodó apostolt útközben ki akarták tenni egy lakatlan szigetre, miben azonban kedvetlen szelek által meggátoltattak, s ennek köszönhetette Ignác, hogy 1523. Októberben Jeruzsálembe érkezhetett. Itt a mohamedánokat akarta úgy kutya-füttában megtéríteni, s az ottani ferenciek priorjánál jelentkezett, hogy ő eljött a mohamedánismust kiirtani. A prior azonban megismerkedvén vele, belátta, hogy nem való térítő prédikátornak, mert fogalma sincs a keresztyénség elvei-

ről s kitiltotta Jeruzsálemből. Ekként, megtagadva az egyháztól, visszatért Olaszországba.

A pogányok elleni tervével felsülvén, elhatározá, hogy a keresztyéneket fogja boldogítani; de ahhoz tudni is kellett valamit, s evégből Ignác úr elkezdett grammatikát tanulni. Harminchárom éves korában egy fiú iskola padjain birkózott a latin nyelvvel, de alig ragadt rá belőle valami. Éjszakákon át imádkozni szokott, s utóbbi jezsuiták rájöttek, hogy szállásadója egy éjjel szobáját mennyei világosságtól ragyogni s Ignácot három lábnyira ágya felett a levegőben lóggva imádkozni látta.

De e némileg rendes életmód sehogysen volt ingyére, s egy szép napon felkerekedve újra elkezdte a kóborló életet. Ez alkalommal egy barcellonai apácázárdán kezdte a térítést. A jámbor apácák vig életet éltek a klastromban, rendesen fogadtak férfilátogatókat s oly mulatságokat csaptak velők, melyek semmiféle „lelki gyakorlathoz“ nem hasonlítottak. Jezsuiták biztosítanak, hogy Ignácnak sikerült a derék hölgyeket az erény útjára térítenie. Annyi áll, hogy egypár apáca, a térítő kedvéért, nem eresztette többé magához régi kedvesét, s a dolog vége az lett, hogy néhány nyeregből kivetett amoroso egy este jól elpáholta Ignácot, ki ekként megmutatta tanítványainak, miként kell mások elől a legjobb falatokat elhalászni.

Két évi apácaterítés után elég jártasnak tartá magát a tudományos nyelvekben arra nézve, hogy Alcalában filozofiát tanulhasson, amit meg is tett, anélkül azonban, hogy kóborló, kolduló életmódjával,

prédikálásával s egyéb szent garázdálkodásaival felhagyna, minek következtében még a hatóságokkal is meggyűlt a baja. A toledo i inquisitio törvényszéke meg is tiltá neki azon feltűnő costume viselését, melylyel a világ figyelmét magára fordítani igyekezett. De csakhamar komolyabb bajba keverte magát. Két előkelő hölgy ugyanis, kiknek fantáziáját Loyola fanatikus beszédei felhevíték, titkon elhagyta Alcalát s koldús-ruhába öltözve, nyakába vette az országot, egy búcsú-helyről a másikra kóborolva. A rokonok Loyolát bevádolták, hogy a két asszonyt elbolondította, s Ignác úr börtönre vettetett, melyből csak a két buzgó hölgy hazatérése után bocsáttatott szabadon. Az inquisitio ítélete megtiltá neki, hogy egy színű ruhában járjon, s hogy térítsen, mielőtt legalább négy évig theologiai előadásokat hallgatott volna, mert e szent tudományhoz Ignác úr nem is konyított. Loyola erre a toledo i érsekhez fordult, ki őt saját költségén Salamancába küldte, hogy ott tanulmányait folytathassa.

Itt is feltűnt úton-útfélen tartott predikációi által, s csakhamar egy csomó női párthívet gyűjtött maga köré, kik rábízták lelki üdvöket s feltétlenül követték tanácsait. A salamancai dominikánusok, sértve ezen üzletháborítás által, ki akartak fogni rajta. Ebédre hítták, s ételközben a subprior néhány fogas theologiai kérdést tett neki, s miután ezekre nem tudott megfelelni, lefogta s feljelentette a püspöknek, ki aztán őt néhány párthívével együtt börtönre vettette. A fogságból rövid idő múlva kibo-

csáttattak, de megtiltatott nekik nyilvános helyeken prédikálni. A spanyolok hálátlansága felett elkeseredve Loyola, azt gondolta magában, hogy ubi bene ibi patria s Párisba ment. De még mindig oly tudatlan volt, hogy itt újra a grammatikán kellett kezdenie. A tanítás azonban nem fogott a szent férfiún, ki idejének javát itt is prédikálással s hívek toborzásával töltötte. A mód, melyen ilyeneket magához csábított, azt eredményezte, hogy itt is bevádolták az inquisitió előtt, de Ignác úr most már ügyesebben tudta dolgait elrendezni, s a törvényszék által felmentetett.

A párisi egyetemen csakhamar több párthívet szerzett magának, kik tanulmányaikat elhagyva koldulásból éltek, s vásár- és ünnepnaponként bűnös testők korbácsolásával mulatták magokat. A rektor és a tanárok többször intették Ignácot, hagyjon fel üzelmivel, s ez nem használván, nyilvános korbács-büntetésre ítélték. De Loyola, félvén egyrészt a más által kezelt korbáctól, másrészt attól, hogy e nyilvános megaláztatás folytán elveszti befolyását társaira, inkább titokban alázta meg magát s kikönyörögte a rektortól a büntetés elengedését. Okulva ez eseten Loyola, mérsékelni kezdte magát, s 1532-ben baccalaureátust, 1534-ben magisteri rangot nyert a filozófiában. Üres idejét eközben a titkos lutheránusok kikémlésével töltötte, s feladta őket az inquisitiónak, mely aztán teljes véres szigorával lépett fel az eretnekek ellen.

Lassanként átlátta Loyola, hogy ha valamire

akar menni, magánál műveltebb és eszesebb embereket kell megnyernie, s ilyenek keresésére adta magát. Csakhamar talált is ilyeneket, a többi közt Faber Pétert egy savoyai pásztor fiát s Jasso Ferencet Pampelunából, kinek józan eszét nagyravágyásának felizgatása által igyekezett céljaira alkalmassá tenni. Ezekhez járult nemsokára Salmeron Altonz, Bobadilla Miklós, Rodriguez Simon és az utóbb híressé vált Laynez Jakab.

E jeles hét férfiú egy szép napon a montmartrei apácazárda templomában megáldozván, ünnepélyesen összeesküdött a világ rendje ellen. Megfogadták egymásnak, hogy tanulmányaik végeztével Jeruzsálembe mennek, a pogányokat megtéríteni; ha pedig e vállalat nem sikerülne, elmennek Rómába, s felajánlják a pápának feltétlen hódolattal szolgálataikat. Ez összeesküvés sikerülte feletti örömében Loyola másodszor is örültségi rohamokba esett, melyekből kigyógyulva, Spanyolországba utazott, az 1537. év elejére Velencébe adva találkozót társainak.

Ez alatt Loyola hóbortos üzelmeinek híre ment a hívő világban, otthon a papok fel is használták már nevét; s midőn apai várába érkezett, már nagy csöcselék ment elébe üdvözölni a szent férfiút. Vallásossága azonban nem engedte apja házában laknia, s Azpetiában egy kórházba szállt, hol jezsuita irók szerint ismét csudákat produkált. Ördög-elűzés, halottak feltámasztása már gyermekjáték volt rá nézve. A többi közt volt a helységben egy szegény asszony, kinek egyik karja gutaütés következtében rég el volt

halva, de rögtön visszanyerte teljes erejét s ruganyosságát, midőn egyszer Loyola szennyes ingét kimosta.

Hazáját ily jótéteményekben részesítve, Velencébe ment s itt is prédikált és térített. Itt sikerült megnyernie két navarrai nemest, Eguia Istvánt s Jakabot, valamint a theologus Hosez Jakabot is Malagából, ki mint dühös eretnek-üldöző tüntette ki magát. A velencei papok azonban gyanúsítani kezdték, hogy az ördöggel áll összeköttetésben, a pokol fogásait használja a tömeg megnyerésére, s hogy eretnek tanokat hirdet, s feladták, mint egy Spanyol- és Franciaországból megszökött eretneket, ki eljött Olaszországot megmételyezni. Loyola megszeppent, s hogy vádlóit megelőzze, egyenesen Caraffa Péter theatei érsekhez fordult, ki 1555-ben IV. Pál név alatt lépett a pápai székre. E dühös öreg ember, kinek feje Muratori szerint egy kis vulkán volt, annyira megszerette a hasonlóan dühös Loyolát, hogy protekciójába vette a pápai nunciust, minek folytán a vádlott felmentetett.

De a barátság nem sokáig tartott. Caraffa ugyanis 1524-ben egy új szerzetes rendet, a theatinusokat alapította, s megismerkedvén Loyola fanatismusával, őt rá igyekezett bírni, hogy lépjen be szerzetébe. De Loyolának épen az volt ambíciója, hogy maga alapítson egy szerzetet, nem hajtott Caraffa kéréseire, és megőrizte önállását. Ezalatt Párisban maradt társai három új lelket nyertek meg számára Le Jay Claudius, Codure Jánost és Brouet Pasquier. E díszes kompánia, rongyokba öltözve, hátu-

kon egy-egy csomó könyvvel, nyakukba kerített óriási olvasókkal 1536 végén megindult Párisból s útközben Mária tiszteletére folytonos énekléssel rontva a levegőt, a kitűzött időre megérkezett Velencébe. Itt a jámbor férfiak állítólag betegek ápolásával töltötték idejüket, s utóbbi jezsuiták nagy részletesen elmondják, hogy megitták a vizet, melylyel a betegek sebeit kimosták, s hogy fekélyes daganatokból szájjakkal kiszopták a genyt, ami, ha csakugyan megtették, csupán tökéletes tébolyodottságukat bizonyítja.

Tavaszzal együtt Rómába mentek, s itt Ortitz Péter pártfogása segélyével audienciát kaptak a pápánál III. Pálnál; ki áldásán kívül még 30 arany útköltséget adott nekik. A Rómában levő spanyol kereskedőket is sikerült megkoppasztaniok s csakhamar 200 arannyal — ami azon időben nevezetes összeg volt — tértek vissza Velencébe, magokkal vive a pápa engedélyét, melynél fogva bármely püspök által papokká szenteltethetik magokat; amit csakhamar meg is tettek. A pápai nuncius kezébe letették az örök szűzességi fogadalmat s az arkai püspök által felszenteltették magokat.

Loyolának eközben elment a kedve a jeruzsálemi úttól, és társait Vicenzában összegyűjtván, tudtokra adta, hogy Isten a velencei republikát a török szultánnal csupán azért keverte épen most háborúba, hogy őket a jeruzsálemi útban meggátolja, mert nagyobb munkára kívánja őket megtartani. E nagy munka pedig abban áll, hogy menjenek el a pápa

roskadozó trónját támogatni, és ajánlják fel neki szolgálataikat.

A cimborák ily módon értesülvén Isten szándékáról, nem mertek ellenmondani, s elhatározták, hogy Loyola, Faber és Lainez rögtön menjenek Rómába s feküdjenek le a pápa lábaihoz, mialatt a többiek az olasz egyetemeket végigjárva, híveket fognak toborzani. Jasso és Bobadilla ennek folytán Bolognába, Salmeron és Brouet Sienába, le Jay és Rodriguez Ferrarába, Codure és Hosez Páduába mentek. Ezúttal a kis társaság a következő szabályokat alkotta magának: 1) a tagok mindenütt kórházakban lakjanak s alamizsnából éljenek, 2) akik valamely helyen együtt vannak, egynek magok közül engedelmeskedjenek, 3) ahová csak jutnak, nyilvánosan prédikáljanak, 4) gyermekeket a katekizmusra oktassanak és 5) fáradságaikért pénzt el ne fogadjanak. És így már ez alapszabályokban megvolt a társaság célja: a hódítás; és szelleme: a hazugság, mert szabályaik értelmében alamizsnából kellett élniök s pénzt még sem volt szabad elfogadniok.

Loyola két társával Rómának vette útját. Ezek azonban unni kezdték a mulatságot, amit Loyola észrevevén, elszomorodott, s közel Rómához egy roskadozó kápolnába betért imádkozni; honnan csakhamar azon biztos hírt hozta társainak, hogy bármilyen történjék velök, Jézus Krisztus protekciójára okvetlenül számíthatnak. A kápolnában ugyanis megjelent neki az Atya Isten, s bemutatta őt Jézusnak, ki egy nehéz keresztet hordott vállán, és meleg sza-

vakka pártfogásába ajánlta, mire Jézus kegyesen fogadta őt, s nyájasan mondá neki: „Rómában közelben leszek.“ Ily módon biztosítva lévén Isten protektioja iránt, Lainez és Faber is visszakapták jókedvöket, és a három vándor szerencsésen beért Rómába.

Caraffa bíbornok közbenjárására Loyola engedélyt kapott Rómában prédikálhatni. Magához hitte tehát társait, kik közül Le Jay Ferrarában már Este herceghez befurakodott gyóntatóul, s rákezdték az erény hirdetését. Volt azonban egy hatalmas vetélytársuk, egy tudós augustinus barát, ki nagy hévvel szónokolt az egyházi fegyelem romlottsága ellen, s bátran kimondván az igazságot, nagy befolyással bírt a tömegre. Hogy üzletök e veszélyes concurrentiától megszabaduljon, Loyola rávette társait, hogy az augustinus tanait mint eretnkségeket támadják meg. Ez azonban nem tetszett a népnek, három spanyol bizonyította Loyoláról, hogy már több ízben az inquisitio előtt állt, s Loyola póru jár volna, ha protektorai már be nem látták volna, mily hatásos eszközt nyertek benne hatalmuk terjesztésére. Az augustinus kénytelen volt menekülni Rómából, s végre — az első ember, ki a jezsuiták boszúját magára idézte — máglyán halt meg.

E diadal által Loyola aktiái emelkedvén, most már behatóbban kezdett tervével foglalkozni. Társaival tanácskozásokat tartott, s ezekben megállapodtak, hogy a szegénységi és szüzességi fogadalmon kívül még egy harmadikat is felvegyenek az alakítandó

szerzet szabályaiba: a szerzetfőnök iránti feltétlen, vak engedelmesség fogadalmát; melyet a társaság tagjai 1539. ápril 15-kén le is tettek. Loyolának, ki előre tudta, hogy ő lesz e szerzetfőnök, most főgondja arra irányult, hogy III. Pálnál a szerzet helybenhagyását megnyerje. Hogy a pápát erre hajlandóvá tegye, rendkívüli áldozatot kellett hoznia. Eszébe jutott tehát, ami még egy szerzet-alapítón sem esett meg, hogy a három fogadalmon kívül még egy negyediket vegyen fel az alapszabályokba, mely a szerzetet kötelezi a pápának feltétlenül engedelmeskedni s magát általa ingyen bármily szolgálatra felhasználtatni; s a társaság 1539. Május 4-kén e fogadalmat is letette. A szerzet belső szervezete felett is megegyezvén, már csak nevet kellett adni a társaságnak, s ilyenül, tekintettel Jézus Krisztus nyájaskodásaira, ki a Manresa melletti barlangban maga közölte a szerzet egész tervét Loyolával, a „Jézus-társaság“ név fogadtatott el.

Eredetileg a jezsuiták állítólag csupa alázatosságból vették fel e nevet, de csakhamar nagy göggel hirdették, hogy az első jezsuiták Isten és Krisztus voltak, kik a rendet személyesen alapították. Egy jezsuita író világosan mondja: „a társaság nem emberek, hanem Isten műve“ s ezt többé nem lehetett kiverni e barátok fejéből.

II. Fejezet.

(A Jézus-társaság első programja. — Megerősítettése 1540. —
Letelepedése Portugalban.)

Contarini bíbornok, megragadva egy kedvező pillanat alkalmát, a következő emlékiratot nyújtotta át a pápának:

„Aki társaságunkban, melyet Jézus nevéből kívánunk elnevezni, Isten keresztes zászlója alatt küzdeni, s egyedül Istent s földi helytartóját, a római pápát akarja szolgálni, a letett ünnepélyes szűzeségi fogadalom után mindig emlékezzék meg arról, hogy azon társaságnak tagja, mely csupán azon célból alapított, hogy a lelkeket keresztyén tanok és életmód által tökéletesítse, s az isteni szó nyílt hirdetése, az egyházi gyakorlatok, a szeretet cselekedetei, és mindenek felett az ifjúság s a keresztyénségben tudatlanok tanítása, a hívők gyóntatása és lelki vigasztalása által a hitet terjessze. Mindig szeme előtt tartsa Istent s utána az intézet végcélját, mely az Istenhez vezet, s minden erejével igyekezzék ezen Istentől kitűzött célt elérni. De mind-

egyik elégedjék meg a kegyelem azon mértékével, mely a szentlélektől osztályrészeül jutott, s hivatásának fokával, melyet elért, nehogy oktalanul buzgólkodjék. Hogy a szükséges rend, mely egy jól berendezett társaságban nélkülözhetetlen, fenntartassék: csupán és kizárólag az általunk választott előjárónak legyen joga eldönteni, melyikünk mire használható, s e szerint a hivatalokat elosztani.“

„Ezen előjáró, a társaság beleegyezésével, hatalmaztassék fel: constitutiókat készíteni e kitűzött végcél elérésére, de a tanácskozásokban mindig a többség szava legyen döntő. Fontos esetekben a társulat legnagyobb része, melyet az előjáró e célra összehívhat, vegyen részt a zsinatok ezen tanácskozásában; kevésbé fontos és ideiglenes ügyekben az előjáró csak azok tanácsát köteles meghallgatni, kik tartózkodási helyén jelen vannak. A parancsoló hatalom azonban kizárólag az előjárót illeti. A társulat minden tagja tudja, s nemcsak profess-házai kapuja előtt, hanem egész életén át és mindennap gondolja meg, hogy a társaság és mindazok, kik bele lépni fognak, szent urunk a római pápa és minden utódjai iránti hű engedelmességben harcolnak az Isten ügyéért. És ámbár az evangéliom tanítása szerint mindnyájan igaz hitünkkel hisszük és valljuk, hogy minden keresztyén alá van vetve a pápának, mint Jézus Krisztus fejének és helytartójának: mégis társaságunk nagyobb lealázására, minden egyesnek teljes elölésére és saját akaratunk megtagadására célirányosnak tartjuk, hogy ezen általános

kötelességen kívül még külön fogadalom letétele által is kötelezzük magunkat, oly módon, hogy a mostani vagy a jövődöbeli római pápák bármit parancsoljanak a lelkek üdvösségére s a hit terjesztésére, és bármily küldetésekre akarjanak minket felhasználni, küldjenek bár a törökökhöz, vagy a hitetlenekhez, Indiába, vagy az eretnekek és szakadárok közé, vagy a hívőkhöz: kötelesek legyünk minden kifogás és mentség nélkül engedelmeskedni; miért is mindazok, kik közénk lépni akarnak, mielőtt e terhet vállalkra vennék, soká és komolyan gondolják meg, birnak-e a szükséges szellemi eszközökkel, hogy e magaslátot az Úr tanácsa szerint megmászassák, vagyis, valjon a szentlélek, mely őket hozzánk üzi, ígért-e nekik annyi kegyelmet, hogy reményők lehessen az ő segélyével hivatásunk ezen terhét elviselni? és ez okból azon perctől fogva, midőn Isten sugallatára Jézus Krisztus hadi szolgálatának szentelték magokat, éjjel nappal övezzék át derekukat, s bármely órában legyenek készen e nagy tartozás törlesztésére."

„Hogy a missiókban és tartományi ügyekben minden nagyravágyásnak és vonakodásnak eleje vétesék, mindnyájan kötelezzék le magokat, hogy ez ügyekben soha, sem közvetve, sem közvetlenül a római pápával ne tanácskozzanak, hanem mindezek gondját Istenre, helytartójára a pápára, és a társaság előljárójára bizzák. Valamint, hogy viszont ezen előljáró is kötelezi magát, hogy missió-ügyekben a társaság beleegyezése nélkül soha alkudozásba nem lép."

„Mindnyájan együtt és egyenként fogadják meg, hogy mindenben, ami a szerzeti szabályok teljesítéséhez tartozik, a társaság előljárójának engedelmeskedni fognak. Ez azonban csak oly parancsokat adjon ki, melyeket az Isten és a társaság elé kitűzött végcél elérésére célszerűeknek tartani fog. Hivataloskodása alatt mindig szeme előtt tartsa Krisztus, Péter és Pál szelidségének, jóságának és szeretetének példáját, s úgy ő mint minden tanácsosai, mindig ezen szabály szerint cselekedjenek. Különösen lelkökön viseljék a gyermekek és tudatlanoknak a keresztyén hitre, a tíz parancsolatra, és más hasonló elemi dolgokra tanítását, a személyek viszonyaihoz, a hely és idő körülményeihez képest. Az előljáró és tanácsosai erre már azért is komolyan ügyeljenek, mert a hit alapja nélkül felebarátunk lelki épülésén nem dolgozhatunk, s ezenkívül még tartanunk kell attól, nehogy társulatunk egy vagy más tagja elvonja magát valamely tartomány szolgálatából, melyet belátásának mértéke és terjedelméhez képest kicsinynek tart; pedig felebarátaink épülésére s önmagunknak a szeretet és alázat műveiben való gyakorlására végre is misem szolgál annyira, mint ezen tanítás. Evégből az alárendeltek, a szerzet végtelen hasznára s az alázatosságnak soha eléggé nem élénk gyakorlására az előljárónak minden szerzeti szabályban mindig engedelmeskedjenek, s őt mint a megtestesült Krisztust, tiszteljék.“

„Miután azonban a tapasztalás tanítja, hogy nincs kellemesebb, tisztább és felebarátainkra nézve

épületesebb élet, mint az, mely a fősvénység ragályától legtávolabb s az evangéliomi szegénységhez legközelebb áll; miután továbbá tudjuk, hogy urunk Jézus Krisztus a maga szolgáit, kik csupán Isten országát keresik, öltözetben s táplálékban csak igen szegényesen akarja részesíttetni, mindnyájan összesen és egyenként örök szegénységet fogadjanak és e mellett jelentsék ki, hogy sem egyenként, sem közösen fekvő javak tulajdonjogú birtokára vagy jövedelmeik élvezésére törekedni nem fognak, hanem megelégszenek azzal, amit szegényes ellátásukra ajándéku kapnak.“

„Ellenben legyen nekik megengedve, hogy egyetemeken egy vagy több collégiummal birjanak, melyeknek a tanulók hasznára és szerény használatára bizonyos jövedelmek, kamatok és javak adományoztatnak. Az ezen kollégiumok és a bennök tanulók feletti felügyelet, mindaz, ami a tanítók, előljárók és tanulók elfogadását, elbocsátását, visszahívását s kizárását, valamint mindaz, ami bizonyos statutumok behozatalát, a tanulók tanítását, oktatását, épülését, megfenyítését, táplálását s ruházatát, igazgatását s ellátását illeti, a főnöknek és az összes társaságnak tartatik fenn; úgy azonban, hogy sem a tanulók e javakkal vissza ne élhessenek, sem a társaság azokat saját használatára ne fordíthassa, hanem hogy kizárólag az előbbieket eltartására szolgáljanak, kik ha kivilághik rólok, hogy szellemben és tudományban növekedtek, kielégítő vizsgálat után társaságunkba felvehetők lesznek.“

„A rend minden áldozár tagjai, habár egyházi javadalommal nem birnak is, sem bármiféle jövedelmet nem húznak, kötelesek legyenek magánosan, mindegyikök külön, nem pedig közösen, az officiumot egyházi szokás szerint elimádkozni.“

„Ez az, amit szent atyánk Pál és az apostoli szék helyeslésével szerzetünk szándékairól egy tervezetben röviden előadhattunk. E sommás kivonat szolgáljon egyszersmind azoknak, kik életmódunkat kutatják, tudomásul, az utódoknak pedig, kik, ha Isten is úgy akarja, életünk példáját követni akarják, tanúságul. Miután saját tapasztalásból is meggyőződünk róla, mily különféle és nagy nehézségekkel jár ezen életmód, jónak tartottuk egyszersmind elrendelni, hogy senki hosszas és szorgalmas vizsgálat nélkül e szerzetbe fel ne vétessék. Csak ha Krisztusban észlelvesnek s a keresztyén tanban és életmódban tisztának és szeplőtlennek találtatott, bocsáttassék Jézus Krisztus hadi szolgálatához, ki árassza kegyelmét a micsékély kezdeményezésünkre, az Atya Isten dicsőségére, kié minden hatalom és dicsőség mindörökké Ámen.“

Loyola, mint láttuk izgatott képzeletű rajongó volt, nem tudott világosan gondolkozni, s egyetlen célja volt szerzetet alapítani, hogy híressé tegye magát, anélkül, hogy tervének jelentőségéről s horderejéről tudomással birt volna. Joggal feltehetjük tehát, hogy az idézett terv nem tőle, hanem valószínűleg két társától, Laineztől és Fabertől ered, kik őt ézen és ítélő tehetségben messze meghaladták.

Miként fejlődtek ki e tervből a későbbi institúciók, e vaslogikával keresztülvitt szabályok, melyek alapján a szerzet rövid idő alatt hatalommá lett, látni fogjuk e munka folyamában; de alapeszméi a szerzet későbbi alkotmányának, bár némileg elfedve, már e tervben feltalálhatók.

Contarini bibornoknak nem nagy fáradságába került III. Pál t. Loyola tervei számára megnyerni, mert a régi kolduló-barátok buzgón menydörögtek és káromkodtak ugyan a felvilágosodás és a kor haladása ellen, de mint többnyire a nép sőpredékének fiai, durvák és tudatlanok lévén, másra nem voltak képesek, mint parasztos módon szidni és piszkolni, amit megérteni nem bírtak, s emellett pénzzsarolásaik, erkölcstelen életmódjuk, s cynikus kicsapongásaik által a világot folytonosan botránkoztatták. A főpapság is lehetőleg bepiszkolni igyekezett a tiara fényét; eladta és elkereskedte a tőle függő egyházi hivatalokat, s meg volt elégedve, ha dúsgazdag jövedelmeit bántatlanul húzhatta, ha henye dőzsölő életmódját háboríthatatlanul folytathatta. A bibornokok rendszerint vad vágygyal eltelve a pápaiszék elnyerése után, rendesen olyanra igyekeztek fordítani a választást, kiről feltehezték, hogy hamar búcsút fog venni a világtól. Ily körülmények közt örömmel kellett vennie Pálnak, midőn egy nagyobb részt tudományosan művelt férfiakból álló társulat — mert Loyola társai ilyenek valának, — melynek néhány tagja már híres ember is volt, magát neki feltétlen engedelmességre felajánlta,

s. mondják, hogy Pál, midőn a közlött tervezetet elolvasta, felkiáltott: „íme az Isten szelleme!”

Egyszersmind — jezsuiták állítása szerint kijelenté, — hogy lelkében előre látja, hogy Ignác és társai egykor még különösen nagy hasznára fognak válni az egyháznak. Loyola ugyan nagyon megörült a pápa szóbeli helyeslő nyilatkozatának, de mint az egyház hű fia, tudván, mennyire lehet bizni a pápák szavában, nem elégedett meg vele, s írásban akarta kikapni szerzetének forma szerinti megerősítését. Ezt azonban nem kapta meg oly könnyen, mert Pál a tervet három bíbornoknak adta ki beható megvizsgálás és véleményezés végett. Ezek közt a legnevezetesebb Guidiccioni Bertalan, ki elvből ellenezte minden új szerzet keletkezését, sőt a fennállók legnagyobb részét is be szeretne volna szüntetni, maga is írt volt kevéssel előbb egy munkát „a szerzetes rendek” káros voltáról, melyet be is mutatott a pápának. Ellenezte tehát a jezsuita-szerzet megalakítását is, és sehogy sem akart jóváhagyásába beleegyezni. A másik két bíbornok hajlandó volt a tervre, de Guidiccioni tekintélye és ékesszólása megingatta őket s a dolog sokáig elhúzódott.

Ignác úr az ügy haladása miatt aggódni kezdett, s megígérte istennek, hogy három ezer misét mondat neki, ha rábírná a pápát, hogy tervét helybenhagyja. Kissé furcsa és szatócsszerű fogalmai lehetnek Ignác úrnak istenről, hogy őt ily kedveskedésekkel lefőzhetni vélte, de annyi igaz, hogy e tekintetben csak az egyedül üdvözítő egyház felfogá-

sát osztotta. Az egyház mindig hitte vagy legalább hirdette s hirdeti ma is, hogy valamely szentnek pártfogását megnyerhetjük, ha tiszteletére misét mondatunk. És a papok mondanak misét a tisztító tűzből való megszabadulásért, valakinek egészségeért, sőt ha akad, aki megrendeli, még a lutriban nyereendő ternóért is; sőt „kényszer-miséket“ is gondoltak ki, melyek segítségével kényszeríteni lehet az ördögöt, hogy elrejtett kincseit fedezze fel és adja elő, vagy a tolvajt, hogy a lopott tárgyat visszahozza. Schweicz katolikus kantonaiban, melyeken a római szerzetes szellem bélyege még tisztán fellelhető, a papok még most is fizettetnek a parasztokkal oly misékért, melyeknek célja a szarvasmarhát jó egészségben megtartani, a tehénnek s kancának könnyű ellést biztosítani, vagy az újszülött barmot üdvözölni. És a papság tőle telhető buzgalommal terjeszti és táplálja e babonát; mert pénzt hoz konyhájára.

Az istennek ígért háromezer misénél nagyobb hatása volt azonban annak, hogy Loyola és társai, körülvéve a pápát, telebeszélték a fejét azzal, hogy mily fontos szolgálatokat volnának ők képesek neki s az egyháznak tenni, s minden lépten-nyomon biztosították, hogy engedelmes szolgálói lesznek. A pápa már több ízben fel is használta s elküldözte őket Olaszország egyes városaiba, kapacitálni a papságot, hogy legalább ne üzze nyilvánosan kicsapongásait, s a loyoliták mindig tudtak valami, legalább látszólagos eredményt felmutatni.

Ekkor véletlenül egy nagyszerű ajánlat érkezett Portugalból. III. János király és udvara egyszerre azon istenes gondolatra jutottak, hogy India újonyszerzett tartományait a keresztyénség magjával bevesseék. Hat darab térítőt kívántak Ignác úr kompániájából, kik az indusokat a pogányság bilincseiből kiszabadítsák, s őket a megváltó tanaival boldogítsák. Ignác azt felelte, hogy társasága még csak alakuló félben van, s így annyi tagját el nem eresztheti Európából, de kettőt, Rodriguez Simont és Jasso Ferencet Portugalba küldte, hogy a király rendelkezze velök. Ez esetet aztán kizsákmányolta a pápa behálózására és Guidiccioninak addig járt a nyakára kéréseivel, míg végre ez is engedett, hogy a tolakodótól megszabaduljon. Ribadaneira szerint, isten a bíbornok eszét egyszerre annyira felvilágosította, hogy az most ép úgy buzgólkodott a szerzet mellett, mint azelőtt ellene.

Nagyot nyomott a latban azon feltétlen engedelmesség, melyet a társulat a pápának fogadott, úgy, amint azt semmi más szerzet nem fogadta; ámbár ez engedelmesség az előljáró teljhatalma által könnyen korlátozható volt, s mint a következés megmutatta, nem volt egyéb puszta frázisnál. A csalhatatlan III. Pál azonban nem látott keresztül Loyola s Lainéz tervén, és 1540. September 27-kén a „Jézus társaságát” egy bullával megerősítette, de kikötötte, hogy hatvannál több tagja soha ne legyen.

Amire Loyola Ignác oly bizton számított, most megtörtént: ő választatott egyhangúlag a szerzet

generálisává. E tisztesség ugyan illő alázatossági komédia nélkül meg nem eshetett rajta, s ő kézzel-lábbal igyekezett e méltóságot magától távol tartani, de végre „gyóntatója parancsára“ mégis kegyes volt elfogadni. Hogy pedig e tekintetben jó példával szolgáljon társainak, lényegtelen dolgokban még ezentúl is játszotta az alázatost. Egy ideig kuktaszolgálatot végzett a zárdában, s egykorúak bizonyosága szerint e nemében az isten szolgálatának határozott talentumot mutatott. De csakhamar áttért oly dolgokra, melyekhez nem értett semmit s kezdett gyermekeket oktatni a vallás alapigazságaira.

Fő gondját azonban Róma prostituált hölgyeire fordítá, kiktől a pápaság székhelye csak úgy hemzsegett. V. Sixtus egyházfői gondjai alatt keletkeztek ugyan Rómában rendes bordélyházak, de azért e fajtája a nőknek biztalanná tette a sok papi lakossal bíró város utcáit. Különben adót fizettek az egyháznak s a pápai pénztár „tejbér“ néven taksát szedett tőlük, mely évi 20,000 aranyat jövedelmezett az egyháznak. Számuk évről évre növekedett, mert pártfogóikat volt eszköz a legmagasabb körökben keresni, s az egyház szolgálai gondoskodtak róla, nehogy a kereslet csökkenése elűzze őket. III. Gyula alatt a város nyilvános hölgyei megszámláltattak, s 40,000 taksát fizető volt köztök, ide nem értve azokat, kik mesteriségüket be nem vallották, s így ingyen terjesztették az egyházi erényeket.

Loyola azon lelki rokonszenvnél fogva, mely őt a társadalom ezen osztályához vonta, külön tápinté-

zetet állított Rómában e hölgyek számára, s úton-útfélen látható volt ily hölgyektől környezve, kiknek — természetesen — erényt s mérsékletességet prédikált. De Loyola mindenben hőbortos volt, és semmiben sem tudott mértéket tartani. Igen praktikus észjárásra mutat ugyan az, hogy alapított egy másik intézetet is „még el nem csábított“ leányok számára, hogy ide menekülvén, a világ csábjaitól megóvassanak, ad majorem — dei gloriam; de másrészt Loyola oly hőbortos túlzásra vetemedett, hogy tisztességes nőket, kikre kedve kerekedett, mint állítólag gyanúsokat, az utcán elfogatott és tápintézetébe hurcoltatott. Midőn egyszer egy férjes nőt, ki, mint beszéltek, férjével nem élt egészen feddhetlen életet, megcsípetett, a nép megbotránkozott és azzal vádolta a jezsuitákat, hogy azon bünt, melyet állítólag kiirtani igyekeznek, magok még természetellenesebb módon követik el. E vélemény mind hangosabban nyilvánult, s Loyola végre úgy vélt kibújhatni a vád alól, ha vádlói ellen panaszt emel. Kapott is aztán egy pápai dekrétumot, melylyel erkölcsös életmódját bizonyíthatta mindazok előtt, kik hittek pápai dekrétumoknak.

Ezen apró élvezetek és viszontagságok közepette Loyola csökkenthetlen buzgalommal dolgozott szerzete terjesztésén, mialatt Rodriguez és Jasso elmentek Portugalba. Ez országot a 14—16. században nem nagy számú, de bátor, lovagias, kalandkereső nép lakta, mely azonban régényes tulajdonaival kereskedői számító ügyességet párosított, s kevéssel előbb soha nem sejtett hírre, dicsőségre s gazdag-

ságra kapott, mert a pápa „isten szolgáinak szolgája“, nagylelkűen egy félvilágrészt ajándékozott a portugalloknak. E félvilágrészt ugyan még meg kellett hódítani, de legalább a papiron már megvolt.

Portugal hatalma tetőpontján állt, midőn megjelent benne a két jezsuita. Ezek mindenféle fogások segélyével a királyt és királynét csakhamar annyira hatalmukba kerítették, hogy ezek megkérték a jámbor atyákat, mondjanak le Indiába utazásuk tervéről, maradjanak Portugalban, és térítsék a népet azon keresztyénségre, melyet ők tanítottak. Rodriguez elfogadta az ajánlatot, Jasso azonban, fensőbb parancs következtében, megmaradt szándékánál s Loyola sietett a portugál királyt még néhány jezsuita oda küldésével boldogítani. Térítési dühökben azonban oly fanatikus erőszakoskodásokat követtek el, hogy a nemeség s a nép nagy része csakhamar meggyűlölte őket, de már alaposan markukban tartották a király üstökét, ki átadta nekik a pompás lissaboni sz. Antal-templomot, s Coimbrában nagyszerű kollégiumot épített számukra. Miként keveredtek vitába az egyetemmel, miként lépett fel ellenök maga az inquisíció, hogy aztán egyszerre melléje álljon, miként gátolták minden irányban Portugal szabad kifejlődését, mindezt utóbb meg fogjuk látni; előbb azonban át kell tekintenünk Angolországba.

III. Fejezet.

(A jezsuiták első megjelenése s megszökése Angliából. — Chinában — Braziliában — Japánban. — Térítés-módjuk. — Jasso.)

Két pápa nagyravágyó gőgje s egy király bünei Angliát megnyitották a reformáció előtt. Amit VIII. Henrik kortársai ellen vétkezett, azt politikailag busásan jóvátette birodalmának, midőn nyíltan elszakadt a pápaságtól. III. Pál ily körülmények közt legalább azt akarta megmenteni, ami még meg volt menthető, — miután Anglia már elveszett, s a szabadság szelleme már Skóciába, hol az ingatag V. Jakab igen gyarló támasza volt a római egyháznak, sőt még Irlandba is behatolt, — s két nunciust küldött a birodalomba; ezek mellé pedig használható eszközökül elküldte Salmeront és Brouet-et, két fanatikus jezsuitát, kik szerzetők szabályai értelmében neki feltétlen engedelmességet fogadtak. A két jezsuita feladata volt mindenekelőtt Skóciában s Irlandban megszilárdítani a katolikus pártot, aztán onnan gyakorolni befolyást Angolországra. Loyola lelkörkötötte, hogy legyenek óvatosak, tessenek szelid-

séget s szerénységet, és járjanak el ravaszul, mert különben nem mehetnek semmire.

De e mindenek felett jezsuita tulajdonban a két barát még nem volt elég erős; vad, fanatikus zelták voltak s nyers erőszakkal léptek fel, a legnagyobb visszaélést üzték Rómából kapott privilegiumaikkal, s oly kevésbé tudták magokat egy népbe, mely épen szellemi átalakulása korát élte, beletalálni, hogy Salmeron és Brouet csakhamar egy tekintélyes párttal álltak szemben, s az ellentéteket eljárásuk által mindinkább elmérgesítették.

A nép előtt még új dolog volt, hogy a pápa helyett a királyt tekintse az egyház fejének, s miután sokan botránkozással nézték VIII. Henrik vétkes életét, míg a pápáét, ki távol tőlök vétkezett, nem ismerték, a jezsuita prédikátoroknak nem lett volna nehéz a római udvar pártját a tömegben terjeszteni. A nép nehezen mond le azon tanokról, melyekre egyszer már rászokott; s jóakaró szelidség sokat használhatott volna a katholicismus ügyének. De ehez értett a két jezsuita legkevésbé. Féktelen káromkodásokkal és támadásokkal menydörögtek a szószékről, s bár ismételve figyelmeztettek és intettek, nem tudták dühöket mérsékelni. Lázító beszédeikkel végre önmaguk ellen lázították a népet, s midőn a kapca már szorulni kezdett, és félő volt, hogy ha tovább maradnak, még fogukat is ott hagyhatják a hálátlan földön, Krisztus vitéz harcosai egy szép napon odább álltak s titokban visszaszöktek Rómába, mely gőgös reményekkel küldte ki őket Anglia meghódítására.

Loyola másik társa, Jasso Ferenc már több szerencsével járt az indusok közt. III. Pál három brevét adott át a buzgó érítőnek, melyeknek elseje őt India apostoli nunciusává nevezte, a másik kettő pedig több rendbeli indus fejedelmek pártfogásába ajánlta. A keresztyénség Indiában már nem volt egészen új dolog, mert előtte már több ferenci barát járt ott téríteni. Jasso tehát midőn a parsok és mohamedánok-lakta országba indult, a tért már némileg előkészítve találta. Útközben a hajó legénységének a katekizmust magyarázta, s a nagy árboc alatt vasárnaponként ékes prédikációkkal tartotta a matrózokat.

Igy érkezett 1541. Májusban St. G o á b a, mely Portugal birtokát képezte India nyugoti partján. A püspök megengedte neki, hogy térítsen a pogányok közt, de most látta csak át, hogy a benszülöttek nyelvét nem értik, s így hiába prédikál nekik. Tanulni kezdett tehát s végre vitte annyira, hogy megtudta magát értetni. Jasso úr dicséretes szorgalmának köszönhetette, hogy az idegen nyelvet megtanulta, de későbbi jezsuiták Thurselinus és Bouchours nem mulaszthatták el az alkalmat, őt szerzetők dicsőségére csodatételekkel rágalmazni. Elmondják róla, hogy egy pillanat alatt beállt eszébe egy-egy ismeretlen nyelv tudománya, sőt bizonyítják, hogy nem egyszer különféle nyelvű emberek előtt prédikált, kik közül mindenki megértette a maga nyelve szerint, mert hát több nyelven tudott beszélni egyszerre. Ő maga jelentést tett Rómába, melyből kitűnik, mily gyárilag űzte a térítést, s mily nehezen törte bele

magát az ismeretlen nyelvekbe. Elmondja ugyanis, hogy először a ránézve idegen nyelven bemagolta a miatyánkat, aztán a hiszekegyet és a tizparancsolatot, s ez volt egész vallási apparátusa; mert ezeket pontonként elmondta hallgatóinak, kik közt gyermekek s felnőttek voltak vegyest, ezeknek minden pont után rá kellett mondaniok „hiszünk benne“ s ha ezen szerencsésen túlestek, Jasso őket rövid úton, minden további teketória nélkül megkeresztelte, s így szaporította az egyházat, anélkül, hogy a jámbor megtértek tudomással bírtak volna róla, mily rettenetes üdvösségben részesültek általa. Így nem volt csuda, hogy egész törzsek mától holnapra megfélemedtek róla, hogy ők keresztyének s elkezdték újra gyakorolni régi vallásukat, s Jassonak sok fáradságába került őket meggyőzni arról, hogy már lemondtak a régi pogányságról. Az a haszna azonban a Jézus-társaságnak megvolt, hogy szép kollégiumot építhetett magának Goában, mely csakhamar megtelt Krisztus poroszlóival.

Jasso természetesen kirándulásokat is tett a szomszéd tartományokba, s a goai kollégium rektora, Gomez Antal kíséretében elment a gyöngyös partokra, a hollandok e gazdag birtokára is, hova a keresztyén tanok még soha el nem hatottak. Nem értette azonban e nép nyelvét, s hiába prédikált nekik a fák tetejéről, a nép nem igen törődött vele. De ez Jassot térítési buzgalmának phlegmájában nem háborgatta, s keresztyéni mértékletességgel megelégedett vele, ha csak a vallás külformáit terjesztheti:

Elkezdte tehát az embereket erőszakkal lefogatni és megkereszteltetni, templomaikat romboltatta, bálványait összezúzatta; helyökbe kápolnákat építtetett s szentek szobrait rakatott, s így csakhamar látszólag egész tartományok a keresztyén világba léptek, míg a nép lelkében s gondolkozásmódjában csorbítatlanul élt a régi pogányság; s a különbség csak az volt, hogy a nép régi bálványai helyett az új bálványokat imádta s tőlök várta a csodatételt.

Hasonló módon járt el Cochínban, Ceylonban, Nagapatánban, Meliapurban és Malaccában. Ezalatt a goai kollégium tanítványainak száma hatvanra szaporodott. Igaz ugyan, hogy ezek mind erőszakkal kereszteltettek meg, de Jasso 1545-ben új munkatársakat kapott Európából, kik közül Criminal Antal később nevezetes szerepet játszott, s ezek segélyével legyőzhetni vélte e csekély akadályokat. Mialatt az új állatszelidítők a collégiumi ifjúságot dressirozták, Jasso Tenate szigetére rándult ki, s ott drága fűszerekkel ellátva magát, átment a szerecsenek szigetére. Itt egy nap 25,000 embert térített és keresztelt meg, s azt már elhiszszük életíróinak, hogy estefelé már nem bírta karját emelni és nyelvét mozgatni, hogy új báránycáit megáldja s felettök a keresztelési formulát elmondja. Hogy e gőzerővel üzött térítés nem volt térítés, s hogy az ily módon az egyház keblébe hajtott nyájaknak fogalmuk sem volt azon vallásról, melyet a buzgó jezsuita fejökre frecscentett, bárki átláthatja. Ezt Jasso úr is felérte eszével, s nehogy a gyorsan megnyert nép ismét el-

veszszen, — valjon tán elkezdte őket behatóan tanítani Krisztus tanaira? nem, hanem — a portugál királyhoz folyamodott, kérve őt, terjesztené ki a szent inquisitio áldását e tartományra, nehogy az újdonsült keresztyének visszatérjenek a pogányságra. Vasszigor, pallos és máglya kösse őket azon valláshoz, melyet még nem is ismernek; s melynek hatását csak a portugál papokon, matrózokon és katonákon volt alkalmuk tanulmányozni, kik válogatott bűnökbe beavatottan minden módon zsarolták és elnyomták a szegény benszülötteket!

Imen Jasso visszatért Amboinába, hol a kolduló barát házat épített önmagának, mely csakhamar egy új jezsuita rezidenciává nőtte ki magát. Eközben történt, hogy Sumatra királya a rabló portugallokat saját fészkekben támadta meg. A portugál helytartó nem mert a túlnyomó számmal nyílt csatában megmérkőzni. Ekkor előállt Jasso, felszerelt egy csomó ladikot, megrakta matrózokkal s munkásokkal, s megígérte nekik, hogy maga fogja őket vezetni. A barát hazafias önfeláldozása száznyolevan embert gyűjtött össze. Jasso mindnyáját meggyóntatta, megáldoztatta és minden bűnétől feloldozta, de midőn a kis sereg már indulni akart, kijelenté nekik, hogy esze ágában sem volt őket testileg, de igen, lelkileg vezetni; ők csak menjenek verekedni, ő majd a parton imádkozni fog értök, ami többet fog nekik használni, mintha velök menne. Imádsága azonban nem használt, s ha Európából segély nem érkezik, Malacca elveszett volna a portugallokra nézve.

Jasso, ki vad fanatismusa mellett tudott ravasz lenni, s a szemfényvesztés művészetében példányképül szolgálhatott társainak, csakhamar lassúnak találta a térítés eddigi módját s még rövidebb és tömegesebb diadalok után sovárgott. Csakhamar rá is jött, hogy miután az állam a királyban van megtestesülve, a király megnyerése által eo ipso meg lehet nyerni egész birodalmát is a vallás számára. Ezt sikerült elhitetnie Candi fejedelmével, s megigértette vele, hogy népét kényszeríteni fogja a megtérésre. Ez csakhamar keservesen tapasztalta, hogy mi sem veszélyeztetheti uralkodó trónját annyira, mint ha elég oktan arra vetemedni, hogy alattvalói lelkiismeretén zsarnokoskodják. Jasso tanácslá a királynak, használjon erőszakot, segílyt ígért neki Európából, s a portugall király nevében örök barátságot esküdött neki; egyúttal irt Loyolának, hogy küldjön utána több missionáriust, s János királynak, hogy küldjön katonákat.

Ily módon a jezsuiták néhány év alatt Ázsiában derekasan terjeszkedtek; egymásután építették a kollégiumokat, s faláik közt új eszközöket gyártottak magoknak. Ez idő tájt tették lábukat Amerika földjére is; mert midőn János 1549-ben hajóhadat küldött Braziliába, hat darab jezsuita ment a seggel.

Nagyszerű tér nyílt itt egy missionárius tevékenységének. A természettől pazarul megáldott Brazília erőteljes és harcias, de gyermekded kedélyű népét nem lett volna nehéz Krisztus tanainak meg-

nyerni, ha a keresztyénséget megértetik velök. A megváltó magasztosan egyszerű jelszavait: „szeressétek egymást” és „jobb kezed ne tudja amit a bal tesz” — a jóindulatú nép, mely szolgálatkész vendégszeretettel fogadta az idegen jövevényeket, kiknek fegyvereit s eszközeit meglepetve bámulta, könnyen megértette s magáévá tette volna. De Krisztus tanainak egyszerű hirdetése helyett a jezsuiták azokat alaposan elhallgatták. Nem a szeretet istenéről beszéltek, hanem a harag, boszúállás és kegyetlenség istenéről menydörögtek a népnek, s e borzasztó istent az amerikaiak semmivel sem találták ajánlatosabbnak régi főistenöknél, kit már megszoktak, kit féltek s ki őket ellenségeik ellen védelmezte. A jezsuiták beszéltek a népnek az eredendő bűnről, elmondták, hogy Krisztus isten fia, azt magára vette, hogy az ördögöt a pokolban megtámadta, és hogy szeplőtelen szüztől született; érthetetlen dolgokra tanították a népet, s vak hitet követeltek tőle oly istenek és szentek iránt, kiknél különbekkel vélt birni saját bálványáiban s így nem csuda, hogy nem akart megválni apái vallásától.

Az új és érthetetlen vallás, melyet a jövevények ármánynyal és erőszakkal rákényszerítettek a benszülöttekre, még léleknemesítőleg sem hathatott reájok, mert a vallás hívei, a portugál jezsuiták, matrózok, katonák és kalandorok, kik magok sem bírtak fogalommal a valódi keresztyénségről, minden bűnben és gyalázatban nagyot műveltek s csakhamar undor és borzalom tárgyaivá tették magokat.

Midőn a jezsuiták Braziliába érkeztek, meg kellett tanulniok a nép nyelvét. Első dolguk volt tehát házakat építeni s elhódított földeket művelni a magok számára, s e mellett a nép nyelvét tanulni. De mire e nyelven ki tudták fejezni magokat, eljárásukkal már gondoskodtak róla, hogy szavaik viszhangra ne találjanak az elkeseredett kedélyekben; s minden diadaluk abban állott, hogy a foglyokat, mielőtt a mészárszékre vitettek volna, megkeresztelhatték. Az emberséges vadak azonban egyszerre azon gondolatra jöttek, hogy a keresztség veszélyes babona; s a kereszteltek húsát ízetlenebbnek találták, mint a nemkereszteltekét, és nem engedték meg többé a jezsuitáknak a keresztelést. Ezek most úgy segítettek magokon, hogy a halottak testét nedves kendővel megérintették, s amellet gondolatban elmondták a keresztelési formulát, és meg voltak róla győződve, hogy az ily módon megtérített hullák lelkei egyenesen a paradicsomba vándorolnak.

A térítésnek és keresztelésnek ez istenkáromló, nevetséges paródiáját látva, méltán kérhetjük, szabad volt-e az ilyeneket megtérteknek, keresztelteknek tekinteni, azon isten híveinek, kinek még nevét sem ismerték? — A jezsuiták Európába küldött jelentéseiben azonban mindezek valódi keresztyénekként szerepeltek, s a jezsuiták nagy hódításai a vallás javára mind efféle szemfényvesztésekből állottak.

Jasso társai Indiában elszéledve, ily módon térítették és kereszteltek. Cap Comorin Criminal Antalnak jutott, s e vad fanatikus azt hitte, hogy leg-

gyorsabban s legtökéletesebben úgy érheti el célját, ha a tűzhöz és vashoz folyamodik. Ily eszközökkel természetesen nem sokra ment, s az ország benszülött papjai, a braminok, könnyen meggyőzték törekvéseit. A benszülöttek az idegenek által mind erősebben nyomattak, zsaroltattak, s az új hit nem lévén képes elvesztett szabadságukat kárpótolni, midőn a braminok a népet fegyverre szőlítették régi templomai védelmére, ez tömegesen felkelt, szövetkezett a badagokkal s megtámadta a portugallokat. A harc elkésredett volt, mert a népnek mindene, régi jogai, vallása s hazájának szabadsága állt a kockán. Criminal, ki több hajlandósággal birt a kard, mint a kereszt iránt, és személyesen vezette hadát, teljesen megverte s csapatainak túlnyomó részével maga is megöltetett. A jezsuiták e verekedő barátot, ki megérdemelt halállal múlt ki egy nép fegyverei alatt, melyet elnyomni akart, megtették szerzetők első vértanújának.

E vereség azonban Jassot sem ki nem jőzanítá, sem vissza nem ijeszté; sőt arra ösztönözte, hogy annál nagyobb buzgalommal űzze hódítási terveit.

Ez időtájt ismerkedett meg a chinai Angerrel, ki gyilkosság miatt megszökött hazájából s kalandorként bolyongta be Ázsiát. Jasso rokon lélekre vélt találni a gyilkosban, s azon kedvező szín, melyben Anger hazáját a jezsuita előtt lefestette, Jassóban vágyat keltett megismerkedni a birodalommal és bele vinni a keresztyénség zászlaját. China magas fokú műveltséggel birt, mely nagy mértékben meglepte az elő-

szőr odajött európaiakat. Antonio Molo és Francesco Zeimoto portugallok 1543. októberben Siamból Chinába utazásuk alkalmával, vihar által Japán partjaira vetettek, s ott a földmivelést úgy, mint az ipart nagy virágzásban találták. A nagy terjedelmű birodalom felett egy fejedelem uralkodott, számos helytartó és és alkirály segélyével, kik szigorúan szolgáltatták az igazságot, és vallási tekintetben a teljes türelem elvét vallották s minden felekezetnek teljesen szabad vallás-
gyakorlatot engedtek. A japániak hitték a lélek halhatatlanságát, a halál utáni jutalmat vagy büntetést, de ez utóbbit nem tartották örökkévalónak, mert a büntetés végtelenségét ellentétben állónak találták a legfőbb lény isteni jóságával. Legfőbb papjuk, a Dairo egyenrangú a császárral, de nem bír végrehajtó hatalommal. Papjaik közt, kik bonc-oknak neveztettek, voltak barátok, apácák, remeték; vallásukban volt kép- és erekleymádás, csudák, processiók, bucsújárások, ép úgy mint a katolikus egyházban és vallásban; ismerték az olvasót, bőjtöltek és sanyargatták testöket s annyi babonás szokással bírtak, hogy akár pápistáknak is beillettek volna. Van köztök egy felekezet, mely isten létezését s a halál utáni létet tagadja, de nagy lelkiismeretességgel gyakorol minden polgári erényt, mint pl. a vendégszeretetet és felebaráti szeretetet, s a kereskedelemben, valamint minden érintkezésben igen becsületes és megbízható. Szóval: a keresztyénség Japánban sok érintkezési pontot talált az ország régi vallásában és szokásaiban, s könnyen lett volna terjeszthető.

Jasso megkeresztelte Angert s 1549. augusztusában Congoxumában, Saxuma királyság fővárosában partra szállt. Rögtön hozzá fogott az ország nyelvének tanulásához, s az ott általánosan uralkodott vallási türelem folytán, minden nehézség nélkül engedélyt kapott a keresztyénség hirdetésére. A nép meghallgatta őt, de értelmetlen s érthetetlen rajongónak tekintette, amihez még járult, hogy egész lénye visszataszítólag hatott a benszülöttekre. Miután ezek nagyon hozzá voltak szokva régi papjaikhoz, Jasso felöltözött boncnak s utánozni kezdte ezek életmódját; de midőn különféle cselekkel híveket kezdett magának szerezni, az igazi boncok felléptek ellene. Elmentek a királyhoz s kifejtették előtte, mily helytelen dolog megengedni egy idegen boncnak, hogy az ország régi védisteneit legyalázza s helyettök egy más ismeretlen, haragvó és féltékeny istent hozzon be, ki maga mellett más istent nem akar megtérni. A király ingadozott, mert nem akarta a türelem elismert elvét megsérteni. Ekkor a boncok erélyesebben léptek fel és azzal fenyegették a királyt, hogy Japán többi királyaihoz fognak segélyért fordulni ellene, ha a betolakodott idegent el nem kergeti. A fenyegetés használt s egy törvény adatott ki, mely halált szabott minden benszülöttre, ki keresztyénné lesz s Jassot társaival, Cosimus Turrianussal és Fernandez Jánossal együtt, kiutasította a birodalomból.

Jasso eltávozott s ha jezsuita életiróinak hihe-tünk, a szomszéd Firando királyságban sokakat megtérített; de innen is csakhamar odább ment, hogy

Meacóban, az egész Japán fővárosában tágabb működési tért keressen. Útközben azonban vállalata Nangateban, a birodalom leggazdagabb városában teljesen hajótörést szenvedett. A nép kinevette prédikációit, s a király, ki őt maga elé idézte, s kinek a jezsuita elmondta volt, hogy ő Navarrából való és a japániaikat az örök üdv birodalmába akarja bevezetni, mint hóbortos rajongót bocsátotta el magától.

Jasso úr mindedig egyszerű, szegényes barát ruhát viselt. Ez nem használván, elhatározá, hogy ezen túl fényben és pompával fog fellépni, hogy a tömeget elkápráztassa. Vett tehát magának egy bárkát, mely pompás japáni szőnyegekkel és lobogókkal volt felékesítve; maga belebútt egy bő fekete alsóruhába, fölébe felvett egy zöld felsőruhát, mely egészen be volt lepve aranyhimzéssel s drágakövekkel, s oly pompát fejtett ki, minővel csak a legmagasabb rangú boncok szoktak élni. Kiséretét is kellőleg felcicomázta, s hogy a császárt és udvarát megnyerje, nem jött pusztá kézzel, hanem vitt magával egy két aranyórát, jól hangzó zeneszereket s mindenféle csillogó apróságokat, melyek Japánban még sohasem látott kincsek valának; s így felszerelten, kicsapongó reményekkel ért Meacoba.

A császárnak megtetszettek az ajándékok, egy elhagyott boncházat adott lakásul a jövevényeknek s megengedte nekik vallásuk tanait hirdetni, mit Jasso, jezsuiták állítása szerint, oly nagy sikerrel cselekedett, hogy egy év alatt vagy 3000 ember tért át a keresztyénségre. De a benszülött papok itt is felléptek ellene. „Miféle istenről prédikál nekünk ez az idegen

bonc? mondák a belföldiek, egy kegyetlen istenről, ki egy borzasztó börtönt épített, a poklot, melyben az embereket örök büntetésekkel sújtja; egy vérszopó istenről, kit megszelídíteni, megengesztelni nem lehet, ki még a szerencsétlen iránt sem tud könyörületos lenni! Minő igazságtalan isten az, ki oly törvényt ró az emberekre, mely erejüket felülhaladja, s őket, ha azt beteljesíteni nem bírják, örök büntetésekkel bünteti! Oly isten, ki elrendelte, hogy senki másképp ne üdvözülhessen, mint egyetlen fiának törvénye által, s ki egy, istenhez a legnagyobb mértékben illetlen részrehajlással ezerötszáz évet el engedett múlni anélkül, hogy e törvényt Japánnal, a világ legnemesebb részével, megismertesse!“

Valjon mit felelhetett Jasso e vádakra, mivel cáfolhatta meg e szemrehányásokat? A jezsuita rend történetirói nem jegyezték fel cáfoló argumentumait, de ily esetekben szokásos általánossággal elmondják, hogy a boncok minden ellenvetését diadalmasan tönkre silányította. A benszülött papokat azonban sehogysem tudta tanai helyességéről meggyőzni, s ezek figyelmeztették a kormányt, hogy vigyázzon a keresztyénekre, mert az új vallás még veszedelmessé válhatik az országra.

Japánban időzése alatt azt hallotta Jasso, hogy a nép egész miveltségét, vallását s minden vallási szokásait Chinától kapta; úgy okoskodott tehát, hogy, ha sikerülne a chinaiakat megtérítenie, egész Japánt egy csapással Krisztus aklába terelheti. Egy alkalommal meghallván, hogy Bungoban egy portugál hajó

kötött ki, mely Chinába szándékozik vitorlázni, rögtön oda ment. A kapitány, ki neki ifjúkori barátja volt, nagy ünnepélyességgel s ágyú lövésekkel fogadta a jezsuitát. A király e nagy láрма okát tudakolta, s midőn megtudta, hogy egy szent ember tiszteletére történik, őt látni kívánta. Jasso, új szokásához híven, s hogy a keresztyén papoknak jó hírnevet szerezzen, fényesen felöltözködve ment az udvarhoz, mely nagy bámulva nézte Európa főbancának nagy pompáját. A király nyugodtan kihallgatta s a szokásos türelemnél fogva szabad gazdálkodást engedett neki. A boncok ugyan itt sem nézték jó szemmel a dolgot, de a királynak érdekében állván a portugallokat kimélni, nem hajtott papjai kifogásaira.

A boncok a királylyal nem boldogulván, egy igen egyenes és becsületes eszközhöz nyúltak a jezsuita ellen, s felhívták őt, jelenjen meg egy vallási vitára, melyben az ő részökről egy tudós japáni bonc fog részt venni. E vallási párhaj az udvar jelenlétében ment végbe, s jezsuiták szerint Jasso maradt a győztes. De a boncok nem érezték magokat legyőzve, s egymásután három ezren jelentek meg a jövevényt megcáfolni.

Ferdinánd Mendez Pinto, ki a portugál kíséretben részt vevén, e zsinaton jelen volt, útleírásában részletesen szól e tanácskozásról, s azt mondja, hogy a japániak igen találó argumentumokkal és éles észre mutató kérdésekkel álltak elő, melyek általjában isten tulajdonságaira, az első ember bűnesetére, a megváltásra és sok egyébbre vonatkoztak, amit a keresz-

tyének magok sem értenek, de amit vakon kell hinniök, ha — a papok szerint — nem akarnak megszűnni keresztyének lenni. A keresztyénség alaptanai, a felebaráti szeretet, az áldozatkészség stb. ellen nem tettek semmi kifogást, de a jezsuita missionáriusok ezekre kevés súlyt fektettek.

Ha igaz is, hogy Jasso győzött e vitában, praktikus eredménye annak mégsem volt, mert a király megmaradt régi vallásánál s a nép hű maradt megszokott boncaihoz. Hiába töltvén itt negyvenhét napot, Jasso hajón megindult Sancian chinai szigetre, hol azonban értésére adták, hogy a követen kívül idegennek nem szabad lábát a „közép birodalmának“ földére tennie. Jassot azonban ez el nem ijeszté. Viszszament Goába, azon szándékkal, hogy az alkirályt és érseket rá fogja beszélni egy chinai követségre, melynek kíséretében ő majd belophatja magát a birodalomba; ha pedig egyszer benn lesz az országban, majd fog magáról gondoskodni tudni.

Egy gazdag portugál kereskedő nagy pénzáldozattal kieszközölte, hogy követül küldessék s magához véve Jassot, megindult Malaccába. Ez elutazása előtt letette a goai kollégium rektorát Gomez Antalt hivatalából s helyébe a neki vakon engedelmeskedő Barzea Gáspárt nevezte. Gomeznek ugyanis nem igen volt inyére a szolgai fegyelem, saját nézeteit követte s javításokat hozott be a kollégiumba, mit Jasso mint valódi jezsuita, meg nem tűrhetett.

Kellemetlensége volt Portugal goái helytartójával is, ki nem akarta az illető kereskedőt követségbe

bocsátani. Jasso előmutatta Rómában nyert rendkívüli felhatalmazásait, s midőn ez sem használt, átkot mondott a helytartóra. Ez azonban ezzel sem törődött, s lefoglaltatta a követség hajóit. Látván, hogy minden fáradsága hasztalan, Jasso barátjával egy bárkára ült s megszökött Sanzianba. Barátok úgy mint ellenségek, kikkel itt találkozott, lebeszéltek chinai útitervéről, de ő fel nem adta szándékát, melyet azonban már végre nem hajthatott.

Alkudozásba bocsátkozott ugyanis egy chinai kereskedővel s nagy összeg pénzét ígért neki, ha magával viszi Kantonba, s a kereskedő végre beleegyezett. Az utazásra már minden előkészület megvala téve, midőn Jasso Xavér egyszerre forrólázba esett és 1552. dec. 2-kán a tengerparton, Alvarez György házában, mely utóbb jezsuita kollégiummá lett, meghalt.

Holtteste egy nagy koporsóba tétetett, mely oltatlan mésszel volt megtöltve. Két évvel utóbb a koporsó Goába vitetett, a sz. Pál kollégium templomában elhelyeztetett s kötelességéhez képest számos csudát mivelt. VIII. Orbán pápa 1623-ban szentté avatta s nemsokára India védszentjévé avancirozott. Szobra a Comorin hegyfokon állíttatott fel és számos búcsújárás kétes szerencséjében részesült. Az életében mivelt csodák közt, más apróságokon kívül, négy halott feltámasztási műtetet találunk. Ezenkívül egy gyermekágyas aszszony, kit három napig a legirtóztatóbb kínok gyötörtek s kiről már mindenki lemondott, rögtön és minden fájdalom nélkül megszülte gyermekét, midőn

Jasso előtte a keresztyénség alaptanait kifejtette. Jasso Xavér Ferenc komoly és buzgó férfiú volt, de nem mint lelkiismeretes keresztyén, hanem mint élelmes vállalkozó kezelte a térítés munkáját; ezreket térített meg, anélkül, hogy tudtak volna róla valamit. A jezsuiták neki köszönhették, hogy keleti Indiában utóbb oly nagy hatalomra vergődhettek, melyet nem a keresztyénség terjesztésére, hanem kereskedelmi célok elérésére használtak fel.

IV. Fejezet.

(A jezsuiták a spanyol félszigeten. — Corpus institutorum Societatis Jesu. — A rend tagjainak osztályozása. — Titkos jezsuiták).

Mialatt Jasso Xavér Indiában foglalt tért a jezsuita uralom számára, társai Európában főgondjukat arra fordították, hogy szerzetőknek sok és befolyásos tagokat nyerjenek, s e tekintetben nagy hasznot vettek azon pártfogásból, melyben a portugál király és királyné által részesítették. Ennek köszönhették, hogy az egy coimbrai kollégiumnak már 1544-ben hatvan tagja volt, — míg III. Pál megerősítő bullájában a szerzet összes tagjainak számát határozta hatvanra.

Rodriguez tüntette ki magát ez irányban leginkább, nem sajnálva fáradságot, nem röstelve családságot, hogy tehetséges, vagyonos és befolyásos ifjakat nyerhessen meg a szerzetnek. Hiába zúgolódott emiatt a lissaboni nép, hiába fordultak a főnemesség legkitűnőbb tagjai a királyhoz, s figyelmeztették, hogy ily módon a nemzet vagyonának nagy része a jezsuiták kezeibe fog jutni; csak azt érték el vele, hogy fogságba vették, vagy az országból, vagy legalább

az udvartól száműzettek. A király, ki a jezsuitákat pártolta, nem tűrte az igazmondást.

Szint ily gyorsan terjedtek a jezsuiták Spanyolországban; hol nagy előnyükre vált a nép rendkívüli hajlama a rajongásra, az általánosan elterjedt babona, a népnevelés gyalázatosan elhanyagolt állapota, amit céljaikra nagy mértékben ki tudtak zsákmányolni. Vad fanatismussal dühöngeni s isten dicsőségét folyvást az ajkon hordani elegendő volt arra, hogy a babonás nép által szentnek tartassék valaki; s Faber és Araoz igen alkalmasak valának a tömeg ilyenmű bolondítására.

Akadtak ugyan itt is jámbor és józan emberek, kik az egész gazdálkodást visszásnak s a keresztyén-ség elveivel ellenkezőnek találták, de ezek csakhamar eretnekeknek kiáltattak ki s az inquisitio borzasztó börtönébe vettettek, vagy pedig máglyán multak ki. E hangok nemsokára elhallgattak, mert a jezsuiták ellen szólni annyi volt, mint önmagát elveszteni; s a jezsuiták tűzzel vassal dühöngtek a keresztyénség jobb része ellen. Jövedelmezőbb dolognak találták a gyűlölet, boszú s irigység istenét hirdetni, kinek kiengeszteléseért mindig jól megfizettették magokat.

Spanyolország nevezetesebb városaiban egymás után keletkeztek jezsuita kollégiumok, s Borgia Ferenc, Gandia hercege, székvárosában maga is pompás palotát emelt a szerzetnek. E gyors siker sokakat elcsábított a szerzetbe lépésre s Loyola mindenkit felvett, aki külső állása folytán bármikép ajánlatosnak látszott. Ezek közt volt a rajongó Portel Vilmos is. Elég hóbortos volt a jámbor, de szerencsét-

lenségére vallásosabb, mint igazi jezsuita lehet; miért is nem maradt más hátra, mint feloldani őt a szerzetesi fogadalom alól s a rendből kitaszítani. Ettől kezdve Loyola jobban megválogatta embereit.

III. Pál nem szűnt meg a szerzetet minden módon protegálni, és 1545. jun. 3-kán egy új brevét adott ki, melyben azt ismételten megerősítette, s minden tagját feljogosította minden templomban, minden helyen, minden nyilvános utcán és téren tanítani, prédikálni, gyóntatni, s minden bűn és véték alól még azon esetekben is absolválni, melyeket a pápai szék magának tartott fenn. Engedélyt adott nekik még arra, hogy néhány fogadalmukat más jó cselekedetekre átváltoztathassák, hogy misét napfelkelte előtt, sőt délután is mondhassanak, s az utolsó vacsorát és más szentségeket a megyés püspökök és lelkészek engedelmével is kiszolgáltathassák. Aki pedig e pápai szabadalmak gyakorlatában őket bármikép akadályozná, mint lázzadó, minden fellebbezés nélkül, egyházi büntetésekkel kényszerítettessék engedelmességre. E breve megolvasható a „Corpus institutorum Societatis Jesu“ című munkában.

E könyv két kötetben, 1400 negyedréti lapon 1635-ben Antwerpenben nyomtatott, s a következő tizenhét részre oszlik: 1) 59 darab pápai bulla és privilegium, melyek más jogok bitorló megsértésével protegálják a szerzetet; 2) a constitutiók, melyeket Loyola Krisztus és szűz Mária személyes segítségével dolgozott ki, melyek azonban valóságban inkább a ravasz és eszes Lainez tollából eredtek; 3) a társulat

egyes tagjainak magaviseletét tárgyzó szabályok. Ezek szerint a tagok minden szellemi s anyagi szabadsága feltétlenül alávettetik a rend főnöke akaratának. A jezsuita akarat dolgában valóságos hulla legyen, — deinde ac cadaver. E vak engedelmesség könnyítésére Loyola megköveteli, hogy az engedelmeskedő a parancsolót ne gyarló embernek, hanem magának Jézus Krisztusnak tekintse, ki maga az örök jószág és bölcsesség; 4) a rend első négy közgyűlésének dekrétumai, kivéve a magán ügyekre vonatkozókat; 5) e gyűlések kánonai, vagyis a dekrétumok kivonatai; 6) azon formulárek és szabályok, melyeket a generalis vikáriusnak, az assistenseknek, a generalis monitornak, a rend titkárának és helyetteseiknek szem előtt kell tartaniok; 7) a jezsuiták összes iskolai rendszerök; 8) rendeletek arról, miként kell az előljáróknak magokat bizonyos esetekben viselniök; 9) mindazon privilegiumok, melyeket a pápák bullákban, levelekben, vagy csak szóval a szerzetnek adtak; 10) különös utasítások a provinciálisok és superiorok számára; 11) az ötödik szerzet-generális, Aquaviva Claudius utasítása a superiorokhoz a lelki betegségek gyógyításáról; 12) az előljáróknak szóló különös hat fejezet, melyekben Aquaviva a szerzetesi kötelességek elhanyagolását panaszolja, s a superioroknak lelkőkre köti a fegyelem szigorú kezelését; 13) Loyola Ignác lelki gyakorlatai; 14) negyven fejezetben utasítás arra, mikép vesse magát az ember alája a lelki gyakorlatoknak; 15) 29 levél, telve panaszokkal a szerzetben uralkodó bűnök felett. Az e fejezetben tettetett

alázatosságot azonban kellő világításba helyezik azon elbizakodott öndicsérések, melyekkel a jezsuiták önmagukat traktálják, például az „Imago primi saeculi” című munkában. Borgia Ferenc, a harmadik generális, óvja a szerzetet a gögtől és kicsapongástól, kapzsiságtól és világi hiúságtól, s lelkökre köti a szegénység fogadalmát. Vitelleschi (1615—1645) azonban így szól: „vádolnak, hogy gögősek vagyunk, hogy minden dolgok kormányzására törekszünk, mindent magunktól akarunk függővé tenni; hogy túlságosan el vagyunk telve saját bölcsességünkkel, más embereket megvetünk és kicsinylünk, hogy szeretünk kéjelegni és bőségben élni, hogy pénzvágyók vagyunk s a máséra törekszünk, s hogy inkább eszélyes és politikus emberek, mintsem papok vagyunk.” A történet eléggé igazolja mindezen vádakát.

Az idézett (Imago) munka III. könyvében ellenben olvassuk: „Izraelnek azon tüzes szekere, melynek elrablását Elizeus egykor siratta, mely isten különös kegyelméből, ezen az egyházra nézve oly viszontagságos időben, mindenek örömére ismét megjelenik, s melyben katonák helyett egy csapat angyal ül” — ez nem más, mint a jezsuiták szerzete. Továbbá pedig: „A jezsuiták az eretnekek elleni harcukban sz. Mihályhoz, a hitetlenek térítésében sz. Gábrielhez s felebarátaik iránti jócselekedeteikben sz. Rafaelhez hasonlítanak. A szegények és gyermekek gyónását ép oly buzgalommal hallgatják, aminővel a nagyok és fejedelmek lelkiismeretét vezérlik.” Az 5. könyv 8. fejezetében olvassuk: „Ily szent férfiak el nem kárhozhatnak.

Valahányszor egy jezsuita meghal, halálos ágyához jő Krisztus, hogy a haldokló lelkét magával vigye.“ Az 1. könyv 10. fejezetében pedig: „A társaság ment az idő mindazon gyarlóságaitól, melyeknek még az egyház is alá van vetve. Sohsem vénülhet, sohsem romolhatik meg.“ Ezt irták a jezsuiták önmagokról ugyanazon időben, midőn Vitelleschi a fent idézett képet tartá elibők.

Az institutiók 16) része a társulat minden könyveinek lajstromát, a 17) rész pedig a tartományok, házak, collegiumok, residentiák, seminariumok, missiók jegyzékét foglalja magában, melyből kitűnik, hogy 1679-ben volt a jezsuitáknak 35 provinciájok, 2 alprovinciájok, 23 profess-házuk, 578 collegiumjok, 78 probatió-házuk, 88 seminariumjok, 160 residentiájok s 106 missiójok. Tagjainak száma pedig 17,655 volt, köztök 7,870 áldozár.

Később, 1757-ben a munka új kiadást ért Prágában, melyből azonban, könnyen felfogható okokból, a generálisok említett levelei kihagyattak. Ezek helyett bele igtattattak „szabályok a szerzettagok számára“ öt fejezetben; ezek közt Aquaviva Claudius generálisnak 1614. Aug. 1-én kelt rendelete, melylyel megtiltja a jezsuitáknak a királygyilkosság megengedett voltát szóval vagy írásban védelmezni. Már maga azon körülmény, hogy ezt különösen meg kellett tiltani, kellő világításba helyezi a jezsuiták e részben követett eljárását. Ehez járul még a rendeletnek, látszólagos határozottság mellett tagadhatlan kétértelműsége, mely a probabilismus tana által támogatva, in optima

forma kimenti a királygyilkolást, de csak akkor, ha az a jezsuitarend érdekében követtetik el.

E szerzetben nemcsak áldozárok és laikus testvérek vannak, mint más szerzetekben. Különféle módon lehet valaki jezsuita. P a s q u i e r szerint a jezsuiták két részre oszlanak, a nagy és kis observancia szerint élőkre. Az elsőt a tulajdonképeni professusok követik, kik négy fogadalmat tettek le. A másodikat követők csak egy fogadalmat tesznek le, a feltétlen engedelmességét. Miután ezeknél a szüzesség és szegénység fogadalma elesik, könnyen felfogható, hogy a második osztály segélyével a szerzet rendkívüli módon terjeszkedhetett, miután bármily állású emberek, papok s világiak, házasok s nőtlenek lehettek jezsuitákká.

A konstitutiók azonban négy osztályát említik a szerzettagoknak:

1. A társaság legtágabb értelemben magába foglalja mindazokat, kik a generális iránti engedelmes-ségben élnek; a noviciusokat és mindazokat, kik azon szándékkal, hogy a társaságban fognak élni és halni, a próbaidőben élnek, hogy utóbb egy vagy más fokozatba felvétessenek.

2. Szorosabb értelemben a társaság professusokból, coadjutorokból és felvett tanítványokból áll. E három osztály képezi az őszszes szerzet-testet.

3. Harmadik és tulajdonképeni értelemben a társulat csupán a professusokból és igazi coadjutorokból,

4. legszorosabb értelemben pedig csak a professusokból áll, nem mintha a társulatnak más tagjai

nem volnának, hanem mert ezek a legelőkelőbbek; s választók és választhatók a generális választásánál. (Constitutiones Societatis Jesu P. V. cap. 1.)

Az utolsó és legmagosabb osztályba csak kevesen jutnak, úgy hogy a szerzet, aránylag rendkívüli kiterjedéséhez, csak kevesek által igazgattatik, s hogy a rend valódi alapelveibe csak e kevesek beavatvák.

Eszerint elég volt az engedelmesség fogadalmát letenni, hogy valaki a szerzet tagjává lehessen; még a rend ruháját sem kellett felvennie. Aki a társulatba be akart lépni, különféle vizsgálatoknak vettettet alája; s bár a constitutiók csak két ilyet említenek, ezeket még egy harmadik előzte meg, mely a körülményekhez képest hol hosszabb hol rövidebb volt; mert irányadó elv volt, hogy a főnököknek alaposan kell ismerniök mindenkit, ki a társulatba felvétetik.

A belépők kezdetben vendégeknek tekintettek, s a szerzet belső szervezetéből csak annyit láttak, amennyi szükséges volt arra, hogy a felvétel utáni vágyukat növelje. Ha erre végkép elhatározták magokat, egy külön vizsgálóházba küldetnek, ha különben felvételöknek semmi akadály nem áll útjában. Ilyenek: eretnekség és excommunicáció, emberölés, nős állapot, elmeegyöngeség s azon körülmény, ha az illető előbb már más szerzethez tartozott. A generálisnak azonban joga van bárkit dispensálni ez akadályok alól, ha felvételét rendkívül kívánatosnak találja.

Tizenkét-húsz nap mulva, melyet a vizsgálóházban töltöttek, a felveendőknek képességei kerülnek vizsgálat alá. Kötelesek a generális vagy meghatal-

mazottja előtt felfedni legtitkosabb gondolataikat, meggyónni gyermekkoruk óta elkövetett minden bűneiket; s ha a jelölt ismételtén kijelentette, hogy mint jezsuita akar élni és meghalni, akkor megkérdezik, ha el van-e határozva, azon vélemények tekintetében, melyek az egyház és tanítói által nincsenek egyhangúlag elfogadva, csupán a jezsuiták magyarázatát követni, magát minden kétely és lelkiismereti dolog esetében kizárólag a társaság ítéletének alávetni s annak nyilatkozatával megelégedni. Ha ezekre kellőképp igennel válaszolt, vak engedelmességet fogad előljárójának, s megigéri, hogy minden önkénynek aláveti magát. Ez megtörténvén, a felveendő a világban hátrahagyott javairól rendelkezik, ami azonban, fontos okoknál fogva, az első vizsgálati év végeig is halasztható. A nála lévő pénzt a szegényeknek, vagy rendszerint előljárójának adja. Minden e tárgyak felett folytatott alkudozás leiratik, s a felveendő aláírásával kötelezi magát. Ezt úrvacsora követi, s a jelölt csak ezután bocsáttatik a második vizsgálatra, a tulajdonképeni noviciátusra, mely két vagy még több évig tart. Ez idő arra szolgál, hogy az újonc jelleme alaposan kikémlelhető legyen, s a vak engedelmesség mintegy második természetévé tétessék.

A vizsgálati idő letelte után, mely a körülményekhez képest megrövidíthető, az újoncok leteszik fogadalmukat, melyet két nagy ünnepen ismételniök kell a szentség, több jezsuita atya s a jelenlevő nép színe előtt. Ez ünnepélyesség dacára fogadalmuk még sem ünnepélyes, mert a constitutiók világosan mond-

ják (5 rész. 4. fej.): „Bár sokak előtt tétetnek le, mégis csak egyszerű fogadalmak, mert a letevőnek és az elfogadónak szándéka — intentio — a pápai széktől nyert engedély alapján arra irányoztatik, hogy azt ünnepélyesnek ne tekintsék.“

Az újonc így szól: „Mindenható örök Isten! Én N. N. ámbár isteni tekintetedre igen méltatlan, de bizva végtelen jószágodban és könyörületességedben s ösztönözve a vágytól, neked szolgálni, a legszentebb szűz Mária és isteni felséged teljes mennyei udvara előtt szegénységet, szűzességet és örök engedelmességet fogadok a Jézus társaságában, s ígérem, hogy bele lépén, abban mindvégig a társulat constitutiói szerint fogok élni; végtelen jószágodra és kegyességedre s Jézus Krisztus vérére kérlek tehát, fogadd el kegyesen ezen áldozatot, s azon gazdag kegyelmedet, melyet rám árasztottál, hogy azt megtehessem, add meg annak végső beteljesítésére is.“

E fogadalomról mondják a constitutiók; „e szavak: a társulat constitutiói szerint élni, azt jelentik, hogy aki a fogadalmat leteszi, ezt azon hallgatólagos feltétel alatt teszi, ha t. i. a társulat őt meg akarja tartani. Ő a constitutiók örök megtartására kötelezi magát, míg a társaságnak jogában áll őt kizárni, mely esetben azonban nem köteles többé fogadalmához ragaszkodni.“ Sajátságos ruganyossága a legszigorúbb fogadalmaknak! Az ember szegénységet fogad, de megtarthatja világi javai haszonélvezetét, míg a generális vagy helytartója el nem határozza, hogy

professussá legyen. Az újonc megtartotta az örökösödési jogot, de örökös a szerzet volt.

A vizsgálati idő letelte után az újonc approbált tanítványnya lesz s másokat oktat tudományos tekintetben vagy még maga is oktatásban részesül; vak eszköz a generális kezében, kinek önkényétől függ őt egy világi coadjutor alárendelt helyzetében meghagyni, vagy három vagy négy fogadalmú professussá tenni, mert határozott szabályokhoz kötve nincs. A világiak azonban sohasem tudják meg, mely fokot foglalja el valamely jezsuita.

A legközelebbi osztály a coadjutoroké. E rangot, úgymint a professusét elérheti valaki anélkül, hogy a tanítványok osztályában lett volna; szintígy lehet valaki professussá anélkül, hogy coadjutor lett volna, — mindez az illető képességeitől, a kedvező alkalomtól s attól függ, mily haszna van a szerzetnek valakinek előmozdításából. Ez osztály papira és világira osztatik, s az elsőbe tartozóknak jól kitanult áldozároknak kell lenniök, hogy a gyónató-tan- és szószékben működhessenek. A világiak csak laikus testvérek s más irányban kell képzettséggel birniök. Ez osztály fogadalmai nem egyenesen istenhez, hanem a szerzet generálisához vagy ennek helytartójához intéztetnek, nyilvánosak, de nem ünnepélyesek, kötelezők a letevőre, de nem a társaságra nézve. Mielőtt valaki a fogadalmat letenné, vagyonáról rendelkezik, és pedig majdnem mindig a társulat javára; de még ekkor nincs joga azt tetszése szerint valamely collégiumnak adomá-

nyozni, hanem átadja a generálisnak, ki kénye kedve szerint rendelkezik vele.

A három fogadalmú professusok nem fogadnak különös engedelmességet a pápának; fogadalmuk, melyet különben az előbbiekével egyenlő formában tesznek le, azonban a hallgatólagos szándék erejénél fogva ünnepélyes. Egy fokon állnak a coadjutorokkal, de nem kell papoknak lenniök s a generális választásánál nem birnak szavazattal. Sajátságos közép helyzetökről szólva, Suarez jezsuita őket egy rangba helyezi a coadjutorokkal, kiktől nem azért tagadtatik meg az ünnepélyes fogadalom, mintha nem volnának megpróbált becsületességűek, vagy mintha a társulatnak igen fontos szolgálatokat nem tehetnének, hanem mert saját tökéletességökre nézve elegendő, ha csupán egyszerű köteléssel fűzetnek a szerzethez. A három fogadalmú professusoknak nem kellett papoknak lenniök. Ebben van a dolog kulcsa.

Monclar Ripert, francia generális-prokurátor, („Compte rendu des constitutions des Jésuites“) világosságot derít e kérdésre, s azon következtetésre jut, hogy a három fogadalmú professusok közt világiak is vannak, valamint hogy már Loyola felvette Borgia Ferenc gandia herceget.

A tudós Monclar szavai szerint: „Jézus-társasága egy hadsereg, melynek eredeti célja isten dicsőségét, s a hitetlenek, eretnekek, sőt katolikusok lelki üdvösségét is, előmozdítani. E feladatát másként be nem töltheti, mint ha mindenhová befurakodni törekszik. — A felveendő a vizsgálati idő alatt sohasem

vesztette el azon rangot, melyet a polgári társadalomban elfoglalt. Mi hasznuk is lett volna a jezsuitáknak belőle, ha egy bibornokot vagy ministert életközösségre megnyernek? — Sokkal többet használhatnak az ilyenek a társulatnak, ha a világban állásukat megtartják, s abban a generális által vezettetik magukat. A constitutiók minden ponton a hatalmasok megnyerésére törekszenek, mert ezáltal lehet a legtöbb lelket istenhez vezérelni. De van-e biztosabb út nagy urak megnyerésére, mint őket jezsuitákká tenni? Ekkor nem kell nekik többé udvarolni és szeszélyeiktől félni, mert engedelmességet fogadtak a szerzet iránt, s a szerzet kétségkívül több hasznót von valamely tagjából, ha az minister, mint ha gyóntató! Ha valamely hivatalos személyiség hivatta érzi magát a szerzetbe lépni, a generálisnak vaknak kellene lennie, ha őt egyszerre jezsuita ruhába akarná bujztatni; — hasznosabb a szerzetre nézve, ha megmarad hivatalában, s onnan mozdítja elő a szerzet érdekeit. — A társulat terjeszkedésére leghatalmasabb eszközökkel e titkos seregben bír, mely őt szolgálja, anélkül, hogy a világ tudna róla valamit. Ha valamely város becsukja kapuit a jezsuiták előtt, e világi tagok segítségével nyitják meg azt magoknak. — Törvényszékben, tanácsban a világi jezsuiták hatalmasan dolgoznak a rend érdekében.“

„Kezdetben csak Rómában lehetett a fogadalmat letenni, most bárhol; azelőtt csak négy fogadalmú professusok voltak, most vannak három fogadalmúak, s ezek nem kénytelenek papok lenni. A világi ruhát

megtartthatják, amint hogy a jezsuiták öltözet dolgában nem is birnak kényszerítő rendszabályokkal. Chinában mandarinok, Indiában braminok; nem alkalmazkodnak más szerzetek szabályaihoz s a tridenti zsinathoz, mely a barátruhát kötelezővé teszi. Még az együttlakást is elengedheti a főnök alattasainak. Még a szerzetházakban lakó újoncok is gyakran elhagyják azt, a hat nagy vizsgálat közül négy a házon kívül történik, sőt még a lelki gyakorlatokat is végezheti az ember saját szállásán. — Minden más szerzetben a professusok a szerzetházban creálatnak, csak a jezsuitáknál nem, — ami mind csak arra való, hogy a társulat titkos, a világ által ilyeneknek nem ismert tagokkal birhasson. Elképzelhető, mily hatalommá válhattak ily módon a jezsuiták, midőn a társadalom minden osztályában birtak titkos tagokkal.

Erre mutat a professusok esküje is, mely a constitutiók végén olvasható:

„Én N. a Jézus-társaság professusa, igérem a mindenható istennek, szűz anyja és egész mennyei udvara, a főtisztelendő pater generális előljáró vagy helytartója előtt, hogy soha semmit nem fogok tenni a társulat constitutióiban rendelt szegénység ellen, sem annak megváltoztatásába egyezni nem fogok, kivéve azon esetet, ha fontos okok kívánják annak korlátozását. Igérem továbbá, hogy soha, még közvetve sem fogok előmozdításra törekedni a társaság valamely méltóságára. Igérem azt is, hogy soha praelaturát vagy méltóságot a társaságon kívül keresni nem fogok, s a netán rám esendő választást nem fogadom

el, kivéve, ha az iránti engedelmességből, ki halálos bűn terhe alatt nekem parancsol, kellene azt elfogadnom. Ha valakit tudnék, ki e praelaturára vagy méltóságra igényt tart, őt minden, ez ügyre vonatkozó körülménnyel együtt, a társulatnak vagy generálisának feljelentendem. Végre ígérem, hogy azon esetben, ha ez úton bármikor püspöki méltóságra jutnék az egyházban, azon gondnál fogva, melyet saját lelki üdvömrre s a rám bízott hivatal helyes betöltésére fordítanom kell, a társaság generálisát mindig tisztelni fogom, hogy sohasem fogok vonakodni, meghallgatni azon tanácsokat, melyeket ő kegyes lesz nekem személyesen vagy egy ezzel megbízott társulati tag által adni. E tanácsokat pedig ígérem, hogy követni fogom azon mértékben, melyben őket jobbaknak találandom a magaméinál. Különben mindez a constitutiók és deklarációk értelmében magyaráztas-sék.“

Ha tehát valamely jezsuita püspök vagy bibornok lesz is, azért jezsuita marad s vak engedelmisséggel követni fogja a szerzetgenerális akaratát, s nem egy püspök és bibornok volt is ily titkos jezsuita. Nobilius Róbert és Rochefoucault bibornokokról, s a nantesi püspökről (1736) bebizonyítottott, hogy ily titkos jezsuiták voltak; ilyen volt Pázmány Péter is Magyarországon.

Következnek a négy fogadalmú professusok, a társaság tulajdonképeni lelke, oszlopai. Választók és választhatók minden gyűlésben, kizárólag jogosítvák a legfelsőbb méltóságokra a szerzetben; csak ők van-

nak a rend minden titkaiba beavatva. Ezekről a constitutiók a tulajdon akarat teljes elfojtását, tökéletes önmegtagadást, eszök, ismereteik, személyök teljes alárendelését követelik még papi minőségekben is. Magas születés vagy rang azonban helyettesíthetik a képzettséget, amit elhatározni a generálistól függ, kinek egyetlen irányadója a társaság érdeke. Négy fogadalom letételére a tagoknak igen csekély része bocsáttatik, melyet a generális maga választ ki a tömegből. Esküjök egy a három fogadalmúakéval, csak hogy külön esküvel kötelezik magokat missiók dolgában a pápának engedelmeskedni.

Tudjuk, mily sokáig vonakodott a pápai udvar az új rendet megerősíteni, s csak miután Loyola különös engedelmességet ígért a pápának, adta ki III. Pál bulláját; s az utóbbi pápák mindig e feltétlen engedelmességre hivatkoztak, de mint látni fogjuk, kevés sikerrel.

A feltétlen engedelmesség ezen fogadalma kizárólag a missiókra vonatkozik, mert a constitutiók nyíltan mondják: „ily értelemben kell venni az apostoli leveleknek azon engedelmességre vonatkozó szavait, melylyel a pápának tartozunk,“ — tehát feltétlen engedelmesség, mely azonban az intentió segélyével annyira korlátozható, hogy csupán egy dologra terjedjen ki, vagyis az egy helyről másra való utazásra! Ily módon játszta ki és játszta ki a szerzet magát a római pápát.

Ezenkívül maga a generális is feloldozhat bárkit, még a missiók dolgában is, a pápa iránti enge-

delmesség alól. A negyedik fogadalom tartalma szerint, a pápa csak oly professusokat küldhet missiókba, kik e fogadalmat letették, ilyenek pedig mindig igen kevesen vannak; s ezeket is joga van a generálisnak bármikor, bárhonnan visszahívni, anélkül, hogy tetteről számot kellene adnia a pápának. A generális ellenben a társulat bármely tagját, még a professiót le nem tetteket is, bárhová elküldheti. Miután azonban a négy fogadalmat letett professusok oly magas állást foglalnak el a többiek felett, a negyedik fogadalom pedig inkább külszin, mint valóság, e kis számú választottaknak szükségkép más hivatással kell birniok, mint azzal: eszkimókat vagy indiánokat téríteni.

V. Fejezet.

(A rend belső szervezete, — kormányzása. — A generális. — A jezsuiták a tridenti zsinaton. — Viszályaik a világi papsággal. — Portugálban.)

A jezsuiták az egyetlen szerzet, melynél szokásban van fogadalmat letett tagok kirekesztése. Minden jezsuita örökre leköti magát a szerzetnek, de ez őt bármikor elcsaphatja. Ha valaki titkon hagyja el a rendet, ez őt üldözi s ha teheti elfogja, miben hajdan kezére járt a világi hatalom; ha használható tagja volt a szerzetnek, vagy ha veszélyessé válhatnék ránézve, a rend minden áron igyekszik őt hatalmába keríteni, kémeket küld utána, elfogathatja s úgy bánhatik vele, mint kiátkozottal, amit V. Pius 1565. jan. 15-ki bullájában nyíltan megengedett. A visszahozott szökevényt a generális, példaadásul, kénye kedve szerint büntetheti.

A generális engedelme nélkül jezsuita ki nem léphet a rendből; ha pedig ez engedélyt megkapja, csak a karthauziak szerzetébe léphet, hol nyelve örök hallgatásra van kárhoztatva. A generális ellenben bárkit elbocsáthat, viszont a társulat is elcsaphatja

a generálist, de csak akkor, ha bűne oly külső cselekedettel van összekötve, mely kifelé botrányt vagy kárt okoz a szerzetnek. Ily bűnök: kicsapongás, a kollégiumok jövedelmeinek önjavára vagy kifelé való ajándékokra felhasználása, ingatlan javak eltulajdonítása és tévtanok terjesztése.

A tagok titkos okoknál fogva is elcsaphatók, s az elbocsátottnak nem kell még azt sem megmondani, miért űzetik el. A constitutiók ugyan azt mondják, hogy a kicsapott tagnak vele hozott vagyona visszaadandó, de hozzá teszik, hogy csak ha természetben még megvan, s így e tekintetben is teljesen a generális önkényére van bízva.

Nagy része volt ez elbocsátásokban a politikának is. Ezért mondja Godefroi generális advocátus 1733-ban a francia királyhoz intézett emlékiratában: „ez elbocsátások a társaság áthathatlan titkainak egyikét képezik. A rend az elbocsátottakat ép oly könnyen visszafogadja ismét, amint eleresztette. Miért gondoskodik annyira elbocsátott tagjairól? Ha ezek csakugyan feloldvák minden kötelezettség alól, miért érdeklődik irántok annyira? Vagy talán ez elbocsátásokkal ugyanazon hallgató feltételek kötvék össze, melyekkel a fogadalom jár? Kétségtől. A társaság csak egy bizonyos időre bocsátja el tagjait s a fogadalom kötelező ereje a visszalépés után újra kezdődik. — A társulat még egy más eszközzel is él, befolyását az emberekre kiterjeszthetni. Titkos jezsuiták által igyekszik hatni, kik egy időre szándékosan bocsátatnak el. Akiről tiz-tizenkét évig mindenki

tudta, hogy jezsuita, egyszerre ruhát változtat, a világba lép, annak módja szerint él. Mindenki azt hiszi, hogy nem jezsuita többé, de ha pontosan ismerőnk elbocsáttatása feltételeit, mily titkos terveknek nem jutnánk nyomába!”

Az ily világgá bocsátott tagokból a társaság mindig nagy hasznot vont. Így pater Grebert Flandriából, tizenhárom évig volt jezsuita. Ekkor anyja meghalván, kilépett a szerzetből, hogy — mint első szülött fiú örökölvén, azon vagyont, mely különben öcscsére nézett volna, új belépése által szintén a szerzet kezébe juttassa. Zani gróf Bolognában tett így 1627-ben. Mint másodszülött fiú, a szerzetbe lépett s ünnepélyesen lemondott minden a maga vagy szerzete javára leendő örökösödésről. Tizenegy év múlva meghalt atyja, s rögtön rá bátyja. A jezsuita rögtön kilépett a rendből, hogy beleüljön az örökségbe, de előbb esküvel kötelezte magát, hogy bizonyos idő múlva vagyonával együtt visszatér a szerzetbe.

E csekély kitérés után lássuk a társaság kormányzását.

A jezsuita szerzet három osztályból áll. Az elsőt a kollégiumok, újonc-, vizsgálóházak és rezidenciák; a másodikat a missiók, a harmadikat a professházak teszik, ide nem értve azon személyeket, kik fogadalom által kötvék a szerzethez, de nem élnek zárdai közösségben.

A társaság élén a generális áll; utána jönnek a provinciálisok mint a tartományok főnökei, s a rektorok és praefektusok, a házak, kollégiumok, mis-

siók és noviciátusok élén. Ezekhez alárendelt láncszemek csatlakoznak. Ezenkívül van nyolc assistens, kik közül négyet a generális választás utáni congregáció, négyet a generális nevez ki; a generális prokurátorok, kik közül az egyik a pápa, a többiek a kath. uralkodók udvaraiban képviselik a szerzet ügyeit. Minden tartománynak van egy vizitátora, egy generális titkárja, ki állandóan Rómában székel, s egy monitorja, ki a generális mellett van. A közgyűlés, melynek tagjai a tartományok küldöttei, majd mindig Rómában tartatik, de csak rendkívül sürgős esetekben gyűlhet össze. A generális választására megjelennek a generális vikárius, négy assistens, s minden tartományból három négy-fogadalmú professus, beleszámítva a provinciálist. Ezek bezárkóznak, mint a bibornokok pápaválasztás alkalmával, de a választás befejezéseig csak kenyeret és vizet kapnak.

A generális élethossziglanra választatik, s ha aggsága képtelenné teszi a kormányzásra, generális vikáriust nevez magának. Ő korlátlanul uralkodik, számadásra vonhat mindenkit, de maga senkinek sem tartozik vele; tetszése szerint osztogathat hivatalokat és letehet bárkit, de felette még assistenseinek sincs hatalmuk; ezeket fontos esetekben tanácsadásra szólítja fel, de mindig csak ő határoz és akarata törvényerővel bír. Az assistensek, kiket a congregáció választott, ruha és táplálékbeli szükségéről gondoskodnak, támogatják hivatalos dolgaiban, indítványokat tesznek neki, s hibáit bejelentik a társaságnak, ami azonban neki nem válik rövidségére, mert elbocsát-

hatja assistenseit s másokat nevezhet helyökbe. Ép ily korlátlanul uralkodik a missionáriusok felett, kik sáfárkodásukról csak neki tartoznak számadással.

Ugyanily korlátlan hatalommal igazgatja a rend jövedelmeit és vagyonát, melyből azonban sem el nem idegeníthet, sem el nem ajándékozhat semmit. A constitutiók azonban megengedik, hogy ajándékok által is mozdítsa elő a rend érdekeit, s a vagyoni állapotba csak neki van bepillantása, mert a provinciálisok hozzá küldik számadásaikat, és bármely szerződés érvénytelen, ha ő nem bír róla tudomással. Szabadon rendelkezik azon hagyatékokról, melyek kollégiumoknak adatnak. Másra fordíthatja ezeket, mint mire az örökhagyó rendelte; de a constitutiók óvatosságra intik, nehogy a fizetők megbotránkozzanak.

A jezsuita Mariána így ír hires könyvében a szerzetről: „a jezsuiták monarchiája zsarnoki, számtalan esetben nem törvény szerint történik az eljárás; mert vagy nincs törvény, vagy van alóla dispensáció; a generális senki tanácsával nem él, legfeljebb két-három embernek hisz minden provinciában, kiknek rabszolgai szellemét ismeri; a többieket, legyenek bár jobbak és tudósabbak, megveti. A generálisnak nincs más gondja, mint egyeduralmát fentartani, s mindig tart a többiektől, nehogy hatalmát megrövidítsék. Kormányzásában nem igyekszik jó uralkodóhoz hasonlítani, inkább a zsarnokok példáját követi. Gyűlöli a generális congregációkat s mindenkép meggátolni igyekszik gyűlések tartását, nehogy eljárásáról kérdőre vonassék. Kormányzata független és korlátlan; s

tévedjen bár, mellette van mindig a társaság túlnyomó része, mely tetszésével adózik neki. Némelyek mindent helyeselnek tudatlanságból, mások kedvkeresésből s a legtöbben nem mernek ily hatalmas előljárónak ellentmondani, hogy bántatlanul élhessenek, hivatalhoz jussanak, vagy abban megmaradhassanak."

Minden jezsuita teljesen a generális kezében van, ki felelősség nélkül rendelkezik vele. Hogy örökre le maradjon láncolva, csak jezsuitának gyónhatik, és pedig annak, kit előljárója neki kijelöl. Önálló véleménynyel még az egyházban vitás kérdésekben sem szabad birnia. Minden héten gyónnia kell, különben koplaltatják. A generálisnak a constitúciók két eszközt nyújtanak minden jezsuita kiismerésére: 1) A legalsó foktól a legfelsőig, mindenki folytonos szigorú felügyelete alatt áll társainak, kik minden rajta észlelt hibát az előljárónak feljelentenek. 2) Minden jezsuita köteles félévenként, minden coadjutor és professus évenként egyszer a generális vagy megbízottja előtt minden gondolatait tartaléktalanul feltárni; s ez általános gyónások után alkot magának a generális véleményyt a szerzet minden egyes tagjának képességeiről és jelleméről.

Az említett könyvben olvassuk: „Bámulatra méltó segédeszköznek találtuk a társaság jó kormányzására, ha az előljáróknak mód nyújtatik alattvalóikat alaposan kiismerni. Igen fontos minden alárendeltünknek hajlamait s kedélyállapotát ismernünk, s tudnunk, mily ballépéseknek és vétkeknek voltak vagy vannak leginkább alávetve; ezáltal megítélhetjük,

mely nehézségek és feladatok mulják felül erejüket, s találóbban meghatározhatjuk, mily rendszabályokhoz kell egyáltalában nyulnunk, hogy az összes társaság érdekét előmozdíthassuk. Egyáltalában, az alattvalók függése előljáróiktól a legbiztosabb eszköz őket szeretetben, engedelmességben és egységben megtartani.“

A valóságban ez eszközök, mint a tapasztalat bizonyítja, terrorizmusra, csalfaságra s szolgaiságra vezettek; de ezekkel ért el a társaság oly sikereket, melyek a párisi egyetemnek a királyhoz intézett emlékirata szerint „a rend keletkezése előtt lehetlennék látszottak, s melyeket az utókor, ha e szerzet nem létezik többé, meséknek fog tartani.“ Minden jezsuita testileg, lelkileg szolgálja a generálisnak, ki keleti despotismussal uralkodik a rend felett.

Ez volt szervezete azon társaságnak, mely megalkulása után rögtön megkezdte a harcot a lélek szabadsága ellen. Faber, Le Jay és Bobadilla a német udvarokba mentek a hatalmasokat elcsábítani s Le Jay Regensburgban oly vad dühvel lépett fel a reformáció ellen, hogy a nép kis hijja, hogy a Dunába nem dobta; amiért azonban a bigott herceg meghívta Ingolstadtba a theologia tanárának. Faber Hondt Pétert nyerte meg Kölnben, ki utóbb Canisius néven lett ismeretessé.

Midőn a tridenti zsinat 1595. dec. 13-kán megnyílt, III. Pál, ki nagy aggodalommal nézett e gyűlekezet elibe, minden reményét a jezsuitákba helyezte, mert a többi tudatlan s nyers barátoktól nem sokat várhatott. Loyola Lainezt és Salmeront küldte

Trientbe, óvatosságot és szerénységet tanácsolva nekik, amit azonban ezek meg nem tartottak. Lainez nagy elbizakodottan lépett fel a zsinaton s tört pálcát Mária szeplőtlen fogantatása mellett, mely kérdés eldöntése azonban a 19. század jezsuitáinak maradt fenntartva.

Azon apró esetekben és erőszakoskodásokban, melyekkel a pápa a zsinatot először ártalmatlanná tette, utóbb eszközzé silányította saját céljaira, leg-
használhatóbb eszközöknek a jezsuiták bizonyították magokat. Lainez különösen kitüntette magát minden római visszaélés, és főkép a pápa korlátlan hatalma védelmében, úgy, hogy az egyház jobb püspökei megbotránkozva hallgatták beszédeit. A zsinat tulajdonképeni célját: a protestánsokkal való kibékülést s az egyház reformját, legalább a legkiáltóbb visszaélések beszüntetését, a pápának és jezsuitáinak teljesen sikerült meggátolniok.

Ezalatt a szerzet mindinkább terjeszkedett Németországban. Már V. Károly császár alatt Le Jay, Bobadilla és Faber feltűntek a wormsi és regensburgi országgyűlésen. Főtörekvésök volt a császár kibékülését a protestánsokkal megakadályozni s a vizsályt köztök elmérgecsíteni. Annyira be tudták fenni a hatalmasokat, hogy a császár öccse Ferdinánd, Le Jayt már triesti püspökké akarta tenni, amit azonban Loyola meg nem engedett, még akkor sem, midőn a pápa nyíltan kívánta. A jezsuitáknak bele kellett szokniok a feltétlen rabszolgaságba.

Az augsburgi birodalmi gyűlésen a kibékülés

legszenvedélyesebb ellensége Bobadilla volt, ki itt oly szemtelen módon viselte magát, hogy a császár kénytelen volt őt birodalmából száműzni. A fanatikus barát göggel eltelve vértelen vértanúsága felett, Rómába ment, hol Loyola s a pápa dicséretekkel halmozták el; Loyola persze csak négy szemközt, nehogy a császár a szerzetre megharagudjék.

Jobban jártak a jezsuiták Kölnben, melynek derék érseke Hermann, Melanchtont és Pistoriust magához híttá, hogy velők az egyházi fegyelem javítását előkészítse. Ez ellen Faber és Canisius szenvedélyesen felléptek, s fellázították a papság azon részét, mely igen kényelmesnek találta a laza és sülyedt egyházi fegyelmet. Hermann, erről értesülve, megtiltá a tanácsnak új szerzeteket befogadni a városba, s a titokban belopódzott jezsuitákat kiparancsolta. A tanács azonban e gyökeres rendszabály végrehajtása helyett a rendeletet csak megmutatta a jezsuitáknak, és felszólította őket, hogy ne éljenek közösségben, vagy hagyják el a várost. A jezsuiták erre a karthauzi zárdába s magánosokhoz vonultak vissza, kik őket pártfogásukba vették. Canisius pedig összeköttetésbe lépett a lüttichi papsággal, mely őt követül küldte a császárhoz, hogy az érseket bevádolja, s a dolog vége az lett, hogy Hermann letétt és excommunicáltatott, a jezsuiták pedig kollégiumot építettek, és kezdték az ifjúság nevelését-kezőkbe ragadni.

Bajorországban s Austriában Vilmos herceg és Ferdinánd, a reformáció iránti hajlamok elfoj-

tására a jezsuitákhoz fordultak. Vilmos pompás kollégiumot épített nekik Ingolstadtban, fia Albrecht hasonlót Münchenben, nem hajtvá a nép ellenzésére. Csakhamar annyira jutottak itt a dolgok, hogy senki hivatalba nem juthatott, ha esküt nem tett rá, hogy a katolikus egyházat védelmezni fogja, s aki ezt nem akarta, börtön vagy száműzetés lett sorsa. Nem neveztetett senki plébánossá, mielőtt a jezsuitáknál vizsgálatot nem tett. Albert herceg annyira vak volt, hogy maga elment a kollégiumba s vigasztalta kedves jezsuitáit a nép gyűlölete felett. Gazdag ajándékokkal halmozta el őket s Bajorország csakhamar tele volt zsúfolva jezsuitákkal.

I. Ferdinánd, ki bátyját a császárságban követte, szintén nagy pártfogója volt a jezsuitáknak Austriában valamint Magyarországon, hova ez időtájt szintén behatoltak. Egy rendelettel Canisius katekizmusát behozta az iskolákba s a vad eretnek üldözöt a bécsi püspökség adminisztrátorává tette.

Leyen János trieri érsek, megyéjét, melynek nagy része a reformációhoz hajlott, a jezsuiták segélyével kényszerítette vissza a római akolba. Példáját követte a mainzi érsek s csakhamar Trierben, Mainzban és Aschaffenburgban jezsuita kollégiumok és iskolák keletkeztek.

Kezdetben a világ a jezsuitákat hóbortos rajongóknak tartotta. De midőn lassanként észrevette szilárd szervezetöket, törekvésöket mindenütt befurakodni, az ifjúságot kezeibe keríteni, s a vallási béke helyett vallási gyűlölséget s üldözést szítani, élesebben

látó férfiak csakhamar átlátták a szerzet veszélyes voltát államra s egyházra nézve egyiránt.

Ezek közé tartozott a híres domonkosrendű prédikátor Cano Menyhért, kinek a jezsuiták salamancai kollégiumján alkalma nyílt a szerzetet tanulmányozni. Beszélt ellenök a szószékről s tekintélyvel oda vitte a dolgot, hogy a salamancai tanács és egyetem már a jezsuiták eltávolítása felett kezdett tanácskozni. Azonban Loyola egy brevét íratott a pápával a salamancai püspökhöz, s utóbb kieszközölte, hogy a veszélyes Cano a városból eltételezt. „Ha a jezsuiták úgy folytatják, ahogy elkezdték — írta Cano V. Károly gyóntatójához, — el fog jönni az idő, melyben a királyok szeretnének nekik ellentállani, de nem lesznek többé rá képesek.“

Alcalában is, mely a toledo-i megyéhez tartozott, csakhamar gyűlöltté tették magokat a jezsuiták. Martinez Siliceo érsek csakhamar interdiktummal fenyegette őket, s mindazokat egyházi átokkal, kik hozzájuk mennek gyónni, s lelkészeinek megtiltotta, hogy templomaikban a jezsuitákat misézni engedjék. Loyola egyelőre farkbehúzásra inté hivat, de csakhamar kieszközölt egy pápai bullát, mely őket a püspökök minden censurája alól kivette s az apostoli szék különös védnöksége alá helyezte. Siliceo kénytelen volt a pápa előtt meghunyászkodni s a jezsuiták diadalmaskodtak.

Saragossában az érsek, papság és a nép egyiránt nem szenvedhette őket. Visszavonultan s megvetve éltek tehát mindaddig, míg a ravasz Strada Ferencnek nem sikerült az alkirályt behálózni, ki

nagy összeg pénzt adott nekik, melyen kényelmes házat építettek magoknak. Most már templomra fáj a foguk. Ehez úgy jutottak, hogy nagy szemtelenül az ágostai barátok telkére építettek egy templomot, s midőn ezek privilegiumaikra hivatkozva, e rablás ellen felszóltak, a jezsuiták előálltak a maguk privilegiumaival, melyek értelmében fel voltak jogosítva tetszésök szerint bárhol templomokat s kollégiumokat építeni s ezeket saját papjaik által felszenteltetni.

Az építést 1555-ben befejezték, s az alkirályt egész udvarával és a város előkelőivel együtt meghítták a felszentelésre, mely nagy ünnepélyességgel volt végbemenendő. A nagyvikárius, felismerve az augustinusok panaszának igazságos voltát, betiltotta a felszentelést, de a jezsuiták nem hajtottak szavára. Másnap a papság minden szószékről és templomajtón kihirdette, hogy aki a jezsuiták istentiszteletén megjelenik, egyházi átok alá esik. Miután erre sem engedtek, az érsek általános harangzúgás és a szokásos ceremóniák kíséretében kimondta az átkot a saragossai jezsuitákra és követőikre, s az interdiktumot a városra mindaddig, míg azt el nem hagyják. Ez akkor még hatott. A nép megijedt, beverte a jezsuita kollégium ablakait s tetejét, és a páterek éjjel megszöktek a városból.

E gyalázatos kiűzetéssel azonban be nem érték, nagy buzgalommal ármánykodtak az udvarnál, a pápai nunciussal elhitették, hogy bennök Péter széke gyaláztatott meg, s oly zajt sikerült ütniök, hogy az érsek tanácsosnak látta a kimondott átkot visszavonni s a

jezsuiták nagy pompával visszakisértettek a városba. A szegény ágostaiak pedig nemcsak hogy elvesztették telköket, de a jezsuiták által terjesztett rossz hírek folytán kénytelenek voltak a városból elköltözni s zárdákat ellenségeiknek átengedni.

Portugálban Rodriguez az udvar és király kegyét teljesen megnyerte a szerzet számára. Ő vezette a trónörökös János nevelését, Torres Mihály jezsuita Katalin királyné, és Gonsalva da Camera Lajos jezsuita a király gyóntatója lett. Így befészkelvén magokat a trón kegyeibe, hiában való volt minden ellenők emelt panasz, s nem csudálhatjuk, ha Telles jezsuita krónikájában ezeket írhatta: „midőn nemcsak a Jézus-társaság, de maga Rodriguez Simon atya ellen, ki a királynál nagy kegyben állt, különféle üldözések törték ki, ő felsége semmi eszközt nem hagyott megkisértetlenül, ama rágalmozó iratok szerzőinek felfedezésére, melyek becsületünket megtámadták. A legszigorúbb vizsgálatot s inquisitiót rendelte el. A bűnösök rendkívüli szigorral büntetettek s életfogytiglanra száműzettek a birodalomból, mintha csak ő felsége azokat, kiket ellenségeinknek tartott, nem akarta volna többé alattvalóinak tekinteni. A király tisztelete társaságunk és hajlama Rodriguez iránt, napról-napra nőtt, és midőn Rodriguez Almerinben betegen feküdt, a király, a sereg és több főpap kíséretében, maga hozzá ment, őt meglátogatni.“ stb. Ugyanezen Telles szerint, Aveiro herceg oly mértéktelen tisztelettel viseltetett Rodriguez iránt, hogy ha találkozott vele,

mindig letérdelt előtte. Így cselekedtek Castanseira gróf s más udvaroncok is.

Rodriguez főtörökvése kezdet óta oda volt irányozva, hogy előkelő és tehetséges ifjakat csábíthasson a szerzetbe, ha kell, erőszakkal is. Thiotint, a braganzai herceg testvérét, a jezsuiták formászerint megszöktették. Nagybátyja panaszra ment a királyhoz, de Rodriguez kijelenté, hogy az ifjút ki nem adja, s azzal fenyegette a királyt, hogy ha elveszik tőlök, az egész szerzet kiköltözik az országból. A király már annyira be volt hálózva, hogy neki adott igazat.

A nagy befolyás és tekintély, s a gyorsan szerzett gazdagság a portugalli jezsuiták nagy részét lusta, kicsapongó életmódra csábította, minek folytán a coimbrai kollégium sülyedésnek indult. Loyola ezt megtudván, s Rodriguez túlságos engedékenységének tnlajdonítván, ezt visszahíttá a provinciálisi hivatalból. Ez látszólag engedelmeskedett, de a feltétlen engedelmességet még nem vette oly szigorúan, s legalább a királynál eláztatta főnökét. Elmondta neki, hogy Loyola annyira nagyravágyó, hogy hűgát Borgia Jánossal akarja elvétetni, s hogy őt azért hívja vissza Portugalból, mert mindig ellenezte, hogy az országból oly nagy összegek vitessenek ki és folyjanak a generális zsebébe. E dolog oly izgatottságot szült az udvarnál, hogy egy ideig szó volt a jezsuiták kiűzetéséről, de ezeknek sikerült a vihart elhárítaniok fejökről. Loyola is belátta, hogy jó lesz az udvarnál befolyással bíró emberekkel birnia, s nem kívánta

tovább, hogy tanítványai az udvaroktól távol tartsák magokat, mint azelőtt. Sőt midőn Miro Jakabot a király gyóntatójává nevezte, s ez szabódott a nagy tisztesség elvállalásától, Loyola megparancsolta neki a hivatal elfogadását, kifejtván, hogy az udvari levegő mégsem oly veszedelmes, mint némelyek gondolják; ott is lehet jót cselekedni, sőt a királyok több lelki táplálékot szűkségetnek, mert nehezebben érik el az üdvösséget, mint a szegény emberek. Nem is ákadott többé jezsuita, ki fel nem használt volna minden alkalmat, befolyást szerezhetni.

Ezalatt Coimbrában a jezsuiták elleni ellenszenv veszedelmes mérvben növekedett s új táplálékot merített azon köztudomásra jött vádakból, melyeket Gomez emelt Loyola ellen. A nép gyűlölete csakhamar veszélybe is sodorta őket, melyből csak rektoruk Godin Manó ravasz komédiája segélyével menekülhettek. Ez ugyanis a kollégium minden tagjait összegyűjtötte a kápolnában s könyezve kérte őket, imádkozzanak az egész társaságért s főkép egy emberért, kinek nagy szüksége van szószólásukra; s hogy maradjanak együtt imádkozva mindaddig, míg ő vissza nem tér. Godin erre szobájába ment, levetkőzött, meztelenül elment a városba, s ahol emberekkel találkozott, elkezdte magát korbácsolni, az összefutott népet pedig kérte: „Krisztus kedvéért feledjétek el a botrányt, melyet társaságunk nektek okozott. Nekem van benne legnagyobb részem, bűnöm méltó isten haragjára, s kérlek titeket, szelidítsétek meg őt imáitok által.“

Ezután visszatért a kápolnába, elmondta társainak sticklijét s őket rábeszélte, hogy ugyanezt tegyék. A jezsuiták most félmeztelenül, elől keresztet cipelve, vezeklő zsoltárokat énekelve s magokat korbácsolva bejárták a várost. A közönség szaporodott, s midőn már elegendő valának, Godin oly megható beszédet tartott a népnek, hogy a buta tömeg elkezdte kérni a jezsuitákat, legyenek könyörülettel — önmagok iránt; s így a jezsuiták e csel által nemcsak lehetővé tették helyben maradásukat, de sőt tekintélyben is nyertek a buta tömeg előtt, melyet tettétett bűnbánatukkal lefőztek.

VI. Fejezet.

(Franciaországban, Németalföldön, Velencében, Sveiczban, Piemontban. — A párisi és löweni egyetem a jezsuiták ellen. — Lainez kijátsza a pápát.)

Bármily gyorsan terjedtek a jezsuiták mindenfelé, Franciaországba sokáig nem tudták magokat befészkelni. Hiába küldött Loyola fiatal jezsuitákat a párisi egyetemre. Végre Laineznek és Salmeronnak sikerült a tridenti zsinaton du Prat Vilmos clermonti püspököt behálózniok, ki nekik saját párisi házáat átadta. A párisiaknak azonban az újfajta barátok sehogysem tetszettek, a nép egészséges ösztönével gonosz szándékokat tulajdonított nekik s a Sorbonne egy tudora tanácsolta, hogy mint gyanús egyéniségek és kolduló kóborlók, utasíttassanak ki az országból. De lothringeni Károly bibornokot Rómában tartózkodása alatt Loyola, hiúságának való hizelgése által annyira meg tudta volt nyerni, hogy ez hazatérve, pártfogásába vette a szerzetet, s annyira vitte a dolgot, hogy II. Henrik király 1550-ben egy pátensben megengedte a jezsuitáknak, hogy összekoldult és zsarolt pénzből Párisban vagy a királyság valamely

más városában házat s kollégiumot építhessenek, és abban a maguk módja szerint élhessenek.

E pátenst, hogy teljes érvénynyel birjon, a parlamentnek be kellett volna regisztrálnia. Ez azonban vonakodott és nyomatékos előterjesztést tett a királynak. Bruslart generál prokurátor, s Marillac és Segnier, a parlament tanácsosai, három főindokot hoztak fel a jezsuiták befogadása ellen. Először felesleges új szerzetet alkotni, amit különben több zsinat is megtiltott már, mint pl. a lateráni is. Másodszor, a jezsuitáknak a pápa által engedett felmentése a tized alól megkárosítaná a lelkészeket, kik leginkább ebből élnek; és harmadszor, miután az ország püspökeinek felügyelete alól ki volnának véve, a francia papság szabadságával ellentétbe jönnének. Hozzá tették még, hogy miután a folyamodók, saját szavaik szerint, úgysis a mórok megtérítését tűzték főcéljokká, menjenek a mórok országába, hol francia pátensre nem lesz szükségök.

A jezsuiták még nem mertek nyíltan fellépni a parlament ellen; ehelyett a lotharingiai bibornoknak úgy adták elő a dolgot, mintha becsületökben megsértettek volna. Ez minden eszközt mozgásba tett érdekekben, s egy év múlva egy új királyi pátens ismét megerősíté a szerzetet, s a király rövid úton megparancsolta a parlamentnek, hogy pátensét ellenmondás nélkül lajstromozza be. Ez önkényes eljárás, mely a törvénnyel s a parlament jogaival éles ellentétben állott, csak növelte a betolakodottak elleni elkeseredést, és a parlament elhatározá, hogy nem enged.

Hogy azonban a királynak ideje legyen tette jogtalan-ságát átlátni, egyelőre az illető okmány bejegyzését csak elhalasztotta. Midőn erre a jezsuiták, bízva az udvar pártfogásában, nagy hévvel követelték a pátens belajstromozását, a parlament a jezsuitákra vonatkozó pápai bullákat és a király pátensét a párisi püspök és theologiai kar elé terjesztette véleményezés végett, kijelentve, hogy csak ez után teheti meg a bejegyzést.

Du Bellay Eustach, Páris tudós püspöke és a Sorbonne, erre alaposan tanulmányozás tárgyává tették a szerzetet, s két év múlva 1554-ben kiadták véleményöket. A jezsuiták csak két bullát terjesztettek a király s parlament elé, III. Pál 1543-iki és III. Gyula 1550-iki bulláját, a többit elhallgatták. Ezekből most du Bellay számos ellenmondást mutatott ki, mely Krisztus egyházában nem tűrhető; bebizonyítá, hogy a pápai privilegiumok sértik a püspökök, egyetemek s a világi hatalom méltóságát, s azt tanácsolta, építse-nek a folyamodók számára házakat a török határon, hol hitetleneket téríthetnek, de ne fogadják be kereszt-tyén országba.

A Sorbonne véleménye, melyet 1554. dec. 1-jén a theologiai kar minden doktora aláírt, így hangzott: „e társulat, mely minden szokás ellenére Jézus nevé-vel ruházza fel magát s válogatás nélkül felvesz minden büntetésre méltó embert, mely semmi olyas által meg nem különbözteti magát másoktól, miáltal a barátok magokat szokás, viselet és életmód dolgában a világi papságtól megkülönböztetni szokták, — e tár-sulat, mely szentségek osztogatásában, a prédikáló és

tanító hivatalban oly privilégiumokat kapott a pápai széktől, melyek a püspökök és ordináriusok jogaival, s a hierarchiai renddel ellenkeznek s a többi szerzeteket, valamint a világi urakat és fejedelmeket megrövidítik és az egyetemek szabadságát csorbítják, — e társulat elékteleníti a szerzetességet, megerőtleníti a szerzetesi erények fáradságos, jámbor és szükséges gyakorlatát, s más rendek tagjait fogadalmaik megszenteltetésére csábítja. Elvonja a hívőket jogos lelkipásztoraik iránti engedelmességöktől, egyházi és világi előljáróságok jogait megrabolja, mindkét osztályban nyugtalanságokat szít, a népben viszálykodást és mindenféle rendetlenséget okoz. Ha mindent egy szóba akarunk összefoglalni, úgy e társulat a hit veszedelmére, az egyházi béke zavarására, a szerzetesi fegyelem aláadására s általjában inkább rombolásra, mintsem építésre látszik alkotva lenni.“

A fő ok a jezsuiták ellen a pápa hatalmi igényeihez való túlságos ragaszkodásuk volt, melyek ellen Franciaország, mely a zsinatokat a pápa fölé helyezte, minden áron megvédeni igyekezett magát. Bellay és a Sorbonne véleménye általánosan helyeseltetvén, a párisi püspök a jezsuitáknak megtiltott megyéjében minden papi functiót s példáját több francia püspök követte. A nép örült, hogy most a jezsuiták ki fognak űzetni; de csalódott. A jezsuiták visszavonultak a St. Germain des Pres-i apátságba, s ennek exemptus volta által védve, pártfogójukat a clermonti du Prat-t rávették, hogy saját püspöki rezidenciájában építsen nekik házat. Ezt azonban a clermonti tanács nem

engedte meg s a jezsuitáknak egyelőre be kellett érniök azzal, hogy alsó Auvergneben Billan városkában építhessenek magoknak kollégiumot.

A Sorbonne ítélete nagy megrökönyödést szült a római jezsuiták közt. Némelyek cáfolni, mások a pápa által elátkoztatni akarták, de Loyola, ki ábrándozóból mindinkább ravasz csalóvá lett, kerülni kívánt minden lépést, mely feltűnést okozhatna. Az eszély, e percben hallgatást parancsolt. A jezsuiták elhatárázák bevárni az alkalmas időt, midőn tenni lehet. Hogy azonban erre előkészülve legyenek, Loyola minden jezsuitának meghagyta, adasson magának a befolyása alatt álló papoktól, püspököktől, uraktól és királytól erkölcsi bizonyítványt, melylyel a Sorbonne állításait megcáfolni lehessen. Csak a spanyol jezsuiták nem tudtak várni s az inquisitió által elátkoztatták a Sorbonne ítéletét, és mindazokat, kik azt elteszik vagy terjesztik.

E küzdelmek közben halt meg Loyola Rómában 1556. július 31-kén. A jezsuiták igyekeznek őt hol szentnek, hol lángésznek festeni, de valójában kicsapongó korhely, majd rajongó bolond, korlátolt eszű, míveletlen ember, s végre amennyire esze megengedte, raffinirt csaló volt; mely ékes egyházi erényekért XV. Gergely által 1622. március 12-kén szentté avattatott.

Midőn Franciaország háborút izent V. Károlynak, a jezsuiták eltávolítottak az országból s Löwenbe mentek. Itt mindenkép terjeszkedni s híveket gyűjteni iparkodtak. Az általok alapított egyházi testvéreletek, mint pl. a szűz-Mária-congregáció által

sokak féltékenységét vonták magokra, másrészt azonban nyilvánosan üzött vezekléseik által elcsábították a közönséget, melyet a papság már hozzá szoktatott volt, a vallást külső komédiákban keresni. A jezsuiták a tudatlan nép babonája segélyével gyorsan terjedtek, s hogy mennyire meg tudták a kellemest a hasznossal, a világi élvezeteket a lelki üdvösség eszközeivel egyeztetni, bizonyítja nőstény testvérületeik példája, melyekbe eljártak a tartomány fiatal asszonyai, magokat jezsuita gyóntatóik által — vesszőztetni.

A löweni egyetem a papsággal együtt hangosan felszólalt e kicsapongások s főleg a nők meztelen vezekeltetése ellen, de sokáig hiába. Mária királyné, Károly császár testvére kormányozta ekkor Németalföldet, mint helytartó. Neki a jezsuiták nem igen voltak inyére s véleménye szélesebb körben terjedni kezdett. Midőn Károly, fia, II. Fülöp spanyol király javára Németalföldről lemondott, a még életben levő Loyola levelet irt ennek, melyben a jezsuiták pártolására felkérte, de Fülöp, bármily vad fanatikusnak volt nevelve, kezdetben nem nagy hajlandóságot mutatott reá. Németalföld jobbjai alaposan gyűlölték a szerzetet, melyről Spanyolországból is gyanús hírek érkeztek; s a közönség nem tudta megállni, hogy ne botráncokozzék meg benne, midőn látta, hogy a jámbor nők napjában háromszor is eljártak áldozni a jezsuitákhoz, s az éj leple alatt a kollégiumokba lópodztak, kétségkívül csak azért, hogy gyóntatóikkal — lelki gyakorlatokat tartsanak.

A spanyol udvar azonban már előbb meg volt nyerve a jezsuitáknak, a vad despota II. Fülöp maga is belátta, hogy még hasznát veheti a szerzetnek s nemsokára adott nekik pátenseket, melyek megengedték nekik a letelepedést Németalföldön, de azon feltétel alatt, hogy a püspökök és lelkészek engedélye nélkül ne lelkészkedjenek, kollégiumok s ingatlan vagyron szerzése tekintetében pedig a rendek beleegyezésétől függjenek. E pátensek tizenöt brabanti törvényszékhez valának intézve, de Flandria tanácsa megtagadta azok bejegyzését. A jezsuiták erre óvatosan meghúzták magokat. Löwenben egy házat béreltek s csendben folytatták áskálódásaikat. Csakhamar annyira megnyerték a brabanti tanács egy tagját, Schoran Illést, hogy saját házai egyikét Löwenben nekik ajándékozta. A tanács helybenhagyása iránt kevés volt a remény, de a dolgok csakhamar a jezsuiták javára fordultak.

Parmai Margit, Németalföld helytartója annyira beleszeretett a jezsuitákba, hogy a Löwenben összegyűlt tanács kénytelen volt a jezsuiták befogadásába beleegyezni, amit azonban csak igen megszorító feltételek alatt cselekedett. A jezsuiták szentül ígérték e feltételek megtartását, de természetesen egy betűt sem tartottak meg belőlök.

Loyola élte vége felé Natalis Jeromost vikáriusnak küldte Spanyolországba, s mindenki őt tartotta generális vikáriusnak. Lainez Jakab azonban három nappal Loyola halála után, a Rómában levő professusok által önhatalmúlag megválasztatta magát e méltóságra; mint ilyen tudosította a külföldi provinciá-

lisokat Loyola haláláról, s hitta meg új generális megválasztására.

Hogy célját biztosan elérhesse, egy csomó feltétlenül hozzá ragaszkodó embert gyorsan professussá nevezett, mert csak ezek szavazhattak. Most új nehézségek támadtak. Midőn Lainez Barcelonában akarta a közgyűlést megtartani, IV. Pál minden jezsuitának megtiltotta a Rómából való távozást, majd Bobadilla csinált magában a szerzetben ellenpártot neki, kit gőgje s önkényes eljárása miatt sokan gyűlöltek, sőt sokan a pápához is panaszra mentek ellene. Laineznek azonban sikerült a pápát tettetett alázatosságával lefőzni, s így Bobadillát eltávolíthatta Rómából.

A közgyűlés 1558. májusban megtartatott. IV. Pál nem bizott a jezsuitákban, s nagyon ellene volt a generális korlátlan hatalmának. Pacecho bibornokot tehát biztosul küldte a gyűlésbe s azt izente nekik, hogy a jezsuiták tartsák magokat más barátok példájára a kanonikus órákhoz, s ne életfogytiglanra, hanem csak három évre válasszszanak generálist. E terv kijátzására Lainez egy szabályt fogadtatott el a gyűléssel, mely megtiltá, hogy egy generális halála s egy újnak megválasztatása közti időben a rend alapszabályai megváltoztattassanak. Így a választás megtörtént s Lainez elérte célját. A castiliali almanzarivi származású Lainez 46 éves, a leggőgösebb, leguralkodnivágyóbb s legravaszabb és leglelkiismeretlenebb emberek egyike volt még a jezsuiták közt is; és maguk a szerzet irói is ilyennek festik.

Lainez a gyűlés elé terjeszté a rend constitúcióit.

Ezek elfogadtattak egy sereg magyarázat kíséretében, melyek Loyola eredeti tételeit sokban megváltoztatták. A pápa kívánatáról azonban nem volt szó. IV. Pál efelett megboszankodván, a gyűlés három napig tárgyalta rendeletét, aztán kérte őt, hadd maradjon minden a régiben. A pápa megharagudott, összeszidta jezsuitáit s haragjával fenyegette őket. Unokaöccse, Caraffa bibornok kijelenté a gyűlésnek, hogy a generális hivatala csak három évig tarthat, hogy a szerzetnek, hasonlóan másokhoz, kötelessége lesz a hora canonikákat elénekelni, s hogy e két intézkedést fel kell venni a dekrétumok közé. IV. Pállal nem volt tanácsos tréfálni; a jezsuiták tehát színre alávetették magokat, azon hallgatag reservátával, hogy csak a 83 éves aggastyán haláláig ígérnek engedelmességet. Elrendelte egyszersmind a gyűlés, hogy a közös istentisztelet csak a professus-házakban tartassék, miáltal a pápa parancsa szinte kijátszatott, mert ilyen háza még csak kettő volt a szerzetnek, Rómában és Lisabonban.

A szerzet ügyét Németalföldön előmozdítandó, Lainez személyesen ment Hollandiába, s midőn a nagy tanács végzése ismét kedvezőtlenül ütött ki, azt ármány által önmagában megosztani igyekezett. Ez az udvar segélyével sikerülván, megengedettett a jezsuitáknak, hogy Löwenben kollégiumot építsenek, mely nemsokára a legnagyobbak egyikévé lett. Nagy küzdelmek után Antwerpenben is sikerült egynek alapítása. Nehány spanyol kereskedő költségén ugyanis a jezsuiták itt egy nagy házat építettek, anélkül, hogy

bárkinek szóltak volna róla, s midőn a ház elkészült, tizennégy jezsuita beleköltözött. A püspök azonban e csalfa betolakodás felett megharagudva, interdiktumot mondott kápolnájokra, s a becsempészett barátok kénytelenek voltak odább állani. Erre több spanyol kereskedő egy pompás palotát vett a városban, s előbb titokban megnyerve a tanács egy részét, kieszközölte, hogy a jezsuiták benne lakhassanak. Nemso-kára professus-házat és kollégiumot is építettek hozzá, melyben Európa legelőkelőbb ifjait demoralizálták.

Hasonló ármányos makacssággal tolakodtak Velencébe. A senátus itt is ellenök volt, de végre lekényyerezték a doge Venerieri Ferenc maitressét, s ez kieszközölte nekik a letelepedési engedélyt. Olaszországban különben könnyebben furakodhattak mindenüvé mint másutt, mert ez a babona, tudatlanság és pápaság hazája volt, s mert itt a püspökök már akkor oly szolgálai helyzetben valának, hogy nem volt joguk, mely a jezsuiták betolakodása által csorbítható lett volna.

Sveicban már nem ment a dolog oly könnyen. Egy vén bolondot rávettek, hogy örökősei kitagadásával nekik hagyja vagyonát, de a respublika úgy Chur mint Graubünden kantonból kitiltotta őket. Visszavonultak tehát Comoba, s innen igyekeztek magokat a Veltlin völgybe becsempészni. Wallisba sem bocsátattak be, hol a község gyűlésében Alett Bertalan férfiasan felszólalt ellenök. Alett egy évvel utóbb a jezsuiták által megmérgeztetett.

Ez időtájt Emanuel Filibert, Piemont és

Savoya hercege, római kath. felebaráti szeretetből elhatározá újra megkísérteni a waldensiek felekeztének kiirtását, mely századok óta ezer és ezer vértanú árán tengette életét. Ezt meghallván Lainez, sietett jó szolgálatait a hercegnek felajánlani. Possevinus Antal jezsuita, ki Magyarországon is szerepet játszott s ki isten érdekében semmi kegyetlenségtől nem irtózott, a herceg udvarába ment s ki is eszközölt magának két kollégiumot. Possevinus mindenféle álöltözetben bebarangolta az országot, az eretnekeket kikémlelendő, kiket aztán a herceg katonáinak feladott. A waldensiek istentiszteletök alkalmával, melyet, üldöztetvén, kénytelenek voltak éjjel tartani, támadtattak meg e gyilkos-csapatok által s válogatott kegyetlenségekkel ölettek le. Az asszonyokkal maglyákat rakattak, s a papokat azokon égették meg. Possevinus néhány ezer katona élén járta be az országot, mindenütt gyilkolva, pusztítva; míg végre az üldözött nép fegyvert fogott, hóhérait leverte s a fejedelmet kényszeríté, hogy szerződésileg biztosítsa neki a szabad vallás-gyakorlatot, mit Emánuel a jezsuiták nagy fájdalmára meg is cselekedett.

VII. Fejezet.

(Jezsuiták kicsapongásai. — Befogadtatásuk Franciaországba. — Sz. Bertalan-éj, 1572. — Gyilkossági kísérlet IV. Henrik ellen. — A párisi parlament előtt.)

Piemontban, mint láttuk, a jezsuiták felsültek erőszakos térítésökkel. Csúfabbán jártak Toskána egy városában, Montepulcianóban. Nehány jezsuita szónoki ékesszólása s méginkább behizelgő, ravasz bánásmódja a személyes érintkezésben, gyorsan hatalmas pártot szereztek a szerzetnek a város asszonyai s leányai között, kik seregesen tódultak a jezsuitákhoz bűneiktől megszabadulni, vagy újakat elkövetni. Már ekkor szokás volt a jezsuitáknál, hogy a gyóntató székhelyen megjelent nőket oly körülményességgel kérdezték ki nemcsak elkövetett bűneik, hanem egész családi életmódjuk felett, mely legjobb bevezetésül, sőt utasításul szolgálhatott újabb vétkezésre. Ennek híre ment a városban, s apák és férjek kezdtek nem szeretni, hogy nejeik és leányaik trágár discursusokkal traktáltassanak. Egy fiatal asszony csak végerőmegfeszítéssel tudta magát egy jezsuita karjaiból kiszabadítani. Egy más jezsuita a mezőn erőszakot tett

egy leányon, egy harmadik bejárós volt egy bordélyházba. A rektor, Gombár nem elégedett meg többé az egyes számmal s több nővel, köztük két testvérrel állt coelibátusi viszonyban. Ezek egyike a másik elleni féltékenységből felfedezte a dolgot bátyjának, ki erre mindkettőnek megtiltá a jezsuita zárda és templom látogatását. A dolog a kis városban csakhamar köz tudomásra jutott, apák és férjek leányaiknál s nejeiknél jezsuiták szerelmes leveleire s egyéb bűnjelekre bukkantak, s bepanaszolták a rektort a püspöknél. A rektor erre megszökött s Lainez által a szerzetből kitaszítatott, mert a rend csak a titkos botrányt tűrte meg kebelében. Ez azonban a montepulciano-i jezsuitákon nem segített. A nép megszűnt nekik adózni s így kénytelenek voltak a város nagy örömére kiköltözni.

Alig létezett a szerzet, már általánosak voltak a panaszok kicsapongó életmódja felett. A kor legkomolyabb férfiai vádolják erkölcstelen életmódjuk miatt a jezsuitákat. Így Vargas Alfonz a keresztyén királyokhoz a jezsuitákról intézett jelentésében, így Jarrige Péter négy fogadalmú jezsuita, ki azonban végre megtért s protestánsá lett, „a jezsuiták a vérpadon, főben járó bűneik miatt” című munkájában. Az e munkában foglalt vádakát a jezsuiták utóbb valódi papi módon cáfolták meg. Különféle ármányokkal rávették Jarriget, hogy vonja vissza munkáját s lépjen ismét a szerzetbe, és midőn ezt megtette, az antwerpeni kollégiumban — elevenen be falazták.

Ezalatt Franciaországban Medici Katalin jutott uralomra. E romlott asszony uralkodása új reményt öntött a jezsuitákba Francziaországra nézve. Az összes egyetem ugyan 1559-ben összeült s magáévá tette a Sorbonne theologiai kar ítéletét, de a jezsuiták annyira meg tudták már nyerni a kicsapongó királyné udvarát, hogy új pátenseket kaptak, s a parlamentnek megparancsoltatott, nem törődve az egyetem ítéletével, a jezsuiták bulláit és szabadság leveleit belajstromozni. A parlament ismét a párisi érseknek adta át az irományokat megvizsgálás végett. A jezsuiták tudván, hogy a francia papság mily féltékenyen őrzi egyháza szabadságát, hogy gyanúját elaltassák, egy folyamodásban lemondtak minden előjogról és kiváltságos helyzetről, melyet pápai bullákban nyertek. Az érsek rászedette magát, beleegyezett a szerzet befogadásába, de csak igen korlátozó feltételek alatt. E feltételek a jezsuitákat annyira alárendelték a püspököknek és világi papságnak, hogy más szerzet azokat el nem fogadta volna; a jezsuiták azonban elfogadták, el levén határozva, hogy nem fogják megtartani. Új parancs küldetett a parlamenthez, s tagjai biztosítottak, hogy a jezsuiták csak oly módon szándékoltnak befogadtatni, mely a gallikán egyház jogaival és szabadságával nem ellenkezik, mert az állam fenntartja magának a jogot őket ismét eltávolítani. Végre az önkényesen kiadott pátensek belajstromoztattak, de a parlament mitsem határozott a szerzet javára.

Ekkor halt meg II. Ferencz. Medici Katalinnak, ki most fiának IX. Károlynak kiskorúsága alatt a kor-

mányt vitte, első dolga volt a jezsuiták felvételét megsűrgetni, nehogy azt a csapást mérjék az országra, hogy önkényt eltávoznak. A parlament azonban határozott lépés helyett csak azt rendelte, hogy a legközelebbi zsinat döntse el az új szerzet felvételének kérdését. A poissy-i zsinat, melyre Lainez is megjelent a szerzet ügyét támogatni, s melyen Tournon és Lothringen bibornokok terrorizálták a papságot, végre 1561. sept. 15-kén befogadta a szerzetet, de oly korlátozó feltételek alatt, melyek az irántok uralkodó ellenszenvet bizonyították. E feltételek szerint nem volt szabad magokat Jézus-társaságnak és jezsuitáknak nevezniök, nem tekintettek szerzetnek, csak társulatnak, a megyés püspökök teljes hatósága alá adattak, kikötöttett, hogy a pápától nyert szabadalmaikról lemondjanak, stb. s végre, hogy a letelepedési engedély rögtön megszűnjék, a mint a feltételek bármelyikét megszegik. E zsinati végzést a parlament is belajstromozta.

A sz. Jakab utcában rögtön elkezdtek erre a jezsuiták egy nagy házat építeni, s mindjárt meg is szegték az elfogadott feltételeket, mert az épület homlokzatára felírták „a Jézus-társaság kollégiuma.” Iskolájukat megnyitván, azon követeléssel álltak elő, hogy az az egyetembe bekebleztessék, mire minden fakultás kijelenté, hogy a jezsuitáknak egyetemi jogot adni nem lehet. Erre könyörgésre fordították a dolgot, lemondtak különféle akadémiai méltóságokról, megígérték, hogy mindig illő tisztelettel fognak az egyetem iránt viseltetni és statutumait követni fogják, de szerzetesi fegyelmező megsértése nélkül. Ismét elutasítottván a

parlamenthez folyamodtak, mely a két félt ügyének törvényszék elé vitelére utasítja.

Ez alkalommal hangosan nyilatkozott az általános gyűlölet a csalás és uralomvágy e szerzete ellen, melyet Tournon bibornok a papság terrorizálásával csempészett az országba. Pasquier István képviselte e pörben az egyetemet; kimutatta, hogy a jezsuiták megcsalják a világot, hogy ismert fogadalmaikat annyiféleképen magyarázzák, amint érdekek magával hozza; felemlíti, mint fosztanak ki ármányosan egyes családokat vagyonukból, mint rontják meg az ifjúságot a vallás álarca alatt, s mint szórják el mindenütt az árulás és erkölcstelenség magvát. „Ti akik a jezsuitákat megtűritek, mondá a parlamenthez, be fogjátok látni, bár későn, eljárások szomorú következéseit, s tények által meg fogtok róla győződni, hogy a jezsuiták ármány, csalás, babona, tettetés és gonosz fogások által nemcsak a királyságban, hanem az egész emberiségben a közbékét meg fogják zavarni.“ Méltóan támogatta őt du Mesnil. „Ily intézetek által, úgymond, a királyság erkölcei és törvényei megrontatnak s megzavartatnak.“ Kifejté, mily kivételes állást foglalnak el az egyházban, miként csalták ki Franciaországba bebocsáttatásukat oly feltételek elfogadása által, melyeket nem is szabad megtartaniok.

Ezek ellenében Verzovis oly vastag dicsőítésekkel védelmezte a jezsuitákat, melyek hallgatóit több ízben megneveltették. Főargumentuma a szerzet mellett annak gyors elterjedése s a pápai bullák,

tehát épen az valának, ami leginkább szólt ellenök. Becsületes úton így nem jutván sikerre, a jezsuiták az udvarhoz fordultak. Possevinus Bayonneba ment az udvarhoz, s a koronától oly ajánló leveleket és rendeleteket kapott, melyektől teljes sikert remélt. Ezalatt Lainez a pápától kért protekciót a párisi egyetem ellen. Mindenféle ármányok által végre oda vittek a jezsuiták a dolgot, hogy a per eldöntetlen maradt.

Alig voltak a jezsuiták egy évtized óta Franciaországban elismerve, működésök már megtermé gyümölcsét, mely legsetétebb, legundokabb lapját képezi az ország történetének. Nem birván a hugenottákkal, IX. Károly, a jezsuita király, összeesküvés által határozá el őket kiirtani. XIII. Gergely pápa előre értesítettett a történendőkről, „biztosítsa ön őszentségét, mondá Károly a pápai követnek, hogy minden a legjobb szándékban s csak a kath. vallás dicsőségére fog történni,“ — s a pápa előre áldását adta a szent mészárlásra. Augustus 24-kére (1572) a református párt fejei különféle ürügyek alatt Párisba csatlattak. A király fanatizált katonái, többnyire vakhitű sveiciak, egy csapat csöcselék társaságában e nap estéjén lesték a harangszót a Germain l' Auxerrois zárdá tornyából, mely jeladásul volt szolgálendő. Feladatuk volt, minden házat, melyben hugenotta lakik, megostromolni, minden eretneket leölni, — busás jutalom fejében. Előtte való nap papok és barátok a szószékről hirdették, hogy Istennek tetsző dolog az eretnekeket meggyilkolni, aki ezt teszi, érdeme-

ket szerez magának a király, isten s az egyház körül. A gyilkos had az utcákon s téreken katonailag elrendeztetett, karján fehér karkötőt, kalapján fehér keresztet viselt. Guise, Tavannes és más efféle hősök vezették a csordát, — a merénylet értelmi szerzői, a jezsuiták óvatosan a háttérben maradtak.

Megkondulván a jeladó harang, Guise először is Coligny házába vezette csapatát. Ő maga az udvaron maradt, míg Vesme fegyvereivel az admirál hálósobájába rontott, ki feje volt a hugenották pártjának. Coligny térden állva kapta a halálos vágást; teste az ablakon kidobotott, a gyalázatos had által megcsönkített, s végre a montfauconi akasztófára akasztott. A jámbor és hazájának oly nagy szolgálatokat tett férfiú fejét a király Lothringen bibornoknak küldte Rómába kedveskedésül.

A fanatizmuson kívül a rablási váagnak is része volt e borzasztó tettben. A leölendő áldozatok vagyona előre pontosan összeíratott s a főbűntársak biztosítottak, hogy részök lesz a zsákmányban. IX. Károly és anyja a Louvre ablakából nagy gyönyörködve nézték az éjjeli mészárlást az utcán, sőt a király sajátkezüleg lőtt menekülő hugenottákra. Más- és harmadnap az udvar a vértől büzhödt, s még hullákkal belepett utcákon demonstratív sétát tett. Midőn a díszes compánia az akasztófához jutott, melyen Coligny teste függött, s az udvaroncok a rothadás szagától visszatartózkodtak, Károly mosolyogva mondá nekik: „halott ellenségnek mindig jó szaga van.“

Párisban két nap és két éjjel tartott a gyilkos-

lás. Egy arany-míves saját vallomása szerint egymaga 300 eretneket mészárolt le ez idő alatt. Közbe aztán gazdag katolikusok is leöltek, s megraboltattak. Párisból a gyilkolás pusztító ragályként hatott ki a tartományokra. A katolikusok a legnagyobb borzalmat Lyonban, Rouenben, Bordeauxban, Castresben, Toulouseban, Meauxban, Orleansban, Angersben és Bourgesben vitték végbe, hol mindenütt patakokban folyt a vér. Az egy Lyonban 1800 ember öletett le. Vicomte d' Orthez, Bayonne parancsnoka, a mészárlást elrendelő parancsra azt írta a királynak, hogy „levelét a katonák és polgárok előtt felolvastatta, s talált köztök jó polgárokat és jó katonákat, de hóhérokat nem,” s jezsuita szokásként néhány hó mulva megmérgeztetett. Provenceban, hol a protestánsok nagy számmal voltak, Tunde gróf meggátolta a mészárlást, amiért aztán Avignonban maga orvúl meggyilkoltatott.

XIII. Gergely nagy elragadtatással vette hírét e szent cselekedetnek, és sietett ünnepélyt rendezni az örömteljes alkalomra. Az angyal-vár ágyúi hangosan hirdették a pápa megelégedését az eretnekek halála felett, fényes tűzijáték oszlatta el az éj setétét s azon bibornok, ki első hozta e hőstett hírét, 200 arany jutalmat kapott. A pápa képen úgy mint érem által megörökíttette e szent napot. Az érem egyik felén egy gyilkoló angyal látható karddal és kereszttel kezében, körülötte holttestek és menekülők, aláírva a pápa neve. A másik oldalon „Ugonotorum Strages 1572.” felirat olvasható.

Százezer ember gyilkoltatott meg e napokban Franciaországban. A kar, mely e borzalmakat végrehajtotta, a világi hatalom karja volt; de az észt, mely e borzalmat kigondolta s a kart felfegyverezte, a papok s mindenek felett a jezsuiták sugalmazták. De a gyilkolás nem vezetett eredményre. A kálvinisták összeszedték minden erejüket s a koronát békére kényszerítették, mely Larocheleben köttetett meg.

A sz. Bertalan éj a jezsuiták szerzetét megerősítette Franciaországban. Ahol ily dolgok történhettek, ott Loyola fiainak otthon kellett érezniök magokat. Befolyások, hatalmuk nőtt is napról-napra, s nagy részök volt a liga összeesküvésében is III. Henrik ellen; melynek vége Henriknek Clement Jakab domonkos barát általi meggyilkoltatása lett. E zavaroknak, melyek évtizeden át feldúlták Franciaország békéjét, lelke a jezsuiták voltak. Spanyolország jezsuita ágensei a sz. Jakab utcai kollégiumból vezették az összeesküvést, melynek célja volt Franciaországot belzavarok által gyöngíteni, nehogy spanyol szomszédjára nézve veszedelmessé válják.

V. Sixtus hírét véve III. Henrik meggyilkoltatásának, nyílt consistoriumban dics-beszédet tartott a gyilkos felett. Mariána jezsuita hirdette, hogy Clement a király meggyilkolása által halhatatlan dicsőséget szerzett magának. A bordeauxi jezsuiták, kiket a kormány az összeesküvésben való részvétel miatt a városból kiutasított, nagy örömmel hirdették, hogy ime, amely nap ők Bordeauxból kiűzettek, ugyanaz nap kellett Henriknek elesnie!

De III. Henrik halála nem vetett véget a jezsuita párt üzelmeinek. Utóda a jeles IV. Henrik lett, kora legkitünőbb, legnemesebb fejedelme. A reformáció hive lévén, V. Sixtus rögtön III. Henrik halála után Cajetán bibornokot Bellarmin és Tyrius jezsuiták kíséretében Franciaországba küldte, hogy Henrik trónralépését meggátolják. Henrik, minden hiveivel együtt átok, az ország interdiktum alá vettetett. Henrik végre, hogy hazájának a belnyugalmat visszaadja s jólétének előmozdítására fordíthassa minden erejét, katholikussá lett. A pápa feloldozta az átok alól s egész Franciaország királyának ismerte, csak a liga folytatta még lázzadó harcait, s e ligának lelke most is a jezsuiták valának. E liga, megtagadva hazáját, meg királyát, valódi jezsuita módon a spanyol királyhoz fordult segélyért, s felajánlta neki Franciaország koronáját, azon feltétel alatt, hogy irtsa ki a protestánsokat.

IV. Henrik bátor, lovagias, nagy eszű s jó szívű uralkodó volt, kinek egyetlen célját népe boldogsága képezte. Mondása: „azt akarom, hogy minden paraszt tyúkot ehessék vasárnaponként,“ teljesen megfelelt tetteinek s a nép bálványozó szeretettel viseltetett királyá iránt, ki barátja, s ministere, Európa e korbeli legnagyobb államférfia, Sully herceg által támogatva, országa boldogításának szentelte minden erejét. IV. Henrik minden királyi erényt egyesített magában, csak egynek volt hijával, melyet e kor közéjük számított: nem osztotta kora fanatizmusát. Józan, türelmes volt, fontosabbnak tartotta a nép jólétét a papzsák megtöltésénél s afelett senki sem lehetett

kétségben, hogy vallási üldözést a míg él, nem fog tűrni birodalmában.

A jezsuiták ezért esküdt ellenségei lettek a királynak. Római és spanyol emissáriusok árasztották el az országot, nyíltan és titokban hirdetve a király elleni gyűlöletet. A szószék a lázításnak háládatos eszközévé lett. „Egy Aodra van szükségünk, prédikálta Commolet jezsuita a templomban, legyen bár katona vagy pásztor, az mindegy, — Aodra van szükségünk. És nem sok idő múlva meg fogtok érni egy isteni csudát, vagy inkább higgyétek, hogy a csuda már megtörtént.”

Az óhajtott Aod csakugyan meg is jelent; sőt tán már megvolt, mert Commolet szavaiból, melyek hitelességét számos tanú esküvel bizonyítá, világos volt, hogy a jezsuita prédikátor már be volt avatva azon merényletbe, mely Franciaország minden becsületes emberét megrémítette. Egy katona, Barrière Péter ugyanis Melunbe utazott, hogy a királyt meggyilkolja, de keze reszketvén, csak könnyű sebet tudott rajta ejteni, s elfogatván átadatott a törvényszéknek. Barrière önkényt, — mert a szentegyház vallató eszköze, a kintpad, nem használtatott ellene, — bevallá, hogy Borade jezsuita beszélte rá a merényletre, míg egy másik jezsuita, mint maga hallotta, nyilvános prédikációjában megdicsérte a gyilkos szándékot. Barrière kivégeztetett, s utolsó szava átok volt azokra, kik e gaztettre buzdították. Figyelmet érdemel vallomása, melyben elmondta, hogy a jezsuiták azzal biztatták, hogy azon esetre, ha merénylete alkalmával megölelnék,

az angyalok rögtön a menyországba fogják vinni s isten maga mellé ültetve fogja őt az örök üdvösségben részesíteni. Ellenben a pokol örök gyötrelmeivel fenyegették azon esetre ha felfedezi azokat, kiknek tanácsára cselekszik.

E tett a közvéleményt fellázította a jezsuiták ellen, kikben mindenki a közbéke és rend veszedelmes ellenségeit látta. Eközben a liga felségáruló tervei a maguk meztelenségében napvilágra jöttek. IV. Henrik azonban boszú és büntetés helyett kegyelmet adott mindazoknak, kik meghódnak, s hűségesküt kívánt a rendektől és az egyes szerzetektől. Minden szerzet sietett letenni e hódolati esküt, csak a jezsuiták nem, s midőn Lyonban nyílt ellenszegülésre vetemedtek, a nép, mely még jól emlékezett rá, hogy néhány évvel előbb a jezsuiták a király leghívebb szolgáinak hirdették magokat, fellázadt s megostromolta kollégiumjokat.

A katolikusok és protestánsok közt még mindig nem volt teljes a béke. Minduntalan fedeztettek fel összeesküvések, s a vizsgálat mindig egyházi szószékekre és zárdákba vezetett, mint a bűn forrásaihoz. A jezsuiták üzelmeinek, kik mindig tűzzel és vassal akarták a más véleményűeket kapacitálni, kik folyton lázították a népet, hogy a zavarosban halász-hassanak, s nem akartak senkinek engedelmeskedni a messze külföldön lakó pápán kívül, kinek saját generálisuk sugallta akaratát, a jezsuiták üzelmeinek veszélyes voltát az ország mindinkább belátta.

Az egyetem most újra megkezdte harminc évi

fegyverszünet után, harcát a betolakodott szerzet ellen. A jezsuiták teljes kiűzetését követelte a birodalomból, s 1594. ápril 18-kán egy erre vonatkozó dekretumot szerkesztett. Az összes papság támogatta az egyetemet, s mindkét testület rendkívüli buzgalommal működött e fekély eltávolításán, mialatt a jezsuiták mindent elkövettek, hogy ez ügynek a parlament elé kerülését meggátolják. Pártfogóik, Bourbon bibornok, a clermonti püspök, Rochefoucauld s Nevers herceg szintén erősen dolgoztak mellettük, de minden igyekezetük csak a nép elkeseredését növelte a társaság ellen.

A parlament végre mindkét felet törvényszék elébe idézte. Az egyetemet Arnauld Antal képviselte, s nagy ékesszólással beszélt a jezsuiták ellen. Bebizonyította, és minden állítását tényekkel támogatta, hogy e szerzet mindenütt, ahová csak eljutott, kizárólag arra törekedett, hogy veszedelmes hatalmat nyerjen a nagyok s általok a nép sorsa felett. Mindenütt, jelesen Franciaországban, szüntelen forrongást okoztak és cseleket szöttek, hogy a spanyol kormányt, mely már kezökben volt, világhuralmi terveiben előmozdítsák. Arnauld tudományyal és lelkiismeretes tanulmánynyal készített beszéde majd minden európai nyelvre lefordíttatott, s mindenütt rokonszenvvvel s megalégedéssel fogadtatott. Szerzője annyira magára vonta a szerzet gyűlöletét, hogy nemcsak maga egész haláláig szenvedett a jezsuiták üldözésétől, de még gyermekei is ki valának annak téve.

A papság nevében Dolle Lajos beszélt, rövi-

den vázolta a jezsuiták részvételét a liga lázzadásai-ban, és annak bizonyítására fektetett legnagyobb súlyt, hogy e szerzet ellentétben áll az egyházi hierarchia alapelveivel, s ezt pápai indultumok és bre-vék segítségével bizonyította be. Aztán fejtegetni kezdé a szerzet szellemét, s kimutatta, hogy a szegénység fitogtatott palástja alatt kapzsiság és zsarolás által oly gazdagságra vergődött, minővel hatalmas ural-kodók sem birnak; és hogy a jezsuiták szegénységi fogadalmukat oly ármányos módon tudják magya-rázni, hogy annak megsértése nélkül halomra gyűjt-hetik kincseiket. Beszédét azon állítással fejezte be, hogy e szerzet minden fogadalma csak szemfényvesztés, s hogy főelve: semmi elvhez nem kötni magát. Ha tehát nem akarják a jezsuitákat teljesen eltávolítani az országból, mint ezt az egyetem kívánja, legalább tiltsák el őket minden papi működéstől, s első sorban a lelkészkedéstől.

A jezsuitákat Duret Claudius ügyvéd védel-mezte, általános frázisokkal, amint gonosz ügyet védel-mezni lehet. Mennyire nem bizott különben ügyesen alkalmazott ellenokai sikerében, elárulta maga, midőn még az ítélet kihirdetése előtt odahagyta a tárgyalást. Miután IV. Henrik egy a parlamenthez intézett levél-ben az ügy végeldöntését sürgette, Barny, a cler-monti kollégium rektora, egy emlékiratot készített a szerzet védelmére, melyben nevetséges dicsőítésekkel halmozta el saját szerzetét, s nyilvános tényeket méltánylandó szemtelenséggel eltagadott vagy elferdített. Merészen tagadta pl. azt, hogy a jezsuiták állami

ügyekbe avatkoznak, hogy részök van a kitört nyugtalanságokban, miután, — és ebben áll egész bizonyossága, — a szerzet szabályai mindezt meg nem engedik. Mindazt, ami a társaság ellen felhozott, egyszerűen hazugságnak nyilvánítja. Emlékirata a rabulistica és szentelenség ékes szülöttje volt, s a jezsuiták nem is ettől, hanem saját ravaszságoktól reméltek menekülést. A parlament tagjai közt sokan voltak, kiknek a jezsuiták a liga harcai alatt, persze egyszersmind saját érdekekben, nagy szolgálatokat tettek, s ezeket igyekeztek most ügyöknek megnyerni. Soknál ez sikerült, a fontos ügy elhalasztatott, s a parlament a szünnapokra szétoszlott, anélkül, hogy azt elintézte volna. Elnöke de Thou Kristóf, a híres hassonnevű történetíró atyja, e szavakkal fejezte be az ülést: „ilynemű pört elintézetlenül hagyni annyi, mint a király életét kikerülhetlen veszélynek kitenni. Megvárhattuk a parlamenttől, hogy e szent életet ítélete által biztosságba fogja helyezni. Én már sokkal idősebb vagyok, semhogy e vita végét megérjem, de hogy halálom előtt még kimondjam véleményemet, őszintén kimondom, hogy üdvös volna minden jezsuitát kikergetni Franciaországból.“

A király élete veszélyben van! Inté de Thou Franciaországot, de tán maga sem hitte, meunyre volt igaza.

VIII. Fejezet.

(Új gyilkolási kísérlet IV. Henrik ellen. — A jezsuiták vád alá helyeztetnek s kiűzetnek Franciaországból. — Visszatolakodnak. — IV. Henrik meggyilkoltatása.)

A francia jezsuitáknak volt egy rajongó, kicsavart eszű tanítványuk, Castel János. A hóbortost a jezsuita nevelés csakhamar gonosztevővé kvalifikálta. Egy papirra tett általános gyónásában, melyet iratai közt találtak, bevallotta, hogy a természet elleni bűnben részes, sőt hogy testvérhugán vérfertőztetést igyekezett elkövetni. Az ily szép erényekkel ékeskedő ifjú, kit gyóntatója s lelki tanácsadója, Gueret jezsuita két évig oktatott filozofiára, a szerzetben közkedveltségben állt; pártfogói gyakran meghitták titkos értekezletekre s kollégiumjokban részt engedtek neki venni lelki gyakorlataikban. Az úgy nevezett „elmélkedő szoba“ a kollégiumban, Castel vallomása szerint borzasztó kinézésű ördög-álarccal volt feldíszítve, s ezek között tartott egy-egy páter a bűnösnek üdvös prédikációkat, melyeknek célja volt a hallgatót alaposan megbolondítani.

Páter Gueret és társainak ilyenemű hókusz-pokuszai Castelt azon meggyőződésre hozták, hogy testtel lélekkel örök kárhozatra van ítélve, s csak ha valamely az egyháznak rendkívül hasznos tettet visz végbe, menekülhet meg a pokol gyötrelmeitől. Rosz szelleme ily rendkívül hasznos tettként a király meggyilkolását súgta neki. A jezsuiták kollégiumában gyakran hallotta azon állítást, hogy megengedett, sőt istennek tetsző dolog a királyt, mint zsarnokot megölni, kit a pápa trónján még meg sem erősített. Teljesen átlátván ily módon szándékának istenes voltát, midőn a király 1594. dec. 27-kén Párisba jött, megleste őt, hogy meggyilkolja. Törével torkon akarta szúrni, de Henrik véletlenül félrehajlott egy udvari úr felé, s így csak ajkán kapott sebet.

Castel elfogatott, s nyíltan bevallá tettét, indokaival együtt. Leirhatatlan elkeseredés vett erőt Párison, s a nép igazságos haragjában az egész párisi jezsuita truppot agyonverte volna, ha a kormány fegyveres erővel meg nem védi s el nem fogatja a bűnös barátokat. Pater Gueret s a rektor Guignard János fogságra vettettek, s ez utóbbinak papirjai közt iratokat találtak, melyekben példátlan szemtelenséggel gyalázta a királyt. Ez iratban dicsérve említi a királygyilkos Clementet, ki egy Nerot ölt meg; midőn III. Henriket meggyilkolta, s ki csak egy isten lelkétől vezérlett cselekedetet követett el törével. Franciaország koronáját le kell venni a Bourbonok fejéről, s ha IV. Henriket nyílt harcban nem lehet legyőzni, bármily úton vagy módon el kell tenni láb alól.

A parlament Castel elítéltetése után e bizonyítékok alapján a jezsuitákat vád alá helyezte. Fleury István, a parlament első tanácsosa felkiáltott: „mily bizonyítékokra várunk még ily veszedelmes felekezet ellenében? Nem volt-e igazuk vádlóiknak, midőn állították, hogy a király és birodalom üdve össze van kötve az egyetem érdekével? Valjon azáltal, hogy a végleges ítéletmondás ármány által elhalasztatott, mit tettünk egyebet, mint hogy a jezsuitákat intettük, hogy a király élete ellen már rég megindított bűnös szándékuk végrehajtásával siessenek? Mily szerencsétlenek az uralkodók! Sokan csak akkor hiszik, hogy éltök veszélyben forog, midőn már az orgyilkos töre alatt elvérzettek!”

A parlament tisztos elnöke, de Thou szintén felkelt, ismételte amit már egyszer a jezsuiták ellen mondott és hálát adott istennek e gyalázatos merénylet megghiusításáért. Szemben az ország legtekintélyesebb férfjaival, szemben az új gáztett, s a napvilágra került bizonyítékokkal, a jezsuiták hajdani pártolói elnémultak, és senki sem merte a köz erkölcsiséget megsérteni azáltal, hogy mellettök szót emeljen. Általános volt ellenök az undor, a gyűlölet, s mindenki rémülten gondolt a zavarra, melybe az ország döntött volna, ha a gaz merénylet meg nem hiúsul.

A parlament Castel Jánost, mint király-gyilkost közönséges módon végrehajtandó halálbüntetésre ítélte. A jezsuiták, mint az ifjúság elcsábítói, mint a közbéke magzavarói, mint a király és ország ellenségei arra ítéltettek, hogy három nap alatt házokat s kollégium-

jokat, két hét alatt pedig az egész királyságot elhagyják, ellenkező esetben mint felségsértők büntettetvén; vagyonuk pedig jámbor alapítványokra fordíttassék. Ezenkívül minden francia alattvalónak, felségárulás büntetése alatt megtiltatott, gyermekét külföldi jezsuita intézetbe küldeni nevelés végett.

Castel János 1594. dec. 29-kén végeztetett ki. A jövő év január 7-kén Guignard János páter nyerte el megérdemlett büntetését a vérpadon, a nép átkaitól kísérve, mely bene látta a büntett értelmi szerzőjét. Castel születési háza leromboltatott, s helyére egy piramis alakú emlék emeltetett, melynek mind-egyik oldalára a király-gyilkolásra, a jezsuiták tanaira s a parlament ítéletére vonatkozó felirások alkalmaztatnak. A jezsuiták Guignardból természetesen vértanút csináltak, s nem nyugodtak, míg 1605-ben nem sikerült lerontatniok bűneik ezen ékes szőlőemlékét.

A parlament most már komolyan vette a dolgot, és 1595. márc. 21-kén egy jezsuita tanítványt örökre száműzött, amiért egy fiatal tanulót arra igyekezett csábítani, hogy áljon be egy jezsuita tanintézetbe. Ugyan e sors érte, és pedig igen szelíden Hay jezsuitát, ki nyilvánosan hirdette, mennyire szeretné a királynak nyakát kitekerni. Henrik úgy, mint a parlament, most nagy buzgalommal működtek a jezsuiták eltávolításán.

Január 8-kán a birodalom minden parlamentjéhez egy ediktum küldetett, mely megrendelte nekik, hogy a szerzet ellen kiadott rendszabályokat haladé-

talánul foganatosítsák. A roueni, dijoni s rennesi parlamentek nagy örömmel lajstromozták be a rendeletet és elkergették területökről a jezsuitákat.

S mit tettek most Jézus katonái?

A maguk módja szerint fogták meg a dolgot. Miután institutióik megengedik, hogy ideiglenesen kiléphetnek a szerzetből, a jezsuiták levetették a csuhát, polgári álruhában az országban maradtak, s miután senki sem tudta rólok, kivel van dolga, észrevétlenül becsempészték magokat különféle hivatalokba és méltóságokba. Ez ármányos világcsalás új parlamenti határozatot tett szükségessé, mely a kilépett jezsuitáknak, felségsértés büntetése alatt megtiltá magán vagy nyilvános iskolák nyitását. Mily szívóssággal tapadtak a jezsuiták az egyszer elnyert prédához, bizonyítja egy pör, mely e határozat folytán keletkezett. Loyonban a szerzetnek sikerült számos pártfogóra szert tennie, s a polgárok folyamodtak a parlamenthez, hogy egy Porsan nevű egyénre, ki már 1594-ben kilépett volt a jezsuita szerzetből, ráruházhassák az iskolai-kollégium fölötti főfelügyeletet. A parlament azonban nem hagyta magát rászédetni s a garázdálkodó exjezsuitát hűsre tétette.

Ez alkalommal Marion közügyvéd bebizonyítá, hogy a jezsuiták egyik főcélja az uralkodók és alattvalók közti kapcsolatot meglazítani s felbontani. A parlamenteknek általában temérdek nehézséggel kellett megküzdeniök, hogy a rendeleteket végrehajthassák. Hisz a jezsuiták megkapták azt, amit semmi más szerzet nem kapott, de még kérni sem mert, azon engedélyt t. i. a pápától, hogy szerzeti szabályaikat a szük-

séghez képest változtathassák, s az idő és hely körülményeihez alkalmazhassák.

A jezsuiták leginkább Guiennebe és Languedocba vonultak, hol a becsületesebb és értelmesebb hivatalnokok által ugyan meg nem tűrettek, másoknál azonban lakhelyre s védelemre találtak, kik mint a liga hívei az ország törvényeinek végrehajtását mindenkép meggátolni törekedtek. Midőn egyszer miattok majdnem lázadásra került a dolog, a Beziersben ülőező languedoci parlament erélyesen lépett fel ellenök. Bellay közügyvéd találólag festé a szerzet képmutatását, mely mindig a vallást használja ürügyül, hogy gyűlöletet s viszálykodást szíthasson. A Sorbonne jóslataira hivatkozott és mondá: „a jezsuiták a szószéken, gyónatószékekben, s gyalázatos, lázító iratokban igazolták a király gyilkolást; a társadalom kötelékei bomlásnak indultak hazánkban azon pártoskodások, szövethézek és ármányok által, melyek tőlök erednek. Amióta e jövevények ifjainkat tévedéssel elkápráztatják, mindenfelé rendetlenséget, zavart és törvényteleniséget látunk. Kapzsiságuk és fősvénységök mindenre elragad.”

E parlament is száműzte őket, mint bűnösöket Franciaországból; de ők nemcsak hogy nem engedelmeskedtek, hanem egy még nálók is ritka szemtelenségre vetemedtek. Toulouse ugyanis ez időben meghódolt a királynak s IV. Henrik a liga tagjainak általános bűnbocsánatot adott. A jezsuiták, mintha e bűnbocsánat rájuk is kiterjedne, miután Tournon városkának hasonló urát magoknak megnyerték, összeszedtek egy csomó fiatal embert és nagy merészen kollégiu-

mot nyitottak a városban. A párisi parlament Tournon úrnak megparancsolta, hogy a jezsuitákat két hónap alatt távolítsa el városából, s midőn ez, általok felizgatva, az engedelmességet megtagadta, őt mint felségárulót, vagyonának s rajta birt hatóságának elvesztésére ítélte. Egyszersmind ismételtetett a rendelet, mely megtiltá a jezsuita iskolák látogatását, s kijelenté, hogy aki jezsuita intézetben tanult, semmiféle akadémiái grádust el nem nyerhet.

A szerzet institutióinak végtelen ruganyossága, azon körülmény, hogy sok, a szerzetből látszólag kilépett jezsuita előkelő méltóságokba és hivatalokba tola-
kodott, s temérdek a parlament ellen intézett rőpirat, melyet az országot elárasztották, lehetetlenné tette Franciaországot tőlök teljesen megtisztítani. Institutiók mindenről gondoskodnak, még küzvetésök esetéről is. Ha valamely országból elűzetnek, egyszerűen el nem mennek, levetik a csuhát s látszólag megszűnnek szerzetesek lenni, a valóságban azonban azok maradnak.

Igy tettek Franciaországban is; azon felül sikerült különféle előkelő hivatalokba tola-
kodniok, s a legmagosabban álló, főkép udvari személyekre észrevétlen, de annál hatalmasabb befolyást gyakorolniok. A jezsuiták elmentek, de a jezsuitizmus bennmaradt az országban.

E befolyást természetesen arra használták fel, hogy a szerzet visszafogadását kieszközöljék. Először a pápai kúria igyekezett a királyt a jezsuiták számára megnyerni. IV. Henrik azonban kezdetben mitsem akart rólok tudni, s római követének Sillerynek udvarias,

de határozott választ írt e tárgyban, melyben a többi közt mondja, hogy „szívesen teljesítené ő szentsége kíváнатát s pártfogásába venné a jezsuitákat, ha jövőben kötelességökhöz híven viselnék magokat iránta s alattvalói iránt, ha a vallás köpenye alatt nem zavarják meg többé az ország békéjét s kevesebbet avatkoznak a világi ügyekbe. E körülmények azonban, párosulva telhetetlen gazdagodási vágyukkal s a király élete ellen intézett merényleteikkel oly gyűlöltekké tették őket, hogy ők, ha ő (IV. Henrik) a nép kívánságát s a parlament végzéseit támogatta volna, sokkal szigorúbban büntették volna, mint az tényleg történt. A király csakis a sz. szék iránti tekintetből bánt oly kiméletesen a jezsuitákkal, ámbár épen nincs oka velök elégedettnnek lennie, miután száműzetésök óta meg nem szűnnek nyilvánosan úgy, mint alattomos útakon alattvalóit meghasonlítani.“

VIII. Kelemen kíváнатának ezen első megtagad-tatása nem ijesztette el attól, hogy azt koronként ne ismétlje. Még sajátkezű leveleket is írt e tárgyban a királynak, de ez, derék tanácsosa Sully által támogatva egy ideig nem engedett.

A jezsuiták erre egyik gyöngye oldalán igyekeztek hozzá férni a királyhoz. IV. Henrik szerette a szép asszonyokat s bennök a változatosságot. Az álruhás jezsuiták és pártfogóik e gyöngéjét törekedtek kizsákmányolni, s azon kezdték, hogy nejét, Valois Margitot megutáltassák vele, kit különben sem szeretett soha. E házasság, melynek a katolikusok és hugenották közti békét kellett megpecsételnie, nem sokáig volt

szerencsés. Henrik csak rövid ideig élt nejével Pau várában; nemsokára viszály keletkezett köztök az istentisztelet felett s Margit visszatért Párisba, és ott kicsapongó életet élt. Henrik már trónraléptekor ajánlá nejének különben is gyermektelen; házasságuk felbontását, de ez nem egyezett belé. A jezsuiták most e szándékot igyekeztek megújítani, hogy Margit helyébe, ki a királyra természetesen semmi befolyással nem lehetett, oly nőt ültessenek, kinek segítségével ők uralkodhassanak rajta.

A jezsuiták e célból a zsoldjukban álló De la Varenne Fouquet Vilmos segélyével, ki bizalmas embere volt a királynak aljasabb nemű szolgálatokra, ennek figyelmét, II. Ferenc toskánai herceg leányára, a ragyogó szépségű Medici Máriára irányozták, egy 26 éves bigott és uralomvágyó nőre, ki bámulatosan beillett egy jezsuiták által vezérelt királynénak. Henrik ennek folytán VIII. Kelemenhez fordult, kérve őt, bontaná fel Margittal való házasságát. Kelemen megtette azt, de viszont-szivességgül kikérte a jezsuiták visszafogadását.

Páter Mágius Lőrincz, egy udvari ármányokban kitanult jezsuita, küldetett Rómából Párisba s magával hozta a pápa válaszát. A jó hír hozóját nem lehetett sem udvariatlanul fogadni, sem visszaküldeni. Mágius Párisban maradt s módját ejtette, hogy gyakran érintkezhessék a királylyal. Így a jezsuita párt lassanként fölibe kerekedett az udvarnál a Sully által vezérelt jezsuita-ellenes pártnak.

Már 1559-ben nyílt kísérletet merészeltek tenni

a királynál. Midőn Medici Máriával Lyonban esküvőjét tartotta, Pater Magius többed magával lábaihoz vetette magát a királynak. Henrik a szokásos formalitásokkal felelt nekik s inkább udvariasságból, semmint szándékosan azt is mondta nekik, hogy még visszaveszi őket országába. Magius e perctől fogva nem tágított a királytól s őt minduntalan ígérete teljesítésére buzdította. Henrik vonogatódzásai ellenében a jezsuiták hatalmas szószólóra találtak az új királynéban. Egy fantasztikus karmelita apáca, Mária-Magdolna által Medici Máriának már Flórencben telebeszéltették a fejét a jezsuitarend nagyszerűségével. A hóbortos és ennek alapján szentség hírében álló apáca még egy scénát is csinált Máriának Flórencből való elutazásakor. Útját állta ugyanis és karjait az ég felé nyujtva kiáltá: „imádkozzál, imádkozzál, imádkozzál!“ -- „Helyes viszonzá Mária, imádkozni fogok szüntelen, de te, kit isten különös kegyelmével tüntetett ki, te mondj nekem három dolgot, melyért különösen imádkozzam.“

„Először azért imádkozzál, felelt az apáca hiszterikus páthosszal, hogy isten felséges férjedet, a királyt világosítsa fel, hogy a jezsuita atyák szent szerzetét Franciaországba ismét befogadja; — másodszor imádkozzál azért, hogy isten azon kegyelmét szálítsa reád, hogy bájaidd által a királyt a jezsuiták visszahívására rábirhasd; — harmadszor végre imádkozzál azért, hogy a francia nép, mely felett mint királyné uralkodni fogsz, mielőbb részesülhessen a Jézus-társaság áldásos működésének szerencséjében.“

E jelenet mély benyomást tett Mária lelkére, ki azt hitte, hogy közvetlenül isten szólt hozzá s ennek folytán férjét egy szép nő minden csábesszökeivel rá igyekezett birni a szerzet visszafogadására.

Henrik azonban halasztotta a dolgot s a lyoni esküvő után már négy év telt el minden eredmény nélkül. A jezsuiták most új próbát tettek. Az 1603. év szent hetében Armand Ignác provinciális, Chatelier, Brossart és De la Tour Metzbe mentek a királyi udvarhoz. Fouquet kihallgatást eszközölt számukra a királytól, oly pillanatban, midőn Sully nem volt jelen s Henrik csupa titkos jezsuitától volt körülvéve. Armand térden állva hosszú beszédet tartott, s merész képmutatással bebizonyítani igyekezett, hogy a jezsuiták sohasem szüntek meg hűségöket a királyi ház iránt minden úton módon bebizonyítani. Henrik udvarias bevezetés után azt felelte nekik, hogy a parlament csak hosszas és beható megfontolás után hozta ellenök irányzott végzéseit, hogy azonban ő kész az ügyet ismét megvizsgálni.

Henrik, mint maga bevallotta, félt a jezsuitáktól s e félelem okozta, hogy végre engedett neje és környezete sürgetéseinek. Sully minden ékesszólását felhasználta, hogy a királyt szerencsétlen szándékáról lebeszélje, de hiába. Henrik nyíltan bevallotta, hogy leginkább a saját élete iránti tekintetből kész őket visszavenni, sőt jótéteményekkel elhalmozni, mert ők kétségkívül a legvégső, legerőszakosabb eszközökhöz folyamodnának, ha végkép megfosztatnának a reménytől, Franciaországba visszajuthatni. Neki folyton fél-

tenie kell életét, míg a jezsuiták ellene vannak, s ez állapotnak véget akar vetni. Ezenkívül azt remélte Henrik, s a jezsuita ágensek egyelőre megerősíték hitében, hogy sikerülni fog korszerű reformokat hoznia be a szerzetbe, visszafogadásának feltételeül. A jezsuiták még azt is elhitették vele, hogy ő lesz majd a szerzet reformátora s ezáltal a kereszténység jótevője.

E félelem és a remény rábirták a királyt, hogy a jezsuitákat visszabocsássa az országba, s még 1603-ban Rouenban pátenseket adott ki, melyekkel nekik megengedte, hogy Toulouse, Ayen, Rhodes, Bordeaux, Perigneux, Limones, Tournou, Le-Puy, Aubergaz, Beziers, Lyon, Dijon és La Flédie városokban letelepedjenek és kollégiumokat alapítsanak. Engedélyét azonban azon két feltételhez kötötte, hogy

1) nyílt királyi engedély nélkül sehol az országban ezeken kívül kollégiumokat ne nyissanak;

2) hogy mindazon jezsuiták, kik Franciaországban akarnak tartózkodni, született franciák legyenek; a király nyílt engedélye nélkül külföldi a szerzetbe fel ne vétessék, sem kollégiumaikban meg ne tüssék. A Franciaországban jelenleg tartózkodó idegen jezsuiták az országot három hónap alatt hagyják el; az udvarnál pedig ezentúl mindig tartózkodjék egy francia születésű jezsuita és szolgáljon kezesül a többiek magaviseletéért.

3) Mindazok, kik jelenleg a Jézus-társaságban élnek, vagy abba belépni fognak, minden hely előjárósága előtt kivétel és mentális reserváció nélkül, esküvel kötelezzék magokat, hogy mitsem fognak

tenni a király, vagy a királyság köznyugalma ellen. Minden előjáróság az ezen esküről szóló iratokat küldje be a királyi kancellariának, s azokat, kik az esküt letenni nem akarják, minden tekintet nélkül üzze ki az országból.

4) A király engedélye nélkül jezsuita sem vétel, sem ajándék, sem bármily más módon ingatlan birtokot ne szerezhessen; a jezsuiták sem közvetve sem közvetlenül öröködési joggal ne birjanak, s a szerzetbe lépők ingatlan javai ne a szerzetre, hanem törvényes örököseikre szálljanak.

5) Minden jezsuita, kivétel nélkül, és minden esetben, alá legyen vetve az ország törvényeinek.

6) A jezsuiták a püspökök, alapítványok, plébániák, egyetemek s a többi szerzetek privilégiumaiba sem egyházi sem világi tekintetben ne avatkozzanak, s ennél fogva az illető püspök nyílt engedélye nélkül sehol papi functiókat ne végezzenek.

E feltételek bizonyítják, mennyire nem bizott Henrik a jezsuitákban.

Franciaország alkotmánya szerint a pátenseknek a parlament által be kellett lajstromoztatniok, hogy érvényesek legyenek. A parlament határozottan ellenezte a jezsuiták visszafogadását s kezdetben halogatás által igyekezett azt meggátolni. Ez nem használván, a parlament első elnöke, De Harlay Achille számos tag kíséretében megjelent a király előtt s őt a parlament nevében szándékáról lebeszélni törekedett; de hiába. Henriken erőt vett volt a félelem; több parancsoló rendeletet küldött a parlamentre, mely

végre 1604. január 12-kén a pátenseket kényszerítve belajstromozta.

A feltételek, melyek alatt Henrik őket visszafogadta, egyenes ellentétben álltak a szerzet egész irányával s institutióival, s ők csakis azon feltett szándékkal fogadták azok teljesítését, hogy azt nem fogják tenni. Ezer fogás és csel állt rendelkezésükre, melylyel az írott szót elferdíthették.

Mindenek előtt a király személyét igyekeztek megnyerni. Pater Cotton, a legravasabb s udvari ármányokban legjártasabb jezsuiták egyike lett a király gyóntatója, s oly ügyesen tudta annak gyöngéit, főképp asszonyok iránti hajlamát kizsákmányolni, hogy a királyt lassanként teljesen sikerült behálóznia, ki már elkezdte a dolgokat jezsuitája szemüvegén át nézni.

A visszafogadás feltételeit megszegve, még az első évben Amiensben és Poitiersben is nyitottak kollégiumokat, dacára a püspök és lakosok ellenállásának, csel és erőszak segélyével. Csak ily gyorsan sikerült Viennebe, Rouenba, Caenba, Reimsba és Bearnba betolakodniok. Legtöbb helyen a legzsirosabb javadalmakat kiragadták a papság kezéből, s a leggazdagabb alapítványok és priorságok jövedelmeit kollégiumaikkal egyesítették. Az ország főtörvényszékei hiába igyekeztek erőszakos kapzsiságoknak gátot vetni. A különben belátásos IV. Henriket egész udvarával együtt Cotton rövid idő alatt annyira vakká tette, hogy a király gyakran mellőzte a törvény rendes útját, s hatalmi szavát latba vetve, mindent megadott a jezsuiták-

nak, amit csak szemök szájok megkívánt. A derék Sully szomorúan nézte a jezsuiták napról napra növekedő befolyását.

Tudták ők jól, hogy a nagy minister határozott ellenségök, s Sully több ízben magára vonta a szerzetgyűlöletét. A jezsuiták el szerették volna pusztítani azon piramist, mely Guignard jezsuita kivégeztetésének emlékére emeltetett s a népet folyton a szerzet gáztetteire emlékeztette. Sully ellenezte legerélyesebben kívánatukat, de a király végre beleegyezett annak teljesítésébe. Az államtanács éjjel és csendben kívánta a piramist eltávolíttatni, a jezsuiták azonban nappal és nagy komédiával akarták ezt végrehajtatni. „Henrik nem a sötétség, hanem a világosság fejedelme“ kiálltott fel P. Cotton, s e hizelgés hatott. A király elrendelte, hogy a piramis nappal és nagy ünnepélyességgel bontassék le.

E perctől fogva a jezsuiták elhatározták Sullyt megbuktatni, s e célra szövetkeztek az udvar könnyebb fajtájú női személyzetével, mely a szigorú erkölcsű minisztert szintén nem szenvedhette. Pater Cotton magára vette, hogy a királyt bizalmatlanná teendi Sully iránt. E célból rágalmazni kezdte a ministert a királynál, de vádjai csakhamar hamisaknak bizonyulván be, terve hajótörést szenvedett.

A jezsuitáknak rövid idő alatt sikerült Franciaország minden tartományába s jelentékeny városaiba befurakodniok, csak Párisba nem bocsáttattak még be. Már több ízben kísérletet tettek a királynál, hogy engedélyét erre kinyerjék, de a király ismerve a párisi nép hangulatát, nem teljesítő kérésöket. Végre, nehogy éle-

tével fizesse meg vonakodását, 1606-ban megengedte nekik egy pápens által, hogy a clermonti kollegiumot elfoglalhassák, de megtiltotta nekik, hogy iskolát nyissanak s tanítsanak; — természetesen hiába, mert a jezsuiták lassanként ezt a feltételt épen úgy ki tudták játszani, mint a többi. Nem alapíthatván Párisban iskolát, házukban először tápintézetet nyitottak nemes ifjak számára, s miután magoknak nem volt szabad benne tanítaniok, világi tanárokat fogadtak belé, sőt az intézet igazgatásával is világít biztak meg, — természetesen titkos jezsuitákat, kik az intézetet csakhamar telivér jezsuita iskolává tették. Ez intézetbe aztán ügynökök segítségével becsalták a legelőkelőbb párisi családok fiait. Mig itt ezeket titkon dressirozták céljaikra, Cotton a királyt annyira behálózta, hogy 1609-ben megengedte nekik theologiai előadások tartását a clermonti kollegiumban.

Itt azonban váratlanul ellenállásra találtak. A párisi egyetem, a tekintélyes régi Sorbonne, már régóta gyanús szemmel nézte a jezsuiták gazdálkodását. Megakartta őrizni a tudomány szabadságát s tisztaságát a jezsuita tanok mótelyétől, s az egyetem fakultásai egyesültek az oppositóra. A theologiai kar elnöke, a híres Richer nagy beszédet tartott ellenök, melyben a többi közt mondá: „A jezsuiták mindenkit s mindent hatalmuk alá akarnak hajtani; hogy ezt elérjék, az egyetlen tanítók akarnak lenni a világon. Kezdet óta álutakon és ármányok segítségével furakodtak be mindenhová s a vakmerő gonoszság egyetlen törvényök. Ha a theologia tanítása nekik megengedtetik, csakhamar magukhoz fogják rántani a tanítást minden más tudományban és

művészetben is.“ A karok erre egyértelműleg elhatározták, hogy a jezsuiták szándékát minden erejükkel ellenézni, pátenseiknek a parlament általi belajstromozását meggátolni fogják s a királynak előterjesztést tesznek.

A jezsuiták erre, szokásuk ellenére, behúzták a farkukat. Belátták, hogy e dolognak egy királyi rendelettel nem lehet véget vetni, hogy e harc az egyetemmel sokáig fog tartani s nagy mérveket fog ölteni, és — miután Henrik, minden gyöngesége dacára barátja volt a tudomány szabadságának, attól tartottak, hogy e harcban könnyen ők lehetnek a vesztes fél. Elhatározták tehát más végét fogni a dolognak.

Mint láttuk, Henrik csupán félelemből szánta el magát a szerzet visszafogadására, s korával együtt félelme a jezsuitáktól napról napra növekedett. Különböző titkos intések s névtelen levelek, melyek őt egy összeesküvés lételére figyelmeztették, oly izgalomban tartották, hogy egész éjeket álmatlanul töltött, folytonos balsejtelmekről gyötretve. Egész életének célja volt országát nagygyá, népét boldoggá tenni, s a gondolat, hogy a népnek, melynek egész életét áldozta, kebeléből kelhet ki gyilkosa, egészen mélabússá tette. És csakugyan, alig volt Franciaországának királya, ki jobban megérdemelte volna népe szeretetét s tiszteletét, mint IV. Henrik. Bölcs külpolitika által jó ideig sikerült magát távol tartania az európai zavaroktól, hogy minden erejét kizárólag a belháborúk által sokat zaklatott ország jólétének emelésére fordíthassa. Ő számos visszaélést kiírtott a kormányzatból, alatta a paraszt biztos védelemre talált a földesúr és tartományi helytartók zsar-

noksága ellen, a kereskedés és forgalom előmozdítására utak és csatornák készítették, ipar- és földmivelés erélyes támogatásban részesültek a kormány által. Henrik főtámasza, e jótékony működésében, első minisztere Sully volt.

Miután Franciaországot ekként belsejében megerősítette, Henrik ismét a külpolitikára fordítá figyelmét. A habsburgi ház fenyegető túlsúlya ellenébe, mely Austrián s Magyarországon, Német és Spanyolországon s Amerikán uralkodott, egy általános európai államszövetséget igyekezett létrehozni; melynek célja legyen: minden háborúnak elejét venni, az egyes államok közti viszályokat egy minden állam választottaiból álló békesenátus által eldöntetni. E szövetséges államok, — Henrik terve szerint — belső jólétüket kölcsönös támogatás által segítsék elő; a népeknek ne kelljen többé uralkodók dynasztikus viszályai miatt háboruba menniök, hanem élhessenek békében és jólétben. Az oroszok, — kik még nem tekintettek e korban európai nemzetnek, — és törökök ellen, kik az európai civilizációt fenyegetik, állíttassék fel egy közös védelmi sereg, mely Európát minden kívülről jövő béketörés ellen biztosítsa. E terv kétségkívül csak ábránd volt; de ily ábrándok csak egy nemes lélekben születhetnek meg.

E szövetség éle az osztrák-spanyol hatalom ellen lett volna irányozva, mely általa kényszerítettetett volna magát a szövetkezett hatalmaknak alávetni s hegemoniáját feladni. Hogy a bécsi és madridi udvarok e terv irányában közönyösek nem maradhattak, az ma-

gától értetődik. Még közelebbről érintette e terv, mely az emberiség boldogítását célozta, a jezsuitákat. Az osztrák-spanyol dynastia ugyanis, vagyis azon hatalom, mely főttámogatója volt a szerzetnek, általa megáláztatott, vagy legalább hatalmi terjeszkedésében korlátoztatott volna. De a IV. Henrik által megkezdeni szándékolt politika, eltekintve ettől is, már magában véve sokkal inkább ellenkezett a jezsuiták szándékai-
val és céljaival, semhogy minden eszközt alkalmazásba ne vettek volna meghiusítására. A szerzet célja ugyanis, melyre minden törekvései irányozva valának, egy általános keresztyén universális monarchia alapítása volt, melyben a pápa, s általa a jezsuiták uralkodjanak népek és királyok felett, kik a római pápa egyszerű hűbéreseivé váljanak. Ehez járult, hogy a szerzet e korban még élénken kifejezett spanyol nemzeti jelleggel bírt. Spanyolok által alapíttatott, s bár más nemzetbeliek is léptek belé feles számmal, a magosabb és befolyásosabb hivatalok benne mégis spanyolokkal valának betöltve. Spanyol kezekben futottak össze mindazon láthatatlan szálak, melyek segítségével az egész társaság egységesen és biztosan vezettetett, s melyek által a szerzet egyes tagjai tudtokon kívül oly tettek elkövetésére és tervek előmozdítására használtattak, melyekről sejtelemmel sem bírtak.

E spanyolok gyűlölettel nézték Franciaország hatalmának felvirágzását; elhatározták tehát Henriket bármily módon ártalmatlanná tenni. Hasznát a francia királynak már úgysem vehették. IV. Henrik, mióta a trónra került, a jezsuiták gyilkos merényleteitől való

félelemből mind engedékenyebb lett irántuk. A mit ő megadhatott a jezsuitáknak, azt már megkapták; amire azonban még ezenfelül törekedtek, azt jól tudták, hogy tőle többé meg nem nyerhetik, de igenis megnyerhették volna gyöngé és bigott feleségétől, Medici Máriától, ha mint özvegy királyné kormányzóságra jut. El tehát a királylyal láb alól!

IV. Henrik több oldalról kapott intéseket és figyelmeztetéseket, óvakodjék az élete ellen készülöben levő összeesküvésektől, midőn Kur- Brandenburg és Pfalz-Neuburgnak akart haddal segítségére menni. Párisból való távolléte idejére nejét Máriát szándékozott a kormányzósággal megbizni, miért is azt 1610. máj. 13-án ünnepélyesen megkoronáztatta. Másnap délután, mielőtt a hadsereghez utaznék, a király kocsin elment beteg ministerét Sullyt meglátogatni, hogy tőle búcsút vegyen.

A király nyitott hintóban ült. Kiséretében volt Epernőn herceg s még hat más udvaronc. A testőrök, kik a királyi fogatot rendszerint kísérni szokták, ezúttal elmaradtak, mert Henrik kerülni akart minden feltűnést. Délutáni 4 óra tájban ért a kocsi a szűk kovácsutcába — rue de la ferronnerie — hol néhány lassan dőcögő terhes szekér elzárván a közlekedést, a király fogata kénytelen volt néhány pillanatra megállani.

A király épen kihajolt a kíséretében levő Lavardin marsallhoz, hogy kocsija megállásának okát megkérdeje, — a kocsit egy bámész csoport vette ugyanis körül, mely nagy városban oly gyorsan összekerül, — midőn a tömegből egyszerre előre tör egy férfi s nagy kíváncsian bámulva a királyt, észrevétlenül a kocsi közelébe fura-

kodik. A körülállók épen figyelmeztetni akarták viselete
 módjának illetlenségére, midőn egyszerre villámgyorsa-
 sággal felszökik a hátulsó kerékre, egy éles kést ránt ki
 övéből s azzal kétszer a király mellének szúr. Az első
 szúrásnál a kés egy bordán megcsúszott, a második
 azonban épen szíven találta a királyt s Franciaország
 legnemesebb fejedelme pár pillanat múlva kiadta lelkét.
 „A törszúrást, mely őt megölte, — mond Rotteck —
 egész Franciaország érezte, s az egész nemzet feljajdult
 halálán.“

A gyilkos menekülni igyekezett, de a feldühödt
 nép rávetette magát s megfogta, mielőtt még ideje lett
 volna a véres kést elvetni magától. Egyelőre a város
 börtönébe vitetett, honnan harmadnapra a parlament tör-
 vényszéke elébe állíttatott. A gyilkos R a v a i l l a c F e -
 renc 1578-ban Augoulême-ben született; eleinte irnok,
 majd iskolamester volt községében, s végre adósságok
 miatt börtönbe került. Itt vallásos rajongásba esett s
 midőn kiszabadult, Párisba utazása közben a f e u i l l á n -
 sok szerzetébe lépett, mely a cistercieknek egy alfaját
 képezte. Majd kilépett ismét a zárdából s visszatért szü-
 lővárosába. A pör ellene oly hanyagul, sőt részrehajlóan
 vitetett, az ügy oly kevésbé vizsgáltatott meg, hogy a
 történetírás csak csekély adatokkal rendelkezik e nagy-
 fontosságú gaztett históriájának megírására; s majdnem
 úgy látszik, mintha attól tartottak volna, hogy az ügy
 tűzetesb vizsgálata oly személyek bűnrészességét hoz-
 hátná napvilágra, kiket a törvényszék nem mert meg-
 támadni.

Ravailac ugyan állhatatosan tagadta bűn-

társait, de hogy ilyenekkel birt, az kétségtelen a következőkből. Be van bizonyítva, hogy Madridban és Milánóban a király meggyilkoltatásának híre már el volt terjedve, mielőtt a gaztett még végrehajtatott volna. Nyolc nappal a gyilkosság előtt egy futár ment Lütichen keresztül, s ott elbeszélte, hogy a német uralkodóknak meggy hírül vinni Henrik meggyilkoltatását. Montargisban a templom oltárán egy bilét találtatott, melyre az volt írva, hogy egy vakmerő ember nemsokára véget fog vetni a király életének. A poitiersi városbírónak, mely város két napi járásnyira fekszik Páristól, eljárt a szája, s ugyanazon órában, melyben Henrik megöletett, mondá egy játszótársaságban: „A király vagy meg van már halva, vagy épen most hal meg.” A városbírónak két fia volt a jezsuiták szerzetében, s midőn elfogatott, a börtönben nadrágszíjával megfojtotta magát, mielőtt még vallatás alá vették volna. Két héttel a király halála előtt egy Target nevű párisi lakos, névtelen levelet kapott Seelandból, melyben irták neki, hogy azon tartományban óránként várják egy nagy fontosságú esemény hírét, mely Franciaországban menne végbe, s hogy minden osztrák uralom alatti tartományokban nappal és éjjel imák tartatnak egy fontos terv szerencsés sikerüléseért. Május 12-kén a királyné komornyikja egy levelet kapott, melynek írója a király halála felett sajnálkozott, mely pedig csak 14-én következett be. Kölnben a spanyolok már május elején beszéltek egymás közt, hogy Henrik tör által fog eltétetni láb alól, s Maastrichban hozzá tették, hogy ez, ha még meg nem történt, rövid idő alatt meg fog történni. Az embruni érsek,

a király első orvosának testvére, azon időben, midőn a király meggyilkoltatott, néhány más főpappal volt együtt s mondá nekik: „Lehetetlen, hogy amint most állnak a dolgok, a királyt valami nagy szerencsétlenség ne érje; s meglehet, hogy ez épen e pillanatban történik, melyben róla beszélünk.“ Douvayban egy pap a gyilkosság órájában felkiáltott: „E percben gyilkolják meg a világ legnagyobb királyát!“ A dieppei kormányzó nővére, ki Picardiában a sz. Pál zárdában apáca volt, apátnőjéhez fordult e szavakkal: „Asszonyom, imádkoztasson a királyért, mert megölik.“ S nemsokára hozzátette: „Ah, vége van!“

E körülmények világosan bizonyították, hogy Ravallacnak voltak bűntársai, még pedig az úgynevezett jó katolikusok körében, mert köztők, s mindenek felett azon városokban, hol jezsuita házak valának, volt a király meggyilkoltatásának híre már előre elterjedve. Hogy IV. Henrik egy nagy, talán a királyi palotába is beható katolikus összeesküvésnek esett áldozatul, annak Dujardin Péter testőrkapitány pörében is világos nyomaira akadunk. E tiszt utazás közben hosszabb ideig tartózkodott Nápolyban. Ide menekült a kath. liga néhány legnyugtalanabb s legveszedelmesebb tagja Franciaországból, s itt titkos összejövetelekben szőtték gonosz terveiket. E tanácskozásokban egy spanyol jezsuita, Lerma herceg nagybátyja, Pater Alagon elnökölt. A francia szökevények már régóta eszközt kerestek setét terveik végrehajtására, s azt hitték, hogy a kapitányban, ki a nélkül, hogy szándékaikat ismerné, került társaságukba, emberökre ta-

láltak. Pater Alagon magára vállalta, hogy e tekintetben a kapitánynál tapogatózni fog. Meglátogatta őt. Némely közönyös tárgyak után a tárgyalás Biron marsallra tért át. A jezsuita, Bironról, ki a spanyol és savoyai követtel összeesküdött volt avégre, hogy Henrik dynastiáját láb alól eltéve Franciaországot a spanyol korona hatalma alá juttassák, s ki, árulása felfedeztetvén, 1600-ban a vérpadon nyerte el megérdemlett büntetését, elragadtatással beszélt, mint a század legnagyobb hősről; egyszersmind szidta IV. Henriket, mint kinek főszándéka a katolikusokat tönkre tenni.

Dujardin sejtette, hogy a jezsuita szavai mögött valami titkos cél rejlik, tettette tehát magát, mintha teljesen egy véleményen volna vele, hogy a király ellenségeinek nézeteit s terveit közelebbről kiismerhesse. Alagon, megcsalva a tiszt látszólagos beleegyezése által, mind világosabban nyilatkozott. Elmondta Dujardinnek, hogy isten őt szemelte ki a végre, hogy egy nagy szolgálatot tegyen a keresztyénségnek, s biztosítá őt, hogy csak tőle függ, ha tekintélyes évdíjon felül még a spanyol monarchiában nagy méltóságokat akar elérni. „Adtam már önnek egy intést, végzé a jezsuita, midőn azon elnyomatásról beszéltem, melynek a katolikusok Henrik uralkodása alatt ki vannak téve. Ha ön elszánja magát őt megölni, én önt a madridi udvar leggazdagabb s legtekintélyesebb nemesévé teszem.“

A kapitánynak nagy fáradságába került eltakarni azon borzalmat, melyet e gyalázatos terv felett érzett. Sikerült azonban magán erőt vennie s azon igérettel

vált el a jezsuitától, hogy meg fogja a dolgot fontolni s néhány nap múlva majd bővebben megbeszélik a dolgot. Dujardin nem tartotta tanácsosnak rögtön a beszélgetés után feladni minden összeköttetést az összeküvőkkel, mert több kém járt szüntelen nyomában, kik minden léptére vigyáztak; s ő bizonyosan el lett volna veszve, ha csak legkevésbé is jelét adja, hogy az összeesküvést nem helyesli.

Dujardin tehát több napon át megjelent a ligisták gyülekezetében, kik mindenképen igyekeztek őt a királygyilkolás végrehajtására felbuzdítani. Egy napon ebédre hitta őt a kivégzett Biron marsall titkárja, Herbert, kinél számos francia menekülttel találkozott. Itt hallotta, hogy találkozott egy fanatikus rajongó, ki el van keseredve IV. Henrik ellen. Még beszéltek róla, midőn egy borzas hajú, torzonborz szakállú, elvadult kinézésű férfi lépett a szobába, — R a v a i l l a c Ferenc. A társaság barátságosan fogadta őt. Epernon herczeg, — ugyanaz, ki Henriket meggyilkoltatásakor kísérte, s ki gyanúban áll, hogy Verneuil marquiséval, a király volt kedvesével együtt, a nápolyi összeesküvést vezette, -- Epernon herczeg küldte volt őt levelekkel a nápolyi alkirályhoz.

Ravaillac belépte után a beszélgetés csakhamar az előbbi modorban ismét folytattatott. A társalgás Henrikről „a zsarnokról“ szólt, s mindnyájan megegyeztek benne, hogy istennek tetsző dolog volna a kereszttyéniséget ezen üldözőjétől megszabadítani. Ravaillac setét tekintetében vad fanatismus lángja csapott fel. Felugrott és felkiáltott: „Meg fog halni, amint Franciaországba visszatérek, esküszöm reá, kerüljön bár saját

életembe!" — s az istenfélő társaság nem győzött a gazembernek eléggé gratulálni határozatához.

Dujardin borzadva látta, mily gonosztevők közé került. Igyekezett tehát lehető gyorsan megszökni, de minden oldalról körül levén véve ligista kémekkel, csak hosszabb idő múlva s több meghíúsult kísérlet után sikerült Nápolyból menekülnie.

Midőn Franciaország földére tette lábát, a véres tett a rue de la Ferronnerie-ben már el volt követve. Dujardin e hír hallatára sietteté útját Páris felé, de útközben bérlett banditák által megtámadtatott s több készúrást kapott mellébe. Nehéz sebekkel terheltén börtönre vettetett, — senki sem tudta miért, s ott sebei-
ben csakhamar meghalt. Sorsa azonban nem az egyetlen példa arra, mily kevéssé sietett a francia igazságszolgáltatás Ravaillac bűntársait felfedezni, sőt miként igyekezett minden veszedelmessé válható tanút ártalmatlanná tenni. A történelem, e megvesztegethetlen és igazságos bírója az embereknek, egy még eclatansebb esetet jegyzett fel, mely azonkívül még világosan bizonyítja, hogy a jezsuitáknak részök volt e gaztettben, vagy legalább annak előkészítésében.

Verneuil marquisné egyik komornájának, Coman asszonynak, mint mondá, bizonyítékok voltak a kezében arra nézve, hogy a marquisné, boszúból a felett, hogy Henrik által elhagyatott, Epernon herceggel, kit a király után kedvesévé fogadott, elhatározta, hogy Henriknek meg kell halnia. Ravaillac állítólag maga mondta vad fanatismusában Comaunénak, hogy fontos megbízatásai vannak a hercegtől s hogy a királyt meg fogja ölni. Co-

manné több ízben megkísérté a királyt vagy királynét e tervről értesíteni, de alárendelt állásánál fogva nem volt azon helyzetben, hogy tanúk nélkül beszélhessen velök. Több udvari emberhez fordult tehát, s rájuk bízta a borzasztó titkot azon reményben, hogy el fogják juttatni a királyhoz. De ezek vagy megnyugtattni igyekeztek őt, vagy kinevették s nem akarták elhinni híreit.

Végre, nem lévén többé nyugta, elhatározta, hogy a király gyóntató-atyjának, pater Cottonnak fel fog mindent fedezni, s általa inteni meg a királyt. A jezsuiták collégiumába ment tehát, de a király gyóntatóját nem találván otthon, a társaság prokurátorával kívánt beszélni. Bebocsáttatván, felfedezte előtte mily veszélyben forog a király élete s könyörgött neki, kövessen el mindent a király megmentésére. A jezsuita első pillanatban megdöbbent, midőn egy komornát a borzasztó titokba beavatva látott, de csakhamar erőt vett magán s szemét jámborul égnek fordítván, mondá neki: „Kedves gyermekem, ez igen nehéz dolog, melyben mindenekelőtt istenhez kell fordulnom tanácsért. Különbösen tanácslom, hogy senki mással a dolgot ne tudassa, különben könnyen az lehetne a vége, hogy önt becsukják.”

E tanács jóakarattal adatott, de a jezsuita mégis nem igen bizott benne, hogy Comanné azt követni s a titkot megőrizni fogja, mert az asszony már néhány nappal utóbb a Bastilleba csukatott. A börtön néma falainak a szegény asszony minden veszedelem nélkül elmondhatta titkát.

Mindezen körülményekből megcáfolhatlanul következik, hogy IV. Henrik erőszakos halála egy nagy

kiterjedésű titkos összeesküvés műve volt, melyben a legkülönbélebb elemek a jezsuiták vezetése és moráljok fedezete alatt nyújtottak kezét egymásnak.

Ravaillac állhatatosan amellett maradt, hogy nincsenek bűntársai, és meglehet, hogy hitte is, vagyis nem tudta, hogy csak egy láthatatlan hatalomnak eszébe. A vallatás bebizonyítá, hogy meglepően jártas azon jezsuita könyvekben, melyek a királygyilkolás jogosságát védik, a mi annál feltűnőbb, mert semmi más theologiai és erkölcstani könyvet nem ismert. Egy viszontagságos élet balságai által felizgatott s kicsapongásra hajlandóvá lett fantáziája ekként a kárhozatos könyvek olvasása által annyira feltüzeltetett, hogy végre csak egy gondolat élt lelkében: Henrik meggyilkolásának ádáz gondolata.

De, kérdjük, ki itt a bűnös? A beszámítás alá nem eshető, tévútra vezetett fantasta, vagy azok, kik az ördögnek a kést markába adták, midőn elhitették vele, hogy istennek tetsző dolog az oly bűn, melyet az emberiség örök utálatával megbélyegez?

Említettük, hogy a vizsgálat Ravaillac ellen felületesen vezetett. Úgy látszott, hogy féltek, miszerint felfedezésekre találna vezetni, s a törvényszék első elnöke bizalmas baráti körben több ízben kijelentette, hogy az ügy jelen helyzetében és „fensőbb utasítás folytán” lehetetlen mélyebben a dologba hatolnia.

A jezsuiták különben gondoskodtak róla, nehogy Ravaillac valahogy kijózanodjék mámorából s elmélkedni kezdjen tettének indokai és szándékának genesise felett, s ennek folytán rájuk nézve kellemetlen vallomá-

sokat tegyen. A király gyóntatója, Cotton naponként meglátogatta börtönében és telebeszélte a fejét. Még mások jelenlétében is több ízben lelkére kötötte: „Kedves barátom, óvakodjál nagyon, nehogy ártatlan és becsületes embereket, vagy épen jó katholikusokat vádolj.“

Még sajátságosabb szerepet játszott ez ügyben Aubigny jezsuita páter. Neki Ravailac, mint maga bevallá, gyónásközben elmondta véres szándékát. Aubigny e vallomás nyomán kérdőre vonatott, hogy miért nem intette a királyt, amit pedig még a gyónás pecsétjének megsértése nélkül is megtehetett volna. S valjon mit mondott a tiszteletreméltó jezsuita? Kezdetben nem is akarta ismerni a szerencsétlen Ravailacot, de midőn ez vallomását határozottan ismételte s a páternek arcába vágta hazugságát, Aubigny biztosítá a törvényszéket: „isten azon különös kegyelemben részesített engem, hogy a mint a gyóntatószékből kilépek, rögtön elfelejtem mindazt, amit benne hallottam.“ És e jámbor szemforgatással kísért, ép oly gaz mint nevetséges mentség elég volt arra, hogy Aubigny szabadon bocsáttassék, a helyett, hogy mint bűnrészes elvegye érdemlett büntetését.

A jezsuita írók igen természetesen kereken megtagadnak minden részvételt Henrik meggyilkolásában. És szemtelenségök nem lep meg többé senkit, annyszor látta már a világ, mily mesterileg tudják a történetet meghamisítani.

Ravailac halálra ítéltetett. Óriási néptömeg gyűlt a vesztőhelyre, s hogy mennyire sajnálta a nép elvesz-

tett királyát, ékesszólóan hirdette a düh és elkeseredés azon kitörése, melylyel a gyilkost fogadta. Az örök alig bírták visszatartóztatni a népet, mely a gonosztevőt szét akarta tépni. Midőn a kíséretében levő papság hangos imát kezdett mondani lelkeért, a nép kiáltása elnyomta szavát. A nép nem akarta tűrni, hogy annak lelkeért imádkozzanak, ki őt szeretett királyától megfosztá. E látvány végre magához térítette a gyilkost őrvongásából, mely még a börtönben sem hagyta el, s végperceiben gyóntatójához fordulva mondá:

„Ha valaha gondoltam volna reá, hogy azt fogom látni, amit most látok, ha tudtam volna, hogy a nép annyira szereti a királyt, sohasem követtem volna el azon tettet, mely most ide hozott, s melyet lelkem mélyéből megbánok. De nekem mindig azt mondták, és mindig hittem, hogy a király megölése által roppant örömet fogok okozni a népnek s hogy ez hálás lesz érte.“

Emlékezetre méltó vallomás egy gonosztevő ajkáról a halál előtti pillanatban, mely vakító világot vet azok bűnrészességére, kik elhitették vele, hogy a király meggyilkolása istennek kedves és a népre nézve örvendetes cselekedet leendő!

IX. Fejezet.

(A jezsuiták Olaszországban. — Németalföldön. — Orániai Vilmos meggyilkoltatása. — Gyilkossági kísérlet fia ellen. — Kiűzetésök.)

Olaszországban kevesebb nehézséggel kellett a jezsuitáknak küzdeniök mint egyebütt, mert a pápai szék erős támaszt látott bennök a maga számára s mindenkép protegálta a szerzetet, mely nagy elkeseredéssel indította meg az írtó háborút a reformáció ellen. E szellemi forradalom leküzdésére első sorban erkölcsi, szellemi fegyverekre volt szükség. Olaszország tudatlan s közönyös papsága, mely csak a nyers erőszakhoz s az inquisitió fegyvereihez volt szoktatva, ilyenekkel nem rendelkezett, s a praelatusok szívesen befogadták meggyékbe a jezsuitákat, hogy ők magok nyugton élhessenek, nem törődve vele, ha a szerzet a világi papság rovására gazdagodik is fel.

A társaság jól tudta, hogy akié az ifjuság, azé a jövő, s Olaszországban is első sorban az iskolákra vetette magát, nem mulasztván el azonban az úgynevezett eretnekek ellen prédikálni és irataikat elégetni. De épen ezen ága tevékenységöknek költötte fel ellenök az első gyanút. IV. Pius egy seminariumot készült alakítani fiatal klerikusok kiképzésére, s a jezsuiták, amint a szán-

déknak neszét vették, előtérbe tolakodtak, s minden áron kezökbe igyekeztek keríteni az intézet vezetését, jól tudván, hogy a papság egy része ellenséges szemmel nézi őket. Ez ki is világlott csakhamar, s volt rá ok. Számos pap panaszlevelet intézett a pápához, melyben elmondták, hogy már senki sem szenteltetik pappá s nem juthat egyházi hivatalba, mielőtt a jezsuiták által meg nem vizsgáltatik; s figyelmeztették a pápát, hogy nem illő, sőt a római papságra nézve sértő dolog, hogy a fiatal papok kiképzése idegenekre bízatik, s hogy tartani lehet tőle, miszerint e szerzet az egyház hátrányára, a legtehetségesebb tanítványokat önmagának fog igyekezni megnyerni.

Ez irat elveszett, s tudtunkkal csak Sacchin idéz belőle egyes részeket, természetesen hozzátéve, hogy az tele van irigységgel és féltékenységgel. Kétségkívül nyomatékos dolgoknak kellett benne felhozva lenniök, különben Pius, ki oly hő pártfogója volt a jezsuitáknak, nem ingattatta volna meg magát általa szándékában. Magát a pápa gyóntatóját, Ribera jezsuitát a természetelleni bűnnel vádolták s a milanoi érsekről, Borromeo Károly bibornokról kiki tudta, miszerint annyira behálóztatta magát a jezsuiták által, hogy kevés híján maga is azzá lett. Szörnyen pártfogolta és gazdagította a szerzetet, amiért a többi papok annyira meggyűlöltek, hogy egy Farina nevű kispap a humiliátusoknak szerzetétől egyszer rálőtt, mialatt Károly az oltár előtt imádkozott.

A pápát az említett irat annyira felbőszítette, hogy Laineznek és Riberának minden közlekedést a bi-

bornokkal megtiltott. A panaszok mindenfelől ömlöttek Rómába s Lainez annyira megijedt, hogy már egyszer megpróbált fegyveréhez, az önmegalázás színleléséhez folyamodott. Mindenfelé vezeklő napokat rendelt el a szerzetért, ő maga nyilvánosan énekelt és imádkozott a collégiumokban, böjtölt és korbácsolta magát. Nem volt csudálható, hogy a tudatlan tömeg a komédia által megcsalatta magát, de a keresztyénség csalhatatatlan fejének már több esze lehetett volna. Piusnak azonban nem volt, s ismét kibékült a jezsuitákkal, őket egy csomó főpap és bibornok kíséretében professházukban személyesen meglátogatta, hol a jezsuiták tizenhat nyelven írt üdvözlő versekkel fogadták s hiú lelkét áradozó dicsőítésekbe fulasztották.

E léha lármával szemben egy címzetes püspök lépett fel ellenök a római papság nevében. Két iratban a Jézus-társaságát elnevezte pokoli és elátkozott sektának, mely nemcsak mások fiait, leányait, feleségét s vagyonát kezébe keríteni iparkodik, hanem az összes papságnak romlására törekszik, amit ő kész tanúkkal bebizonyítani. E két iratot a jezsuitáknak sikerült megsemmisíteniök, úgy, hogy ma már egy példány sincs közlök a világban, s létezésökről csak Sacchin könyvéből értesülünk, ki azt természetesen hazugságokkal teljes pamphletnek nevezi.

Lainez generálisnak e küzdelem élete végső napjait keseríté el. A tridenti zsinatról visszatérte óta folyton betegeskedett, míg végre 1565. jan. 19-én meghalt. A pápa sajnálta, mint hatalmának fanatikus terjesztőjét. Lainez raffinirozott, ügyes csaló volt, mes-

ter az ármányban és tettetésben. A jezsuita írók szentet csinálnak belőle, pedig csak szenteskedő volt. Loyola halála után tanusított magaviselete, gögös fellépése, ügyes manœuvrirozása a választás vezetésében, utóbb pedig kormányzatának tényleges eredményei bizonyíták, hogy nem közönséges tehetségű s teljesen alkalmas ember volt oly társulat vezetésére, melynek célja: az egész világra kiterjeszkedve, a hatalmat mindenütt a maga kezébe ragadni. Mindenesetre messze fölötte áll tehetség dolgában Loyolának, s őt kell a jezsuitarend szellemi megalapítójának tekintenünk.

Halála után egy korlátolt tehetségű emberre esett a választás. Borgia Ferenc, spanyol grand, Gandia hercege, Katalonia alkirálya, egy születés, társadalmi állás, gazdagság és tudatlanság által kitűnő férfiú lett utóda. Borgia, ámbár felesége s több gyermeke volt, Loyola 1547-ben felvette a szerzetbe, de nem kötötte le külsőleg, úgy hogy Borgia még több éven át mint világi ember és államférfi szerepelt és csalta a világot, ámbár a szerzetnek már tagja volt. V. Károly császár, ki nem volt oly nagy pártfogója a szerzetnek, mint némelyek gondolják, roszalta e lépést. Élte végnapjaiban ugyan maga is baráttá lett, sőt végrendelete végrehajtását Borgia-ra bízta, de a Jézus-társaságnak, mely gazdag adományt várt tőle, nagy bosszankodására egy garast sem hagyott.

A Jézus-társaság vezérletében kezdetben az eszelős bolondok raffinírt gonosztevőkkel váltották fel egymást. Loyola után Lainez következett, ez után pedig Borgia, ki ép oly tébolyodott askéta volt, mint Loyola,

kitől csupán az undorodásig menő félig igaz, félig tette-
tett hunyászkodási képessége által különbözik. Szék-
foglaló beszédében a többi közt ezeket mondá: „Azon ke-
gyelmet kérem tőletek legtiszteletreméltóbb atyák, hogy
úgy bánjatok velem, amint a parasztok és szamár-haj-
csárok teherhordó állataikkal bánnak. Ezek ugyanis
nemcsak hogy megterhelik állataikat, hanem vezetik is,
és ha megbotlanak, felkelni segítik. Ha lusták, megverik s
ha elesnek, felemelik. Én a ti teherhordó állatokot va-
gyok, ti raktátok meg hátamat. Bánjatok velem tehát
épen úgy, a hogyan ezen állattal bánni szoktak, hogy
majdan felkiálthassak: Lássátok, én vagyok a ti társa-
ságtokban a teherhordó szamár, de legalább megvan az
a vigasztalásom, hogy örökké köztetek lehetek.“

Hogy a jezsuiták ily korlátolt eszű embert állítot-
tak oly szerzet élére, mely oly nagyralátó terveken mű-
ködött, oka csak az vala, hogy Borgia társadalmi hely-
zetéből nagy hasznot véltek húzhatni. Különben a tár-
sulat egész gépezete már kellőleg be volt rendezve, a
rugók és kerekek mozgásban voltak, a gép már javában
működött, s hogy meg ne akadjon, arról volt néhány te-
hetséges embere a társaságnak, a ki gondoskodjék. A
ninden tartományban elhelyezett assistensek és provin-
cialisok képesek voltak az egész szervezet menetét egy-
képtelen generális kormányja alatt fentartani.

Borgia Ferenc alapját vetette a szerzet úgyneve-
zett újoncügyének, javította a missio ügyet s a tanítást
s a francia, spanyol és portugál királyokat felszólította,
támadják meg teljes erejökkel a törököt. De a keresztyén
uralkodóknak nem volt érkezésök a félhold ellen hada-

kozni, annyira el valának foglalva saját országaikban, hol résen kellett lenni, hogy rögtön nyakát lehessen szegni minden szabadabb gondolatnak, s elnyomni minden törekvést az igazság után. E mindenekfelett „keresztyén“ fejedelmek élén II. Fülöp állt, ki midőn egy hajótörésből szerencsésen megmenekült, nem tudott istennek méltóbb hálaáldozatot hozni, mint azt, hogy az inquisitio minden börtöneit megnyitotta, s a bennök tepsedő eretnekeket egyszerre — égette meg.

Fülöp világuralomra törekedett, s mint a jezsuitáknak, úgy neki is benn volt a keze minden összeesküvésben, mely e korban koronás fők ellen intéztetett. A francia liga polgárháborúit, melyek Fülöp érdekében vérrel áztatták Franciaországot, már láttuk fentebb. Még cifrábban mentek a dolgok e katolikus szörnyeteg saját birodalmában.

E lapok keretén túlterjed, részletesen elmondani Németalföld történetét e korban. Ismeri mindenki azon gyalázatos, vérszopó rendszert, melylyel Fülöp s helytartója Alba herceg Németalföld népét végre arra kényszerítették, hogy fegyveres felkelésben küzdje ki szabadságát egy gaz király zsarnoki kormányától. A jezsuitáknak jelentékeny részök volt azon gazdálkodásban, mely II. Fülöp nevét örök undor tárgyává teszi a históriában. Ők Spanyolországban, hol hatalmuk főszéke vala, úgy mint Németalföldön, hol általános gyűlölet tárgya valának, minden eszközzel a spanyol zsarnokság terjesztésén dolgoztak. A még akkor kevés kivétellel katolikus nép kebelében előharcosai, kémjei voltak az idegen absolutizmusnak. Kollégiumjaik pincái tele vol-

tak fegyverrel s puskaporral, melyet a haza ellenségei, a spanyolok számára gyűjtöttek. Midőn a rendek, hogy a nép hűsége s kitartása iránt az országot biztosítsák, e célra egy esküformulát készítettek, azt minden világi és minden pap letette a ferenciek és jezsuiták kivételével. Az elsőeknek még elnézték a dolgot, de a jezsuiták békezavaró természetét a világ már eléggé ismerte. Antwerpenben a nép agyon akarta őket verni s tanács nem tehetett egyebet, mint hogy az életökben fenyegetett jezsuitákat hajóra rakatta és Antwerpenből örökre kitiltotta. Melunbe mentek, de midőn a közönség itt megtudta, miért üzettek el Antwerpenből, nem eresztette be őket a városba. Így jártak Doornikban, Brüggeben s egyebütt is. Utrechtben azon hazaáruló tervet dolgoztak, hogy a várost kezére játszáék az ellenségnek, minek folytán rektoruk Bodden János, prókuratorjuk Posmann Gerard és koadjutorjuk Notin Fülöp a törvényszék ítélete alapján lefejeztettek.

Nem fanatizált csöcselék, hanem tudományos, részrehajlatlan bírák dekretálták kiűzetésöket. És sorukat megérdemelték, mert magok mondják: „Az eretnekek természetesen azt állítják, hogy csak hasonlót hasonlóval, üldözést üldözéssel viszonzoznak. És nem tagadjuk, makacsul küzdöttünk ellenök a kath. hit fenntartása érdekében, és meg kell vallanunk, hogy eretneknek tőlünk nyugta nem lehet. Amíg van bennünk lehetőség, nem fogunk megszűnni a katolikus nyáj védelmében e farkasok ellen ugatni; de hogy katolikusok is bántalmaztak bennünket, az annál-

inkább bánt, mert ezáltal az eretnekek gyűlölete is nyer fontosságában.“

Még gyűlöltebbé lettek Németalföldön a nép azon alapos meggyőződése folytán, mely szerint tevékeny részt vettek az ország bálványának, a szeretett orániai hercegnek élete ellen intézett összeesküvésekben. Már 1582-ben Jaurigni János, egy fiatal spanyol, rálőtt a hercegre, de csak könnyű sebet ejtett rajta, melyből felgyógyult. A tettest egy ór a helyszínén leszúrta, s nem találtak zsebében egyebet egy jezsuita kalendáriumnál, és egy rajongó imákkal s mondásokkal teleírt írotáblánál. Felderítettettt, hogy e tette egy tönkrement spanyol kereskedő s a gyóntatószékben egy barát buzdították fel. Jaurigni teste közszemlére kitétetett. Egy napon eltűnt s a nép azzal vádolta a jezsuitákat, hogy a hullát ellopták és ereklényként őrzik kollégiumjokban, ami ha nem volt is igaz, mutatja mily véleménynyel volt a közönség a jezsuitákról.

Orániai Vilmos azonban végre is a jezsuitáknak esett áldozatul. Gerard Boldizsár által 1586-ban pisztolylövés által meggyilkoltatott. A gyilkos megvallotta a törvényszék előtt, hogy már két év óta bajlódott a gyilkolási tervvel, hogy Trierben egy jezsuita előtt felfedezte szándékát, ki őt megdicsérte érte, sőt azon esetre, ha ez alkalommal elveszne, vértanúi koronát ígért neki a más világon. Később még három jezsuitával s egy mezítlábos baráttal tanácskozott a dologról, kik mindannyian biztatták, áldást adtak rá

s megigérték, hogy ha szándékát végrehajtja, imájokban mindig különösen meg fognak róla emlékezni.

A gyilkosok, a spanyolok és jezsuiták célja az volt, hogy az orániai családot az ország kormányából kitűrjék, ami azonban nem sikerült, mert a rendek Vilmos halála után fiát, Móric nassau grófot választották fejökké. A nemes ellenfél tehát folytatta orgyilkolási kísérleteit. Egy szegény leideni kádár, P a n n e Péter épen azon percben fogatott el, midőn Móricot meggyilkolni akarta, s azt vallotta, hogy Duvayban volt a jezsuiták provinciálisánál, ki örök mennyei üdvösségen kívül még e földi életben tekintélyes nyugdíjat és zsiros hivatalt ígért neki azon esetre, ha sikerül Móric grófot megölnie, ami szerfelett szent és érdemű cselekedet volna, miután ez ember az eretnekek pártolása által annyi ezer és ezer embert csábít örök kárhozatba. Ez istenfélő tanácscsal ellátván őt a jezsuita, még megáldoztatta, aztán útnak eresztette Leidenben két álruhába öltözött jezsuita felkereste őt s óvatosságra intette. Tőlök kapta azon négyélű tört is, melyet elfogatásakor magától eldobni megkísértett.

A köztársaság egyesült rendei ez évben falragaszok által a jezsuitákat egy, úgy a fejedelmek életére, mint az államok nyugalma nézve veszélyes felekezetnek nyilvánították. Az ország minden tartományából elűzettek. s mindenkinek szigorúan megtiltatott bármely ürügy alatt külföldi jezsuita iskolát látogatni. A kiutasítottak minduntalan megkísértették magokat ismét becsempészni, s a kitiltó rendeletet ennek folytán többször kellett ismételni. Harlingenben 1616-ban egy

álöltözetbe bújt jezsuitát fogtak el, s papírai közt bizonyítékokat találtak arra nézve, hogy több jezsuita mint kém és titkos emissárius küldetett Németalföldre, azon utasítással, hogy minden lehető módon igyekezzenek Róma hatalmát terjesztetni. Utasításul volt nekik adva, hogy mindenekfelett hatalmas és tekintélyes embereket, főkép kormánytagokat igyekezzenek megnyerni. E papirokból kitűnt, hogy a jezsuiták Németalföldet kerületekre osztották, melyek mindenikében egy álsruhába bújt jezsuita lappangott. Volt egy közös, szintén álsruhában járó főnökük, kihez terhes körülmények közt tanácsért fordulniok kellett, s ki felváltva Leidenben és Utrechtnben tartózkodott. Ez időben, midőn e felfedezés történt, Pater Tempelius volt a titkos banda főnöke. Ez ügynökök azonfelül pénzt is gyűjtöttek terveik előmozdítására. Mindez világosan bizonyítja, mily nehéz oly társulat ellen küzdeni, mely a vallás érdekének palástja alatt privilegiumot kapott minden becsstelenségre — ad majorem Dei gloriam!

AZ ELSŐ KÖTET

T A R T A L M A.

	Lap.
Az olvasóhoz	5
Bevezetés	9
I. Fejezet. Loyola Ignác. — Kalandjai, csudái s hő- bortjai. — Első társai. — A jezsuitarend megalakulása . . .	12
II. Fejezet. A Jézus társaság első programmja. — Meg- erősítettése 1540. — Letelepedése Portugalban	27
III. Fejezet. Első megjelenések s megszökések Angliá- ból. — Chinában. — Braziliában. — Japánban. — Térítés- módjuk. — Jasso	40
IV. Fejezet. A spanyol félszigeten. — Corpus institu- torum Societatis Jesu. — A rend tagjainak osztályozása. — Titkos jezsuiták	58
V. Fejezet. A rend belszervezete, — kormányzása. — A generális. — A tridenti zsinaton. — Viszályaik a világi papsággal. — Portugalban	75
VI. Fejezet. Franciaországban, Németalföldön, Sweicz- ban, Velencében, Piemontban. — A párisi és löweni egyetem a jezsuiták ellen. — Lainez kijátsza a pápát	91

VII. Fejezet. Jezsuiták kicsapongásai. — Befogatásuk Franciaországba. — Sz. Bertalanéj 1572. — Gyilkossági kísérlet IV. Henrik ellen. — A párisi parlament előtt. 102

VIII. Fejezet. Új gyilkolási kísérlet IV. Henrik ellen. — A jezsuiták vád alá helyeztetnek s kiűzetnek Franciaországból. — Visszatolakodnak. — IV. Henrik meggyilkoltatása. 117

IX. Fejezet. Olaszországban. — Németalföldön. — Orániai Vilmos meggyilkoltatása. — Gyilkossági kísérlet fia ellen. — Kiűzetésök 147

**Minden hiteles könyvkereskedésben
kaphatók a következő érdekes művek:**

Abbé*** „A falu lelkésze.” Regény franciából. 3 kötet, 3 kiadás. Ára 2. frt 80 kr. Mily nagy érdeket keltett ez a szellemdús regény, kitűnik abból, hogy a francia eredeti kiadás rövid idő alatt három ízben került ki a sajtó alól és sok más nyelvre lett fordítva.

Llorente és Gallois: „A spanyol inquisíció története.” 2 kötet. Franciából. 1 frt. 20 kr. Ezen munka a legérdekesebb mindazok közt, amelyek a spanyol inquisícióról megjelentek. A munkának nem tulságos terjedelme s olcsó ára különösen ajánlandóvá teszik.

Sue Jenő: „A bolygó zsidó.” Regény. Fordították Pleskott Henrik és többen. 16 kötet. Ára 12 frt 80 kr. (E világhírű regény a jesuitismus kárhozatos tanait test és vérré változtatva, azoknak úgy egyesei, mint az egész társadalomra nézve üdvtelen hatását kézzelfoghatólag előtűnteti. Igen behatóan foglalkozik a munkás-kérdéssel is.)

Dr. Schulte Frigyes János: Az egyházi és német jog tanára a prágai egyetemen. „Emlékirat az államnak 1870. júl. 18-ki pápai constitúció határozataihoz való viszonyairól.” Fordította az esztergami érseki főmegye egyik áldozára. Ára 80 kr. (Ez a munka a pápai csalhatlanság dogmája ellen van irányozva s annál nagyobb horderejű, mert szakavatott férfitől ered, aki igen illetékesen hozzászólhat az ilyes kérdésekhez.)

13010/72

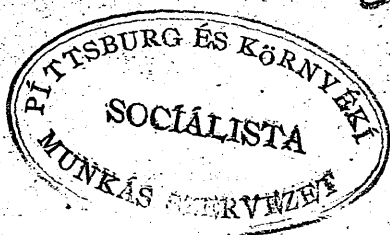
Weber Gyula: a „Demokritos“ szerzője nyomán, a legújabb korig kidolgozva „A pápaság története.“ 11. kötet. Ára 8 frt 80 kr. Napjainkban, midőn a pápaság annyi beszéd tárgyává teszi magát, nagy érdeklődéssel bír ez a könyv minden művelt emberre nézve. Hogy ez a mű szabadelvű, felvilágosító modorban van írva, azért kezeskedik a szerzőnek, „Democritos“ írójának neve. Ezentúl azt jegyezzük meg, hogy ez a mű kezdettől a legújabb korig közölvén a pápák történetét, soha sem avul el s veszt el érdekét, tehát egy könyvtárból sem kellene hiányoznia.

Az iránytű vagy: Kereszténység az atheizmusban. Ára 1 frt 20 kr. (E mű egyfelől a Krisztusi kereszténység, másfelől a büchneri anyagelvies irány szempontjából vizsgálja a vallási s jogi intézményeket, békés fejlesztést ajánl mind a vallás mind a jog terén, amennyiben a legszabadelvűbb reformokat a meglevő alap szétrombolása nélkül kívánja létesíteni. Az államok emelkedése, virágzása s hanyatlása okait a vagyoni intézményekben keresi. E végből élesen megtámadja a pénzkereskedést, mint a társadalmi bajoknak szerinte igazságszerű okát, annak közvagyonná tételét sürgeti, melynek alapjául a papi javak szolgálnának. Szerző egyetemes, világpolgári szempontra emelkedik, a nélkül, hogy megszűnne hazafi lenni, sőt a valódi világpolgárságot a valódi hazafiságban keresi. E műről a hazai sajtó több oldalról elismerte, hogy mély gondolkozással s „színdús“ iránylyal van írva, mindamellet egyszerű, érthető, kellemes és tanulmányos olvasmányt nyújt.)

Toldy István: „Az egyházreformról.“ 3. kiadás. Ára 1 frt 20 kr. (E jeles mű már harmadik kiadást ért, részletesen foglalkozik az egyházi kérdéssel s papi javak világiasításával.)

A

J E Z S U I T Á K

TÖRTÉNETE.

MÁSODIK KÖTET.

BX3702

BC37

1873

v. 2

A

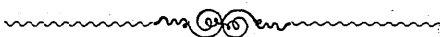
JEZSUITÁK TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

MÁSODIK KÖTET.

LIPCSE,

KÖHLER K. F.

1873.

Kecskeméten, 1873. Nyom. Szilády Károly fiánál.

X. Fejezet.

(A jezsuiták tönkreteszik Portugált. — A szerzet „titkos utasításai.” — Jezsuita börtönök. — Kísérlet a rend reformálására.)

Portugal III. János alatt ért virágzása tetőpontjára, ki 1521-ben lépett a trónra. Az új világ felfedezése a gazdagság új forrásait nyitá meg az ország számára, de egyszersmind hozzájárult romlásához. Nem álmodott kincsek özönlöttek át a tengeren, s ez kalandossá, pazarlóvá tette s végre elpuhitotta a népet. De azért az ország még sokáig fentarthatta volna magát a hatalom egyszer elért fokán, ha szerencsétlen királya nem veszi a jezsuitákat hallatlan módon pártfogásába. Ezek vad túrelmetlenségök s a babona terjesztése által oly végletekre szították a vallási fanatizmust, hogy az inkvizíció még a spanyolnál is borzasztóbb módon terrorizálhatta Portugált.

III. János 1557-ben meghalván, unokája Sebestyén követte a trónon, ki csak három éves levén, helyette nagymama Katalin vitte a kormányt. Midőn ez 1562-ben a politikától visszavonult, a kiskorú uralkodó nevelője nagybátyja lett, Henrik bibornok, Braga, Évora és Lissabon érseke, és nagyinkvizitor, ki a pap-

ság érdekét minden másnak fölébe helyezte, és minden percben kész volt a nép és ország javát a papságénak feláldozni. Oldala mellett álltak s nézeteit mindenben oszták Gonsalva da Camera és Henriquez Leon jezsuiták. Tehetséges emberek valának, de egyetlen gondjuk volt a királyi gyermeket egészen a papság s főkép saját szerzetők érdekéhez képest nevelni. Ez okból mindenekelőtt képzeletére igyekeztek hatni, s rávették azon kalandos tervre, hogy igyekezzék Krisztus és Portugal zászlóját az aequatoron feltűzni. Azon tudat azonban, hogy a jövő uralkodó egészen kezökben van s hogy belőle eszközt és játékszert faraghatnak magoknak, oly gőgösökké s elbizakodottakká tette a jámbor atyákat, hogy magukviselésével úgy a népet, mint a nemességet magok ellen ingerelték. Katalin királyné, ki már kezdetben is ellenezte, bár hiába, hogy a fiatal herceg jezsuita nevelők kezébe adassék s ki törekvéseiken keresztül látott, végre fellépett ellenök. A jámbor atyák egyszerre azzal kezdtek izgatni mindenfelé, hogy szégyenletes dolog asszony által kormányoztatni, midőn annyi jeles férfi él az országban; aztán körülvették Henrik bíbornokot, fejtegették előtte, mily alapos igényekkel bír a trónra s mennyire illenék kezébe a királyi pálca. Henrik rá is ment a lépre s a kormánybot után nyúlt, nem gondolván meg, hogy csak vak eszközként szerepel néhány nagyra-vágyó jezsuita kezében. Katalin királyné végre megúnta, hogy szüntelen aljas ármányok ellen legyen kénytelen küzdeni s 1562-ben kijelentette az ország rendeine, hogy a gyámságot Don Henrik bíbornok infáns kezébe leteszi.

Sebestyén 14 éves korában mentetett fel a gyámság alól. Koronázása napján az ország tiszteletreméltó ministere Man ez es Elek komoly szavakat intézett hozzá, óvta az emberek bizonyos fajától, mely saját önzése és hatalma érdekeit helyezi mindenek fölé. „Ez emberek, mondá, a fejedelmek minden szenvedélyének hízelegnek, hogy azon belátásra hozzák őket, miszerint azon idő, melyben becsületes férfiak felügyelete és vezérlete alatt álltak, egy elviselhetlen kényszer és megszégyenítő lealáztatás ideje volt. Hogy egy ily módon félrevezetett fejedelem kegyét megnyerhessék, minden szeszélyét dicsőítéseikkel fogják elhalmozni. E veszélyes hízelműk mitsem fognak elmulasztani, ami magán érdekeiket elősegítheti. A fejedelem figyelmét birodalma ügyeiről észrevétlenül elvonva, mindinkább saját társaságuk ügyeire fogják fordítani és sikerülni fog nekik az állam jólétét és hatalmát azon mértékben gyöngíteni, amelyben önmaguk gazdagságban és erőben fölibe emelkednek.“ Ez igaz és bátor szavakért a tiszteletreméltó aggastyán utóbb megbűnhődött.

A jezsuiták a királyt nagyanyjától mindinkább elidegenítették, úgy hogy ez lábbal taposta azon tiszteletet, melylyel neki tartozott, s minél jobban beleszeretett a jezsuitákba, annál sértőbb lett viselete nagyanyja iránt. Midőn e barátok gőgje kiállhatatlanná kezdett lenni, Katalin királyné megírta Borgia Ferenc generálisnak, hogy az állam nehány jezsuita fondorkodása folytán napról napra nagyobb zavarokba süllyed; emlékeztette őt azon jótéteményekre, melyekben a társaságot részesítette, s megígérte, hogy kész azokat megkészteteni, ha a jezsuiták

magokba térnek s meggyőződnek róla, mily veszélybe döntik az államot sőt saját rendjüket is. Minden ellene irányzott bántalom okának Gonsalva da Camerát mondja, ki mint tanító és gyóntató a királyt elcsábítja. Kérdi, ha valjon isten szolgálata és dicsősége megkívánják-e, hogy néhány jezsuita a királyt rabszolgájának tekintse, s az államon, mint magán birtokon uralkodjék. Végül kéri Borgiát, hívja vissza a jezsuitákat az országból, de el ne árulja, hogy e kérelmet ő intézte hozzá.

Borgia Ferenc generális azonban, kinek fiát Jánost használta a királyné közvetítőül, a szerzetre nézve előnyösebbnek találta Portugal és Katalin bajain nem segíteni. Teljesen meg volt elégedve övéi gazdálkodásával s Gonsalva da Camerát minden jezsuita történetirő elhalmozza hazug dicséreteivel.

A jezsuiták folytatták Portugalban megkezdett munkájukat. Azon ministereket, kik szellemök vagy erélyök folytán veszélyeseknek látszottak rájuk nézve, egy másután kitúrták hivatalaikból s helyöket saját teremtményeikkel töltötték meg, nagy hasznára a szerzetnek, nagy romlására az országnak. Hogy még jobban megfészkelhessék magokat, a coimbrai egyetem tanárait eretnekséggel vádolták, s többen ezek közül az inquisitió kezeibe vándoroltak, mint a jeles Buchanan György is, ki úgy hazájának, mint a coimbrai egyetemnek, melybe III. János hitta meg, földészére vált. Alig sikerült a jezsuitáknak eltávolítani az élesebb látású és becsületes embereket, munkába vették a nép rendszeres butítását, tudomány helyett babonát terjesztettek, s annyira vitték, hogy midőn 1569-ben a pestis pusztított Lissa-

bonban, a nép azzal igyekezett 'erőt venni a ragályon, hogy ajándékokkal halmozta el a jezsuitákat, kik megígérték, hogy a pestist agyon fogják imádkozni, amit meg is tettek, mert, mint tudjuk, a lissaboni dögvész csakugyan meg is szűnt.

E gazdálkodás sok embert tett elégedetlenné, és voltak akik szerettek volna is felszólalni, de szavuk nem bocsáttatott a királyhoz, kit a jezsuiták folytonos mulatságokkal vettek körül s utazni vittek a tartományokba nehogy a fővárosban uralkodó forrongást észrevegye. A nagyok egy része s Katalin királyné Sebestyént Valois Margittal, IX. Károly nővérével akarták összeházasítani. De Margit sokkal eszesebb nő volt, semhogy a jezsuiták rá biztosan számíthattak volna, s azon felül Gonsalva mély ellenszenvet csepegtetett a fiatal királyba az összes nőnem iránt. Kikeltek tehát Margit ellen s egy osztrák hercegnőt ajánltak a királynak, jól tudván, hogy a Habsburgháztól kosarat fog kapni. Különben ezúttal oly esetlenül szőtték ármányaikat, hogy Maggio Lőrinc osztrák jezsuita provinciális Borgiának írta: „Itt kiki tudja, hogy a király sok bolondot követ el, hogy a jezsuitákat azzal vádolják, hogy őt is jezsuitává akarják tenni s hogy ez okból gátolják meg házasságát a francia királytestvérével.“

Hogy a zavart még inkább növeljék, a jezsuiták a fiatal király fantastikus kalandvágját minden módon táplálták, s mindig azt fejtegették előtte, mily nagy igazságtalanságot követett el nagyapja. Jánosnak ugyanis elég esze volt belátni, hogy kis országa az új világban nyert tartományait képtelen lesz állandóan megtartani, s

e hódítások nagyobb részéről lemondott. Gyóntatója Rodriguez, kinek a dolog sehogy sem volt inyére, isten haragjával s helytartójának átkával fenyegette őt s a babonás öreg csakugyan nagy aggodalmak közt adta ki lelkét. Most a jezsuiták azt hazudták unokájának, hogy a mórokkal kötött egyesség isten becsületét sérti, s kifejtették előtte, mily nagy érdemeket szerezne magának a mennyország körül, ha a mórokat a föld színéről kiirtaná s tartományaikban a római vallást meghonosítaná.

A hóbortos királynak megtetszett a gondolat, bár minden józan ember igyekezett róla lebeszélni, még nagybátyja II. Fülöp spanyol király is, — jól tudván, hogy makacs öcsce annál kevésbé fog lemondani az eszméről, melyre országának ereje elegendő nem lehetett; sőt midőn a lebeszélés nem használt, ötven gályával és ötezer emberrel segítette, csak hogy minél mélyebben belebonyolódjék a háborúba, mely Spanyolország szomszédját majd a bukás szélére fogja sodorni.

Az ország gyászt öltött e hír hallatára, de a király nem törődött annak jólétével, zsarolt a népen temérdek pénzt s katonát és 1578. június 24-kén nem egészen 20,000 emberrel hajóra kelt. A portugall nemesség legnagyobb részét, számos püspököt és családját minden herceget, egy nyolc éves fiút sem hagyva ki, magával vitte. Az örült vállalat természetesen egy csapással semmivé lett. A hadjáratot józan fővel első sorban Laroche ellen kellett volna megindítani; ehelyett azonban a portugallok az alkassarquiviri homoksivatagon mentek át s Al Kantránál vagy Alkassarnál egyszerre 40,000 ma-

rokkóival álltak szemben. A királynak 14,000 gyalog s 2000 lovas katonája volt. Az ütközet annyira tönkretette a portugall hadat, hogy alig maradt hírmondó belőle. Le Blanc, ki 60 marseilleivel vett részt az ütközetben, beszéli, hogy e napon 12,000 keresztyén öletett meg, 800-nál több nő és 200 gyermek rabszolgául esett. Ugyanő Sebestyén holttestét egy szekrényben látta, melyet utóbb elküldtek a spanyol királynak. Ily módon a király a nemesség virágjával együtt elesett, a trón megürült, és most rá lépett Don Henrik infans és bibornok.

A jezsuiták egy ideig ellenségei voltak Henriknek, de ez gyöngé és idegen befolyás iránt fogékony ember lévén, csakhamar sikerült ismét kegyét megnyerniök. A jezsuita érzelnű államtanácsot rávették, hogy a portugall jezsuita provinciálist, páter S e r a o n G y ö r g y ö t bízza meg a bibornokot trónra emeléséről értesíteni. Ez alkalmat a jezsuiták felhasználták arra, hogy a Sebestyén elleni aljas szándékok gyanuját magokról Alcasova Péter és da Sylva Lajos államtanácsosok nyakába hárítsák. Ezek, valamint Lajos infans fia, Antal és János braganzai herceg, rögtön el is tiltattak az udvartól.

A jezsuiták szörnyű alázatosan viselték magukat Henrik iránt, de a nép közt titokban azon hírt terjesztették, hogy Sebestyén király még él s egykor bizonyosan vissza fog térni, hogy így a népet folytonos izgalomban, s ezáltal befolyásuk alatt tarthassák. Egy ily árnyék jó szolgálatot tehetett nekik azonkívül az élő uralkodó körül is, kire vele rá lehetett ijeszteni.

Henrik király jó öreg volt már, de mégis meg akart nősülni, azon reményben, hogy koronáját egyenes utódjára fogja hagyhatni. Nem kapván azonban Rómából dispensátiót, még életében vita támadt a trón betöltése felett. Henrik a braganzai hercegnőhöz hajlott, a követelők közül leginkább s őt egyelőre trónörökösnek nyilvánítá. A jezsuiták azonban nagy patronusokat, a világtörténet legvadabb zsarnokát II. Fülöpöt szerették volna Portugal trónján látni, s Henriquez Leon jezsuita, a bíbornok-király gyóntatója ennek mindig arról beszélt, mily nagy érdemeket szerezne magának isten körül, ha a portugall koronát a spanyol királynak tenné fejére. Henrik, ámbár bíbornok létére jobban értesülve kellett volna lennie isten akarataról; mint egy egyszerű barátnak, hígvelejűségében csakugyan ingadozni kezdett s megfedkezett róla, hogy a trónt a braganzai hercegnőnek már odaigérte. A portugallok nem akartak idegen királyt. Hogy a külszín megóvassék, a király úgynevezett részrehajlatlan bírákat megbízott, vizsgálják meg az egyes trónkövetelők igényeinek jogosságát. E bírák mind jezsuita creaturák lévén, előre lehetett ítéletök eredményét tudni, s II. Fülöp már fegyverkezett, hogy ítéletöknek karddal adjon nyomatékot, midőn még az ügy eldőlte előtt Henrik 1580-ban egyszerre meghalt, az országot a legnagyobb zavarban hagyva maga után.

Fülöp Alba herceget hatalmas sereggel küldte az országba. A nép Antal herceget kiáltá ki királynak s a nemzet hősiezen küzdött szabadságáért, de a tulnyomó erő alatt végre leroskadt. Portugal megszűnt

önálló ország lenni. Fülöp hallatlan zsarnoksággal uralkodott a tartományon; ezrenként gyilkoltatta le mindazokat, kik az ország önállása ügyének még valaha szolgálatot tehettek volna. Az értelmiség, a szolgalelkűek hitvány csapátát kivéve, le levén öletve, a jezsuiták jobban érezhették magokat az országban. Most már zavartalanul, ellenőrzetlenül bolondíthatták s butíthatták a tömeget. És megtették. Míg a provincialisok s a társulat néhány kiváló tagja az udvarnál lakott és ármánykodott, az alárendeltek a nép közt elszórva, ennek lelkét hálózták be.

Hogy a népnél minél kedveltebbekké tegyék magokat, a jezsuiták minden, a trónváltozás alkalmával elkövetett kegyetlenségért a felelősséget kizárólag a királyra hárították. Fülöp ezt megtudván megboszánkodott, de ismerve embereit, s elveiken felnevelkedve, nem lépett fel nyíltan ellenök, hanem V. Sixtustól a szerzetesrendek gyökeres reformját követelte azon reményben, hogy e kifejezés alá foghatja majd a jezsuitákat is.

Ugyanekkor több jezsuita is panaszszal fordult a pápához. Akadtak ugyanis egyes jámborok, kik tisztességes szándékkal léptek e szerzetbe, s midőn szellemével és szervezetével megismertek, megbotránkoztak rajta. „Néhány embernek (a négy fogadalmú professusoknak) gazsága annyira megy, és vakmerőségek, melylyel a sz. Ignác constitutióinak szellemét meghamisítják, annyira sikerült, — úgy mondanak panaszlevelökben, — hogy általános ellenszenv tárgyát képezik. E constitutiókat szappanbukoréknak nézik,

mely oly gyorsan támadt, amint elenyészik. E romlásnak oka abban rejlik, hogy előljáróink a professusok, minden jog és méltányosság ellenére teljesen önkényesen bánnak velünk. A tettek és szokások visszáságja már oly mély gyökereket vett, s ez előljárók annyi, sz. Ignác szabályaival ellenkező rendkívüli szabályokat és szokásokat léptettek életbe, hogy a legjobbak, legöregebbek és logbölcsőbbek közülünk gyakran kételkednek benne, ha valjon az emberek ezen összezavart tömege csakugyan egy a szentszék által szentesített szerzet-e, vagy pedig oly emberek zsínagógája, kik törvény nélkül, önkény szerint élnek? Nem merjük nevünket aláírni, s ezt még szentséged parancsára sem tehetnők, anélkül, hogy igazságtalan-bántalmazásnak ne tegyük ki magunkat. Ha azon professusok, kik e tartomány élén állnak, valaha megtudnák, hogy mi vagyunk ez irat szerzői, mint gyalázatos terveik ellenségeit üldözőbe vennének. Ők már rég törvénynyé tették, hogy az, ki csak egy szóval is merte kívánni sz. Ignác konstitúciónak e professusok visszaéléseire való alkalmazását, a legkeményebb büntetésnek legyen kitéve.“

Azon „rendkívüli szabályok,“ melyek e helyt említettnek, csak az úgynevezett „titkos instrukciókat“ jelenthetik, melyek a 17. század elején a paderborni jezsuita kollegium rektoránál találtattak, melyek akkor roppant feltűnést okoztak és latinból több ízben lefordítottattak. E titkos utasítások (instructio secreta, másképp aurea monita) 16 fejezetben a következők iránt adnak útmutatást:

1. A jezsuitának, hogy kedveltté tegye magát, mindig szem előtt kell tartania, hogy úgy felebarátai, mint saját érdekében működjék. Ez okból kórházakat s börtönöket látogasson, gyóntasson, alalmazsát gyűjtsön, s azt nyilvánosan ossza ki, hogy mások épüljenek rajta s annál bőkezűbbek legyenek irántunk. Mutasson legalább külsőleg mindig alázatot és megelégedést. Fekvő javakat „a mieink” ne vásároljanak mindjárt, ha csak azt hű barátok kölcsönzött neve alatt nem tehetik. A bérlőktől a szükség álarca alatt igyekezzenek lehető magas bért zsarolni, s ügyeljenek reá, nehogy a kormányok valóságos jövedelmeinket kitudják.

2. Hogy a nagyoknál kedveltté tegye magát a jezsuita, óvakodjék azok gyűlöletes és botrányoztató tetteit kárhoztatni, sőt igyekezzék azokat kimenteni, alkalmazkodjék mindenben hozzájuk, hizelkedjék nekik, nyujtson nekik például házasságkötéseknél, nagyravágyó terveikben, háborúban, s egyebekben, segédkezet, de mindig úgy intézze dolgát, hogy a szerencsétlen eredményt nekünk ne tulajdoníthassák. Ily természetű szemrehányások ellenében hivatkozzék mérszen általános szabályainkra, melyek szigorúan megtiltják államügyekbe avatkoznunk. Vállaljon el készségesen minden megbízást, üzletet, követiséget stb. s nyerje meg ajándékok által a kegyenceket; igyekezzék házasságokat hozni létre oly családok közt, melyek minket pártolnak. Tartson össze az udvari hölgyekkel s legyen elnéző a lelkiismeret vezetésében, hogy más gyóntatókat, mint ellenségeinket a

többi barátokat, kitúrlasson. A nagyokat hívja meg iskoláinkba s halmozza el minden tisztelettel. Ellen-ségeskedést és viszálykodást lehet köztök előidézni és fenntartani, hogy aztán békítőül léphessen fel, miáltal titkaikba jobban behatolhat s legalább az egyik felet magának lekötelezheti.

3. A világiak pártfogása hasznos ránk nézve, ellenségeink ellen peres ügyekben, jószágok s házak vásárlásában, és a nép ellen; anélkül, hogy szükségkép közvetlenül a dolgokba avatkozni látszas-sunk. A püspökök és főpapok pártfogása pedig hasznos ránk nézve a világi papok javadalmai s a szentszék iránti tekintetből. Legkönnyebben elér-hetjük mindkettőt, ha az illetőket lelki vezérletünk alá vehetjük.

4. A gyóntatóknak kezdetben úgy kell ten-niök, mintha a nagyoknak csupán lelkiismeretét akar-nák vezetni s csak aztán, észrevétlenül kell állami ügyekre áttérniök. Mindenki rajta legyen, hogy rögtön tudomására jusson, ha egy gyóntatói állomás valahol megürül. A gyóntató a nagyokkal a legnagyobb el-nézéssel és szelídséggel bánják s predikációiban és titkos beszélgetéseiben kerülje mindazt, ami kellemet-len lehetne rájuk nézve, elégedjék meg a legcsekélyebb fizetéssel, válaszsza ki magának a kastélyban a leg-jelentéktelenebb szobát s mindent ne közvetlenül, ha-nem biztos közvetítők segítségével intézzen. Még a csemegéből és liqueurökből (confectiones et aquas de-stillatas) is csak keveset vegyen.

5. A barátokat a jezsuita nagylelkűen tűrje meg, de hitesse el a néppel, hogy a mi szerzetünk a többi szerzetek minden tökéletességét magába foglalja s hogy a barátok hivatalokra és üzletekre képtelenek. Kutassa hibáikat s hozza azokat ravaszul és mélabús szájalommal napvilágra. Különösen szigorúan kell bánni azokkal, kik mellettünk az iskolákba tolakodnak.

6. Gazdag özvegyek megnyerésére oly atyákat kell kikeresni, kik már túl vannak a fiatalúságon, de megnyerő modorral s még friss, szép és erőteljes kinézéssel bírnak. Ezeknek igyekezniök kell, hogy a gazdag özvegyek lelki tanácsadói vá lehessenek, őket az özvegyi állapot érdemes voltában megerősítsék, a házasság nehézségei, veszélyei s viszontagságai tekintetében felvilágosítsák, s ügyeljenek reá, nehogy háztartásuk a cselédség által elhanyagoltassék. Ajánlhatnak nekik oly vőlegényeket, kik látszólag tetszetősek, de úgy fessék le nekik azokat, hogy elmenjen a kedvők a házasságtól. Sokkal jobb az özvegyeket a szerzetesi fogadalmak számára nyerni meg. Sokba kerülő vendégeket s fiatal embereket távol kell tőlök tartani, a házi cselédséget pedig a mi teremtményeinkké tenni. Ha pedig Jézus szegénységére utasítanak bennünket, ki kell nekik jelenteni, hogy isten egyháza monarchiává alakulván át, csak tekintély és hatalom által tarthatja fenn magát.

7. Ha az özvegy már ennyire jutott, a szerzet érdemeiben való részvételre lesz bocsátható. A gyónató évégből látogassa meg őt gyakrabban, mulattassa őt kellemesen, legyen elnéző a gyónatószékben. Ha

leányaik férjhez mennek, csináljon verset ez alkalomra... Beszéljen nekik a szentek tökéletességéről, kik legközelebbi rokonaikat mellőzve, minden vagyonukat a szegényeknek adták... Ha hűségének és bőkezűségének kézzelfogható jeleit adta, mindent meg lehet neki engedni, amit érzékisége követel, de minden nyilvános botrány kikerülésével.

8. Oda kell törekedni, hogy az atyák fiaikat szerzetünkbe adják, és pedig jó módjával vagy erőszakkal. Oly országokban, melynek urai társulatunkhoz tartoznak, a rokonoknak nem lesz bátorságuk ez ellen felszólalni, s ha teszik, hiába fogják tenni. A fejedelmek nevelőinek azonban mindig a miéink közül kell választatniok.

9. A gyóntatók mindig rajta legyenek, hogy kollégiumaik jövedelmeit szaporítsák; ha ezt nem teszik, eltávolítandók. Gazdagoknál oda kell törekedni, hogy javaikat ránk írják s magok érvék be évdíjakkal, hogy istent annál nyugodtabban szolgálhassák. Egyetlen fiúknál mindent meg kell kísértetni, hogy szerzetünkbe vonhassuk őket. Merészen fellépve el kell őket szüleiktől idegeníteni s bebizonyítani nekik, hogy isten előtt a legkedvesebb áldozat az, ha ők, bár szüleik tudta nélkül s akarata ellenére is, a világot elhagyják. A hol fiúk és leányok vannak, először a leányokat kell apácákká, devotusokká tenni, azután a fiúkat. A gazdagoktól pénzt kell kölcsön venni, aztán a szegénység ürügye alatt a visszafizetést mindaddig elhalasztani, míg valami betegség nem következik be,

mely alkalommal igyekezni kell a beteget az adósság elengedésére bírni. Így lehet, az örökösök haragját kikerülve, a szerzetnek legjobban használni. Hű és ragaszkodó orvosokat is igen tanácsos szerezni.

10. A szerzetben külsőleg szigorú rendnek s feygyelemnek kell uralkodnia. Beteges vagy hanyag tagok eltávolítandók, vagy bármily módon mortifikálandók (sic!) hogy megszabaduljunk tőlök.

11. Nehogy azonban a kizárttak nekünk árthat-
sanak, igyekezni kell nekik minden módon ártani, a másodosztályú devotusok, cselédek s mások által, őket hamis bizonyítványok által hitelöktől megfosztani s csak sajnálattal és részvéttel beszélni rólók.

12. Fiatal emberek választásánál mindenkifelett arra kell nézni, hogy jó családból származó, gazdag, tehetséges és szép külsejű ifjak legyenek. Az ilyeneknek tehát lehetőleg kedvökben kell járni, igyekezni kell őket ballépésekre csábítani, hogy aztán a büntetés ellen megóvhassuk s ezáltal a szerzetbe lépésre bírassuk.

13. Gyóntatóinknak óvakodniok kell az apácákkal való barátságot megrontani, kik legelőkelőbb jötevőink lehetnek. Sok van köztök, ki menyasszonyi kincsének felét nekünk adta, s azonfelül rokonait a mi érdekünkben megdolgozta.

14. Gazdag özvegyek gyóntatóit a társaságnak első sorban kell megtartania és kedvezményekben részesítenie; ha azonban megvénülnek, fiatalabbakkal kell őket pótolni, kik még teljes erőben vannak. Ezek

után leginkább kell a kémeket, pedellusokat, s több efféléket pártfogolni. Kedvezményeket kell nyújtani azonfelül gazdag és tekintélyes ifjakkak is, kiket első sorban kell Rómába küldeni, valamint azokat, kik vagyonuknak legalább felét a szerzetnek adták. Természetes, hogy azokat is meg kell becsülnünk, kik ily ifjakat vezetnek hozzánk.

15. Külsőleg megvetést kell mutatni a pénz és gazdagság iránt; középszerű, hétköznapi alamizsnát, valamint közönséges emberek eltemetését a szerzet templomaiba, vissza kell utasítani. Csekély javakat a körülményekhez képest vissza is lehet adni, de a rájuk fordított költségeket előbb jól felszámítva, le kell belőlk vonni. Végül intetnek az előljárók, hogy e titkos tanácsokat gondosan megőrizték, s csak kevés, jól megválasztott atyákkal közöljék, kik azoknak a társaság javára hasznát vegyék. Ha e tanácsok, mitől isten óvjon, idegenek kezébe esnének, kereken tagadni kell azokat, s ezt a mieink által, kik ez utasításokat nem ismerik, esküvel is erősíttetni, s ellenőkbé felhozni nyomtatott szabályainkat, melyek ezeknek épen ellenkezőjét tartalmazzák. Erősen kell rá vigyázni, nem vesztette-e el azokat valaki, s aki azok biztos megőrzésében hanyagságot vagy bűnt követne el, könyörtelenül kicsapandó. E tanácsok létezését különben minden körülmények közt kereken el kell tagadni.

E parancshoz híven a jezsuiták nem mulasztották el e titkos utasításokat mindig bátor szentelen-

séggel eltagadni, pedig nem, foglalnak magokban egyebet, mint azon vezérelveket, melyeket a jezsuiták tetteikben mindig szem előtt tartanak. Egész történetök e titkos szabályok kerékvágásában mozog. Még alig beszéltük el a szerzet történetének fél, és pedig első félszázadát, midőn még a keletkezés küzdelmeivel volt elfoglalva, és e történet csak példatárul szolgál e szabályokhoz. Nem rettentek vissza lázzadástól, háborútól, orgyilkolástól, visszaéltek az iskolával, a szószékkel és gyóntatószékkel, hogy a társaság anyagi érdekeit előmozdíthassák. Összeköttetéseik által kezök mindenhová elért, az emberek féltek tőlök, és volt rá okuk. Már Montesquieu írta rólok: „Félek a jezsuitáktól, mert ha egy nagy urat megsértek, megfedkezik ő rólam, vagy én róla, vagy elköltözöm más országba, de ha a jezsuitákat bántom meg, mindenütt utólnérnek.“

A jezsuiták titokban, de borzasztóan szokták magokat megboszulni. A jezsuiták kollégiumaiban oly börtönök vannak, mint a kapucinusokéiban; melyek már gyakran lefestettek. Rómában külön nevök van a missiói állomások szerint, u. m. China, Japán, Paraguay; s ha valaki egy eltűnt páter után kérdezősködött, azt mondták neki, hogy Chinában, Japánban vagy Paraguayban van, s a becsületes világiak azt hitték, hogy az illető más világrészben van missióban, míg Róma földalatti börtöneiben szenvedett. Midőn Münchenben az igazság rátette kezét a kollégiumra, annak börtönében tizenegy jezsuita ruhába öltözött rothadásnak indult hullát találtak bilincsbe

verve, kik éhen haltak a tömlőben. A páterek azt mondták, hogy örültek voltak. De hogy mitől örültek meg, s hogy, ha megörültek miért verettek láncra, s miért haltak meg, és hagyattak holtan a bilincsekben? e kérdésekre nem tudtak feleletet adni.

Suarez, a jezsuiták leghíresebb kasuistáinak egyike, azon majdnem hihetetlen kérdést veti fel: „Szabad-e egy testvért, a táplálék megvonása által, lassanként éhen halatni?” — s ezt feleli rá: „Úgy látszik, szabad; mert az ilyen ember nem arra ítéltetik, hogy megölessék, hanem csak arra, hogy mintegy magától, bensőleg elhaljon.” (Videtur posse, quia talis non damnatur ut occidatur, sed tantum, ut quasi ab intrinseco moriatur.) E munka folyamában fogunk még a jezsuiták kasuistikájával s „Compendium theologiae moralis“-ukkal, mely fiatal gyóntatóiknak utasításul szolgál, foglalkozni.

De térjünk vissza azon jezsuitákhoz, kik panaszukkal V. Sixtushoz fordultak. E pápa 1590. aug. 23-kán meghalt, mielőtt még a szerzetes rendek reformjához láthatott volna, utódja VII. Orbán csak 12 nappal élte túl megválasztatását s még csak meg sem koronáztatott. XIV. Gergely vak imádója volt a jezsuitáknak s mindenkit elátkozott, a ki csak szólni a is mer ellenők. E pápai bulla támogatásával A quaviva generális beérhette volna, de úgy okoskodott, hogy a több jobb az elégnél s 1593-ban, a szerzet ötödik közgyűlésén. egy igen szigorú decretumot adott ki mindazon jezsuiták ellen, kik azon ürügy alatt,

hogy szent buzgalom készíti őket az eredeti szerzet-szabályok fentartására, folyamodásaikkal a pápához mernek fordulni.

E decretumban olvassuk: „Az effélék elfajult fiai szerzetünknek, mert oly dolgokat kívánnak, melyek intézményünk alapjait nyilván láthatólag megintgatnák s a constitutiók által megszabott kormányformát megváltoztatnák, hogy újonnan megállapított formák szerint a társaság egész épületét aláássák és alapjaiból felforgassák. Az ilyenek tehát, a kongregáció ítélete szerint, mint ily nagy zavarok okozói, mint mások elcsábítói s büntársai, mindazon censurák és büntetések alá esnek, melyek a pápai bullákban foglaltatnak. Azonkívül, hogy mindnyájan, mint a viszsza-vonás okozói a társaságban, belőle bélpoklosok gyanánt kitaszítandók, a generális különösen fenntartja magának a jogot, őket még kicsapatásuk előtt belátásához képest megbüntetni. Ha azonban bizonyos akadályok nem engedik meg a szerzetből való kizárásukat, veszítsenek el minden hivatalt, fokot és méltóságot, valamint minden szavazási szabadságot.“

Ez volt sikere néhány spanyol és portugall jezsuitának, kik a pápai székhöz fordultak, hogy szerzetők reformáltassék s eredeti alakjára visszavezettessék. A ravasz, ármányos és erőszakos Aquavivának nem volt nyugta mindaddig, míg V. Pált rá nem vette nemcsak arra, hogy ezen, az egyház történelmében páratlan decretumot egész kiterjedésében megerősítse, hanem arra is, hogy a szerzet generálisának korlátlan teljha-

talmat adjon a legönkényesebb szigorral járhatni el annak áthágói ellen.

De hagyjuk őket tovább gazdálkodni isten dicsőségére Portugalban, mely az ő segélyökkel vesztette el önállását, és lássuk, miket miveltek más országokban.

XI. Fejezet.

(A jezsuiták Lengyel- Svéd- és Oroszországban.)

A jezsuiták már 1570 körül megkezdték hódító hadjárataikat Európa északi részében, de csak ritkán mutatták magokat azoknak, amik valóságban voltak. **Lengyelországban**, hol józan türelem volt irányadó minden vallásra nézve, de a katolikus bírt legtöbb követővel, a társaság tagjai szerzetesek gyanánt léptek fel, míg Svéd-, Dán- és Oroszországban álöltözetben jelentek meg és ürügyül adták, hogy világi dolgokban utaznak. Lengyelországban kezdetben teljes közöny uralkodott irántok, melynek fedezete alatt provincialisuk **Magius** alatt, kinek sikerült a vilnai püspök pártfogását megnyernie, titokban és csendben készítették elő magoknak a tért. Nehány évvel utóbb az Erdély trónjáról Lengyelország királyi székére meghítt **Báthory István**, a nagy birodalom minden részében megengedte nekik kollegiumok és házak építését; ugyanazon okból, melyből őket Erdélybe befogadta volt, hogy t. i. az ifjuság nevelésének erősebb lendületet adjon.

István, korának legfelvilágosodottabb fejedelme volt, és nyíltan hirdette, hogy a királynak nem szabad alatt-

valói lelkiismeretén uralkodni akarni. Hogy a jezsuitákat mégis befogadta, csakis annak tulajdonítható, hogy nem ismerte őket. Midőn Erdélyben a rendek erélyes fellépése a jezsuiták által nevelt Báthory Zsigmondtól kieroszakolta a jezsuiták eltávolítását az országból, Lengyelországot már két jezsuita provinciára osztották, s húsz városban bírtak házzal és kollégiummal, de gyors terjedésök dacára, katolikusoknál úgy mint protestánsoknál, általános gyűlölet tárgyát képezték. Mindenfelől jött ellenők a panasz, hogy befurakodnak a családokba, örökségeket zsarolnak, a különböző vallású szomszédok közt viszálykodást szítanak, s a rendek csakhamar itt is éles oppositíóban állottak miattok a király ellenében.

Ez időtájt Prosnoviczban a nemességnek egy emlékirat nyújtatott át, melynek szerzője, fájdalom, ismeretlen, s mely világosan bebizonyította, hogy a Lengyelországban uralkodó belviszály főokai a jezsuiták.

Ez emlékirat felsorolja gazságaikat, aztán kifejti, hogy minderre természetesen a vallás érdekében keresnek ürügyet; de az kétségtelen, hogy a jezsuiták erőszakos és kegyetlen vallásüldözések által többet ártottak mint használtak a katholicismus ügyének. A máskép gondolkozókat nem kapacitálás útján, nem okokkal megtéríteni, hanem üldözni és gyűlöltekké tenni törekszenek. Bármennyire dicsérik némelyek nevelési rendszeröket, a tapasztalás megmutatta, hogy az ifjak tudatlanul hagyják el intézeteiket, hogy egyetlen tudományuk abban áll, hogy tehetséges embereket oktan pedanteria segélyével el tudnak tompítani; tudjuk, hogy sok jezsuita kollégiumok-

ban nevelt nemes ifjak csak akkor váltak képesekké a közügyet valamely módon szolgálni, ha utazás és önálló tanulmányozás segélyével sikerült az iskolában beszítt jezsuita szellemet levetkezniök; s még ekkor sem voltak oly használhatók, mint azok, kik középszerű protestáns intézetekben nyerték nevelésöket. Tudjuk azt is, hogy a jezsuiták iskoláik tanszékeit rövid eszű, de a szerzet elveiben jól dressirozott emberekkel töltik be, éleseszű és tehetséges tagjaikat pedig az udvarok és kormányok körében tartják, hogy itt a szerzet érdekében ármánykodjanak.

„Lengyelországban titkos, de hatalmas befolyást gyakoroltak a királyválasztásoknál, hogy a királyi tekintély védelme alatt hasznosabban mozdíthassák elő céljaikat. Liflandban, Rajában, Volhiniában, Litvániában zavargásokat idéztek elő, Krakóban elkergették a papokat, hogy templomaikat elfoglalhassák. Ők gyújtották fel a krakói lutheránusok templomát, mi az egész várost kitette az elégs veszedelmének. Fehér-Oroszországban erőszakkal foglaltak birtokokat, s megrabolták a vagyonosabb polgárokat. Lengyelországi kollégiumaik valódi paloták és megerősített várak, telve a néptől kicsalt és kizsarolt kincsekkel. Nem csodálhatjuk, ha az elhalt birodalmi kancellár és tábornok Zamoyiski János azt mondta, óvakodjanak ez embereknek részvételt engedni az állam ügyeiben; nem csodálhatjuk, ha a krakói püspök oly embereknek tartotta a jezsuitákat. kiknek egyenes hivatásuk a katolikus vallást aláásni, lázzadásokat szítani, a becsületes hazafiakat elnyomni s a nép erkölceit megrontani.“ Végül az irat

szerzője a híres Dr. Pirre hivatkozik, ki azt mondta, hogy Lengyelországnak nagy szerencsétlensége, hogy a jezsuitákat ki nem kergette, s tényeket hoz fel, melyek égető szükséggé teszik eltávolításukat.

Ez irat, bármily jól volt írva és indokolva, csekély hatást tett, mert a nagy hatalomra jutott jezsuiták már biztosságban voltak aziránt, hogy a szerencsétlen országban, minden magángyülekezetben úgy mint országgyűlésen, ki tudják magoknak a szótöbbséget csinálni. Az ország jobbjai csak azt tudták kivinni, hogy a jezsuitáknak megparancsoltatott, hogy kollégiumaikban csupán a nevelésnek és tanításnak éljenek, s elrendeltetett, hogy az udvarnál csak egy jezsuitának, a király gyóntatójának legyen szabad laknia. Misem történt az állam nyugalma biztosítására, a polgárság kívánatainak teljesítésére, a világi papság és az egyetem jogainak biztosítására, melyek a jezsuiták által naponként megsértettek. Meghagyatott számukra ezentul is a vétkezés korlátlan szabadsága, melyet teljes mértékben ki is zsákmányoltak.

Nehezebben tudtak Svédországba befurakodni. Az összes nép protestáns volt, míg végre III. János királyt neje, a Jagello házból származott Katalin rávette, hogy a jezsuitákat az országba bebocsássa. El is jöttek, de világi álöltözetben, nehogy magokra vonják a nép figyelmét s bizalmatlanságot gerjeszsenek. A Löwenben nevelt Nicolai Lőrinc különös buzgalmat fejtett ki a szerzet meghonosításában. A király a theologia tanárává nevezte őt s megbízta egy új lithurgia készítésével. A többi jezsuiták csak álruhában lopództak az országba, de Nicolai még meszszebb ment. Protestánsnak

adta ki magát szemben a közönséggel, és Luther irataiból igyekezett a jezsuita tanok helyességét bizonyítani. Miután azonban belátták, hogy a nagy reformátort inkább nevetségessé tenni, mintsem megcáfolni igyekszik, nagy lőn a megbotránkozás; a nép lármázott, s a rendek bepanaszolták a csalót, ki jezsuita létére protestánsnak adja ki magát. A becsületes emberek undorral és megvetéssel fordultak el tőle, a király zavarba jött, s a jezsuiták azt tanácsolták a protestáns uralkodónak, hogy kérjen a pápától segílyt, hogy dicsőséges szándékát népe ellenére megvalósíthassa.

János király csakugyan követet küldött Rómába, de egyszersmind véle nényt kért az új lithurgia felől az összes papságtól, melyet ez kivétel nélkül, mint „katholikus mérget” elvetett. A papok azonban nem értették meg a király szándékát, ki, bár formá szerint szabad véleménynyilvánítást kívánt, mégis csak saját akaratának helyeslését várta tőlök. A király felháborodva, a papság legbuzgóbb szószólóit, mint önfejű és lázzadó embereket börtönre vettette.

Pápai legátusnak Possevin Antal jött Rómából Stockholmba, de ez is álarcba bújt s a királylyal egyetértőleg a császár követének adta ki magát, hogy a népet tévútra vezethesse. XIV. Gergely utasításul adta neki, hogy a catholicismust nyilvánosan léptesse életbe Svédországban. Possevin, kit Savoya völgyeiben mint a kard és máglya emberét tanultunk ismerni, nem helyeselte társainak titokba burkolódzó, csúszó-mászó eljárását, hanem mindenképen leplezetlen erőszakkal kívánt fellépni. De Svédországnak volt alkotmányja, voltak rendei,

kik azt híven őrizték, s a király belátta, hogy koronájával játszik. ha erőszakos vallási rendszabályokkal nyúl az alkotmányba, miután pedig a trónhoz jobban ragaszkodott, semhogy azt kockáztatni akarta volna, elhatározá, hogy ez alkalommal is álutakon, csendben de kitartóan fogja megkísérteni, nem lehetne-e népének Róma tanait nyakába erőszakolni?

E dicséretes szándék végrehajtásának kezdetéül Stockholm főtemplomában egy új szószéket állíttatott, melyen Nicolai bebizonyítani igyekezett, hogy a szentek segítségül hívása evangélikus tan. Alig szokott a nép egy kissé e tanhoz, a király s a jezsuiták egy jelentékenyebb lépést tettek, s behozták a halottak csontjainak imádását. Élt — bár már félig elmosódott vonásokban — a nép emlékezetében Erich király, ki 1155-ben választatott Svédország királyává, ki a keresztyénség behozatalát előmozdította, Norvégiát ismét békés úton egyesítette Svédországgal, Finnország déli részét megtérítette s a törvényt némely pogány maradványoktól megtisztította. Magnus dán herceg által Upsalában megtámadtatván, lefejeztetett, utóbb pedig szentté avattatott és Svédország védszentjeként tiszteltetett. János király e férfi csontjait kiásatta, aranyba foglaltatta s római ceremóniákkal átvitette a templomba, hogy ott megimádják. A kíváncsiság sok embert vont oda, s megkezdődött az ereklje imádás veszedelmes divatja. Nyomon követte azt egy egyetem alapítása, melynél csak jezsuiták neveztettek tanárokká, mialatt svéd ifjak külföldi jezsuita kollégiumokba küldettek nevelésre, mert a jezsuiták mindig szem előtt tartották azon elvet, hogy akié az

ifjuság, azé a jövő. Miután a király titokban áttért a katolikus vallásra, palotájában egy kápolnát építtetett magának, hol római szokás szerint naponként misét olvastatott, gyónt és áldozott. Mindenkép előmozdította ultramontán katolikusok becsempészését az országba. Az upsalai érsek ugyan nyíltan fellépett e csalárd gazdálkodás ellen, nagy hatással írt a jezsuiták ellen, s kimutatta a katholizáló törekvések hazafiatlan voltát, de a megtámadottak nem zavartatták magokat általa, hanem tovább írtak és prédikáltak Róma érdekében.

A bigott és babonás királyné egészen szerelmes volt a jezsuitákba, s fiát Zsigmondot, kire István király halála után a lengyel korona szállt, e szerzet kezébe adta s általa neveltette. Hogy a lengyel választó királyságban trónjelöltül felléphessen, Lelészki János jezsuita által teljesen római elvekben neveltették, nem gondolva meg, hogy épen ezáltal vesztheti el jogát a svéd koronára.

Bármily erősnek látszott Katalin hite, végorájában mégis alapjában megingattatott. Haldokló ágyán ugyan Zsigmondot, ki 1588 óta a lengyel koronát viselte, megeskette, hogy hű marad a katolikus hithez s azt hitte, hogy ezáltal istennek kedves dolgot cselekszik; de azért ellenállhatlan félelemmel volt eltelve a purgatorium iránt, melyet a jezsuiták kellő borzasztó színekkel festettek le előtte. Iszonyú lelki szenvedések közt fetrengett ágyában, csupa borzalomból nem bírva meghalni, míg végre Verseev Sztaniszló, gyóntatója, azon biztosítással igyekezett őt megnyugtatni, hogy a purgatorium nem létezik s a róla szóló tan csak

mese, a nép elrémítésére. Katalin megbotránkozva halt meg.

János király szerelme a jezsuiták iránt is múlni kezdett, midőn magát Possevin Antal által megcsalatra látta. Ez ugyanis azt ígérte volt neki, hogy a jezsuiták befolyása által Liefland birtokába fogjuthatni; de midőn a svéd- és lengyelországi béke épen Possevin közbenjárásával kötöttet meg, benne Lengyelország igényei még Lieflandnak azon részére is elismertettek és megerősítettek, mely már tényleg Svédország kezében volt. A királynak e miatti boszankodását második neje, Bielka Gunila, ki sem a jezsuitákat, sem Róma ármányait nem szenvedhette, felhasználta arra, hogy a jámbor atyák először az udvartól, aztán a birodalomból eltávolíttassanak. Tanszékeik csakhamar ellenfeleikkel rakattak meg s mindazok, kik ezentúl a katolikus vallásra áttérnének, száműzetéssel fenyegettettek. Így használtak Svédországban a catholicismusnak.

János halála után a birodalmi gyűlés az egész ország számára megállapította az ágostai hitvallást, az istentiszteletet megtisztította minden római cerimonia-tól, s e határozatokat Zsigmond lengyel királynak is megküldte, hogy esküdjék meg rájuk s hagyja helyben, mielőtt még svéd királylyá koronáztatnék. De Zsigmond fiatal kora óta a jezsuiták sokkal jobban félrevezették, semhogy a józan ész szavára hallgatott volna; s midőn Svédországban megjelent, nemcsak egy pápai legátust, hanem egy csomó, a svédek által gyűlölt jezsuitát is hozott magával. Nem volt tehát csuda, hogy a rendek Upsalában kelt határozatát megsemmisítette, a

katholikus vallás nyilvános behozatalát kívánta, s a jezsuitáknak megengedte, hogy terjedelmes, mindenféle idegen jogokat sértő privilégiumaikat teljes mértékben gyakorolják. Az ország megbotránkozott ez eljáráson, minden szószéken megszólalt a panasz a vallásszabadság csorbitása felett, mert a jezsuiták, tudván hogy a király védelmére számíthatnak, erőszakosan jártak el térítésökben, nem riadva vissza a legdurvább kényszertől sem, s Róma tekintélyes összegeket küldött jezsuitáinak, hogy Svédországot az egyedül üdvözítő egyház kebelébe visszacsalják, bizton remélve, hogy azt Péterfillér alakjában majd kamatostul visszakapja.

De a közönség nyugtalankodni kezdett. A nép úgy okoskodott, hogy a király még nincs megkoronázva, tehát nem kell neki engedelmeskedni, és sokan kívánták, hogy Károly, Ostgothland hercege koronáztassék királylyá. E végső eszközhöz folyamodni azonban még sem Károly, sem a rendek nem akartak a végszükség órája előtt, s újra megkisértették lelkére beszélni Zsigmondnak, még pedig oly sürgetőleg, hogy ez megijedt, és mindent, amit tőle kívántak, megígért, természetesen azon jezsuitikus rezervátával, hogy lehetőleg keveset, s hacsak lehet, mitsem fog belőle megtartani. Maga a legátus engedékenységet tanácsolt neki, megmagyarázván, hogy katholikus felfogás szerint nem köteles oly ígéretekkel teljesíteni, melyeket meggyőződése ellenére s a kényszer nyomása alatt tett. Ezzel kapcsolatban kísérlét történt Károlynak orvúl meggyilkolására, ki azonban jókor megintetvén, a veszélyt szerencsésen elhárítá magáról.

Miután a nemzet kívánatának minden pontja a papíron teljesített, Zsigmond megkoronáztatott. Amint a koronát fején érezte, híven azon katolikus elvhez, mely szerint eretneknek adott szót nem kell megtartani, nyíltan életbe léptette a katolikus vallást, katolikus tanácsosokat választott magának s a protestánsokat minden tekintetben háttérbe szorította, szóval a jezsuita növendék csakhamar egész meztelenségében állt a világ előtt. Alig ment ismét Lengyelországba, a rendek szabadságaik megsértése felett panaszkodtak s nyíltan kijelentették a királynak, hogy kénytelenek lesznek őt a koronától megfosztani, s azt annak adni, ki kész az országot saját törvényei szerint kormányozni. Zsigmond, kit minden igazságérzet hiányában csak vad fanatismusa vezérlett, Lengyelországban gyorsan sereget gyűjtött, megszállta Stockholmot és Kalmart, s egy ütközetet is nyert, de Linköping mellett két nappal utóbb megveretvén, ismét kiszorított az országból, s a trónt Károly herceg foglalta el, IX. Károly név alatt. Így Zsigmond kevés évek alatt a második király volt, ki trónját a jezsuiták barátsága által vesztette el.

Possevin Oroszországba is benyomult, magával vivén egy sereg jezsuitát különféle álöltözetekben. De az oroszok, bár mélyen a babonába valának süllyedve, az apáiktól öröklött görög babonát többre becsülték az idegen rómainál s nem akartak erről hallani sem. Midőn azonban Possevin elővette csábításának rendes eszközeit, a fényes ígéreteket, Wasziljevics Iván cár ingadozni kezdett s reményt adott a

páternek a görög és latin egyház egyesülésére. Az angol követ azonban csakhamar semmivé tette e reményt, a pápa teljhatalmát és Róma uralomvágyát oly találó színekben festvén le a cár előtt, hogy ez saját hatalmát kezdte féltetni, s nem akart az egyesülésről többé hallani sem. A hóbortos II. Fedor cár alatt azonban ide is sikerült betolakodniok. Fedor, ki a birodalom törvényei ellenére katolikus nőt vett feleségül, Kreml-ben adott lakást a jezsuitáknak, minden módon pártfogolta őket s megengedte nekik, hogy nyilvános istentiszteletet tarthassanak. Ezek azonban, s főkép K n e r m k o v s z k y Miklós jezsuita, a maguk módja szerint visszaéltek a szószékkal. A cár és pártfogolt jezsuitáinak gazdálkodása végre oda vitte a dolgot, hogy egy szép éjjelen a Kreml egy csoport lázadó által megtámadtatott és Fedor agyonlővetett, — a harmadik uralkodó, ki a jezsuitáknak köszönhetette bukását. Halála által Oroszország ezektől is hosszú időre megszabadult.

XII. Fejezet.

(Angliában. — Öt jezsuita-összeesküvés. — Kiűzetésök.)

Angolországban VIII. Henrik s még inkább a nagy Erzsébet alatt mély gyökereket vert a reformáció. A pápaság átkozódó bullái nem lévén képesek a protestantismust a britt szigeten kiírtani, V. Pius más eszközökkel kísérté meg nyomatékot adni átkozódásainak. Az úgynevezett Collegium Romanumban sok angol ifjú nevelkedett, kik mindannyian setét szerzetesi szellemenben neveltettek, s most a pápa a spanyol királyt és Lothringen bíbornokot rábírta, hogy állítsanak Douvayban és Rheimsban hasonló jezsuita tenyészdéket. Ezekben az angol ifúságot Piusnak azon 1570-iki bullája szellemében tanították, melyben ő Erzsébet királynét a keresztyénség testéről lerothadt tagnak nevezi, mindenféle más válogatott szitkokkal illeti, trónvesztettnek nyilvánítja s alattvalóit hűségi kötelességüktől feloldja. A tanárok az ifjak lelkébe gyűlöletet és megvetést opegettettek eretnek királynéjuk ellen, kit csak zsarnoknak, az igazhívók üldözőjének,

a lelkek elmérgesítőjének nevezték. E tanok rendszeres ismétlése mellett felizgatták képzelő tehetségöket s azon gondolathoz szoktatták őket, hogy hazájokban a vértanúság koronája vár rájuk. Minden eszköz, mely a célhoz vezethetett, jó volt rájuk nézve, nem riadtak vissza a lázzadástól s az orgyilkosság már nem volt többé rendkívüli dolog rájuk nézve.

E kollégiumokban a jezsuiták ágenseket neveltek a pápaság számára, kik terveit Angliában előmozdítsák. Ez ügynökök élén a somerseti származású Person Róbert állt, egyike a legvakmerőbb embereknek, kit a jezsuita szerzet legnagyobb s legérdemesebb tagjai közé számít. Különböző álnevek alatt egy sereg röpiratot írt és terjesztett Erzsébet ellen, melyben őt a legaljasabb szitkokkal illette; az országot, hol katonának, hol szatócsnak, hol más valaminek öltözve bebarangolta, mindenfelé elszórva a lázzadás magvait. Person irataihoz képest még Luther s ellenfeleinek polemijája is finom és udvarias volt. Nyíltan hirdette, hogy mindazon királyok s királynék, kik az utóbbi időben az angol trónon ültek, fattyak vagy eretnekek voltak, hogy sem Erzsébetnek, sem az uralkodóház hercegeinek nincs joguk a kornára, mely egyenesen Spanyolország legkatholikusabb királyát illeti; hogy senki sem köteles hű és engedelmes lenni a királyné iránt, mert a pápa, kinek joga van királyokat megtenni és letenni, őt elátkozta stb. E lázító pamphletteket, melyek a becsstelenség és hazugság bélyegét félreismerhetlenül magokon viselték, a jezsuiták az irodalom legnemesebb ágának tekintették. Ribadaneira

azokat a leghasznosabb művecskének — opuscula utilissima — nevezi.

Erzsébet azt tapasztalta, hogy mindazok, kik mint haza és felségárulók jónak látták Angliából megugrani, vendégszerető fogadtatásra találnak e jezsuita kollégiumokban és figyelmessé lett veszélyes voltukra. Hogy magát e tekintetben bővebben tájékozhassa, a a rheimsi és római kollégiumba megbízható embereket küldött, kiknek előzőtt katolikusokként kellett felépniök, hogy az azokban uralkodó szellemet megismerhessék. E kiküldöttek csakhamar jelenthették Angliába, hogy három jezsuita, Campian Eduard, Severin Rudolf és Briant Sándor áldottözetben, különböző helyeken partra szálltak Angliában, hogy a népet a királyné ellen fellázítsák, és hogy ötven embert fogadtak fel, kiknek segélyével a királynét, Leicester grófot és Walsingham államtitkárt meg akarják gyilkoltatni. Mindazok, kik e titkot felfedezték, Eliot György, Cradok, Sled, Mundi és Hill, esküvel erősítették jelentésöket, mire a három jezsuita elfogatott és felakasztatott.

A jezsuiták dicsérettel halmozzák el e három gonosztevőt, főkép pater Campiant, ki könyveikben mint hős és szent, mint a katholicismus dicsó vértanúja szerepel. És valjon halhatott-e meg három ily válogatott gazember az akasztófán anélkül, hogy isten hófehér ártatlanságuk bizonyítására valami csudát ne míveljen? A jezsuiták ez alkalmat sem mulasztják el, hogy szerzetöket különféle csudás jelenségek hű leírásával ne dicsőítsék. Így B a m b i n, ki Campian éle-

tét írta le, elmondja, hogy Alef bírónak vér folyt ki keztyűjéből, midőn az ítéletet kimondotta, s mégis midőn kezét megvizsgálták, legcsekélyebb sérülés nyomai nem voltak rajta találhatók; sőt mialatt Campian lelkét az akasztófán kiadta, a Themse egész vize megállott medrében s csak a szent halála után kezdett ismét folyni.

De minde csudák mitsem bizonyítanak. Ha Campian tagadta is bűnét állhatatosan, be volt róla bizonyítva, hogy ő, a pap, majd katonának, majd világinak öltözve belopódzott katolikus családokba, hogy az ellenállás és engedetlenség szellemét vigye beléjük, egyetlen törekvése volt a királyné és alattvalói közt a hűség és engedelmesség kötelékeit megszaggatni. Úgy mint Person, ő is terjesztett lázító röpiratokat, melyekkel a népet felkelésre izgatta, s mindezek azon időben verpadra vezettek, melyet Campian még akkor is megérdemelt volna, ha nem vett volna részt egy különösen a királyné élete ellen intézett összeesküvésben.

A vizsgálati iratokban felhozzatik, hogy mióta a jezsuiták a britt szigeten megjelentek, sohsem múlt el négy év anélkül, hogy az állam ellen valami árulást ne követtek volna el. Ez állításnak csatányos bizonyosságául jelent meg 1584-ben Parry Vilmos, miután Campian 1581-ben felakasztatott. Tönkrement ügyvéd volt, kicsapongás és pazarlás által elvesztette egész vagyonát s most bármi áron ismét úrrá akart lenni. Ezen törve fejét azon gondolatra jött, hogy isten nagyobb di-esőségére Anglia királynéját meggyilkolja. E tárgyról

Velencében Palmio Benedetto jezsuitával értekezett, ki ily veszedelmes eretnek királyné meggyilkolását szerfelett hasznosnak látta isten dicsőségének növelésére, s hogy Parryt szándékában megerősítse, lán-goló színekben festé le előtte a katolikusok borzasztó sorsát Angliában, s fejtegette neki, mily rengeteg érdemet szerezne magának isten körül az, ki e szerencsétlen állapotnak bármily módon végét vetné. Az orgyilkos utnak indult. Párisban egy földijével, Alan Vilmoossal találkozott, ki egy felségsértő iratot írt volt Erzsébet ellen, de aki még okoskodásaiban nem jutott el az orgyilkolásig. Parry Párisban is felkereste a jezsuitákat s páter Codret Hannibal nem győzte eléggé dicsérni istenes szándékát. Parry erre a jezsuita kollégiumban magához vette az úr testét s a pillanat ünnepélyességének növelésére még Joyeuse és Vendosme bibornokok is jelenvoltak a derék férfiú áldozásánál.

Londonba érve, Parry azon ürügy alatt, hogy fontos felfedezéseket kíván tenni készülöben levő özszeesküvésekről, kihallgattatást kért a királynétól, melyet ez meg is adott neki s őt nyájasan fogadta, sőt több ízben maga elébe bocsátá. Parry többször beszélt tanúk nélkül a királynéval, de valahányszor szemben állt vele, inába szállt a bátorsága, s nem mervén tervét maga végrehajtani, közölte azt egy rokonával, Rueil-lel, azon reményben, hogy kész társra fog benne találni. Ez azonban cimboraság helyett feladta Parryt, s ez Palmionon és Codreten kívül még Chreikton Vilmos jezsuitát

vallotta be bűntársakúl. Ez előbb a lyoni kollégium rektora volt, aztán Skóciába ment, s ott II. Fülöp spanyol királynak Anglia elleni terveit igyekezett előmozdítani, végre pedig álruhában magába Angliába becsempészte magát. Chreikton elfogativán azt írta Walsingham államtitkárnak, hogy ő Lyonban egyszer beszélt ugyan Parryval, de lebeszélte gyilkos szándékáról. Chreikton, elég megfoghatatlanúl, e vallomás alapján szabadon bocsáttatott. Már midőn V. Sixtus Jakab skót királyt egy spanyol hercegnővel akarta összeházasítani, hogy a római egyháznak visszaszerezze s Metelan kancellár e tervet ellenezte, Chreikton tervet csinált ennek meggyilkoltatására, mely csak azon szenvedett hajótörést, hogy nem volt elég pénze oly embert felbérelni, ki a tettel együtt annak veszélyét is kizárólag magára vállalja. Életének bármely éve elegendő anyagot szolgáltatott volna elítélésére, de azért szabadon bocsáttatott, míg Parry Vilmos elnyerte megérdemlett büntetését.

Hogy az ország nyugalma végre biztosittassék, szigorú törvények hozattak az orgyilkolás, árulás és lázzadás ellen, a jezsuitáknak pedig, e diszes erények apostolainak meghagyatott, hogy két hét alatt hagyják el Angliát; aki pedig ez idő eltelte után az ország határain belől találtatnék, vagy abba visszatérne, valamint az, aki neki lakhelyet ad, a felségárulás bűnébe esik; a külföldi jezsuita intézetekben tanuló angol ifjak azonnal térjenek haza, különben szinte felségárulóknak tekintetnek. Úgy történt tehát itt is mint Franciaországban, de azért a jezsuiták különböző

álcák alatt Angliában is megmaradtak, s most már titokban működve, annál veszedelmesebbek lettek.

Nem sok idő múlt el s a jezsuiták egy új összeesküvést szerveztek; melylyel a többi közt Stuárt Mária vesztét is előmozdították, kinek katholicismusától sokat reméltek; anélkül azonban, hogy magokat a veszélynek kitegyék. Az összeesküvés világi tagjai Stuárt Máriával együtt a verpadra hurcoltattak, a gaz terv szellemi szerzőinek, a jezsuitáknak azonban hajuk szála sem görbült meg.

Stuárt Mária halála nagy csapás volt a pápára s a jezsuitákra nézve, kik, míg élt, őt egykor trónra juttatni s általa az országot magoknak meghódíthatni remélték. Az idegen papuralom főtamásza az ország kebelében elbukván, az egyház Anglia legveszélyesebb külellenségével szövetkezett ellene. Sixtus kiátkozta Erzsébetet s II. Fülöp spanyol királyt rávette, indítson hódító hadjáratot Anglia ellen. S mialatt a spanyol kényúr a „nagy ármádát“ szervezte, mely isten segélyével Angliát elfoglalandja, jezsuita emissáriusok járták be az országot mindenfelé lázítva és a viszály magvait szórva. Garnet Henrik, ki mindenféle álruhákban kóborolta be a birodalmát, a legbuzgóbb lázítók egyike vala, kiket a szerzet Fülöpnek rendelkezésére bocsátott. Mindez azonban nem használt. Erzsébet eszélyesebb király, katholicus alattvalóinak nagy többsége jobb hazafi volt, semhogy országukat örvénybe döntötték volna.

E kísérletek hajótörést szenvedvén, a jezsuiták ismét szokásos fegyverökhöz, a gyilokhoz folyamodtak.

Holte jezsuita Tullen Patrikot bírta rá, kísértse meg a királyné meggyilkolását, a mi isten előtt igen kellemes cselekedet volna, őt bűnbocsánattal és az úr testével előre ellátva. Creswel jezsuita ki ez időben Spanyolországban tartózkodott, Filopater András név alatt, ugyanekkor egy átkozódó rőpiratot adott ki Erzsébet ellen, melyben őt méltatlan szitkokkal halmozta el s a népet nyíltan lázadásra szólította fel. Midőn Tullen terve megghiúsult, nemsokára Williams és Yorke jelentek meg, kiket hasonlóképp páter Holte világosított fel a királygyilkolás istenes volta felett s látott el bűnbocsánattal és minden szükséges szentséggel, s hogy mi se hiányozzék, ez alkalommal Person jezsuita írt dicsbeszédet az orgyilkosokra.

Ezen eszközök is felfedeztetvén s kivégeztetvén, egy év múlva, 1597-ben Squirre Eduárd lépett a róm. katolikus orgyilkosok sorába. Squirre mint eretnek az inquisitio kezébe jutott, melynek börtönében Walpode Richard jezsuita semmi fáradságot nem kímélt, őt az egyedül üdvözítő egyház kebelébe visszatéríteni, és sikerrel. Amint Squirre megtért, Walpode őt rábeszélte, gyilkolja meg Erzsébet királynét s kegyencét a hatalmas Essex grófot, ki a római pártnak természetesen szintén ellensége volt. A tör és lázadás eddig Angliában nem vezetvén célhoz, ezúttal méreggel próbáltak szerencsét. A derék jezsuita Walpode, mint igen lelkiismeretes ember, nem bízván meg másokban, maga készített mérget s azt Squirrenek azon utasítással adta át, hogy kenje be vele Erzsébet és Essex lovának nyergét, mielőtt kilovagolnának. A méreg azonban nem te-

vén meg a kívánt hatást, s a jámbor páter azt híven, hogy tanítványa megcsalta, oly dühbe jött, hogy őt feladta. Squirre elfogatott, s a kínpadon bevallotta, ki bízatta fel e bűnre, mialatt a bűn szerzője nyugodtan élt ad majorem Dei gloriam Spanyolországban anélkül, hogy gáztettéért valaha kérdőre vonták volna.

Nagyobb szabású árulást gondolt ki Garnet Henrik, Catesby Robert és Tresham Ferenc segítségével. Az elsőnek, ki provinciálisa volt a szerzetnek, megbízásaival Winter Tamás és Termond Robert Spanyolországba mentek páter Creswelhez. Céljuk volt Fülöp királyt új nagyszerű vállalatra bírni Anglia ellen, s őt biztosítani, hogy Anglia minden katolikus lakosa kész hozzá csatlakozni és zászlaja alá állani. Ezenkívül rá kellett venniök a királyt, hogy több, hozzá híven ragaszkodó katolikusnak évdíjat adjon, mert Angliában sok, Erzsébet kormányával elégedetlen, de szegény nemes van, kiket jó pénzen meg lehetne nyerni. Különösen meg kell ígérni a királynak, hogy ha Anglia partjain kiköt, kitűnően felszerelt s begyakorolt lovasokat fog kapni. Fülöp megígérte, hogy sereget fog küldeni Angliába s egyelőre három milliót osztatott ki az elégedetlenek közt, hogy őket céljainak megnyerje.

A római udvar is sietett hozzájárulni e hazafias terv előmozdításához. VIII. Kelemen pápa két bullát küldött Garnetnek, egyet az angol katolikus papok, másikat a világiak számára, melyben ezeket a királyné ellen lázítja.

E vétkes üzelmek azonban felfedeztettek s a királyné 1602-ben egy ediktumot adott ki, melyben minden, élete ellen intézett összeesküvések szerzői gyanánt a jezsuitákat jelöli meg, kik a népet fellázítani igyekeztek, monopoliumokat állítottak, hogy a lázadást pénzzel támogathassák, megpróbálták az állam ügyekbe avatkozni s szóval és írásban koronájáról rendelkezni merészeltek. Erzsébet kénytelen volt szigorú rendszabályokkal lépni fel Róma ágensei ellen, mi természetesen az angol katolikusok sorsát sem javíthatta; s a katolikus papok jobb része felírást intézett VIII. Kelemenhez, melyben bebizonyítja, hogy a jezsuiták okai mindazon viszontagságoknak, melyeket a katolikusoknak Angliában tűrniök kell. A jezsuiták minden katolikust gyanússá tesznek, mert ők feledve, hogy papok, oly uralomvágyó politikát követnek, mely a legképtelenebb kicsapongásokra vezet. Királyságokkal és koronákkal kereskedtek, gyalázatos rágalmozó iratokat terjesztettek a legfőbb hatalom ellen, összeesküdtek az ország külellenségeivel s több bünt követtek el, melyre Anglia törvényei halálos büntetést szabnak. A katolikusok Angliában mindig részesültek türelemben, és soha nem volt sorsuk oly terhes, minőnek más országokban a máskép gondolkozók kitéve voltak, amint ezt az inquisitio borzalmai, a salzburgiak kényszerített kivándorlása a múlt században, s a katolikus türelmetlenség számtalan más tényei bizonyítják. A katolikusok elleni szigorúbb rendszabályok egyetlen oka Angliában az volt, hogy Róma és Spanyolország Anglia koronáját a tör-

vényes uralkodó fejről letépni igyekeztek, s e törekvésekben mindig katolikusokat használtak eszközül, kik jezsuiták által betanítva s bűnbocsánattal ellátva, semmi eszköztől nem riadtak vissza, mely terveik végrehajtására alkalmasnak mutatkozott. A jezsuiták és követőik, kiket az igazság keze elért, nem vértanúk voltak, hanem gonosztevők.

XIII. Fejezet.

(Jezsuita összeesküvések Anglia ellen. — A löporösszeesküvés. — Bellarmin könyve „a pápai hatalomról.“ — Két gyilkossági kísérlet I. Jakab ellen.)

Erzsébet 1603-ban meghalt, népe szeretetétől s a világ tiszteletétől kísérve sírjába. Csak a jezsuiták folytatták előbbi munkájokat, nem kímélve a holtat, mint előbb nem kímélték az élőket. Gyűlöletüket a halál sem tudta megengesztelni. Person Róbert egy „katholikus martyrologiumot“ írt, mely Spanyolországban jelent meg, s melyben minden ez időtájt Angliában kivégzett orgyilkos és hazaáruló, mint a vallás vértanúja dicsőített meg, büntetések természetesen túlzással elferdítettén, hogy a meghalt királyné emléke még gyűlöletesebbé legyen:

Nagybritannia és Irland trónjára Stuart Máriának második férjével, Darnley Richárddal nemzett fia, VI. Jakab skót király ült I. Jakab név alatt, harminchét éves korában. A spanyol-jezsuita párt meg lehetett volna elégedve a Stuart sarjadék trónrajutásával, kinek első tette volt a katholikusok vallásszabadságát törvénybe

igtattatni, ha célok a vallás érdeke lett volna. A következmények azonban csakhamar bebizonyíták, hogy e párt vezéreszméje nem a vallás, hanem a hatalomvágy volt.

Garnet Henrik jezsuita provinciális, Catesby Robert ezredes és Tresham rögtön Erzsébet halála után Wright Kristófot Spanyolországba küldték, hogy azt a királynak hírül vigyék s Garnet levelet írt Creswelnek, hatna oda minden lehető módon, hogy a király pártfogásába vegye az angol katolikusokat. Ugyane buzgalmat mutatták Flandria jezsuitái is; Bandwin, Stanley Vilmos és Owen Hugo ugyanis Guy Fawkest hasonló megbízással küldték Spanyolországba, szintén Creswelhez, ki mint angol a madridi udvarnál az Anglia elleni összeesküvések képviselője vala. Főkévénatuk természetesen háboru volt Anglia ellen. Angliában ezalatt azon hírt terjesztették, hogy a kormány kegyetlen üldözéseket készít elő a katolikusok ellen. De az új spanyol király III. Fülöp az ország pénzügyeit bomlásnak indulva s a népet az örökös harcba belefáradva látván, azt felelte e hazafias küldötteknek, hogy nem szándékozik fegyverrel támogatni az angol katolikusokat, annál kevésbbé, miután Jakab királylyal békealkudozásokat folytat.

A jezsuiták elesve a külségély reményétől, ily módon magukra maradtak. Első tervök volt I. Jakab koronáztatásának napján Londont több helyen egyszerre felgyújtani. Az öt skót azonban, kik a terv végrehajtására felbérelve valának, tetten kaptott s a gázságnak eleje vétetett. Az elégedetlenek erre egy újabb tervre vete-

medtek, mely kalandosságára nézve ritkítja pártját a történelemben s a löporösszeesküvés neve alatt ismeretes.

Angliának volt egy régi törvénye, mely mindazokat, kik nem az anglikán egyházhoz tartoztak, bírsággal sújtotta. I. Jakab, pénzre levén szüksége, e törvényt előkereste s a többi közt Catesby Robertre Northamptonból is alkalmazta. E derék férfiú erre összehívta elvtársait Percy Tamást, Wright Jánost, Guy Fawkes-t és Treshamot s így szólt hozzájuk: „A királyt százféle módon el lehetne tenni láb alól. De mit nyertünk vele, ha a walesi herceget s a yorki herceget életben hagyjuk? Ha azonban a királyt és fiait már megöltük, még hátra van a parlament, mely szigorúan s figyelmesen fogja lépteinket vizsgálni. Még a birodalom több nagyjától, hatalmas lordoktól s mindazon eretnekektől kell tartanunk, kiknek nem bírunk ellenállni. Mindez akadályokat tehát egy csapással el kell hárítanunk utunkból s minden erőnket egyesítenünk kell, hogy e nagy vállalatot végrehajthassuk.“ E bevezetés után elmondta, hogy talált eszközt, melylyel a katolikus vallás előkelőbb ellenségeit egy csapással meg lehet semmisíteni. S ez abban áll, hogy alá kell aknázni löporral a parlament épületét s a királyt a hercegekkel és az egész parlamenttel együtt levegőbe röpíteni. A gondolat, százakat, köztük sok ártatlant egy csapással legyilkolni, még hárompróbás pápista lelkeket is megboraszthatott volna, s Catesby, tartván tőle, hogy lesznek, kik ily nagy gaztettől visszariadnak, sietett társainak lelkiismeretét az által elaltatni, hogy Ga-

net Henrikhez fordult, kit mindnyájan orákulumként tiszteltek, és kérdezte őt, ha meg van-e engedve a vallás szükséges védelmére az eretnekekkel együtt ártatlanokat is megölni, feltéve hogy az elesendő bűnösök száma nagyobb, mint a bünteleneké?

Garnet azt felelte, hogy ha a katholikusok hasznát vonnak belőle s az ártatlanok száma sokkal kisebb a bűnösökénél, akkor mindenesetre szabad valamennyit egyszerre meggyilkolni, s nem mulasztá el véleményét épületes példák elmondása által támogatni. Az összeesküdtek, lelkiismeretöket ekként a szent férfiú szavai által megnyugtattván, tervök teljesítéséhez láttak; előbb azonban egy ünnepélyes istentisztelettel egybekötött tény által egymást hűségökről biztosították. Gerard jezsuitánál ugyanis meggyóntak, s az úrvacsorához járulván, a következő esküt tették le: „Esküszöm a szentháromság s azon szentség nevében, melyhez járulandó vagyok, hogy abból, ami rám bízott, sem közvetett sem közvetlen módon, sem szavak által sem másként senkinek semmit fel nem fogok fedezni, sem a többiek beleegyezése nélkül e terv kivitelével nem fogok felhagyni.“

Percy bérbevett egy házat, tőszomszédjában a régi Westminster-palotának, melyben a parlament ülésterme volt s megkezdte a palota kilenc láb vastag alapfalait aláásni. Miután a parlament megnyitása még az 1604. év folyamában volt szándékolva, utóbb azonban 1605. febr. 7-kére, majd ismét ez évi októberre halasztatott, az összeesküvőknek elég idejük volt setét tervök végrehajtására. Egyúttal Catesby és társai beutazták a vidé-

ket, hogy a katolikus lakosságot felkelésre buzdítsák s újabb összeköttetéseket keressenek. Ily módon csatlakoztak hozzájuk Keyes Robert, Rookwood Ambrus, Graunt János, Wright Kristóf és Winter Robert. Catesby még szolgáját, a vakmerő Bates Tamást avatta a titokba, kit Termond jezsuita külön e célra betanított és szándékában megerősített. Nem bírván azonban a palota alapfalait átfúrni, egy pincét béreltek magában a palotában, állítólag köszén raktárul. E bolthajtásos hézagba, mely épen a parlament ülsterme alatt volt, éjnek idején köszén és más égő anyagokon kívül, harminchat löporos hordót helyeztek el.

Végre 1605. november 5-ére tüzetett ki a parlament megnyitása, mely nap Anglia egész törvényhozása meggyilkoltatandó vala. Lord Mounteagle azonban tíz nappal előbb névtelen levelet kapott, melyben intették, ne menjen el az ülésbe, mert borzasztó csapás várja a házat. E levelet, melyet állítólag Tresham Ferenc írt, a lord megmutatta az államtitkároknak s ezek a királynak. A parlament megnyitása előtti napon tehát lord Mounteagle s az első kamarás a westminsteri palotába mentek az előkészületeket megtekinteni, s beléptek az összeküvők pincéjébe is, melynek ajtaja minden gyanú elhárítása végett nyitva állt. A pincében az előttök ismeretlen Guy Fawkest találták. Kérdésekre ez Percy szolgájának adta ki magát. Beesteledvén, Fawkes ismét leszállt a pincébe, s mindent elrendezett, hogy másnap reggel a parlamentet, talán önmagával együtt a levegőbe röpítse. Éjjel azonban megjelent Knewett Tamás katonakiséretben a pincében, s Fawkest elfogta.

Zsebeiben három kanócot, az ajtó megett egy lámpást, s midőn a köszönet félretakarították, 36. hordó löport találtak.

Fawkes rögtön vallatás alá vétetett, s midőn a király kérdezte tőle, mire való a pincében levő sok lőpor? szemtelenül felelte: „Hogy a skót koldusokat visszaugrassuk a hegyek közé, ahonnan előjöttek.“ Csak azt sajnálta, hogy nem volt ideje, különben Knewettet katonáival s magával együtt légbe röpítette volna.

Az összeesküvők, tervök felfedeztetését megtudva, Holbeach várába menekültek, Strafford grófságban, s ott Littleton Istvántól kértek menedéket. Walsh Richard, Worcester vicomte azonban fegyveresekkel üldözőbe vette őket. Catesby, Percy s a két Wright a csatázásban elestek, Graunt, Digby, Rookwood, Bates, Tresham, Littleton s a viaskodásban megsebesült Winter azonban elfogatván Londonba vitettek. Mindannyian kényszerítés nélkül bevallották tervöket. Tresham a jezsuita provinciálist Garnetet is felemlíté, ki utóbb anynit maga is bevallott, hogy az utolsó hat hónap alatt sokat érintkezett Treshammal.

A jezsuiták ez összeesküvésben óvakodtak becses személyeiket nyíltan veszélynek kitenni, de a per tárgyalása és elfogott levelezések biztos gyanút árasztottak Gerard János, Garnet Henrik, Oldekorn, Tesmond Oswald és Greenwel jezsuitákra. Nem lévén feltalálhatók, a törvényszék díjt tűzött ki felfedezésökre, mert a közérdek kívánta, hogy a szándékolt gaztett minden, még távolabb álló részesei is napvilágra kerüljenek. Garnet és Oldekorn a mérény meghiusultá-

nak hírére, egy inas kíséretében, egy Albington nevű lovag várába menekültek s ott egy kéménybe bújtak el, míg végre kézrekerülve Londonba vitettek. Inasuk útközben megölte magát.

I. Jakab tudta, hogy Garnet bizalmas viszonyban állt Catesbyvel, s meg volt róla győződve, hogy részes volt a tervben, de azért megparancsolta, hogy jól bánjanak vele. Garnet a börtönben kiméletes bánásmódban részesült. Megkísérték ravaszsággal venni ki belőle valomását. Társat adtak ugyanis melléje a börtönbe, egy megbízható embert, azon utasítással, hogy adja ki magát jó katolikusnak s a kormány ellenségének. Ez oly cifrán tudott káromkodni és oly keservesen szidta az eretnek kormányt, hogy a ravasz Garnet nem kétkedett igazhivőségében s levelet bízott rá egy nő számára, ki szintén a börtönben volt, s kivel e jezsuita azelőtt bizalmas lábon állt. E levélben röviden megírta neki amit vallott, meg hogy miről nem kérdezték, s utasítást adott neki, mikép feleljen egy dologra s mikép hallgasson el mást. Egy másik levelet a szintén elfogott pap Rookwood számára adott át e kémnek, melynek tartalma egészen jelentéktelennek látszott. Midőn azonban a papírt véletlenül egy gyertya lángja elé tartották, rögtön más sorok tűntek elő a közönséges tintával írt sorok közt, melyekben a jezsuita azt írta bűntársának, hogy ez utóbbi ügyre nézve egészen nyugodt, mert tudja, hogy a kormánynak nincsenek ellene szóló döntő bizonyítékok kezében.

Mindkét levél a törvényszéknek átadatott, mely azonban még ezzel sem érte be s új kedvezményekben

részesíté Garnetet. Ez egyszer Oldekornnal kívánt beszélni, ami megengedettett neki, de a két derék férfiú oly helyen bocsáttatott össze, hol két tanú őket titokban kihallgathatta. A törvényszék e társalgásból felvilágosítást nyert néhány addig homályos pontra nézve s másnap külön hallgatta ki a két foglyot. Garnet azt hitte, hogy a törvényszék csak gyanúra támaszkodik s makacsul tagadott mindent, mindig papi méltóságára hivatkozva. Oldekornra azonban bűnössége rábizonyítatván, a provinciális is kénytelen volt vallomást tenni, de Garnet ezúttal is kétértelműségekkel igyekezett magán segíteni és saját szavait mindenfelé magyarázta. Csak annyit vallott be, hogy vagy öt hónap előtt Greenwel Péter beszélt neki egy összeesküvésről s hogy Catesby általános kifejezésekkel említette előtte, hogy a katolikusok egy vállalatra készülnek vallásuk védelmében.

Kellőleg kihallgattatván Garnet, a legfőbb törvényszék elé állíttatott, hogy a vád főpontjai iránt ismételve kérdőre vonassék. Itt is azt mondta, hogy csak elejtett megjegyzéseket hallott az összeesküvésről, majd ismét azzal állt elő, hogy Greenwel csakugyan közölt vele egyes részleteket, de a gyónás alkalmával, s ennek titkát nem szabad elárulnia. Nottingham lord kérdezte tőle, vajon azt is elhallgatná-e, ha valaki más gyónná neki, hogy a királyt holnap meg akarja gyilkolni, mire a jezsuita azt felelte, hogy kötelessége volna azt titokban tartani; egyébiránt ő Greenwelnek lelkére beszélt, álljon el szándékától. Szóval Garnet apró mellékkörülményeket bevallott, de a lényeges pontokat makacsul ta-

gadta, míg végre saját kezeirásával bebizonyították neki, hogy Greenwel nem gyónásban beszélt neki az összeesküvésről; nem is bűn gyanánt vallotta be neki, hanem tanácskozott vele, mint valamely előtte már ismeretes dologról, melyben csak tanácsot és utasítást kér tőle; hogy ez és Catesby csak azért fordultak hozzá, hogy helyeslése által bátorságot öntsön társaikba; hogy a páter egy alkalommal Essex grófságban hosszasan beszélgetett a tárgyról Garnettel, s hogy Greenwel kérdésére, ki legyen a terv sikerülte után az ő védnökük s az ország kormányzója? Garnet azt felelte, hogy erről csak akkor lehet beszélni, ha egyszer tudják, mennyire sikerült a vállalat. Garnetre bűnössége ekként rábizonyíttatván, 1606. május 3-án Oldekornnal együtt kivégeztetett, míg Greenwelnek és Gerardnak sikerült szökés által megmenekülniök. Garnet a vesztő helyen, megijedve a haláltól még beszédet tartott a néphez, büntetését igazságosnak ismerte el, s elátkozta az összeesküvést.

E rendkívüli dolog természetesen roppant feltűnést okozott s a jezsuitáknak nagyon érdekökből állt övéiket ily borzasztó bűnös tervekben való részesség vádjától lehetőleg tisztára mosni. Annyi áll, hogy gyilkoló eszközökkel kezökből nem álltak ki nyíltan a síkra, sőt becses személyöket szokás szerint igyekeztek a veszély korlátain kívül tartani, de lázító iratok és hírek terjesztése, a szószék s mindenekfelett a gyóntatószék gonosz felhasználása, a büntettek eltitkolása s előmozdítása, tanács és bűnbocsánat osztogatása által ők voltak lelke, méztő szelleme a gaz vállalatnak. Bellarmin, a híres

jezsuita bibornok, Aquaviva generális és Juventius, Garnetet becsületes, tökéletes szerzetesnek festik, ellenségeinek nem kell hinni, mert azok protestánsok vagy az egyház más ellenségei. A szent gonosztévő védői nem átalálták azt sem hazudni, hogy Garnet sohasem vallotta be bűnét s még a vesztőhelyen is megesküdött ártatlanságára, s hogy a többiek közül is egy sem vallott jezsuitára. E hazugságokkal és ferdítéssel teljes védelmeken kívül a jezsuiták természetesen nem lehettek el anélkül, hogy Garnet kivégeztetésénél előfordult csudákat ne hirdessenek. Híven elmondják, hogy, midőn a provinciális felnégyeltetett, véréből egy csepp egy búzakalászra esett, s a kalászon rögtön megjelent Garnet arcképe oly híven visszaadva, amint az, szakértő festészek nyilatkozata szerint, csak isten keze által történhetett stb.

A parlament megnyitása alkalmával I. Jakab a trónról kijelenté, hogy jól tudja, miszerint a katolikusok nagyobb része hű és becsületes alattvalókból áll, kik a keresztyén és polgár kötelességeiről emelkedett nézetekkel bírnak s nem volnának képesek azokat megszegni, hogy azonban hűségök iránt annál inkább biztosítva legyen, szükségesnek látja tőlök egy eskü letételét kívánni. Ez eskü, mely utóbb más vallásúak által is letétetett, így hangzott:

„Ezennel őszintén s lelkiismeretem meggyőződésével isten és emberek előtt vallom és elismerem, hogy uralkodónk Jakab törvényes ura e királyságnak, s minden más birtokában levő országoknak és tartományoknak; hogy a pápának sem őnhatalmából, sem a ró-

mai egyház vagy az apostoli szék tekintélyénél fogva semmi módon nincs joga a királyt letenni, birodalmától s uradalmaitól megfosztani, külföldi uralkodót felhatalmazni arra, hogy az említett királyt megtámadják, őt vagy országát zaklassák, hogy nincs joga alattvalóit a hűség és engedelmesség kötelessége alól feloldani vagy bárkinek megengedni, hogy ellene fegyvert emeljen, lázzadást szítson, neki kárt okozzon, vagy hogy személye, birodalma, kormányja vagy egyes alattvalói ellen erőszakoskodást kövessen el. Ennélfogva, dacára minden kiközösítő ítéletnek, melyet a pápa vagy utódai, bármily okokból, vagy hatalmi előjogok alapján a király ellen kiadtak vagy kiadni fognának, s dacára a hűség és engedelmesség kötelessége alól történt feloldásnak, — őszinte hűséget és hódolatot fogadok ő felsége, utódai és maradékainak, s esküszöm, hogy őt és utódait minden összeesküvés vagy merénylet ellen, mely életök, koronájok vagy méltóságuk ellen, ily kiközösítő ítélet ürügye alatt, vagy más módon intéztetnek, tőlem telhetőleg védelmezni fogom. Igyekezni fogok minden, a király elleni árulást és összeesküvést, ha tudtomra esnék, felfedezni és ő felségének bejelenteni. Esküszöm, hogy teljes lelkemből istentelennek és eretneknek tartom s magamtól elutasítom azon tant, mely szerint a pápa által excommunicált vagy birodalmuktól megfosztott fejedelmeket alattvalóiknak szabad bármikép letenni és meggyilkolniok. Hiszem és lelkemben meg vagyok róla győződve, hogy sem a pápának, sem bárki másnak nem áll hatalmában engem ezen eskü alól egészben vagy részben feloldani. Elismerem és vallom, hogy törvényes

hatóságom kötelez jelen eskü letételére s fogadom, hogy ezen eskü pontjait, a szavak természetes jelentése szerint, minden kétértelműség és titkos tartalék nélkül magyarázom. Végre kijelentem, hogy mindezt jó indulattal, önkényt s a keresztyén hit igazsága szerint cselekszem. Isten engem úgy segéljen.“

Ez esküben, mint látjuk, a király csak azt kívánta, mi iránt minden királynak biztosítva kell lennie alattvalói részéről, hacsak magát s koronáját szüntelen veszélynek kitenni nem akarja; szomorú benyomást csak azon záradék tesz az olvasóra, mely a titkos tartalékot zárja ki, s mely a jezsuiták erkölcstelen, esküszegő eljárása által vált elkerülhetlenné, s bizonyítja, mennyire el volt terjedve e korbau a hazugság e gyalázatos tana. A katolikusok kevés kivétellel belátták, hogy ez eskü csak a legméltányosabb és alattomban értetődő kötelesegekre terjed ki és siettek azt letenni. A jezsuiták azonban V. Pál pápa parancsának engedelmeskedtek, ki örök kárhozattal fenyegetett mindenkit, ki ez esküt leteszi, és megtagadták annak letételét. A pápa két brevében adta ki fenyegetéseit s ágensei házról házra jártak az angol katolikusoknál, s őket a pokol kínyaival való fenyegetés által fellázítani igyekeztek. Ekkor lépett fel Bellarmin „A pápa hatalmáról“ szóló munkájával, s Jakab király esküjét személyesen védelmezte egy elleniratban. Gerson, Gretzer, Bekan, Suarez és más jezsuiták röpiratokkal árasztották el a közönséget, melyekben a pápa szemtelen igényeit védelmezték s őt minden királyok királyának kikiáltották. Bellarminnak erkölcstelen elvekre s históriai tények elferdítésére alapított munkája, mely

Spanyol- s Olaszországban és Németország egy részében elismerésre talált, Francia és Angolországban általánosan elvetetett.

Bellarmin könyvéből a jezsuiták új bátorságot s szemtelenséget merítettek, és Angliában nemcsak hogy a kivánt eskü letételét megtagadták, hanem azt még nyíltan istentelennek és eretneknek hirdették. Ehez járult, hogy a madridi angol követ jelenté, miszerint a Spanyolországban tartózkodó angol katolikusok nyíltan beszéltek, hogy nemsokára meg fognak királyuktól szabadulni; és ez időtájt csakugyan kísérlet is történt Jakabot vadászat alkalmával agyonlőni, ami nem sikerülvén, mérget próbáltak neki adni. Garnet Tamás jezsuita beutazta az országot s engedetlenségre ingerlé a népet a király rendeletei ellen, míg végre elfogatott és 1608-ban kivégeztetett. Ennyi gazság s a parlament sürgetései végre rábírták a királyt, hogy beleegyezzék a jezsuiták kiutasításába. A jezsuiták azonban most sem engedelmeskedtek s mint előbb, bennmaradtak az országban.

A jezsuiták különféle álruhákba bújva 'biztosították becses személyöket, s gaz garázdálkodásukat csak az angol catholicismus bánta meg. Erzsébetnek a katolikusok ellen intézett törvényei megújítottak, kimondott, hogy a katolikusok többé nem jelenhetnek meg az udvarnál, hogy csak tíz mértföldnyi távolságban Londontól lakhatnak, hogy egy békebíró által kiállított útlevél nélkül lakhelyöktől öt mértföldnél messzebb eső helyre nem mehetnek stb. E rendelkezések kétségkívül igazságtalanok és szigorúak valának, de a katolikusok azokat tisztán a jezsuiták haza- és felségáruló üzelmeinek kö-

szönhették. A jezsuiták minden lépése, melyet Anglia földén tettek, egyegy bűn volt az ország és nemzet ellen, s ha van valami rendkívüli azon rendszabályokban, melyekkel Anglia magát az isten nevében vétkező gonosztevők ellen biztosítani igyekezett, úgy annak csak azon szelidséget és mérsékletet találhatjuk, mely ez intézkedésekben nyilatkozik, azon korban, midőn a szárazföldön a győztes katholicismus máglyával, kópaddal és hóhérbárrdal üldözte a protestantismust, midőn az atlanti oceántól az erdélyi határokig nem volt egy talpalatnyi föld, melyet ártatlan vér ne fertőztetett volna be isten dicsőségére!

XIV. Fejezet.

(A jezsuiták kiűzetése Velencéből. — Ármányaik a köztársaság ellen.)

Ez időtájt Velence heves viszályba keveredett Rómával, és kitartása által végre győztesen kelt ki belőle. A republika már megsokallta volt népének a pápa javára való kizsebelését. Velence városában kétszáznál több templom és zárda volt, melyek a város földterületének felét elfoglalták. A papok adófizetés ellen pápai privilégiumokkal lévén biztosítva, ezáltal az adóteher mindinkább a szegény nép vállaira nehezedett. A köztársaság tehát betiltotta új templomok s zárdák alapítását, új szerzetek behozatalát s jószágadományozásokat a papság javára, miáltal a pápa haragját már magára vonta.

Ehez járult még három papi gonosztevő esete. Egy ágostai barát egy tizenkét éves leányon erőszakot követett el, aztán, hogy az őt el ne árulhassa, meggyilkolta, de felfedeztetvén, halálra ítéltetett. Egy más pap, Sarrabeno Scipio mindenkép igyekezett egy

patricius feleségét elcsábítani s ez nem használván, megkísérté erőszakot tenni rajta. Ez sem sikerülvén, dühében annyira megfélemedkezett magáról, hogy ruhájára nyilvános helyen egy gyalázatos képet akasztott. Ezenkívül azzal vádoltatott, hogy a vicenzai püspöki székhely üresedése idejében, a püspöki irodára alkalmazott törvényszéki pecsétet megsértette. E két jó madárnak méltó cimborája akadt Valdemarino Brandolino apátban, ki utonállással s rablással vádoltatott, azonkívül saját nővérén vérfertőztetést követett el s ráadásul apját, bátyját és egy szerzetes társát egy bandita által meggyilkoltatta. Mindketten börtönbe vették.

A keresztény vallásnak e lábbal tapodását a pápa el nem nézhette. Velence, midőn három reverendában járó gonosztevőt az igazság kezébe szolgáltatott, megsértette az egyház vétkezési szabadságát s ezért lakolnia kellett. V. Pál kijelenté, hogy hasonló dolgot meg nem tűr s kész életét áldozni az egyház függetlenségének fenntartásáért. Velence követe igyekezett a pápát észre téríteni, s bebizonyította, hogy hazája sosem adta fel jogát a papi gonosztevőket a világiakhoz hasonlóan megfenyíteni; de hiába. Pállal nem lehetett okosan beszélni. Két brevét küldött nunciusának Grimani doge számára. Az egyikben az említett gonosztevők szabadonbocsátását, a másokban azon kormányrendeletek visszavonását követelte, melyek a papi javakat tized alá vetették.

Grimani vita közben meghalt, s helyébe a pápa fellépése ellenére, ki az excommunicált köztársaságot

a doge-választástól eltiltotta, Donato Lénárd választatott. A köztársaság, hogy ügyének nyomatékot adjon, a vitás kérdéseket egyetemek és tudós theologusok elé terjesztette, kik mindnyájan helyeselték eljárását. Velence erre határozottan kijelentette a pápának, hogy eljárásától el nem áll, s mint eddig, úgy fog ezentúl is cselekedni. Pál szeretett volna engedni a férfiasan fel lépő köztársaságnak, de a jezsuiták, élőkön a hirhedt Bellarminnal, nem engedték észre térni. A velencei kormánynak általános kitételekkel élő decretumaiban ugyan a jezsuiták nem voltak megnevezve, de azért azokat magokra magyarázták, jól tudván, mennyi oka van Velencének őket távol tartani magától. Nem egyszer történt már, hogy a köztársasággal ellenséges lábon álló hatalmak annak váraiba barátokat, főkép jezsuitákat küldöztek, kik vallási ürügyek alatt be csempészve magokat, állami titkokat kémleltek ki s azokat rendszerint a spanyol udvarnak feljelentették. Továbbá épen a jezsuiták zsaroltak össze legtöbb vagyont, tekintélyes jószágokat szereztek magoknak, s házaik és kollégiumaik hercegi palotákhoz hasonlítottak. Nekik állt leginkább érdekökben a pápát makacsságra buzdítani s meg is tették. Rá is vették 1606-ban, hogy egy dühös átokbullát adjon ki a köztársaság ellen, mely egész Olaszországban kihirdettetett. Velence, az interdiktum kimondása után visszahíttá követét Rómából, a senátus a világi és szerzetes papság főnökeit maga elé idézte és szigorúan megtiltotta nekik a pápai kormány bármely rendeletét elfogadni, felbontani és kihirdetni, s meghagyta, hogy ami kül-

deményt Rómából kapnak, felbontatlanul adják át a kormánynak.

A köztársaság teljesen hadi lábra állt Rómával, s a papság, erélyt és határozottságot látva a kormányban, sietett engedelmeskedni. Az interdiktum dacára az istentisztelet celebráltatott, mint azelőtt. Csak a jezsuiták nem tudták magokat becsületesen viselni. Félig megfordították ugyan a köpönyeget, s hogy a pápával is, a köztársasággal is fenntartsák a jó barátságot, megígérték az istentisztelet folytatását, az interdiktum dacára, de ígéretüket meg nem tartották, s azzal álltak elő, hogy készek ugyan ígéretüket teljesíteni, de a misét nagy fontossága miatt nem lehet az istentisztelet általános kifejezése alá foglalni, s lelkiismeretők és a pápa iránti köteles engedmességök nem engedi meg, hogy tilalma dacára nyilvánosan misét mondjanak.

E kétkulacsosság méltó büntetéseül a senátus meghagyta nekik, hogy az egész országból takarodjanak el s a várost még az nap hagyják oda, s mindenkinek gályarabság terhe alatt megtiltotta velök közlekedni. A pátriárka vikáriusa elfoglalta a jezsuiták templomát s őket a kikötőben rájuk váró hajóig kísérte. Útközben még megkísértették a népet lázadásra bírni a senátus ellen, de a nép ahelyett, hogy elbolondította magát, szitkokkal és kőhajigálással felelt nekik, úgy hogy a jámbor pátereket fegyveres őrizet alatt kellett a hajóra szállítani.

A jezsuiták, szerzetőkben a kémkedési tudomány nagy tökélyre fejlődvén, már hírért vették a senátus

rendeletének, mielőtt még az kezökhöz jött volna. Felhasználták tehát a hátralevő időt arra, hogy a kapucinusokat hasonló ellenállásra ingereljék, elhítetvén velök, hogy az egész világ szeme rajtuk függ, minél fogva jó példával kell előre menniök. A tudatlan barátok bementek az ügyetlenül kivetett törbe, kijelentették, hogy szintén nem fogják az istentiszteletet folytatni, s gvardiányok elég együgyű volt nyiltan kimondani, hogy azt a jezsuiták tanácsára teszik; ninek következménye az volt, hogy utánok küldettek a jezsuitáknak. Egyszersmind elrendeltetett, hogy a jezsuitákat száműző senátusi végzés csak egyhangú határozattal legyen visszavonható.

A jezsuiták még arra is felhasználták az időt, hogy gazdagabb protektoraiktól útipénzt csajjanak ki, aztán becses egyházi edényeiket, öltönyeiket és drágaságaikat az útból eltakarítván, a spanyol követnél s más titkos barátaiknál deponálták, sok ezüstöt s aranyat beolvasztottak, hogy könnyebben magokkal lophassák s egy csomó iratot elégettek.

A szabadság és felvilágosodás ez esküdt ellenségei ki valának űzve az országból, de azért nem nyugodtak. Titkos híveiket minduntalan az ország határára hívták, hogy kémkedéseikről számot adjanak s lázító iratokat csempészszenek be, sőt némely merészebbek álruhában vissza is lopódtak. A senátus csakhamar megtudta, hogy Bariban, Parmában, Ferrarában, Bolognában, Mantuában és Palermoban szenvedélyes prédikációkat tartottak a köztársaság ellen s a népet isten haragjával és örök kárhozattal fenyeget-

ték, ha Velencéért háborúba megy. Kisült továbbá, hogy midőn Velence IV. Henriket Franciaország törvényes királyának elismerte, a senátorokat körülvették, s hízelmegések, fenyegetések és a bűnbocsánat megtagadása által rábírták, hogy vonják vissza elismerésöket. Visszaéltek a gyóntatószékkel, az asszonyokat betanítván, hogy kiközösített férjeiket ne engedjék magokhoz közelíteni, s a gyermekeket, hogy kiközösített apjoknak nem tartoznak engedelmeskedni. Kézre került egy jezsuitának a pápához írt levele s abból kiderült, hogy Velencében 300-nál több nemes ifjú, elcsábítva a jezsuiták által, pártján áll s kész hazája ellen minden parancsát teljesíteni. Midőn Bergamoból és Paduából váratlanul kiűzettek, a házaikban talált iratokból kisült, hogy hathetenként Rómába a generálisnak feljelentették mindazon állami és családi titkokat, melyeknek a gyóntatószékben tudomására jutottak.

A kézrekerült iratok alapján törvényszéki vizsgálat intéztetett a szerzet ellen. A fő vádpontok ellenők abban álltak, hogy a gyóntatószékben megtudott titkokkal visszaéltek, az ifjúságot iskoláikban tévútra vezették, hogy hízelmegés és fenyegetés úgy mint megvesztegetés segélyével az állam ügyeibe avatkoztak. E vádak alapján 1606. július 14-kén a köztársaságból örökre száműzettek.

Pál most egy furfangos eszközhöz folyamodott a köztársaság ellen. Általános jubileumot hirdetett, mely teljes bűnbocsánattal járt, de minden excommu-

nikáció és interdiktum alá vetett embert és országot eltiltott a mennyei kegyelem e bőséges forrásától. Az olasz nép szörnyű bolondja volt az efféle jubileumoknak s a pápa remélte, hogy a jezsuiták által titokban megdolgozott velencei köznép fel fog lázzadni a senátus ellen, melynek eljárása őt e rettenetes jótéteménytől megfosztotta. A jezsuiták utasításokat küldtek a köztársaság területén élő titkos híveikhez, jelentvén nekik, hogy szerzetőket a pápa felhatalmazta, hogy mindazoknak bűcsút adhatnak, kik nem kerülnek a misét és a köztársaság eljárását nyíltan rosszalják. Ugyanakkor és kapcsolatban ez ügygyel azonban egy más, igen veszélyes játékot is űztek; névtelen iratokban t. i. a pápát Antikrisztusnak nevezték el s a köztársaságot felszólították, váljon el a kuriától. A velenceiek jelszava volt ugyan „előbb vagyunk velenceiek, aztán keresztyének,” de azért a jezsuiták tudták, hogy a köztársaság keményhitű katolikusokból áll s esze ágában sincs Rómától elszakadni. E névtelen iratok célja tehát az volt, hogy azok a senátusnak tulajdoníttatván, a köznepet fel lehessen ellene lázítani. A senátus azonban visszautasította a bennök kimondott elveket, s jutalmat tűzött ki szerzőik felfedezésére. Midőn ennek folytán kiszült, hogy e röpiratok a jezsuitáktól erednek, a senátus 1606. augusztusban mindenkinek, kor és nemkülömbiség nélkül, szigorúan megtiltotta velők levelezni, s meghagyta, hogy a külföldi jezsuita intézetekben tanuló velenceiek rögtön visszatérjenek.

A pápa e viszályban mindenekfelett Spanyolor-

szágra támaszkodott, mely setét fanatizmusa és világuralmi törekvései folytán egész Európa gyűlöletét magára vonta volt, miért is a hatalmak a pápát engedékenységre intették Velence irányában. Midőn végre Francia- és Angolország kijelentették, hogy segítségére fognak menni Velencének, a pápa megijedt s örömmel fogadta el az alkudozások vitelére a Henrik által küldött Joyeuse bíbornokot.

Páter Cotton, Henrik gyóntatója azonban titokban lelkére kötötte a bíbornoknak, hogy a jezsuiták visszafogadtatását foglalja bele a Velencével kötendő egyességbe. A pápa természetesen szintén pártfogásába vette a szerzetet; de a senátus egy hajszálnyit sem engedett végzéséből s kimondta, hogy a jezsuiták teljesen külön és oly fontos okokból száműzettek örökre az országból, melyek az interdiktummal semmi összefüggésben nem állnak; miután nem mint papok, hanem mint lázítók és alkotmány sértők büntetettek meg. A pápa jó ideig ingadozott, de végre tanácsosnak látta jezsuitái rovására engedni. A köztársaság nem vonta vissza a száműzési ítéletet s így a jezsuiták számára nem maradt hátra egyéb, mint időről időre álruhában lopódzni az országba, s titokban áskálódni isten dicsőségére.

A Velence és Róma közti vita Franciaország közbenjárására kiegyenlítettett. Joyeuse bíbornok megjelent a senátus előtt, és kijelentette a pápa nevében az interdiktum beszüntetését. A velenceiek nem engedték magokat ünnepélyesen absolváltatni, s Ró-

ma úgy segített magán, hogy Joyeuse bíbornok, midőn a senátus előtt megjelent, titokban köpönyege alatt keresztet csinált, — mi által Róma a senátust minden bűntől feloldottnak tekintette, és így irói mai napig azt állítják, hogy Velence ünnepélyes absolutiót kapott.

XV. Fejezet.

(Jezsuita összecsküvések Japánban. — Ricci Chinában. — A jezsuiták mint mandarinok. — A chinai jezsuiták fellázadása a pápa ellen.)

Mielőtt az európai jezsuiták történetét folytatnók, vessünk egy pillantást ázsiai gazdálkodásukra. Japánban Jasso Ferenc halálakor hagytuk el őket, hol az alkirályok és helytartók egymás iránti féltékenységet ügyesen ki tudták zsákmányolni. A portugallok, tudván, hogy királyuk az udvarral otthon egészen jezsuita kézben van, meghunyászkodtak e barátok előtt, mit látván a japánok, kik maradandó kereskedelmi viszonyt akartak kötni Portugallal, szintén hízelegni kezdtek nekik. Több helytartó megkereszteltette magát s egy egy csomó alattvaló követte példájokat, ami a türelem e házájában minden baj nélkül megtörténhetett. Három ilyen alkirály által — Bungoból, Aranából és Omurából a jezsuiták 1585-ben követséget küldettek a pápához, XII. Gergelyhez, mivel kettős célt akartak elérni. Egyrészt bámulatba ejteni Európát a jezsuiták ázsiai hódításai és eredményei felett, másrészt a japániaknak

túlhajott fogalmakat nyújtani a pápaság nagyságáról és hatalmáról; és egyelőre mindkét célt el is érték.

De a japánok csakhamar rájöttek, hogy a portugallok viszálykodást igyekeznek szítani a birodalom nagyjai közt, hogy aztán az egészet annál könnyebben kezökbe keríthessék. A bonczok észrevéve, hogy a nép közt a felfogás terjedni kezd, siettek azt a maguk javára felhasználni s a jezsuitákat szenteskedéssel és vétkes politikai üzelmekkel vádolták. Végre azokkal együtt kiket régi vallásuktól elcsábítottak, kiutasítottak a birodalomból, de mint Európában, úgy itt is meg tudtak maradni az országban. Azt azonban nem tudták meggátolni, hogy megtérített híveik, kik a keresztyénségből néhány szembeszökő külsőségen kívül egyebet nem ismertek, vissza ne térjenek apáik vallására.

Ha csakugyan a vallás terjesztése lett volna a jezsuiták célja, megtűrték volna magok mellett más szerzeteket is, melyek ugyanazon cél előmozdításán működtek. Miután azonban a hatalom és befolyás monopoliuma képezte törekvéseik tárgyát, féltékenyen néztek mindenkit, kiben concurrenst láthattak; s midőn V. Pál Sotelo ferenci-barátot nevezte Japán püspökévé, ezt addig rágalmazták, míg végre börtönbe vetetett s ott meghalt.

Nem a vallás terjesztésében, hanem politikai és financiaális törekvéseikben veszélyes concurrenseket nyertek a jezsuiták a hollandusokban, kik szintén megtáldták a Japánba vezető utat s most úgy mint a portugallok, az egész kereskedést az országgal magokhoz ragadni igyekeztek, mialatt a jámbor atyák japáni

híveiknek vallási kötelességökké tették, csupán a portugallokkal kereskedni. A jezsuiták írói vádolták a hollandokat, hogy meghiusítottak minden fáradságot, melyet ők a keresztyénség elterjesztésében ott kifejtettek s hogy a „vértanúk“ minden vére ömiattok hiában folyt. Pedig ennek első sorban a jezsuiták voltak okai. Első dolguk itt is világi javak szerzése volt. Előkelő családok fiait házaikba csalogatták, tudván, hogy ben-szülőtt missionáriusok által jobban szaporíthatják azok számát, kiket isten nevében megadóztathatnak. Az evangéliummal nem törődtek, s oly gyárilag üzték a térítést, hogy Crasset szerint 1587-ben már 200,000 olyan ember volt Japánban, kiket a jezsuiták keresztyéneknek neveztek. Három évvel utóbb e számból 20,000-en kivégeztettek, de nem vallásuk, hanem veszedelmes politikai irányuk miatt.

A jezsuiták nem egy örök istent hirdettek, ki az égben lakik; ezt a japáni hatalmasok szívesen megtűrték volna, de mindenekfelett annak a földön lakó mindenható helytartóját, ki már egyszer egy világrészt elajándékozott, kihez követségeket küldtek s ki iránt tiszteletet és feltétlen hódolatot követeltek. E mindenható földi viceistennek eszébe juthatott volna bármikor Japánt is elajándékozni valakinek, s csak természetesnek kell találnunk, ha Japán császára attól tartott, hogy még veszedelmes összeütközésbe jöhet ezen előtte addig ismeretlen földi istennel, és saját álláspontjáról kiindulva úgy okoskodott, hogy jobb lesz a bajnak néhány ezer keresztyén megöletése által elejét venni. Magában az udvarban is voltak egyesek, kik azon gyanúban áll-

tak, hogy titkon a jezsuiták által alakított felekezethez tartoznak, s kik titokban tartották keresztyén voltukat, hogy annál nyomatékosabban mozdíthassák elő az idegen bonczok érdekeit. Előbb utóbb be kellett következnie a katasztrófnak..

A jezsuiták egy hollandi iroda tulajdonosát, Caront azzal vádolják, hogy egy levelet juttatott az udvar kezébe, melyet egy hollandi kapitány adott neki, ki azt egy Japánból St. Goa-ba vitorlázó portugál hajótól vette el. E levélben a keresztyéneknek, kik addig már 400 ezer főre felszaporodtak, általános felkeléséről s a császár meggyilkoltatásáról volt szó.

E válságos időkben a jezsuiták oly kapzsiságot mutattak, mely veszedelmessé vált rájuk nézve. Egy befolyásos udvari ember négy fiával együtt keresztyénné lett, s midőn legifjabb fia súlyosan megbetegedett, azt egy falusi jószágára küldte jezsuiták kíséretében. Atyjok meghalván, idősebb két fia az apai örökség ezen részét is el akarta foglalni, de a páterek nem akarták azt kiadni s a két fiatalabb fiu, kiket jezsuita nevelőik eszközökkel dressiroztak, a barátok pártjára álltak. Az idősebb testvérek panaszt tettek a császárnál, mondván neki: „Sem a családok vagyona, sem a birodalom nyugalma, sem az uralkodók élete nincs biztosságban, míg minden portugall, azon benszülött japániakkal együtt, kik e tanok által már megmérgeztettek, ki nem írtatik.” Egyúttal átadták a királynak a Caron által felfedezett levelet.

Erre minden tartomány helytartójához rendelet küldetett, hogy az idegen és benszülött keresztyéneket

irtsák ki. Az udvarnál tartott kémjeik által e parancsról értesítettén, a jezsuiták által elcsábított két ifjú gyorsan összeszedett 37,000 keresztyént s azok élére állt, de a sereg a császár túlnyomó hadserege által szétveretett s csak keveseknek sikerült a hegyekbe menekülve életüket megmenteniök. A jezsuiták természetesen koholmánynak mondják a Caron által felfedezett levelet. De valjon honnan vett volna két ismeretlen fiatal ember egyszeribe egy 37,000 főből álló sereget, ha nem lett volna a felkelés előkészítve? Mi lehetett ez egyéb egy előrekeszített vállalatnál, mely csak azért szenvedett oly gyorsan hajótörést, mert ideje korán felfedeztetett? A japáni kivégzettek nem a vallás vértanúi, hanem politikai összeesküvés áldozatai valának. A jezsuiták egész Európát betöltötték jelentéseikkel a japáni keresztyének számának mesés szaporodásáról, ami lehetetlen lett volna, ha a kormány gátakat gördít tevékenységek elé, vagy épen üldözi a keresztyéneket. Az egyszerre kitörő üldözésnek tehát más, a vallás ügyétől idegen okának kellett lennie. Ez a jezsuiták önzésében rejlett, törekvésökben: az uralmat magokhoz ragadni, s elnyomni, kifosztani azokat, kiknél vendégszerető fogadtatásban részesültek. A jezsuiták voltak kizárólagos okai mindazon viszontagságoknak, melyeket a keresztyéneknek ez országban s egyebütt Ázsiában eltűrniök kellett. Ők tették a keresztyén nevet Japánban oly gyűlöltté, hogy az idegennek, midőn a birodalom partjára lép, a felfeszített Krisztus képét meg kell tapodnia s ráköpnie, bizonyságául annak, hogy nem tartozik azon felekezethez, mely az állam ellenségének bizonyítá magát. — Valjon tették-e

ezt azon jezsuiták is, kik különféle ürügyek és álarc alatt utóbb az országba lopództak? talán ezt is megtették a „lelki reserváta“ segélyével.

Japánon kívül nem vesztették a jezsuiták szem elől Jassonak, Chinára táplált terveit sem, és 1581-ben sikerült is néhány jezsuitának Guang-tang tartomány Chao-Ching nevű városában letelepedni. Előkelő szerepet játszott köztök Ricci Máté, ki a chinaiak nyelvével s szokásaival már előbb megismerkedett s tanult matematikus és mechanikus volt, minek utóbb jó hasznát vette. Ricci Rómában lépett a szerzetbe. Az újoncok mestere páter Valignano csakhamar jelentékeny tehetséget fedezett fel benne a mennyiségtan és mechanika iránt, s tanácsolta neki, igyekezzék magát a tudományokban lehetőleg kiképezni, mert a chemia és csillagászat után ezek birnak Chinában és Japánban legnagyobb tekintélylyel. Ricci mindkettőben kiképezvén magát, St. Goa-ba ment a chinai nyelvet megtanulni, melyre négy évet áldozott, aztán egy láma, vagyis Fo-isten papjának ruhájában Chao-Chingba ment. A chinaiaknál két vallás volt uralkodó. Az egyik Fo-é volt, sok istennel, csudákkal és babonákkal s apáca és barát-klastromokkal, melyek sokban hasonlítottak a római intézményekhez. A másik, Kong-fu-tse vallása, bálványimádástól, csudáktól és babonától ment, oly erkölestannal bir, mely sokban hasonlít Krisztus eredeti tanaihoz. Az elsőhöz a miveletlen nép nagy tömege ragaszkodott, a másodikhoz a művelt osztályok tartoztak, kik vallásuk alapítóját, Confuciust, bár csak embernek tartották, majdnem isteni tiszteletben részesítették.

Ricci kezdetben csak számtanban és mechanikában tanította az ifjúságot, aztán katekizmust írt chinai nyelvben, melyet lehetőleg Confucius tanaihoz alkalmazott. A szentháromságról, Krisztus születése s menyemeneteléről s a megváltás művéről szó sem volt benne. Ezután egy gazdag tudóséhoz hasonló öltözetben Nankingba ment, lerakva magáról mindent, ami európai származását elárulhatná. Miután gyógyítással is foglalkozott, itt egy előkelő mandarin hívatta, kinek beteg fiáról a chinai orvosok már lemondtak, és Riccinek sikerült a kuruzslással megrontott ifjú egészségét helyreállítania. A mandarin hálával elteltten felszólította őt, menjen vele Pekingbe, a birodalom fővárosába, ami már régóta fővágya volt a jezsuitának. Oda is ment 1595-ben s az előkelő világ nagy álmélkodással nézte azon csudálatos dolgokat, melyeket neki produkált. Legnagyobb feltűnést okozott egy harang, mely az időt mutatja s magától üt, — vagyis egy közönséges kakukkos óra, minőt még a mennyei birodalom nem látott.

Van-lié császárhoz is eljutott a csudálatos műnek híre, és Riccit meghívta az udvarhoz, ki sietett a csudás órát néhány phisikai csecsebecsével együtt az ég fiának ajándékozni. Alig távozott el a jezsuita, a császár neki feküdt a szép ajándéknak. Előre-hátra tolta mutatóját, üttette, összehívta felésegeit, kik szintén megbámulták a csudát s annyit piszkálták, hogy egyszerre megállt. A császár elszomorodva a bűvészt küldött s midőn az megjelent, az órára mutatva mondá neki: „Meghalt!” — A jezsuita feltalálta magát. „Ha az ég fia parancsolja, ismét élni fog” mondá s néhány óra múlva

visszahozta a császárnak a megigazított órát. Az egész udvar belebolondult az új mesterműbe. Ricci ezt észrevévén, rögtön megrendelt Európában egy csomó kakukkos órát s néhány jezsuitát. Ő az udvarnál fő órafelügyelővé neveztetett, s feladata lett az órákat felhúzni és az elromlottakat kijavítani. Lassanként előállt vegyészeti s számtani ismereteivel is, kalendáriumot készített, föld-abroszt csinált Chináról, az elsőt, melyet a világ látott; mire a császár udvari mandarinná nevezte, egy nagy házat ajándékozott neki, hogy benne kollégiumot nyisson, melyben csillagászok, matematikusok, vegyészek, optikusok s más művészek képeztesse.

A páter hájtott hasznót a chinaiaknak, de a keresztyénséget nem terjesztette az országban. Itt a jezsuiták sohsem léptek fel a pogány szokások és erkölcsök ellen. Tanítványaik ezek szerint éltek, imádták házi isteneiket, résztvettek hazai vallásuk ünnepeiben s ha megbetegedtek, Fo papjaitól adattak magoknak utalványt az üdvösségre. Az idősebbek több feleséget tarthattak, sőt nővéreikkel is összaadhatták magokat. A jezsuiták beérték vele, ha eltűrték, hogy a keresztvíz fejökre öntessék; ezenkívül egy jezsuitát kellett lelki tanácsadónak fogadniok, egyebekben élhettek kedvök és kényök szerint. Ezért a jezsuiták megigérték nekik, hogy a túlvilágon örök üdvösségben fognak élni, a földön pedig Európa minden művészetét megtanulván, földieik felett ki fognak tünni s a császár kénytelen lesz őket alkalmazni a legfőbb hivatalokra. Ennél kényelmesebbé az új vallást még sehol sem tették a jezsuiták.

Ricci nagy tekintélyre vergődött s nemsokára enge-

délyt kapott több más városban is alapíthatni kollégiumokat. A boncok azonban kezdtek bizalmatlanul tekinteni a betolakodott jövevényekre. A jezsuitáknak azonban sikerült a magok részére hódítaniok egy heréltet, ki nagy tiszteletben állt a császár nejénél s ezek által igyekeztek egy határozó csapást mérni ellenfeleikre. A dolog jól is indult, midőn egyszerre ügyök gyorsan megfordult.

Egyszerre egy iratot kezdtek terjeszteni, mely igen nyers kitételekkel támadta meg a császárt. Ez kutattatni kezdte szerzőjét s a jezsuiták egy boncra fogták a dolgot, kiről tudva volt, hogy leghevesebb ellensége a szerzetnek. A jámbor bonc, kinek semmi része nem volt a bűnös iratban, halálra botoztatott.

De nemcsak a boncokkal keveredtek a jezsuiták viszálykodásba, hanem keresztyénekekkel is. A makaoi püspöki vikariátus uralomvágygyal vádolta a jezsuitákat, miáltal a különben is bizalmatlan chinaiak gyanakodni kezdtek, s a jezsuiták gyakori és titkos utazásaik e gyanút még növelték. A kormányzó tehát Martinez Ferenc jezsuitát egy ily titkos utazása alkalmával elfogatta és agyonbotoztatta. Pater Longobardi csak nehezen tudta ugyanezen sorsot elkerülni. Riccinek sikerült ármány által kivinnie, hogy a kormányzó tette hivatalosan elhamarkodásnak nyilvánított, mi által a szerzet becsületének a külszínre nézve megadtott a kellő elégtétel. Ricci azonban nem sokáig élvezte diadalát, mert 1610-ben meghalt, s a császár pompás sírkövet állított neki a császári órák felhúzása körül szerzett érdemeiért.

Kevéssel utóbb a császár is meghalt s utódja Tieng-ki nem sokat törődött a jezsuitákkal. Kiang-han helytartója, ki Nankingban székel, 1615-ben egy emlékiratban bevádolta a jezsuitákat az udvarnál s mindjárt hozzálátott kiűzésökhöz, kollégiumaikat becsukatta, templomaikat leromboltatta, s egy csomó jezsuitát a bambusznáddal megismertetett s hajón Macoba szállíttatott. Hasonló sorsban részesítette őket Guang-Tang helytartója. Az említett emlékiratnak igen fontos dolgokat kellett tartalmaznia, mert annak folytán a császár kiadta a kiutasítási rendeletet, dacára annak, hogy az udvari jezsuiták nagy tekintélyben álltak mint csillagászok, zenészek s több effélék. A császár nem-sokára meghalt és sokan azt hiszik, hogy a jezsuiták keze által.

Ez időtájt a tatárok a birodalomba törtek s chánjok megverve a rosszul hadakozó császári sereget Peking közeléig nyomult előre. Ekkor Seu mandarin, ki Candidenak keresztelt leánya révén teljesen a jezsuiták kezében vala, azt tanácsolta a császárnak, hogy kérjen segílyt a portugalloktól, mert minden nemzetek közt ezek értenek legtöbbet a tűzérséghez; s a segíly fejében engedjen a keresztyéneknek szabad vallásgyakorlatot, a jezsuitáknak pedig akadálytalan letelepedést a birodalomban.

Tum-Lié, Van-Lié császár unokája Chan-Sy tartományban császárrá kiáltatta ki magát s a jezsuita páter Cofler rögtön hozzá sietett, magával vive a jezsuita doktor Luccát s több műszaki tisztet s néhány barátot, kik egyszersmind tiszték voltak, s kiket a ma-

caoi helytartó küldött neki. A keresztyének segélyével, kik már erős pártot képeztek, a jezsuiták a praetendensnek oda ígérték az egész birodalmat, ha magát feleségeivel s gyermekeivel együtt megkeresztelteti; amit azonban ez, nehogy a chinaiakat maga ellen ingerelje, megtagadott. Midőn serege megveretett, beleegyezett, hogy két felesége s gyermekei megkereszteltessenek, minek fejében Lucca egy keresztyén sereget ígért gyűjteni. A császárnék Helena és Anna nevet kaptak s az elsővel Cofler levelet is íratott VII. Sándor pápának, melyben őt egész China alázatos hódolatáról biztosítja. A trónörökös Tam-Tim Constantinnak kereszteltetett, és Cofler szószerint ezt jövendőlte neki: „A gyermek, ki hasonlóan isten fiához, éjfélkor született, mindenben szerencsés lesz s naphoz hasonlít, mely ragyogását egész Chinára ki fogja terjeszteni.”

Mindezekből közönséges ember azt hinné, hogy a jezsuiták teljes lélekkel Tum-Lié pártjához csatlakoztak. De a jezsuitáknak több eszköz volt, semhogy a másik párttal elrontsák a dolgot, midőn még nem lehetett tudni, melyik fog győzni. Alig foglalta el Litse-ting Pekinget, midőn Bsan-Quei, a legutóbbi császár testvére a Mandzsurságban nagy sereget szedett össze, Pekinget ostrom alá fogta és Li-tche-tinget lemondásra kényszerítette. A győző azonban gyorsan meghalt s fia Sun-tsin megindult China többi tartományait meghódítani, de babonásságában Schall Ádám jezsuitának, ki Pekingben a csillagászat tanára volt, megparancsolta, hogy kérdezze meg a csillagokat, aki is a legfényesebb győzelmeket jósolta meg neki. Sun-tsin csakugyan egy-

másután meghódította a tartományokat, végre Tum-Liét is elfogta s családotul együtt megölette, ki nem véve Constantint sem, kinek egész Chinát be kellett volna ragyognia. A jezsuiták, kik a legyőzöttnek udvarában álltak szolgálatban, minden cerimónia nélkül átmentek a győzőhöz, és pedig Schall parancsára, ki a generálistól titokban a chinai missió generális vikáriusává neveztetett. Ha Tum-Lié győzött volna, természetesen ehhez pártoltak volna át.

A jezsuiták most hatalmuk tetőpontján álltak. Schall Ádám legfőbb rangú mandarinná neveztetett, egyszersmind az európai boncok elnökévé, a birodalmi matematikusok törvényszékének főnökévé lett, s engedélyt kapott bármily dologban közvetlenül Sun-tsinhez fordulhatni, amit az udvar legfőbb méltóságai csak írott folyamodásokkal tehettek. Schall ezentúl nyilvánosan, csak pompás drágakövekkel megterhelve, ragyogó palankinban vitetve jelent meg, előtte testőrök jártak, kik a népet bambuszbottokkal kergették szét útjából, ha nem sietett tiszteletteljesen helyet csinálni. Pater Verbies hasonlóképp magas hivatalt kapott.

Az ugorkafára ekként felkapott jezsuiták collégiumaikban matematikai eszközöket, órákat, zongorákat készítettek, építészeket, zenészeket, mechanikusokat, orvosokat sőt diplomátákat is neveltek, kiket Kong-hi, a császár fia és Schall tanítványa szívesen használt szolgálatra. Verbies ágyúkat öntött, melyek jobbak valának a chinaiaknál, s a jezsuiták azokkal saját collégiumaikat erősítették meg. Nyolevan évvel Ricci megérkezése után már harmincnyolc kollégiummal s százötven templommal bírtak, de a keresztyénség terjesztésére nem tettek semmit.

A hollandok ez időtájt kísérletet tettek Chinával kereskedelmi összeköttetésre lépni, de a jezsuiták, tartva a concurrentiától, oly alaposan elrágalmazták őket, hogy a császár elfogadta ugyan a követeket ajándékaikkal együtt, de őket siker nélkül ismét haza küldte. A páterek mindenkép igyekeztek a befolyás monopoliumát megtartani, de azért 1633-ban Morales János dominikánus és Antal kapucinus mégis eljöttek Chinába a keresztyénséget hirdetni, s megborzadva látták itt a jezsuiták gazdálkodását. E papoknak nem fért fejökbe miként lehet az állítólag keresztyénségre térteknek megengedni, hogy pogány szokásaik szerint éljenek, hogy Confuciusnak s halottaiknak chinai módra áldozzanak s a chinai és római istent együtt vagy felváltva imádják. Midőn Morales emiatt szemrehányásokat tett a rektornak, csak gúnyt és csúfolódást kapott válaszul. Rómába visszatérve X. Ince előtt lefestette a jezsuiták keresztyéntelen üzelmeit Chinában s őt kérte, ítélne a dologban. A pápa a dominikánus részére döntötte el a kérdést, s ez nagy örömmel ment ismét „a közép birodalmába“ azon reményben, hogy a jezsuiták engedelmeskedni fognak. Ezek azonban páter Mártint Rómába küldték, s miután időközben a jezsuitabarát VII. Sándor jutott a pápai trónra, ezzel pedig könnyű volt elhitetni, hogy a jezsuitákat galádul rágalmazták, a csalhatatlan pápa elődjével ellenkező értelemben ítelt. Egy csomó polemikus irat jelent meg, éveken át elkeseredetten folyt a harc a két fél közt, míg végre XII. Ince a jezsuitákat kárhóztatta s e végzését Rómában kihirdettette. Maigrot Károly pápai vikárius

1693-ban Chinában kihirdettette, hogy XII. Ince a chinai keresztyéneket azon pogány szokásoktól, melyeket nekik VII. Sándor megengedett, szigorúan eltiltja s e rendelet minden áthágójára ünnepélyesen átkot mondott. És mit tettek erre a jezsuiták? Ők ugyan feltétlen engedelmességet fogadtak a pápának s őt akárhányszor az ég, föld és pokol urának nevezték, most azonban változatosság kedvéért üldözőbe vették a pápai vikáriust, s az előny részökön volt, mert nagy befolyással bírtak az udvarnál. A keresztyének Európában úgy, mint Chinában megbotránkoztak e vita felett, s XI. Kelemen Tournon Maillard Tamás antiochiai címzetes püspököt küldte Chinába, hogy a vitás kérdést megvizsgálja s tett tapasztalásaihoz képest intézkedjék. Maillard buzgó pap volt s teljes életében a jezsuitákhoz ragaszkodott, kiknek ennél fogva reményök volt, hogy az ő javukra fog itélni. Körül is vették hízeltételeikkel, de midőn Tournon úzelmeiket istenteleneknek, pogány szokásaikat kárhózatósaknak nyilvánítá, addig rágalmazták őt a császárnál, míg ez a püspököt börtönre yettette, hol a jezsuiták mérgezett csokoládé segélyével a másvilágra expedálták.

Rómában elbámultak a szerzet engedetlensége felett, mely különös engedelmességet fogadott a pápának, sőt Tamburini generális 1711-ben assistenseivel és prokurátoraival együtt a pápa lábai elé vetette magát, őt a szerzet legmélyebb hódolatáról biztosítá s megígérte neki, hogy minden meg fog történni, amit tetszenie fog megparancsolni, főkép a chinai pogány szokások tekintetében. A generális egyszersmind ki-

jelentette, hogy így beszél és így gondolkozik vele együtt az egész szerzet, s ezt írásban is adta, melyet mindnyájan aláírtak.

Igy történt Olaszországban. Chinában azonban folytatták amint elkezdtek, mert jól tudták, hogy ha híveikből valódi keresztyéneket akarnának csinálni, egész gazdálkodásuknak rögtön vége volna, ami nagy anyagi veszteséggel járna a szerzetre nézve. A pápa Mezzabarba Károlyt 1719-ben apostoli követi felhatalmazással Chinába küldte, hogy határozottan lépjen fel és végleg hozza rendbe az ügyeket. E felhatalmazást arra használták fel a jezsuiták, hogy Kong-hi császárral elhitették, miszerint a pápa fennhatóságot követel magának China felett. Mialatt Tamburini generális Rómában a pápa lábai elé borult, s őt a szerzet mély hódolatáról biztosítá, Chinában a jezsuiták a pápa követjét még keservesebb sorssal fenyegették, mint aminő Tournont érte. A chinai jezsuita Fan Lajos plane elég szemtelen volt Mezzabarbának nyíltan szemébe mondani: „A pápa úgy látszik uralkodni akar mindenek felett. S valjon mi az a pápa? Egy bolond, ki még a hollandokat és angolokat sem képes engedelmességre szorítani, s ő akar Chinában úr lenni? Majd teszünk mi erről. A hollandoknak és angoloknak volt eszköz, midőn a római szék iránti engedelmséget felmondták.”

Fan Lajos bennszülött chinai volt, és saját álláspontjáról s a jezsuitáktól nyert oktatása értelmében igaza is volt. Simonetti jezsuita még tovább ment és nyíltan fenyegetődzött: „Ha a pápa Jézus

társaságát zaklatni merészelné, ez kénytelennek látná magát bebizonyítani az egész világ előtt, hogy mire képes.“ Társa Mourao pedig hozzátette: „Nem értem, mikép tehet a pápa jó lélekkel ily intézkedéseket. Kétséget nem szenved, hogy terhes halálos bünt követett el, midőn e bullát kiadta, mert ha ennek tartalma szerint élnénk, missiónk rögtön semmivé lenne.“

Mezzabarba ötször volt Kong-hi császárnál audienceán s ez igen okosan felel é neki: „Miként is lehetséges, hogy a pápa chinai szokások felett itélni akar, melyeket sohasem látott s melyekről semmi személyes ismeretekkel nem bír? Mit mondana a világ rólam, ha európai ügyekben itélni akarnék?“ A pápa csalhatatlansága s a szentlélek sngalmazása tekintetében oly célzásokat tett, melyek a követet zavarba hozták, mert be kellett látnia, hogy a csalhatatlan VII. Sándor megengedett és helyeselt oly dolgokat, melyeket az ép oly csalhatatlan XI. Kelemen kárhoztat és istentelennek nevez, s a pápát végül vak vadásznak nevezte, aki jó szerencsére lövöldöz a levegőbe. A körülötte álló jezsuiták hangosan nevettek a császár ezen ötlete felett, a követ pedig térden állva irult-pirult a chinai felség előtt.

A jezsuiták a főembereket oly bizalmatlanokká tették Mezzabarba iránt, hogy ez a palotában folytonos felügyelet alatt tartatott, és senki sem bocsáttatott hozzá a jezsuitákon kívül, kik keserű szemrehányásokkal hámozták el. Végre visszautazott Rómába, diadalmi jelül nem vive magával egyebet, mint a megmérgezett Tournon csontjait.

A pápa tehát semmire sem ment feltétlenül engedelmeskedő jezsuitáival. De ezeknek is lejártak arany-napjaik Chinában. Kong-hi császár meghalt, s utóda Yong-thing nem nagy barátja volt a jezsuitáknak, mert volt alkalma tapasztalni, hogy elődje azon mértékben vesztette el népe szeretetét, melyben a jezsuitákat s felekezetőket pártolta. S e tekintetben Kong-hi sokra is ment, még a dynastia hercegei s az első főurak sem járhattak hozzá oly szabadon, mint e jámbor missionáriusok.

Most tehát nyiltabban fel lehetett lépni a betolakodók ellen, s China első hatósága „az erkölcsök törvényszéke,” melynek beleegyezése nélkül a császár törvényt sem nem hozhat, sem el nem törölhet, újlag megvizsgálta a szerzet ellen támasztott fővádakát. A keresztyénségnek általában szemére vetették, hogy alá-ássa az állam alapjait, a jezsuitáknak pedig különösen, hogy a békét szüntelenül zavarják, s a népet zsarolják. E törvényszék ítélete elegendő világot vet a jezsuiták chinai gazdálkodására. Kimondta, hogy csak azon missionáriusok tűressenek meg továbbra is, kik az udvarnál élnek s mint naptárkészítők és matematikusok az államnak hasznot hajtanak, mindazok azonban, kik a tartományokban tartózkodnak, templomokat építenek s a mindkét nemű tudatlan tömeget elcsábítják, mint veszedelmes emberek kiutasíttassanak. Ennek folytán a jezsuiták kiexpediáltattak az országból, csak az udvari jezsuiták maradtak benn, folytatták a kalendárium-csinálást és tömték zseböket, mert mindhárom pekingi házuk egyenként 50,000 tallér évi jövedelmet hozott.

Ezekén kívül maradtak még az országban néhányan, kik titokban foglalkoztak a keresztyénség terjesztésével, de általános utálat tárgyává lettek kicsapongó életmódjuk miatt. A nankingi püspök XIV. Benedeknek keservesen panaszkodott e jezsuiták mély erkölcsi süllyedtsége felett, kik a gyóntatószékben s azon kívül csak leányok csábításával foglalkozniak. Az udvari jezsuiták azonban, abba hagyva a vallás terjesztését, tovább élték világukat, s még 1780-ban páter Hallenstein mandarin volt és a pekingi matematikai törvényszék elnöke.

XVI. Fejezet.

(Keletindiában. — A jezsuiták mint bramánok. — Viszályuk a pápával. — Az indiai missio botrányai. — A szerzet gazdagsága. — A jezsuiták mint kereskedők és uzsorások.)

Kelet-India első térítői igen komolyan fogták fel a keresztyénséget. Aki áttért Krisztus vallására, annak nem volt szabad többé semmiféle pogány szokást követnie s az első térítők ily módon kevés hívet szereztek az új vallásnak, de aki általok keresztyénné lett, valóban az is volt. Midőn azonban a jezsuiták laza moráljukkal az országba jöttek, melylyel megfért az, hogy valaki keresztyén legyen s a régi bálványoknak áldozzon, midőn hatalmukat sikerült megszilárdítaniok s rettenetes eretnek-törvényszéket állítottak fel, mely még az európai inquisitionál is gyalázatosabb módon dühöngött mindazok ellen, kik nem akartak megtérni, vagy apáik hitéhez visszatértek, — a jezsuiták úgy nevezett keresztyénsége nagy lendületet nyert, főkép midőn térítési buzgalmukat még ágyúval, máglyával s a legborzasztóbb börtönökkel támogathatták. St. Goanak gazdagság által elpuhított lakosai nem bírtak ellenállni a minden

tekintetben felettök álló portugalloknak, és csapatszámra hajtatták magokat a keresztviz alá. A dolog könnyen ment, a jezsuiták nem kívántak egyebet mint alamizsnát és meg nem értett imádságok elhadarását, azonkívül kiki tehette és hihette a mit akart.

A jezsuiták mint tudjuk nem tűrik a concurren-
tiát. A kapucinusokat, kiknek különben is kevés hívők
volt, kitűrték, elvették tőlök Madurában templomukat s
Pondicheryig hatoltak előre, hol páter N o b i l i Robert
bramánnak öltözve s mindenben az ország szokásait kö-
vetve élt, hogy a bennszülötteknek az idegenek elleni
gyűlöletét megnyugtassa. Sikerült is a jezsuitáknak, hí-
veket szerezniök, mert ahol nem pénzről volt szó, szer-
telen türelmet tanusítának.

Az indusok hitték a lélekvándorlást, szerintök az
üdvözültek lelke legszívesebben egy tehénben lakott s
Coromandelben és Malabárban, a ki a halottas ágyra
került, csak akkor érzé magát boldognak, ha végpercei-
ben egy tehén farkát tarthatta kezében. A tehének ex-
crementumait hamuvá égették s e hamut jámbor vezek-
lők a fejökre hintették, mikor istenhez akartak köze-
líteni. Ha a leány anyányi lett, érettségének bizonyít-
ványait zenekiséret mellett körülhordták a városban s
mutogatták a közönségnek. A menyasszony a szemér-
metlenség és nemzés képét nyilvánosan nyakába akasztva
viselte. A lelki tisztaságot fürdőben találták meg, ug-
rálás és imádkozás segélyével. E szokások a jezsuiták
keresztyénségével megfértek. Az új keresztyén arák ép
úgy nyakukban hordták a díszes képet, a Krisztus hívei
ép úgy fejökre szórták az égetett tehénganajat, mint a

többiek, s hogy a hasonlatosság minél tökéletesebb legyen, a szeretet és egyenlőség vallásának terjesztői a páriákat ép úgy megvetették, mint a telivér bramánok. A páriákat még ha áttértek is, kizárták az egyházi közösségből, megtagadták tőlök az úrvacsorát, és a jezsuita soha el nem ment egy pária lakására, hogy őt a halottas szentségekkel ellássa. A haldokló páriát kihozták az utcára s Jézus papja ott nem újjával, de egy ecsettel olajozta be, nehogy a jámbor páter az előkelő és gazdag osztályok szemében az érintkezés által saját tekintélyének ártson. A páriák gyermekeit más rituále szerint keresztelték és csak pogány neveket adtak nekik, a keresztyéneket az arisztokratia számára tartva fenn. Ily módon sikerült veszélytelenné tenniök magokra nézve az indus előítéleteket, sikerült a kapucinusokat kitúrniok a gazdagabb körökből, és sikerült Krisztus tanaitól épen oly távol maradniok, mint magok a bramánok.

XV. Gergelyhez temérdek panasz érkezett az Európától távol működő jezsuiták gazdálkodása ellen, minek folytán utasításokat küldött Indiába azon meghagyással, hogy az ottani térítők azok szerint éljenek s meghagyta nekik, hogy kerüljenek el minden pogány szokást és cerimoniát. A feltétlenül engedelmeskedő jezsuiták azonban a rendeletet szépen ad acta tették s nemcsak nem követték, de 1680-ig még létezését is eltitkolták.

A jámbor indusok sehogysem jöhettek tisztába az iránt, hogy melyik tulajdonkép az igazi keresztyénség? A kapucinusok egy istent hirdettek, ki mellett egy sereg szentet ugyan megtúrtek, de a régi szokásokat, mint pogányokat s ördögieket betiltották, míg a jezsuiták

ezeket megengedték és mégis keresztyének akartak lenni. Konkurrensaiknek boszantására a jezsuiták Mária menyemenetelének ünnepén 1700-ban nagy processiót rendeztek, s egy Mária-képet pogány pompával körülhordoztak, mi felett a hitetlenek nagy gúnyolódásra fakadtak. Hogy a feltűnés még nagyobb legyen, a legközelebbi évben színjátékot rendeztek, amint az kollégiumaikban s templomaikban szokásos volt. Ez alkalommal sz. György történetét hozták színpadra. A monda szerint Diocletján császár Györgyöt felszólította, áldozzon a római isteneknek. „Nos tehát mutasd meg isteneidet“ mondá György, mire Apollo templomába vitetett. Itt keresztet vetett a szobrokra s azok rögtön összeomolva porrá lettek.

Ez ékes historiát kellőleg adandók, a jezsuiták templomukban állványokat állítottak fel, de azokból nem római, hanem indus templomot csináltak, s abba Malabár minden bálványát másolatban felállították. Ezáltal a komédia természetesen érthetőbbé vált a pogányokra nézve, de könnyen veszedelmet idézhetett rendezői fejére. Az állhatatos Györgyöt egy malabári ember adta, s midőn a jól ismert s a nézők nagyobb része által nagy tiszteletben tartott bálványokkal szemben állott, nagy buzgósággal kezdte rájuk vetni a keresztet, de hiába. A szobrok épen maradtak, míg néhány más komédiás elő nem állt s kézzel le nem ütötte és meg nem taposta.

A bramánok s nem keresztyén malabáriak e komédiában vakmerő és szemtelen kigúnyolását látták saját isteneiknek, dühbe jöttek és kis híja volt, hogy boszújuk mindjárt a hely színén ki nem tört. Az ide-

genek azonban a városban és az egész tengerparton sokkal hatalmasabbak voltak, s így Pöndichery lakosai kénytelenek valának boszankodásukat egyelőre elfojtani, anélkül azonban, hogy lemondanának a visszafizetésről.

A bramánok a szomszéd Tanjaour királyához fordultak, elmondták neki a jezsuiták sértő fellépését s hogy tisztán láthasson mindent, szemei előtt utánozták a szent komédiát. A király rögtön szigorú rendeletet adott ki a keresztyének ellen s mindenkit halállal fenyegetetett, ki az új és ennyire türelmetlen vallással fel nem hágy. A jezsuiták ugyan itt is szörnyű nagyra voltak térítésükkal, de azért vértanúkat fogniok nem sikerült s Krisztus hívei siettek vissza régi bálványaikhoz, melyek iránt lelkökben sosem voltak hűtlenek.

A kapucinusoknak igazuk volt, midőn azt állították, hogy a jezsuiták maguk okai, ha a benszülöttek ily gyorsan elpártolnak ismét a keresztyénségtől; mert hiányos vallási oktatásuk s a keresztyén és pogány szokások és cerimoniák összevegyítése valódi keresztyéneket sosem teremhet, minek folytán a frissen sült hívek az első veszély elől mindjárt megfutamodnak. Az oly látványos komédiák által, mint melyet fentebb említettünk, csak a vallást szentségtelenítik meg s teszik a pogányok szemében nevetségessé. A jezsuiták ezek ellenében természetesen nem mulasztották el ellenfeleiket hamisítással és eretnekséggel vádolni.

Minden oldalról hevesen ostromolva mindazok által, kik átlátták, mily veszélyes e gazdálkodás a vallásra nézve, a Pápa Tournon bíbornokot terjedt felhatalmazással Indiába küldte, hogy személyesen győződjek meg az ügyek állásáról. A bíbornok már Európában kellőkép meggyőződött arról, hogy egyenes úton ez emberekkel mire sem lehet menni, elhatározá, tehát a jezsuiták ellen saját fegyveröket, a tettetést használni, mi pap létére nem is esett nehezére. Midőn Pondicheryben 1703-ban partra szállt, a jezsuiták barátjának adta ki magát, dicsérte vallási buzgalmut, sokat érintkezett velők s teljesen megnyerte bizalmukat. B a n c h e t és B a r t h o l d o jezsuiták rá is mentek a lépre s elbeszéltek neki egész eljárásukat. Főnökük, a tökéletesebb jezsuita Tochar emiatt szemrehányásokat tett s meghagyta nekik, vonják vissza mindazt, amit a bíbornoknak mondtak, vagy igyekezzenek más értelmet adni szavaiknak. A két jezsuita igyekezett is legközelebbi alkalommal a parancsnak eleget tenni, de a bíbornok már tudta, amit tudni akart s nem engedte magát rászédetni.

Tournon 1704. jun. 23-kán egy dekrétumot szerkesztett, mely azon makacsság által lett nevezetessé, melylyel a szerzet ellene szegült. A rendelet főpontjai azon pogány szokásokra vonatkoztak, melyeket a jezsuiták az újon-megkeresztelteknak megengedtek, sőt egyházi működésökben maguk is követtek. Megtiltatt nekik só, nyál és rálehelés nélkül keresztelni s a keresztelteknak pogány neveket adni; az említett képet többé keresztyén menyasszony ne viselje, s a felnőtt-

ség bizonyítványaival tartott processiók a keresztyéneknél szünjenek be. Megtiltatott a nőket, bizonyos jelek idejében az oltári szentségből kizárni, meg az, hogy a kereszttel malabáriak fürdőt és tehénganajat használjanak lelkők megtisztítására. Szigorúan megtagadt nekik, hogy még a legalacsonyabb páriát is el kell látni a szentségekkel s őt az arisztokráciával együtt a közös istentisztelethez bocsátani, s hogy különbség nélkül részesítsenek mindenkit a vallásos oktatásban. Végül a nagyobb átok mondatik ki mindazokra, kik e decretum ellen vétnek, az áldozárok ezenfelül még a papi működéstől is felfüggesztetnek.

A jezsuiták úgy tettek, mintha megadnák magokat, engedelmességet ígértek s megalázták magokat a bíbornok előtt, ki Krisztus nevében engedelmességre intette őket; de alighagyta oda Kelet-Indiát, kigúnyolták őt decretumával együtt s mindent mozgásba tettek, hogy a pápai szék rendeletei alól kivonhassák magokat; elhíresztelték, ami egyszerűen hazugság volt, hogy Tournon felhatalmazás nélkül jött s így decretuma nem kötelező. Pondichery helytartóját s Meliapur püspökeit megvesztegetés által részökre hódították. Hebert kormányzót, ki nem hajolt meg előttök, ármánykodás által kitűrték hivatalából s annyira eláztatták a francia udvarnál, hogy végre egészen tőlök függött. A király gyóntatója Tellier elég szemtelen volt nyíltan mondani Hebertnek: „Emlékszik ön rá, mit tett pátereinknek Indiában? Itt önnek fogják ugyanazt tenni; amint ön elárult minket, úgy fog elárultatni.” Azáltal, hogy vak engedelmesség s feltétlen összetar-

tás uralkodott a szerzetben, hogy egy akarat vezette azt, mely semmi eszköztől vissza nem riadt, a szerzet már akkor oly hatalmassá lett, hogy sem Benedek sem utódai nem birtak már vele. XIV. Benedek végre be akarta fejezni a dolgot s Norbert kápućinust megbízta, írja meg a keletindiai missio történetét. Norbert maga hosszabb ideig missionárius volt, szerzetétől megkapott minden szükséges okmányt s egy derék két kötetes munkát írt e tárgyról francia nyelven. A pápa teljes helyeslését adta a munkára. A jezsuiták azonban mozgásba tették a fél világot, hogy a pápát rábírák, elátkozni a munkát, mely az ő kívánatára íratott és szigorú censura alatt nyomatott. A könyvnek nem tudtak ártani, mert ez az igazságot hirdette, de szerzőjét haláláig üldözték. Hazáját Lotharingiát el kellett hagynia, de a jezsuiták keze mindenütt elérte s még Svaic protestánsai közt is el tudta keseríteni életét.

De hát mit csináltak a jezsuiták Indiában, ha sem a pogány babonák ellen, sem a keresztyén tanok mellett nem küzdöttek? fogja kérdezni az olvasó. Kereskedést űztek és halomra gyűjtötték a kincset. Szegénységi fogadalmuk nem állt ennek útjában, mert ruganyosabb dolog a szerzet constitutióinál még nem volt a világon. Tekintélyes és gazdag családok fiai léptek a szerzetbe s magokkal vitték vagyonukat. Volt ugyan szó róla, hogy tisztán alamizsnából kell élniök, de ez csak a profess-házakra szólt, ilyen pedig a szerzet virágzásának tetőpontján csak 24 volt az egész világon, 612 kollégium s 399 rezidentia és probatió-

ház mellett, melyek mind gazdag vagyonnal bírtak s feleslegökkel a 24 szegényebb házat bőven ellátták. Kollégiumaikkal temérdek apátság egyesítettett. A francia, spanyol, portugál és német uralkodók azonkívül mesés összegeket ajándékoztak gyóntatóiknak.

Ily körülmények közt a szerzet evangéliumi szegénysége csakhamar hazug phrázissá lett. A párisi egyetem már 1626-ban mondta a jezsuita kollégiumok bevételeiről: „Ők a legjobb s leggazdagabb javadalmakat, temérdek fekvő jószágot s alapítványt összeszedtek; jövedelmök oly nagy, hogy már eltitkolni sem bírják. Kollégiumaik jövedelem úgy mint pompa tekintetében királyi palotákhoz hasonlítanak.“ És nemcsak a nagyok és gazdagok pénztára állt nyitva előttök, a szenteskedés és babona segélyével a szegény nép ládáját is meg tudták nyitni.

A jezsuiták ünnepelt történet-írója Juventius írja, hogy a társaság évenként 70,000 misét mond, s legalább 100,000 olvasót imádkozik jóltevőiért. Valahányszor valaki házaiknak valamit juttat, a jezsuiták rögtön előállnak s a jótétemény, mennyiségéhez és fontosságához mértén sietnek ezt több ezer mise és imamondás által meghálálni. Így például egy egész kollégium vagy ház alapítójáért, amíg él 30,000 misét mondanak s 20,000 olvasót imádkoznak, halála után ugyanannyit, és pedig oly módon, hogy ha az illető több kollégiumot alapít, ez adag is megtöbbszöröztetik. Egyáltalában a jezsuiták által évenként mondott 480,000 misének legnagyobb része azoknak válik hasznára,

ik jótékonyosságuk által a társaságot különösen lekö-
elezték magoknak. Ily alávaló módon csaptak vásárt
szentségből.

De nemcsak az imát és misét tudták a jámbor-
ok ekként értékesíteni, még egyebekkel is keresked-
tek, sőt még az uzsoráskodást sem vetették meg.
Azon ürügy alatt, hogy ily távolfekvő helyeken fenn
nem tarthatják magokat, ha kereskedést nem űznek,
KIII. Gergelytől egy bullában kicsalták magoknak az
engedélyt a kereskedésre. Később ugyan ez engedély
isszavonatott, de erre már nem hajtottak. Pénzvá-
nyuk volt oka annak is, hogy más missionáriusokat
meg nem tűrtek magok mellett. Heliopolis püspöke
írta rólok: „A jezsuiták sehol senkit meg nem tűr-
tek magok felett vagy mellett. Mindazt, amit más
világrészekben tettek, Európa előtt eltitkolni igyekez-
tek, főkép kereskedésöket, melyet pápai tilalmak da-
rára nagy ügyességgel űznek stb.“

Nagy hasznát vette a szerzet azon affiliáltaknak,
ik csak vak engedelmességet fogadtak a szerzetnek,
de világi öltözetben jártak s világi állásban éltek s
megtehették mindazt, amit szerzetesi ruhában nem
tehettek volna. Ezek kereskedtek s uzsoráskodtak s a
számzsában járó kollégák zsebre dugták a nyereséget,
mint ezt minden kormányzó jelentése bizonyítja.

Martin, az indiai francia birtokok kormányzója
írja rólok jelentésében: „A hollandusok után a jezsui-
ták űzik Indiában a legterjedtebb, leggazdagabb ke-
reskedést, különbet mint a brittek, dánok s más né-
pek. Nehány jezsuita foglalkozik térítéssel, de ezek a

szerzet titkait nem ismerik. A kereskedést világi jezsuiták segélyével űzik, kik nem járnak szerzetes ruhában s Goában, Surateban és Agrában kereskedőknek tartatnak. Be van bizonyítva, hogy még örmények és törökök is állnak a társaság szolgálatában. Ez átöltözött jezsuiták mindenbe beavatkoznak s igen jól tudják, mely kereskedőnél vagy bankárnál kapható valamely árú legjobban. Titkos levelezések segélyével mindig mindenről értesülve vannak. E titkos jezsuiták rengeteg nyereséget hoznak szerzetőknek s csak neki számolnak. Rájuk nézve különös utasítások léteznek, melyeket igen híven követnek, mert vak engedelmessegre, hallgatásra s a szerzetnek minden erejökkel való szolgálatára kötelezték magukat. Ezen az egész világon elszórt jezsuiták bizonyos titkos jelekről ismerik meg egymást.

„Azon árúkkal, melyeket Indiából missziók hamis ürügye alatt Európába küldenek, nagy üzleteket csinálnak. Az átöltözött jezsuitáknak küldik azokat, kik első kézből kapván az árúkat sokat nyernek rajtuk. E tekintélyes kereskedést oly ügyesen el tudják titkolni, hogy Európában még senki sem mert ellene felszólalni, mert nem tudta volna állítását bebizonyítani.”

Martin több ízben körülményes jelentéseket tett ez ügyben Franciaországba, de ahelyett, hogy e visszaélést beszüntetné, a keletindiai kereskedelmi társaság nyíltan megparancsolta, hogy tegyen meg a jezsuitáknak mindent, amit tőle kormányzói minőségében kívánnak, sőt kölcsönözzön nekik pénzt is, amennyit

akarnak. Ez azt bizonyítja, hogy még a kereskedelmi társaság is titkos jezsuita vezetése alatt állt.

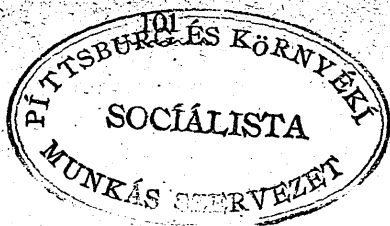
Martin folytatja: „A jezsuiták ezáltal úgy elbázták magokat, hogy maga az egy páter Tochard 150,000 piasterrel (= 390,000 frt) adóssa a társaságnak minden írás nélkül. Du Quesne úr hajóhadán a keletindiai jezsuitáknak 58 árúköteggök volt, s ezek közt a legkisebb is nagyobb, mint a társaságéi; és pedig nem egyházi dolgokkal, hanem árúcikkekkel megtöltve. Nem megy francia hajó Indiába, mely ily küldeményeket ne szállítana. Sok jezsuita bramánnak öltözik, ezek nyelvét beszéli, velök eszik s iszik s velök megy gyöngyöt és gyémántot keresni, miáltal a keletindiai társaságot megkárosítják s a vallást pelengerre állítják. A térítés ürügye alatt kereskedést űznek a bramánokkal. Nem is térítettek még meg ezek közül senkit. Egy banián, ki három nagy utazást tett velök, biztosított, hogy az egész idő alatt soha egy szót nem beszéltek vele vallási dolgokról.“

„Néhány hét előtt két jezsuita Pondicherybe jött s azon árúkból, melyek hajóinkon Franciaországból ide érkeztek, harminc árú-köteget vettek át, melyeket tovább küldtek Mádrasba. Bizonyítja ez, hogy vétkes egyetértésben állnak Franciaország ellenségeivel.“ (Ekkor ugyanis háború folyt Francia- s Angolország közt.)

Az Antillákon pater de la Valette ötven percentet nyert árúin, melyeket Franciaországba küldött s a szigetek egész kereskedése az ő kezén ment keresztül. Saldanha bibornok is felszólalt ez üzérkedés ellen s bebizonyította, hogy a jezsuitáknak folytonosan

két hajó áll szolgálatukban s minden Keletindióba utazó bámulattal emlegeti a társaság virágzó kereskedését. A leggazdagabb európai városokban, mint Marseille, Páris, Genua, Róma, a társaság külön bankárokkal bírt, kik mind titkos jezsuiták voltak. Miután XIV. Gergely megengedte nekik az orvoslást, minden házukban fűszerkereskedést nyitottak; s némely orvosszert Franciaország minden gyógyszerháza a jezsuiták párisi raktárából kapott. Rómában minden tilalom dacára, majdnem az egész kenyér- bor- és fűszerkereskedés az ő kezökben volt. De nemcsak közönséges kereskedést űztek, a legalábbvaló uzsora is kedvenc foglalatosságuk vala. Tournon bíbornok szerint a jezsuiták Indiában 25 – 100 percentre kölcsönöztek pénzt. Ily módon temérdek pénzt harácsoltak össze, s bátran szembeszállhattak a pápa rendeleteivel, mert ahol ármany nem használt, vesztegetéssel segíthettek magokon.

XVII. Fejezet.

(A jezsuita állam Paraguayban. — Cardennas püspök és Palafox érsek üldöztetése a jezsuiták által. — Mexikóban. — Abyssiniában.)

A jezsuiták nem elégették meg, hogy koronákkal s koronás fők életével játszottak, nagyravágyásuk még azon addig hallatlan kísérletre is rávitte őket: önálló államot alakítani, s így lett meg Paraguay, az egyetlen állam a világon, melynek egy szerzetes-rend volt királya. A terület, melyen az egyház szolgálai politikai művészetüket megkísértették, a mai Paraguay nevű államon kívül, mely 4175 □ mértföldet tesz, magában foglalta a mai egész La-Platát és a Banda-orientált. Szeliden lejtős síkot képezve, kevés, alig ezer lábnyi magas hegyekkel, pompás folyamok által nedvesítve, a félig tropikus éghajlat alatt egyike a világ legtermékenyebb országainak, melyben a pálmafa néha 180 lábnyi magasra nő.

E pompás területet a spanyol Juan Diaz de Solis fedezte fel, ki 1516-ban a Rio de la Plata-ba behajózott, de az indusok által, amint a partra lépett,

megöletett, s a hajón levő legénysége szeme láttára feluzsonnáltatott. Három évvel utóbb az elfoglalási kísérlet megújított, és nagyobb erővel kezdetvén meg, sikerrel. A spanyolok városokat s erődöket építettek, s hogy az indusokat munkára használhassák, térítő barátokat küldtek a nyakukra. A térítés azonban sehogysem ment mindaddig, míg nem Vittoria Ferenc, Tukuman püspöke 1586-ban a szomszéd Braziliából s Peruból jezsuitákat nem kért kölcsön. Anchieta és Atienza provinciálisok siettek neki nyolc darabot küldeni. A jezsuiták e célra jól kiválogatták embereiket, s a küldöttek csupa áldozárok voltak, kik az indus nyelvet és szokásokat már eltulajdonították volt, amit azelőtt egy más pap sem tett. Ily módon csakhamar meg tudtak egyezni a benszülőttekkel. A compánia tagjai, Arminio Pál főnöksége alatt, Angelo Ferenc, Barsana Alfouz, Villegas Juan, Ortega Manó, Gran István, Salonio Juan és Fields Tamás voltak. Bejárták az ország városait, főkép Corduát s Assumptiont, aztán a nagy Guayra tartományt, melynek nyelvét különösen Ortega és Fields jól ismerték. Minden igyekezetök dacára három évig tartott, míg egy kis lakházra s kápolnára szert tudtak tenni Villarica városkában. Itt megtelepedvén, több társat küldettek magoknak s Assumptionban csakhamar kollégiumot alapítottak, melyet a templommal együtt már gazdagon fel tudtak szerelni. Hat évvel utóbb missio házat építettek Corduában, egy mást Santafében s épen új letelepedési helyek után láttak, midőn 1602-ben a dolgok az országban egyszerre más fordulatot vettek.

A jezsuiták eleinte mint missionáriusok beutazták az országot, prédikáltak és kereszteltek, de az új hívők, amint térítőik odébb álltak, siettek visszatérni régi vallásukhoz. E vándor életből azonban azon hasznuk lett, hogy alaposan megismerkedtek az országgal, melynek bensejéről a spanyoloknak fogalmuk sem volt. Midőn ezt Aquaviva generálisnak megírták, ez egy ravaszul kigondolt tervet küldött nekik. P a e z István jezsuitát elküldte Paraguayba a szerzet házait megvizsgálni, s midőn ez a körülményekkel kellőképp megismerkedett, kijelenté hiveinek, hogy e földön egy külön keresztény államot kell alakítaniok, melyen a generális Rómából korlátlan hatalommal uralkodjék.

A jezsuiták rögtön hozzáfogtak tervökhöz. Hirdetni kezdték, hogy a spanyolok kegyetlenül bánnak a benszülöttekkel, ami különben igaz volt, s hogy ily gazdálkodás mellett az ország folyton veszti népességét. A spanyolok a veszedelmes barátokat Corduából St. Jagoba kergették, de akkor már az indiánok közt sikerült nagy pártot szerezniök magoknak. A guaranik szelid, jóindulatú törzsét tömegesen kezdték keresztelni s a spanyolok ellen, kiket még alig ismertek, gyűlöletre gerjeszteni. Ezután a spanyolok előtt ismeretlen vidékeken összegyűjtötték a szétszórt lakosságot nagyobb községekbe. Ezeket Bourgadoknak vagy Reducióknak nevezték s egyegy jezsuita lelkész s előljáró alá rendelték. Az indiánoknak megmagyarázták, hogy eddigi szétforgácsolt állapotukban a spanyolok ellen semmire sem mehetnek, de próbálhatnának valamit, ha 8—10,000 főből álló Bourgadokat képeznének. A

papi pásztorok ellen a vadak nem tettek kifogást, mert kacikáik s főnökeik Alkádok neve alatt meghagyattak; csak az köttetett ki, hogy ezek minden fontosabb és minden büntetési esetben a két jezsuita előjáró engedélyét kérjék ki. Emellett nagy protektoruknak III. Fülöpnek azt írták, hogy a kereszténység ügye nem halad, mert a Paraguayban levő spanyolok igen gögösek, kapzsik, istentelen s mindenekfelett korhely emberek, kik a keresztyénséget a néppel csak megutáltatják. Szeretnének tehát egy keresztyén köztársaságot alapítani, melyet ne világi helytartó, hanem egy jezsuita kormányozzon. A spanyol király Paraguayban is királynak ismertetnék el s minden benszülött után évenként egy tallér adót kapna. Fülöp, ki mindig pénzzavarban volt, 1609-ben elfogadta az ajánlatot, melyet IV. Fülöp 1663-ban újra megerősített. Nehány évtized alatt a jezsuiták harminc, 8—10,000 főből álló Bourgadot alapítottak, ezeknek lelkeszei s vikáriusai egy superior alatt álltak, kinek hatósága öt Bourgadra terjedt ki. E községekben mindenkinnek dolgoznia kellett, a felnőtteknek s férfiaknak a mezőn, az asszonyoknak és gyermekeknek kendert s gyapotot kellett fonniok. Ezen kívül hajlam és képesség szerint különféle iparüzésre tanították a benszülötteket.

Megtanították a benszülött indusokat minden mesterségre, de ennek fejében mély babonában tartották. A jezsuiták isten megbizottainak adták ki magokat; parancsaikat térden állva kellett fogadni, s nagy szerencse volt, ha valakinek megengedettett ka-

bátjuk szegélyét megcsókolni. A templomok tele voltak szobrokkal, melyek egyes tagjaikat mozgatni tudták, szemöket forgatták s mindenféle torzképet tudtak vágni, hogy a népbe félelmet és borzalmat öntsenek. A benszülöttek rabszolgákká lettek, tulajdonjoggal nem bírtak; minden, ami az országban volt, a jezsuitáké vala.

E rabszolgaság fejében ékes vallási komédiákkal igyekeztek a népet kárpótolni. Charleroix jezsuita szerint a jezsuiták Paraguayban a templomokban táncol és komédiával mulattatták az indusokat. „E célra én — Charleroix — huszonnégy ügyesebb gyereket betanítottam. Ezek egyszer tánczoltak, másszor lovagjátékokat produkáltak, hol gyalog, hol lóháton. Egyszer 6 rőf magas rudakon táncoltak, másszor kötélén, majd karikát hánytak stb., másszor kis vigjátékokat adattam elő velők.” Egy más Bourgad lelkésze pedig jelenté: „ünnepnapokon vecsernye után néhány gyereket szépen felöltöztetünk, kik aztán a templomban, hol az egész község jelen van, szép táncokat adnak elő. Ezeket a nyilvános körmenetekben is alkalmazzuk, hol a szentség előtt mindig táncolnak néhányan, mint egykor Dávid idejében a frigyláda előtt.”

Ahol a jezsuiták tanyáztak, onnan a spanyolok kizárattak, sőt az indusoknak meghagyatott, hogy erőszakkal is utasítsák el őket. A jezsuiták gyorsan terjesztették tartományukat, mely csakhamar Paraguaytól Braziliáig terjedt. A spanyol király a papíron királya maradt az országnak s kapott belőle annyi adót, amennyi 30—40,000 alattvalónak megfelelt, te-

hát vagy tizedrészét annak, amit kapnia kellett volna, mert a tartománynak már ekkor legalább tíz annyi lakosa volt.

A jezsuiták országukban műhelyeket s gyárakat készítettek, ágyút öntöttek, fegyvert kovácsoltak, terjedt kereskedést űztek növényekkel, első sorban a paraguayi füvel, s évenként 60—80,000 rőf gyapotkelmét szállítottak ki, azonkívül cukrot, dohányt, bőroket s más terményeket. Minden Bourgadban voltak raktáraik telve árúcikkekkel, ezüsttel, aranynyal, gyémánttal. Fő kereskedelmi helyeik Santafé, Buenos-Ayres és Tucuman voltak. E kereskedésből évenként tíz millió tallérnál több tiszta hasznuk volt, ami mind Rómába folyt be. A keresztyénség terjesztése ekként gazdagon jövedelmező üzletté vált kezökben. A kereskedés terén kivítt fényes sikert természetesen lehetőleg titkolták a világ előtt, s annál nagyobb lármát ütöttek térítésök eredményével. Midőn pedig a portugali udvarnál beszélni kezdtek kereskedésökről, szokás szerint rágalom és gyanúsítás miatt panaszkodtak.

De a panasznál ritkán álltak meg, s a „keresztyén köztársaság“ szintén mutat fel eseteket, miként gyakorolták a felebaráti szeretet erényét. Cardenas Bernát paraguayi püspöknek egyszer eszébe jutott megyéjét meglátogatni. A jezsuiták féltek a püspöki visitátiótól, s miután hizelgés és rábeszélés által nem sikerült őt szándékáról lebeszélniök, elkezdtek a templomban prédikálni ellene, kijelentették, hogy a nép nem tartozik neki engedelmeskedni s végre a

spanyol kormányzót 30,000 tallérral megvesztegették, ki a püspököt elfogta, egy ladikba ültette, és evező nélkül egy nagy folyó hullámaira bízta. A viz nyolcvan mértföldnyire vitte a püspököt folytonos életveszedelem közt Los Corientosig, hol sikerült kiszállnia. Itt Cardennas jónak látta magát meghúzni, mialatt székhelyén a jezsuiták s a kormányzó halálbüntetést szabtak arra, ki más mint jezsuita templomba jár misére vagy prédikációra. A la-platai királyi törvényszék azt ítélte a dologban, hogy Cardennas helyeztessék vissza püspöki székébe, de csak akkor juthatott vissza, midőn a kormányzó onnan eltávozott. A jezsuiták azonban még ekkor sem nyugodtak. Fellázították ellene a kananokokat, a püspökséget megürültnek nyilvánították s élte végeig üldözték.

Az új kormányzó véget akart vetni ez aljas üzelmeknek, de a jezsuiták oly befolyással bírtak az udvarnál, hogy ha hivatalát meg akarta tartani, kénytelen volt velök egy követ fűjni. Hogy a jezsuiták kegyét megnyerje, Cardennast saját templomában két hétig ostromzár alatt tartotta s a püspök éhen halt volna, ha híveinek nem sikerül titkon ennivalót csempészni be hozzá. A jezsuiták a püspök halálát vagy végeltávolítását kívánták.

Ekkor a dolgok egyszerre új fordulatot vettek. A kormányzó váratlanul meghalt s Assumption lakosai fellázadva a jezsuiták embertelensége ellen, Cardennast kiszabadították és kormányzóvá tették. A nép annyira gyűlölte a jezsuitákat, hogy ezek nem mertek nyilvánosan mutatkozni. Cardennas a tanács sürgetésére a je-

jezsuitákat 1649-ben kénytelen volt a városból kiutasítani.

A jezsuiták erre 4000 indust saját gyártmányú fegyvereikkel felfegyvereztek, kormányzóvá Leon Sebestyént választották, megtámadták Assumptiont s benyomultak a városba. Egy barát itt a püspököt exkommunikálta, Leon két hétig egy föld alatti börtönben fogva tartotta, aztán néhány katonával ladikra ültette, s ezeknek azon utasítást adta, hogy csak a 200 mértföldnyire fekvő Santa féban engedjék kiszállni. Nehogy ez eljárás lázzadást okozzon, a jezsuiták kegyetlen büntetéseket szabtak némelyekre, másokat pedig exkommunikáltak, amitől a babonában nevelt nép szörnyen megrémült.

Cardennasnak nem maradt más hátra, mint Európaába menni s ügyét a spanyol vagy római udvar előtt személyesen védelmezni. A spanyol király visszahelyezte őt előbbi méltóságába s a pápa elítélte a jezsuiták önkényeskedését. Cardennas igazságot kapott a papiron, de mielőtt a valóságban megkaphatta volna, — hirtelen meghalt.

Különben nem ő volt az egyetlen, kit a jezsuiták itt kötelelessége vértanujává tettek. Így járt Palafox János mexikói érsek s Angolopolis és Osma püspöke is. Minden hatalma dacára nem bírta magát a szerzet ellen megvédeni. Ezzel pénzügyek felett veszték össze. A spanyol királyok, midőn Mexikót kezökbe kapták, a tizedet a püspöki székesegyháznak ajándékozták. A jezsuiták jövedelemre áhítoztak. Mennyire felgazdagodott volt már e szerzet Mexikóban, arról fogalmunk lehet Palafox érseknek

X. Incéhez írt leveléből: „Közép-Amerika majdnem minden gazdagságát a jezsuiták kezében találtam. Két kollégiumjoknak magának 300,000 birkája van. Míg a székesegyházaknak s a többi szerzeteknek összesen három cukorfőzdéjük van, a jezsuiták az egy Mexikó tartományban magok bírják a hat legnagyobbat, melyeknek mindenike 500,000—1.000,000 tallért ér s évenként 100,000 tallért jövedelmez. Azonkívül nagy bérleteket tartanak, s mértföldekre nyúló területeken gazdálkodnak. A leggazdagabb ezüstabányák kezökben vannak: Hatalmukat s gazdagságukat oly magasra vitték, hogy a papság nemsokára kénytelen lesz tőlök koldulni kényerét.”

A püspöki székesegyházat a jezsuiták, midőn tizedét elvonni igyekeztek, nagyon megkárosították. Palafox békés úton igyekezett a jezsuitákat eljárásuk jogtalanságáról meggyőzni, de ez nem használván, a királyi kormánynál tett panaszt. Az ítélet kedvező volt rá nézve, de a jezsuiták meg nem nyugodtak. Megkísérték magokat hatósága alól elvonni s engedélye nélkül kezdtek papi functiókat végezni, amit a tridenti zsinat egyenesen betiltott. Erre hivatkozva a püspöki vikárius 1747-ben felszólítja a jezsuitákat, mutassák elő felhatalmazásukat, de míg ezt nem teszik, tartózkodjanak a gyóntatástól és prédikálástól. A jezsuiták először azt állították, hogy van rá privilegiumjuk, de nem kötelesek azt előmutatni, mert egy második privilégium felmenti őket e kötelesség alól. Emellett szemtelenül folytatták működésüket, nem törődve az érsek tilalmával. Palafox erre a legnagyobb átok terhe alatt eltiltotta a jezsuitákat

a papi működéstől s megyéje híveinek megtiltotta, hogy gyónásra vagy prédikációra hozzájuk járjanak.

A jezsuiták nem mervén pört kezdeni, az alkirálynál bepanaszolták Palafoxot és vikáriusát, hogy a Jézus-társaságot megtámadták. Az alkirály jó pénzért elrendelte, hogy az érsek vegye vissza interdiktumát s ne zavarja többé a jezsuitákat a gyóntatásban és prédikálásban. Az érsek az alkirályhoz fordult, s ez nem mert nyíltan fellépni ellene. A jezsuiták látván ingadozását, egy erőszakos csapással kísérték meg a dolgot a maguk részére eldönteni. Nagy szemtelenséggel kimondták az érsekre és vikáriusára az egyházi átkot, s azt dob és trombita szó mellett Mexiko minden utcasarkán kihirdették. „Mindazok, kik az érseknek engedelmeskednek vagy hozzá ragaszkodnak, bármily rangból valók legyenek, ha van vagyonuk, 2000 arany bírsággal, ha nincs négy évi vármunkával, alrendű emberek 200 vesszőcsapással s 4 évi vármunkával büntetessenek, minden meghallgatás és fellebbezés nélkül.” S a jezsuiták már oly hatalmasok voltak, hogy bitorlásuknak katonai erővel tudtak nyomatékot adni.

A közszeretetlen álló Palafox nem akart zavart okozni, s elhagyta székhelyét, bujdoklásában a római és spanyol udvarokhoz írt s ügyét elibők terjeszté. Egy X. Incéhez írt levelében mondja: „A hegyek közé menekültem, és kigyók meg skorpiók társaságában biztonságot keressék és békét, amit a jezsuiták kiengeztelhetlen társaságában nem találhattam. Husznapot töltvén folytonos életveszedelemben, alig táplálkozva, nem találva italt könnyeimen kívül, végre

egy kis kunyhóra akadtam, melyben négy hónapig rejtőztem.“

Alig volt Palafox eltávolítva, a jezsuiták úgy kezdtek gazdálkodni, mint egy meghódított ellenséges tartományban. Önkényes kegyetlenséggel jártak el, és senkinek sem volt szabad még részvétét kifejeznie sem az üldözött érsek iránt. Fogság, száműzés napirenden voltak, a kivégeztetések egymást érték, s az érsek ismerőbb híveinek nem maradt hátra más, mint ellenségei közé állniok, hogy életöket megmenthessék. E rémrendszer által végre annyira vitték, hogy a püspöki székinagyrültnek nyilvánított, dacára annak, hogy Palafox három vikáriust nevezett ki, kik hivatalát távolléte alatt ellássák. A jezsuiták e vikáriusokat börtönre vetették s Palafoxnak minden a jezsuiták ellen kiadott rendeletét érvénytelennek nyilvánították. S hogy boszujok teljes legyen, tanítványaik az érsek püspöki botját egy ló farkára kötötték, püspöksüvegét a kengyelbe akasztották s a lovat gúnydalok éneklése közben körülvezették a városban. A püspököt eretneknek nyilvánították, s a püspöki áldást szócsövön át ordították a népre; s a jámbor atyák nemcsak túrték, de helyeselték e szentségtelen tréfákat.

De ez örült garázdálkodásnak csakhamar vége lett. Megjelent egy spanyol hajóhad s egy királyi rendeletet hozott magával, mely a kormányzót letette, utódává Jukatán püspökét nevezte s Palafoxot hivatalába visszahelyezte. A királyi irat azonkívül a jezsuiták elleni egész eljárását nyíltan helyeselte. Nemsokára Rómából is megjött a hitterjesztő congregáció dekrétuma, s a pápának

egy brevéje, elítélve mindent, mit a Jézustársaság az érsek ellen cselekedett. De a jezsuiták, bár külön fogadalmat tettek a pápa iránti feltétlen engedelmességre, nem látták szükségesnek parancsára hajtani, s bár ez ügy már 200,000 tallérjokba került, nem szűntek meg a madridi és római udvaroknál ármánykodni, felhasználva rágalmat, vesztegetést, nem riadva vissza a legaljasabb eszközöktől, hogy Palafoxnak árthassanak. Ez egyszer azonban nem mentek semmire, nem maradt tehát számukra egyéb, mint magokat irataikban hazugságokkal védelmezniök.

Mialatt Ázsiában és Amerikában a jezsuiták aránylag rövid idő alatt mindenfelé elterjedtek, Afrikában Abyssinia fensíkjára szorultak. Itt már a 4. században kísérték meg Frumentius és Aedesius a keresztyénységet meghonosítani, és számos hívet szereztek is neki. Midőn a hatodik században a mohamedanizmus keletkezett s fegyverrel kezdett hódítani, Egyiptomot is meghódította a nubiai határokig, s Abyssinia keresztyén oázként maradt mohamedán államoktól környezve. Európa századokon át mitsem tudott e keresztyén gyarmatról. A portugallok 1484-ben Afrika keleti partjain megtudták, hogy Benin megett egy hatalmas keresztyén király uralkodik, kit Za-Oganának hívnak. Két évvel utóbb Cabilha Pero vezetése alatt egy expedíció ment oda, csakugyan megtalálta a keresztyén országot s engedélyt kapott a királytól a kereskedelemre. E kereskedelem az európaiakat mindinkább megismertette az abyssiniaiakkal s Rómában csakhamar kisütötték, hogy ez ország lakosai keresztyének ugyan, de rossz keresztyének, mert nem hitték,

hogy Krisztusban az emberi és isteni természet vegyülés, átváltozás és elválás nélkül, egy személyben egyesítve van. Ezenkívül a kereszttelést nálok a környülmetelés előzte meg, s a bőjt naplementig tartott, míg Rómában már délben véget ért. Legnagyobb bűnök azonban az volt, hogy az alexandriai patriarkát ismerték el egyházi fejőknek, nem pedig a római pápát, kiről ép úgy nem tudtak semmit, mint ő nem rólok. Midőn nem sikerült őket barátságosan rábeszélni, hogy cseréljék fel régi ismert főnököket egy új ismeretlennel, Róma nyakukra küldte a jezsuitákat, hogy hódítsák meg őket a pápaság számára.

A jezsuiták portugall hajókon érkeztek meg, kolégiumokban telepedtek le s elkezdtek a népet hízélgéssel, ígéretekkel s vesztegetéssel téríteni. A 16. század végén páter Paeznak sikerült Sozinios trónörököszt megnyerni s ez megírte, hogy annak idején mindent el fog követni „az egyház egysége“ érdekében. Szavát meg is tartotta, s midőn 1603-ban trónra jutott, felhagyott eddigi „eretnekségével“ s megesküdött, hogy ezentúl csupán a pápát fogja az ország papi főúrának elismerni. Az uralkodó példáját az udvaroncok és helytartók túlnyomó része követte, a jezsuiták diadala bizonyosnak látszott s XV. Gergely 1622-ben Mendez Alfonz jezsuitát Abysinia patriarkájává nevezte s vallási dolgokban teljhatalommal ruházta fel. Az együgyű Sozinios király megígérte, hogy az idegen papi uralkodó ügyét teljes hatalmával támogatni fogja.

A jezsuiták most elérkezettnek vélték az időt, midőn erőszakkal láthatnak a térítéshez. De váratlanul

makacs és jól szervezett oppositiora találtak. Tanítás és jó példaadás helyett vad kegyetlenséggel üldöztek mindenkit, ki nem sietett a jezsuiták táborába átpártolni. Gyűlöletet és viszálykodást támasztottak az eddig békés és boldog országban. Legnagyobb akadályuk a nagyszámú papság volt, mely kafisokból (plébánusok) debterátokból (esperesek) komosatokból (főpapok) álltak, élükön az abunával, vagy metropolita püspökkel. Ezekhez járult egy sereg barát és apáca, s mindezek makacsul ragaszkodtak vallásukhoz, és semmi kedvök sem volt jóvedelmeiket az idegenek javára feláldozni. E papság nagy befolyással birt a népre. A jezsuiták most azt kívánták tőlök, mondjanak le befolyásukról s vessék magokat egy idegen s ismeretlen úr hatalma alá. A papság mitsem akart tudni Rómáról, a pápáról s a jezsuiták újításairól. Ennek dacára lassú és békés működéssel a jezsuiták talán célt értek volna; ehelyett azonban nem okulva a japáni s chinai tapasztalásokon, egy csapással akarták az országot meghódítani.

Rávették a királyt, parancsolja meg a helytartóknak, hogy a legnagyobb szigorral járjanak el az ellenállók, főkép a papság irányában. Egymást érték a kivégeztetések. De ezek csak a régi vallás reakcióját idézték elő; a nép papjainak vezérlete alatt tömegesen kijelenté, hogy nem fog meghajolni s kész inkább meghalni régi vallásáért. A jezsuiták azonban nem vonultak vissza, hanem Zela helytartót rábeszéltek, akasztasson fel néhány papot elrettentő például. Erre kitört a lázzadás az országban, s Sozinios fia Facilidos javára lemondott a trónról, reá bízva a zavarok kiegyenlítését.

Az új király helyreállította a belső békét, a portugallokat, a latín patriarkát s a jezsuitákat kiutasította az országból, s midőn ezek egy lázzadást kísértettek meg a maguk javára támasztani, többet közülök nyilvánosan kivégeztetett s egy rendeletet hirdettetett ki, mely nekik halálos büntetés terhe alatt megtiltá az ország határait átlépniök.

A jezsuiták rövid, de véres szerepet játszottak Afrikában s nem is kísértették meg többé katholicismusokat terjesztani oly országban, hol a kereskedés nem volt eléggé jövedelmező. A portugál telepítvényeken, Afrika nyugati partjain ugyan jelentek meg később a Jézus-társaság ügynökei, de nem a vallást terjesztani, hanem négereket vásárolni, kiket aztán az amerikai gyarmatokban drága pénzen ismét eladtak — ad majorem Dei gloriam.

XVIII. Fejezet.

(Austriában. — Kiűzetésök Csehországból. — Vallásüldözés — Viszályuk a prágai érsekkel. — A jezsuiták más szerzeteket fosztogatnak. — A 30 éves háború.)

Austria fővárosába, Bécsbe, 1551-ben jöttek az első jezsuiták. Első dolguk volt az iskolákba befurakodni. I. Ferdinánd nagy eredményeket várt tőlök az oktatás mezején, s elég vigyázatlan volt egy fanatikus jezsuitát, Canisius Pétert maga mellé venni. Bécs püspökévé is ki akarta nevezni, amit Loyola makacsul ellenzett, nehogy nagyravágyást vethessenek a szerzet szemére, de végre beleegyezett, hogy a püspökséget kormányozza.

A jezsuiták, szokásukhoz híven kezdetben alázatosan s szerényen léptek fel, s nemcsak a bécsiek lelki, de testi üdvösségéről is siettek gondoskodni, és pompás üzletet csináltak az ú. n. jezsuitaporról, mely chinarindból készült. Kezdetben magántanítással foglalkoztak s a dominikánusok zárdájában laktak. De csakhamar jobbra fordult sorsuk, midőn rektoruk, Bobadilla, a császár gyóntatója lett s annak kegyét kihízelegte magának. Fer-

dinánd 1554-ben átadta nekik a karmeliták elhagyott zárdáját, hogy kollégiumot csináljanak belőle s a linzi vámjövendelmekből évdíjt rendelt számukra. Két hónappal utóbb a császár támogatása által még egy polgári convictust is kaptak, 1558-ban pedig egy semináriumot szegény tanulóknak s theologusok számára, két év múlva pedig már nemes ifjak számára állíthattak nevelőintézetet. A császárt kegyence Canisius rávette, hogy Prágába is vigye be a jezsuitákat, hol a Kelemenzárdát adta nekik évdíjjal együtt. Canisius nyitotta meg Magyarországot is a jezsuiták számára. Insbruckba néhány Canisius által felfűtött pietista hercegnő protectiója vitte be őket. Alig telepedtek le a jezsuiták, a protestánsok észrevették, hogy kémekkel vétetnek körül, gyanúsítatnak és minden alkalommal megkárosítatnak általok, s Canisius csakhamar méltó gúny-nevet kapott: canis austriacus (osztrák kutya.)

A császár által protegálva a jezsuiták 1556-ban kollégiumokat építettek Ingolstadtban és Kölnben s innen a Rajnavidékét, a sváb földet, Austriát, Tirolt és Bajorországot elárasztották.

Midőn a magyarok győzelmes szabadságharca 1606-ban vallásszabadságot biztosított a magyar protestánsoknak, az osztrák rendek Mátyás főhercegtől, ki Magyarországgal a békét megkötötte, mindaddig megtagadták a hűségi esküt, míg a felekezetek egyenjogúsága nekik is meg nem ígértetett. Három évvel utóbb hasonló privilégiumot eszközöltek magoknak a csehek. De ezalatt főképp II. Rudolf protektiója segélyével a jezsuiták már számos zárdát és jószágot szereztek magoknak. Siléziá-

ban annyira elhatalmasodtak, hogy a rendek már 1596-ban panaszt emeltek a császárnál túlságos elterjedésök miatt. Nem használt. Ármány és vesztegetés segélyével egymásután befurakodtak az egyes városokba ; mely törekvésben legtöbb hasznát vették a gazdag és kicsapongó asszonyoknak.

Felderült a jezsuiták napja, midőn II. Ferdinánd lépett a trónra. Fiát Ferdinánd az ingolstadti jezsuitákhoz adta nevelésbe ; maga pedig Lorettoba vándorolt s miután sz. Mária és a pápa áldását megkapta, hazament a protestantismust Németországban, Austriában és Magyarországon kiírtani. A jezsuiták elhitették vele, hogy a protestantismussal együtt a szabadság eszméje is ki lesz irtva a népből, s II. Fülöpöt állították elébe követendő példaul.

Alig tért vissza Ferdinánd Lorettóból, megindította Austriában a protestánsok üldözését, erőszakkal, fegyverrel s akasztófával terjesztve a jezsuiták vallását. Austria történetének minden lapja e korban vért izzad, mely Stiriában, Karantánban, Krajnában s Görzben ontatott. S Ferdinánd, gyóntatói, Lamormain Vilmos és Weingartner János jezsuiták társaságában győnyörködött a véres mulatságban.

A jezsuitáknak egyik legjelentékenyebb ellenzője Austriában e korban Nasus János brixeni püspök volt, s küzdelme e szerzettel sokkal jellemzőbb, sem hogy ehelytt hallgatással mellőzhetnők. Buzgó katolikus és a római vallás sikeres terjesztője volt, s mint ilyen, Ferdinánd által udvari prédikátorrá neveztetett az insbrücki udvari templomhoz. De a jezsuiták irigyelték tőle hiva-

talát s elkezdtek a háta megett rágalmozni. Nasus azonban megfelelt e vádakra, 1573-ban egy befolyásos paphoz írt levélben, melyben a többi közt írja: „Ha valaki a gyóntatásból árulást csinál, benne egy embert vallat és kikérdez, mit tesz egy más, harmadik, negyedik vagy hatodik ember, ha így egész családok titkát kitudni igyekszik, az nem istent szolgálja, hanem gazságot és árulást követ el. — Ha a gyóntató a szolgától kérdezi a gyóntatószékben, mit tesz asszonya, miféle emberekkel érintkezik ura, mit esznek s minő vendégeket fogadnak a háznál, mit beszélnek erről vagy amarról, kivel vétkezett asszonya vagy ura személyesen, — ha ártatlan szüzekről testi dolgokat kérdez, mikre még sosem gondoltak, s ezáltal azt okozza, hogy ezentúl testőkre gondolnak és vele játszanak, — ez vétek.“ stb.

És Nasus nem volt eretnek vagy rossz katolikus, legalább nem tartotta annak XIII. Gergely, ki őt 1578-ban a franciskánus zárdák biztosává nevezte, s nem azon pápok, kik 1580-ban brixeni püspökké választották. Erdemeit az egyház körül már V. Pius is elismerte. Nasus vad, fanatikus pap volt, — de egyenes lelkű, buzgó ember. De épen ezt gyűlölték benne a jezsuiták s tőlök telhetőleg üldözték és bántalmazták haláláig.

Miksa kormánya alatt az osztrák katolikusok és protestánsok talán egyesültek volna, ha Róma és a jezsuiták útját nem szegik minden kiegyezkedésnek. V. Pius már készült a császárt átok alá vetni s a birodalom fejedelmeinek új császár választását ajánlani, mert Miksa nem akarta a protestánsokat üldözni. Tanácsolták neki, üzze ki a birodalomból a jezsuitákat, kik így ármány-

kodnak ellene, de ő rosszul magyarázott türelemből nemcsak ki nem űzte őket, de akadálytalanul terjeszkedni engedte.

A türelmes császár kormánya alatt a jezsuiták minden eszközzel harcoltak a protestánsok ellen. Rómába írt leveleikben magok dicsekszenek vétkes tevékenységekkel és Crusius Márton nyíltan kimondja, hogy céljuk a protestánsokat oda vinni, hogy vagy katolikusokká lenni, vagy a birodalmat elbagyni kényteleníttessenek. Khlesl Menyhért bibornok és lutheránusból lett jezsuita pártfogása alatt a szerzet annyira elterjedt, hogy 1610-ben már 460 tagja volt Austriában. Stiria, Karantán és Krajna rendei ismételtelen panaszolták, hogy a jezsuiták „veszélyes és az országra nézve szerfelett káros praktikáik által közvetlenül a legkegyetlenebb vallási üldözéseket idézték elő.“ Szerintök a jezsuiták „idegen, békebontó, ártalmas, veszedelmes és nyugtalan emberek, kik a vallás palástja alatt az ország rovására meggazdagodni törekszenek, erőszakos eszközökkel élnek“ stb.

Egy e korban készült emlékiratban olvassuk: „Tekintet nélkül a Mátyás császár által a cseheknek adott felséglevélre, a jezsuiták ez idő óta még szenvedélyesebben dühöngtek a protestánsok ellen. Annyira mentek gyűlöletökben, hogy nemcsak világi s politikai dolgokban ártottak nekik amennyire csak bírtak, hanem a magán életben is meghasonlásokba hozták embertársaikkal. Mindenki tudja, hogy a gyóntatószékben és prédikációikban híveiknek megtiltják az evangélikusokkal polgári közlekedésben élni. Annyira ment a dolog, hogy katolikus nem mert többé evangélikus nőt venni, ne-

hogy a jezsuiták által üldöztessék, mert András páter nyílt szószéken prédikálta, hogy jobb az ördöggel, mintsem lutheránus nővel összeházasodni, mert az ördögöt szentelt víz és exorcismus segélyével ki lehet űzni, lutheránus asszonyoknál azonban a kereszt, szent olaj és keresztvíz kárba vész. Reussban a jezsuiták azt prédikálták, hogy aki az evangélikusoknál veszi az úrvacsorát, magát az ördög testét eszi meg. Oberglockauban annyira vitték, hogy az evangélikusok a hóhér által nyilvánosan esküszegőknek és hitetleneknek nyilvánítottak. Glatzban, Sedlitzben a lutheránusokat nyíltan gazoknak, gonosztevőknek s árulóknak nevezték. Lutherről prédikálták, hogy tolvaj, rabló, megszökött hithagyó, s hogy az ördög cimborája volt, kivel együtt megevett egy hordó sőt stb.“ Így gazdálkodtak a jezsuiták néhány évvel Mátyás trónralépte után.

A csehek koronázás előtt kikötötték maguknak privilégiumaik helybenhagyását s azt, hogy Ferdinánd a császár halála előtt ne lépjen trónjukra. A Mátyás kíséretében Csehországba jött jezsuiták azonban rögtön elkezdtek áskálódni s a népet csendben céljaikra előkészíteni, s mindenfelé hirdették, hogy a császár türelmi törvénye érvénytelen, hogy nem kell követni, mert kényszerítve volt kiadására. Ez értelemben írt röpiratokkal árasztották el az országot, a katolikus vallásnak egész Németországban leendő restaurációját hirdették, hogy a reformáltakat lázadásra ingereljék, s ezáltal alkalmat nyerjenek üldözésekre.

A jezsuiták által nyíltan és titokban szított üldözés végre a protestánsokat csakugyan önvédelemre kény-

szerítette. A cseh protestánsok segélyért folyamodtak a magyarokhoz s 1618-ban a jezsuiták kiűzését dekretálták. Tizennégy napot engedtek nekik az eltávozásra s a haza ellenségének nyilvánítottak mindenkit, ki jezsuitának lakhelyet ad. Minden visszalopódzó jezsuita halálbüntetéssel fenyegettetett. Ez ediktumban olvassuk: „Mindenki tudja, mily nagy veszélyeknek lőn kitéve e királyság, amióta a jezsuiták szenteskedő felekezete benne megtelepedett, s mennyi bajt és viszontagságot kellett ez idő alatt elszenvednie. Ezt mi rendek, valamint alattvalóink s a királyság többi lakosai is keservesen éreztük, s miattok sokszor kellett életünket és vagyonunkat kockáztatnunk. Miután tehát kitudtuk, hogy mindezen rendetlenségeknek fő oka az említett mérges jezsuitarend, melynek egyetlen célja a római széket megszilárdítani, s a föld minden királyságait s tartományait annak hatalma és igája alá vetni, mely minden eszközt felhasznál, hogy a protestánsokat egymás ellen bujtogathassa, mely azon országok rendei közt, hol különféle vallások léteznek, zavargást és ellenségeskedést szít, mely minden gazembernek megengedi a királynak s az úr felkentjének élete után törekedni s jutalmul ezért még örök életet ígér neki; — miután tehát e veszedelmes és lázzadó jezsuitaszerzetnek azon borzasztó vállalatok miatt, melyeket a világ s egész birodalmak fejei ellen megindított, katolikus országokból is ki kellett üzetnie, — ennélfogva határozzuk —“ stb.

A császár hajlandó lett volna engedni a cseheknek, de a fanatikus Ferdinánd főherceg más irányba terelte s Csehország csakhamar felkelésre kényszerítte-

tett. A harminc éves háború kitört s II. Ferdinánd lépett a Habsburgok trónjára. A jezsuiták most uralomra kerültek s még türelmetlenebbül üzték izgatásaikat. T a n n e r Ádám bebizonyítja, hogy a vallási béke nem köti a császárt, mert téves vallásnak nem szabad szabadságot adni.

K ü m e r passau-i jezsuita rektor írta az időtájt Lamormainnek: „Hallom, hogy a császár ismét nagy toborzást visz végbe a csehek ellen. Ha katonákkal jár el, akkor sok jót remélek a magunk számára. Ha azonban a dolog barátságosan kiegyenlítettetnék, tartok tőle, hogy nekünk nem jut többé hely Csehországban, mert az áll, hogy a rendek minket csak úgy fogadnak vissza, ha karddal kényszerítettetnek reá. Adjon isten katolikus uralkodónknak jó és friss kedvet hozzá! Az alkalom sohsem volt ily kedvező a cseheket minden előjogaiktól és szabadságuktól megfosztani. Ehez azonban erős, elhatározott szív kell, mert a csehek is nagyban fegyverkeznek.“ stb.

A háború, melyet a jezsuiták óhajtottak, előkészítették és a befolyásuk alatt álló Ferdinánddal megindították, kitört, s a császári sereg túlnyomó száma megverte a cseheket a fehérhegyi ütközetben, melyben számos, a cseh szabadság védelmére jött magyar is vérét ontá. A fehérhegyi ütközet Ferdinándot korlátlan úrrá tette Csehországban s füstölgő falvak és vérrel áztatott mezők hirdették a katholicismus és absolutismus diadálát.

A szövetkezett politikai s egyházi reakció sietett kizsákmányolni a diadalt. Ferdinándnak tanácsosai fényes mészárlásokat ajánlottak. A császár mély romlott-

sága dacára kételkedett a gyilkolás jogosságában s gyónatójától, Lamormaintól kért tanácsot, vajon követheti-e lelki üdvének veszélyeztetése nélkül Alba herceg példáját. A jezsuita igennel felelt, s megindult a kegyetlen üldözés. A távollevő protestánsok in contumaciam elítéltettek, nevök az akasztófára függesztetett, vagyonuk elkoboztatott. Oly bűnökért büntetettek sokan, minöket soha el nem követtek, vagy elkövetni nem is lehet, — mert gazdagok és protestánsok voltak. Seregesen végeztettek ki Csehország legnemesebb fiai válogatott kegyetlenségek közepette. Az ország szabadsága, önállása, nemzetisége a jezsuiták által vezérelt s az egyházi tyranizmussal szövetkezett fejedemi absolutismus által elfojtatott; mely elől számos cseh protestáns Magyarországra menekült.

A cseh nemesség és értelmiség legnagyobb része kiírva, koldusbotra juttatva vagy elűzve lévén hazájából, a katolikus reakció sietett magának a jövőt térítés által biztosítani. Nem akarjuk bőven leírni a módot, melyen a szeretet vallása Csehországban terjesztetett, de néhány vonást fel kell jegyeznünk a jezsuita befolyás által vezetett térítés jellemzésére. A térítés anyagát a protestánsok és még létező hussíták képezték. A papok s katolikus urak korbáccsal és kutyákkal hajtották a népet a templomokba, vagy kardcsapásokkal kergették processiókra. Aki úrvacsoránál nem akart megelégedni magával az ostyával, hanem azt két szin alatt akarta magához venni, a templomban agyba főbe verték, az úr testét töltött pisztoly vagy puska csövének végére szúrva dugták szájába. Egy nemes lóháton beugratott a ker-

cini templomba; lekapta az oltárról a szentelt borral telt kelyhet s azzal lovát megitatta, aztán jobbra balra kardcsapásokat osztogatva kinyargalt. A szülőket úgy kényszerítették megtérésre, hogy gyermekeiket szemök láttára kínozták és megcsonkították. Két katona felkapott két lábánál fogva egy gyermeket, azt karddal kétfelé vágta s a véres tagokat apja ölébe dobta e szavakkal: „Nesze valami két szín alatt.“ Hasonló, sőt még nagyobb kegyetlenséggel bántak el a papokkal. Bistritzben egy 70 éves öreg papot ágyában öltek meg, Moller Pál prédikátort a szószéken lötték le, társát Lapidát mellette leszúrták, aztán beleit kiszaggatták. Másoknak protestáns könyvekből raktak máglyát s annak tüzeiben megsütötték. Maresch lelkészt, miután szeme láttára mindkét lányát meggyalázták, aztán lándzsákkal agyonszúrták, megfojtották, másokat megcsonkítottak vagy felnégyeltek. Bessler Jánost egy fához kötötték s célba löttek belé, míg lelkét ki nem adta stb.

A jezsuiták, kik fenn az udvarnál azon rendeleket sugalmazták, melyek alapján ez embertelen kegyetlenségek elkövetettek, a templomok szószékein dicsbeszédekkel kísérték e mézsárlásokat. „Mindezen rendszabályok meg ne lepjenek s ne szomorítsanak el benneteket, — prédikálták a megrettent népnek — mert hiszen csak a ti javatokon működünk. Az eretnekek olyanok mint a gyermekek, vagy a lázban őrjöngő betegek, kiktől mindent el kell venni, nehogy megsértsek magokat. Ki kell csavarni kezökből a kést és a kardot; meg kell őket ígéretekkel nyugtatni és félrevezetni, melyek meg nem tartatnak. Tartsátok maga-

tokat szerencséseeknek, hogy van aki szorongatott lelke-
teknek segítségére siet, mutassátok a császárnak há-
látokat s támogassátok őt minden erőkkel és vagyon-
tokkal. Ha a katolikus tan bármikép tévedhetné, mi
készek volnánk minden felelősséget magunkra vállalni,
s szavainkért lelkünk szolgálhat kezességül.”

Akik azon sajnos tévedésben élnek, mintha a
jezsuiták gyűlöletből üldözték volna a protestánsokat,
azok felvilágosítására szolgálhatnak a jezsuita Lamor-
mainnek a császár jelenlétében mondott szavai: „Az
akatholikusok nagyon tévednek, ha azt hiszik, hogy
ellenségek vagyok, mert tévelyeket betiltom. Nemcsak
nem gyűlölöm, sőt szeretem őket; mert ha nem sze-
retném, nem törődném velők s meghagynám őket téve-
désükben. De, isten a tanúm, annyira szeretem őket,
hogy kész vagyok lelki üdvösségüket éltetv veszedel-
mével előmozdítani. Ha tudnám, hogy halálom képes
volna őket az igazi hitre visszatéríteni, még ez órában
szívesen nyujtanám fejemet a hóhérbárd alá.” Mily
megható, és — gyalázatos szenteskedés attól, kitől a
császári kormány legvérengzőbb rendszabályai eredtek!

Ekkor kapták kezökbe a jezsuiták a prágai egye-
temet. Az egyetem ugyan a prágai érseknek volt alá-
rendelve, de a jezsuiták a pápa által annyi minden-
féle privilégiummal voltak felszerelve, hogy csakha-
mar kitűrték belőle az érseket. Egy rendeletet fogal-
maztak tehát, s Ferdinánd, ki önmagát a Jézus társaság
fiának nevezte, mint engedelmes fiú, aláírta. „Császári
és királyi hatalmunknál fogva, — így szól a rendelet
— a karolini egyetemet jogszerűen és örökre egyesít-

jük a Prága városában a Jézus-társaság számára alapított Ferdinánd-collégiummal; hogy pedig az egyesítést semmiféle az említett egyetemre vonatkozó privilégium ne gátolja, jelen rendeletünkkel megsemmisítünk minden privilégiumot, mely az általunk elrendelt egyesítéssel ellenkeznék. Ennélfogva akarjuk, hogy a jezsuiták császári kollégiumának a Jézus-társaság statutumai szerinti mindenkori rektora egyszersmind az egész egyetem rektora legyen, s ezáltal megsemmisítünk és eltörölünk minden igényt, melyet bárki ez állásra táplálhatna. Hasonlóképen, a nevezett rektornak alárendeljük az alsóbb iskola és Prága város minden más iskolájának tanítóit; s ezek legyenek kötelezve híven követni a rektornak, vagy annak parancsait, kit ő az iskolák vizsgálásával vagy szabályok alkotásával meg fog bízni. A rektor írásbeli engedélye nélkül senkinek ne legyen joga bármily szakban új iskolát nyitni. Egyszersmind az említett rektorra ruházzuk a felügyeletet az egész cseh királyságban létező, vagy ezentúl felállítandó minden kollégiumok és iskolák felett. Végre az említett rektort az eretnekek inquisitorává és korrektorává nevezzük, és szabad, császári hatalmunkból reáruházzuk a censurát minden nyomtatandó s eladásra szánt könyv felett.“

Prága érseke ez időben Harrach Ernő volt, orthodox katolikus, ki azonkívül fontos szolgálatokat tett volt a dynasztának. A rendesen setétben ólálkodó jezsuiták oly jól eltitkolták előtte szándékukat, s törekvéseiket, hogy Harrach elámult, midőn az említett rendeletet neki megmutatták, mely az egyetemnél

bírt minden jogától s befolyásától egyszerre megfosztá. Megbotránkozva ezen a pápához és Ferdinándhoz folyamodott. Harrach a császár előtt kifejté, hogy e rendelet az érseki szék s cseh papság jogait érzékenyen megcsorbítja, s figyelmeztette őt, hogy a jezsuiták hatalmának ilynemű terjesztése veszedelmes következményeket vonhat maga után. De hiába. Az érsek kénytelen volt megadni vagy kitenni magát a szerzet gyűlöletének. „Amint a jezsuiták észrevették, — írta utóbb VIII. Orbán pápának, — hogy ellent készülök nekik állni, elkezdtek érseki törvényhatóságomat titokban és nyíltan megtámadni. Aki az én törvényszékem ítéletével nincs megelégedve, védelmet és támogatást talál a jezsuitáknál. Nem adhatok ki rendeletet, melyre ők ellenrendelettel ne lépnének fel. Ezenkívül egyetlen törekvésök világi hatalmukat gyarapítani. Hogy céljokat e téren minél biztosabban elérhessék, nincsen, melyet tévesnek vagy veszélyesnek tartanának, ha csak arra használható, hogy érseki tekintélyemet a világ szemében csorbítsa. Nyílt rágalmozások, s ami még gyalázatosabb, káromló iratok által szolgálmat az udvarnál s a nagyoknál meggyűlöltették, s ezáltal oda juttattak, hogy alig talállok valakit, aki nekem szolgálni, vagy érseki tekintélyemnek védelmére valamit tenni merne. Még a hatóságomnak alávetett papságot is annyira fellázították ellenem, hogy sokan vakmerően megtagadják tőlem az engedelmességet. Annyira jutottunk, hogy az érseki hatalom e királyságban nem az enyim többé, hanem a jezsuitaké.“

Az érsek betiltott minden az egyetemen eszköztetni szokott akadémiái aktust, a promóciókat pedig különösen érvényteleneknek nyilvánítá, de a jezsuiták nem törődtek vele. A császár ugyan átlátta, hogy a jog az érsek részén van, de egészen a jezsuiták kezében levén, nem mert ellenőkre tenni valamit; azzal igyekezett tehát Harrachot kiengesztelni, hogy javára lemondott minden cseh királyi városban létező egyházi hivatalok és javadalmak betöltésének jogáról. A pápa bíbornokká tette az érseket, hogy engedékenységre bírja, de Harrach nem engedett, s a római hitpropaganda elismerte az akadémiái cselekvényeket betiltó rendeletét. A jezsuiták azonban erre sem hajtottak, s nyílt bizonyosságát adták, hogy Rómával s a pápával sem törődnek, ha nem azt teszi, amit ők akarnak, dacára annak, hogy neki feltétlen engedelmességet fogadtak s állítólag az ő érdekében a földet vérrel áztatták. A pápa felháborodott a vakmerő szerzet ellen, de a hatalmas Ferdinánd iránti tekintetből nem lépett fel ellene. Midőn azonban a császár 1638-ban meghalt, kiadatott a pápai ítélet, mely szerint a jezsuita szerzet köteleztetett az erőszakos uton, jogtalanul elfoglalt prágai egyetemet minden javaival együtt a császárnak visszaadni.

Mennyire nem voltak a jezsuiták eszközeikben válogatóságok, mutatja a zárdaviszály is, mely közvetlenül a restituáló ediktum kiadása után — 1629 — kiűtött. Ez ediktum elrendelte, hogy mindazon javak, zárdák és javadalmak, melyek az 1552-ben kötött passau-i szerződés óta protestáns kézre kerültek, a

hajdani katolikus tulajdonosoknak visszaadassanak. A hajdani és „jogos” tulajdonosok természetesen csak az eredetileg birtokló szerzetes rendek lehettek. De az alkalom, könnyen gazdag zárdákhoz és jószágokhoz juthatni, a jezsuitákra nézve sokkal kedvezőbbnek látszott, semhogy azt elszalaszthatták volna.

Ez ügyben is díszes szerepet játszott Lamormain. E ravasz barát alkudozást kezdett két az udvarnál levő bencés apáttal, hogy sürgessék az ediktum kiadását s igyekezzenek a császárt rábírni, hogy minden apáca-zárda s néhány kisebb apátság a jezsuitáknak adományoztassék. A két, szerzetestársai által felhatalmazással ellátott pap magától mitsem tehetett, de a császár gyóntatóját biztosította barátságáról. Elutazásuk után Lamormain azonban a császárhoz ment s elhitette vele, hogy ezen apátok zárdáikról önkényt lemondtak a jezsuiták javára, s Ferdinánd, nem mervé gyóntatójának igazmondásában kételkedni, meghagyta Wallensteinnak és Tillynek, hogy több zárdát adjanak át a jezsuitáknak. Az apátok elbámultak az ediktum ilyenmő végrehajtásán, s midőn a jezsuiták nyilvánosan előálltak a Lamormain által hazudott „önkéntes lemondással” azt egyszerűen valótlannak nyilvánították. Meghátrálni már nem lehetett; arra fordították tehát a dolgot, hogy megtámadták magát az ediktumot s azt kezdték bizonyítani, hogy a császár a pápa tudta nélkül pápai javak és zárdákról nem rendelkezhetik. Rómában pedig egy iratot terjesztettek, melyben a császár kincstári tanácsosait eretnekek gyanánt festették le,

kiknek célja a pápai szék tekintélyét és előjogait Németországban elnyomni.

L a y m a n n jezsuita egy munkájában nagy megvetéssel írt a szerzetes rendekről, s kisütötte, hogy isten egyházán valamennyi barát nem tud segíteni, s azért rendelte isten a jezsuitákat az egyház közvetlen szolgálatára. A kérdéses apátságokat megszünteknek állította, minélfogva a császárnak joga van azokat tetszése szerint eladományozni, másrészt pedig a jezsuiták az egyetlen rend, mely megszűnt szerzetek javait jogosan birtokba veheti, annál inkább, miután a többi barátok minden jogaival és privilégiumaival fel van ruházva.

Pater H a y bencés visszautasítja e bitor igényeket, s a németeknek a pápával kötött concordátumaira hivatkozott, mely a pápákat kötelezi, hogy minden papot védjenek meg a számára alapított javadalom birtokában. A jezsuiták ez ellenében azt állították, hogy minden pápának joga van rendkívüli esetekben a konkordátumokat megszüntetni, ha az az egyháznak hasznára válnék; ez pedig történik akkor, ha a jezsuiták kapják meg az elévült jószágokat, mert a katolikus vallás terjesztéséről úgy lehet legjobban gondoskodni, ha apátságok jövedelmei és jószágai jezsuita kollégiumok alapítására, s kis katekizmusok és olvasók vásárlására fordíttatnak. A bencések erre azt felelték, hogy mindez ostobaság és hazugság, hogy a jezsuiták szegénységökre nem hivatkozhatnak, mert a velenceieknek 500,000 tallért ajánlottak azon esetre,

ha a köztársaságba ismét bebocsáttatnak. Szóval a két díszes rend in optima forma hajba kapott és szidta egymást a hívő világ nagy lelki épülésére.

A vita mind elkeseredettebbé lett, s végre a bencések azzal álltak elő, hogy az egész veszekedés a császár gyóntatójának szemtelen vakmerőségéből ered, ki elég arcátlan volt a császárt hazugságokkal tévútra vezetni; amire a jezsuiták azt felelték, hogy Lamormain teljesen a rend alapszabályai értelmében járt el, hogy csakis úgy s nem másképp cselekedhetett, és fenytést érdemelt volna, ha mint császári gyóntató meg nem kísért minden eszközt, melylyel szerzete érdekét isten dicsőségére előmozdíthatja.

Álljon itt még néhány diszes példája annak, miként jártak el a jezsuiták más szerzetek ellen, midőn pénzről volt szó.

Bernardinus apácák 1631-ben a restituáló ediktum folytán a birtokukban volt voltigerodei női apátságot elfoglalták. A jezsuitáknak azonban kedvök jött ez apátságot magoknak megkaparítani. A császárral elhitették, hogy a zárda még lakatlan s igen alkalmas volna egy jezsuita noviciátus számára, kérték tehát, adományozná nekik. Meg is kapták az engedelmet, hogy a zárdát birtokukba vehetik s most a feladat volt: a benne lakó apácákat kicsalni belőle. Édeskés részvétellel beszéltek nekik, mennyire sajnálják, hogy ily szemérmes apácák lakhelye annyira ki van téve a katonák portyázásainak s rábeszéltek őket, hogy személyök s erényök biztossága érdekében költözzenek.

egy időre Goslarba. Alig hagyták el az apácák a zár-dát, a jezsuiták siettek azt elfoglalni. Midőn amazok e gyalázatos cselekedet hírére vették, visszasiettek, de most már a jezsuiták voltak birtokban, s a védtelen asszonyokat katonák segítségével elkergették. Az iratokban melyek ez ügyben az osnabrücker püspöki vikariátushoz küldettek, adatokra találunk, melyek a jezsuiták vérlázító durvaságát mutatják. Több apácát, ki a templom karában énekelt, kiragadtak a jezsuiták a korból, a kolostor kapuja elé hurcoltak s ott fekve hagyták.

Hasonlóképen elrabolták a clarenthali és marienkroni női apátságokat. Prága mellett a cisterciátákat túrták ki egy apátságból; s csak a vestfáli béke vett véget erőszakoskodásaiknak. Ez okból számos birodalmi herceg már ekkor követelte a jezsuiták száműzését Németországból, mert a felekezet minden szerződés kötelező erejét aláássa, midőn irataiban nyíltan hirdeti, hogy nem kell oly fejedelmekkel kötött szerződéseket teljesíteni, kik a pápa fennhatóságát el nem ismerik.

Austriában ezalatt virágzott a vallásüldözés. Minden protestáns özvegynek, és katholikushoz férjhez ment protestáns nőnek ki kellett az országból takarodnia. Kiskorú gyermekeik, örökségök elvesztésének terhe alatt az országban maradni kényszeríttetek. Gyermekek, még felnőtt szűzek is, erőszakosan kiragadtattak szüleik karjaiból s a jezsuitákhoz adattak nevelésbe, kik az ily tanítványokat vagyoniilag is jól megfejték.

Az előzőtt evangélikus lelkészek plébániáit a jezsuiták osztották fel magok közt, úgy, hogy egynek gyakran 7—8 község is jutott. Egy jezsuita Cseh-Bródban elhitette a lakosokkal, hogy vallásosságuknak legékesszólóbb bizonyítványát azáltal adhatják, ha iránta bőkezűek, mert ő képviseli a faluban az istent. Midőnzsebét kellőleg megszédte, a helybeli pék szép feleségével megszökött, a községet isten más képviselőjére hagyva örökölni. Efféle botrányoktól csak úgy hemzsegekor története.

A vallásüldözés annyira pusztított Ausztriában, hogy az egész monarchiában már csak 30 régi nemes család létezett, melyek tudniillik vagy sohasem tértek át a reformációra, vagy még jókor visszatértek. A monarchia többi nemessége vagy kiírtatott, vagy elmenekült, s Európa minden állama megtelt osztrák menekültekkel. Ferdinánd sietett a csorbát új, igazhitű nemesség creálása által helyreütni, s 30 herceget, 70 grófot és 100-nal több bárót gyártott, — törzsét a mai osztrák arisztokrátiának, mely keletkezése óta alázatos szolgája volt a jezsuitáknak.

Tizenegy vérrel és borzalommal teljes év Austriát, mely már majd egészen protestáns volt, ismét katholikussá tette. De Ferdinánd, jezsuitái által uszítva ezzel be nem érte, s egész Európát meg szeretne volna hódítani a jezsuitismus számára; és milliók vésztére vétkes szándéka kivitelére talált egy nagy tehetségű de vad, vérszopó, barbár és romlott eszközt, a jezsuiták által nevelt W a l l e n s t e i n t; kit tanítói foly-

tónos kegyetlenségekre ingereltek, s midőn veszélyessé kezdett lenni rájuk s a Habsburgokra nézve — meggyilkoltak. A harminc évig folyt vallásháborút végre az osnabrücker békekötés befejezte, mely Austriát elgyőngíté, s Németországot feldarabolta. Harminc évig tartó Bertalanéj volt ez Németországban. Százezrek veszték el hóhérbárd alatt vallásuk miatt, Németország lakosságának két harmadrészét elveszté, annyira, hogy a frank tartománygyűlés Nürnbergben 1650-ben a bambergi és würzburgi érsekek helybenhagyásával elrendelte: 1) hogy tíz éven át hatvan évvel ifjabb emberek zárdába nem léphetnek, 2) hogy a világi papok kötelesek rögtön megházasodni, 3) hogy minden világinak szabad két feleséget venni. Az ország annyira elnéptelenedett, hogy egyes vidékek ily eszközkhöz folyamodtak a tartomány benépesítésére. Milliók vére ontatott, a protestantismus híveinek nagy részét elveszté, — de a kath. vallás mitsem nyert a hosszú vérengzés által. A protestánsok vallásszabadságot kaptak, s a vallási irány a vestfáli békekötés óta mindinkább háttérbe szorult Európa politikájában. Nem nyert e harcban más, mint egyik oldalon a felvilágosodás ügye, másikon a — jezsuiták, kik e háborús idők zavarait lehetőleg kizsákmányolták szerzőik felgazdagítására.

Azon szoros kapcsolatnál fogva, melyben Magyarország sorsa a Habsburgok monarchiájával már e korban állott, itt lesz helyén a jezsuitáknak Magyar-

országban viselt dolgait elbeszélni. Ezt pedig alig tehetjük hívebben s kimerítőbben, mint ha két fejezetet átveszünk Toldy Istvánnak „A jezsuiták Magyarországon” című dolgozatából, mely a múlt évben a Pesti Naplóban megjelent s onnan számos magyar és német lap által átvétetett.

XIX. Fejezet.

(Magyarországban. — Kiűzetésök Erdélyből 1588. — A jezsuiták, mint az absolutismus előharcosai. — Két jezsuita uralkodó. — Az első szabadságharc. — Kitiltásuk Magyarországból. 1608.)

A mohácsi vész után nehéz idők borultak Magyarországra. Az ország két részre szakadt két király között, kiknek egyike sem volt ily nehéz időkben a trónra teremve. Ferdinánd, kit a nemzet azon reményben választott királylyá, hogy az osztrák ház nagy külhatalma segélyével az országot a félhold ellen biztosítani fogja, nem volt képes azt kelet felé a török becsapások ellen megvédeni. János, kit azért támogatott az ország fele, hogy uralkodása által Magyarországot egy idegen hatalom fokozatos elnyomásától megóvjá, az ország önállóságát sem Ferdinánd, sem a porta ellen megvédeni nem birta. A két király közül egyik sem tudta általánosan elismertté tenni hatalmát, uralkodásuk folytonos, számos alkudozás által megszakadt, de be nem fejezett polgárháboru vala, mely a töröknek mindinkább előkészítette az utat Magyarország kebelébe.

Mindaz, a mi a nemzetre nézve becses volt, folytonos veszedelemben forgott. Az ország integritása naponként megcsorbítottatott, önállása Ferdinánd trónra-léptétől kezdve folytonos, hol nyílt, hol alattomos támadásoknak volt kitéve; az élet és tulajdon biztossága a szakadatlan harcban, mely egyrészt a két ellenkirály, másrészt magyar és török közt vivatott, kérdésessé lett; s a mit az egyéni és politikai szabadságból a háboru megkimélt, azt a trón hatalmi törekvései fenyegették. Midőn így az élet s tulajdon biztossága elveszett, midőn a nemzet politikai szabadságát a dynastia s a félhold egyiránt fenyegette, a nemzet kétszeresen fogékonyvá lett a reformáció iránt, mely legalább az egyházi téren kizárta a zsarnokságot. Vallási dolgokban a magyar mindig türelmes volt, és sem a protestáns hitvallásért, sem a katolikus dogmákért lelkesülni nem tudott. De élénk, viszontagságok által megedzett politikai érzékével csakhamar átlátta, hogy az egyházújításban szövetségést nyerend politikai szabadsága számára, s a reformáció oly gyorsan terjedt az országban, hogy néhány évtized múlva a katolikus papok már a római egyház végromlásáról panaszkodhattak Magyarországon. 1523-ban a törvény még fej és jószágvesztést mondott ki a lutheránusokra. 1548-ban, midőn I. Ferdinánd az országgyűlés által rendszabályokat akart megszavaztatni a a protestantismus ellen, a rendek erőlyesen visszautasították propositióit. A reformáció 25 év alatt annyira elterjedt az országban, annyi és oly előkelő szószólókat nyert a törvényhozásban, hogy az országgyűlés többé nem volt ellene felhasználható. A törvényes állami ha-

talom elutasította magától a dicstelen feladatot: a lelkiismeret szabadságát korlátozni.

De sem a katholikus papság, sem a trón nem mondott le ellenséges szándékairól a hitújítás ellen. I. Ferdinánd udvarába a jezsuitáknak már sikerült befurakodniok. Borgia Ferenc és Roderich Kristóf jezsuiták nagy befolyással bírtak az udvarnál s a királyt a dynastia hőgyei révén folyton izgatták a reformáció ellen. Buzgalmok erőteljes viszhangra talált az ország kebelében a fanatikus Oláh Miklós esztergami érsekben, s udvar és főpapság csakhamar megegyeztek a felett: mily eszközhöz nyuljanak a reformáció ellen.

Behítták a jezsuitákat az országba.

Még alig létezett e szerzet két évtized óta, és már a leghatásosabb eszköznek bizonyítja magát a papi hatalom terjesztésére s a protestantismus üldözésére. Oláh Miklós tehát Victoria Péter osztrák tartományi főnököt 1559-ben tanácskozássra hitta meg a szerzet behozatalának módozatai felett.

Két év múlva már benn voltak az országban. 1561-ben Ferdinánd a széplaki apátságot, s a bényi prépostságát a világi papok kezéből kivéve a jezsuitáknak adta, s ugyanez évben kezökbe adatott a nagyszombati főiskola, mely csakhamar főfészke lett a vallási fanatismusnak. Oláh után Draskovich György szerzett magának legtöbb érdemet a jezsuiták állandósítása körül; alatta 1586-ban kapták a turóczi prépostságot, s más javakat. Alig tették lábukat Magyarország földére, megindult az irtó harc a protestantismus ellen, melyet a katholikus történetírás euphemistice ellen-reformáció-

nak nevez. Seidel János és Flander Antal jezsuiták csakhamar előkelő szerepet játsztak e küzdelemben, s bár, aránylag más szerzetekhez, számuk csekély volt, kath. egyháztörténetirők már a 16. században dicsekedve constatálják, hogy a jezsuitáknak sikerült a nép vezéreivé tenniök magokat. 1541-ben a törökök elfoglalták Budát, 1561-ben a jezsuiták elfoglalták Nagyszombatot; két fontos és szomorú következményű esemény Magyarország történetében!

Erdélybe a jezsuiták Báthory István rosszul alkalmazott türelmességének aegise alatt hatoltak be. Báthory István, korának legfelvilágosodottabb fejedelme, a távol Erdélyben nem lévén alkalma a jezsuiták üzelmeivel megismerkedni, készpénznek vette, a mit a részrehajló hír felölők beszélt, s az ifjuság nevelésének vélt behozataluk által szolgálatot tenni. Behozta tehát őket 1579-ben, s nekik adta 1581-ben a kolosmonostori apátságot. Két év alatt már három házuk volt Erdélyben: Kolozsvártt, Monostoron s Fehérvártt, s mindhárom helyen kezökbe ragadták az oktatás ügyét. De néhány hónap elég volt a közönség figyelmét gazdálkodásuk veszedelmes voltára fordítani. Jobb ügyre méltó buzgalommal vetették magokat fekvő birtokok szerzésére s Horváth Mihály szerint „tisztóket túllépve, vallásukat erőszakkal terjesztették, utcán, templomokban, processiók által oly helyeken is, hol az nekik meg volt tiltva. Váradon elfoglalták a reformáltak templomát s a keresztnek fegyveres kézzel való körülhordása által majdnem nyilvános mozgalomra adtak okot. Kozmáson a papra rárohan-

tak, lakából kikergették, könyveit széttépték. A szé-
kelyföldet, Vásárhely és Karansebes környékét beba-
rangolták; nem nevelés, hanem vallásuk terjesztése
végett stb.“ Ily s hasonló üzelmek az erdélyi nép sze-
mét csakhamar felnyitották, a váradiak egy jezsuita
szónokot kidobtak a városból s a fejedelemtől a szer-
zet eltávolítását kívánták; az ország rendei pedig
1581-ben kikötötték, hogy több jezsuita be ne ho-
zassék az országba. Nem használt semmit. A jezsuiták
szaporodtak s gazdagodtak, sőt Báthory Zsigmond
trónralépte óta már a kormány rudjára is rátették
kezöket. A fiatal fejedelem, ki nevelését Leleszi
Jánostól, lelke vigasztalását Carigli Alfonztól kapta,
teljesen e két jezsuita kezében vala, kik udvarát sa-
ját teremtményeikkel töltötték meg, s a fejedelmet
teljesen kis ujjokon forgatták. „Saját szemeinkkel
láttuk, írták a rendek egy felterjesztésökben a feje-
delemhez, hogy a jezsuiták nemcsak hivatalból, hanem
minden időben nagyságod körül vannak; ha ellenök
szólunk, ezt úgy állítják elő, mintha felségsértés volna;
nagyságod személyét tőlünk elfordítják, s mi miattuk
nem vagyunk biztosságban.“ Végre azon zavarok, me-
lyeket a fejedelem önkényes eljárása okozott, alkalmat
nyújtottak a nemzet kívánságának teljesülésére, s 1588.
a medgyesi országgyűlésen a rendek keresztül vittek
egy törvényt, mely a jezsuitákat az országból kitiltotta.

Erdélyben az ország kicsinysége s Báthory Zsig-
mond személyisége hamarabb megérlelte a jezsuiták
elleni közérzületet, mint Magyarországon, de az ér-
telmiség mindkettőben egyiránt ellensége volt e szer-

zetnek. Ez ellenszenv okait akkor, midőn e szerzet még az idő rövidsége miatt nem vétkezhetett annyit, mint mai napig, s midőn veszélyessége s erkölcstelensége még nem volt oly általánosan ismeretes, egyrészt azon támadó magatartás szolgáltatta, melylyel e szerzet a protestantismus ellen fellépett, másrészt azon körülmény, hogy a jezsuiták Magyarországon úgy, mint Erdélyben, nemcsak egyházi, hanem világi téren is az absolutismusnak, még pedig leggyűlöltebb nemének, az idegen absolutismusnak voltak előharcosai.

Félreismerhetlenül bizonyítja ezt azon szerep, melyet az önálló Erdély kérdésében játszottak. A mióta 1540 körül meghiusult a remény az egyesült Magyarország ereje által a török inváziót elháríthatni, azóta Magyarországnak legfontosabb érdeke Erdély külön állásának fentartása volt. A külön Erdély megszűnése a 16. században e tartományt s vele Magyarország azon részét, mely vele járt, vagy a szultán, vagy a császár kezébe adta volna. Ha a szultán lett volna ura Erdélynek, s a hozzákapcsolt magyar megyéknek: e tartomány ép úgy elpusztult, elnéptelenedett s elmagyartalanodott volna, mint Magyarország azon részei, melyeken a félhold uralkodott. Ha a császár vette volna hatalmába: az udvar absolutismusa csakhamar oly diadalt vítt volna Magyarország politikai s vallási szabadságán; minőt utóbb Csehországen nyert. E kettős veszélyt hárította el Erdély Magyarországról. Egy külön, nagy mértékben önálló magyar országot képezett, mely hol a török, hol a császár ellen harczolva mindegyiknek lehetlenné tette e g é s z Magyar-

ország elfoglalását, mely egyrészt felhasználta minden alkalmat a nemzetet a török járomtól megszabadítani, másrészt folyton éber őre volt az összes nemzet politikai s vallási szabadságának, s pénzt, hadat és vezérket adott Magyarországnak, valahányszor ez szabadságát a hierarchia és udvar ellenében megvédeni fegyverre kelt. Erdély nélkül az absolutismus ép úgy semmivé tette volna Magyarország alkotmányát, mint semmivé tette a többi osztrák tartományokét, s az ellenreformáció ép úgy kiírtotta volna Magyarországon a protestantismust, amint kiírtotta Austriában, Spanyolországban, Olaszországban. Erdély míg egyrészt állandó bástyája volt az összes nemzet politikai szabadságának, másrészt az osztrák ház, s a porta hatalmát egymás ellen, másfél századon át ellensúlyozta úgy, hogy egyiknek sem sikerült Magyarországot teljesen elnyomnia. Mialatt Magyarország a szultán és a császár zsarnoksága alatt szenvedett, Erdély az ország keleti részében fenntartotta a szabadság szellemét. A törvény itt már 1566-ban kimondta, hogy „az országban isten ígéje szabadon hirdettessék, s kiki azt a vallást követhesse, melyet akar.” Szabad alkotmány birtokában, megáldva oly kitűnő fejedelmekkel, mint Bocskay, Bethlen, Rákóczy, anyagilag, s szellemileg virágzó ország volt, a keleti despotismus torkában ékesszóló képviselője s fentartója a nyugat civilizációjának, s a szabadság eszméinek, mindaddig, míg az osztrák ház kezébe kerülve állami önállásával szabadsága, anyagi jólétével szellemi virágzása is el nem hervadt a bécsi absolutismus sivár kebelén.

Az osztrák ház I. Ferdinánd óta folyvást Erdély birtokára törekedett. Teljhatalma mindaddig biztos nem lehetett, míg Magyarország harmadrésze külön államot képezett, készen minden pillanatban védelmére kelni a másik résznek. S e törekvésben a jezsuiták kezdet óta életrevaló eszközei voltak a dynastiának. János király halála után Martinuzzi György tartotta fenn Erdélyt, s vele Magyarország politikai lételét, ő óvta meg a török s a császár ellen, s a jezsuita tanács után járó I. Ferdinánd más eszközök hiányában orgyilok által tétette el láb alól Magyarországnak e korban legnagyobb, legbecsületesebb emberét. A szándék azonban megghiúsult, s a jeles Báthory István alatt végkép elveszni látszott a remény Erdély elfoglalására. Megváltoztak ismét a viszonyok, midőn az aránylag türelmes Miksát a II. Fülöp udvarában nevelt, setét és zelotikus Rudolf, Báthory Istvánt pedig a jezsuiták által demoralizált Báthory Zsigmond követte a trónon.

Báthory Zsigmond diszpéldánya volt egy jezsuita uralkodónak. Természettől fogva eszes, bátor de könnyelmű, más viszonyokban felnevelkedve dicsővé, jótekonynyá tehetné volna uralkodását. Szerencsétlenségére jezsuita kézbe került. Leleszi János volt nevelője, és gyóntatója Carigli Alfonz, ki jezsuita gyóntatók szokásaként csakhamar minisztere, tanácsosa, mindene lett s kit nem egyszer használt politikai küldetésekre. Ily kezekben a fiatal fejedelem könnyelműsége kegyetlenséggé, bátorsága oktalansággá, esze hitszegéssé lett. Meggondolatlan, vakmerő felkelése a török ellen

többet ártott, mint használt az országnak, bár e hadjárata képezi egyetlen fénypontját uralkodásának. Történetének többi lapjait kicsinyes csalfaság, gyilkolások s hitszegések hosszú sora tölti be. Hidegvérrel megölette hű emberét Gyulayt, és Gálffyt, kinek trónját köszönte, s egy diszmészárlás után, melyben a vele rokon erdélyi aristokratia fejeit legyilkoltatta, a leöltek hullái mellett térdre ereszkedve felsóhajtott: „Teremtő s megváltó istenem, miben vétettem ellened annyira, hogy atyámfiai vérével kényteleníttessem bemocskolni kezemet? Hol az atyafiai szeretet? De többre becsülendő az isten minden rokonságnál.” Valódi jezsuita lélek, mely tud egyszerre gyilkolni s imádkozni.

1588-ban kitiltattak a jezsuiták Erdélyből. De Báthory már teljesen hatalmukban volt, s a törvény által kitiltott rend a fejedelem udvarában talált titkos, majd nyílt menhelyre. Carigli élte végéig oldalán volt és rossz szelleme vala Zsigmondnak. Tanácsára 1595-ben a jezsuiták ismét behozattak, s mind nagyobb befolyásra és hatalomra vergődtek. Hálából a szent atyák erélyesen működtek Báthory udvarában országának a Habsburg-ház kezébe való játszásán. Azt már megmutatta a tapasztalás, hogy Erdély, a míg saját akarata szab benne törvényt, a szerzetet meg nem tűri kebelében. Idegen hatalom alá kellett tehát az országot juttatni, hogy a Jézus-társaság benne szabadon terjeszkedhessék. Carigli Alfonz ezt tette élete céljává. Erre kiváló alkalom nyílt, midőn Erdély trónján saját nevelésük: Báthory Zsigmond, Magyarországén pedig azon szintén jezsuiták által nevelt Rudolf ült, kinek trónra-

lépte után első dolga volt a jezsuitákat minden támadás ellen biztosítani. Carigli rávette a fejedelmet, lépjen szövetségre Rudolffal, trónjának természetes ellenségével. Báthory megtette, sőt 1595-ben elvette Mária Kristierna főhercegnőt. A szövetség célja csakhamar kitűnt, midőn a fehérvári országgyűlés kényszerítetett a jezsuitákat ismét bebocsátani az országba. De ezzel még biztosítva nem valának. Az állhatatlan, hiú és hitszegő fejedelem uralkodásában, mind e rossz tulajdonai dacára nem láttak maradandó garanciát. Havasalföldi hadjárata után tehát rávették, űzze el magától nejét, kinek elvétele a Rudolffal kötött szövetséget megpecsételte, mondjon le Erdélyről a császár javára, s legyen pappá. Báthory mindjárt csináltatott is magának reverendát s 1597-ben Erdélyt eladta Rudolfnak. Lemondott a trónról s Carigli kíséretében 1598. elment Oppelnbe, mely egyik részét képezte Erdély vételárának, s várta a bíbornoki kalapot, melylyel a jezsuiták lemondása esetére biztatták. De a szent atyák nagy befolyása dacára a veres kalap sokáig nem akart megérkezni. A fejedelem egy szép napon megunja a várakozást, s Erdélybe utazik, hogy a még üresen álló trónt elfoglalja. A rendek több feltét alatt, melyek egyike az volt, hogy a jezsuitákat pusztítsa el Gyulafehérvárról, ismét elismerik fejedelemnek. Zsigmond feláldozta jezsuitáit, hogy a trónt megtarthassa. De ezek, a gyulafehérvári eset után, még kevésbbé bizván benne, ismét körülveszik, s csakhamar annyira viszik a jellemtelen bábót, hogy az egy év múlva ismét alkudozni kezd Rudolffal Erdély eladása iránt. De most már a rendek meg sokallták a dolgot, s Báthory Endre trónralépése meggá-

tolta az ország másodszori elkereskedését. A szerencsétlen, tanító s gyóntatója által demoralizált fejedelem Lengyelországba menekült, majd ismét visszajött s fegyverrel akarta a trónt elfoglalni, míg végre menekülnie kellett saját hazájából. Sorsa s uralkodása, melynek minden lapját hitszegés, ártatlan vér ontása s önérdekből szított polgárháboru fertőztetik be, intőpéldájául szolgálhatott minden népnek s uralkodónak, hangosan óva mindkettőt a jezsuiták veszedelmes tanácsadásától. A jezsuiták, kik az országot ennyi zavarba döntötték, Báthory Endre halála után ismét kiűzettek belőle. De az ezt követett bonyodalmak, polgárháboruk és Básta György véres tyrannismusa alatt újra behatoltak. A bécsi udvar gondoskodása: a katholicismust Erdélyben bármily eszközökkel terjeszteni, valóban megható látvány volt, melynél szívemelőbbet csak a két jezsuita fejedelem: Rudolf és Báthory Zsigmond viselt dolgai nyujtának.

Mialatt Erdélyben már ily befolyásos szerepet játszottak a jezsuiták, mialatt a jezsuita növendék Báthory, Erdélyt elárulta, a jezsuita tanácsadó Carigli az ország önállása ellen intrigált, s a jezsuita Rudolf tábornoka, Básta György tüzelt s vassal pusztította a szerencsétlen tartományt. Magyarország is viszontagságos napokat élt. A vallási üldözés karöltve a politikai elnyomással, főleg Rudolf trónralépte óta mind nagyobb mérvet öltött. Saját királya ellenségképen bánt a nemzettel, saját papjai egymás ellen izgatták a népet, mely ezenfelül a török folytonos becsapásainak volt kitéve. E zavarok alatt a jezsuiták is mindinkább megfészkeltek magukat, hatalmuk s befolyásuk napról-napra növeke-

dett. A rend, a pápa alapító levele értelmében, kolduló szerzet volt, de azért az egyháztörténet már a 16. században kénytelen volt azt a „jószágos szerzetek“ közé sorolni.

Vagyonban s befolyásban gyarapodva, a jezsuiták éltető lelke valának azon reactionárius mozgalomnak, melyet a katolikus hierarchia Oláh Miklós óta a protestantismus ellen megindított, s melyet az udvar békés és erőszakos eszközökkel támogatott. Az egyházi és világi reactió Magyarországon csakhamar öntudatára jött érdekei közösségének, s egymást segítette azon küzdelemben, mely az ország politikai szabadsága, s a magyar protestantismus létezése ellen vívatott. Végre csordultig telt a pohár, s az 1604: 22. törvénycikknek a törvénykönyvbe való becsempészése jelt adott a szabadságharcra, melyre a nemzet a dynastia eljárása által kényszerítettett. Nem volt ez egy felekezeti vallási háborúja, mely fanatismusból fog fegyvert a más vallásuak ellen. Bocskay zászlaja alatt egy sorban küzdtek katolikusok és protestánsok, nem Luther vagy Kálvin tanaiért, hanem az ember vele született jogáért: istent a maga módja szerint imádkozni, s az ország politikai szabadságáért, mely az udvar által naponként megsértetett. És az 1604-ki felkelők tudták, hol kell a vallási szabadság legkiengesztelhetlenebb eleneit keresni. Egyhangulág kívánták a jezsuiták eltávolítását az országból. A korponai gyűlésből 1605-ben tizenöt pontba foglalva küldték fel követeléseiket Rudolfhoz, s ezek közt a 8-ik pont a jezsuiták kiűzését kívánta, „mert a közbékét zavarják.“ A király nem engedett, s a harc tovább folyt. A kassai gyűlésen a fel-

kelt rendek erre maguk dekretálták a szerzet kiűzetését; s Bocskay még halálos ágyán is lelkekre kötötte hűveinek: ne mondjanak le a rend eltávolításáról.

Végre, midőn Rudolf konoksága már komolyan veszélyeztette a dynastia létezését, Mátyás főherceg, hogy az uralkodó házat kritikus helyzetéből megmentse, nemzet és király közé lépett, hogy véget vessen a belső háborúnak. Mátyás erélye s eszélyessége, mely végre Rudolf trónlemondására vezetett, a magyar szabadságharcot is némileg kielégítő eredményre vezette. Mátyás már 1606-ban kezdett alkudozni a felkelőkkel. Tett nekik engedményeket sok tekintetben, csak a jezsuiták ügyében nem. Ez első szerződést Rudolf helybenhagyta, de a felkelés nem fogadta el. Ujabb csatározások, s alkudozások után végre létrejött Mátyás és a felkelők közt a bécsi békekötés. Az alkudozásokban legtöbb nehézséget a végvárok, s a vallás ügyei, ez utóbbiak közt ismét a jezsuiták okoztak. Az udvar nem ok nélkül, legcsökönyösebb volt a katonai kérdésekben s a jezsuiták dolgában. E tekintetben a békealkudozás nem is vezetett eredményre, s a békeokmányba e pont iktatott: „Nem egyeznek meg a magyarok abban, hogy a jezsuiták Magyarországon állandó jogokat és birtokokat birjanak. Azonban ő felsége jogaihoz ragaszkodik.“ A jezsuita-kérdés megoldása ez által a jövő országgyűlésre halasztatott, melynek a megkötött békét az ország törvényei közé kellett igtatnia. A jezsuita szellemű Rudolf, kényszerhelyzetében megerősíté a békét, de már azon reservátával, hogy „mindazon cikkelyek, melyek a vallást, s az egyházi rendet illetik, oly értelemben

vétessenek, hogy koronázási esküjével semmi módon ne ellenkezzenek,“ — s a protestánsok szabad vallás-gyakorlatát kimondó cikkelyhez is odatette záradékul: „hogy a róm. kath. vallásra ebből semmi rövidség ne háromolják.“ A nemzet átlátta e clausulák jezsuitikus irányát, s azok kihagyatását követelte a törvénykönyvből; s e követeléstől csakis Mátyás közbenjárására állott el, ki biztosította a rendeket, hogy a záradék „nem rossz szándékból“ iratott a szövegbe.

Ennyi harc és alkudozás után végre a békeokmány törvénybe igttattatott, s e törvénykönyv a jezsuiták dolgában is megvalósította a nemzet kívánatait. Az 1608: 8. törvénycikk kimondta, hogy a jezsuiták Magyarországon „birtokokat és birtokjogokat ne birhassanak.“ A magyar főpapság azonban, melyben hiában keressük azon férfias függetlenségi érzetet, melyet e korban a francia papság tanusított, nem tudta elviselni az ellenreformáció vérebeinek, a jezsuitáknak kitiltását, és ünnepélyes óvást tett azon törvények, s különösen a jezsuitákról szóló cikk ellen, melyek az országot a belháboru csapásaitól megmentették. Ellenmondásuk azonban nem vétetett figyelembe, Mátyás nem hajtva rájuk: már mint magyar király, megerősítette az új törvényeket, és midőn a nagyrészt katolikusokból álló országgyűlés által a jezsuiták kiűzettek, s a protestáns Illésházy választott nádorrá, a nemzet nagy része azon reménynek adta át magát, hogy vallási viszályok nem fogják többé az ország békéjét megzavarni.

XX. Fejezet.

(Pázmány Péter s Eszterházy Miklós. — A jezsuiták terjeszkedése a törvény ellenére. — Új szabadságharcok. — A linci béke.)

A bécsi békekötés (1606.) a vallásüldözésnek és szabadságharcnak nem vetett véget, csak annak új korszakát inaugurálta. A kath. főpapság óvást tett a vallásüldözést korlátozó törvények ellen; Mátyás csak nehezen volt rábirható a jezsuiták kitiltását kimondó törvény szentesítésére, s Rudolf, midőn a békét aláírta, már el volt határozva azt megszegni. Az 1608-ki országgyűlésen feltűnt egy nagy tehetségű protestánsból jezsuitává lett pap. Pázmány Péter, ki egy reneget fanatismusával hirdette a támadó háborút a reformáció ellen, s maga Mátyás, kinek V. Pál sajátkezű levelében lelkére kötötte a jezsuiták pártfogolását, már az 1609-ki nádorválasztás alkalmával ármánykodni kezdett, nehogy ismét protestáns jusson az ország első hivatalába. II. Mátyás türelmetlenség és absolutistikus hajlamok dolgában ugyan nem hasonlítható sem elődéhez, sem utódához, s Rudolf és II. Ferdinánd között méltánylandó mérsékletet tanúsított mindkét te-

kintetben, de az absolutismus s a katholikus hierarchia érdekei már annyira össze valának forrva, annyira uralkodtak a kormány politikáján, hogy Mátyás személyes tulajdonai csak csekély befolyással lehettek a dolgok menetére. A vallásüldözés és az ország alkotmányos jogainak naponkénti megsértése folytattott, mintha a bécsi béke nem is léteznék. Erdélyt Mátyás is minden áron hatalmába igyekezett keríteni, hogy általa Magyarországot szabadsága legerősebb támaszától megfoszsza, s céljának előmozdítására igyekezett a jezsuitákat az országba visszacsempészni, a mi Rákóczy Zsigmond gyöngesége mellett sikerült is. A jezsuiták Erdélyben buzgón működtek az ország önállásának aláásásán, s az egyházi és politikai reakció érdeksolidaritását félreérthetetlenül hirdették Mátyás seregei, melyek Forgács Zsigmond alatt az Erdély elleni háboruban sz. Mária képét tűzték zászlajukra. A világi absolutismus a katholicismus érdekeivel kendőzte arcát, s ez a jó haszon fejében odaadta magát e szegyenletes szerepre. Rákóczy Zsigmond halála után erdélyi jezsuiták bejárták az országot s szították az elégedetlenséget Báthory Gábor fejedelem ellen, hogy őt megbuktatván, az országot osztrák kézre juttassák. Ily körülmények közt természetes volt, hogy az erdélyi közvélemény hangosan követelte a törvény-ellenére behozott szerzet eltávolítását. Báthory Gábor 1610-ben lefoglaltatta a jezsuiták gyulafehérvári házát, kik a fejedelem boszujától félve, Havasalföldre futottak, s az elkeseredés hazaáruló üzelmeik felett annyira elragadta volt a rendeket, hogy a gyulafehérvári ország-

gyűlésen nemcsak a jezsuitákat, hanem egy végzés által minden katolikus papot kitiltottak az országból. E rendszabály kétségkívül túllőtt a célon, igazságtalan volt és a vallási tekintetben oly türelmes Erdélyben nagy mértékben meglepő is, mert a bár csekély számu katolikusokat senki sem akarta komolyan papjaiktól megfosztani, és csakis azon közelkeseredés és megbotránkozás által magyarázható meg, melyet a jezsuiták gazdálkodása okozott.

Mialatt Erdélyben a jezsuiták magát a katolikus egyházat ily veszélybe sodorták, Magyarország vallási viszonyaiban nagy változás ment végbe e korban. A tizenhatodik század végén, dacára Oláh Miklós és a jezsuiták tevékeny izgatásainak, a katolikus egyház igen megfogyva állt szemben a protestantismussal. Nem vesztette el politikai előjogait, nem roppant vagyonát, sőt hatalmas és maradandó védelmezőt nyert a dynastiában; de ijesztő mérvben vesztette hiveit, s ezekben azon alapot, mely nélkül minden előjogok és fensőbb támogatás dacára állása szilárd nem lehetett. A nép nagy, a közép- és főnemesség tulnyomó része a protestáns egyház híve volt. Csak a 17. század első felében változott meg e viszony a római hierarchia javára, s a jezsuita Pázmány Péter működése képezi a forduló pontot a magyar egyháztörténetben. Fényes észtehetségeivel s gyűlölettel és fanatizmussal teljes lelkével az ellenreformáció élére állott Magyarországon, s működése, támogatva az Eszterházy Miklósféle politikusok és II. Ferdinánd fegyverei által, új virágzásra emelte a katholicismus süllyedő ügyét s

ujabb csapásokat hozott Magyarország politikai s valási szabadságára.

Pázmány Péter s Eszterházy Miklós voltak az udvaron kívül e korban a jezsuiták főtámaszai Magyarországon. Pázmányban a magyar egyházi reakció áll személyesítve előttünk. A protestánsból 13 éves korában katolikussá, 16 éves korában jezsuitává lett ifjú a szerzet kolozsvári, majd krakói, bécsi s végre római collégiumában nyerte nevelését, melynek befejeztével megindult Magyarországra a protestantismust kiírtani. Visszatérve hazájába, csakhamar feltűnt tollának ügyessége, rábeszélő tehetsége, s azon rendkívül szenvedélyes gyűlölet által, melylyel az egyházújítás ellen viseltetett. 1608-ban lépett fel a jezsuiták mellett írt védirata által. Az országgyűlés után a térítésre vetette magát s ravaszsága és ékesszólásával számos főnemest sikerült a protestantismustól eltérítenie, mialatt a népet szónoklatok és iratok által izgatta protestáns testvérei ellen. Tehetségei s még inkább fanatismusa csakhamar nagy befolyásra emelték. Forgách primást a nagy-ravágyó jezsuita már kis ujján forgatta. Az egyházi reakció nagy reményeket kötött hozzá, s 1615-ben nádorrá akarta tenni. Ez ugyan nem sikerült, de ez alkalommal a pápa látszatra feloldozta szerzeti fogadalmaitól, ami lehetővé tette a hatalom bármely polcát elfoglalnia. De vágyainak célját a nagyratörő barát csak a vérengző II. Ferdinánd alatt és által érhetette el. Ferdinánd dühös katolikusokkal töltötte meg a főhivatalokat, kikre az ország elnyomásának nagy munkájában bizton számolhasson. Az uralkodó, ki Lamormain

jezsuitától vette lelke vigasztalását, s a katholicismus érdekében fél Európa földét vérrel áztatá, Pázmányra és Eszterházy Miklóstra vetette szemeit, mint legalkalmasabb eszközeire céljainak. Eszterházy nádorrá, Pázmány esztergami érsekké lett.

A magyar történetírás mindeddig több kegyelettel mint kritikával Pázmány nevénél meg szokott állani, hogy pár magasztaló phrázissal áldozzon a katolikus egyház helyreállítójának. És ezen exclusiv szempontból joggal. A katolikus egyházat Magyarországon a reactio állította ismét talpra, s a reactionnak II. Ferdinánd csak karja, de lelke Pázmány Péter volt. Igazolt azon dicséret is, melylyel tehetségei el szoktak halmoztatni. Nagy lelki erő jellemzi benne az embert, rendkívüli ravaszság s kitartás a politikust, ékesszólás a szónokot és író. De akik e tulajdonok előtt meghajolva, több hódolattal a tekintélyek, mint érzékkel az igazság iránt, tömjéneznek neki s eszét és buzgalmát dicsőítik, ne feledjék, hogy Pázmány mind e fényes tulajdonait élte végéig hazája s a szabadság ellen fordította. Ideje végre szét tépni a gondolattalan pietás azon fátylát, mely Pázmányt, s egyik csücskével Eszterházyt is fedezi, s kimondani az igazat a maga egyszerűségében: Pázmány és Eszterházy az idegen absolutismus buzgó eszközei voltak Magyarországon. Ferdinándot, kit a németországi vallásháborúk teljesen elfoglaltak, s ki szeretne volna Magyarországon, bár nagy áron a békét fenntartani, e „nagy hazafiak,“ de még nagyobb jezsuiták, Pázmány s Eszterházy izgatták folyton a Bethlen, s vele Magyarország szabadsága elleni háborúra. Pázmány

saját vallomása szerint jól tudta, hogy a nemzet szabadsága az önálló Erdélylyel áll és bukik, a mit Lányi is constatál egyháztörténetében, de azért élte végéig szította az Erdély elleni háborút. A „nagy hazafi“ annyira lelkén hordta török és német által pusztított és nyomorgatott hazájának felvirágzását, hogy midőn érsekké lett, nyíltan hirdette: „immár nem kell tovább halasztani az eretnekek kigyomlálását; mert jobb ha az országot a farkasok és a rókák lakják, mintsem az eretnekek,“ és amint a harminc éves háború Németországban kitört, Magyarországon újra megindította a fegyveres templomfoglalásokat, melyek új felkelésre vezettek. Személyesen beutazta az országot II. Ferdinánd királyválasztatása mellett izgatva, a kiket megtérített, azokat nemcsak a katholicismusra, hanem egyszersmind az udvar pártjára, a nemzet ellenségeinek sorába térítette, s a „nagy hazafi“ külön növeldeket alapított, melyeknek célja volt a nemes ifjakat jó katolikusokká és aulikusokká nevelni. A pápa feloldozta szerzet-fogadalmaitól, de Pázmány mindaddig, míg halála (1637) meg nem szabadította tőle az országot, jezsuita maradt. Nem ismért hazát, gyűlölte a szabadságot, egyetlen célja a hatalom volt, és sikerült kivívnia magának azon dicsőséget, hogy korának azon embere volt, ki legtöbbet ártott hazájának.

Hű bajtársa, eszköze volt Pázmánynak Eszterházy Miklós nádor, ki jeles tehetségeivel s a nemzetben birt nagy befolyásával hasonlóképp a világi s egyházi reactió ügyét szolgálta. Világi volt, de miután maga bevallja, hogy „esküvel kötelezte le magát az

egyházi rend iránt“, (Horváth M. 3. köt. 639. l.) valószínű, hogy a Jézus-társaság azon titkos affiliáltjai közé tartozott, kik világi mezben észrevétlenül, s így annál hatékonyabban működnek a szerzet érdekében. E két ember vezette Magyarországon a reakciót. Igaz ugyan, hogy egyszer alaposan meghasonlottak egymással, de az ellenségeskedésnek a papi és világi jezsuita közt magasabb okai valának. Pázmány Regécz várát szerette volna magának adományoztatni. Eszterházy nem volt a kívánság igazságossága felől meggyőződhető, mert a vár saját tulajdonát képezte. Ez ügy hosszas ellenségeskedések magvát szórta el a két vezérférfiú közt. Pázmány 1633-ban kiátkozással fenyegette Eszterházyt, s ez nem használván, az udvarnál kezdett árulkodni ellene. Lázadónak, s a törökkel cimborálónak rágalmazta a királynál Eszterházyt, kinek misem állt annyira távol lelkétől, mint ezen — ama korban oly hazafias — felségárulás. A Regécz birtoka feletti vitát még inkább elkeseríté a két nagyravágyó ember féltékenysége, kik a befolyás felsőbbbségeért folyton versengtek egymással. Hiába panaszkolta Eszterházy, hogy feledik, „mit cselekedett a kath. religióért és a szerint a papokért is,“ — ez egyházi érdek Pázmányt nem tudták megfegyelmezni, s azon ármánykodott az udvarnál, hogy vegyék el Eszterházytól nádori fizetését. Végre a tökéletesebb jezsuita győzött a kevésbé tökéletesen. Eszterházy teljesen visszahúzódott, főképp, midőn Pázmánynak sikerült őt az udvarral meghasonlásba hoznia. A két „nagy“ ember e kicsinyes huzavonái eltartottak Pázmány haláláig; de ez ellenségeskedés csak a személyekre terjedt. Az ügy,

melyet közösen szolgáltak, a reactió nemes ügye nem szenvedett általa rövidséget.

A jezsuitákat, e kettős reactió legbuzgóbb előharcosait az 1608-ki törvény ugyan kitiltotta volt Magyarországból, de a főpapság már meghozatalakor protestált e törvény ellen, s a korona három századon át csak azért látszott a magyar országgyűlés törvényeit szentesíteni, hogy legyen mit megszegni. Ez volt sorsa az 1608: 8. törvénycikknek is. Forgách Ferenc bíbornok és esztergomi érsek nagy buzgalmat fejtett ki a használható szerzet terjesztésében, s a jezsuiták a törvény tilalma dacára mindinkább felszaporodtak. Kezdetben a korona és főpapság, e két pártfogója a jezsuitizmusnak, a feltűnőbb esetekben a törvény nyílt megszegése helyett azt különféle cselfogásokkal igyekeztek kijátszani. Érdekes és ama kor s emberek politikai erkölcsiségére nézve jellemző azon mód, melyen a turóci prépostság a szerzet számára a törvény ellenére megtartatott. Az 1608-ki törvény értelmében el kellett azt venni a jezsuitáktól. Mátyás tehát Forgách bíbornoknak adományozta a prépostságot, ez pedig írásban lekötelezte magát, hogy a prépostság jövedelmét átadja a jezsuitának, s a jószágot csak oly tisztekkel kezelteti, kiket a szerzet elfogad, kik tőle függnék s neki számolnak, miáltal a szerzet tényleg tulajdonosa maradt a vagyonnak. Forgách halála után a prépostság Pázmányra ruháztatott, azon további feltétel alatt, hogy ha a jezsuiták egyszer visszabocsáttatnak az országba, azt nekik átadja. Ily módon korona és főpapság összeesküdtek a jezsuitákkal a törvény kijátszására.

De az efféle esetek a kivételek közé tartoztak. Az udvar és főpapság lelkiismerete nem sokáig s nem minden esetben volt ily scrupulozus, s a törvény alattomos kijátszása helyett, főkép a nikolsburgi béke után, csakhamar divatba jött annak nyílt lábbal tapodása.

Azon helyeken kívül, hol a jezsuiták már előbb házakkal s javakkal bírtak, 1598-ban megtelepedtek Sellyén, 1604-ben Lőcsén, 1613-ban Homonnán, 1615-ben Ungvártt, 1626-ban Győrött, 1631-ben Kassán, 1633-ban Gyöngyösön s Komáromban, 1635-ben Szegszárdon, 1636-ban Szathmártt, Sopronyban és Kőszegen, 1640 körül Szepesben s Nagy-Károlyban, 1644-ben Trencsénben sat. Lipótvár, Moticska, s más városoknak is kijutott a kétes szerencséből; a jezsuiták, amerre Ferdinánd hadai jártak, mindenütt megfészkeltek magukat, s az új szabadságharcban Rákóczy György kállói proclamációjában (1644) joggal panaszkolta, hogy „jezsuitákkal az ország tele tömetik.“

A bevallott eszközökhöz, melyekkel a jezsuiták a protostantizmus kiírtására törekedtek, első sorban a térítés tartozott. Mialatt Pázmány a főurakat győzte meg a római hit egyedül üdvözítő voltáról, alsóbb-rangu jezsuiták bebarangolva az országot, uton útfélen térítették a népet. E térítés azonban nem a római vallás hirdetéséből állt. A jezsuiták fegyvere a polemia, melyre már iskoláikban dressiroztatnak, s térítésök nem a katolikus tanok fejtegetésében, hanem a protestantizmus elleni gyűlölet hirdetésében állt. Bethlen panaszkolva írta Ferdinándnak, hogy a protestáns urak „a jezsuiták alattomos vádaskodásai által zaklatva,

mintha számkivetésben volnának, folytonos remegésben töltik életüket.“ Mily szellemben hirdették e szent atyák a szeretet vallását a népnek, mutatja azon hitvallás, melyet Magyarországon mindazok által aláíratnak, kik általok térítették vissza a pápa vallására. E hitvallás 6. fejezete szóról szóra így hangzik: „Elismerjük és valljuk, hogy a pápának, mindenki kivétel nélkül mindenben engedelmeskedni tartozik, s hogy a kik rendeletei ellen cselekszenek, hogy az ily eretnekek necsak tűzzel elégettessenek, hanem kell, hogy testtel és lélekkel a pokolnak át is adassanak.“ A 20. fejezet: „Valljuk, hogy a római tan a katkolikus, tiszta, isteni, üdvözítő, régi és igaz, ellenben az evangélikus tan hamis, téves, istenkáromló, átkozott, eretnek, kárhoztatandó, felségsértő, koholt és istentelen . . . . . Elátkozzuk szüleinket, kik ez eretnek vallásban neveltek bennünket, elátkozzuk mindazokat, kik a róm. kath. hitben megingattak, elátkozzuk azon vezéreinket, kik az átkozott kelyhet nekünk nyújtották . . .“ A 22. fejezet: „Esküszünk egyszersmind, hogy amig csak egy csepp vér foly ereinkben, amaz átkozott evangélikus tant minden módon, nyilvánosan és titokban, csellel s erőszakkal, szóval és tettel, sőt fegyverrel is üldözni fogjuk.“ Ily szellemű valláshirdetés mellett nem azt csodálhatjuk, hogy a vallási fanatizmus utóbb Magyarországon is kitört, hanem csak azt, hogy nem taszította még véresebb zavarokba az országot.

A római vallás, vagy helyesebben a papi hatalom terjesztésének második bevallott eszköze a tanítás volt.

A hol a jezsuiták letelepedtek, mindenütt iskolát állítottak, vagy a létezöket elfoglalták. Pázmány 1635-ben egyetemet is alapított Nagyszombatban, s azt jezsuiták kezébe adta. Hogy a nemességet, melynek tömegében rejtett a protestantismus ereje, Róma és az udvar ügyének meghódítsa, külön nemesi finövelvét alapított Nagyszombatban. A király megerösíté az intézetet, „a katolikus religió öregbítésére s a jó erkölcsök előmozdítására,” — oly módon, hogy ha a jezsuiták Magyarországból kiüzetnének, Bécsbe tétessék át. Az intézetet, mely természetesen szintén jezsuiták kezébe adatott, a szerzet gyorsan divatba tudta hozni, s csakhamar 5—700 nemes ifju, részben protestáns szülök gyermekei, szítták itt magukba a jezsuita tanokat. Az iskolákon kívül Pázmány és ágensei különféle, a jezsuiták vezérlete alatt álló testvérületeket alkottak. A csuháját levett jezsuita izgatásai s ernyedetlen tevékenysége rövid idő alatt mindenütt utat nyitott a szerzetnek. A jezsuiták, kik Lamormain által Ferdinándon, Pázmány által a magyar egyházon uralkodtak, a nagyokat mint házi papok és lelki tanácsadók, a népet, mint tanítók, prédikátorok és gyóntatók dolgozták meg céljaikra.

Az egyesült egyházi és világi reactió csakhamar ismét fegyverhez kényszeríté nyulni a nemzetet. Most is Erdély adta a vezért s a haderő túlnyomó részét Magyarország eltiport szabadságának védelmére. A nemes becsvágygyal bíró, bátor és ravasz, uralkodni tudó és a szabadságért lelkesülő, buzgó és mégis türelmes protestáns Bethlen Gábor zászlója köré gyültek mindazok, kik a nemzet-jogaiért készek valának vért s vagyont kockára

tenni. Bethlen harcai nem voltak vallásháborúk. Bethlen, bár világi s papi jezsuiták folyton ármánykodtak ellene, oly türelemmel viseltetett e szerzet iránt, melyet még saját katolikus párthívei is megsokalltak. Midőn Nagyszombatot elfoglalta, bántatlanul hagyta e szerzetet, mely legelkeseredettebb ellensége volt, sőt Erdélyben elnézte, hogy Gyulafehérvárra és Monostorra visszamenjenek. Ez a törvény ellen volt, de Bethlen objectiv részrehajlatlanságát bizonyítja. S e tekintetben a vezér hű kifejezése volt pártjának. Katholikusból és protestánsokból állt azon nemzeti párt, mely őt vallotta fejének. S hogy e vegyes elemek miért helyeztek oly nagy súlyt a jezsuiták eltávolítására, megtanuljuk Rákóczy György 1644-ki proclamatiójából, melyben írja: „A klérus örökös országává akarja tenni Magyarországot az ausztriai háznak, s a maga vallásán levő világiakon is mind lelki, mind testiképen uralkodni. — A jezsuita szerzet az ország szabadságának romlására az evangelica religio elnyomására minden módon törekszik. A nemzet jobb része tehát ellensége volt a főpapságnak s mindenekfelett a jezsuitáknak, mert ezek az ország vallási s politikai szabadságának ellenei valának. S papság és jezsuiták üldözték Bethlent és híveit, nemcsak mint protestánsokat, hanem mint a nemzeti jogok védőit is. E felfogás vonul keresztül e kor minden szabadságharcán, ezt tükrözik vissza a felkelés minden okmányai.

Alig lépett Bethlen Gábor Erdély trónjára, Mátyás és a jezsuita-párt az ultramontán Homonnayt állítá vele szembe, ki azonban trónját komolyan veszélyeztetni nem bírta. Midőn aztán a harc a felkelés és az

udvar közt kitört, a pozsonyi országgyűlés 1619-ben Bethlen alatt törvényt hozott, mely a jezsuitákat az országból büntetés terhe alatt kitiltja. Egy másik törvényben büntetést szabott a hazájok ügyét elhagyott főurakra, kiknek száma Pázmány működése folytán mindinkább szaporodott. Elismerte ugyan az országgyűlés a király kegyelmezési jogát, de kikötötte, hogy Pázmánynak s Homonnaynak ne adassék kegyelem. Ugyanez országgyűlés fegyverszünetet kötött Ferdinánddal, de ez nem vezetett békére, s a jezsuiták Homonnayja csakhamar Lengyelországban toborzott zsoldos kozákhaddal tört hazájába s pusztította a felföldet. A következő évben, 1620-ban a magyar rendek a beszterczebányai országgyűlésen új és szorosabb szövetséget kötöttek Bethlennel, mely a kath. papságot a világi ügyekbe avatkozásból kizárta. Maga a nádor, a király híve is hozzájárult e szerződéshez, de Ferdinánd jezsuitáktól utasított biztosai a kibékülést lehetetlenné s a szakadást teljessé tették. A besztercei gyűlésen ennek folytán az ország mindhárom rendje ismételten kimondta a jezsuiták kitiltását. Azonkívül egy törvényben „Pázmány Pétert, ki magát mind irat, mind szó, mind tett által rossz hazafinak bizonyította, ki a jelen mozgalomnak tulajdonképeni oka, mint a közbéke háborgatóját“, — „*tanquam quod esset fastui et luxuriae deditus*“ — örökre száműzte. Ugyanekkor Bethlen s Magyarország rendei egyrészt, másrészt Frigyes cseh király, Csehország s a hozzákapcsolt tartományok, valamint Ausztria rendei „örökös“ szövetségre léptek egymással Ferdinánd s a papság kettős tyrannismusa ellen, s e szerződés

egyik pontja kimondta, hogy a jezsuitákat a szerződők egyike sem tűri meg határai között. A harc folyt és hullámszórt, míg a fehérhegyi diadal Csehországot újra megnyitotta a jezsuiták előtt. Mialatt a szerzet visszafoglalva Prágát, ott megkezdte borzasztó garázdálkodását, Bethlen alkut kísértett meg Ferdinánddal. Ez hajlandó volt a békére, de a jezsuita Pázmány és Eszterházy megváltoztatták szándékát s rávették, kísértse meg erőszakkal leverni Magyarországot, mint már leverte Csehországot. Ujra kigyuladt a harc, de Pázmány csalódott reményeiben, s Ferdinánd sietett a győztes Bethlennel alkudni. Létrejött (1621) a nikolsburgi szerződés, melyben Ferdinánd a bécsi békét s az 1608. törvényeket — ezek közt azt is, mely a jezsuitákat kitiltotta, megerősítette. Bethlen a maga részéről eleget tett a békének: az udvar és papság azonban nem teljesítették feltételeit. Csehországban ezalatt nagyban dühöngött a vallásüldözés, és innen a jezsuiták mindinkább elárasztották Magyarországot is. A nemzet ismét kénytelen volt fegyverhez nyulni. A harc ismét alkura, ez ismét békére vezetett, mely szóval minden sérelmet megszüntetett, a valóságban egyet sem. A lőcsei szerződésben Ferdinánd kötelezte magát a nikolsburgi béke teljesítésére, de szavát ismét megszegte, s a jezsuiták zavartalanul terjeszkedtek Magyarországon. Még rosszabbra fordult a vallásszabadság ügye Bethlen Gábor halála után. Nejét, Katalint a jezsuiták még férje életében titokban megtérítették, s ez férje halála után Erdélyben katolikus pártot alakítva új zavart hozott azon tartományra, mely legerősebb védőfala volt Ma-

gyarország szabadságának. A jezsuita párt üzelmel ismét rövidebbé tették a békét. A nemzet jobb része újra felkelt, s fegyvereinek eredménye 1633-ban új béke lett, melyben Ferdinánd még egyszer megerősítte a nikolsburgi békét. A pozsonyi országgyűlés 1637-ben erőlyesen felszólyalt a jezsuiták ellen, a korona számtalanszor kötelezte magát szóval és hittel a szerzetet kiltó törvény elismerésére, és a jezsuiták mégis csak szaporodtak. A jogos elkeseredés új harcba tört ki, mely végre 1645-ben Rákóczy György, s a szelid lelku, de bigott III. Ferdinánd közt a linci békére vezetett, mely a magyar szabadságharcok második korszakát befejezte.

A linci szerződés a jezsuiták ügyének elintézését, úgy mint előbb a bécsi béke, a következő országgyűlésre halasztotta. De ez országgyűlés már hangosan hirdette azon nagy változást, melyet az ország valláspolitikai viszonyaiban Pázmány s a jezsuitapárt működése előidézett. Pázmány fellépte előtt a főaristokratia kevés kivétellel a protestáns egyház híve volt; most, három évtizeddel utóbb, száz főnemesi család közül már csak nyolc volt protestáns, a többi visszatért a katholicismusra, s hitével együtt elpártolt a szabadság ügyétől is. A linci békét megelőzőtt szabadságharcban ennek folytán már sokkal kisebb volt a felkelők pártja. A harc után pedig a pozsonyi országgyűlés, melyen már a frissen megtérített kath. párt uralkodott, törvénybe igtatta ugyan a linci békét, mely a protestánsok vallásszabadságát ismét ékes szavakban biztosította, de a jezsuiták ügyét elintézetlenül hagyta. Igaz ugyan, hogy az 1608: 8. törvény el nem töröltetett, s így érvényben állt, de e

korban nem jog és törvény, hanem mind kizáróbban a nyers hatalom uralkodott. Ez pedig a jezsuiták részén vala. A főpapság 1647-ben nyíltan kijelentette, hogy nem fog a protestánsok vallásszabadságát biztosító törvénynek engedelmeskedni, s szavát be is váltotta. A jezsuiták házai szaporítottak, s Lippay György érsek 1648-ban a nagyszombati zsinaton a jezsuita szerzetet ünnepélyesen a magyar egyházi rend törvényes tagjává nyilvánította. Mindez a törvény ellenére történt, de hogy történhetett, az az udvar pártfogásán kívül mindenekfelett a katolikus hierarchia 1608-ban kezdődött bódító hadjáratának volt köszönhető, e hadjárat diadalát pedig — nem mi, hanem a kath. egyháztörténetírók — tisztán a jezsuita-rendnek róják fel érdemül.

A MÁSODIK KÖTET

T A R T A L M A.

	Lap.
X. Fejezet. A jezsuiták tönkreteszik Portugalt. — A szerzet „titkos utasításai.“ — Jezsuita börtönök. — Kisérlet a rend reformálására	5
XI. Fejezet. A jezsuiták Lengyel- Svéd- és Oroszországban	25
XII. Fejezet. Angliában. — Öt jezsuita-összeesküvés. — Kiűzetésök	36
XIII. Fejezet. Jezsuita összeesküvések Anglia ellen. — A löporösszeesküvés. — Bellarmin könyve „a pápai hatalomról.“ — Két gyilkossági kísérlet I. Jakab ellen	47
XIV. Fejezet. A jezsuiták kiűzetése Velencéből. — Ármányaik a köztársaság ellen	61
XV. Fejezet. Jezsuita összeesküvések Japánban. — Ricci Chinában. — A jezsuiták mint mandarinok. — A kínai jezsuiták fellázadása a pápa ellen	70
XVI. Fejezet. Keletindiában. — A jezsuiták mint bramánok — Viszályuk a pápával. — Az indiai missio botrányai. — A szerzet gazdagsága. — A jezsuiták mint kereskedők és uzsorások	88

XVII. Fejezet. A jezsuita állam Paraguayban. — Cardennas püspök és Palafox érsek üldöztetése a jezsuiták által. — Mexikóban. — Abyssiniában 101

XVIII. Fejezet. Austriában. — Kiűzetésök Csehországból. — Vallásüldözés — Viszályuk a prágai érsekkel. — A jezsuiták más szerzeteket fosztogatnak. — A 30 éves háború. 116

XIX. Fejezet. Magyarországon. — Kiűzetésök Erdélyből, 1588. — A jezsuiták mint az absolutismus előharcosai. — Két jezsuita uralkodó. — Az első szabadságharc. — Kitiltásuk Magyarországból 1608 137

XX. Fejezet. Pázmány Péter s Eszterházy Miklós. — A jezsuiták terjeszkedése a törvény ellenére. — Új szabadságharcok. — A linci béke 151

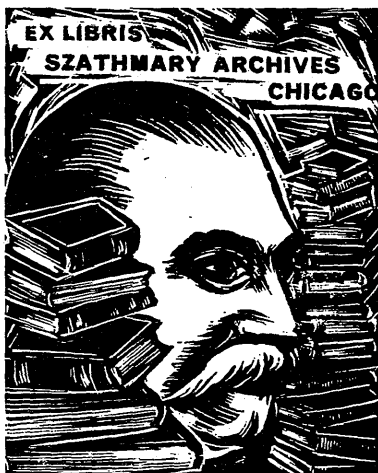
BX
3702
.B637
1873
v.3

1

2

LOUIS SZATHMARY FAMILY
COLLECTION OF HUNGARICA

The University of Chicago Library

Original wood block print by
George Buday, R.E., England.

268

A
J E Z S U I T Á K
TÖRTÉNETE.

HARMADIK KÖTET.

B637
1873
v. 3

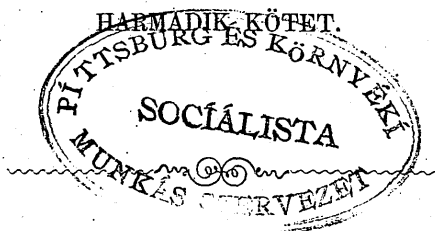
A.

JEZSUITÁK TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

LIPCSE,

KÖHLER K. F.

1873.

XXI. Fejezet.

(A jezsuiták s a szépnem. — Elméletben és gyakorlatban. — Páter Ména s más jezsuiták kalandjai. — Girard rektor és Cadière Katalin története.)

A jezsuitáknak meg van parancsolva, hogy az utcán szemlesütve járjanak, s főkép ha nőkkel találkoznak, mindig félrenézzenek. „Ha pedig — így szól tovább az utasítás — netalán nő kopogtatná ajtajokon, azt ki ne nyissák, hanem az ajtónálló igyekezzék azt kevés szóval elutasítani. Ha az asszony gyóntatóatyát kér, a templomba kell küldeni s ott meggyóntatni. A páter itt is csak a rostélyon keresztül s arcát félrefordítva beszéljen vele, s ezenkívül nem messze tőle mindig álljon egy másik testvér, ki ugyan nem hallhatja, de láthatja őket, nehogy valamilyen mással foglalkozzanak, mint a gyónással. Ha azonban minden elővigyázat dacára megtörténnék, hogy a bűnös Évának egy leánya lépne valamely kollegiumba vagy professusok házába, hogy egyik vagy másik atyát meglátogasson, akkor egy laikus testvér rögtön kézen fogva vezesse ki s az ajtónállónak kötelessége a port, melyre lépett, összeseperni, s a házból kidobni, ne-

hogy a szerzet valamely tagja annak érintése által megtisztátalaníttassék.“

Úgy is tették magokat a jezsuiták, mintha az egész nőnemnek örök gyűlöletet és megvetést esküdtek volna; s ha kénytelenek voltak mások szemelátára asszonynyal vagy leánynyal szóba állani, ezt az irtózat minden jelével cselekedték, hogy megmutathassák, hogy mindenféle asszonynépet istentől elrugaszkodott lénynek tekintenek, kik az örök kárhozatot sehogy el nem kerülhetik.

Ezen, a másik nem iránt tüntetésszerűleg fitogtatott ellenszenv, valamint azon mértéktelen dicséretetek folytán, melyekkel amiatt a jezsuiták önmagukat elhalmozták, s e pontra vonatkozó csudás történetek terjesztése által a jezsuiták csakhamar oly rettenetes erkölcsi tisztaság hírébe kerültek, mely még szűz Máriával is érintkezésbe hozta őket. Közölök való volt ugyanis a jámbor és szemérmes páter Beraldus, kinek egyszer Rómában Pál templomában fényes nappal egy angyal jelent meg és szűz Máriától egy övet hozott, melynek hordása őt minden érzéki gondolat ellen örökre biztosítani fogja. Már e szent öv érintése is hasonló hatást idézett elő. A generális parancsára e csodatevő öv apróra feldaraboltatott s minden jezsuita kollégiumba elküldetett egy darabja, s ahol egy ily darab volt, ott senki többé szemérem elleni dolgot nem cselekedhetett, sőt nem is gondolhatott, ami kétségkívül megkönnyíté a jezsuitáknak az erkölcsös életet.

Másféle vizitet kapott pater Gyula, ki 1585-ben tanár volt a Collegium romanumban. Ehez nem

angyal, hanem egy ragyogó szépségű szűz jött, ki igen szépen énekelt, amellet bravourral verte a lantot s a szemérmes pátert minden áron elcsábítani igyekezett. De miután a szűz nem elégedett meg egy éjszakával, s követelőleg lépve fel, minden éjjel megjelent nála, pater Julius elpanaszolta baját a rektornak, s ez azt tanácsolta neki, hogy ha a dáma ismét eljön, kezdje el magát derekasán korbácsolni. A páter ezt meg is tette, s midőn már minden oldalán kifakadt rajta a vér, az éjszakai látogató mondá neki: „Oh jámbor atya, én szűz Mária szolgálója vagyok s ő küldött engem, hogy tegyem próbára szüzességedet, te azonban lovagiasan küzdél és lovagiasan legyőztél. Azért tehát nézz ide, vedd a szüzességnek e koszorúját, melyet istennek szent anyja küld neked s maradj állhatatos, mint voltál eddig, hogy egykor a tiszta és szemérmes szűzek karában az örök élet hervadhatlan koronáját megnyerjed.“ E szavakkal eltűnt és senki sem látta többé.

A szüzességnek ezen pompás, hervadhatlan virágokból font koszorúja azonban sokkal szebb volt, semhogy feldarabolják, tehát egészben tétetett a szerzet szentségeinek gyűjteményébe s ott őriztetett a jezsuiták szerfeletti erkölcsi tisztaságának bizonyítványául, melyről azonban csak jezsuita, vagy velők barátságban álló írók tudtak valamit. A nemjezsuiták csakhamar észre kezdték venni, hogy a jezsuiták szemforgatása és szemlesütése, s megvető s kicsinylő beszédek a másik nemről nem egyebek pusztá kép-mutatásnál, melynek célja port szórni a világ sze-

mébe; mialatt a szent férfiak zárdáik titkos termeiben bőven élvezik mindazon örömeket, melyeket Éva bűnös leányai nyújtani képesek Ádám ivadékainak, s a mellett jót nevetnek mindazokon, akik azt hiszik, hogy hogy istennek öröme telik benne, ha testöket sanyargatják.

Láttuk, mily botrányokra vezetett Montepulcianoban a jezsuiták erkölcsi tisztasága. Gambarrektor pedig épen nem tartozott a kivételek közé. Ha csak úgy találomra belemarkolunk a históriába, élénk áll pater Majotius s a szép azenayi molnárné, kik számára a szüzesség öve és koszorúja még nem voltak feltalálva, mert oly épületesen viselték magokat, hogy 1576-ban egy külön satyra jelent meg rólok. A jezsuiták természetesen úgy festették le a viszonyt, mint az atyáét leánya iránt, és csakugyan keletkezett is apai viszony a dologból, de véletlenül nem a molnárné iránt, s a botrány még nagyobb lett. A nagyobb rész az effélet titokban üzte, de azért voltak jezsuiták, kik még a legközönségesebb discretio szabályait sem tekintették magokra nézve kötelezőknek. Pater Gouless, a bordeauxi jezsuita kollégium rektora naplót vezetett, melybe sorba beleírta szép gyónóinak neveit a nappal és órával együtt, melyben magokat neki odaadták, miáltal egy sereg nőt rútul compromittált. Pater Golozin, metzi professor a kormányzó leányát csábította el. Egyszer azonban azon szerencsétlenség érte, hogy egy titkos találkozóban minden gyanút kizáró, mert bűnösségét kétségbevonhatatlanul tanúsító helyzetben rajtakapott a leány apja által,

ki nem vette tréfára e dolgot s a páternek két fülét levágatta.

Salamancában a 17. század elején egy fanatikus élt, páter Ména, ki bolondul dühöngött minden „testi dolog“ ellen s a templom csak úgy mennydörgött belé, midőn ő a szószéken bömbölni kezdett. Hosszú, szikár alakja, mélyen fekvő szemei askétának mutatták, de e szigorú külszín alatt vad érzékiség lángja volt elrejtve, mely a többi közt egy igen szép, de együgyű leányra volt irányozva, ki hetenként gyónni járt hozzá. Hogy célját elérhesse, elhitette a leánynyal, miszerint isten neki kinyilatkoztatta, hogy ő hivatva van szenteket nemzeni, s meghagyta neki, esküdjék meg vele titokban s éljen vele aztán házastársak módjára. Kezdetben a leány rögtön meg akart futni a gyóntatószékből, midőn a páter effélékről kezdett beszélni; de Ména gyöngéd szavakkal visszatartotta, biztosítá, hogy jó hire a legkisebb csorbát sem fogja szenvedni, mert van neki álnév alatt egy remetelaka, melyben zavartalanul találkozhatnak. A leány kijelenté, hogy előbb két más pátertől, kiket személyesen ismer, tanácsot akar kérni a dologban s Ména beleegyezett; de rögtön elment két collégájához s elbeszélte nekik, hogy egy igen együgyű leány jár hozzá gyónni, ki nem akarja magát az általa rászabott vezeklésnek alávetni, tehát ne bocsátkozzanak vele mélyebb beszélgetésbe. Ezek vagy szintén elbolondítva társuk erkölcsös híre által, vagy tiszta kollegiálitásból, — úgy okoskodva, hogy ma nekem, holnap neked, — szárazon azt mondták a leánynak, hogy csak tegyen meg mindent,

amit páter Ména kíván tőle, mert az egyenesen lelke üdvére történik.

A legközelebbi gyónás alkalmával a leány nem is ellenezte többé isten akaratának teljesülését s Ména elég vakmerő volt önmaga és a leány felett a házassági áldás formuláját elmondani. Ez istenkáromló kötést nyomon követték a remetelakban tartott rendez-vousk s a leány a jezsuita jogszerinti feleségének tartotta magát. Az isten által kilátásba helyezett „kis szent“ is csakhamar beköszöntött, kit a páter mint talált gyermeket, egy gyermektelen házaspárnál elhelyezett. Egy szerencsétlen véletlen azonban napvilágra hozta a sajátságos házasságot s Ména kedvesével együtt a valladolidi inquisitio börtönébe vándorolt. A botrány oly nagy volt, hogy legalább színleg fel kellett lépni ellene. A leány mindjárt az első vallatásnál el is mondta híven a történeteket, s a naiv világ azt hitte, hogy a szerzet a gaz barátot rögtön ki fogja rekeszteni kebeléből. De a jezsuiták el nem ismerhették nyiltan, hogy közölök valaki gazember lehessen. A pátert tehát mindenáron tisztára kellett mosni. A jezsuiták megvesztegettek egy orvost, ki a leányt megvizsgálta s bizonyítványt adott róla, hogy örült. Hogy pedig „izgatott állapotát“ megszüntesse, csillapító szert adott neki, mely a leányt annyira lecsillapította, hogy örökre elaludt s páter Ména bátran tagadhatott mindent, nem volt többé, aki meghazudtolja. Egy másik megvásárolt orvos a jezsuitáról állított ki bizonyítványt, mely őt veszélyesen betegnek nyilvánítja s kijelentette, hogy az inquisitio börtönében okvetlen el kell vesznie, minélfogva Ménát a szelidsé-

géről ismeretes inquisitio kiadta a jezsuitáknak, hogy felgyógyulásáig kollégiumjokban ápoltassék. Az inquisitiónak azonban szintén meg kellett a külszint őriznie. Az inquisitio több hivatalnoka naponként megjelent tehát a kollégiumban, hogy Ména egészségi állapotáról tudomást szerezzen s mindannyiszor — gazdagon megvendégeltetett. A szegény pátert napról napra rosszabb színben találták, s így épen nem lepte meg őket, midőn egy napon ebéd közben megkondult lelkéért a halálharang. A küldöttek nem látták szükségesnek az evéssel sietni, hanem előbb tele ették s itták magokat, aztán vagy két órával utóbb a halottas szobába mentek, hol a pátert már koporsójában kiterítve találták. Megnézték pityókos fővel s kiállították róla a halotti bizonyítványt. Alig távoztak azonban a házból, Ména sietett feltámadni, lemosta arcáról a halál festékét s álöltözetben egy öszvérrre ült, mely Genuába vitte. Az üres koporsó nagy pompával eltemettetett, a pörnek vége volt s a jezsuiták mindenfelé azt beszélték, hogy a vád egyetlen alapja egy eszelős leány megzavart képzeletében rejlett, mert a világ még nem látott tisztább erkölcsű embert páter Ménánál, ki csakugyan valódi szentként halt is meg.

Az olvasó szemérme iránti tekintetből le kell mondanunk a szent férfiak erkölcsös életének részletes festéséről. De egy nagy zajt ütött történetet el nem hallgathatunk, melynek hőse raffinírt gonoszsága s mesteri képmutatása által bámulatba ejtje a világot.

Toulonban, a szűk és homályos kórházutcában, melybe csak délben szokott a nap egy órára betekinteni, egy kis házikó állt, melyben egy bolton kívül csak ne-

hány lakószoba volt. Itt lakott Cadièrené legidősb fiával, ki a boltra viselt gondot, és leányával, kinek rendkívüli szépségével mély komolyság, mondhatni, valami baljóslatú szomorúság párosult. Fiatal volt, jól termett és teljes, de erős mélaság uralkodott kedélyén. Cadièrenének említett fián kívül még két fia volt, kiket a papi pályára szánt. Történetünk kezdetén az egyik domonkos barát volt, a másik a jezsuitáknál tanult, hogy később a szerzetbe lépjen. Cadièreék már három fiuk levén, leányt kívántak volt magoknak, s a bigott anya megfogadta, hogy ha ilyet kap, szentté fogja nevelni. Midőn Cadièrené épen útban volt célját elérni, — 1709-ben — Franciaországot több rendbéli csapás érte. A rendkívül hosszú és szigorú telet éhség és pusztító rá-gály követte; koldusok és haldokló betegek lepték el az országutakat, melyeken fegyveres bandák fosztogatták ki az utazókat. Cadièrené az utolsó hónapokat leánya születése előtt csupa panaszban s éhségben tölté, rozskenyérrel tengetve életét. A gyermek, ki Katalin névre kereszteltetett, gyönges és beteges lett. Testi gyöngeségéhez csakhamar vallási rajongás járult s a leány mindig a másvilágon törte az esztét. Toulonban ez nem is volt nehéz. A szűk helyre szorított 26,000 lakosú városka tele volt spékelve barátokkal, egymás hátán voltak benne a jezsuiták, kapucinusok, ferenciek, oratoriusok, Orsolya-szüzek, Visitandinák, Bernhardinák s a jó pásztorhoz címzett apácák zárdái. E szűk helyre szorított tömeget, midőn Katalin 12 éves volt, a pestis borzalma lepte meg, melynek hatása e korban borzasztó volt.

A hónapokig tartó ragály kitörölhetetlen hatással volt Katalin kedélyére. A borzasztó nyomor, a naponkint látott hullák éveken át lelke előtt lebegtek, a leány csak a mennyországra gondolt s szíve minden érzelmével egy Laugier nevű leányhoz vonzódott, ki atyját elvesztette s anyjával nagy szükségben élt. A két leány együtt lépett be „szent Teréz leányai“ közé, kik a karmelita apácákkal álltak szerzetesi atyafiságban. Katalin példásan viselte magát, komolyan vette az apácaságot s mindig csak szent könyveket olvasott. Laugier azonban épen ellentéte volt, már tizenöt éves korában hiú, nyaláncbuja, de szép, minek folytán a kápolna szolgálatában adtak neki hivatalt.

E minőségében sokat volt alkalma papokkal érintkeznie s csakhamar oly botrányokra adott okot, hogy szent Teréz leányai jónak látták elkergetni a leányt, ki a legfiatalabb papokat már a sekrestyében lefoglalta magának, mielőtt még a zárda szent homályába hatolhatnának. A papok azonban a csinos és tágszívű leányt már nagyon megszerették s a generális vikárius plane azzal fenyegette az apácákat, hogy be fogja tiltani a kápolna látogatását, ha a leányt elküldik. Mindenesetre épületes egy interdiktum!

Katalin folyvást álmaiban élt, és soha egy percig nem látszott a férfiakra gondolni. Későbbi pörében e tekintetben egy tanú azt mondta róla, hogy „húsz éves korában hét évesnek látszott.“

Cadièrené ezalatt özvegygé lett s leányát ismét magához vette, ez azonban a nap nagy részét ezentúl

is a templomban töltötte. Így érte el tizenhetedik évét. Ragyogó szépség volt, de hóbortos olvasmányok, s ifjú kora benyomásai folytán hysterikus rohamokban szenvedett, úgy hogy gyakran hosszabb ideig magán kívül volt, s midőn felébredt, mitsem tudott arról, ami vele ezalatt történt. Játsszótársai valóságos szentnek tartották, s többen elhitették magokkal, hogy saját szemeikkel látták, amint Úr színe változása alkalmával az ostya magától oda repült Katalinhoz s rászállt nyelvére.

Épen ez időtájt állt páter Girard jezsuita működése tetőpontján, némelyek által nyomorult képmutatónak, mások által valóságos szentnek tartatva. Girard János negyvenhét éves, erőteljes férfiú volt, Girard Boldizsárnak, az orániai herceg gyilkosának ivadéka. Alig tizenöt éves korában lépett a jezsuita szerzetbe, mely őt Martiniquebe küldte missióba, hol több szerencsen asszonyt tartott magának, de emellett tiszta erkölcsének hírére meg tudta őrizni.

A touloni jezsuiták jó hírnevére érzékeny csorbát ejtett volt pater S a b a t i e r, ki több maitresset tartott magának, s azonkívül férjes nőkkel oly nyilvánosan űzte kicsapongásait, hogy a' legbotrányosabb jelenetekre adott alkalmat. Az igaz, hogy a többi szerzetek sem voltak jobbak. Az observánsok közül, kik az ollioulesi Klarissákat vezették, majd mindeniknek volt egyegy apáca szeretője, s az egész világ tudta a dolgot. A ub a n y gárdián erőszakot tett egy tizenhárom éves leányon s a szülők által üldöztetve, kénytelen volt Marseillebe menekülni. A jezsuiták, hogy szerzetők jó hírére

némileg visszaállítsák, Girardot nevezték ki a papnővelde rektorává. Utoljára Marseilleben működött, mint az apácák gyóntatója, s ezeknek annyira telebeszélte fejőket a mystikus halállal, az akaratszerűséggel s teljes tétlenséggel, — mik úgy látszik, kedvenc eszméi voltak az asszonyoknál, — hogy több apáca tényleg belebolondult tanaiba, nevezetesen Remusat apáca, ki a többinél alaposabban megtévelyodván, szentnek deklaráltatott.

Girard Toulonban csakhamar elkezdte vétkes gazdálkodását. Kört alakított magának vak tisztelőkéből. Nevezetes jelenség, hogy az efféle prédikátorok, tartozzanak bármely valláshoz, mindig asszonyokkal vesznek körül magokat. A kígyó is Évához fordult először. Girard hívei közt leginkább Guyoné tűnt ki, egy kis mesterember felesége, igen tapasztalt, negyvenhét éves, teljesen megromlott s minden kihágásra és aljasságra képes asszony; továbbá két aggszűz, Gravier és Neboul kisasszonyok s még néhány hasonszőrű jómadár. Az alap meg lévén vetve, csakhamar fiatalabbak is vétettek fel a körbe, kik közt Cadière Katalin tűnt ki. Laugier kisasszony, kit már ismerünk s Batarella k. a. egy halász leánya, szintén kedvelt vendégek valának. E körben is terjeszté Girard esztelen, fantastikus tanait, melyeknek egyik főpontja volt a testnek tökéletes elválasztása a lélektől, melynél fogva a test vétkezhetik amennyit akar, anélkül, hogy a léleknek része volna benne, — kedvenc tana minden képmutató kéjencnek. Így tudják a jezsuiták istent és az ördögöt egyszerre szolgálni, per-

sze úgy, hogy ez kapja mindig a legjobb falatokat. E tanok hallgatásán kívül a társaság a bolond Remusat apácának szeretett gyóntatójához, páter Girardhoz írt leveleit szokta olvasni, melyek a hölgyeket rendszeren extázisba hozták. Valamennyi közt csak Gujolné maradt józan, mert neki haszna volt a mulatságból. A páter segítette őt s felváltva vagy egyszerre kedvesének és kerítőnőjének használta. Gujolné hirdette magáról, hogy már neki is voltak mennyei látásai; sőt egyszer, midőn pincéjében egy hordó bort megromolva talált, letérdelt melléje imádkozni, s a bor rögtön megjavult. Máskor érezte, amint Krisztus töviskoszorúja fejébe nyomult s midőn fájdalmai már igen nagyok lettek, angyalok jelentek meg előtte, vigasztalták s pompás ebédet servíroztak neki, melyet pater Girarddal együtt el is költött. Rábeszélte Katalint, hogy menjen vele Marseillebe, Remusat apácát meglátogatni, ki már halálos ágyán feküdt, s biztatta a rajongó fiatal leányt, hogy igyekezzék példáját követni s adja magát egészen papi vezetés alá, hogy szintoly szentté lehessen.

Egyike azon vezeklő gyakorlatoknak, melyeket különféle barátok, és mindenekfelett a jezsuiták szoktak a gyónó nőkre róni, az úgynevezett spanyol disciplina volt, mely abból állt, hogy a nők meztelen vállaikra gyöngéd vesszőcsapásokat kaptak, ami a „felső disciplinának“ neveztetett, míg az „alsó disciplina“ a meztelen altestnek vesszőzéséből állt. A vesszőzés azonban oly szelíd és gyöngéd volt, hogy semmi fájdalmat nem okozott; mert míg a középkor fanatikusai véresre verték egymást, a jezsuiták tana szerint itt is minden

a lélektől függött; ennek kellett megaláztatnia, míg a szentnek, mely egyedül vétkezhetik, semmi baja nem lett. Világi hatóságok úgy, mint a pápák e vezeklési gyakorlatokat gyakran megtiltották, de a leányok és asszonyok, kik e mulatságot már megszerették, nem szívesen hagytak tel vele, s a papok természetesen inkább ezek vágyának, mintsem a pápa parancsának tettek eleget.

E vallásos színű, de igen érzéki mulatság igen népszerű volt a nők között. Hollandiában, a jezsuiták 1552-ben Löwenben egy tíz főből álló női társaságot ismertettek meg e szent mulatsággal s négy év múlva nem volt nő a városban ki azt ne ismerte és ne gyakorolta volna. Négy congregációban, melyeknek egyike csak nemes és befolyásos állású nőkből, a többi három polgári származásuakból állt, a gyóntatók a vezeklő nőket az „alsó disciplinával“ traktálták.

Cadière Katalin mind tovább ment jámbor vakbuzgalmában, melylyel együtt beteges állapota is növekedett. Visiói lettek és sokan hitték róla, hogy a vesékbe lát. Így Gujotra egyszer rákiáltott: „Gonosz asszony, mit tettél?“ s ez megijedt, mert előtte való napon Laugier kisasszonyt vezette volt Girard karjaiba. Imádat-szerű tisztelettel csüggött Girardon, ki mindig azt magyarázta neki, hogy egy szentnek minden tette szent, legyen az bármily nemű. Az első alkalommal ugyan, midőn a páter őt levetköztette, hogy a maga módja szerint megvezekeltesse, szemérme megsértett érzetében elájult, de végre erőt vett írtózásán s csakhamar hozzászokott ragyogó szépségű testét a barát szemének kitenni.

Egyszer elpanaszolta Girardnak, hogy jelenés volt, melyben egy bujaság és halálos bűn miatt kínlódó lélek jött hozzá baját elpanaszolni, s ő szükségét érzi annak, hogy e lelket megmentse és szeretn magát helyette felajánlani az ördögnek, hogy szállj meg őt.

A jezsuita megengedte neki, hogy szállassa meg magát az ördöggel, de csak — egy esztendőre. E idő ponttól kezdve Katalin többször esett ájulásba min azelőtt s 1729. decemberben elkezdte az ágyat őrizni. Szobája a ház felső emeletén volt, s mialatt anyja alant volt a boltban, a jámbor páter órákat töltött a betegnél. Fel-felültette ágyában, ölébe vette és csókolt, természetesen atyai jóindulattal, mit a szegény leány tisztelettel s feltétlen bizalommal viszonzott. Ideges ingerlékenysége ezalatt annyira növekedett, hogy ha a páter csak a leggyöngédebben hozzá nyúlt, főkép, midőn keblét érintette meg, elveszté eszméletét. Gyakran találták őt egészen magán kívül, félig fel emelt karokkal, meztelenül s öntudatlanul. Girard észrevéve a leány természetének hajlamát e beteg állapotra, igyekezett azt szándékosan előidézni, és sikerrel. Midőn ilyenkor Katalin magához tért egészen meztelenül s oly testállásban találta magát, melyről bizonyosan emlékezett, hogy nem az volt, melyben eszméletének elvesztése előtt feküdt. Girard azonban cirógatta, csókolt, s mondá neki: „Én vagyok a te urad és istened, s mindent el kell tőrnöd az engedelmesség nevében!”

Karácson táján teljesen szabad folyást engedett illatiasságának. Katalin egyszer magához térve önkínületéből, felkiáltott: „Istenem mit kellett szenvednem!” — „Elhiszem kedves gyermekem” viszonzá a répmutató a kielégített szenvedély mosolyával. Ezután nem igen panaszkodott többé a leány fájdalomról, de arról, amit beteges áloméletében érzett, nem tudott magának számot adni.

Girardnak, letett szüzességi fogadalmi dacára, nagy annak folytán, volt annyi tapasztalása, hogy két hónap múlva észrevette, hogy gazságának fatális következményei a leánynál jelentkezni kezdenek, s még inkább zavarba jött, midőn Laugierén hasonló tüneteket kellett észrevennie. A két leány a páter széncsétlenségére nem élt valamely zárda szent falai között, hol ily gyöngéd ügyeket a felebaráti szeretet hathatatlán fátyolával lehet elfedezni, hanem a város, világi közönség kellő közepében. Ezenkívül Katalin estvére, a fiatal dominikánus Cadière, gyanakodni kezdett, rossz szemmel nézte a jezsuita látogatásait s midőn ez jött, erővel benn akart maradni a szobában. Ezen úgy segített Girard, hogy a fiatal embert ellő szemtelenséggel kilökte a szobából, s a jámbor nyoma még megleste a jezsuitát, midőn leányától ki-
jött, hogy fia számára — bocsánatot kérjen tőle.

A jezsuita most alávaló módon igyekezett menekülni. Katalinnak kezén s keble alatt gyermekkorától fogva görvélyes forradásai voltak. Páter Girard most neki állt, s addig szította ezeket ajkával, míg a yöngye bőr megveresedett; aztán több ízben bekente

valami edző szerrel, melytől a sebhelyek gyöngén vérzeni kezdtek. Katalin, felébredvén, ezt csakhamar észrevette, s szentsége dacára féltve szépségét egy kuruzsló asszonytól enyhítő flastromot vett. Girard ezt meglátván, haragosan letépte testéről, s elhitette vele, hogy a sebhelyek isteni jelek, a stigmatisatio jelei. Erre megcsókolta lábát és keblét, és biztosította a leányt, hogy neki ugyanily sebe van a mellén, csakhogy belől.

Remusat apáca ekkor meghalván, Girard ajánlta Katalinnak, hogy legyen utódává, s felkölté lelkében azon veszedelmes vallási nagyravágyást, melynek hatása alatt a leány magát szentnek tartotta; s miután távolról sem volt fogalma azon állapotról, melyre a jezsuita juttatta, azon rosszulléteket, s azon undort, mely ez állapotot kísérni szokta, a lélek vergődésének tulajdonította, mely meg akar minden földi dologtól tisztulni. A jezsuita oly ügyesen tudta a rajongó leány kedélyének izgatottságát fokról fokra felszófolni, hogy egyszer ebéd közben csakugyan meglátta Krisztust, és hallotta, amint őt magával hitta a pusztába.

Képzelete szüntelenül gyóntatójával foglalkozott. A bőjt huszadik napján a leány a maga nevét Girardéval mennyei glóriában egyesülni látta. Néha úgy érezte, mintha több lányira a föld felett a levegőben függene. Girard erre több kollégáját elvezette a leányhoz, a vén, bűnös Sabatiert, ki mindent igen rendén valónak talált, s a hiszékeny Grignot-t, ki örömeiben sírva fakadt és térdre hullott a hóbortos leány előtt. Egyedül Girard már nem igen mert a

Cadière-házhoz menni; ehelyett rávette a leányt, hogy déli órákban a templomba jöjjön rendez-vousra. Itt egyedül voltak, s a jezsuita az oltár lépcsőin hozta a leányt szokott hysterikus állapotába. Katalinnak öntudata elhomályosult s megrázkódásokat kezdett érezni testében; de azért boldog volt ájulásaiban, mert, mint vallá „végtelen szelíd fájdalmakat éreztem ilyenkor, és nem tudom, mily forrását a kegyelemnek, a tökéletes öszhangzásig.“

Ha otthon, egyedül, nyugodtan gondolkozott viselt dolgairól, csudálkozni kezdett rajtok s egyszer közlé is aggodalmait Gujolnéval, de ez azt mondta neki, hogy boldogság az egész, s a dolog szóra sem érdemes, hiszen ő maga is tapasztal néha ily érzéseket! Gujolné mint látjuk, méltó cimborája volt a jezsuitának.

Ezalatt Katalin folytonosan belső lelki egyesülésről álmodozott gyóntatójával. A nagyvennapos böjt végén, mialatt alig evett valamit, oly gyöngeség szállta meg, hogy életét kezdték féltetni, és — Girard? ez a kalitkacsináló Bitardnál drótból koronát készítettett, melyen belől szegek álltak ki s azt nagy-pénteken áldozatának fejébe nyomta, úgy, hogy az vérzeni kezdett. Aztán fehér kendőket tett arcára s erre vérrel ráfotografirozta a leányt. Új Veronika-képet készített róla. E kendőket Girard magával vitte, hogy eladja vagy hiszékeny híveknek elajándékozza. E koronát Cadière asszony jelenlétében is több ízben fejébe nyomta a leánynak, de mások előtt soha; ezek csak vércseppeket és sebhelyeket láttak. Az anya ugyanis rettenetesen félt Girardtól s a jezsuitáktól,

mert Gujolné mondta neki, hogy ha nem teszi meg pontosan mindazt, amit ezek neki parancsolnak, akkor leányával együtt többé egy napig sem fog élni.

Girard legjobban szerette volna a leányt halottnak látni, még pedig halottnak a szentség dicsfénytől övezve, mert állapota rá nézve már igen kényelmetlen kezdett lenni. Többször adott be neki egy barnásveres port vízben, s anyjának, ki aggódva tudakozódott leánya baja iránt, azt hazudta, hogy Katalin betegsége nem földi betegség s földi orvos rajta nem is segíthet. Egy alkalommal, midőn ismét egy erős adagot adott be neki ama porból, a leány rögtön erős fájdalmakat érzett és sok aludt vér ment el tőle, melyet a páter sietett pontosan megvizsgálni. Katalin a szolgálóra kiáltott, hogy vigye ki azt, de a páter visszaküldte a leányt s ismételten figyelmezteté Katalint: „Minő meggondolatlanság!” Ugyanez időtájt Laugier kisasszony is megmenekült a maga bajától, nem ugyan közvetlenül a jezsuita, hanem bizalmas barátnéi által, kik a páter gyónógyermekai és kedvesei valának egyszerre.

Ez időtájt Katalin elkezdett mindinkább magához térni, némi önállóságot nyert s kezdett kevésbbé engedelmes eszköz lenni Girard kezében; ez azonban, hogy akaratát megtörje s a leányt még inkább hatalmába kerítse, mint ahogy eddig történt, zárdába igyekezett őt vinni, s anya és leány szívesen beleegyeztek tervébe. Legalkalmasabbnak találta Sz. Klára zárdáját Ollioulesban, melynek apátnője, egy harmincnyolc éves menyecske, nagy barátja volt neki s

társainak. A klostornak nem nagy jövedelmei voltak, s azokat tulajdonkép csak két forrásból húzta. Ezek egyike néhány gazdag touloni családhoz tartozó apácának hozományából állt, kik hozományuk árán teljes szabadságot élveztek s gyóntatóikkal épületes orgiákat rendeztek. Ezenkívül fizetéses tanítványokat tartott a klostrom, s e tekintetben nagy hasznát vehette a jezsuitáknak, kik a leggazdagabb családokba mint gyóntatók és lelki tanácsadók befurakodtak s nagy befolyást gyakoroltak, nagyobbbat mint az observantinus barátok, kiknek vezetésére volt a zárda bízva. Az apátné kezdetben attól tartott, hogy a már húsz éves Katalin sok oly dolgot láthatna és hallhatna a zárdában, ami furcsa világot vetne az apácák szent életmódjára s nem igen akarta őt befogadni; de a jezsuita oly tapasztalatlannak s gyermeketegen ártatlannak festette le előtte Katalint, hogy az apátnő végre maga hívta meg őt levélben zárdájába.

Az apátné azt remélte, hogy a leány feltűnést fog okozni s a zárda hasznát fog belőle vonhatni. Nagy tolakodással közelített tehát Katalinhoz, s nemcsak hogy legszebb saját szobáit ajánlotta fel neki lakásul, de még ágyát is meg akarta vele osztani, ami sajnos tapasztalatok folytán a klostromokban szigorúan tiltva volt, de az ollioulesi apácák sok mindenfélét megengedtek magoknak. Az apátné a többi közt azon joggal ruházta fel önmagát, hogy ő gyóntassa meg az apácákat. Mindent feljegyzett, amit Katalin neki mondott, míg végre ez ösztönszerűleg visszatetszést érzett a bizalmasság ellen, s kérte, hogy tartsák őt úgy,

mint a többi tanítványokat s hagyják azok közt élni. Társnői csakhamar megszerették, mert a zárda halálos unalmát tudta elbeszélésekkel eloszlatni, elmondta nekik ábrándjait és visiót. Egyszer biztosítá őket: „Éjjel mindenhová elmegyek, még Amerikába is, és mindenütt leveleket hagyok hátra az embereknek, melyekben felszólítom őket, hogy térjenek meg. Ma éjjel hozzátok fogok menni, még ha bezárkóztok is, és együtt fogunk elmenni a szentséges szívbe.“ Mai nap senki sem kételkednék afelett, hogy aki így beszél, megérett a bolondok háza számára, de akkor akadtak akik másnap elhitették magokkal és bizonyították, hogy Katalin éjjel csakugyan nálok volt. S aki a klastromok gondolattalan, szüntelen egyformaságát ismeri, nem csudálhatja, ha a zárdai életben rakásra halmozódik a hóbort, az örültség. Katalin mindinkább elhittette magával, hogy neki kell mások vétkeiért megbűnhődnie s egy alkalommal — 1730. jun. 15-én — az újoncok házában, a többiek jelenlétében háttal a földhöz vágta, összehúzta magát s tajtékozva hadonázni kezdett, mire — nehogy gyanús dolgokat találjon kifecsegni — szobájába vitték.

Páter Girard eleinte nem törődött a leánynyal, de aztán kezdett tudakozódni utána s nemsokára megengedte neki az apátné, hogy meglátogathassa, és Girard a gyóntatás ürügye alatt ismét órákat egyedül töltött a leánynyal ennek szobájában. Négy héttel utóbb a különben rókaravaszságú férfiú azon megfoghatatlan ügyetlenséget követte el, hogy az újoncok mesternőjét az apátné jelenlétében megkérdezte, val-

jon mutatkozott-e már Katalinnál azon jelenség, mely nőknél rendszeren meg szokott jönni.

A két asszony elcsudálkozott e kérdésén és kezdte sejteni hogy a leány s a páter közt valami furcsa viszony-nak kell léteznie. Csakhamar feltűnt nekik, hogy a gyón-tatás után sokáig egyedül maradt Katalinnal, sőt celláját bezárta s még a reteszt is előretolta az ajtón, hogy biztosságban legyen, ami zárdákban szintén tiltva van. Az apátné tehát visszavette engedélyét, a leányt saját szobájában meglátogathatni, s ezentúl a társalgó szobát jelölte ki számukra. De a szerelem nem tűr aka-dályt és Girard a társalgó szobában levő farostély lé-ceit akkora darabon kivágta, hogy azon át csókolgat-hassa kedvesét. Hetenkint egy fél napot töltött e rostély-nál s még ebédjét is oda vitette magának, de itt is úgy viselte magát, hogy még a felügyelőné is megbotránko-zott rajta, pedig régóta szolgálván a zárdában, cifra látványokhoz lehetett szokva. Végre már annyira ment gondatlanságában, hogy egy apáca rajtakapta, amint Katalinnal csókolódzott.

Ha Katalin apáca lett volna, a többiek collegiali-tásból tán készek lettek volna fátyolt borítani a dologra, de egy tanítványnyal szerelmeskedni ott, ahol annyi világ-edzett és tágszívű apáca van a háznál, — ez több volt, mint amit elnézni lehetett. Az apáca tehát sietett feljelenteni amit látott, de Girárdnak eszébe jutott a régi klasszikus mondás, melyet a jezsuiták egyik első-rangú jelmondatukká emeltek: si fecisti, nega, — és szemtelenül tagadott mindent, az apácát hazugnak ne-vezte és megbüntetését követelte. Az apácák úgy tettek,

mintha hinnének neki, de ő csakhamar átlátta, hogy mégis őt tartják a hazugnak, mert ettől fogva minden lépését ellenőrizték. Ez természetesen elvette kedvét az ollioulesi zárdától, melyben az apácák ily irigyek voltak a tanítványok iránt. Girard tehát kijelenté, hogy a zárda úgy, mint általában a touloniak már eléggé épülhettek Katalin életének szentségén, most tehát máshová fogja őt vinni. A karthauzi apácákat szemelte ki magának Premolaban, Lyon mellett. Ezt azonban az apátné nem tűrhette el, a lyoni püspökhöz fordult, s megírta mindazt, amit a Girard és Katalin közti viszony felett észlelt és tapasztalt.

A püspök ráparancsolt Katalinra, hogy maradjon a klarissáknál és keressen magának más gyóntatót, Girardnak pedig megtiltá a kolostor küszöbét átlépnie. A lyoni karmelita zárda priorjának, páter Miklósnak pedig meghagyta, hogy ezentúl ő gyóntassa a leányt. Katalint mindenki szerette a zárdában, mindenki hitt ártatlanságában. Még a zárda kapusnője is, ki szintén látta a mint a páter szemtelenül ölelgette, szent bizalommal mondá: „Nem tesz semmit, azért ő mégis szent marad!”

Girard nagy dühbe jött ezek felett, melyet még növelt az, hogy Gravier kisasszony, negyven évei dacára hasonló állapotba jutott, mint a két fiatal leány s attól is kellett tartania, hogy Katalinhoz írt levelei illetéktelen kezekbe juthatnak; igyekezett tehát, hogy minden — körülbelül nyolcvan — levelét visszakaphassa. A leánytól magától könnyű módon visszavehette volna azokat, mert hihetetlen hatalommal bírt felette. Így egyszer sebeit vérzésre izgatta, aztán lemosta rólok a vért, ivott s a

leányt is megittatta belőle, hogy mint mondá, lelkét lelkével összekösse. A leánynak néha skrupulusai támadtak, hogy nem cselekszik helyesen, dacára annak, hogy a páter váltig prédikálta neki, miszerint amit a test cselekszik, az nem tesz semmit, csak gondolatainak tisztaságát és szemérmét őrizze meg. Gyakran eszméletét veszté és nagy bűnökkel kezdte magát vádolni, min egyszer az apácák annyira megijedtek, hogy Girardért küldtek, kinek turpisságait ekkor még nem tudták, és kérték, nyugtassa meg. A gyóntatószékben oly hangosan sírt és lármázott, hogy a templom végéig elhallatszott, s dacára annak, hogy a képmutató pap, kinek az efféle jelenetek szintén nem voltak inyére, mindent megpróbált megnyugtatóására és százszor is elmondta felette az absolutió formuláját, a leány még sem nyugodott meg. Nem ment a fejébe, mikép oldozhassa fel őt bűneitől ugyanaz, ki azok elkövetésére csábította, s még naponként csábítja. Egyszer a heves rázkódások Katalint oly beteggé tették, hogy biztosnak tartották halálát és ellátták a halotti szentségekkel.

Girard, hogy leveleit visszakaphassa, felváltva Gravier kisasszonyt és Gujolnét küldte értők Katalinhoz. A leány jól érezte, hogy e levelekben rejlik egyetlen mentsége s hogy, ha ezeket kiadja, őt, az elcsábított áldozatot vádolhatják egykor azzal, hogy egy általánosan szentnek tartott férfit elcsábított, s nem akarta azokat kiadni. A jezsuita most lelkének nemesebb részéhez fordult. Gujolné elmondta Katalinnak, hogy ha a dolog valaha nyilvánosság elé kerülne, egyikök veszne volna, s rábeszélte a leányt, legyen oly nemes, és

áldozza ő fel magát Girardért. Ez hatott, és Katalin elhatározá, hogy inkább magát teszi ki a veszélynek, mert a gazembert még mindig szentnek s isten eszközének tartotta. Azt írta neki, hogy isten véres áldozatot kíván tőle, s ő kész azt meghozni. És nemcsak Girárd leveleit küldte vissza, hanem még saját leveleinek fogalmazványait is, úgy hogy minden fegyvert kiadott kezéből. Girardnak most szabad lett a keze s a hamisításra adta magát. A nyolcvan levélből tizenhatot, melyek a törvényszékre való hatásra voltak számítva s e célra kellőleg meghamasítva, kinyomatott. Most már nem volt többé mitől félnie.

Ezalatt Katalin vérjegyeinek, szenvedéseinek és visíóinak mindinkább híre ment s napról napra szaporodott a kíváncsiak száma, kik a szentet látni akarták. Még Toulon püspöke, Latour du Pin, ki püspökségén kívül Languedocban még két apátság jövedelmét huzta, mihez saját tekintélyes vagyona járulván, ismeretes don Juanja volt a vidéknek, s annyit foglalkozott az asszonyokkal, hogy misemondásra sohsem volt ideje, még ő sem tudott ellenállni kíváncsiságának. Girard mindent elkövetett, hogy őt a zárda meglátogatásától visszatartsa. De a püspök oda ment, s véletlenül olyankor, midőn Katalin némileg magához tért betegségéből s jobban nézett ki. A püspök csínosnak találta őt, elnevezte kis szentjének s elég együgyű és könnyelmű volt saját jövőjéről beszélni vele, mintha kártyavetőnőnél volna. Katalin két fivére, a kereskedő s a dominikánus rá igyekeztek venni a püspököt, hogy ereszsze ki nővéröket a zárdából. De mind hiába, míg végre híre ment,

hogy Girard, Grignot és Sabatier jezsuiták Katalint meg akarják szöktetni, hogy más vidékre vigyék s ott a szerzet javára kizsákmányolják. Ez időtájt írta Girard Katalinnak: „Ha irántad való tekintetben hibáztam, minden esetre emlékezni fogsz, hogy jó szándékom volt rajtad segíteni. Mindig a tied vagyok és maradok Jézus szentséges szívében.“

A félelem, nehogy a három jezsuita által rászedessék, végre győzött a püspökön s september 17-én saját kocsiját küldte a klarissák zárdájába, s a leányt egy P a u q u e nevű úrhoz vitette egy nyári lak közelébe, mely Toulon mellett Cadière asszony tulajdonát képezte.

M i k l ó s, a karmeliták priorja többször érintkezett Katalinnal s meglepetve látta tisztelt papkollégájának elvetemültségét, ki a gyónó leánynyal a maga javára elhitette, hogy a test vétkezhetik s a lélek mellette tiszta maradhat. A leány elfogulatlan vallomásai félreismerhetlenül magokon viselték az igazság bélyegét. Midőn egyszer a leány elmondta, hogy szokta őt Girard gyónás alkalmával csókjaival elhalmozni, a prior rári vallt: „ez nagy vétek!“ mire Katalin hangos zokogásra fakadva felkiáltott: „Oh Istenem, akkor hát csakugyan el vagyok veszve, mert ő még egészen más dolgokat is cselekedett velem!“

A prior megrémülve Girard gazságán s tán irigyelve is ennek gyümölcseit, a püspökhöz ment, ki személyesen kikocsizott Panque úr nyaralójába, hogy magától a leánytól hallja meg a rajta elkövetett aljasságokat. Megesküdött aztán, hogy Toulont meg fogja

szabadítani e gonosztevőtől, de Katalin sírva térdre borult előtte s kérte ne tegye ki családját e gyalázatnak; elég neki tudnia, mily súlyosan vétkezett. Bátyja, a dominikánus, kit a püspök tanúnak vitt magával, szintén kérte őt erre, részint mert attól félt, miszerint a püspökben nem lesz elég kitartás a hatalmas jezsuita szerzettel végig vívni a harcot, mert előre volt látható, hogy a szerzet Girard ügyét a magáévá fogja tenni. Titkára Camerle abbé szintén kérte a püspököt, tartaná a dolgot titokban, mert ha e gazság napvilágra jönne, azt az összes keresztyénség megbánná. A püspök csakugyan engedett is e kéréseknek, de hogy a pátert ártalmatlanná tegye s nehogy mintegy büntetésévé legyen, ha meghagyja neki az alkalmat gazságainak folytatására, eltiltotta őt úgy a szó- mint a gyóntatószéktől s egyáltalában a lelkeszkedéstől, s Miklós priornak és Cadière dominikánusnak meghagyta, vegyék a Girard által eddig kultivált gyónó hölgyeket lelki vezetésök alá.

Ezzel a dolog szerencsésen el lett volna titkolva és „simítva“ jó katolikus szokás szerint, ha a jezsuiták gőgje és boszúvágya akaratlanul segítségére nem jön az igazságnak. A jezsuiták nem voltak megalégedve azon kimélettel, mely kedvökért büntetlenül akarta hagyni egy gazember minden vétkezését, hanem Girardjokat mint ártatlan áldozatot akarták a világ szeme elé állítani.

A püspök oficiálisát, vagyis világi ügyekben vikáriusát, s az előljáróság több befolyásos tagját megnyervén, hallatlan szemtelenséggel léptek fel s egy

hosszadalmas emlékiratot nyújtottak át e tárgyban a püspöknek, melyben az ügy megvizsgálását követelték, nagy emphasissal mondván: „vagy elkövette páter Girard azon gonoszságot, melylyel vádoltatik, s akkor megérdemli a legszigorúbb büntetést, vagy nem követte el, s akkor a nőnek, ki őt vádolja, kell úgy bűnhődnie, a mint ily gonosz rágalmozó megérdemli.“

Latour ez iratra kénytelen volt officiálisát a hivatalos eljárás megindítására utasítani. A jezsuiták ez elvetemedett eszköze most sugalmazóinak lelketlen tanácsai nyomán kezdett eljárni. Kihallgatta Katalint, testvérét a dominikánust és Miklós priort s vallomásaik egy részét hamisan, más részét épen nem vette fel a jegyzőkönyvbe, amint később megcáfolatlanul kisült; szemérmetlen kérdések által a szegény leányt a legkínosabb zavarba hozta, szóval nem mint igazságos vizsgálóbíró, hanem mint a vádlott gonosztevő cimborája viselte magát. Erre az ügy a touloni fenyítőtörvényszék elé került, s itt az elkezdett modorban folytatott. Ma alig hajlandó az ember elhinni, mily igazságtalanul és gyalázatosan jártak el a bírák. Nemcsak hogy a jezsuiták által fogalmaztatták magoknak azon kérdő pontokat, melyeket a tanúk elé terjesztettek, hanem esténként a jezsuita kollégiumban összejöveleteket tartottak Girard, Sabatier s más jezsuitákkal, melyekben a pör folyama felett velők tanácskoztak s a tanuvallomásokat a vádlottal naponként közölték. Azon nyolcvan levél közül, melyet Girard szerencsétlen áldozatának írt, csak két Katalinnak szóló került elő a pörben, ezenkívül három, mely az ollioulesi zárda apátnőjéhez volt intézve s csupa

apai jóakaratot és felebaráti szeretetet sugárzott. Ami a páterre terhelő lehetett, azon felületesen elcsúsztak, ami javára látszott szólni, azt hosszadalmasan, kicifrázva adták elő. Női cimborái, Gujolné, Gravier és Laugier leányzók vallomásai rettenetesen szent férfiúnak festették le Girardot. E kettőt persze senki a bírák közül nem kérdezte meg, hogy ki által jutottak áldott állapotba.

Mialatt Girard pártjával így bántak el a bírák, Katalin a touloni Orsolya-szüzek zárdájába vitetett, mely a Jézustársaság felügyelete alatt állt, s melynek lakói testtel lélekkel a szerzet hívei valának. E jámbor apácák nem is mulasztották el a jezsuitáktól tanult felebaráti szeretetöket a leányon gyakorolni. Volt a klastromban egy setét, szűk cella, melyben sokáig egy őrült apácát tartottak bezárva, ki ott halt is meg. E visszaszító, évek óta nem tisztított, penészszel és excrementumokkal teljes, a rothadás szagától ellepett lyukba dugták a szegény beteget; fekhelyül nem adtak neki egyebet egy köteg szalmánál, táplálékul rosszul készített, emészthetetlen eledeleket, néha csupán kenyeret és vizet. Egyszersmind elhíresztelték, hogy Katalin a jezsuiták ellenségei által megvesztegettetett avégre, hogy a jámbor Girard ellen ily alávaló vádakkal lépjen fel, s őt oly bűnökkel rágalmazza, minőket csak ő maga volna képes elkövetni. Ennélfogva teljes joggal lehet Katalint varázslással vádolni, mert mindenféle mesterséges és ördöngös eszközökkel megkísértette, a szentek glóriáját elnyerni, mely célra saját testét sebhelyekkel halmozta el.

Az egész város két pártra szakadt, s a vita mesz-

ze túlhatott a város határain. Az asszonyok hasonló-
 ép két ellenséges táborra oszlottak. Az egyik részen, a
 üspökiek pártján a derék Allemand asszony állt leá-
 yával, kik Katalinért lelkesültek, ellenökben, eszköz-
 álogatás nélkül küzdtek a jezsuiták gyónó leányai, élő-
 ön Gujolnéval, Girard kedvesével s kerítőnőjével. Ezt
 legszajásabbakkal együtt a püspök maga elé idézte
 ihallgatásra; de mindent tagadtak, még a páterrel
 artott ebédeket és multságokat is, ámbár egy szom-
 zédasszony vallotta, hogy egyszer nem bírván aludni
 Gujolné házában csapott nagy lármától, átment
 ozzá, s szobájában Girardot egy csomó asszonynyal,
 észeget, a földön henteregve találta, amint ittak,
 mekeltek s fel-felkiáltottak: „Éljenek a jezsuiták!”

Gujolné annyira ment szemtelenségében, hogy azt
 mondta, hogy páter Girárdot varázslással vádolják, mert
 ket állítólag mind megbabonázta; de ez alávaló rágalom
 ő kész társaival együtt a püspök előtt meztelenre levet-
 ezni, ki aztán személyesen meggyőződhetik róla, van-e
 ármily boszorkányjegy testökön. Latour elutasította a
 zemtelen asszonyokat, kik annyira hozzászoktak volt
 yóntatóik által magokat a spanyol disciplinával trak-
 áltatni, hogy a szemérem legcsekélyebb érzetét is el-
 esztették. A szegény üldözött leány mellett mind ke-
 esebb hang szólalt fel, mert az óvatosabbak a jezsuiták
 atalmára, a nagy kegyre, melyben az udvarnál állot-
 ak s épületes szokásukra gondoltak: halálíg üldözni
 mindenkit, ki ellenök valamit tenni mer, míg a másik
 észen csak egy szegény kereskedő özvegye állt, minden
 atalom, támasz és befolyás nélkül.

A püspök napról napra fogyni látta azok számát, kik vele együtt az áldozat pártján voltak; de egy e fegyvert még fenntartott magának a végszükség esetében. i. Katalin felhatalmazását, szükség esetén gyónást közhírré tenni. A Jézus-társaság e pörben, mely számos hamis eskü fordult elő, megvesztegetésekre hamis eskükre egy millió franknál többet költött. Miután a püspök szándékát, Katalin gyónásával állni elő, megtudták, Girard, ki máskor mitől sem szokott megijedni, habozni kezdett és visszavonult kollégiumába. Sabatier azonban egyenesen megtámadta a püspököt és bebizonyította neki, hogy e pör által, dőljön el bármely fél részére, el van veszve; hogy sohasem lehet érsekké s egész életét Toulonban fogja tölteni. Egyszer minden értésére adta, hogy azon esetre, ha e pör a jezsuita erkölcstelenségét hozná napvilágra, igen könnyű lesz egy püspök életmódjáról is lerántani a leplet, s fogják hirosztelni, hogy mialatt Girard egy beteg leányt ápol, ő egészséges leányok ápolásával foglalkozott.

Ezáltal a dolog még nagyobb és több oldalú körvonalakra vezetett volna. A püspök jól tudván, hogy még sem jobb a deákné vásznánál, belátta, hogy jó lesz húznia a farkát, annál inkább, mert az ollioulesi apák dicséretre méltó illemtelenséggel viselték magokat. Még véssel előbb Katalint még édig dicsérték, minden szentnek hirdették, kit isten úja megjegyzett. Most e szerre haszontalan, elvetemedett személynek állították, kinek egyetlen célja volt a jámbor és szent páter Girardot elcsábítani. A jezsuita szemtelen kérdezősködése még szerelmeskedéseit is, melyekben tetten kap

most egyszerre elfeledték. Az előbbi tanúvallomások, melyek a jezsuita ellen szóltak, egymásután vagy egészen visszavonattak, vagy úgy magyaráztattak, hogy a jezsuiták által megnyert bírák a magyarázatból épen a vallomás ellenkezőjét olvashatták ki. Törekvésök az volt, a theologia tudós doktorát Girárdot úgy állítani a világ elé, mint egy leány elcsábított áldozatát, ki magát gyón-tatója előtt szent és próféta gyanánt akarta feltüntetni. E díszes compánia élén L a r m e d i e u generális vikárius és E s p r i t R e y b a u d püspöki prokurátor álltak, kik az elkínzott leányt nyilvánosan megeskették, hogy csak az igazat fogja vallani, aztán titokban rákényszerítették, hogy oly vallomásokat tegyen maga ellen, minőkre semmi törvényszék nem kényszeríthet valakit.

De végre Katalinnak, ki eddig mint vádlott szerepelt ez ügyben, sikerült annyira vinnie, hogy vádlókép léphetett fel, M a r t e l i C h a n t a r d polgári és fenyítő hivatalnok elfogadta vallomását. A jegyzőkönyv, mely ez alkalommal felvétellett, röviden és határozottan van fogalmazva s megállapítja a csábítás tényálladékát, Katalin belediktálta mindazon szemrehányásokat, melyeket a jezsuitának szemérmertlenségeire tett, midőn „nyomogatta, csiklandozta s csókolta,” mikre a páter kinevette, szopására, melylyel sebhelyeit nyitva tartá s azon „engedélyre, melyet neki adott, hogy magát az ördögtől megszállassa.”

Emellett a püspök aktuáriusa vezette a jegyzőkönyvet minden ellenőrzés nélkül s esténként a jezsuitáknak adta átnézés végett. Katalin már kézre volt kerítve, most tehát az ő javára vallott tanúk,

mint Allemand és Baratella asszonyok is, elfogattak. A girardineok azonban, mert a jezsuita hiteket így hitták a városban, mindenféle kedvezésbe részesültek.

Hogy az apácák teljesen ráncba szedhetők legyenek, páter Aubany, gyóntatójuk, ki egy kis erőszakoskodási bűn miatt Marseillebe menekült, visszahozatott, hogy bárányainak lelkőkre beszéljen. Azok a gyermekek szüleinek, kin a pater erőszakot követelt velük, megmagyarázták, hogy a törvényszék mitsem foghatott tenni, s 800 frank kártérítést fizettek nekik. Aubany most teljes buzgalommal működhetett ismét. Rögtön kijelentette az apácáknak, hogy ha nem viselkedik magokat illendően, vagyis ha nem Girard jóvárá tanúskodnak, „meg fogják a kinpadot kószolni”. E fenyegetés okmányok által van bebizonyítva. Ennek dacára a tizenöt apáca közt csak három akadt, Girard mellett tanúskodott, a többiek vallomása mindegyikében ráncézva volt terhelő. A jezsuiták szemtelensége annyira ment, hogy a törvényszék előcsarnokában ügynököket állítottak fel, kik a tanúkat, mielőtt a bíróság elé léptek, megdolgozták, fenyegetésekkel rémítették. Nehányat, ki nem hajtott szavukra, az ajtón kidobták. Ez erőszakoskodás oly nyilvánosan üzetett, hogy Cadière család 1731. januárban vádat emelhetett a tanúcsábítás és jogmegtagadás miatt. Miután azonban a jezsuiták pöröknek Párisba vitelét mindenáron meg akarták gátolni, mert ott Auguesseau kancellár elé került volna, oda működtek, hogy az a Provence-ban döntessék el, s kivitték, hogy királyi paran-

folytán két tanácsos F a u c o a világi és Charle^s val egyházi tanácsosok Toulonba küldessenek, kik részrehajlásukat annyira nem tartották szükségesnek maskírozni, hogy a jezsuita kollégiumban szálltak meg, Katalint a börtönben hagyták, Girardot pedig ismét a szószékre és gyóntatószékbe eresztették.

Katalint eddig az igazság emberei csak testileg kínozták, most lelkileg is megkísértették kínpadra vonni. Ápolónénak ugyanis melléje adták Gujóné leányát, egy szemérmetlen elvetemedett teremtest, ki őt szenvedélyesen gyűlölte, gyóntatóul pedig egy másik dühös ellenségét, a jezsuita Sabatiert, ki annyira ment orcátlanságában, hogy az „ostyával” kísértette meg, vagyis kijelentette neki, hogy csak akkor áldoztatja meg, ha írásban elismeri, hogy minden vádja Girard ellen pusztá rágalom volt. Katalin, keresztyén alázatosságában már hajlandó kezdett lenni engedni a gaz pressiónak, s csak azon gondolat adott neki ismét ellenállási erőt, hogy, ha ezt megteszi, családja és Miklós prior menthetlenül veszve volnának.

Ez sem használván, a jezsuiták azon hírt terjesztették el a városban, hogy a fogoly Katalin egy fiatal embert rá igyekezett beszélni, szökjék meg vele s menjenek együtt kalandozni a világba; Camerle abbé pedig elég alávaló volt fűnek fának azt hazudni, hogy olyjelenete volt Katalinnal, mint Józsefnek Putifárnéval; de a közönség már annyira ismerte emberét, hogy csak keveseknél talált hitelre, s midőn szembeállították Katalinnal, szemtelensége cserben is hagyta. A törvényszék, minden igyekezete és mesterfogásai da-

cára nem tudott Katalinra semmi bünt kisütni; cára annak, hogy hatvannyolc tanú közül, kikre vonatkozott, csak harmincat hallgattak ki. A többi nagyon sajnálták és dühösesek voltak afelett, hogy nem találhatnak Toulonban hóhért és kínpadot, melylyel „majd megoldanák nyelvét“ a leánynak, mert mindenáron azt akarták, hogy valljon valamit magára.

Két napon át — 1731. jun. 25. és 26-kán Katalint kora reggeltől késő estig félbeszakítás nélkül vallatták s faggatták, s aztán testileg és lelkiileg félhalálíg kimerülten hurcolták vissza undok cellájába. Másnap Gujóné leánya egy pohár bort vitt neki reggelire, amin Katalin elcsudálkozott, mert addig sohasem adtak volt neki, amit különben víz nélkül még nem is ivott soha. Nem akarta meginni, de kényszerítették reá, s még az alját is ki kellett inni, melynek ízét sósnak és utálatosnak találta. Nem felelhetjük ki ehelytt, mi volt az italba keverve. Maga bor lerészegítette volna az elgyöngült leányt. De ezzel be nem érték, ők minden vádnak teljes visszavonását s formaszerinti önvádat akartak a leány kicsikarni. És ezt fel is találjuk az 1731. decem. 27-ki jegyzőkönyvben, — méltó emlékeül ama gaz igazságszolgáltatásának.

A beadott italtól oly kábultság szállta meg Katalint, hogy több órán át még anyját sem ismer meg, s ez állapotban sikerült bírának öt „nyílt, könnyes“ vallomásra bírni. Elmondta, hogy a neje Girard sohasem nyúlt hozzá, hogy általa soha fájdalmat vagy gyönyörűséget nem érzett; hogy minded

oly dolgokkal vádolta őt, melyek soha meg nem történtek, melyeket csak álmodott, és csak fivérei biztatására mondott ki. E napon ily eredménnyel kihallgatták, de aztán március 6-kaig nem hallgatták ki, mert a beadott szer annyira eltompítá minden érzéseit, hogy nem lehetett senkinek megmutatni. Ez idő alatt is meglátogatta őt Girard és a leány kezében levén — még egyszer elkövette rajta azt, mire már annyiszor felhasználta. Katalin és testvére csak annyit mondanak erről, hogy ezt fel sem említették volna, ha a két üldözött Cadière fiú azt nem látja, hogy a jezsuiták életök ellen törekszenek. Mindketten, bátya és nővér azt vallják, hogy e merénylet az alatt követtetett el „mióta a pör a törvényszék előtt folyamatban van.“ November 26-tól febr. 26-áig Girard meg volt ijedve, s a tanúk elleni küzdelmében nyomról nyomra megveretve, ezalatt tehát nem gondolhatott effélére. Később, midőn Katalin nem volt többé a zárdában, nem férhetett hozzája, tehát akkor kellett történnie, midőn a leány ismét zárdába vitetett s a beadott szertől elkábítva, nem bírt neki ellenállni. Ekkor már biztos volt Girard győzelméről s a diadalában elbizakodott gonosztevő mindig vakmerőbb lesz.

A jezsuita tábor már diadalkiáltásoktól visszhangzott. De Katalin ismét magához tért mesterségesen előidézett betegségéből, hazugságnak nyilvánította mindazt, amit utolsó kihallgatásakor a jegyzőkönyvbe írtak s megújítá első vallomásait. Anyja folyamodást nyújtott be s leányának erőszakos elká-

bítására hivatkozva, a vizsgálat megújítását kért. Katalint a kópáddal fenyegették, lefestették előtt azon borzasztó kínokat, melyeket majd szenvedni kellend, midőn az éles kízó szerszámok testébe bevágnak s csontjait összeúzzák, — de most már a rémítgetés nem használt, a félig agyongyőrt leány szilárdan ragaszkodott állításaihoz. A jezsuiták attól tartva, nehogy a város népe a szerencsétlen áldozatot börtönéből kiszabadítsa, elvitték Katalint Toulonból s ismét Ollioulesbe vitték a Klarissák klostorába; s annyira féltek a nép méltó haragjától, hogy a félholt leány, mint egy veszedelmes rab, erős katonai fedezet alatt kísértetett uj börtönébe. A szegény beteg, ki alig tudott lábán megállani, kardok és szuronyok közt érkezett a zárdába. Az apácák nagy része hangos sírásra fakadt, midőn meglátta. Akadt itt végre két férfi, Aubur prokurátor és Claret jegyző, kik egy okmányt állítottak ki, melyben Katalin a tőle kicsikart vallomásokat visszavonta s bevallotta, hogy mérgezett bort itattak vele. A két férfi erre jelentést tett a kancellárnak, felfedezve előt az egész eljárás aljasságát.

Agnesseau kancellár ez ügyben meglehetősen gyáván viselte magát a jezsuiták ellenében. Ahelyett ugyanis, hogy a pört becsületes bírák előtt megújítatná, jogérvényesen fenntartotta az eddigi eljárást mindössze az aixi parlamenthez tétette át a pör, melynek két tagja épen ez ügyben már a jezsuita pártjára állott volt. Katalin tehát Ollioulesből Aix-be hurcoltatott, ismét rendőrkatonák kíséretében. Útkö-

ben, midőn éjjelre meg kellett szállniok, a katonák vezetője kijelenté, hogy neki parancsa van, melynek folytán egy szobában kell hálnia a leánynyal. Úgy tettek, mintha attól tartottak volna, hogy a beteg leány éjjel az ablakon át megszökhetik; valójában azonban a parancsolóknak célja volt a leányt a katonával compromittálni. E cél csak Katalin anyjának szilárdságán szenvedett hajótörést, ki nem engedte magát leányától eltávolíttatni, s vele együtt felöltözve, ágyon kívül töltötte az éjszakát.

Az aixi Orsolya-szüzek siettek bebizonyítani, mily feltétlen hívei a jezsuitáknak. Midőn Cadièrené leányával a zárdához érkezett, a superiori né azon ürügy alatt, hogy nem kapott még a királytól rendeletet befogadásuk iránt, nem bocsátotta be őket, de el sem eresztette, hogy másutt keressenek szállást, s a szegény leánynak órákat kellett a zárda kapuja előtt töltenie, hova a jezsuiták ágensei összegyűjtötték a nép söpredékét, s azzal szidatták és bántalmaztatták. A jezsuiták Aixban már jól előkészítették a tért s Cadièrené minden igyekezete dacára nem tudott ügyvédet kapni, ki elszánta volna magát egy ily „elvetemedett“ leányt védelmezni, vagy más szóval, állását a jezsuiták haragjának felidézése által veszélyeztetni. E körülmény azonban annyiban szerencséjére vált Katalinnak, hogy önkénytes védője nem akadván, védelme hivatalból Chaudon-nak, az aixi ügyvédi kamra syndikusának lett kötelességévé, egy becsületes, igazságos és éleseszű férfinak. E sokat ígérő tulajdonokkal azonban a jezsuiták ügyvéde Thora-

ne, elismert ékesszólását s nagy tehetségét állítja szembe. A jezsuiták benne a legfurfangosabb s fogásai folytán legfélelmesebb ügyvédet választották ki magoknak.

Chaudon nyíltan leleplezte Girardnak a vallás segélyével üzőtt gyalázatosságait, de a dolog részleteibe be nem hatolt, s a teherbe ejtett girardineket sem említé, mert ámbár e dolgot Toulonban az egész világ tudta, bajos lett volna bizonyítására tanúkat találnia. El igyekezett azonban választani Girard ügyét a szerzet ügyétől s őt varázslónak festette le s a leány ördögtől megszálly állapotát és a daemon létezését bizonyíttgatta, de — kinevették. Chaudon ezáltal egy kibúvó ajtót akart fennhagyni Girardnak. A varázslat vádja alól ugyanis könnyebben tisztázhatta volna ki magát a jezsuita, mert ez esetben csak exorcismust követett volna el, hogy az ördögöt Katalin testéből kiűzze; s attól, hogy varázslat miatt máglyára vitessék, a jezsuitának nem volt mit tartania.

Girard önvédelme kellemetlenül lepi meg az embert a rajta előmlő könnyelműség folytán, többnyire dacos, ellentmond önmagának s a javára vallott tanúknak. Azon könnyelműséggel ereszkedik a küzdelembe, mely a diadal biztosságának tudatából ered. S csakugyan már úgy látszott, mintha nem is volna többé egyébről szó, mint arról, miféle kárpótlást lehetne adni a Jézus-társaságnak, amiért egy gonosz leány elég vakmerő volt egyik tagját ily galád vádakkal illetni. A Jézus-társaság, mely mindig a szelidség és engesztelékenység példányképek hirdeti magát, példás büntetést ki-

vánt a vádlottra, ki egyszersmind vádló volt, mert úgy találta, hogy a vallásnak érdekében áll egy intő példát statuálni. Katalinnak eszerint halálra kellett volna ítéltetnie.

De valjon mit szólt ehhez a törvény? Ha rágalmazónak tekintik s eszerint bánnak el vele, akkor még ki lehetett egy régi törvényt keresni, mely halált szab arra, ki az uralkodó vagy a birodalom vallása ellen gyalázó iratokat készít. Hogy e törvény erőszakosan a jelen esetre alkalmazható legyen, kijelentették, hogy aki egy jezsuitát megtámad, megtámadja magát a vallást. Hogy azonban még egyébbel is lehessen a halálbüntetést indokolni, Larmedieu mindjárt eljárása kezdetén megkérdezte Katalint, bírt-e valaha azon képességgel: többek titkait előre kitalálni? s a leány igennel felelt kérdésére. És csakugyan megtörtént volt rajta, hogy beteges extázisában több gyóntatónak, anélkül, hogy életökről valamit tudott volna, szemrehányásokat tett bűnös életmódjuk miatt, mire ezek elpirultak és elismerték, hogy igaza van; minek egyszerű oka az vala, hogy alig volt gyóntatással foglalkozó pap, ki a gyóntatószéket aljas visszaélésekre fel ne használta volna. Katalin tehát csak annyi boszorkányságot mutatott, amennyivel valaki bír, ki embereit ismeri. E vallomás által azonban elismerte magáról hogy — boszorkány, s így jog és törvény szerint a máglyára volt hűrcolható. Most e tulajdonsággal hozták összeköttetésbe azon szeretetet is, melylyel az ollioulesi apácák iránta viseltettek; majd azon későbbi gyűlöletet, melylyel ugyanott elhalmoztatott, aminek oka természetesen csakis boszorkány-

ság lehetett. Ez időben még divatban volt varázslókat és boszorkányokat megégetni. V. Fülöp alatt (1701—1724) Spanyolországban 1600 embert égettek meg varázslat miatt; s még 1781-ben Sveichan és 1782-ben Németországban is égettettek meg boszorkányok, s így mi sem gátolta többé Cadière Katalin megégettetését.

Girard védője Thoraune, a leglényegesebb pontokon felületesen elcsúszott, nem igen foglalkozott a főpontokkal, egyáltalában tagadta annak lehetőségét, hogy egy gyóntató egy leány combját és csípőit megcsókolhassa, s nemcsak nem érte be azzal, hogy a jezsuitát e tekintetben minden gyanún felülállónak nyilvánította, hanem úgy festette le, mint a világ legtartózkodóbb, legjámborabb s legtisztább életű emberét. Előtte az egész dolog galád összeesküvés volt a Jézus-társaság ellen, melynek tekintélyét a gonoszok le akarják rombolni, s ezért támadják meg egyes tagjaiban. September 11-kén — 1731 — mindkét részről mégtétettek az indítványok.

Thoraune röviden összefoglalva mindazt, ami szerinte a leányt terhelte, azt indítványozta, hogy „Cadière Katalin ítéltessek először arra, hogy a Sz. Salvador templom bejáratánál vezekeljen, aztán megfojtassék és felakasztassék.”

Ez indítvány általános izgalmat szült Toulonban. Itt a közönség már hozzá szokott a gondolathoz, hogy Katalin elcsábított és meggyaláztatott, s még megnyugodott volna benne, ha fájdalomtól vagy örülten meghalni látja, de hogy halálra ítéltessek, hogy ő, egy bűn áldozata, mint bűnös az akasztófára hurcoltassék,

— ez már sok volt s az erkölcsi megbotránkozás hango s feljajdulása töltötte be a város utcáit. Minden osztályú férfiak tömegesen siettek az Orsolya-szüzek klastroma elé s Cadièrenét leányával együtt látni kívánták. Midőn megjelentek, a nép mindenfelől rájuk kiáltott: „Legyen nyugodt, ne féljen semmit, — itt vagyunk mi!“ A legelőkelőbb hölgyek meglátogatták a szegény nőt, vigasztalták és együtt sírtak velők.

S a jezsuiták? A nép jobb részének tüntetésére válaszul egy kravallt szerveztek; a legalávalóbb csöcselék, csengetyűkkel és botokkal felfegyverezve, végigvonult az utcákon, s Cadièréeek híveit — kik a Cadières nevet vették fel — a zárda elől elkergetni igyekezett. Ezek és a clochettes-k (= csengetyüsök, azaz a jezsuita párt) közt véres verekedés fejlődött ki s a hevesebb vérfűek már a jezsuiták kollégiumát le akarták rombolni.

Thoraune indítványát azonban a törvényszék, mely Lebre-tel, az elnökkel együtt 25 tagból állt, nagy szótöbbséggel visszautasítja.

Ezalatt Chaudon is megtette ellenindítványát, mely oda ment ki, hogy „Páter Girard ker. János teljesen bebizonyított papi vérfertőztetés és magzatelhajtás, valamint papi méltóságának, a közerkölcsiség ellen több ízben elkövetett vétségek általi lealacsonyítása miatt halálra ítéltessék.“

Huszonöt bíró közül 12 Chaudon indítványára szavazott, s így csak egy szavazat hiányzott arra, hogy az indítvány ítéletté legyen s a jezsuiták vértanúinak száma egy díszes példánnyal szaporodjék, oda jutván, ahová való volt, a bitóra.

A két egymással homlokegyenest ellenkező indítvány elvettétvén, egy közvetítő indítvány volt benyújtható. Azon tizenkét bíró, ki sem Girardot, sem Katalint nem akarta a hóhér kezébe adni, a következő ítéletben egyezett meg, mely nemcsak ma tetszik meglepőnek, — de akkor is meglepett mindenkit:

„Először: hogy páter Girard, tekintettel észrevehető elmebeli gyöngeségére, mely őt a nála gyónókná gúny tárgyává teszi, az ellene vádként felhozott bűntények és kihágások vádja alól ugyan felmentetik, azonban az egyházi törvényszék elé utasíttatik.“

„Másodszor: hogy Cadière Katalin hasonlóképpen szabadon bocsátandó s anyjához visszaeresztendő, azon egyetlen büntetéssel, hogy azon költségeket, melyekbe pöre touloni büntető-helytartónál került, de minden kárnak és kártérítés nélkül, megfizesse.“

„Harmadszor: hogy a karmeliták priorja Miklós valamint a Cadière fivérek, kik a Girard elleni összeesküvéssel és hamis vádaskodással vádoltattak, szintén felmentessenek és a fogságból elbocsáttassanak.“

„Végre negyedszer: hogy a felek által benyújtott iratok, amennyiben az egyház becsületének ártanak, eltépasszenek s a törvényszék első szolgája által megsemmisíttessenek.“

A második és harmadik indítvány mindenikén 12 szavazat esett s így az elnök szavazata által kellett a kérdésnek eldöntetnie. Lebret elnök, a jezsuiták engedelmes eszköze, a jezsuiták javára fogalmazott közvetítő indítványra adta szavazatát. E pörből tehát, melyben a legsúlyosabb vádak szerepeltek s azo

nagy része világosan bebizonyított, — a bűnös büntetés nélkül menekült. Vétkeiségének tényálladéka minden kétséget kizáró világossággal volt megállapítva s a törvényszék mégis elég gyáva volt a gazembert felmenteni. A bírák egyike a jezsuiták iránti lelkesülésében annyira ment, hogy azt kívánta, hogy Cadièrere még is rovassék valami különös büntetés, nehogy szárazon elvigye azt, hogy egy ily szent férfiút vádolni mérészt, de indítványa elvettetett, s akadt a bírák közt egy becsületes ember, ki nyíltan felkiáltott: „Mit? Épen most felmentettünk egy embert, ki talán a legnagyobb gonosztevők egyike a világon, s most sújtsuk e leányt, habár a legszelidebb büntetéssel? Inkább pusztuljon el tűz által e palota és temessen minket romjai alá!”

A törvényszék tehát felmentette a jezsuitát, de bűnösségében seki sem kételkedett s a közönség jobb része megbotránkozva látta a gonosztevő megmenekülését. Lebretnél ismerte a közönség ezen hangulatát, s ez okból az ítélet kimondásának napján, 1731. okt. 11-kén egy egész ezred katonaságot állíttatott ki a rend fenntartására. Girard egy zárt kocsiba vonulva csak nagy fáradsággal s veszélyek közt bírt a törvényszék terméből kollégiumáig eljutni, kövek repültek utána s csak azáltal tudott megmenekülni, hogy a jezsuiták templomába érve az oltárhoz futott s rögtön elkezdett misét olvasni. A nép nem akarta isten oltárának szentségét befertőztetni azáltal, hogy ily gonosztevő vérével szennyezze be annak lépcsőit s bántatlanul hagyta. Az aixi érsek maga is meg volt

győződve bűnösségéről s eltiltá őt a gyóntató- és szószéktől s végre kitiltá egész érseki megyéjéből. Girard nem mervén magát Toulonban mutatni, Lyonba ment, s itt egy évvel utóbb meghalt. Halálában melybe barátja, a kötelességét megszegett Lebreton csak hamar követte, a nép isten büntető karját vélte látni, mely elérte a bűnöst, kit a világi igazságszolgálat bűntetlenül hagyott.

Ez alkalommal tehát a jezsuiták csalódtak szándékukban. Egy milliót költöttek a pörre s csak az érték el általa, hogy szerzetők díszé, Girard, nem került a hóhér kezébe. De erkölcsileg meg volt semmisítve, s vele együtt mindazok, kik nem pirultak védelmére kelni.

Midőn Katalin a törvényszék terméből kilépett általános örömkialtással fogadtatott, a nép egy hösnő látott benne, ki egy sárkányt legyőzött. Egykorú iratok szép barna leánynak festik le, kedves, angyali szelidségvonásokkal, közép magasságú s ritka tökéletes természet. Leginkább feltűnt tagjainak meglepő arányossága üde teltsége által. Setét, ábrándosan szelíd s mégis tüzes szeme volt, mely fehér bőrével s ragyogó hajával egy gyönyörű egészket alkotott, s mindenkit, aki látta megnyert részére.

Kiszabadulása után mindenfelé ünnepélyek rendeztetek Katalin tiszteletére, kinek azonban a történetírás csakhamar nyomát veszti. Aixban tartózkodott anyjával, de itt a jezsuiták és híveik az élet apró viaszonyaiban annyi mindenféle módon üldözték őket, hogy anyja egy napon eladta touloni kis birtokát és a két ne

ltünt azon földről, melynek intézményei annyi szenvedést és gyalázatot hoztak fejökre. A jezsuiták mindenképp gyekeztek új tartózkodási helyöket kitudni, sőt e célból öbben, kikre gyanakodtak, hogy tudják, hová menekülnek Cadièreék, börtönre is vettettek, de hiába. Néme-
yek azt állítják, hogy idegen név alatt kivándoroltak Amerikába, mások, hogy megúnya üldözött életöket, egy zárdába vonultak vissza. Sokan azt is hitték, hogy mindketten a jezsuiták által megmérgeztettek.

E pör iratai, mely a mult században óriási feltűnést okozott, nyolc kötetben jelentek meg a következő cím alatt: „Recueil général des pièces concernant le procès entre la demoiselle Cadière de la ville Toulon et de P. Girard, Jésuite, Recteur du Séminair royal de la marine de la ville, Haye. Swart. 1731.“ E gyűjteménynek egy német fordítása is jelent meg Kölnben. E munkán kívül egy csomó komoly, képes és satyrikus irat jelent meg e pör alkalmából.

Ime egy szám azon végtelen lajstromából a bűnöknek, melyek a Jézus-társaság történetét képezik!

XXII. Fejezet.

(Egy jezsuita író a szerzet büneiről. — Institutiók. — A pári parlament itélete. — Jezsuita erkölestan. — Probabilismus.

Lelki tartalék. — A szándék irányása. — Szabad lopás.)

Azon társaságnak, mely minden lépten nyomon il
bűnök által tette magát nevezetessé, végre is fel kellett
keltenie a jobb érzésűek elleuszenvét. Csakhamar akad
még egy jezsuita is, ki szerzetének gazságát a vilá
szemei előtt feltárta. Ezt tette Jarrige Péter 1647
ben megjelent ily című munkájával: „Les Jésuites m
sur l'échafaud pour plusieurs crimes capitoux per eu
commis,“ — mely számos, a jezsuiták által elkövetet
főbenjáró bűnesetet mond el, s azokat okmányilag igaz
olja. A jezsuiták üldözték is érte kegyetlenül. Jarrig
több ízben kénytelen volt az élete ellen vetett török el
menekülni; majd a jezsuiták mindenféle hazug ürügye
alatt ismét visszacsalták a szerzetbe, de alig lépe
vissza, az antwerpeni kollégiumban elevenen befalazták
s nevében egy nyilatkozatot adtak ki, melyben munkájá
visszavonja, s kijelenti, hogy azt rossz lelkiismeret e
búskomorság szülte és gyűlölet s boszúság hozta nap
világra. Jarrige a többi közt ezt mondja munkájában

„Csak isten ismeri és vizsgálja az emberek benső, lelkiismereti ügyeit, s halandó ember nem teheti lábát annak tanácstermébe; de azért mégis állíthatom, hogy minden emberek közt, kiket valaha ismertem, soha még szenvedélyesebb, bujább és érzékibb embereket a jezsuitáknál nem találtam,“ — s ez állítását a példák hosszú sorával bizonyítja.

Jarrige példáját követték mások is, és óvni igyekeztek embertársaikat e veszélyes fekélytől, mely a társadalom testén rágódott. Arnold Antal még előtte, 1643-ban adta ki munkáját: „Morale pratique des Jésuites;“ 1656-ban megjelentek Pascal híres „Lettres provinciales;“ és 1669-ben Perrault Miklós munkája: „Morale des Jésuites extraite des leurs livres.“ Becsületes és tudós férfiak voltak ezek, kiknek az igazság iránti szeretetök miatt kínos üldözéseket kellett eltűrniök; mert a jezsuiták nem kísértették meg a lehetetlen feladatot: e munkákat megcáfolni, hanem befolyásukkal kivitték, hogy a kormányok e műveket elnyomták s hóhérek által elégettették; miáltal a jezsuiták azok tartalmát egyszerűen — eltágták.

Midőn azonban a gyalázatos La Vallette-pör, melyre alább még rájövünk, 1757-ben az egész világot megbotránkoztatta, s a párisi parlament szigorúan megparancsolta a jezsuitáknak, adják elő „Corpus institutorum“-jokat, páter Montigny prokurátor kénytelen volt azt kiadni. E munka legtökéletesebb kiadása a prágai jezsuita kollégium nyomdájában jelent meg 1757-ben s magában foglalja a társaság szervezetét s

kormányzatát, a közgyűlések határozatait és rendeleteit s a szerzet-generálisok leveleit Visconti Ignácéig.

Társai a prokurátort a legkeserűbb szemrehányásokkal halmozták el, amiért e könyvet kiadta s mindent elkövettek, hogy e két negyedrért kötetet ismét visszakapják; de már késő volt, a parlament belátta e fegyver fontosságát s nem adta azt ki többé kezei közül. E munka alapján a pápának minden a Jézus-társaságra vonatkozó bulláikat, brevéiket és leveleiket, a szerzet constitutióit s azok magyarázatait, a generálisok és közgyűlések dekrétumait s rendeleteit durva visszaéléseknek, s a rend szervezetét minden ízében botrányosnak nyilvánítá, mely egy rendezett államban el nem tűrhető. Ez ítélet nyilvánosság elé hozatott s nagy feltűnést okozott egész Európában.

Indokai a legfontosabbak voltak: a társaság statútuma ellenkezik az egyház, az egyetemes zsinatok s a szentszék tekintélyével, minden egyházi és világi törvényhatósággal, minden uralkodó jogaival, mert a szerzet generálisa a reá ruházott privilegiumok erejénél fogva oly tetteket követhet el és oly rendeleteket adhat ki, melyek minden világi s egyházi törvénnyel ellentétben állnak. Semmiféle hatalom nem férhet oly szerzethez, melynek jogában áll megszüntetni vagy megváltoztatni saját alkotmányát, anélkül, hogy bárki által ellenőriztetnék.

Továbbá: mert az egész szerzeten egy ember uralkodik abszolút egyeduralkodói hatalommal, kinek a

szerzet minden tagja úgy, mint magának Jézus Krisztusnak, minden kivétel, minden vizsgálódás, sőt minden benső kétely nélkül is, feltétlenül engedelmeskedni tartozik, kinek kezében minden szerzetes gondolat és akaratnélküli eszköz, mint egy élő hulla. Harmadszor: mert a szerzet oly privilégiumokkal ruházott fel, melyek az uralkodók és hatóságok, püspökök és egyetemek s minden más szerzetek és világi papok jogaival ellenkeznek. Negyedszer: miután minden társasági szerződés kell, hogy az egyes tagokat jogokkal és kötelességekkel ruházza fel, a jezsuitának azonban csak kötelességeik vannak a generális iránt, jogaik azonban nincsenek; ennek joga van bármely tagot korlátlan kénye kedve szerint a szerzetből kitaszítani, anélkül hogy a kitaszított ügyét felelősebbé tenné, anélkül, hogy kizáratásának okát tudakolhatná, s anélkül hogy igénye volna további ellátásra. Ötödször: mert minden jezsuita, még a vallás és annak tételei tekintetében is rabszolgai engedelmességgel tartozik a generálisnak, még akkor is, ha ennek vagy a közgyűlésnek tetszenék oly rendeleteket adni ki, melyek az általános keresztyén egyházi tanokkal ellentétben állnak, úgy hogy teljesen eretnek tanok a jezsuiták vallási tételeivé válhatnak.

Nemsokára ezután megjelent egy munka ily cím alatt: „Kivonata azon legveszedelmesebb és leggyalázatosabb állításoknak, melyeket a jezsuiták irataikban, generálisaik helyeslése mellett, folytonosan tanítottak.” Erre a jezsuiták elkezdték konstitutió-könyveiket elégetni, hogy minél kevesebb példány juthas-

son belőlők nyilvánosságra. Ellenfeleik iratait szerzőikkel együtt szerették volna most is máglyára juttatni; de most már nem megvesztegetett miniszterekkel, fejedelmek maitresseivel s a haláltól remegő bűnösökkel volt dolguk, kik a pokoltól való félelmökben jezsuita csuhák mögé bújnak, hanem egy becsületes parlamenttel, mely a jezsuita morál-theologusok munkáit részrehajlatlan vizsgálat alá vetette.

A vizsgálat eredménye megsemmisítő volt a szerzetre nézve, mert egyhangulag végzésbe ment, hogy „Sa Manó, Delrio Márton Antal, Person Róbert, Bridgewater S., Bellarmin Róbert, Molina Lajos, Salmeron Alfonz, Valentia Gergely, Bonarscius Clarus, Azor János, Keller Jakab, Vasquez Gábor, Lorin János, Less Lénárd, Tolet Ferenc, Tanner Ádám, Becan Márton, Piroc Ödön, Escobar Antal, Tirin Jakab, Gretzer Jakab és Busenbaum Armin — jezsuiták erkölcsi iratai a legnagyobb mértékben erkölcsrontó és a keresztyén morállal ellenkező tartalmuk miatt a parlament palotájában; alul a nagy lépcső előtt, a hóhér által eltépessenek és megégettessenek.”

E névlajstromban megtaláljuk a Jézus-társaság legkitünőbb kasuistáit; kiknek munkái annál veszélyesebbek voltak, mert nem a szerzet egyes tagjainak nézeteit foglalták magokban, hanem az összes, számos ezer tagból álló rendét, mely azokat kivétel nélkül vallotta és követte. Egyik a másakra hivatkozik, a korlátlan úr, a generális helybenhagyásával, szorosán állnak egymáshoz, s amit az egyik állit, azt állítja és hirdeti valamennyi. A szerzet tagjainak szí-

gorúan meg van tiltva bármit kinyomatni anélkül, hogy azt előbb előljáróikkal ne közölnék, s ezek be-
leegyezését meg ne nyernék, ami minden jezsuita
munka címlapján nyíltan ki is tétetik. Ha a szerzet
generálisa nem maga látta el e censurát, vagy nem
saját szemei előtt végeztette Rómában, akkor egy
szerzetprovinciálisnak kellett azt végeznie, ki azon-
ban a generálisnak felelősséggel tartozott. Azon szí-
gorú fegyelem mellett pedig, mely a szerzetben ural-
kodott, természetes vala, hogy e munkákban semmi
oly vélemény vagy állítás nem foglaltatott, mely az
előljárók helyeslését ki nem nyerte. Gonzales generális
veszélyben forgott, hogy hivatalától megfosztatik, mert
a probabilitás gyalázatos tanát, melyet a szerzet hir-
det, nem akarta elismerni. Maga a jezsuiták nagy
dicsőítője az „első század“ írója mondja a szer-
zetről: „A társaság tagjai a föld minden részében
elszórva, számtalan népek és országok közt fel vannak
oszolva, de csak a lakhely különbsége választja el
őket, nem a meggyőződésé; csak a nyelv, nem az
érzésé; csak az arcvonásoké, nem az erkölcsöké. E
megmérhetetlen családi körben a római úgy gondol-
kozik, mint a görög, a portugall úgy mint a brazilai,
az irlandi úgy mint a sarmata, a spanyol úgy mint
a francia, az angol úgy mint a németalföldi s mind
e különféle emberek közt nincs viszály és versengés,
mely elárulná, hogy többen vannak egynél!“

Gretzer jezsuita írja: „A társaság tanítói je-
lentékeny számu theologiai munkákat szerzetek; mi
mindannyian ugyanazon tant valljuk s azt számtalan

helyen egyenként és nyilvánosan hirdetjük iskoláinkban. “

A szerzet constitutiói nyíltan megkövetelik a tanegységét s e szabálytól nem tűrnek eltérést. E tekintetben így szólnak: „Mindnyájunknak ugyanazt kell hinnünk s amennyire lehetséges, ugyanazt beszélnünk. Különböző tanokat sohsem kell megengedni, sem szóval társalgásban vagy nyilvános oktatásban, sem írásban könyvekben, mely utóbbiak nem is juthatnak nyilvánosságra a generális engedélye és rendelete nélkül; ki ez okból a könyvek vizsgálatára legalább három, egészséges és tiszta tanokkal, és érett ítélőtehetséggel bíró embert fog kinevezni. A nézetek egysége s összhangja a legnagyobb gonddal ápolandó, és soha semmit sem szabad megengedni, ami azzal ellenkeznék.”

A jezsuiták gyalázatos erkölccstanának élén a a probabilismus, azaz a valószínűség áll, melynek segítségével az ember lelkiismeretét bármely tett iránt megnyugtathatja, ha csak talál egy valószínű véleményt, mely mellette szól; vagyis oly véleményt, mely csak némi fontosságú okokra, sőt csupán egy jelentékeny tanító tekintélyére támaszkodik. Szerintök lehet két vélemény egymással homlokegyenest ellenkező s mégis egyenlően valószínű és érvényes. Diana jezsuita mondja egy ily eltérés alkalmával: „Pontius és Sanchez egészen eltérő véleményben vannak, de miután mindketten tudós férfiak valának, mindegyiknek nézete probabilis. Ily esetben a választás nem lehet nehéz, az ember azon véleményt követheti, mely leginkább inyére van.” Sa M a n ó

még tovább megy, és mondja: „Megtehetjük azt, amit egy valószínű vélemény szerint megengedettnek tartunk, habár az ellenkezőt biztosabbnak találjuk is.“ Filliucius ugyanazt megerősíti: „Meg van engedve egy kevésbé valószínű vélemény szerint cselekedni, habár kevésbé biztos volna is. Ez minden újabb írónak véleménye.“

A híres Escobar, egyszersmind a legveszélyesebbek egyike, e gyalázatos okoskodásra felteszi a koronát, írván: „Szabad-e kevésbé valószínű nézetemet követnem, mellőzve egy valószínűbbet? Kétségkívül; még a teljesen valószínűt is mellőzhetem; sőt szabad egy valószínűbb és biztosabb véleményt feladnom s egy másnak nézetét követnem, ha csak ez is valószínű.“

A gyóntatószékben a jezsuita saját meggyőződése ellenére is megadhatja az abszolutiót vagy megtagadhatja azt, csak találjon egy jezsuita író, kinek véleményére támaszkodhatik. „Mert, úgymond Laymann, egy tanító annak, aki tanácsot kér tőle, adhat ilyet, nemcsak saját, hanem egy másnak valószínű véleménye szerint is, ha ez a tanácsot kérő személyre nézve kedvezőbb és kellemesebb. Így Vasquez, Sanchez, Lopez és Escobar is. Sőt úgy hiszem, nem fog helytelenül cselekedni, ha annak, ki őt kérdezi, oly tanácsot ad, melyet valamely tudós valószínűnek nyilvánít, habár maga azon biztos meggyőződéssel bír is, hogy az hamis és téves.“

A gyóntatószékről e tekintetben írja Escobar: „Szabad-e a gyóntatónak, saját nézete ellenére, gyónó

gyermekének egy másik, kevésbé valószínű nézetet ajánlania, hogy azt valamely tehertől megmentse?“ Vasquez és Belanus erre feltétlen igennel felelnek. Escobar folytatja: „Ha a gyónó kéri a gyóntatót, mondaná meg neki, mely vélemény a valószínűbb, akkor az köteles neki azon véleményt mondani, melyet maga is követ. De midőn csupán gyakorlati kötelezettségről van szó, akkor a kevésbé valószínű véleményt is ajánlhatja neki; sőt annál inkább ajánlatossá teendi magát mint tanácsadót, ha igen gyakran azt tanácsolja, amit könnyebben és csekélyebb hátránnyal lehet megtenni.“

Ily nézetekkel könnyen túlteheti magát valaki minden isteni s emberi törvényen, mert mindig fog találni egy elődöt, ki tana vagy példája által bebizonyítja, hogy magát azokon túltette, minek gyakorlati következménye csakhamar napvilágra is jut. B a u n y jezsuita írja: „Ha a gyónó valamely valószínű véleményt követte, a gyóntatónak fel kell őt oldoznia, habár saját véleménye ellenkezik is a gyónóéval, ily esetben megtagadni tőle az abszolutiót bűn, mely már természeténél fogva halálos. Ezt tanítják Vasquez, Sanchez és Suarez is.“ Kétségkívül új neme a halálos bűnnek, melyről sem az evangelium, sem az egyházi atyák nem tudnak semmit. De hiszen a jezsuiták egy új evangéliumot s új sorát az egyházi atyáknak produkálták, amint Escobar Moral-theológiájának bevezetésében maga is dicsekedve állítja.

E tan, melynek veszélyessége s ferdesége oly nyilván szembeötlő, még a jezsuiták közt is talált ellen-

zökre, s páter Gonzales, bár maga is a probabilizmus tanában nevelkedett fel, egy könyvet írt ellene s azt a szerzet akkori generálisának, Olivának be is küldte Rómába. Ez azonban elvetette a munkát, „mert azon jótan, melyet a loyoliták általánosan követnek, alkalmasabb az emberek lelkének vezetésére s könnyebbé teszi az üdvösség útját.“ A becsületesen gondolkozó Gonzalez tehát elutasított s hallgatásra kárhoztattatott. XI. Ince pápa azonban hírére vette a könyvnek, megparancsolta, hogy másolatát hozzá küldjék be s a szerző nézeteit helyeselve, elrendelte annak kinyomatását. A jezsuiták ugyan fogadalmat tettek a pápa iránti feltétel engedelmességre, de e fogadalom is olyan, hogy csak akkor tartják meg, ha akarják; a jezsuiták tehát nem törődve a pápával, nem nyomatták ki a munkát. Olivahalála után Ince minden követ megmozdított, hogy Gonzalest juttassa helyébe, s csak ekkor, öt évvel utóbb, mert ez könyvét kinyomatni, de ekkor is úgy, hogy előbb nagyon megszelídítette. Minden assistense felszólalt ellene, valóságos vihar keletkezett a szerzetben s egy közgyűlés elhatározta letenni a generálist, kit csak a pápa és császár egyesült ereje volt képes hivatalában meg tartani. Tehát valóban korlátlan úr-e a generális? Korlátlan úr mindaddig, míg szem előtt tartja a szerzet önző céljait, de ha igazat mondani, vagy becsületes lenni akar, — ő is éppen úgy büntethető, amint e bűnökért a szerzet bármely tagját büntetheti.

A szerzet ártalmas, veszedelmes volta nem annyira annak egyes tagjaiban, mint inkább azok összeségében, azon szellemben rejlik, mely azt keletkezésétől fogva

atlengi. A mondtak, s főleg a probabilismus tanának ismerete folytán bárki be fogja látni, hogy a jezsuita gyóntatószékben a bibliával s az egyházi atyákkal be nem érhet, más kalauzra van szüksége, ki neki a bűnt nem az örök igazság, hanem a relativ hasznosság világában mutatja meg. E célból a jezsuita theologusok nézetei összeállítottak s a fiatal papok ezeket használják irányadón a gyóntatószékben. Így keletkezett a moraltheologia kézikönyve „a legjobb írókból,” mindenekfelett Liguoriból kivonva Moulet által; mely érdekes és gyakran meglepő munkának címe: „Compendium Theologiae moralis quod ad usum theologiae candidatorum ex variis auctoribus praesertim ex B. Liguori excerptit J. P. Moulet olim professor theol. mor. Superiorum permissu. Friburgi Helvetiorum, apud A. Labastron. 1834. Két kötetben. E munka különben nagy titokban tartatik igen nehéz egyes példányaihoz hozzáférni.

Sajátságos, visszataszító benyomást tesz látnunk mily tömegét a furfangoknak és sophismáknak használnak a jezsuita erkölctanítók, hogy a bűnről való nézeteket, sőt a bűn öntudatát elhalványítsák; úgy hogy végre szinte azon eredményre jutunk, hogy tulajdonképpen lehetséges vétkezni, mert mindenütt „többé vagy kevésbé valószínű” nézetektől függ a dolog, melyeket valamely bűn elkövetéséről táplálunk.

Minden tisztességes ember, a mai civilisált világban meg van győződve az eskü szentségéről, s mindenki tudja, hogy a törvényszékek sok esetben csupán eskü alapján kénytelenek nagyfontosságú ítéleteket hozni. Az idézett kézi könyvben az esküről olvassuk:

„Kérdés: mire köteles egy ember, ki hamisan és ármányosan esküdött? Felelet: a vallásnál fogva mi sem kötelezhető, mert nem tett igaz esküt. Törvényszék szempontból kötelezhető azonban megtenni azt, ami hamisan és ármányosan megesküdött.“ A mi gyanúfelfogásunk szerint a hamis eskü már magában is bűn, azt soha tenni nem szabad. A jezsuiták tana szerint azonban elég, ha az esküvésnél azon szándékot szerző előtt tartjuk, hogy eskünket nem fogjuk megtartani, mert ez esetben isten és lelkiismeretünk előbb bűnt nem követünk el. A törvényszék előtt ugyan lehetnének a dolognak kellemetlen következményei, de ehhez a gyóntatószéknek semmi köze. Escobar erre nézve mondja: „Ha esküvel erősíték oly igazságot, melyet nem szándékozom megtartani, valójában meg kell-e azt tartanom? Cassius szerint igen, mások szerint nem.“ Busenbaum ezen tételt állítja fel: „Aki csak külsőleg esküdött, anélkül, hogy a véleménye nézve is esküdnék, nem köteles az esküt megtartani, mert valójában nem esküdött, csak játszott az esküvel.“ Így Sanchez, ki még hozzáteszi, hogy ebben minden igazságot megegyezik, és pater Suarez azt mondja, hogy ez valóban mennyi előtt kicsinált dolog.“

E gyalázatosággal rokon az amfibologia vagy kétértelműség tana, mely szerint az ember használhatja kétértelmű szavakat úgy, hogy látszólag más értelmű tulajdonit nekik, mint valóságban. Minden becsületes ember az ily eljárást hazugságnak, csalásnak fogja tartani. A jezsuita páter Reginald egészen más véleményben van; szerinte ez nem hazugság, mert az, ami

valaki ily módon vall, az ő értelmezése szerint igaz, habár a hallgató értelmezése vagy a közönséges magyarázat szerint hamis volna is. Stott részletebben fejtegeti a dolgot s azt mondja, hogy az sem csalás, ha a hallgató valóban megcsalatik, mert „ez esetben az ember nem eszközli, csak megtörténni hagyja a csalódást. Ily kétértelműséggel nemcsak a közönséges életben szabad élni, hanem esküvéskor is.” Suarez e tárgyról így szól: „Magában véve nem helytelen dolog esküvés alkalmával amfibológiával élni, miért is ez nem mindig hamis eskü. Ez ép oly biztos, mint általános vélemény. Oka ennek: hogy csak az hazugság, ami magának a beszélőnek gondolataival ellentétben áll, mert ez nem kötelezhető azokat a hallgató gondolataival összehangzásba hozni. Aki azonban kétértelmű kifejezéseket használ, arról nem mondhatni, hogy saját gondolatait mondja ki, mert szavait csak azon értelemben veszi, melyben saját gondolataival megegyeznek. Ennélfogva az, amit mond, nem hazugság s így magában véve nem helytelen dolog úgy beszélni, mert helytelenné csak a hazugság által válhatnék. Ebből továbbá azon következtetés vonatik, hogy nem követ el hamis esküt, aki az ily nyilatkozatot esküvel erősíti, mert ez eskü által isten nem hivatik bizonytságot tenni egy hazugság mellett, miután nincs hazugság a dologban.

Miután azonban vannak esetek, melyekben nem lehet hamarjában ily kétértelmű szót találni, nehogy az ember zavarba jöjjön, a hazugság és ármány szelleme egy kitűnő segédeszközt, a lelki tartalékot találta fel. Lényegében véve ez is hazugság, mint a többi, mert ab-

ből áll, hogy az ember ahoz, amit kimond, valamit gondolatban hozzá tesz, vagy valamely körülményt hozzágondol, miáltal az, ami mondatott, értelmét elveszti, vagy egészen más értelmet kap. E lelki tartaléknak a jezsuita theologusok nagy fontosságot tulajdonítanak, s hogy kellőleg megmagyarázza, Sanchez példákkal illusztrálja. „Ha valaki, úgymond, gyilkosságban bűnös, melyet egy páteren elkövetett s később ez iránt kérdeztenék, szabad azt felelnie: „nem öltem meg őt“, azon lelki tartalékkal, hogy „születése előtt.“ Az ily csel, — mond Sanchez, ki nagy tekintélylyel bír a szerzetben igen hasznos sok dolognak eltitkolására, aminek el kell titkoltatnia, s amit hazugság és hamis eskü nélkül nem lehet máskép, mint ezen módon eltitkolni. Ily csellel szabad jogszerű módon élni, valahányszor az ember testének, életének, becsületének megóvásáról, vagyonának védelméről vagy valamely erény gyakorlásáról van szó.

A probabilismus és a lelki tartalék hatalmas fegyverek egy lelkiismeretlen ember kezében s hajlandók volnánk azt hinni, hogy ezzel a jezsuiták minden esetben beérték. Nem így történt azonban. Ezen eszközök-höz a jezsuiták még egy harmadikat adtak, t. i. a szándék irányzásának módját, — methodus dirigendi intentiones. E tan szerint bármely tett megszűnik bűnös lenni, amint az ember elkövetésekor nem magára a bűntetthez, hanem valamely más, megengedett célra irányozza szándékát. Bűnös tehát csak az, ki a bűnt csupán kedvtelésből, csak a bűn kedvéért követi el. Olyan ember, ki ezt tegye igen ritkán találkozok, mert alig követtetik el a világon bűn cél nélkül, még pedig oly cél nélkül, mely

büntetlennek is tekinthető. Cassius írja: „Aki pofont kapott, rögtön visszavághat még karddal is, nem ugyan azon szándékkal, hogy magát megboszulja, ami tilos, hanem hogy a szégyent és gyalázatot magáról elhárítsa.“ Hurtado e tételt a következő példával világosítja meg: „A fiú halálos bűn elkövetése nélkül, örülhet atyja halálán, mert javait örökli; a javadalom élvező pedig örülhet azén, kinek évdíjat kell fizetnie. Ugyanez áll azon egyszerű óhajtasról, melylyel a nevezettek említett okokból az illetők halálát kívánják, csak ne történjék ez gyűlöletből, vagy más súlyosan vétkes indokból.“

Ezek a jezsuita erkölcstannak alapelvei, melyből száműzve van az erény és becsület!

Az óvatosság anyja a bölcseségnek, bár van oly óvatosság is, mely a gyávaság szülötte. Filliucius írja: „Bűn, hazugság és hamis eskü, valótlán dolgot esküvel erősíteni; ha ez eszközt észszerű ok nélkül használjuk, ámbár valószínű az is, hogy szigorúan véve még ez esetben sem hazugság vagy hamis eskü.“ Lessius írja: „Ha a gonosztevőnek nincs reménye, hogy tagadással kivágja magát, például akkor, midőn látja, hogy bűne könnyen rábizonyítható, akkor köteles az igazat megvallani, mert ez esetben nincs többé oka a valót eltitkolni. Amíg azonban remélheti, hogy a tagadás segélyével megmenekülhet, addig nem köteles az igazat megvallani.“

Castragala o még egy nagy lépéssel tovább megy, a gonosztevőkről mondván: „Ha valamely gonosztevő netalán oly bűntársakat árult volna el, kiket nem kellett volna felfedeznie, akkor ezek védelmére

köteles kétszínű esküt tenni, ha remélheti, hogy ezáltal a rajta elkövetett igaztalanságot jóvá teheti; mint mondom, erre jog és méltányosság szerint köteles, ha rossz szándékúlag fedezte fel őket.“ Szép példát találunk erre T a m b u r i n i n á l : „Nemcsak a bűnös, ha például pap, hanem mások is esküdhetnek ily kétszínű módon világi bíró előtt arra, hogy a pap a kérdéses bűnt nem követte el, azt értvén ezalatt, miszerint nem követte el oly módon, hogy ők kötelesek volnának azt egy világi bíró előtt bevallani, mert e törvényszék papokra nézve nem illetékes.“

A jezsuiták mindig és mindenben a célt helyezik előtérbe és azt ruházzák fel döntő súlylyal; az ember ígérhet és esküdhetik amire akar, csak az ígéret és eskütétel pillanatában az legyen szándéka, hogy nem fogja azt teljesíteni, és — minden rendben van. E s c o b a r és M o l i n a tanítják: „hogy az ígéret nem kötelez, ha nincs szándékunk magunkat általa leköttetni, midőn teszszük. Ha tehát ezt mondjuk: Meg fogom tenni, csak azt értjük ez alatt, hogy meg fogjuk tenni, ha addig akaratumkat meg nem változtatjuk, mert nincs szándékunkban ezáltal magunkat akaratszabadságunktól megfosztani.“

Ez épületes elvnek gyakorlati alkalmazására megtanít G o r d o n, mondván: „Ez elvből igen helyesen azon következtetés szokott levonátni, hogy annak, kinek egy egyházi szerzetbe való lépésekor azon határozott szándéka van, hogy szüzességre nem kötelezi magát, nem is szükséges a szüzesség fogadalmát megtartania.“ S a n c h e z megjegyzi: „Aki kényszerítetik egy női

személynek házassági ígéretet tenni, ennél fogva esküt is tehet rá, hogy el fogja venni, magában hozzá gondolván: ha kénytelen leszek azt tenni, vagy, ha kedvem lesz reá. Hasonló esetekben arra is esküdhetik valaki, hogy nem ígért semmi olyast, amit kénytelen volna megtartani, mert a bíró kérdésének értelme végre is csak az lehet, ha ígért-e valamit azon szándékkal, hogy magát rá lekötöztesse? Mire igazsággal és minden lelki tartalék nélkül felelni lehet: nem ígértem.“

L a y m a n n még határozottabban fejezi ki magát morál-theológiájában: „Hazudni annyi, mint saját tudásunk és lelkiismeretünk ellen szólni, vagy szavak által külsőleg megértetni valamit, amit belsőleg lelkünkben hamisnak tartunk, de a kérdéses esetben a beszélő nem azt akarja megértetni, ami hamis, hanem azt, ami való; mert azért tartja vissza szavainak egy részét lelkében, hogy a kimondott szavak, ezzel összekötve kitegyék azon valódi értelmet, melyet kifejezni szándékában áll; tehát nem hazudik.“

A jezsuiták gondoltak arra is, hogy mások ugyanezek elveket ő ellenük is felhasználhatják a gyóntatószékben, s S a n c h e z, Hurtadoval és Navarrával egyetértőleg mondja: „Ha a gyónó valószínűséggel hiszi azt, hogy a gyóntató nem fogja neki az abszolutiót megadni ha szokásos bűnét meggyónja, akkor kétértelmű kifejezés használata által eltagadhatja szokását, úgy, hogy gyónásának értelme illetően legyen: nem vagyok feltétlenül mentt a vétkezés szokásától, csupán jelen gyónásom tekintetében.“

Szóltunk a hazugságról s hamis esküről és láttuk, hogy ezekre nézve a jezsuita theologusok igen alávaló elveket állítanak fel. Lássuk most, mikép traktálják a tolvajlást. Compendiumjokban (I. köt. 323. l.) a következőket olvassuk: „Aki végszükségben mástól elveszi azt, ami magának vagy övéinek fenntartására szükséges, nem követ el lopást. Ily szükségben ugyanis minden tárgy közös, legalább használatára nézve, mert természettől fogva mindenkinek joga, sőt kötelessége életét fentartani.“ Lessius már meszszebb megy, s a lopást nemcsak a végszükség esetében tanítja megengedettnek, hanem sürgető szükség esetén is, és Escobarra hivatkozik, ki hasonló nézeten van. Sa Manó erre nézve mondja hirhedett aphorismáiban: „Nem bűn valakitől titokban elvenni azt, amit úgyis ideadna, ha kérnök tőle, ámbár nem akarja, hogy titokban vegyék el tőle; az sem szükséges, hogy az ilyet neki visszaadjuk.“ Itt írva találjuk azt is, hogy nem bűn valakitől elvenni valamit, amire az illetőnek nincs szüksége s aminek hasznát nem veheti. Kisebb összegekre menő, ismételt lopás szelidebben ítélendő meg, mint nagy összegnek egyszerre való ellopása, amint ezt Sanchez, Navarra, Rebellus, Lessius és Rodriguez jezsuiták tanítják. Ez alávaló theoria indokolása valódi jezsuitikus raffinirozottságot árul el, amint azt Sanchez fejtegeti, mondván, hogy a meglopott könnyebben vigasztalódik kára felett, ha azt apránként s időközönként, mint ha egyszerre szenved.

Még nevezetesebb a jezsuiták tana a házi és családi tolvajlások tekintetében. Az ő moráljok sze-

rint a cselédeknek teljes joguk van azt, amit gazdáik tőlök, saját véleményök szerint igazságtalanul megtagadnak, magoknak ellopni. Ha tehát egy szolgáló azt hiszi, hogy munkájáért nagyobb bért vagy jobb táplálékot érdemel, mint a minőt kap, azáltal kárpótolhatja magát, hogy ellopja úrnőjétől azt, amit ez tőle megtagad. T a m b u r i n i jezsuita írja: „hogy az, aki ez esetben titokban fizetteti meg magát, a lelkiismeret ítélőszéke előtt nem tolvaj, és nem vétkezik, sőt hogy még az előljáróság előtt is esküt tehet reá, hogy mitsem lopott, azt gondolván alatta: semmi olyast, mi őt meg nem illette volna, — az ma már minden moralista előtt kicsinált dolog.“ B a u n y e tételt kiterjeszti, mondván: „Cselédek, kik bérök kicsinysége felett panaszkodnak, azt önhatalmuklag felemelhetik, gazdáik vagyonából annyit tulajdonítván el magoknak, amennyit szükségesnek tartanak arra, hogy kikötött béröket munkájokkal kellő arányba hozzassák.

Ha a jezsuiták a cselédek lopásaira nézve ily ruganyos moráltanokat állítanak fel, nem csudálhatjuk, ha ez elveket a családi életre is kiterjesztik. Azon számos tételekből, melyeket jezsuita munkákban találunk, s melyek a családi tolvajlást mentik vagy épen szépítik, csak néhányat akarunk ehelytt felhozni. S a M a n ó írja: „A hitvestől vagy az apától nem jelentékeny dolgot eltulajdonítani nem tolvajság.“ G o r d o n tanai szerint a fiú ellophatja apjától azt, amit ez neki, ha kérné tőle, önkényt megadna, vagy azt, amit valamely jámbor célra, vagy illendő, állá-

sával megegyező mulatságra akar fordítani. Ugyane nézetet Escobar és Stoltz Máté is védelmezik.

Merészebben még soha isten negyedik parancsolatát gúny tárgyává nem tették, mint a jezsuiták tesszik tanaik által, kik vallásunk nagy alapítójának szent nevét aljas, nagyravágyó, eszközökben nem válogató céljaik köpönyegévé silányítják!

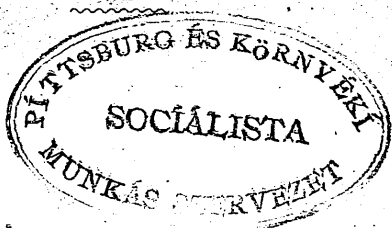
A nőknek megengedi Gordon, hogy férjeik vagyonából gazdálkodjanak, ha valamely állásukhoz mért ajándékot akarnak tenni, például a jezsuitáknak, vagy ha alamizsnálkodni, vagy férjük lelki üdvét előmozdítani akarják. Ez utóbbi természetesen legtökéletesebben úgy történik, ha a jezsuiták által jó pénzért misét mondatnak férjükért.

Az özvegyeknek Reuter János jezsuita a következő tanácsokat adja: „Ha a férj halála után több adósságot hagy hátra, mint vagyont, a nő ez utóbbiból elsikkaszthat annyit, amennyi maga és gyermekeinek fenntartására szükséges. Oka ennek az, mert neki ez eltartásra minden más hitelezőket megelőzőleg joga van. Ha tehát ily esetben a nőtől esküt kívánnának arra, hogy mitsem tett félre, akkor ez esküt nyugodt lelkiismerettel leteheti, mert értelme csak az, valjon sikkasztott-e el olyasmit, ami nem az övé? Egészen így állna a dolog akkor is, ha a férj még életében neki engedné át vagyonát.“ Mások, kik kevésbé egyházi módon gondolkoznak, az ily eljárást közönséges csalásnak tekintik.

Laymann szerint az oly fiúval, ki szüleinek hagyatékából testvéreinek hátrányára valamit a maga

számára félre tett, szeliden kell bánni, hacsak nagyon cifrán nem gazdálkodik, s ha biztos benne, hogy többet használt szüleinek ő, mint sem többi testvérei. Mily ég és földnyi különbség e tanok és isten egyszerű, becsületes, határozott parancsa közt: Ne lopj!

XXIII. Fejezet.

(A gyilkolás szabadsága.)

Szükségtelen lesz magyarázni azt, hogy a jezsuiták ez idézett elveket csak akkor alkalmazták, midőn érdekek úgy kívánta, vagy midőn ellenségeiknek árthattak velők. Ily esetekben nem genirozta őket istennek ötödik parancsolata sem: Ne ölj! Pater Escobar a többi közt így ír az orgyilkosról: „Orgyilkos az, aki valakit megöl, ki erre nem is gondol; ez okból az, ki ellenségét öli meg, nem mondható orgyilkosnak; habár lesből mérte is rá a halálos csapást, mert az ellenségnek mindig készen kell lennie a legrosszabbra is. Aki egy ellenségét megöli, kívül azon ígéret mellett békült ki, hogy nem fog többé élete után törekedni, tulajdonképen szintén nem mondható orgyilkosnak, kivéve ha szorosabb barátsági kötelék fűzte volna a meggyilkolthoz. Ez csak akkor volna orgyilkosság, ha az illető a kibékülés után egészen bizalmas barátságban élt volna azzal, akit megölt, ha vele evett, mulatott, szóval, ha kölcsönös maga-

visoletök olyan volt, hogy a régi gyűlölségnek többé semmi nyoma nem volt észrevehető.“

* Az emberölés, azaz oly halál, mely nem gyilkolási szándékból elkövetett testi sértés folytán áll be — a jezsuiták tanai szerint halálos sértés, például egy pofon által igazolható, ha az illető nem boszúból, hanem megsértett becsületérzésből ölte meg a sértőt; mert E s c o b a r mondja, hogy aki pofont kapott, becstelennek tekintetik. Sőt, ha a jezsuitáknak hinni akarunk, akkor meg sem kell várnunk, míg valaki által ily módon megsértetünk, hanem ellenfelünk megölése által a szándékolt sértés elkövetését megakadályozhatjuk. L e s s i u s ezt egészen magától értetődő dolognak tekint s N a v a r r a Péterre hivatkozik, ki általjában szól sértésekről, melyek közt természetesen a pofonál nincs érzékenyebb, s emellett megjegyzi: „Általánosan el van fogadva (t. i. a jezsuitáknál), hogy a sértőt meg szabad ölni, ha a bántalmat másképp elhárítani nem lehet.“ A fentebb említettek nézetöket azzal indokolják, hogy a becsület fontosabb az életnél, s miután életünk védelmében meg van engedve valakit megölnünk, annál inkább meg van engedve egy pofon miatt a sértőt megölni.

A m i c u s szerint: „Papnak mindenképen szabad a rágalmazót megölnie, ki róla vagy szerzetéről súlyos bűnök hírét terjeszti.“ C a r a m u e l még tovább megy, mondván: „a pap bizonyos körülmények közt megölheti a rágalmazót, sőt lehetnek esetek, melyekben kötelessége ezt megtenni.“

Megborzasztja az embert azon mód, melyen e rettenes theoria a családi életre alkalmaztatik. Gobatus szerint, ki nézete támogatására a régibb Facundusra hivatkozik, „a fiúnak meg van engedve örülni a részegség állapotában apján elkövetett gyilkosság felett, valamint azon nagy kincsek felett, melyek apja hagyatékából rá esnek.“ Sa Manó valódi sophistikával felhasználja még a hazafiság érzelmét is, és azt mondja, hogy a haza védelmére a fiúnak még apját is meg szabad ölnie. Facundus a vallással él vissza ily célra, mondván: „Keresztyén és katolikus fiúk atyjokat eretnekségért bevádolhatják, ha ez őket vallásuktól el akarná téríteni, még akkor is, ha bizonyosan tudják, hogy apjuk ennek folytán el fog égettetni vagy kivégeztetni.“ Toletus pedig hozzá teszi, hogy ily apától fiai nemcsak minden ellátást megvonhatnak, hanem azt még meg is ölhetik, ha őket erővel vallásuk elhagyására akarná kényszeríteni.

Igy éltek vissza a jezsuiták gyalázatos módon az emberi szív legnemesebb érzelmeivel, a hazafisággal s a vallásossággal, hogy velők véres bűnöket szépítsenek, melyeknek már gondolata is undorral tölt el minden becsületes lelket. Nem kevésbé értettek a jezsuiták ahoz, mikép lehet az emberi természet apró gyarlóságait s alávaló szenvedélyeit céljaikra kizsákmányolni. Így a férjnek megengedik, hogy házasságtörő nejét megölje. Filliucius csak azt kívánja, hogy ne tegye ezt a bíró ítéletmondása előtt. „Miután azonban a bíró végzése kimondatott, úgymond, a férj a legkisebb vétkezés nélkül megölheti nejét, de minden gyűlöletnek

s bosszúvágynak távol kell lennie lelkétől.“ E s c o b a r erről mondja: „Én e véleményt ma általánosan elfogadottnak tartom. Sőt sokan azt állítják, hogy az ily emberöléssel a megcsalt férj nemcsak fiait vagy cselédjeit, hanem bármely idegent is minden bűn nélkül megbízhat.“

Könnyen elképzelhető, hogy az efféle theoriák a keletkezőben levő emberi élet iránt sem viseltetnek kimélettel. E s c o b a r így okoskodik: „Szabad-e egy (terhes) leánytól a még nem élő magzatot elhajtani, hogy életét, becsületét megmentjük? S a n c h e z állítja, hogy az első esetben szabad, másodikban nem. Azonban tudjuk, hogy egy tudós férfi azt állítja, hogy e különbség nem függ össze egymással; ha szabad volna ezt tenni az életért, miért nem volna szabad a becsületért is?“ Mindjárt példát is hoz fel reá: „Egy leány meg akarja magát ölni, hogy a gyalázatot elkerülje. Szabad-e neki a magzat ehajtását tanácsolni?“ Lugo szerint szabad, ha ez az egyetlen eszköz őt szándékától eltéríteni, mert ezáltal nem rosszra csábítjuk a leányt, hanem két rossz közül a kisebbet választjuk ki számára.“

XI. In c e e tételt ugyan kárhoztatta, de a jezsuiták szilárdan álltak mellette, sőt nemsokára férjes asszonyoknál is megengedték ugyanezen eszközt alkalmazni. M a r i n i megjegyzi: „Fontosabb a kétely, vajon, ha a csira minden valószínűség szerint már él, szabad-e a nőnek, önmaga fenntartása céljából oly eszközöket használnia, melyekről erkölcsileg meg van győződve, hogy a csirát meg fogják ölni? Na-

varra, Aragon, Bauny, Henriquez, Sanchez és Castrapalao mondják, hogy a nő nemcsak érvágást, de más, saját testére üdvösen ható eszközöket is használhat, habár általok a csira megöletnék is. Ehez járulok én is, s ez oly igaz, hogy még akkor is, ha ez eszköz ép oly ártalmas volna a csirára, amily üdvös az anyára nézve, ez azt mégis használhatja, mert használata által csak önmagát fenntartani, nem pedig a csirát megölni szándékozik, mert ennek halálát csak megtörténni engedi, mint a nevezett írók tanítják.“

Curiosum kedvéért felemlítjük e helytt a trappista Debreyné nézetét is, hogy lássuk, mily szakértő spekulációkba bocsátkoznak a zárdák örök szűzességben élő lakói. „Kísérletek a Moráltheologia mezején, a theologia és orvosi tudományhoz való viszonyában“, — e cím alatt jelent meg 1543-ban a jámbor trappista munkája, melyben többi közt a szülészetről is elmélkedik s azt kívánja, hogy a császárvágás alkalmaztassék mindannyiszor, valahányszor valamely akadály arra kényszerítene, hogy a gyermek, hogy a napvilágra hozható legyen, feldaraboltassék; ha pedig sebészt nem lehet kapni, a papok minden teketória nélkül csinálják meg az operációt az anya hulláján. Álláspontja az, hogy az anyát, ki már meg van keresztelve, mindig fel kell áldozni, hogy meg lehessen menteni a gyermeket, melyet különben nem lehetne megkeresztelni. Ezt megkívánja a processus minden korszakában, sőt még azon esetben is, ha az anya a fogantatás után 16 vagy húsz nappal meghalt. Miután azonban még az orvos is nehezen ismerheti meg a terhességet a harmadik hónap előtt, következik,

hogy temetés előtt majd minden asszonyt fel kellene vágni. Ily mulatságokat szán e jámbor barát paptársainak. E munkában, melynek minden lapja határtalan tudatlansággal ékeskedik, Debreyne különben csak Congiamila nagy inquisitort követi, ki Palermoban élt s egy „szent embryológiát“ adott ki, melyben a császárvágást mindenütt megparancsolja, s a nehéz szülést varázslásnak és az ördög gonoszságának tulajdonítja.

Ily, az emberi természet legszentebb érzéseit lábbal taposó elvek mellett, felesleges bővebben fejtegetnünk, mily világításban látják a jezsuiták a politikai gyilkosságot, ha nekik vagy pártjuknak válik hasznára. Irataikban számos helyet találunk, melyeken a királygyilkolást helyeslik és védelmezik. A jezsuiták tagadták s tagadják ugyan váltig, hogy valaha e nézeteket hirdették, s ami ez irányban fejökre olvastatott, azt szokott szemtelenségökkel koholmányoknak nyilvánították, vagy pedig szavaikat nyomorult és nevetséges módon félremagyarázni igyekeztek, felfedezvén, hogy e helyeken csak zsarnokokról van szó, nem királyokról. Könnyen felfogható, miért törték magokat utóbb kézzel lábbal azon, hogy a királygyilkosság tana terjesztésének vádját elhárítsák magokról. Minél inkább haladt a világ, annál nagyobb szükségök volt a királyokra s ezek lelkéből ki kellett minden bizalmatlanságot irtani.

De mit jelent a „zsarnokok“ szóval való szójáték? A jezsuiták tettei és iratai elengedő világossággal elárulják, kiket értenek ők a zsarnokok alatt. Zsarnok volt előttök minden „eretnek“ uralkodó, minden király, ki nagyravágyó terveiket nem szolgálta s nem akart a

szerzet dicsőségére vétkezni. Ramiald erre vonatkozólag mondja „a keresztyén köztársaságról“ írt munkájában: „Eretnek azon uralkodó, ki egyházi ügyekbe avatkozik, ki a püspökök által elítélt eretnekeket ki nem űzi az egyházból, aki megengedi, hogy egyházi végzések ismét kétségbe vonassanak, ki eretnek könyveket ki nem írt, az eretnekek gyűléseit meg nem akadályozza, törvényeiben nem az egyház törvényeihez alkalmazkodik, az egyház terjeszkedését nem támogatja, aki vonakodik az egyházi zsinatok dekrétumait helybenhagyni és kihirdetni. Amint valamely uralkodó ezen köteleességeit megszegi, megszűnik jogszerű uralkodó lenni, tehát elveszti jogait és zsarnoknak tekintendő.“ S valjon a legújabb kor eseményei, főkép Austriában, nem azt mutatják-e, hogy a jezsuiták — mert ők vezérei az ultramontán mozgalomnak — még ma is ugyanezen elvekből élnek?

De hallgassuk tovább a jámbor Ramialdot: „Ily eretnek uralkodók mindig megvetés tárgya valának. Chrisostomus, Anastazius és minden proféták állították, hogy az ily uralkodók rosszabbak a kutyaéknál! Az ily uralkodó a legnagyobb gazember az emberek közt s a szent irás parancsai szerint megöleendő; nem uralkodhatik keresztyének felett, veszedelmesebb a vallásra nézve, mint a szultán, és senki sem köteles neki engedelmeskedni.“

Hasonló keresztyén szellemben ír Windeck Pál a lutheránusokról, kik szerint „halálbüntetéssel kiírtandók, leölendők, elűzendők, elnyomandók, megsemmisítendők, tűzzel és vassal pusztítandók, szégyen-

nel s gyalázattal elkergetendők, s mindenestől a legkegyetlenebb halállal kiírtandók.“

A királygyilkosság, vagy hogy jezsuita szócsavarással éljünk, a zsarnokgyilkosság tanának leghirhede-
tebb védelmezője Mariana jezsuita, különös előszeretettel viseltetik még az orgyilkosság és mérgezés iránt s mindkettőt hasonló melegséggel védelmezi. De halljuk szavait: „Hogy egy zsarnokot nyílt erőszak által fegyverrel, vagy palotáját megtámadva, vagy ütközetben megölni szabad, azt ma már bizonyítani sem kell; de szabad őt csellel és lesből is megölni. Nagyobb erő és bátorságot mutat ugyan nyílt ellenségkép lépni fel ellene s nem lesből támadni meg őt, de épen úgy az előrelátás és okosság bizonyítványa, ha törhányást és ármányt használunk ellene, ami úgy az egyesre, mint az államra nézve kevesebb veszélylyel jár. Itt azonban felmerül a kérdés, vajon szabad-e hasonlóképen egy közellenséget méreg és halálos növények által megölni? Nem akarjuk itt vizsgálni, amit az emberek tesznek, hanem azt, amit a természet törvényei megengednek, s ezek szerint teljesen mindegy, vajon méreggel vagy törrel gyilkolsz-e, főkép, miután ármányt és hazugságot használni a zsarnokgyilkolásnál meg van engedve. Igaz ugyan, hogy nehéz egy fejedelemnek a mérget beadni, mert udvari szolgái által vétetik körül, minden ételt előbb másokkal megkóstoltat s számos őr által védelmeztetik. De ha kedvező alkalom kínálkozik reá, ugyan ki lesz akkor oly skrupulosus, hogy a halálnemek közt különbséget tegyen?“

Ily nézetek mellett csak az különös, miért nyujt

Mariana a méregkeverőnek cselekvési szabadságát korlátozó utasításokat, midőn ajánlja neki, hogy a mérget lehetőleg kívülről, például mérgezett ruhák segélyével adja be az illetőnek.

Pater Serrarius Miklós, olasz jezsuita, a bibliahoz írt commentárjában hasonlókép nyilatkozik. A moabiták királyának, Eonnak Aod által okozott halálát traktálva írja: „Több tudós azt hiszi, hogy Aod helyesen cselekedett, és pedig azon okból, mert isten által ösztönöztetett; én azonban azt mondom, hogy ez nem az egyetlen ok, hanem van még egy másik is, és pedig az, hogy az ily tett egy zsarnok ellenében igazságos.“

Még világosabban nyilatkozik a hirhedett Bellarmin, ugyanazon Bellarmin, ki a jezsuiták kívánságára a pápa által a szentek sorába igtattatott „*De summa pontificis auctoritate*“ című munkájában: „Nem a papok vagy barátok dolga ugyan a királyokat törbecsalás által személyesen megölni, s a pápák sem szokták meg, a fejedelmeket ily módon elnyomni. De ha őket előbb atyailag megintették, az áldozástól és a szentségektől eltiltják, azután ha szükséges, az alattvalókat feloldják a hűség esküje alól, s végre megfosztják az uralkodókat királyi tekintélyöktől s méltóságuktól, ezután mások dolga a kivégzést végrehajtani.“

Legvilágosabban szól azonban Suarez jezsuita 1614-ben Lissabonban megjelent s a római kuria által égis feldicsért „*Defensio fidei catholicae et apostolicae*“ című munkájában: „Vallási tétel, hogy a pápának joga van eretnek és lázadó királyokat letenni; a pápa

által letett uralkodó azonban többé sem nem király, sem nem törvényes fejedelem, ha tehát vonakodik a pápának engedelmeskedni, zsarnokká lesz, s bárki által megölhető.“

Félreérthetlenebb, világosabb szavakkal a királygyilkolást tanítani csakugyan nem lehet s a párisi parlament annyira elámult e cynikus gabszág felett, hogy az említett könyvet 1614. június 16-án hóhérek által megégettette. Ugyan e sors érte már 1609-ben Mariana könyvét „De rege et regis institutione“ melyből fentebb néhány sort idéztünk. Loyola hívei azonban az egész világ előtt kijelentették, hogy ennél tudományosabb és istenfélőbb könyv még sohsem íratott.

Ez épületes tan annyira vérébe ment át a szerzeteseknek, hogy ezóta alig írt jezsuita morál-theológiát vagy más hasonló munkát anélkül, hogy Marianának a királygyilkolásról szóló tanát ne magyarázná. Mariana említett munkájától, azaz 1598-tól 1773-ig, midőn XIV. Kelemen a szerzetet eltörölte, 63 jezsuita író védelmezte a királygyilkolást. S hogy tanaikat gyakorlatilag is siettek alkalmazni, azt a történelem véres lapjai bizonyítják.

XXIV. Fejezet.

(Franciaországban. — Az egyetem pöre a jezsuiták ellen. — Erőszakos diadaluk XIII. Lajos kiskorúsága alatt.)

Láttuk, mikép vitte sírba e tanok alkalmazása korának legnagyobb emberét, a népe által imádott uralkodót, IV. Henriket. Halálára Franciaországnak minden, az országra nézve veszedelmes, rossz eleme fellélegzett. A nagyravágyó s rablásvágyó udvaroncok Henrik eszélyes, bölcs és takarékos uralkodása alatt kénytelenek voltak lemondani a visszaélésről s lopásról, s e szép reményeik csak akkor éledtek fel ismét, midőn Ravaillac gyilkos megszabadítá a gazságot bűntetőjétől, az igazságot védelmezőjétől. Magának a királynénak, midőn férje meggyilkoltatását hírül vette, nem volt sietősebb dolga, mint a parlamentet összehívni, nem hogy a merénylet megvizsgálását s minden bűnösök megfenyítését kívánja tőle, hanem hogy magát általa, fia kiskorúságának idejére, a kormányzásban megerősíttesse.

A parlament a kiskorú XIII. Lajos-t elismerte királynak, s Medici Máriát kinevezte Franciaország

kormányzójává. Egy kiskorú gyermek mint király, egy babonás, bigott, de hiú asszony kormányzósága alatt — mit kívánhattak magoknak a jezsuiták többet? Csakhamar meg is lehetett látni az országon, hogy a kormány gyeplőit a Jézus-társaság tartja kezében. Aki előttök meghajolni nem akart, az udvartól szánva üzetett, s a becsületes, öreg Sully, ki Franciaországot a pénzügyi bukástól megmentette, kénytelen volt visszavonulni s helyet adni az új gazdálkodásnak, mely hosszas fáradalmainak gyümölcsét csakhamar megsemmisítendő volt. Sully élte hátralevő napjait emlékiratai megírására fordította, melyekben a jezsuiták udvari ármányait híven leírva találjuk.

A jezsuitáknak most első dolguk volt újra kezdeni az egyetem elleni küzdelmet. Kezökbe akarták nyerni az összes közoktatást, hogy annak segítségével a felnövekvő nemzedéket a maguk céljaira dressirozhassák. Mint tudjuk, már IV. Henrik királyi pátensek által megengedte nekik, hogy párisi kollégiumjokon theologiai előadásokat tarthassanak, de az egyetem opposíciója folytán kénytelenek voltak felhagyni e pátensek belajstromozásának sürgetésével. Már akkor előre látták a dolgok bekövetkezendő fordulatát, s elhatározták bevégni az alkalmat, midőn csekély fáradsággal győzelhetnek.

Egy bigott és babonás asszonyról mindent fel lehet tenni, s Medici Máriában a jezsuiták nem csalódtak. Mária már 1610. aug. 20-kán kiadott egy felséglevelet, mely által a Jézus társaság feljogosított kollégiumában nemcsak a theológiát, hanem áta

jában minden tudományt és művészetet tanítani. De, hogy törvényes erőt nyerjen, ez okmányoknak is be kellett a parlament által lajstromoztatnia. A parlament azonban, mielőtt ezt megtenné, az egyetemet az okmány tartalmáról értesítette. Az egyetem minden dékánai a rektorral együtt elhatározták, hogy mindent, ami tőlök telik, el fognak követni, hogy e felséglevél belajstromozását meggátolhassák. Az egyetem, midőn ezt tette, nemcsak saját előjogait védelmezte, hanem a tudomány szabadságáért is küzdött, melyet a jezsuiták önző tanaik igája alá akartak hajtani. Mert amint a keresztény morált céljaikra elferdítették, úgy a tudományból is csak eszközt csináltak érdekeik előmozdítására.

Az egyetem tehát óvást tett a parlament előtt s azt kívánta, hogy a jezsuiták folyamodása, melyben a Máriától kapott oklevél belajstromozását kérték, visszautasíttassék. A parlament, — mely tudnivalóképpen nem népképviselők gyülekezete, hanem mindenekfelett törvényszék vala, — elhatározta, hogy végzéshezatal előtt mindkét felet meghallgatja s tárgyalási napot tűzött ki, melyen a két testület képviselői szóval adják elő és támogatassák nézeteiket.

Az egyetemet Martelière ügyvéd, a jezsuitákat Montholon ügyvéd képviselte. A tárgyalási nap közeledett. A jezsuiták azonban, jól ismervén a közvéleményt, tartottak tőle, hogy az, kivált most, midőn IV. Henriknek általok ásott sírja még alig záródott be, nem igen lesz kedvező rájuk nézve; s Cotton által, ki Máriánál mindenható volt, egy

rendeletet eszközölték ki, mely az utolsó órában, midőn a parlament ülése már megnyílt s a felek előadásukat megkezdték, a tárgyalást elhalasztatni parancsolta.

Időközben a jezsuiták elkezdtek önhatalmulag iskolákat alapítani; remélvén, hogy a tárgyalás elhalasztása által elleneiket kifáraszthatják, utóbb pedig bevégzett tényekre támaszkodva, könnyebben fogják igényeiket megvalósíthatni.

De az egyetem nem hagyta magát törbe csalni. Figyelmesen örködve előjogai felett, ügyvéde által a következő évben ismételten panaszt emelt a jezsuiták ellen. A parlament új törvéynapot tűzött ki s a tárgyalás végre három napon át megtartatott. Martelière vádbeszédében nem annyira a Jézus-társaság egyes tagjait, mint inkább az egész szerzetet támadta meg, melynek gyalázatos erkölctanát nagy ékesszólással leplezte le. Felboncolta moráljokat, mely a királygyilkolást védelmezi, s a szabadság, jog és vallás minden elveit lábbal tapodja. Felhozta azon visszaélést, melyet a szentírás magyarázatával üznek, s kimutatta a probabilismus tanának veszélyességét. Hivatkozott azon eskükre, melyekkel a jezsuiták azon feltételek szigorú megtartását fogadták, melyek alatt Franciaországba ismét bebocsáttattak, s melyek közül egyet sem tartottak meg; s részint történeti tények, részint szerzetalkotmányuk szelleméből bebizonyította, hogy esküiket nem tekintik kötelezőknek. Még fogadalmaik is merő játékszer, mert érdekek és tetszésök szerint túltehetik magokat rajtuk.

Montholon káromkodással, szitkokkal és piszkolódásokkal felelt e vádakra. Egyéb okok hiányában meg volt róla győződve, hogy aki a jezsuitákat megtámadja, megtámadja a pápákat, az egyházat, s az egyetemes zsinatokat, s erkölccstanokat lehetőleg szépitni s félremagyarázni törekedett.

A két ügyvéd elvégezvén beszédét, Servien állami prokurator emelt szót. Ő már a vizsály elején egyességet próbált létrehozni a jezsuiták s az egyetem közt. A jezsuitákat ugyanis, amennyiben megmaradnak kívánatuk mellett, felszólította, nyilatkoztassák ki írásban, vajjon állítandó iskoláikban szándékoznak-e követni az egyetem taurendszerét, nevezetesen, elfogadják-e a theologiai kar tételeit vagy nem? Evégből négy főtétele adott eléjük aláírás végett, melyek között a királyok élete biztosságáról, teljes souverainitásáról és minden más hatalomtól való függetlenségéről, a harmadik arról szólt, hogy a papok, mint világiak, alá legyenek vetve azon ország törvényeinek, melyben élnek, a negyedik pedig a francia egyház fő előjogait foglalta magában.

Azon válasz, melyet Fronto jezsuita, kihez e kérdések intéztettek, rájuk adott, igen nevezetes és teljesen jezsuita szellemben volt tartva. „Miután, úgy mond, főkép rendőri dolgokban kénytelenek vagyunk az idő és hely körülményeihez alkalmazkodni, ő nem igen haboz a fentebbi négy tételt elismerni; de anélkül, hogy minden Párisban lakó szerzettársaival a dolgot megbeszélne, határozottan nem nyilatkozhatik; azután pedig az egész ügyet előbb közölni kellene a

generálissal, kinek engedélye nélkül ők mitsem merhetnek.

E nyilatkozat ravasz volt ugyan, de mégis eléggé gyanús. Mert valjon közönyös dolog lehetett-e az, midőn a jezsuiták a királyok biztosságáról és sérthetlenségéről szóló tant miundössze rendőri kérdésnek tekintették, melyre nézve az ember a hely és idő körülményeihez szokott alkalmazkodni? Lehetett-e az ifjúság nevelését bízni oly társaságra, melynek tagjai a generális különös engedélye nélkül nem ismerhetik el nyíltan, hogy az alattvalóknak nem szabad királyukat megölniök?

Servien e megghiúsult egyességi kísérletét és Fronto jezsuita sajátságos válaszáat tette beszéde kiindulási pontjává, melyben nagy nyomatékkal szónokolt úgy maga a szerzet, mint annak tanrendszere ellen. Kimutatta, hogy a szerzet nem szabályokon és törvényeken, hanem privilégiumokon alapszik; lefestette a jezsuitáknak különféle országokban elkövetett gaztetteiket; összefoglalva előadta mindazon törekvéseket, melyeknek célja volt megtelepedésöket és veszedelmes vállalataikat Franciaországban meggátolni, s bebizonyította, hogy a rájuk rótt feltételek alól kivonták magokat, hogy számos privilégiumot csaltak ki magoknak, hogy a lelkiismeret vezetésének ürügye alatt számos családba befurakodtak, hogy e családok titkait kitudván, azokat saját érdekekben kizsákmányolják, s végre hogy mindenütt politikai ügyekbe avatkoznak. Tanaikra áttérve, Servien bebizonyította, hogy úgy erkölcsi mint politikai tekintetben a legelvetendőbb elveket tanítják s hogy egyetlen céljuk

minden világi s egyházi hatalmat, az összes papságot s az egyetemeket igájok alá hajtani. Analizálta egyes jezsuiták iratait, kik a királygyilkolást védelmezték s a gyakorlati életből vett bizonyítékokkal mutatta ki, mily demoralizáló hatással vannak az ifjúságra, hogy tehát ily embereknek a fiatalságot nem szabad kezökbe adni.

A jezsuiták e beszédért tőlök telhetőleg üldözték és boszantották Servient, de az igazság szavai azért megtették hatásukat. Az elnök felkelt és a parlament korlátai előtt megjelent jezsuitáktól megkérdezte: Valjon a Sorbonne tanait, s mindenekfelett azon négy tételt, melyeket Servien adott eléjük, készek-e aláírni s generálisukat is rábírní, hogy azokat aláírja?

A provinciális erre azt felelte, hogy szabályaik nekik úgylis azt parancsolják, hogy azon hely szabályait és törvényeit, melyen laknak, amíg ott laknak, megtartsák. Azt azonban nem ígérheti, hogy a generális is alá fogja írni azt, minek aláírását tőlök követelik; e dologban ők csak annyit tehetnek, hogy neki írnak s igyekezni fognak őt az aláírásra rábírní. Ezután felkelt a jezsuiták ügyvéde Montholon, s biztosítá a parlamentet, hogy a jezsuiták kötelezik magokat az egyetem törvényeinek s a theologiai kar tanainak követésére.

Erre kimondatott a parlament végzése, mely úgy szólt: hogy a provinciális híveivel együtt sajátkezü aláírásukkal jelentsék ki, hogy a Sorbonne tanait a királyok szentesített életének megtartására, a királyi tekintély megóvására s a francia egyház szabadságára vonatkozólag, mindig és mindenben követni fogják. Mielőtt azonban ezt megtennék, tiltva van bármit tenniök, ami e

feltételnek praejudikálna, s tiltva van a királyság bármely városában közvetve vagy közvetlenül iskolát nyitniok s az ifjúságot tanítaniok.

A jezsuiták már megszokták volt aláírni oly nyilatkozatokat, melyeket nem szándékoztak megtartani, s ha a parlament elég gyáva vagy oktalan volt ezzel beérni, nem az ő hibájok volt. Így az egész dolognak azon következménye volt, hogy azon röpiratok, melyeket a jezsuiták az egész országban terjesztettek, s melyek minden józan állami rend felforgatását célozták, nem Franciaországban, hanem a külföldön — nyomattak.

Épen ez időtájt a pápák megújult szemtelenséggel kezdték főúri igényeiket feszegetni. V. Pius 1567-ben s VIII. Orbán 1627-ben új kiadást rendeztek az „in coena domini“ hirhedt bullából, mely 24 szakaszban a poklok fenekére átkozott mindenkit, kinek nem abban telt fő gyönyörűsége, hogy a római pápa rabszolgája lehessen.

Franciaország e bullát sohsem fogadta el, s a toursi zsinat azt ünnepélyesen elvetette. Most a pápák e bullát arra használták fel, hogy saját hatalmukat az államok fölébe emeljék s a királyokat ismét a pápa hűbéreseivé tegyék. E cél előmozdítására legalkalmasabb eszköznek a jezsuiták bizonyították magokat. Bellarmín, Becan és Suarez veszett dühvel támadták meg a fejedelmek világi uralmát, s hirdették azon elveket, melyekből fentebb már szolgáltunk kóistolóval az olvasónak. A parlament ez iratok egy részét meg is égettette. De a jezsuiták hatalmukat már jobban megszilárdították, semhogy ily eszközök valamit használhattak volna.

Rendkívüli befolyásuk az udvarnál, melyben már divattá kezdett lenni bírói ítéleteket kabinet-rendeletekkel helyettesíteni, s így a hatóságok tekintélyét s a nemzet jogait aláásni, — közönyöseké tette őket azon rendreutasítások és erkölcsi fenytések irányában, melyekben koronkint a parlament által részesítették.

Zsebredugták a rendreutasításokat, hagyták könyveiket megégettetni s hallgatva titokban folytatták munkásságukat. Felesleges lett volna védelmezniök magokat, midőn az egész udvar őket támogatta. Bármily veszélyes volt a szerzet a királyi hatalomva nézve, a körülmények sajátságos összetalálkozásánál fogva épen ennél talált pártfogásra. A királyné, született olasz, több befolyásos bíbornokkal rokon volt s fanatikus lelkesüléssel csüggött a pápai széken; a király gyermek volt még, az udvaroncok és államtanácsosok önző creaturák, kik csak pénzt és élvezetet hajhásztak; ez a tér bőven termett a jezsuitáknak, kik az udvari ármányokban már kitanult mesterek valának s mindenekfelett értettek hozzá, mikép lehet a nagyok gyöngeségeit és szenvedélyeit saját céljaikra kizsákmányolniok.

Befolyásukat aránytalanul növelte s a szerzetet rettentő hatalommá tette azon körülmény, hogy az udvari jezsuitáknak sikerült a magok kezébe nyerni az ország egyházi javadalmainak legnagyobb része felett a rendelkezési jogot. Ennek segélyével a papság legnagyobb részét pártjukra térítették, vagy csúszómászó hízgelgökké silányították. Jaj volt a káplánnak, ki nem követte a jezsuita tanokat, soha plébániáról nem is álmódozhatott. Franciaország ily módon a legjobb uton

volt elveszteni önállóságát s Rómának hűbéri államává alacsonyulni.

Ismét az értelmes középrend volt az, mely, mint legtöbb hasonló esetben, felismerte az országot fenyegető veszélyt. Az 1614-i rendek gyűlésén Páris városa és Isle de France harmadik rendjének követei azon indítványt tették, miszerint, nehogy azon veszedelmes, a királyok biztossága ellen intézett tanok, melyek újabban hirdettetnek, tovább terjesztessenek, ő felsége kéressék fel, proklamáltatná a rendek gyűlésén, mint a királyság megsérthetetlen alaptörvényét: „hogy Franciaország királya független souverain, ki tekintélyét magától istentől kapta, s ennél fogva semmi más hatalomnak a világon, sem világinak sem egyházinak, sem közvetve sem közvetlenül alávetve nincs; hogy ennél fogva semmi, bármily természetű hatalom nincs feljogosítva őt koronájára méltatlannak vagy attól megfosztottnak nyilvánítani, vagy alattvalóit a hűség és engedelmesség kötelessége alól feloldani. Minden francia, kivétel nélkül, köteles legyen e törvényt elfogadni, minden megkülönböztetés, kétértelműség vagy korlátozás nélkül. Minden követ, minden javadalmas és előljáró esküvel kötelezze magát e törvény megtartására, mielőtt javadalmába vagy hivatalába lép. Minden tanárok, tudorok és prédikátorok védelmezzék azt mindenkor. Az ellenkező vélemény, valamint az is, mely a királyok letételét s meggyilkolását bármily feltétel alatt megengedi, mint hamis, istentelen, megvetendő, a francia monarchia fennállásával ellenkezőnek nyilváníttassék. Mindazon könyvek és iratok, melyekben e gonosz

tan előadatik, mint lázítók elítéltessenek s minden idegen, ki azt védelmezi, a korona ellenségének tekintessék. Amely alattvalója a királynak e tant magáévá tenni merészelné, bármily rangú vagy méltóságú legyen, lázzadónak, a királyság alaptörvényei megsértőjének tekintessék s a felségárulásra kiszabott szigorú büntetéssel sujtassék. Ha egy külföldi pap vagy szerzetes oly munkát nyomat, mely közvetve vagy közvetlenül ezen állami alaptörvényt megsérti, az ugyanazon szerzetbéli papok kötelesek legyenek collegájuk iratát haladéktalanul megcáfolni, ellenkező esetben mint az állam ellenségeinek támogatói büntettetvén. Végre e törvény, pontos végrehajtás végett minden törvényszéknek kiadassék.“

A mai közjogi fogalmaknak e javaslat természetesen nem felel meg, de ezen korban alig hozatott törvény, mely ennél igazságosabb és szükségesebb lett volna. A legnagyobb szigorral kellett a jezsuita tanok ellen fellépni, nehogy az egész nép lelkét elmérgezzék. A harmadik rend elfogadván a törvényjavaslatot, még a nemesség és papság beleegyezésére volt szükség. E két rendnél a jezsuiták minden követ megmozgattak, hogy azt meghiusítsák. Nem is került a dolog túlságos fáradságukba. A nemesség kevés kivétellel az udvar által sugalmaztatott, a papság pedig teljesen a jezsuiták uralma alatt állt, s a rendi gyűlésben Le Vassor történész szerint „barátokból s tudatlan, babonás tökfejekből állt.“

A papi rend a következő indokolással vetette vissza a harmadiknak javaslatát: „Azon ürügy alatt,

hogy a király tekintélyét védeni és szentesített életének biztosságáról gondoskodni akarnak, némely rossz szándékú s alattomos szellemek oly dekretumot készítettek, melynek nyílt célja szakadást idézni elő, a katolikusokat elválasztani s azon jó egyetértést, melyben a kormány jelenleg a szent székkal áll, megbontani. E dekretum teljesen alkalmas arra, hogy Franciaország s a többi országok közt szimára vezessen. Mikép is merészelnek oly vitás kérdést, mely míg nincs eldöntve, mint kétségen felül álló törvényt felállítani! Szabad-e, lehet-e egy dogmát mint bűnösét kárhoztatunk, mely Rómában és egyebütt orthodoxnak ismertetik el? A polgári rend, hogy néhány gondolkodó embert rászedjen, azon véleményt, mely szerinte a fejedelmek biztosságát fenyegeti, igen ravaszul össze tudta kötni azzal, mely a szent atya hatalmát aláásni akarja.“

E sorokból félreismerhetlenül kirí azon jezuitikus szellem, mely ekkor már a francia papságot megmértelyezte. Azon időben, midőn annyit beszéltek a francia egyház szabadságáról, a papok azon kérdést, szabad-e a pápának királyokat letenni? még el nem döntöttek nyilváníták, s attól féltek, hogy a királygyilkolás meg nem engedett voltáról szóló tan egyházszakadást idézne elő!

A jezsuiták látva, mily alaposan inficiálva van a francia papság nézeteik által, megkisérték a rendi gyűlés által mérni egy csapást régi ellenségekre, a tudomány, érdem és régiség tekintélye által támogatott egyetemre. Az egyetem teljesen osztotta a par-

lamentnek fentebb idézett, az állam önállóságáról szóló elveit s azokat egy alaposan kidolgozott irat kíséretében, mint a „tudomány követeléseit“ benyújtotta a rendi gyűlésnek, kérve, hogy a jezsuiták, míg ezen tanokat el nem fogadják, mindennemű tanítástól eltiltassanak. Erre a rendek gyűlésében megújult az előbbi látvány. A jezsuiták befolyása alatt álló nemesség és papság szörnyű mód megharagudott az egyetemre. Ez a közvéleményhez fellebbezte ügyét. Lapok még nem levén, az egyetem és barátai röpiratokban támadták meg a jezsuitákat. A jezsuiták ez iratok okaira dialektikával, mihez nagyon értettek, s ahol ez elfogyott, szitkokkal és rágalmakkal feleltek.

A jezsuiták megvárták, míg a röpiratvihar ki-dühöngte magát, de aztán az egész ügyet egy csapással akarták elintézni, s evégből 1618-ban kieszközöltek a titkos tanácstól egy végzést, mely őket feljogosítja minden tudományból nyilvános oktatást adni. Az egyetem ily módon a legnemesebb küzdelemben, a tudomány szabadságának védelmében elbukott, s a jezsuitismus győzött erőszak és ármányok eszközével. Hatalmuk Franciaországban csakhamar ép oly szilárd s átkos hatásu lett, mint Olaszországban, Austriában, Spanyolországban volt; és az ország jobbjai aggodalommal tekintettek a jövőbe.

Soha egy király kiskorúságával annyira vissza nem éltek, mint XIII. Lajoséval a jezsuiták és teremtményeik. A királyi udvar a kicsapongás és erkölcsi elaljasodás minden fajának tanyájává lett, melyben Medici Mária kormányzatának aegise alatt az

ország kincsei nyomorult kegyencek és jezsuiták hízalására fordítottak. De a jezsuita nevelés Lajoson is megtermé gyümölcseit. Tizenhét éves korában anyja kegyencét meggyilkoltatá, őt magát pedig elfogatta, hogy a kormányt személyesen átvegye. A király új kegyence, Luynes elcsapatta Cottont, az eddigi gyóntatót, de helyébe ismét jezsuitát tett, Arnoux t, ki egy csomó suhanc segítségével gyermekes időtöltésekkel foglalta el a királyt, hogy cimborája Luynes azalatt az országot zsarolhassa.

Ez időt a jezsuiták legalkalmasabbnak találták régi tervök kivitelére: a protestantismust Franciaországban végkép kiírtani. Luynes megígérte nekik, hogy nem fogja őket e tekintetben akadályozni, ha viszont neki is szabad kezet hagynak.

A derék hazafiak ebben megegyezvén, elkezdtek a királyt a reformáltak elleni fellépésre előkészíteni. Első kísérletül Bearn tartomány privilégiumainak megtámadása választatott. Bearn IV. Henrik szülőföldre volt, s anyjának kormánya alatt tért a reformált hitre. Henrik 1581-ben a tartománynak külön királyi privilégium által vallásszabadságát és a neki átadott egyházi javak birtokát biztosította. A bearni püspökök, most az udvarnál uralkodó türelmetlen szellemet felhasználhatni vélték arra, hogy elvesztett javaikat a hugenottáktól visszakapják. Evégből először is a jezsuitákkal s első sorban a király mindenható gyóntatójával szűrték össze a leveket, aki is Fontaineblauban az egész udvar jelenlétében nyílt prédikáció-

ban „isten nevében“ felszólította a királyt, írta ki végkép a hugenottákat.

A hugenották ennek hírére vevén, az ellenök emelt vádakra egy a királynak átnyújtott védelmi iratban feleltek, melyben jogaikat nemesen de őszintén védték, a királyt a római törekvések veszélyes voltára figyelmeztették, s a jezsuitákról a többi közt így szóltak: „Van felséged királyságában egy felekezet, mely a keresztény vallás alapítójának nevére nevezi magát. Rendi főnökeinek, ki mindig a spanyol király alattvalója volt, vak engedelmisséget esküsznek, s így pusztá eszközei egy idegen hatalomnak. Felséged törvényszékei által már több ízben mint az ifuság elcsábítói, az állam ellenségei s az államra nézve veszélyes emberek elítéltettek. Azt tanítják, hogy a pápának joga van királyokat megtenni és letenni, s hogy papok, kik a gyóntatószékben valamely állam elleni merényletnek tudomására jutnak, nem kötelesek azt feljelenteni. Franciaországban úgy, mint egyebütt, tapasztaltuk már e tanok szomorú következményeit. Azon kollégiumban, mely Felséged nagy atyjának kegyelme által Flècheben a jezsuitáknak adatott, az ebédlőben a szerzet vértanúinak arcképei függnék, közöttük oly emberekéi, kik francia törvényszékek által mint gonosztevők halálra ítéltettek. Ezek tehát, kik gonosz tetteikért érdemlett büntetésöket elvették, vértanúkként tiszteltetnek, s e gonosztevők az ifuság elé állíttatnak követésre méltó például. És most e jezsuiták állnak legközelebb a királyi trónhoz, ők képezik királyaink legbizalmasabb környezetét, kik rájuk

hallgatnak és rájuk bizzák lelkiismeretök titkait. És Felség, ezek azok, kik érdekeket abban keresik és találják, hogy az egész világot ellenünk és vallásunk ellen lázítják; ármányaikat és cseleiket állítólagos vallási buzgalomuk alá rejtik, s még a jókatholikus uralkodó is gyűlöletes előttök, ha alattvalóinak azon részét, mely nem a jezsuiták módjára gondolkozik, nem üldözi, és országát a viszálykodás fáklyájával nem pusztítja.“

A ravasz és ügyes Arnoux azonban már tökéletesen markában tartotta a fiatal király üstökét, s nem nagy fáradságába került elhíttetni vele, hogy a hugenották védirata nem más oly lázzadásnál, minőre protestánsok részéről egy katolikus uralkodónak mindig el kell készülnie lennie. XIII. Lajos ekkép félrevezettetvén, népe református részében csak mindig lázzadásra kész alattvalókat látott, s a bearni hugenották védiratának az lett egyetlen következtetése, hogy a király tanácsában egész komolyan kezdték tárgyalni a kérdést: mikép lehetne ez embereket a számukra biztosított vallási szabadságtól megfosztani? — A jezsuiták készen álltak a válaszszal, úgy okoskodván, hogy „a privilégium nem adott jogot a bearniaknak; az csak egyszerű kegyelmi tény volt, melyet azon hatalom, mely megadta, vissza is vehet.“

Ez csakhamar megis történt egy királyi ediktum által, mely a római katolikus felekezetet Bearn tartományban életbe léptette s az egyházi javakat a római papságnak visszaadta; mely erőszakot a bearniak

nem törvén békével, XIII. Lajos fegyveres haddal rontott a tartományba és saját népét megtizedelte.

Ez erőszak több évig tartó véres vallásháborúra adott okot, mely végre 1629-ben a nimesi béke által fejeztetett be, mely a reformáltaknak vallási szabadságát újra kénytelen volt biztosítani. Mily szerepet játszottak e véres vallási háborúban a jezsuiták, bizonyítja az, hogy a reformátusok manifestumaikban a legtöbb panaszt e szerzet ellen emelték. „Mindenki tudja, úgy mondanak 1621. jan. 2-kán a királynak átnyújtott representációjokban, hogy a jezsuiták titkos sugalmazás és dühös prédikációk által a népet felizgatják, hogy minket gyűlöljön és megrontson. Ők okai viszontagságainknak, ők gátolják panaszaink meghallgatását, ők tulajdonítják nekünk bűnül, hogy királyi eskü által biztosított jogainkhoz ragaszkodunk.“

S aki figyelemmel kísérte eddig a rend történetét, amint a világ mindennemű ügyeibe avatkozott, aki látta, mily vészes befolyást gyakoroltak a jezsuiták a protestantismus elleni irtóháborúban Magyarországon úgy, mint Németország harminc esztendőös háborújában, az természetesnek fogja találni, hogy Franciaországban sem dugták zsebre kezöket, midőn alkalmuk nyílt a pápaság s általa saját érdekeiket előmozdítani.

Könnyűvé tette rájuk nézve a munkát az, hogy Arnoux jezsuita, ki Luynes protekciója folytán a király gyóntatója lett, ennek lelkiismeretén korlátlanul uralkodott, ravaszul másoknak engedve át a ha-

talom külszínét, de megtartva annak lényegét. Emellett a francia jezsuiták ez időben feltűnően sűrű érintkezésben álltak a spanyol, osztrák és pápai követekkel, nyíltan conspirálva hazájok ellen azon három hatalommal, mely e korban természetes ellensége volt Franciaországnak.

XXV. Fejezet.

(A jezsuiták mint eretnekek. — Molina tana [az isteni kegyelemről. — Pörük a domonkos-rendiekkel. — A vita elejtése.)

A jezsuiták a szellemi és anyagi erőszak minden fegyvereivel küzdtek az u. n. „eretnek tévtanok” ellen; tűzzel vassal üldözték azokat, kik Krisztus tanait nem Róma elvei értelmében magyarázták. Ily körülmények közt könnyen azt gondolhatná az ember, hogy ők maguk vallási irataikban szigorúan a római szék nézeteihez ragaszkodtak. Nem úgy történt, s e tekintetben viselt dolgaik is azt bizonyítják, hogy célok nem a vallás, hanem saját hatalmuk vala.

Láttuk már fentebb, hogy moráltheológiájokban oly erkölcsi tanokat hirdettek, melyek nemcsak a katolikus, de a keresztény vallás alapelveivel is, sőt minden, az emberi természetben gyökerező erkölcsi érzülettel örök ellentétben állnak. De a jezsuiták nemcsak erkölcsi, hanem vallási tanaikban is eltértek Rómától; s ők, kik minden eltérést a római tanoktól másoknál eretnekségként üldöztek, magok is oly eretnek tanokat hirdettek, melyeket a pápák kénytelenek voltak nyiltan kárhóztatni.

Molina Luis 1588-ban „Liberi arbitrii cum

gratiae doctrinae donis et concordia“ cím alatt Lissabonban egy munkát adott ki, mely csakhamar világ nevezetességre emelkedett és okot adott a Molinismus név alatt ismeretes vitára az isteni kegyelem felett.

A katolikus egyház, mint tudjuk, Sz. Ágoston és aquinói Tamás nyomán azt tanítja, hogy az isteni kegyelem nélkülözhetlenül szükséges az örök üdvösségre, s hogy az ember ezen isteni kegyelem nélkül lelki üdvére előnyös dolgokat nem cselekedhetik. Pelágius britt barát már az 5. század elején ezzel ellenkező tant hirdetett, elvetette az eredendő bűn teoriáját, s azon tant állította fel, hogy minden ember, már a születésekor nyert természetes erők segítségével képes az örök üdvösség elnyerésére. E tant akkor a pápa mint eretneket elvetette.

Molina említett munkájában, hogy a pelagianismust a katolikus tannal összeegyeztethesse, azon tant állítja fel, hogy az isteni kegyelem feltétele ugyan az üdvösség elnyerésének, de isten az üdvösségre kiválasztottakat érdemeik tekintetében már előre megtározza, hogy isten kegyelme, melynek segítségével a kiválasztottak ez érdemekre szert tesznek, magában véve nem hatékony, hanem azáltal lesz azzá, hogy a kiválasztottak annak ellenére nem működnek, hogy isten azt ezen kiválasztottaknak azon körülmények közt adja meg, melyekben isteni középtudalma (scientia media) segítségével szabad akaratuk beleegyezését előre látja, hogy különben ő e kegyelmet senkitől sem tagadja meg, ha az ember képes azt engedelmességre és tanulékonyysága által hatékonyná tenni.

Semmi kedvünk theologikus fejtegetésekbe bocsátkozni, s azt, hogy Molina nézeteiben eltért a római tanóktól, mi sohsem leszünk képesek hibáztatni, sőt a jezsuiták legtisztességesebb tettének épen azt tartjuk, hogy mertek és tudtak ez egyszer önállóan gondolkozni. De ez a mi álláspontunk, a szabadság, a felvilágosodás álláspontja.

A jezsuiták vallási tanait azonban a jezsuitismus és a catholicismus álláspontjáról kell megítélnünk. S e tekintetben mindenesetre meglepő azt látnunk, hogy a jezsuiták, kik tűzzel vassal üldöztek mindenkit, ki más-kép mert gondolkozni, mint a pápa, — magok is eretnekségbe estek s érdemeket tettek ugyanazon máglyákra, melyeket oly bőkezűen emeltek mások számára. Mert Molina nem egyéni nézetet mondott ki. Még munkájának megjelenése előtt Less Lénárd és Hamel János jezsuiták a löweni egyetemen ugyanazt tanították. A theologiai kar ismételten, bár hiába, fel is szólalt ellenök. Erre 34 tantételt kivont az említett jezsuiták előadásaiból s azokat mint eretnekeket nyilvánosan kárhoztatta. E kárhoztató ítéletet a cambrayi és meluni érsekek, a genfi püspök s a douayi theologiai kar is megerősítették.

A jezsuiták minden követ megmozdítottak Rómában, hogy ez ítéletet megdöntessék. Generálisuk VIII. Kelemen előtt a dolgot a jezsuitákra nézve kedvező színben tudta feltüntetni, s ez az érsekeket és fakultásokat megpirongatta, hogy mikép mertek beleegyezése nélkül a jezsuiták ellen felszólalni, s a dogmatikus ügyben ítéletet hozni, milelőtt a szent szék azt a maga fő-

ruma előtt elintézte volna. A megszidottak természetesen siettek magokat igazolni, s a jezsuiták és az említett püspökök és a löweni s douayi fakultások közt kitört a polemia.

Hogy e tollharcot annál sikerebben vívhassák, s elleneikre elhatározó csapást mérhessenek, a jezsuiták, kikkel a pápai nuncius is összeszúrte a levelet, azon törekedtek, hogy a löweni és douayi egyetemek privilégiumaiktól megfosztassanak; ami igen épületesen hatott volna a tömegre, példát nyújtani neki, miként bűnhődik, aki a jezsuiták ellen szólni merészel. Egyszersmind arra igyekezett a generális a pápát rávenni, tiltaná meg a két egyetemnek excommunicáció terhe alatt a jezsuiták tanainak vizsgálását.

Ily módon már már kezökben volt a győzelem, midőn Spanyolországban Molina munkája megjelent s a vitát megújítja. Spanyolországban, mint tudjuk, a dominikánusok kezelték óriási sikerrel az inquisitiót. E derék vérszopó barátok már régóta féltékenyek voltak a jezsuitákra, kikben veszélyes concurrenseket láttak a „vallás tisztaságának“ strázsálásában. Örömmel ragadták meg tehát a Molina könyve által nyújtott alkalmat, versenytársaik hatalmának megtörésére, s bebizonyították, hogy maga a jezsuita szerzet sem ment tévtanoktól, következésképp nem nyújt garanciát a tévtanok kiírtására.

A jezsuiták jól tudták, hogy ha a dominikánusoknak sikerül csak egy jezsuita munkájára is rásütni az eretnekség bélyegét, hatalmuk és befolyásuk nagyban csökkenni fog. Magokévá tették tehát Molina ügyét

s legügyesebb polemikusaikat állították ki annak védelmére.

Valladolidban egy nyilvános disputációban jezsuiták és dominikánusok a világ nagy épülésére egymást szidták és nyilvánították eretneknek. Mindenik fél magát tekinté győztesnek a szóharcban, de ezzel a dolog még nem volt befejezve. A nagy inquisitor, Quiraga bíbornok jelentést tett a vitáról Rómába, s kért egy pápai rendeletet, mely véget vessen azon hallatlan botránynak, hogy két eretneknek megtérítésére alapított szerzet egymást vádolja eretnekséggel. VIII. K e l e m e n, ki azt hitte a maga csallhatatlanságában, hogy a németalföldi egyetemeken elkövetett erőszakkal a dolog be van fejezve, nagyon elámult annak hallatára, hogy a katholicismus legerősebb támaszai, a két legtöbbet vétékezett szerzet ugyane kérdés felett hajba kapott egymással. A jezsuiták most is igyekeztek őt a magok részére hódítani, de VIII. K e l e m e n úgy látta, hogy a Domonkosrenddel, mely már annyi vért ontott az egyház szolgálatában, nem illenék oly röviden elbánni, mint a békés egyetemekkel. Elrendelte tehát, hogy úgy a jezsuiták, mint a dominikánusok egyelőre hagyjanak fel az isteni kegyelemről szóló tan feszegetésével, nevezetesen, hogy egymást ne nevezzék többé „eretneknek“, mielőtt a római szék az ügyben érett megfontolással nem határozott. Hogy pedig a kérdés megvizsgálására a szükséges anyag meglegyen, mindkét szerzet megbízott, hogy e tan feletti nézeteit, mindenekfelett pedig Molina könyve feletti véleményét leg tudósabb tagjai által kidolgozva írásban előterjessze.

Ezenkívül Spanyolország minden egyeteme, valamint más jeles theologusok is felszólítottak, adják be e tárgyról véleményöket a pápának.

A spanyol inquisitio azonban nem ijedt meg ettől s privilégiumaira támaszkodva, Molinát maga elé idézte, hogy védelmezze magát az eretnekség vádja ellen. Ez időben Albert osztrák főherceg volt az inquisitio törvényszékének adjunctusa, s lett nemsokára nagy inquisitor, s a jezsuiták, bízva az osztrák ház pártfogásában, remélték, hogy az ügy el fog simíttatni. De a főherceg nem sokáig volt nagy inquisitor. Kilépett a papságból s helyét A b u l a püspök foglalta el, ki a jezsuitákat nem igen szenvedhette, s így közel volt a veszély, hogy Molina könyve máglyára kerüljön.

E kritikus pillanatban A q u a v i v a oly lépésre vette rá a pápát, melyet ez utóbb drágán megfizetett. Kelemen ugyanis megtiltá az inquisitiónak a per folytatását s az iratokat magához beküldetni parancsolta. Ez iratok közt 22 egyetem és kitűnő theologus ítélete volt, — valamennyi Molina tana ellen intézve. Mindeddig a jezsuiták mindenképen igyekeztek tanrendszerök formszerű kárhooztatását meggátolni, de nyíltan csak iskolai vitákban merték azt védeni. Óvatos emberek és kitűnő theologusok tanácsolták a szerzetnek, hogy vonuljon vissza, de ezt nem tehette, merev gögje a hiba bevallásának megaláztatását ki nem állhatta. Elhatározta tehát élére állítani a dolgot, remélvén, hogy a római széknél sikerülni fog kedvező ítéletet eszközölnie.

VIII. Kelemen azonban inkább theologus volt, semmint államférfi. Egy congregációt hítt össze több

bíbornok elnöklete alatt, mely 1598. január 2-kán tartotta első ülését s az egyház történetében „congregatio de auxiliis divinae gratiae“ néven ismeretes. A dominikánusok nézeteit e congregáció előtt Alvarez, a jezsuitákét Arrubal és Bellarmín védelmezték.

Időközben a jezsuiták a maguk nézete támogatására is verbuváltak „tekintélyes“ véleményeket. Az ingolstadti, bécsi, gráci, würzburgi, dillingeni, mainzi és trieri egyetemek véleményét, melyek Molina kegyelmi rendszerét nagyban feldicsérték s a római tannal megegyezőnek állították, Rómába küldték; elhallgatva természetesen, hogy mindezen egyetemeken a theologia tanárai csupa jezsuiták voltak; mely célból az illető professorok aláírásaik mellől a szokásos megjelölést: S. J. (Societatis Jesu) kegyesen kifelejtették.

A congregáció azonban nem hagyta magát e vélemények által tévútra vezetetni s a jezsuitáknak, kik kémeik által mindenről, mi a congregációban történt, biztosan értesülve valának, mindinkább el kellett készülniök Molina elítéltetésére. A császári udvarhoz fordultak tehát, és Albert főherceg s a császárné kérték a pápát, fogná pártját a jámbor atyáknak. Kelemennel azonban hit dolgában nem lehetett alkudni. Most tehát a jezsuiták a pör eldöntését halasztani igyekeztek, s hogy a vitát összebonyolíthassák, egy csomó mellékes kérdést vetettek fel, új állításokkal léptek elő, itt ott látszólag engedtek, hogy más ponton annál erősebb ellenállást fejthessenek ki. Ily módon kényszerítették a congregációt, hogy a vizsgálatot minduntalan újra kezdje s re-

mélték, hogy azt végre kifáraszthatják, vagy szakadást idézhetnek elő kebelében.

Ez sem használt. A congregáció elnöke, M a d r u c i u s bíbornok végre elkészíté a végiratot, melyben a két fél által nézete mellett felhozott minden indok előadott s azon eredményre jutott, hogy a jezsuiták tana a katolikus hit alaptételeivel ellenkezik, s így, mint eretnek, elvetendő. És Madrucius az iratokat épen a pápa elé akarta terjeszteni, hogy ítéljen bennök, midőn egyszerre — meghalt. A jezsuiták e kedvező „véletlent“ siettek az ügy új halogatására felhasználni. Petitiót nyújtottak át a pápának, melyben kifejtették, hogy Molina tana egészen megegyezik sz. Ágostonéval, hogy az, távol minden eretnekségtől, kitűnően alkalmas a Luther és Kálvin eretnek tanai leküzdésére. Kérték, hallgattassék ki Molina személyesen, kérdeztessék meg minden egyetem s végre hívassék össze egy általános zsinat, időközben azonban engedtessék meg mindkét félnek, hogy a maga nézetét, mint „valószínűt“ fenntarthassa; ellenkező esetben botrányok és zavarok fenyegetik az egyház békéjét.

Kelemen nem engedett. Átlátta a jezsuiták szándékát és írta a dominikánusok generálisának: „Világos, hogy a jezsuiták csak azért gördítenek akadályt akadályra, hogy időt nyerjenek s hogy csalékony aggodalmakkal azon nyugtalanságok felett, melyek tanaik elvetéséből származhatnának, csak engem megfélemlíteni és megingatni igyekeznek.“ Elrendelte tehát, hogy az iratok újra átvizsgáltassanak s az eretnek könyvek haladék nélkül kárhoztattassanak. Az új vizsgálat eredménye ismét az

volt, hogy Molina több tétele eretnek. Az elátkozó bulla már készen volt s csak annak kihirdetése vala hátra, midőn a jezsuitáknak sikerült a maguk Bellarminját a censura-kollégiumba bejuttatni, kinek különféle ármányok által sikerült is az ítélet kihirdetését meggátolnia.

A jezsuiták így ismét időt nyertek, s ezalatt ármányok által a kuriát különféle irányban zavarba hozni igyekeztek. A pápa szerette volna Molina tanait kárhoztatni; de most már maga is attól tartott, hogy a jezsuiták nem fogják magokat ítéletének alávetni, s hatalmukkal és befolyásukkal nagy bajt fognak az egyháznak okozni. Kelemen ez aggodalmát több barátjával közölte, mit a jezsuiták kémjeik által megtudván, siettek a pápa lelki állapotát kizsákmányolni, s végre a pápa félelmét minden rendelkezésükre álló eszközökkel növelni igyekeztek. Molinának azon tanait, melyekben a congregatio leginkább megbotránkozott, szenvedélyesebben s erőlyesebben védelmezték, mint eddig, s gúnynyal árasztották el a római theologusokat. Hogy megmutassák, mire lesznek képesek, ha végsőre kerül a dolog, az alcalai főiskolában vitatételeket nyomattak, melyekben a többi közt azt is állították, hogy nem kell dogmaként hinni, miszerint VIII. Kelemen az igazi pápa s sz. Péter törvényes utóda. Az, hogy ugyanezen állításért százezreket üldöztek és kiírtottak, a jámbor atyákat nem gőrizta, midőn saját érdekek forgott szóban.

Együttal Spanyol- és Olaszországban titkos ügynökök által azon hírt terjesztették, hogy szükséges a szóban forgó vita eldöntésére egyetemes zsinatot hívni össze,

mert a pápa maga, vallási kérdésekben nem csálthatatlan. (Ma természetesen az ellenkezőt állítják.) Kelemen ezeket hallva kétségbeesetten felkiáltott: „Mindent mernek! mindent mernek!”

Még IV. Henriket is sikerült a jezsuitáknak anynyira megnyergelniök, hogy közben járjon érdekökben; de Kelemen nem engedett, hanem beletemetkezett a témérdek írásba, hogy maga kutassa ki belőlök az „igazságot.” Bellarmin hiába igyekezett a pápát e kétségkívül unalmas mulatságról lebeszélni s hiába beszélt lelkére, „hogy Kelemen elődei sohsem bájlódtak azzal, hogy a dogmatika subtilitásait fáradhatlan vizsgálattal kikutassák, hanem ezt a zsinatokra, püspökökre és theologusokra bízta. Igen sok pápa, személyes vizsgálat nélkül csupán zsinatok s egyetemek segélyével sok tévelygést irtott ki, ellenben azok, kik személyes hosszadalmas kutatással törekedtek világosság után, magokat s az egész egyházat a legnagyobb veszélybe döntötték. X. Leo, hogy Luther tévtanait megcáfolja, nem látta szükségesnek azok tanulmányozásával vesződni, ő mindössze megerősítette azon ítéleteket, melyeket a katholikus egyetemek mondtak e tévelygésekre. Épen úgy III. Pál, III. Gyula és IV. Pius sem foglalkoztak dogmatikai kutatásokkal, s a tridenti zsinat segélyével mégis a legfontosabb hittételeket állapították meg. Ellenben XXII. János hosszas kutatódzás után oly labirinthba bonyolódott, melyből élte végeig nem tudott kijutni.”

A pápára azonban ez sem hatott. Áttanulmányozván a mindkét fél által benyújtott iratokat, személyesen állt a congregáció élére, s a két szerzet újra legügyesebb

szónokai által védelmeztette ügyét. Mindjárt az első ülésről egy érdekes és jellemző epizodot jegyzett fel a historia. Valentia Gergely jezsuita és Lemos Tamás dominikánus álltak itt szemben egymással s vitatkoztak szörnyű szenvedélylyel. A dominikánus nézetei támogatására sz. Ágostonra hivatkozott, mire a jezsuita azt állította, hogy Ágoston Molina mellett szól, elővett zsebéből egy könyvet s olvasni kezdett belőle. A dominikánus fülelt, mert könyv nélkül tudta sz. Ágostont, de a jezsuita által felolvasott helyet nem ismerte belőle. Ráugrott tehát ellenfelére s kiragadta kezéből a könyvet, és — a jezsuita turpissága kitűnt, mert egészen mást olvasott volt ki a könyvből, mint ami benne állt. Valentia Gergelyt dühében ott helyben megütötte a guta, mire a dominikánusok ráordították, hogy ez isten ítélete!

Minél közelébb jött a döntő perc, annál erősebben ármánykodtak a jezsuiták, de Kelemen nem félt többé tőlök, amióta III. Fülöp spanyol király megígérte neki, hogy szükség esetén kész fegyverrel érvényt szerezni ítéletének. A világ feszült figyelemmel leste a már évek óta húzódó ügy végkimenetelét. Kelemen végre nagy ünnepélyességgel kitűzte a döntő ülés napját, s a jezsuiták elítéltetése már kétségtelennek látszott, midőn a pápa egyszerre ismét ingadozni kezdett, s egyszerre, 1605. márc. 3-án meghalt.

A jezsuiták erkölcstana szerint becsületünk megmentésére meg van engedve ellenségünket orvul is megöletni. Amicus jezsuita szerint minden papnak és szerzetesnek szükség esetében meg szabad ölnie azt, ki őt,

vagy szerzetét súlyos bűnökkel vádolni készül. Azon roppant buzgalom, költekezés és ármánykodás, melylyel a jezsuiták e pörnek javukra leendő elintézését kivinni igyekeztek, bizonyítják, mennyire féltek annak elvesztésétől. A pápát, ki tanaikat minden áron elátkozni akarta, szerzetők legveszélyesebb ellenségének kellett tekinteniök, tehát olyannak, kit szabad megölniök. A szerzet története bizonyítja, hogy kevés ellensége halt meg természetes halállal. Nem csuda ennél fogva, ha mindenki meg volt róla győződve, hogy a jezsuiták segítették Kelement a másvilágra, amit a jámbor Serry e congregáció történetében úgy fejez ki, hogy „ámbár a jezsuiták különben igen istenfélő és jámbor férfiak: még sem lehetetlen, hogy ily válságos helyzetben valami emberi dolog történt legyen rajtok.” Az orgyilkosságot csakugyan nem lehet gyöngédebben kifejezni, mint e katolikus író teszi!

S a jezsuiták tudták jól, miért esett meg rajtok ez emberi dolog. A conclavében a jezsuiták által támogatott francia pártnak sikerült a francia királynéval rokon Medicit választatnia meg, ki azonban XI. Leo név alatt huszonhat nappal megválasztása után agykórságban, — mely a jezsuiták szemében egyetlen kvalifikációja volt a pápaságra, — meghalt. Helyébe Borghese Camill választatott, ki V. Pál nevet vett fel, s a jezsuiták pörét a dominikánusokkal ismét kezébe vette. Jelenlétében 1605. szeptembertől 1606. februárig 14 gyűlés tartatott e tárgyban s Pál úgy, mint elődje, inkább a Dominikánusokhoz hajlott. Ez év novemberében már csak a forma felett tanácskoztak, melyben a jezsuiták

tanai elátkoztassanak s a dominikánusok már megfűtták a diadalmi trombitát, midőn a Velencével kitört viszály a dolgot rögtön megfordította. Láttuk fentebb (14. fejj.) miként küzdtek a jezsuiták Velencében a pápaság érdekeiért s miként üzettek ki ezért a köztársaságból. Pál nem akarta a használható szerzetet, melyet épen most ily csapás ért, a maga részéről is megbántani, megállította tehát a dolgot s 1607. augusztus 29-én a congregatiót egyszerre szélnek bocsátotta, kijelentvén, hogy majd ki fogja adni ítéletét, addig azonban megparancsolta, hogy mindkét fél hallgasson az isteni kegyelemről és ne merje a másikat bántani. A jezsuitáknak ekként sok ármány, egy kis gyilkosság s egy kis véletlen segítségével sikerült az excommunicatiót elhárítaniok fejökről.

XXVI. Fejezet.

(A jezsuita erkölcsstan botrányai. — Pater Gaska kalandja. — A jezsuiták s az apácák. — A jezsuitánék. — Demoralisáció a jezsuita iskolákban.)

Mielőtt tovább mennénk a jámbor szerzet történetében, álljunk meg egy percre, s lássuk, mikép gondolkoztak a jezsuiták az örök szüzesség fogalmáról.

Ha azon theoriát tekintjük, melyet Jézus katonái moráltheológiáikban felállítanak, úgy találjuk, hogy az mindegyiknél erre megy ki: „Óvd meg a külszint, élvezd a bűnt, de ne engedd, hogy az emberek észrevegyék. A szüz bátran odaadhatja magát egy férfinak, csak senki meg ne tudja, és következményei a dolognak ne legyenek.“ — Ebben áll a jezsuita erénye.

Félreérthetetlenül hirdetik e rendszert a szerzet erkölcsstanítói. Moullet fentebb említett „Compendium theologia moralis“ című munkája 1. kötetének 405. lapján a következő épületes tételeket olvassuk:

„1. Ha valaki egy leányt vagy özvegyet, ennek szabad beleegyezésével, tehát erőszak, csel, rábeszélés vagy házassági ígéret nélkül elcsábít, lelkiisme-

retileg semmire sem lesz kötelezve, mert azon, aki önként adta oda magát, igazságtalanság nem történt. Mondom: lelkiismeretileg! Mert, ha a leány teherbe esik és a törvényszék elé megy, akkor a csábító el szokott ítéltetni vagy arra, hogy elvegye, vagy arra, hogy kiházassítsa a leányt, mert felvételik, hogy az elcsábított csak azon reményben adta oda magát, hogy kapni fog valamit.“

„2. Ha valaki erőszak, ármány, fenyegetés vagy ellenállhatlan kérések segélyével csábít el egy szűzet anélkül, hogy házasságot ígérne neki, köteleztessék minden ezáltal a leányra vagy szüleire háramló kárt megtéríteni, oly kiházassítást adván neki, melylyel más elveszi, sőt ha a kárt másképp jóvá nem teheti, maga köteles őt elvenni. Ha azonban a csábítás teljesen titokban maradt, a csábító lelkiismeretében mire sincs kötelezve, mert ez esetben a leány más kárt nem szenvedett, mint hogy szüzességét elvesztette.“

A 407. lapon pedig olvassuk: „Ha a házasságtörésből gyermek nem született, a házastársak vezeklésen kívül mire sem kötelezvék.“

Fegeli Ferenc jezsuita „Gyakorlati kérdések a gyóntató működéséről“ című munkájában írja: „Aki egy fiatal leányt saját beleegyezésével elcsábít, nem követ el bűnt, mert a leány önmagának ura, s kegyeiben azt részesítheti, kire kedve van.“ Escobar ugyanezt tanítja. Baunynál olvassuk: „Mindenféle embernek meg van engedve a kicsapongás helyeit meglátogatni, hogy ott vétkecsasszonyokkal érintkezzék, ámbár igen valószínű, hogy ott maga is vét-

kezni fog, mert az efféle asszonyok látása és szerelmeskedései az embert igen könnyen el szokták csábítani. Itt az ember nem meggyalázást, hanem fajtalan-ságot követ el. Az első akkor követtetik el, ha a cselekvény egy szűzzel, akarata ellenére s erőszakosan történik. A második azonban kölcsönös beleegyezésen alapszik, s a nőn, kivel ez tétetik, sértés nem történik.“

Jezsuita tan szerint meg van engedve az ily fajtalan-ságot elő is mozditani. P a o l o „az erényekről és bűnökről“ írt munkájában mondja: „Ha valamely cseléd a maga fenntartására szükségesnek látja egy kicsapongó urat szolgálni, a szükség megengedi neki, hogy a legsúlyosabb kihágásoknál is segédkezet nyújtson. Ily módon kereshet és vihet neki ágyasokat; elvezetheti őt rossz helyekre, s ha ura fel akar mászni egy ablakba, hogy egy nő hálósobájába jusson, tart-hatja a lábát, vagy hozhat neki létrát, mert ezek magokban véve egészen közönyös cselekedetek.“

A jezsuiták azon kérdést is tárgyalták, mit követelhet a nő testének használatáért, s Gordon moráltheológiájában olvassuk: „Az örömlány joggal megfizettetheti magát, csak túlságos árt ne követeljen. Ugyanez áll minden fiatal leányról, ki titokban üzi mesterségét. Férjes nőnek azonban nincs joga magát megfizettetni, mert a prostitutióból származó nyereségről a házassági szerződés nem intézkedett előre.“ (Tehát csak ezért?) A híres Escobar azonban más nézeten van; szerinte: „amit férjes nő házasságtörés által keres, azt jogosan szerzett vagyonnak te-

kintheti, csak kell, hogy férjének is engedjen részt a nyereség élvezetéből.“

Tamburini szintén elmélkedik az ár nagyságáról s e kérdést veti fel: „Mily drágán adhatja el valamely nő az élvezetet, melyet nyújt? Felelet: hogy ezt helyesen megítélhessük, tekintetbe kell venni a nő nemességét, szépségét és tisztességét, mert tisztességes nő többet ér annál, ki minden jött ment előtt kinyitja az ajtót. Distingváljunk: vagy örömléányról, vagy tisztességes asszonyról van szó. Az első jogosan nem követelhet többet az egyiktől, mint amennyit a másiktól követelt. Határozott árának kell lennie s az közte és a látogató közt szerződést képez. A látogató a pénzt, ő meg testét adja oda, épen úgy, mint a vendéglős borát s a vendég az ital árát. Egy tisztességes és rangbéli nő azonban kívánhat annyit, amennyit akar, mert ily természetű dolgoknál, melyeknek nincs általánosan megszabott áruk, az eladó személy úrnője az árúciáknak. Joga van tehát úgy mint valamely szűznek, becsületét oly áron adni el, amennyire azt becsüli, és ezért senki sem vádolhatja uzsoráskodással.“

E tekintetben Vaillant arra tanít, hogy a rossz iránti hajlam magában véve nem rossz, melytől Sanchez siet levonni a következtetést: „tehát magában véve az sem rossz, ha vágyat érzünk magunkban érzékiségünket egy nővel kielégíteni.“ — „Szemérmetlen dolgok megnézése pajkosságból vagy élvezetből stb. gyakorlatilag ugyan nem ajánlható, de elméletileg mégsem veszedelmes, és sohasem lépi túl

a csekély bűn határait,“ — mond Escobar, ki szerint ugyanez áll a fogdozásról is, mert „bizonyos testrészek buja fogdozása okozhat súlyos bűnt a veszély iránti tekintetből.“

Sa Manó a jegyeseeknek legbizalmasabb közlekedését még házasság előtt épen nem, vagy csak gyarló bűnnek nyilvánítja, főkép, ha a házassági cerimonia soká halasztatik; Escobar pedig más menyasszonyának elcsábítását csak egyszerű bűnnek állítja, mert a menyasszony még nem ment férjhez. E tisztátalan pont felett legvilágosabban nyilatkozik Sanchez „a szent házassági szentségről“ írt munkájában, melyben oly kérdéseket tárgyal, melyek megdöbbentik az olvasót és oly modorban, melyen meglátszik, mily élvezettel fetreng a piszokban.

Hogy a jámbor atyák e theoretikus tételeket a gyakorlatban is tudták alkalmazni, annak olvasóink már épületes példáit látták a montepulcianoi botrányban s Cadière Katalin történetében. Termetes köteteket lehetne írni a jezsuiták ez irányban mívelt dolgaikról. Csak például hozunk fel e nagy tömegből egy históriát.

Bordeuxban a 16. század közepén egy varrónő élt, ki tűjének csekély keresményét testi bájainak bérbeadása által igyekezett öregbíteni, s ennél fogva az egész városban ismeretes volt. Egyszer halálos beteg lett s Péter Gaska jezsuitáért küldött, hogy neki meggyónjon. A jámborsága folytán köztiszteletben álló Gaska oly buzgón lelkére beszélt a bűnösnek, hogy ez megfogadta, hogy, ha fel talál gyógyulni, meg fogja

változtatni életmódját s be fog lépni egy vezeklőintézetbe, mely Bordeauxban ily bűnbánó Magdolnák számára volt alapítva. A leány csakugyan felgyógyult és Páter Gaska maga szerezte be őt a nevezett intézetbe. Csakhamar az egész intézetben nem volt visszavonultabb, erkölcsösebb és jámborabb leány nálánál, s Gaskának, ki őt naponként meglátogatta, méltó öröme telt benne. A leány nagy bizalommal bevallá neki, hogy néha, kivált éjjelenként, kísértései vannak, melyeknek csak nehezen tud ellenállni. A jezsuita e kísértéseket az ördög erőlködéseinek nyilvánítá, ki testét ismét hatalmába keríteni törekszik s megigérte, hogy annál alaposabban védelme alá fogja őt venni. Csakugyan többet is járt hozzá ezután s órákhosszat bezárkózott vele imádkozni, hogy az ördög incselkedésein erőt vehessen.

P. Gaska azonban oly módon küzdött az ördög kísértései ellen, hogy a leány rövid idő múlva anyának érezte magát. Be volt bizonyítva, hogy Gaskán kívül férfi be nem tette lábát az intézetbe, de jámborsága és erkölcsös életmódja ezt fölibe emelte minden gyanúnak. Azonban a házon kívül sem eshetett a leányon semmi, mert mióta az intézetben volt, még soha a házat el nem hagyta. A leány ezenfelül ünnepélyesen megesküdött, hogy betegsége óta még férfival nem érintkezett. De azért mégis jó reményben volt!

E kritikus helyzetben végre P. Gaska talált kulcsot a talány megfejtésére. Eszébe jutott ugyanis, hogy a leány egyszer panaszolta neki, mennyit kell éjjelenként szenvednie az érzékiség kísértéseitől, me-

lyekben ő rögtön az ördög incselkedéseire ismert. S minden ima és vezeklés dacára úgy látszik, hogy az ördögnek mégis sikerült a szép varróleánynál vágyait kielégítenie, — mert hát mi lehetett ez, más, mint az ördög machinációja?

Igy magyarázta meg a dolgot páter Gaska, nagy bámulatára a jámbor lelkeknek, kik csudálták a barát éles eszét, és nagy ijedelmére a szűzeknek, kik ettől fogva szörnyen féltek a sátán éjjeli látogatásaitól. Akadtak ugyan, kik hitetlenül rázták fejüket, s az orvos nyiltan kijelentette, hogy a leánynak semmi baja nem volt az ördöggel, mert igen emberi dolog esett meg rajta, de vakmerőségeért, melylyel a szent életű páter Gaskának ellentmondani merészelt, az intézetből rögtön elesapatott.

Eszerint világos volt, hogy az ördög éjjelenként személyesen járt el a varrónőhöz, amit ez előbb persze nem tudhatott, mert az ördögnek volt annyi esze, hogy láthatatlanná tegye magát. Ezalatt közeledett az idő, mely a varróleányt terhétől megszabadítandó volt, s mindenki kíváncsi volt látni, minő formája lehet a sátán ágyékából származott sarjadéknak; mert afelett senki sem kételkedett, hogy legalább is lólába vagy más valami családi ismertető jele lesz. Annál nagyobb volt a bordeauxi publikum bámulata, midőn a varróleány egy szép, erős, egészséges fiúnak adott életet. De azért kétségtelen vala, hogy ez az ördög fia, a nép tömegesen tódult a sátán gyermekét megbámulni, s páter Gaska felhasználta ez alkalmat a leánynak gyerekestől való eltávolítására.

a városból; az anyát, hogy szigorú clausura alá helyezze, a fiút pedig egy remetéhez a pirenaei hegyekbe, ki majd kikergeti belőle az ördögi természetet. A közönség szent buzgalmában megnyugodott a dologban, de az ármányos sors végre itt is felfedte a turpisságot. Tíz évvel utóbb ugyanis a vezeklő intézet kapusnője halálos ágyán önkényt megvallotta orvosának, hogy hónapokon át, szombatonként este páter Gaska parancsára egy kehely bort adott a varróleánynak, melybe előbb egy kanálnyi fehér port öntött, melyet a jezsuita adott neki e célra; a varrónő ez italtól reudesen mély álomba merült, mire a jezsuita egyedül maradt vele. A kapusnőnél még maradt egy adag ama becses porból, melyet az orvos elemezvén, erős opiumpornak ismert fel. Az orvos felfedezését egy ügyvéddel közölte, de ez hallgatást tanácsolt neki, egyrészt mert Gaska azóta meghalt, másrészt, mert a jezsuiták kétségkívül rá tudnák bírni a kapusnőt, hogy tagadja el vallomását, s akkor ő mint hazug, szégyenben maradna s azonkívül kitenné magát a jezsuiták üldözésének. Az orvos megfogadta a tanácsot, de azt meg nem állhatta, hogy írásban ne értesítse az utókort e piquáns kalandjáról — a sátánnak.

E helytt érdekes lesz hallanunk, mit ír Jarrige Péter jezsuita már említett munkájában szerzettársainak érintkezéséről az apácákkal. „A Jézus társaság tagjai, úgymond, kiválókép hivatottaknak érzik magokat apácákkal érintkezni s gyakran hat órát is eltöltenek a rostélynál (a beszélő rostélynál,) hol választottaikkal diskurálnak. De esküdni mernék rá, hogy

egyetlen szót nem szólnak az isteni félelemre való meg-
 térésről, hanem leginkább trágár élceket csinálnak és
 kétértelmű szerelmi szavakat mondanak. Így egyszer
 páter Cluniac, mint maga beszélte nekem, a sz.
 Antal-zárda egy apácájának a házasság elvetendőségéről
 írt könyvet (mely ez időtájt Franciaországban megjelent
 s a házasságot erkölcsstelennek, a „szabad szerelmet”
 azonban annál erkölcsösebbnek deklarálta) magyarázta,
 s ez alkalommal részletesen tárgyalta az „impotentia”
 érdekes kérdését. Ádám János, a Sz. Makár-zárdában
 egy Orsolya apácának a gyermeknemzésről tartott elő-
 adásokat, s oly félreérthetetlenül fejezte ki magát, hogy
 bármely bonctanárt csuffá tett volna magyarázatainak
 világossága által. Bois Jakab ugyane zárdának egy
 másik apácáját megtanította arra, mikép lehet egy fér-
 finak arcalkotásáról annak másnemű férfiui fejlődöttsé-
 gére következtetni, s azonkívül számos oly titkokba
 avatta be, minőket néha még nyilvános bordélyházak
 tulajdonosnői sem ismernek. Szóval, világi ember el-
 ámulna, ha hallaná, mily discursusokat szoktak a je-
 zsuiták apácákkal vinni; kiket azonkívül sohsem hívnak
 más néven, mint: szivecském, kincsem, drágalátosom
 stbeff. Ép így tudja kiki, mikép szokták a jezsuiták sze-
 mérmetlen kezeiket a rostélyon bedugni s azokkal az
 apácákat megfogdosni, kik viszont nem röstellik mellő-
 ket s más részeiket leleplezni. De ha még ennyi volna
 az egész! De fájdalom, általánosan bebizonyított tény,
 hogy a jezsuiták meg tudják találni az utat az apácák
 celláiba, s gyakran egész éjjeket töltenek nálok; vagy
 pedig az elzárt gyóntatószékekben találkoznak velők,

melyek ezáltal valódi bűnfészekké lesznek. A párisi kollégium tanárai oly barátságosan bántak el az ottani dominikánus apácákkal, hogy több közlők teljes gyümölcsessel telt meg, s kénytelen volt több hónapra Bordeauxba vonulni, hol nem ismerték őket. Az ismeretes Stör Menyhért, ki Rómában a theologia doktorává kreáltatott, egy egész évig élt a sz. Mária apáca zárdájában, mint az apátnő tanácsadója, s ez ezer csók közt esküdözött neki, hogy nélküle élni sem bírna. A theologia egy más doktora, pater Sommermann Frigyes Luzernbe hivatott, hogy egy ördögtől megszállt apácát exorcizáljon, amit meg is cselekedett, de az istennek eljegyzett szüznél oly emléket hagyott hátra, melylyel szegény kilenc egész hónapig bajlódott. A társaság leghiresebb tagjai közé tartozó P. Cottonról, IV. Henrik gyóntatójáról tudva van, hogy Avignonban egy apácát anyává tett, s az ez ügyben kelt peres iratok Rómába is küldettek, hogy VIII. Kelemen elé terjesztessenek. Midőn a jezsuiták a 30 éves háború kezdetén Csehországból kiűzettek, prágai kollégiumjokban egy még vértől nedves bábasszony-széket találtak, melylyel a szomszéd apácáknak szolgálni szoktak. A lemovitai püspök egyszer egy egész csomó szefelmes levelet fogott fel, melyet az ottani próbaház újoncai a szomszédos apáca zárda lakóival váltottak, s így még számtalan esetet sorolhatnék el, melyet saját tapasztalásomból tudok. Miután azonban egy bűn a másikat szokta szülni, gyakran két vagy három jezsuita közt, kik ugyanazon „nővért“ birni akarták, a legnagyobb féltékenység származott, s kedvesénél mindenik mindenképen igyekezett

a többit kicsinyíteni és lepiszkolni, hogy maga maradhasson a nyeregben. Ádám János és Piroat Jakab páterek oly dühösen összevesztek egy Cordula nevű apáca felett, hogy majdnem párbajra került a dolog; míg végre Piroatra rá nem bizonyult, hogy a klastromkert alacsony fala mellett, melyen könnyen át lehetett ugorni, rendes találkozókat tartott Cordulával, minek folytán szép csendesen más kollégiumba tétetett át.

Nem fejezhetjük be e themát anélkül, hogy meg ne említsük a jezsuitának alávaló intézményét, mely mai nap már alig ismeretes. Csak kevés pozitív tudomásunk van már e női szerzetről, s azt sem lehet meghatározottan megállapítani, ki által és mely évben alapított, de annyit biztosan tudunk, hogy e szerzet több évvel a 30 éves háború kitörése előtt már fennállt, s e háború korában, déli Német- és Francia, valamint Olaszországban nagyon el volt terjedve. Ez apácazárda szervezete egy volt a himjeszuitakéval, s nemcsak névre, hanem öltözetre is hasonlított hozzájuk. Nem volt új dolog, hogy apácaszerzetek már fenálló férfi szerzetek mintájára alakuljanak, s így keletkeztek a dominikánus, karmelita s más apácaszerzetek, de ezek a hasonló férfi szerzetekkel semmi összefüggésben nem álltak. A jezsuitának azonban zárdájokat legtöbb helyen a jezsuiták tözsomszédságába építették s a legbizalmasabb és legszabadabb közlekedésben álltak velők. Letették ugyan a szegénység, szüzesség és engedelmesség fogalmát, de azért teljesen a nagyvilági nők módjára éltek; egy helyről másra kóboroltak, ha kedvök szotttyant papi teendőket végeztek, mindenféle korú férfiakhoz lel-

kiismereti tanácsadókul szegődtek, szóval oly botrányosan űzték a szerzetesi érényeket, hogy még a katolikus egyház is megsokallta.

Az ultramontánok mindazt, amit e nőstényjezsuiták botrányairól a historia feljegyzett, mint sok egyebet, egyszerűen hazugságnak szokták nyilvánítani. Ezek ellenében mi első sorban oly tanúra hivatkozhatunk, kinek efféle dolgokban talán mégis lehet hinni, — a pápára.

VIII. Orbán 1631. máj. 21-kén kelt bullájában, mely Róma minden templomajtájára kiszegeztetett s az egész keresztyén világban kihirdettetett, mondá: „Nem minden lelki fájdalom nélkül értettük, hogy Olaszországban és a hegyeken túl némely asszonyok és szűzek, a jezsuita nők nevet véve fel, a pápa helyeslése és megerősítése nélkül néhány év óta egyesültek, hogy az egyházi élet ürügye alatt bizonyos kollégiumforma házakat megszállottak, probató-házakat képeztek, s azok fölébe egy legfőbb főnöknét állítottak generálisné név alatt, hogy ennek felügyelete alatt az engedelmesség, szüzesség és szegénység fogalmát letették, s minden más szokásaikat a jezsuitáknak szintén utánozták; hogy azonban emellett igen sok oly dolgot cselekedtek, melyek a női nemhez épen nem illenek, s az asszony nép becsületességével és szemérmével homlokegyenest ellenkeznek, sőt olyanokat is tettek, miktől még öreg leélt emberek is, kik a kéjenc életben nagy tapasztalással birnak, visszariadnának. Miután azonban az ily gazdálkodás rendkívüli megbotránykozást okoz, s miután e gazságot tovább tűrni nem szándéko-

zunk, elhatároztuk erélyesen fellépni s a gaz növényt gyökeresen kiírtani. Minekfolytán, tanácsot tartván szent testvéreinkkel, a bibornokokkal és inquisitorokkal, ez asszonytársaságot teljesen beszüntetjük, eltöröljük és kiírtani megparancsoljuk. Ennélfogva rendeljük, hogy a jezsuitának társasága-kezdettől fogva érvénytelen és semmis volt, hogy ezennel teljesen és egyszerre eltöröltessék, örök feledésbe temettessék s az egyházból gyökeresen kiírtassék.“ Ebből eleget lehet érteni.

Szivesen borítanánk fátyolt a jezsuita erkölcstelenségek visszataszító látványára, de az igazság, melyet szolgálni kötelességünk, kényszerít még egy pontot kiemelnünk, mely a jezsuiták feneketlen erkölcsi sülyedését megvilágítja, kik Jézus nevét csak a legaljasabb bűnökre használják palástul. Ha a pap, barát vagy apáca a coelibátusnak embertelen és természetellenes zsarnoksága alatt nyögve, ellenállhatatlan ösztönétől elragadtatva egyszer másszor felhasználja a kínálkozó alkalmat, hogy a tiltott gyümölcsöt megízlelje, — ez lehet hiba, lehet bűn, de aki emberileg érez, képes lesz azt kimenteni. De mit szólnunk hozzá, ha azt látjuk, hogy a zárdák, melyek az erkölcsi tisztaság s a szűz erény menhelyeinek adják ki magokat, a legtermészetellenesebb bűnök tanyájává lesznek, mely bűnöket csak a legelvetemedettebb kéjencek ismernek, s melyektől még ezeknek legnagyobb része is megundorodik, — mint pl. a poederastiáé?

Teljesen bebizonyított tény, hogy ez undok bűn a jezsuita nevelő intézetekben általában el volt s el van terjedve. Nem mi mondjuk ezt, hanem mondja a jezsuita

Jarrigius Péter idézett munkájában: „Csak isten vizsgálja és ismeri az emberek belső szívbéli gondolatait; s halandó nem léphet azok tanácstermébe. De azért bátran állíthatom, hogy mindazon emberek közt, kiket ismerni tanntam, soha még hevesebb, szenvedélyesebb, bujább s érzékibb természeteket, mint a jezsuiták közt, nem találtam. Nézzük csak azon vakmerő szemérmertlenséget, melylyel iskoláikat, semináriumait és kollégiumait megfertőztetik. Vessünk csak egy pillantást azon tisztátalan érintésekre, aljas fogdosásokra és tapogatóssokra, melyekhez a tanításukra bizottakkal szemben hozzá vannak szokva, és pedig olynemű fogdosásokra, melyeknek nyomai az illetők testén megláthatók. Csak hallgassunk beszédeikre, melyekkel kézmozdulataikat kísérik, s melyeket úgy látszik, mintha a legaljasabb kéjhölgyektől tanultak volna. Csak nézzük cynikus mosolyukat és szemök kialudt tüzét, és senki sem lesz többé kétségben afelett, hogy amit fentebb mondtam, tiszta igazság. Különben nemcsak a fiatalabb tanítók és tanárok vétkeznek, hanem magok a rektorok és seniorok is, kikké pedig a legtisztetelmertőbb tagok szoktak választatni. Mert ezek is fogdossák tanítványaikat s fogdostatják magukat általok, úgy, hogy már sokan az ifjak közül, ha utóbb az újonc- vagy próbaházba felvétettek, a magister novitiorum előtt keservesen panaszták el a gyalázatot, melyre kényszerítették. Mindezt könnyű bebizonyítani, s legalább néhány tényt fel akarok említeni, bár a vér arcomba szökik, ha ezekre gondolok. Így a binogesi jezsuita kollégium nem fogja tagadhatni, hogy egy Sangvillier

nevű tanára egy vasárnapon egy szép fiút azon ürügy alatt, hogy gyakorlatát akarja kijavítani, szobájába hítt, s nemcsak utálatos szavakat intézett hozzá, hanem kezével egész testét megtapogatta s a fiútól ugyanannak viszonzását kívánta. De ennyiben nem maradt a dolog. A professor e mulatságot annyiszor ismételte, hogy végre mindennapi szokásává lett, s így történt egyszer, hogy a nyilvános iskolai teremben, mialatt a többi tanulók lelkéjökkel voltak elfoglalva, az említett fiút magához vonta a kathedrába, ott ruháit kinyitotta és nyomban — — — de a toll visszairtózik ez undok dolog leírásától. Második például egy esetet hozok fel, melyet saját szememmel láttam az ageni kollégiumban. Itt a negyedik osztály tanárát, M i n g e l o u s a u x Ferencet rajtakaptam, amint egy nemes tanítványát szenvedélyesen csókolgatta, s ha én közbe nem lépek, kétségkívül tovább is ment volna. A fiú azt hitte, hogy mindez csak gyöngeg apai hajlamból történik, s legalább most még semmi rosszat nem gondolt; de ha valódi apja, egy büszke és előkelő nemes, jelen lett volna, rögtön észrevette volna, mily nemű e hajlam, s akkor, félretéve minden a Jézus-társaság iránti tiszteletet, a páternek kétségkívül rögtön levágta volna a fülét. Még cifrábban ment a dolog a bordeauxi és fontanai kollégiumokban, s be tudom bizonyítani, hogy ezekben egyetlen egy jezsuita sem volt mentt az említett büntől. A páterek és professorok itt nem is röstellték a dolgot s kezöknek és nyelvöknek oly szabadságot engedtek, hogy az idősebb diákoknak szükségkép át kellett látniok a gyalázatos terveken. Ezért egyik másik tanulóról nyíltan beszéltek: ez X. professor

szeretője, — ez X. professor maitresse. a rektore azonban a kis Z., a szőke V.-val pedig a magister novitiorumnak van viszonya. Nem kell azonban azt hinnünk, mintha e sodomia csak a fensőbb kollégiumokon és akadémiákon üzetett volna, hol nagyobb választás volt a diákokban, mert e bűn a jezsuiták közt mindenfelé el van terjedve. Így a kis Macaire városban nemrég két fiú panaszolta el szüleinek, mint tett rajta páter Gervass erőszakot, s a bűn helyét, módját és minden részletét oly pontosan leírták, hogy panaszuk igazsága felett kételkedni nem lehetett. A szülők énnélfogva sietek-jelentést tenni a bordeauxi kollégium rektoránál s a gonosztevő megbüntetését követelték. De mi történt? A rektor páter Penandé Kristófot megbízta, vizsgálja meg a dolgot, de egyéb aztán nem is történt s büntetésről soha szó sem volt. Ugyanez történt páter Alema y Lénárddal, kire ugyane bűn bizonyíttatott rá, s így tucatjával sorolhatnám elő csak a legközelebbi szomszédságomban élők közül azokat, kik ugyanazt elkövették, ha nem volna már az is elég, amit leírtam.“

És ez mindennapi imádságok volt a jezsuitáknak. Páter Riberát Borromeo Károly, milanoi érsek gyónatóját rajta kapták, amint az érseknek egy nemes apródján fajtalanzkodott, s. IV. Pius ezért meghagyta Lainez generálisnak, hogy távolítsa el Riberát Milanoból, nehogy — botrány legyen a dologból, mert nem a bűnnel törődik az egyház, csak a botránynyal. Marelli Jakab szerelmeit a történész Lang külön könyvben írta meg (Jakobi Marelli S. J. amores) s az ebben foglalt események okmányilag oly részletesen hebizonyíttattak, hogy

legkisebb kétség sem foroghat fenn felettök. A Mainzban működő pater Gill Miksa oly gyalázatos paederasta volt, hogy Frigyes Károly József választófejedelem több szülő panaszára vizsgálatot rendelt, mely a felhozott vádak igazságát bebizonyította. De kötetekre menne a jezsuiták ez irányban elkövetett bűneinek elősorolása.

És ily emberekre volt bízva Európa nagy részében az ifjúság nevelése !

XXVII. Fejezet.

(Portugálban. — Erőszakoskodásaik. — Összeesküvéseik a haza ellen. — Uralmi terveik füstbe mennek.)

Láttuk P o r t u g a l l bukását, láttuk, mily részök volt benne a jezsuitáknak, s miként segítették kiirtani mindazokat, kik hazájok függetlenségét a spanyol hatalom ellen védelmezni merték. De azért nem voltak hű támaszai a spanyol trónnak sem; s a népben is igyekeztek magoknak pártot szerezni azon esetre, ha a korona meg-sokallná vétkezéseiket. Egyrészt minden erejökkel támogatták II. Fülöp hatalmának Portugalban elterjedését, melylyel együtt saját hatalmukat remélték megszilárdíthatni. Másrészt szóval s írásban a nép előtt a despotikus hatalom ellenségei gyánánt tüntették fel magokat. Nyiltan védték a szabadságot, melyet titokban legyilkolni segítettek.

Befolyást igyekeztek szerezni a népnél, hogy szolgálataikat a kormány szemében becsesebbekké tegyék, sőt még azon gondolatra is vetemedtek, hogy ők kapják kezökbe a Portugal feletti uralmat. A jezsuitáknak már rég fájt a foguk a sz. Rókus kápol-

nájára, melyet Manó király 1506-ban épített s egy testvérületnek ajándékozott. Azzal álltak tehát elő, hogy egy isteni kinyilatkoztatás meghagyta nekik, hogy a kápolna mellett profess-házat építsenek; de a Rókus-testvérek nem hittek a kinyilatkoztatásnak. Erre királyi biztos küldetett ki a vizsály kiegyenlítésére. A Rókus-testvérek azonban kijelentették, hogy kápolnájukat ha kell, fegyverrel is megvédik, s midőn a jezsuiták bérencei megjelentek, véres fejekkel küldték őket vissza. Az ügy törvényszék elébe vitetett. A Rókus-testvérek tulajdonjoga minden kétségen felül állt, de a jezsuiták hatalma már oly nagy volt, hogy a törvényszék őket lemondásra kényszerítette kétségtelen tulajdonukról.

E merény sikerülván, a jezsuiták vérszemet kaptak. A rablott kápolna szomszédjában Almirante grófnak kertje volt, melyben néhány új házat akart építtetni. A jezsuiták most azzal álltak elő, hogy e kert egykor temető volt, tehát most is szentelt föld, melyre magán házat nem szabad építeni. A gróf, elámulva e szemtelenségen, a lissaboni érsekhez fordult, ki (1612) bizonyítványt adott neki róla, hogy kertje sohasem volt temető. A jezsuiták azonban nem törődtek az érsekkel s a törvényszékhez fordultak, hogy gátolja meg a gróf szándékolt építkezését. Első és második folyamodásban elutasíttatván: egy merész csapás által egyszer mindenkorra magok kezébe kísérték ragadni a hatalmat.

A hirhedett in coena domini-bulla, mint más katolikus országokban, úgy Portugalban sem volt.

elismerve; az ország törvényei szerint portugall alattvaló külföldi törvényszék elé nem volt idezhető, s a király engedelme nélkül semmiféle pápai rendelet ki nem volt hirdethető. A jezsuiták tehát Almirante gróf esetét akarták az említett bulla becsempészésére felhasználni, hogy úgy e pörben, mint a jövőben hasznát vehessék. A pápával egy dekretumot adattak magoknak, mely hivatkozva ama bullára, megtiltotta minden portugál törvényszéknek e pörrel foglalkozni, mert ebben temetőről, tehát egyházi dologról van szó, mely a pápa törvényszéke elé tartozik. A felek tehát úgy, mint a lissaboni törvényszék ülnökei Rómába idéztettek, „hogy ő pápai szentségétől megértsék, mi a jog és igazság.“

Ez volt az első, de nem egyetlen csapás, melyet itt hazájok önállásán ejtettek. A kormány 1617-ben bizonyos gonosztettek miatt a pápai kollektor javait lefoglalta, s a törvényszéki végrehajtó a többi közt egy Leitaon nevű egyénnek elfogatásával bízott meg, ki kispap volt s az alsóbbrendű fokozatokat már felvette. A jezsuiták most azon ürügy alatt, hogy Leitaon elfogatása által a papság személyes immunitása megsértetett, mely pedig Portugalban sehsem állt érvényben, rábírták a pápai kollektort, hogy a végrehajtót exkommunikálja. Ez a korona-törvényszékhez fordult, mely védelmébe is vette. A jezsuiták most őt újra, a korona-bíróval és ülnökökkel együtt kiátkoztatták, s a lissaboni templomokat és kápolnákat interdiktum alá vették. A kormány erre behúzta a farkát, mert mint Seabra da Sylva királyi generál-

prokurátor mondja: „a dolgok már annyira jutottak, hogy senki sem mert a jezsuiták ellen még törvényes úton sem panaszt emelni, hacsak nem akart a tengerbe dobálni, orozva meggyilkoltatni, vagy mint a király s kormány ellensége büntettetni.“

A jezsuiták terve, melynek segélyével teljes uralomra jutni törekedtek, mindinkább kifejlődött. A királyi tekintélyt sikerült aláásniok, ellenségeiket kivégeztették vagy száműzetették, vagy fenyegetés vagy vesztegetés által elhallgattatták. Despotismusuk biztosítására már csak arra volt szükségök, hogy a felvilágosodás minden nyomát eltörölhessék s az országnak örök setétséget biztosíthassanak. Ez volt céljuk mindenütt, de butítási rendszeröket sehol oly szembeötlőleg s oly sikeresen még nem valósíthatták, mint Portugálban, hol teljesen szabad kezök volt; s ez ország példája csattanósan bizonyítja, mily gyorsan mehet egy gazdag virágzó ország anyagilag és szellemileg tönkre, ha sorsát önző papi kezek vezérlik. A spanyol királyok, III. és IV. Fülöp, kik a közügyekkel nem igen törődtek, s a kormányt egészen jezsuiták és dominikánusok kezére bízták, Portugált csak oly tartománynak tekintették, melynek egyetlen célja a madridi udvár kicsapongásainak költségeit fedezni s a kegyencek zsebéét megtömni.

III. Fülöp, midőn alig 44 éves korában enerválva halottas ágyán feküdt, elhivatta páter Florentiát, hogy egy jezsuita karjaiban hallhasson meg. IV. Fülöp annyit foglalkozott rossz asszonyokkal s rossz versek készítésével, hogy nem maradt ideje az ország

dolgaival törődni. A jezsuiták különben siettek levenni válláról a kormányzás terhét, s míg Spanyolországban az uralmat kénytelenek voltak megosztani a dominikánusokkal, Portugalban azt magok monopolizálták. Annyi eszköz azonban volt, hogy a főhivatalokat nem papokkal, hanem világi jezsuitákkal rakták meg.

A jezsuitáknak IV. Fülöp alatt sikerült Portugalt a római könyv-censurának alávetniök, melyet addig sohasem ismert el. A generál inquisitor Alvarez jezsuita által egy vastag kötetben összeállíttatta a tiltott könyvek jegyzékét s elrendelte, hogy aki ily könyvet bír, azt 30 nap alatt adja be az inquisitió-
nak, különben halálos bünt követ el s életében vagy vagyonában büntettetni fog. A jezsuiták ezzel egyrészt a nép felvilágosodását meggátolni, másrészt a portugallok elégedetlenségét a spanyol uralommal növelni igyekeztek. Ők találták fel azon kétszínű eljárást: nyíltan megtámadni s titokban támogatni valamit, s így történt, hogy az udvarnál levő jezsuiták elkezdték a nagy inquisitor tettét gáncsolni, ki pedig csak saját eszközük vala. Véletlenül épen akkor tiltotta el a pápa P o z a jezsuita munkáját, mely alkalmat a jezsuiták siettek felhasználni valódi szándékaik eltitkolására. Egyszerre azzal álltak ismét elő, hogy a római könyvtilalom más államokban nem érvényes, mert e jog kizárólag az uralkodókat illeti. Ezáltal elhárították magokról a gyanút, mintha előmozdították volna a római censurának Portugalra kiterjesztését, s e vita által egyszersmind elterelték az udvar figyelmét tulajdonképeni szándékaiktól. Így, mialatt az udvarnál a censura el-

len diktióztak, azt creaturájok, a nagy inquisitor által Portugalban a legnagyobb szigorral életbe léptették.

A portugál törvények közt legkényelmetlenebbnek a jezsuiták azt találták, mely a templomoknak új fekvő birtok szerzését megtiltotta. Ennek megsemmisítésére a legravasabb ármányokhoz folyamodtak. Először a gyóntatószékben a már kellőleg elbutított köznépet a király ellen rendszeresen lázították. Neki, úgy mondanak, nincs joga a portugál koronára, ő bitorló, ki jogtalanul ül a trónon, mit önkészítette pápai bullákkal és isteni kinyilatkoztatásokkal bizonyítottak. Ezenkívül a pokolhoz is folyamodtak, s a szószékről isten büntetésével fenyegették mindazokat, kik meg akarják gátolni, hogy ők fekvő birtokokat szerezhessenek. És hogy mennyire sikerült már a közönséget elvakítaniok, mutatja az, hogy a királyi lissaboni törvényszék ülnökei magokat teljes komolysággal kiátkozottaknak tekintették, mert pápai engedély nélkül kövezeti adót mertek róni a papságra.

De mindez csak előkészület vala. Szokásukhoz képest becses hulláikat most sem exponálták, hanem Castronci Sándor pápai nunciust használták fel, hogy általa határozó csapást mérhessenek az ország törvényeire. A nuncius egy Nuno da Cunha jezsuita által szerkesztett ediktumban azon törvényt, mely a templomoknak vagy zárdáknak tett fekvő birtok-adományokat betiltotta, érvénytelennek nyilvánította, mert az az isten elleni gyűlöletből származott; az ellenmondókat válogatott egyházi büntetésekkel fenyegetvén. E büntetések, melyeket a prédikátorok és gyóntatók erős színekkel festettek le a népnek, nem tévesztették el hatásukat a tö-

megre, mely a kormány ellen különben is hajlandó volt minden oppositóra, nem téve különbséget az idegen kormány rendeletei és saját hazája törvényei közt. De az udvar mégis megsokalta a dolgot. A madridi udvarban voltak egyes becsületesebb emberek, kik figyelmeztették a királyt a jezsuiták szemtelen bitorlásaira s IV. Fülöp levelet írt a korona prokurátorának, melyben panaszolta, hogy a nuncius ediktumában részök van oly embereknek is, kiket ő jótéteményekkel halmozott el; egy más levelet pedig a nunciusnak írt, s a többi közt mondá neki: „Ez erőszakos vállalatot ugyan az államjog által nyújtott eszközökkel is meghiúsíthatnám, de a római szék iránti tekintetből szelíden akarok eljárni s önt figyelmeztetni, hogy ediktumát rögtön vonja vissza s tegye jóvá mindazon visszaéléseket, melyek annak következtében királyságaimban lábra kaptak.“ De a nuncius gögösen ellenállt s nem engedett ediktumából, melynek végrehajtásában a jezsuiták jártak legbuzgóbban kezére. A király erre a koronai törvényszékre bízta a nuncius eljárása felett ítéletet mondani. E legfőbb törvényszéknek 1637. márc. 28-án kelt ítélete felszólítja Castrocanit, vegye vissza egy nyilvános nyilatkozatban ediktumát, s helyezzen vissza mindent az előbbi lábra; ellenkező esetben mint felségáruló büntettetvén.

A király e váratlan erélyes fellépте a jezsuitákat színleges engedésre bírta. Nuno da Cunha, ki a coulissák megől az egész hadjáratot az állam szabadsága ellen vezette, a koronatorvényszék megnyugtatóására egy ellen-nyilatkozatot szerkesztett, mely a nuncius nevében tett közzé, de oly kétértelmű kifejezésekben és szófordu-

latokban volt szerkesztve, hogy a földolgot elkerülte s az olvasó figyelmét a mellékes körülményekre terelte. Ediktumának formaszertinti visszavonása helyett a nunciusz e nyilatkozatban mindössze azt jelentette ki, hogy ediktumának kiadásakor nem volt célja a monarchiának valamely „érvényes“ és konkordátumokon alapuló jogát megdönteni. Emellett természetesen, a mentalis reservata tana szerint, a jezsuitáknak szabadságukban állt tetszésök szerint megítélni, mely jogát a monarchiának tekintsék érvényesnek.

A jezsuiták azonban, ha látszólag engedtek is, nem szándékoztak azt komolyan tenni, s az udvarnál tettetett meghódolásuk által csak időt akartak nyerni, mely alatt új fegyvereket kovácsolhassanak a királyi hatalom ellen. A gyóntatószék segítségével újra s rendszeresen kezdték a nép közt azon nézetet terjeszteni, miszerint Fülöpnek nincs joga Portugall koronájára, s nincs joga a pápa beleegyezése nélkül (!) az alattvalókra adót vetni. S ez eszköz ügyesen volt megválasztva. A vallási fanatizmus „egyesült az elnyomás érzetével, s a jezsuiták oly sikeresen üzték a lázítást, hogy a királyság különböző városaiban egyidejűleg ütött ki a zendülés.

A királyi kormány kezében oly meggyőző bizonyítékok voltak arra nézve, hogy e lázadások első sorban a papság művei, hogy 1637. dec. 2-ki rendeletében szigorúan meghágyta a püspököknek és szerzetfőnököknek, hogy igyekezzenek a népet lebeszélni a lázadásról, s büntessék meg a vétkeket érdemök szerint, különben a király őket, tekintet nélkül sze-

mélyes immunitásukra, rögtön át fogja adni a büntető törvényszékeknek.

Midőn ez irat a felsőbb papságnak megküldetett, a jezsuiták már oly befolyásra vergődtek a köznépnél, hogy a világi hatalom karja már alig ejthetett rajtok veszélyes csapásokat; sőt a kormány váratlan erélye alkalmat nyújtott nekik új támadást intézni a királyi hatalom ellen. S mialatt a zendülés tetőpontját érte az országban, Nuno da Cunha egy bulla szövegét fogalmazta, mely a birodalom törvényeit elátkozta és minden minisztert excommunicált, s azt Rómába küldte. VIII. Orbán kötelességének tartotta engedelmeskedni, s a bullának egy a halász-gyűrűvel hitelesített példányát Lissabonba küldte.

E bulla, melynek dühös tartalma alkalmas volt a büta és bigott népben a királyi tekintélyt alaposan megingatni, a nunciusnak, vagy helyesebben, a rajta uralkodó jezsuitáknak kezébe új fegyvert adott az ország törvényeinek megtámadására. A nuncius nevében egy, Cunha jezsuita által szerkesztett s az összes papsághoz intézett pásztori levél jelent meg, melyben példátlan merészséggel minden miniszter, bíró, törvényszéki végrehajtó s általában mindazok, kik bármit tesznek a papi privilégiumok és immunitás ellenére, ezeket fekvő vagyon szerzésében gátolják, minden rangkülönbség nélkül a pápai bullákban foglalt excommunicációkkal büntették, — s egész Portugálra kimondatott a legszigorúbb interdiktum.

Ez interdiktum nagy megrökönyödést szült a tömegben és növelte a madridi kormány elleni elé-

gedetlenséget, melyet a jezsuiták által félrevezetett nép a szerencsétlenség okának tekintett. Mert a jezsuiták, mióta Portugal a spanyol korona alá jutott s Lissabon csak egy helytartóság székhelye lett, komolyan arra törekedtek, hogy az országot saját monarchiáikká tegyék. A királyi tekintély lealacsonyítása, a római elveknek az in coena domini féle bulla segélyével való terjesztése, a felvilágosodás megakasztása, a római könyv-vizsgálat behozatala által, más irányban a nép rendszeres lázítása, s végre azon törvények eltörlése, melyek a népet eddig valamiképp még megvédték a papság telhetetlen kapzsisága ellen, — mind e lépések egyegy eszköz voltak e cél elérésére.

Ekkor véletlenül egy fordulat állt be, melyet a jezsuiták minden ravaszságok mellett is, előre nem láttak, s mely másokat részesített a jezsuiták fáradtságának gyümölcseiben.

A spanyol elnyomás végre forradalomra kényszerítette Portugalt. A nép 1640. dec. 1-jén megostromolta a királyi palotát, s az elűzött dynastia legközelebb álló tagját, Braganza János herceget IV. János név alatt királynak kiáltotta ki.

A forradalom győzött.

A jezsuiták úgy számítottak, hogy ha a spanyol uralmat sikerül lerázniok, ők vehetik birtokba a négy világrészre kiterjedő s akkor még virágzó birodalmat, — s most egyszerre más aratta le a magot, melyet ők vetettek el. Annyi eszköz azonban volt, hogy a fiasco felett kétségbe nem estek, hanem igyekeztek a lehető legnagyobb hasznót vonni a helyzet-

ből. A spanyol kormány elleni oppositíójukat siettek úgy feltüntetni, mint a Braganza-háznak tett szolgálatot, s magoknak tulajdonították IV. János szerencséjének egész érdemét. A jezsuiták ugyan kissé kritikus helyzetbe jutottak az új dynastia irányában. Austria, Spanyolország és Róma, — e legerősebb támaszai a Jézus-társulatnak, nem ismerték el IV. Jánost királynak, s így a jezsuitáknak bajos volt a Habsburgház ellenségének diadalában nyíltan részt venniök. De perfídiájok s ravaszságuk segélyével e helyzetből is kivágták magokat, úgy intézvén a dolgot, hogy Lissabonban örömdalokat énekeltek IV. János trónralépte alkalmára, Madridban pedig szidták és gyalázták; s az akkori közlekedési eszközök kezdetleges volta megkönnyíté nekik a kétszínű játékot.

A portugall jezsuiták közt da Cunha tűnt ki leginkább. Mint láttuk, előkelő részt vett a madridi kormány elleni küzdelemben, és erre támaszkodva sikerült magát az új király kegyeibe behízelegnie. Állása természetesen nehéz és veszélyes volt, mert a korona jogait el kellett ismernie, s az in coena domini-féle bulla elveit is érvényesítenie kellett, — de nem azért volt jezsuita, hogy ily feladat elől meghátráljon. Egyelőre tehát nyílt kérdésnek hagyta a dolgot és alattomban igyekezett a tért előkészíteni, hogy azt, amire IV. János nem vemednék, majd utódja alatt lehessen keresztülvinni.

E célból különös figyelmet fordított „nevelés“ név alatt Theodosius herceg lelki megrontására, ki mystikus babonaságban, a csillagjóslat tudományában nevelkedvén fel, készségesen vezetteté magát minden járszalagon

s alapos reményt nyújtott a jezsuitáknak arra, hogy uralkodása alatt minden vágyuk teljesedésbe fog menni. A jezsuiták e célból roppant tiszteletet csepegtettek beléje önmagok iránt, s Franke jezsuita írta: „A fiú nem írhat gyöngédebb leveleket anyjának, mint minőket Theodosius egy utazása alkalmával Lissabonban maradt gyóntatójának írt. E herceg egyáltalában oly nagy szeretettel csüggött szerzetünkön, hogy csak az öltözet tette, hogy nem számíthatjuk a miéink közé.“ S a herceg mutogatta is minden alkalommal, mily közel állnak szívéhez a jezsuiták. Egy lovagjáték alkalmával minden résztvevőnek egy nő nevét kellett kimondania, kit nőül szeretne venni, s a herceg hangosan kiáltá: „Az én nőm a jezsuita-szerzet, melynek egész életemre hűséget fogadok“ stb. De Portugal szerencséjére a bekövetkezett események nem engedték a trónra lépni s Theodosius meghalt, mint nyomorult áldozata a jezsuiták politikájának.

A HARMADIK KÖTET

T A R T A L M A.

	Lap.
XXI. Fejezet. A jezsuiták s a szépnem. — Elméletben és gyakorlatban. — Pater Ména s más jezsuiták kalandjai.	
— Girard rektor és Cadière Katalin története	5
XXII. Fejezet. Egy jezsuita író a szerzet bűneiről.	
— Institutiók. — A párisi parlament ítélete. — Jezsuita erkölces- tan. — Probabilismus. — Lelki tartalék. — A szándék irányzása. — Szabad lopás	50
XXIII. Fejezet. A gyilkolás szabadsága	71
XXIV. Fejezet. Franciaországban. — Az egyetem pöre a jezsuiták ellen. — Erőszakos diadaluk XIII. Lajos kisko- rúsága alatt	81
XXV. Fejezet. A jezsuiták mint eretnekek. — Molina tana az isteni kegyelemről. — Pörük a Domonkos-rendiekkel. — A vita elejtése	99
XXVI. Fejezet. A jezsuita erkölces tan botrányai. — Pá- ter Gaska kalandja. — A jezsuiták s az apácák. — A jezsui- tának. — Demoralisáció a jezsuita iskolákban	112
XXVII. Fejezet. Portugálban. — Erőszakoskodásaik. Összeesküvéseik a haza ellen. — Uralmi terveik füstbe mennek	129

UNIVERSITY OF CHICAGO
42 264 628

BX 3702 Bocskay, Brutus.
•B637 „A jezsuiták
1873 története : a
v.3 legjobb új írók
szerint kidolgozta

BX 3702 Bocskay, Brutus.
•B637 „A jezsuiták
1873 története : a
v.3 legjobb új írók
szerint kidolgozta

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

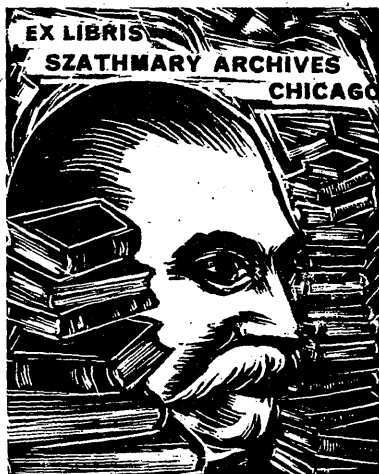

BX
3702
.B637
1873
v.4

LOUIS SZATHMARY FAMILY
COLLECTION OF HUNGARICA

The University of Chicago Library

Original wood block print by
George Buday, R.E., England.

207
~~166~~
113

A
J E Z S U I T Á K
TÖRTÉNETE.

NEGYEDIK KÖTET.

Kecskeméten, nyomatott Szilády Károly fiánál.

BX 3402

B637

1873

v. 4

A

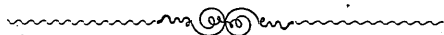
JEZSUITÁK. TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

NEGYEDIK KÖTET.

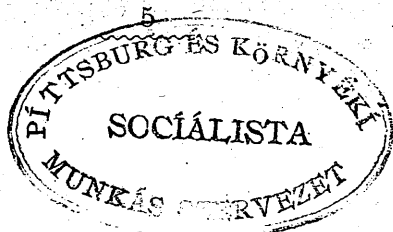

LIPCSE,

KÖHLER K. F.

1873.

XXVIII. Fejezet.

(A jezsuiták lelki gyakorlatai. — Szelidített askézis. — A nők meztelen lelki gyakorlatai a jezsuiták előtt s által.)

Mielőtt a jezsuiták történetének elbeszélését folytatnók, ismét kell egy rövid kitérést tennünk oly tárgy kedvéért, mely jellemző világot vet a szerzet életmódjára. Értjük a jezsuiták lelki gyakorlatait.

A test sanyargatását a vallásos fanatizmus minden barbár korban istennek tetsző dolognak tartotta, s a keresztyénség régi története telve van a leghóbotosabb askéták viselt dolgaival. Ezeknek babérait irigylte meg Loyola s egész könyvet írt „a lelki gyakorlatokról“, elrendelvén, hogy ezek képezzék minden tanítványánál a nevelés alapját. Ignác szerint, aki isten méltó katonája akar lenni, az „testének tagjait a legkeményebben büntesse, mert ebben rejlik a kereszt magára vételének titka, s ha Jézus Krisztus megmérhetetlen szeretetében magát az emberiségért keresztre feszíttette, akkor hadserege katonáinak sem szabad vonakodniok magokat is áldozati bárányokká tenni.“ „Egyébiránt nemcsak nekünk, mond más

helytt, Krisztus katonáinak van szükségünk e sanyargatásra, hanem mindenkinek, ki bármely fokot akar elnyerni a mennyországban, mert csak a szenvedés törével lehet a bűnt megölni s az állati ösztönöket megfékezni, csak a szenvedés törével lehet a földi embert megszelídíteni s kényszeríteni, hogy a kegyelem és erény ösvényén járhaljon egészen a tökéletességig.“

A jezsuiták ennek alapján az askézist tették lelki gyakorlataik alapjává, melyekben főszerepet a vesszőzés játszott. Ezenkívül nagyfontosságúak voltak a mindennapi imák, szent beszélgetések, mindennapi gyónás, áldozás, búcsújárások, böjt, térdeplés és más istenfélő időtöltések.

A jezsuiták különös gondot fordítottak az általok vezéreltek ilynemű lelki gyakorlataira. Azonban tekintetből az emberi gyöngeség iránt, nem igen kívánták az ájtatos lelkektől, hogy önmagokat sanyargassák, hanem azt szívesen magokra vették, és magok traktálták híveiket; de nem használtak tövises korbácsokat, minőkkel a középkor askétái testöket marcangolták, hanem finom, síma kis vesszőket, melyek nem fájdalmat okoztak, hanem csak az érzékiséget ingerelték. E szent vesszőzést disciplinának, aki türte, disciplina-kapónak, aki osztotta, disciplina-adónak nevezték. Volt kettős gyakorlatuk is: „disciplina sursum“ vagy secundum supra“ és egy „disciplina deorsum“ vagy „secundum sub“, ami magyarán szólva annyit jelent, hogy a vesszőzés vagy felül, a kebelre, vállra vagy hátra, vagy alul a csípőkre, combokra s egyéb „alsó részekre“ applikáltatott. Ez utóbbit „spa-

nyol“-nak is nevezték, mert Spanyolországban igen népszerű volt; ámbár jobban illett volna rá a „női disciplina“ név, mert a jezsuiták leginkább a nőket szokták vele traktálni.

Kijelentették ugyanis, hogy a felső disciplina a nők gyenge természetét gyakran igen erősen támadja meg, a test „alsó“ részei ellenben sokkal könnyebben kiállják a rájuk szabott büntetést s ezért szokták ők, — így okoskodtak teljes komolysággal — a nőknek, hacsak állhatatosan nem ellenzik, a „disciplina deorsum“-ot adni; mi hogy kellő hatással lehessen a bűnös nő lelkére, „alsó“ részeit meztelenül kellett a kegyes pátérek kezei alá adnia.

Civilisált ember hihetetlenül fogja kérdeni, vajon lehetséges-e, hogy tisztességes nő annyira elveszen minden szemérmet egy pappal szemben, hogy testét meztelenül feltárja előtte? A vallási fanatizmus segélyével minden lehetséges, s azt látjuk a törtélemben, hogy nemcsak a kétes erkölcsű, hanem a legtiszteltebb, legelőkelőbb nők, férjes asszonyok úgy mint szemérmes szűzek, különös passióval vetkeztek le a jezsuiták előtt. S ez nem képezett kivételt; ahol a jezsuiták megfészkelték magokat, seregesen tódultak a nők hozzájuk, a lelki gyakorlatokban részt venni, melyeknek főpontja az említett alsó disciplinában állt.

Hogy a nagy keresletnek megfelelhessenek, a jezsuiták úgynevezett affiliációkat és congregációkat alakítottak, melyek néha sodalításoknak és retraiteknek is neveztettek, melyeknek tagjai naponként vagy hetenként összejöttek, s ez alkalommal vagy nyilvános

processiókban, rongyos ruhában, félmeztelenül bebarangolták az utcákat, testöket korbácsolva, vagy templomokban, nagy termekben közösen imádkoztak, énekeltek, áldoztak s mindenféle vezeklő gyakorlatokat űztek. A bigott emberekre e látványok nagy hatással voltak, s a nép tömegesen tódult ez egyletekbe, melyek ezenkívül rendesen isten anyjának közvetlen, személyes felügyelete alatt álltak.

A löweni jezsuiták 1552-ben tíz asszonynyal kezdték az üzletet s egy év múlva már négy congregációjuk volt ezer taggal. Egyikök a nemesi, a többi polgári osztályból szedte híveit. A nemes hölgyek különösen kitüntették magokat ez irányban s egyikök sem mulasztá el hetenkint legalább egyszer az alsó disciplinát alkalmaztatni gyóntatója által meztelen tagjaira. E botrányos gazdálkodáson azonban a férfiközönség felháborodva, a világi papsággal és az egyetemi tanárokkal egyesült, hogy végét vethesse. De a hölgyek oly élvezetet találtak benne, hogy magokat papjaik által meztelenül simogattassák, hogy megkérték gyóntatóikat, ne hagyják abba, minden tilalom dacára a szent mulatságot s végre annyira vitték, hogy a városi tanács visszavonta tilalmát. A jezsuiták annyira tudták e nőknél az érzékek izgatottságát fokozni, hogy azok minden nemesebb érzést, még a szérmérem s illendőség legközönségesebb érzetét is ruháikkal együtt levetkezték.

E lelki gyakorlatok kezdetben a spanyol nővilágban is rohamos hódításokat tettek. A püspökök azonban, élükön Don Martinez Siliceo toledo-i érsekkel,

megbotránkozva rajtok, vagy megirigyelve a jezsuiták szerencsáját, a salamancai zsinaton követelték, hogy gyakorlati könyvük szigorú vizsgálat alá vétessék, mielőtt azok folytatása nekik megengedtetnék. Ezt ugyan pater Araoz, II. Fülöpre gyakorolt nagy befolyásával megakadályozta, de midőn a spanyol disciplina trágárságai napvilágra jutottak, az inquisitio beleavatkozott és 1570-ben megtiltotta a nőknek a levetkezést, a jezsuitáknak pedig a vesszők vagy a pusztá kéz használatát a disciplina osztogatásánál.

E tilalomra a jezsuiták Merino, Toledo, Sevilla, Saragozza s más városokban, hol házakkal bírtak, nagy processiókkal feleltek, melyekben a legszebb nők nagy számban vettek részt, és pedig mezitelen lábakkal, vállal és combokkal, általjában oly paradicsomi mezben, minőben tisztességes nő még szobában is elpudeálná magát. E processiók alkalmával a menet helyenként meg-megállt, s ilyenkor a nők még jobban letolták vagy felemelték ruháikat, hogy a szent vesszőt kényelmesen fogadhassák. A botrány ezáltal tetőpontját érte, s a jezsuiták világos célja volt az inquisitiót végletekre ingerelni. Meg akarták mutatni, ki bír többet, ők-e vagy a dominikánusok, s bizton remélték, hogy II. Fülöp pártfogása segélyével övék lesz a diadal.

De csakhamar kisült, hogy az inquisitio hatalma már mélyebb gyökereket vert Spanyolországban, sem-hogy tanácsos volna ily okból belékötni, s a jezsuiták behúzták farkukat. Lemondtak az efféle körmenetekről s a nyilvános lelki gyakorlatokról, s ehelyett höl-

gyeiket háromszor napjában a templomban fogadták, hol megáldoztatták, éjjel pedig titokban megnyitották előttök kollégiumaik kapuit, hogy a spanyol disciplina vigaszában részesülhessenek.

A különbség tehát csak az volt, hogy ami azelőtt nyilvánosan, az most titokban üzetett, miáltal a disciplinával járó demoralisáció csak növekedett.

Legcifrábban üzték a jezsuiták vesszős körmeneit Franciaországban, főkép Medici Katalin kormánya alatt, ki egyszer Avignonban maga állt egy női sodalitás élére, s ki fiatalabb udvari hölgyeit saját feuséges kezeivel szokta a spanyol disciplinával traktálni. Fia III. Henrik is nagy bolondja volt a processióknak, melyekben rendesen maga is részt vett olvasóval, viaszgyertyával, imakönyvvvel és vesszővel felfegyverkezve. A magas példa hatott s a congregációk és sodalitások termettek mint a gomba. Avignon, Lyon és Toulouse tűntek ki leginkább a buzgóságban, de Páris valamennyin túltett. Itt mindennapi dolog volt asszonyokat s leányokat látni, amint egy ingben, vesszővel kezökben az utcákon futkostak, s a legelőkelőbb hölgyek, mint Guise, Merveille, Aumale, Elbeuf hercegnők és mások, félmeztelenül produkálták magokat a párisi népnek, hogy példát adjanak a többieknek.

Viszont a gúny is legerősebben nyilatkozott Párisban e képmutató demoralisáció ellen, éles pasquillok támadták meg a visszaéléseket, minek folytán a jezsuiták, főkép az előkelőbb hölgyeknek megengedték, hogy lelki gyakorlataik alkalmával arcukat elfed-

jék, minek vége az lett, hogy később az efféle processiók álarcos körmenetekké váltak. A közönség egészséges részének méltó megbotrátkozása azonban csakhamar lehűtötte e kegyes szemérmetlenek fanatizmusát, s IV. Henrik alatt a párisi parlament az önsanyargatást, vesszőzést, mindenekfelett pedig a spanyol disciplinát, minden tartozékával együtt betiltotta. Ezentúl ez aljas szokás megszűnt a nyilvánosság előtt, de négy fal közt, főleg a zárdák homályában, annál szenvedélyesebben üzettek a testnek e mystikus és buja „lelki gyakorlatai” s főleg délen az előkelő hölgyek bármiről szívesebben lemondtak volna, mint a vessző érzéki csiklandozásairól testök legtitkosabb részein, — amiből természetesen a jezsuiták vontak hasznót, mert így a vallás segélyével a legszebb nőket — első kézből kapták.

XXIX. Fejezet.

(A szegénység fogadalma. — Egyes példái a jezsuiták örökségzsarlásainak és tolvajlásainak: Airault René. — Büren Móric. — Marle gróf — Sara Zsófia. — Pater Ximenes. — Vinet k. a. — Justidards Marianne. — Guy Ambrus — és mások esetei)

Láttuk, mint tudtak a jezsuiták a szüzesség fogadalmával úgy megalkudni, hogy palástja alatt a kicsapongás legraffinirtabb nemeit kultiválhassák. Hasonló leleményességet tanúsítottak a szegénység fogadalmának alkalmazásában is, melynek segélyével királyok módjára éltek és dőzsöltek zárdáik homályában.

A Jézus-társaság oly roppant kincsekkel bírt s bír még ma is, minőkkel még emberi társulat sohasem rendelkezett. E gazdagság segélyével a világ minden zugát megrakták kémjeikkel, az udvaroknál vesztegetés által biztosították befolyásukat, gyóntatói állomásokat vásároltak stb. A párisi egyetem már 1626-ban panaszt emelt a szerzet rengeteg gazdagsága ellen.

Azon eszközök közül, melyekkel a szerzet e temérdek kincset összeharácsolta, első sorban áll az örökségzsarolás. Csak néhány nevezetesebb és okmányilag bizonyított példáját említjük.

Airault Péter a 16. század végén az engersi törvényszéknél bünfenyítő tanácsos volt. Igen gazdag volt s egyetlen talentumos fiát egy jezsuita kollégiumba adta nevelésbe, kijelentve nyiltan, hogy jogásznak, nem papnak akarja nevelni, s kikötötte, hogy csak világi pályára készülő ifjak társaságába bocsássák. A jezsuiták szentül ígérték mindent s ha René szegény ember fia lett volna, meg is tartották volna szavukat. De miután apjáról és nagyanyjáról nagy örökség nézett rá, elhatározták, hogy a fiúnak a szerzetbe kell lépnie s vagyonát ennek adományoznia.

Alig töltött René három évet a kollégiumban, 1586-ban felvette a csuhát. Az apa a törvény segélyéhez folyamodott, hogy gyermekét visszanyerje, mire a jezsuiták azt felelték, hogy az ifjú önkényt lépett a szerzetbe s esküje által örökre lekötötte magát. Airault az anjoui parlamenthez fordult, s ez a jezsuitákat az újonc kiadására ítélte, kit jogtalanul tartanak magoknál. Airault az ítélettel kezében, katonai kísérettel jelent meg az engersi kollégium kapuja előtt, de itt azt felelték neki, hogy fia éjjel megszökött és senki sem tudja hol van. Az apa ezt nem hívén, motozást tart a kollégiumban, de természetesen hiába, mert fiát már Lotharingiába, onnan Német- s végre Olaszországba vitték. A jezsuiták óvatosságból Airault René nevét ki is törölték tagjaik lajstromából s egy koholt nevet írtak helyébe, mely alatt ezentúl őt értették. És csakhamar kitűnt, hogy jól okoskodtak.

III. Henrik a kétségbeesett apa kérelmére V. Sixtushoz fordult s orvoslást kért tőle. V. Sixtus

teljesíté „az egyház elsőszülött fiának“ kérését s A q u a v i v a jezsuita generálist felszólítá, adja át neki a szerzet összes tagjainak névsorát, mit ez készségesen teljesített is. René neve azonban nem volt a lajstromban s pápának és királynak ezzel be kellett érnie.

Ekkor az apa végre átlátta, hogy fia egy húron pendül csábítóival, mert különben annyi idő óta csak adott volna életjelt magáról. Egy közjegyző előtt tehát végrendeletet csinált, melyben fiát, amennyire a francia törvények lehetővé tették, kitagadta.

A gyermekétől megfosztott apa életét a szomorúság és bánat csakhamar kioltá, de alig volt eltemetve, előállt a fiú, nem jezsuita, hanem polgári ruhában, mentegeti magát, hogy tudvágyból utazni volt, kétségbeesik apja halála felett s örökségét követeli. Ami nagyanyjáról maradt rá, valamint a köteles apai részt meg is kapta, s amint ez zsebében volt, a Jézus-társaság visszahítta, és miután annak tagja egyéni vagyonnal nem bírhat, örökségét a maga számára lefoglalta.

Nagy feltűnést okozott annak idejében a Bürenféle uradalom esete is Vestfáliában. Büren Joachim protestáns báró 1610-ben halt meg s egy hat éves fiút hagyott hátra, Móricot, ki felett buzgó protestáns anyja gyakorolta a gyámságot. Ekkor — a 30 éves háború előtt — katolikusok és protestánsok a társadalmi téren még nem kaparták ki egymás szemét, s az özvegy Bürennének több katolikus barátja volt. A paderborni jezsuiták ezt megtudván s hallván, hogy az özvegynek több kedélye mint esze van, elhatározták őt fiastól megtéríteni s a gazdag uradalmat magok számára lefoglalni.

Volt egy ügyes világfijok, ki kitűnően tudott bánni az asszonyokkal, páter R ö h r i c h Frigyes, s ezt eresztették az özvegyre. Egy katolikus barátné által a házhoz vezetve, Frigyes csakhamar kinyerte magának az özvegy bizalmát. Házibarátja, titkárja, kedvese, végre lelki tanácsadója lett, s három évi verejtékes munka után Bürenné 1613-ban ünnepélyesen áttért, fiát pedig természetesen a paderborni jezsuita gymnásiumba adta. A fiú itt maradt 1617-ig, midőn anyja újra férjhez ment. Erre a fiút a jezsuiták kölni intézetökbe vitték s a különben is ábrándos hajlamú ifjút úgy megdolgozták, hogy tizenhét éves korában kijelenté, miszerint be akar lépni a szerzetbe.

Az anya azonban úgy, mint a mostoha apa, a jezsuiták számítása ellenére azt akarták, hogy a fiú menjen utazni, hogy világot és embereket lásson. A jezsuiták, nehogy a mostoha apával, ki befolyásos főhivatalnok volt, elrontsák dolgukat, látszólag engedtek s Móric 1621-ben utazni ment. Kisérőül a jezsuiták tanácsára egy általok nevelt ifjú, Böninghausen Boldizsár adatott melléje, ki az ifjú minden lépéséről híven tudósította a jezsuitákat.

Útközben Móric Rómát is meglátogatta, s természetesen nem mulaszthatá el a generálisnál, Vitelleschi Mutiusnál tisztelkedni. Kisérője tanácsára közlé ezzel szándékát, miszerint jezsuita akar lenni, mire a generális tanácslá, hogy halaszsza még egy ideig terve megvalósítását, mert az ily dolgot jól meg kell gondolni. A tanács igen apailag hangzott, s Móric nem érte fel észszel, mi okból adatott. Még csak 19 éves levén ugyanis,

tehát kiskorú, nem rendelkezhetett vagyonáról érvényesen; anyai örökségéről pedig ennek életében épen nem. A generális tehát azt akarta, hogy Móric csak nagykorúságának elérte és lehetőleg anyja halála után legyen jezsuitává.

Midőn az ifjú hazaért, szülei sürgették, hogy házasodjék meg, mert ha törvényes utódok nélkül halna el, szép uradalmi oldalági rokonaira szállanának, de hiába. Móric titokban megesküdött volt, hogy „később” a szerzetbe fog lépni, gyóntatója biztosítá, hogy a pokol mélységes fenekére kerül, ha esküjét megszegi, minélfogva nem hajthatott szülei szavára. Azt azonban megtette anyja kedvéért, hogy világi hivatal után lásson, és II. Ferdinánd császár 1629-ben a jezsuiták közbenjárására kinevezte a reichts-kammer-gericht elnökévé. Ugyanekkor vagyona kezelését is átvette, bár nem teljes szabadsággal, mert anyjának, amíg élt, bizonyos évdíj járt belőle. Végre 1632-ben az anya meghalt s most a jezsuiták felszólíták őt, lépjen be a szerzetbe s adja neki egész vagyonát.

Móric mindkettőt megigérte, s csak arra kért időt, hogy mostoha apjával és nővérével némely vagyoni kérdést tisztába hozzon. Év mult azonban év után s a jezsuiták mind türelmetlenebbekké lettek. Sok sürgetésre Móric végre 1640-ben rávétette magát egy végrendelet készítésére, melyben minden vagyonát a jezsuitáknak hagyta azon feltétel alatt, hogy Bűrenben kollégiumot építsenek. Később ismét sürgették, lépjen végkép a szerzetbe, amit 1644-ben meg is tett. A jezsuiták birtokba vették javait s Móric jezsuita lett, de titokban s vi-

lági ruhában élt jószágán úgy mint azelőtt, nehogy híre kerekedjék a dolognak.

Egy ideig sikerült is a csalfaság. De mostoha apja megtudván a dolgot, erélyesen sürgeté Móricot, semmisítse meg végrendeletét s vegyen örökre búcsút a jezsuitáktól. Ez nem használván, a mostoha apa Móric nővérei nevében pört indított a jezsuiták ellen. E pör általános feltűnést okozott s oly dolgokat juttatott napvilágra, melyektől a közönség méltán megundorodott. A jezsuiták oly szemtelen rablásvágyat mutattak, hogy a paderborni püspök 1657-ben kénytelen volt a büreni uradalmat katonasággal megszállatni s három évig lefoglalva tartani. Móric 1661-ben meghalt, de a pör még 37 évig folyt s egy egyességgel végződött, melynek értelmében a jezsuiták 45,000 aranytallér lefizetése fejében az uradalmat megtarthatták.

Itt a jog külszíne még némileg részökön volt, de nem mindenütt volt csak ez is. Marle gróf egyetlen fiát a St. acheuli jezsuiták nevelőintézetébe adta. A jámbor atyák, kikérdezhén a fiút, megtudták, hogy apja egykor nagy vagyont fog rá hagyni, s elhatározták őt örökségével együtt kézre keríteni. A dolog azonban nem ment oly könnyyen, a fiatal Marle eleven vig fickó volt s hallani sem akart a csuháról, sőt azzal fenyegetődött, hogy ha fel nem hagynak sürgetéseikkel, mindent elbeszél apjának. Erre a jezsuiták megváltoztatták taktikájukat. Mesterségesen alkalmat nyujtottak az ifjúnak mindenféle csínekre, s az belement a törbe; tanárai pedig kétségbeesett leveleket írtak apjának, a fiú semmirevalósága felett panaszkodva.

A megszorodott apa és a kollégium rektora erre abban állapodtak meg, hogy a fiatal semmiházi a bordeauxi jezsuita semináriumba adassék, ott tán meg fog javulni. De a bordeauxi jezsuiták szintén csak a fiú vásottsága felett panaszkodtak, mástól pedig az apa nem vett hírt fiáról. A jezsuiták ugyanis meg tudták gátolni, hogy a fiú maga ne írjon apjának, s ha mégis írt, a rektor diktálta vagy változtatta meg a levelet.

Miután a fiatal Marle a jezsuiták jelentései szerint Bordeauxban sem változott meg, végső kísérletül Forcalquierbe vitték s apja azt írta neki, hogy ha még ezen-től is rossz híreket kap felőle, egészen leveszi róla a kezét. A fiú erre feltette magában, hogy javulni fog és nagy szorgalommal tanulmányainak adta át magát.

Ez azonban nem illett a jezsuiták terveibe. Könyvelmű, pajkos társakat adtak tehát melléje, kik csakhamar visszacsábították régi életmódjára. Az apa erre még rosszabb híreket kapván fiáról megharagudott s az acheuli seminárium rektorának tanácsára olyan szidó levelet írt fiának, hogy ez kétségbeesve megszökött az intézetből és világgá ment. És így a jezsuiták terve sikerült, mert az apa, kinek fiát gazdul demoralizálták s elvesztették, buvában vagyonát eladta s mindenestül a szerzetbe lépett.

Még szemtelenebb a következő történet.

Páter S a r r o t szörnyen törte magát a ruméliai görög keresztyének lelki üdvének előmozdításában, keresztyén önzetlenséggel csak a gazdagokkal, főkép gazdag özvegyekkel foglalkozván. Ezek közé tartozott S a r a Z s ó f i a, kinek vagy 30,000 ftja volt, elég ok arra, hogy

Sarrot őt az örmény eretnekségről a római hitre térítse. Zsófia áttért s egész vagyonát a Jézus-társaságnak adta át, mely viszont kötelezte magát, hogy őt élte végeig gazdagon el fogja látni. Sarrot azt remélte, hogy a beteges és már meglett asszony rövid idő alatt elköltözik az árnyékvilágból, de miután Zsófia nem sietett meghalni, elkezdte szűken tartani, s mielőtt ennek folytán súlyos betegségbe esett, megvonta tőle még a legszükségesebb ápolást is. Unokaöcséi, kikhez a nő most fordult, mitsem akartak róla többé tudni, s a szegény asszony elhagyatva mindenkitől, egy szűk szobára szorulva, közel volt a megőrüléshez. Újra öcséihez fordult, s ezek azt felelték neki, hogy forduljon azokhoz, kiknek egész vagyonát odaadta. A szegény asszony erre minden erejét összeszedve kiment az utcára, de itt összeomlott. Valaki felvette s rokonai házába vitte, kik csakugyan befogadták. Itt az asszony elmondá, miként fonatott be a jezsuita hízései s ígéretei által. Akik a történetet hallották, felázadva az embertelenség felett, az épen jelenlevő örmény patriarkához fordultak, ki segílyt ígért az özvegynek s a pasához fordult, hogy segítsen vagyonát visszaszerezni.

A pasa maga elé hozatva a jezsuitát, füllevágás terhe alatt meghagyja neki, hogy a kizsarolt pénzt adja vissza. Sarrot Jézus kínszenvedéseire megesküszik, hogy nem harminc, csak háromezer frtot kapott Zsófiától. A pasa, a maga mohamedán együgyűségében azt hiszi, hogy ily papi esküben kételkedni nem szabad s elereszti a jezsuitát. Zsófia rokonai azonban

nem elégedve meg az ítélettel, bizonyítékokat keresnek ügyök igazsága mellett, de mire azokat előteremthették, páter Sarrot megszökött s nem tudtak többé nyomába akadni.

Az örökség-zsarolás azonban nem egyes jezsuiták egyéni bűne, hanem egyik főpontja volt a szerzet programmjának. A társaság előljárói s mindenkifelett a generális az évi jelentésekből s a szerzet kémrendszere segélyével minden tagról tudták, mire használható, s gyóntatókul, kivált gazdag özvegyek mellé csak olyanokat rendeltek, kik ez irányban kvalifikáltaknak bizonyíták magokat.

De valjon mi történt, ha valamely jezsuitában előljárói csalódtak, s ő a lelki vezetésére bizottakat nem sietett a szerzet javára megkoppasztani? — Páter Ximenes esete megfelel e kérdésre. Ximenes egy gazdag madridi özvegy asszony gyóntatója volt, s midőn ez 1633-ban halálos ágyában végrendeletet csinált, azt tanácsolta neki, hogy hagyja vagyonát rokonaira. Az özvegy követte a tanácsot s rokonainak meg is mondta, kinek köszönhetik az örökséget. A jezsuiták megtudták Ximenes bűnét s a páter néhány héttel utóbb meghalt. A jezsuiták azt mondták, hogy szivgörcsben, de elüzetésök után kitünt, hogy Ximenes előljárói által halálra ítéltetett és lassu éhhalállal végeztetett ki, — intő például minden jezsuitának, ki nem akar másokat megrabolni.

Bármily ravaszul fogták meg azonban rendszert a dolgot, minden kísérletök e téren természetesen nem sikerült.

Brüselben a 17. század kezdetén egy gazdag testvérpár élt. Az ifjú egyszer útra kelt s elindulása előtt végrendeletet készített, melyben egész vagyonát nővérére hagyta. Ez jó ideig nem kapott róla hírt, s miután az utazás e korban még sok veszélylyel járt, aggódni kezdett felette, és gyóntatója, egy jezsuita, tőle telhetőleg növelte félelmét. Egyszerre a leány beteg lett s a jezsuita rá igyekezett beszélni, hogy végrendelkezzék a szerzet javára. A leány azt felelte, hogy bátyjával abban egyezett meg, hogy kölcsönösen egymást nevezik örökössé, hogy tehát, míg biztos hírt nem kap haláláról, nem teljesítheti a pap kívánságát. Néhány nap múlva a jezsuita egy okmánynyal állt elő, melyben egy távoli jezsuita kollégium rektora és koadjutora bizonyíták, hogy a leány bátyja ez s ez nap, ezen meg ezen betegségben nálok meghalt. A leány erre nem csak saját, de bátyja vagyonát is, melyre örökjoga volt, a jezsuitáknak testálta. A jezsuiták már megörültek, de nagy szomorúságokra a halálos beteg leány felgyógyult s csakhamar a megholt bátya is előkerült. Az igaz, hogy beteg volt, de nem ott, hol a jezsuiták meghalatták, s így kisült, hogy az okmány hamisítva vala. A gyóntató természetesen elcsapatott s a leány megsemmisítette végrendeletét.

Metzben a 17. század második felében a jezsuiták egy halálos ágyon fekvő emberrel elhitették, hogy lelke csak úgy menekülhet meg ezeréves purgatorium-beli kínoktól, ha ők tíz éven át évenként ezer misét mondanak érte; mire a haldokló a miséket megrendelte.

s fiainak meghagyta, hogy a jezsuitáknak minden miséért tiz aranytallért, tehát összesen 100,000-et fizessenek. Az örökösök ezt megsokallván, ügyvédhez fordultak, de ez, miután a végrendelet érvényes alakban volt kiállítva, rendes jogi úton nem tudott rajtok segíteni. Jött azonban egy furfangos ötlete. „Ha tudnánk a pápától bizonyítványt kapni arról, hogy a megholtnak lelke már kiszabadult a purgatoriumból, — s jó pénzért lehet ily bizonyítványt kapni, — akkor nincs többé szüksége misére s így a végrendelet e pontja, tárgya elenyészvén, megszűnik“ — gondolta magában.

Az ügyvéd egy minorita papot Rómába küldött, ki ezer tallérért megkapta a pápától a kívánt bizonyítványt. Ezalatt eltölt egy negyedév s a jezsuiták az örökösöknek számlát nyújtottak be 250 miséről; de nagy ámulatukra azt kapták válaszul, hogy a megholtnak lelke már nincs a purgatoriumban, mire pört indítottak a végrendelet vágrehajtása iránt; de a pápa bizonyítványa alapján elutasítottak.

Még jobban megjárták Nápolyban O s s u n a herceg alkirálysága korában. Egy dúsgazdag kereskedő egész vagyonát rájuk hagyta azon feltét alatt, hogy egyetlen fia, ki halálakor még gyermek volt, a szerzetbe lépjen; ha azonban ez 18 éves korában kijelenti, hogy nem akar jezsuita lenni, akkor a jezsuiták adják ki neki egész vagyonát, magoknak csak annyit tartván meg, amennyi nevelési és tartási díj fejében őket méltányosan megilleti. Az ifjú csakugyan nem akart jezsuita lenni, de midőn vagyonát követelte, a jezsuiták azt felelték neki, miszerint azon reményben, hogy köztük fog ma-

radni, vagyona legnagyobb részét már jótékony célokra fordították, s így ha tízezer aranyat adnak vissza neki, az már több volna a soknál. Az apai vagyon azonban 100,000 aranyat tett, s a fiú 80,000-et követelt, úgy vélvén, hogy 20,000 arannyal nevelése bőven meg van fizetve. A jezsuiták nem engedvén, az ifjú Ossuna alkirályhoz fordult, ki a feleket maga elé idézte, s az ifjútól azt kérdezte, mennyit követel, a jezsuitáktól, mennyit készek adni. Amaz szükség esetén beérte volna 70,000 arannyal, ezek azonban a 10,000-nél egy garassal sem ajánltak többet. „Jó, viszonzá az alkirály. De feleljetek nekem arra, ha keresztény dolog-e, hogy azt tegyük felebarátainknak, amit kívánunk hogy mások nekünk tegyenek?” — „A sz. írás tanítja ezt” — viszonzák a jezsuiták. „Cselekedjete tehát szerinte, felelé Ossuna, adjátok az ifjúnak a 90,000 aranyat, melyet magatoknak kívántok, s tartsátok meg a 10,000-et, melyet készek voltatok kiadni.” — A jezsuiták le voltak főzve, s a herceg salamoni ítéletét végre is hajtotta.

Ily módon néha rajtavesztettek a jezsuiták, de a legtöbb esetben meg tudták tartani zsákmányukat s örökség-zsarolás útján hihetetlen összegeket hoztak a társaság pénztárába.

Szokás volt a jezsuitáknál az is, hogy gazdag szülőtől, kik fiukat a szerzet noviciátusába felvétetni akarták, ajándékot kértek, mely arányban állt azon vagyonnal, mely az illető ifjúra nézett. Statutumaiik szerint ugyan ingyen neveltek és tanítottak, de a valóságban jól megfizettették magokat; s ez utóbbi pénzszerzősmód legnagyobb haszna az volt, hogy a felvett ujoncok nagy

részét, mint hasznavehetetlent a szerzetből csakhamar elbocsátották, de a pénzt, mit tőlök kaptak, vissza nem adták, és sokakat csak azért vettek fel, hogy ily módon megkoppaszthassák. Számos ily esetet lehet okmányilag bebizonyítani. Álljon itt egy olyan, melyben a jezsuiták húzták a rövidebbet.

Egy Milano közelében lakó igen gazdag kovács fiát a jezsuiták közt akarta látni, s a milanoi kollégium rektorának kétezer aranyat ígért, ha fiát felveszi. A fiú erős, egészséges kamasz volt, de szellemi irányánál fogva épen nem látszott a szerzet céljaira használhatónak. De azért a rektor befogadta. Eleinte jól ment a dolog, de mitán a jezsuiták mindinkább meggyőződtek róla, hogy a fiúnak hasznát nem vehetik, igyekeztek tőle szabadulni, de úgy, hogy a 2000 aranyat megtarthassák. Szekirozták s boszantották tehát a fiút, azon reményben, hogy végre maga megszökik, mely esetben persze őket felelősség nem terhelné. A fiú azonban hagyott fát vágni a hátán, míg végre a jezsuiták elkergették, kijelentvén hogy nem vehetik hasznát.

Az apa erre a rektorhoz ment pénzt visszakérni, de ez azt felelte neki, hogy a 2000 arany „ajándék” volt s az ilyet nem szokás visszaadni. A törvényszék ugyanezt felelte panaszára. Ekkor egy ötlete támadt. Jezsuita ruhát csináltatott fiának s e ruhában kellett neki a műhelyben dolgoznia, útszálon lovát patkolnia s általában minden kovácsmunkát végeznie. A nép tolult bámulni őt, s a szekeresek messze földről odajöttek lovaikat a jezsuita által patkoltatni. E mulatságközben természetesen zárporként hullott a

gúny és szitok a szerzet fejére, s a jezsuiták a törvényszéktől kérték, vessen véget szerzetők prostituálásának. A törvényszék azonban kimondta, hogy a fiúnak joga van a csuhát viselni, mert tényleg felvétetett az újoncok közé, s mert jogilag az egyházi rendből ki nem csapható, miután nem követett el oly vétséget, mely elűzését indokolná. A jezsuiták tehát kénytelenek voltak vagy visszafogadni a kamaszt a zárdába, vagy a 2000 aranyat visszaadni. Végre az utóbbira szánták el magokat s még kérniök kellett a haragos kovácsot, hogy vessen véget a komédiának.

A pénz-zsarolásnak egy további szokásos módja volt egyes kollégiumok vagy semináriumok számára nagyobb kölcsönöket venni fel a szerzetet pártoló emberektől, soha vissza nem fizetés fejében. Adóslevelet adtak ugyan az ily kölcsönről, de a fizetést lehetőleg halasztották, s ha a kölcsönző beteg talált lenni, — s ők tudtak gondoskodni róla, hogy az legyen, — a pokol gyötrelmeivel annyira kapacitálták, hogy végre visszaadta kötelezvényöket. Megtörtént, hogy irás nélkül vettek fel kölcsönt, aztán eltagadták; azon páter ki azt felvette, más provinciába küldetett, a többiek pedig mitsem tudtak felőle. Csak néhány bebizonyított esetet idézünk.

Vinét kisasszony halálos ágyán jókora összeget ajándékozott szobaleányának aranypénzben. A jezsuita gyóntató, ki e ténynél jelen volt, rögtön ajánlkozott a leánynak, hogy pénzét jó kamatra elhelyezi s a régi aranyakat, melyek közte vannak, előnyösen felváltja. A leány átadta neki pénzét, de irást a szent férfiútól nem mert kérni; midőn azonban rövid idő múlva férjhez

készült menni, elment hozzá pénzéért. A jezsuita azt felelte neki, hogy az arany amit kapott nem arany, csak értéktelen réz volt, a többit azonban, ezer franc erejéig, bármikor megkaphatja. Alice elámult, mert úrnője azt mondta neki, hogy a kapott összeg 20,000 frankot meghalad; de segíteni nem lehetett rajta, mert bizonyíték nem volt kezében, s a jezsuita így 19,000 frankot lopott a szobaleánytól.

Justidards Marianne asszony 1738-ban 300,000 frtnyi örökséget vett fel Németországban, pénzben s drágakövekben, és Brüsszelbe ment, azt készpénzre felváltani. Jansens Lutger jezsuita, az asszony gyóntatója, felajánlá segélyét az operációra, s egyszersmind tanácslá neki, hogy időközben nagyobb biztosság kedvéért tegye le kincsét a jezsuiták kollégiájában, mi meg is történt. Másnap a nő férje Rombault de Viane, Brüsszelbe jött, de ez már gyanakvóbb volt, s megtudván, hogy neje tanuk jelen nem létében adta át a kincset a jezsuitának, meghagyta neki, hogy hallgasson megérkezéséről s ügyvédhez fordult tanácsért. Ezzel abban egyezett meg, hogy a nő tettesse magát betegnek és küldjön gyóntatójáért, s beszéljen vele előbb lelki üdvéről, aztán az átadott drágaságokról, két jegyző pedig négy tanúval együtt elrejtve jegyezze fel beszélgetéseket, miáltal legalább az írott nyugtatóvány hiánya némileg pótolhatnák.

A terv végrehajtatott. Az asszony először kérdé a jezsuitától, nincs-e még kedvező alkalom a kincs beváltására. Nincs még, felelé a barát azon hitben, hogy az asszony nemsokára elköltözik az árnyékvilágból. Erre a

nő mondá neki, hogy férje azt írta neki, hogy az egész pénzt és drágaköveket tegye le Dormael nagykereskedőnél. A jezsuita ezek hallatára nagy haragba jött, kijelenté, hogy a kincset semmikép nem fogja Dormaelnak átadni, hallgatást parancsolt a nőnek, s megigérte, hogy ha szól, a kincs átvételét kereken el fogja tagadni; s ezzel elment.

Viane másnap vissza követelte páter Jansenstől a kincset. Ez tagadta hogy valamit átvett s Lüttich minden jezsuitája melléje állott. Erre Viane felkutatta a kocsist, ki a kincset a zárdába szállította, s ez esküvel bizonyítá annak átvitelét. A jezsuiták azonban rábirták a kocsist vallomása visszavonására, a két jegyzőre s négy tanúra ráfogták, hogy Viane által meg vannak vesztegetve, s azonkívül 60 tanút állítottak ki magok mellett s röpiratok terjesztése által elhitették a köznéppel, hogy az egész dolog egy Viane és neje által az ő megrontásukra kigondolt gonosz komédia. A dolog már a jezsuiták részére hajlott s a törvényszék már javukra itélni készült, midőn 1743-ban a jezsuiták 60 tanuja közül 50, lelkiismeretével nem bírva bevallá, hogy pénzért hamisan vallott a jezsuiták javára; mire a többi tizből is sikerült az igazságot kivenni. A pörnek ezzel vége lett volna, Viane javára, de a jezsuiták a világi jezsuitákból álló főtörvényszéknél kivítették annak megújítását. Pénzzel és asszonyokkal dolgozták meg a bírakat. Vianeék nem bírtak velők versenyezni és 1745-ben a főtörvényszék a jezsuiták javára dönté el a pert, s ítélete Vianeet csak azért mentette fel a börtön alól, mert már

ítélethozatal előtt elég soká volt becsukva. Ettől fogva Brabantban közmondássá lett, hogy a jezsuitákra pénzt bízni annyi, mint azt a tengerbe dobni.

Marseilleben a 17. század második felében egy Guy Ambrus nevű pástétomsütő élt. Özvegy volt, idősebb leányát nőül adta Jourdan Jánoshoz, a fiatalabbikat hozzájuk adta ellátásba, s maga a francia nyugotindiai szigetekre ment kereskedni. Ütközben azonban meggondolva magát, Braziliába ment aranyat és drágaköveket keresni és 40 év alatt roppant kincset halmozott össze. Ekkor 1701-ben, 87 éves korában hajóra ült, hogy haza jöjjön, magával hozva nyole millió frank értéket meghaladó kincseit. Brestbe érkezve egy Guimar nevű vendéglőshöz szállt s az ottani jezsuita kollégium rektorának megizente, hogy leveleket kell neki átadnia amerikai szerzetes társai részéről, azonkívül, rosszul érezvén magát egy pátert kívánt lelki vigasztalóul. A rektor az amerikai cimboráktól kapott levélből megtudván, hogy egy Kró-zussal van dolga, rögtön összegyűjté jezsuitáit s tanácsot kért tőlök, miként lehetne az őreget legkönnyebben kifosztani.

A közbizalom Chauvel pátert küldte Guyhez gyóntatónak, egy jámbor és becsületes kinézésű, de ravasz és raffinirozott jezsuitát, ki Guy bizalmát néhány óra alatt teljesen meg tudta nyerni. A páter szörnyű mód gondoskodott a betegről, maga adta be neki az orvosságot s nem nyugodott, míg az egy elszigetelten fekvő szobába nem költözött a vendéglő hátsó részében, hogy lehetőleg elzárja a másokkal

való érintkezéstől. A barát mind jobban behizelegte magát Guy bizalmába. Vagy egy hét múlva ez igen rosszul érezvén magát, jegyzőt kívánt hozatni, hogy végrendeletet készítsen, nem titkolván el a jezsuita előtt, hogy a bresti kollégiumnak is fog hagyni valamit, de örököséivé leányait szándékozik tenni. Chauvel belátta, hogy ha ellene szólna, csak gyanúját keltené fel, s megigérte neki, hogy jegyzőért megy; ehelyett azonban kollégiumába sietett társaival tanácskozni. A jezsuiták a kollégium kertészét, ki egykor egy jegyzőnél írnokoskodott, felöltöztették jegyzőnek, jól betanították, hogy mit tegyen, négy jezsuita pedig polgárnak öltözött fel, hogy tanúként szerepeljen. Ez öt cimborát Chauvel elvitte Guyhez, az áljegyző kiállította a végrendeletet, s miután a hamis tanúk aláírták, zsebredugta, hogy, mint mondá a városházára vigye.

De ezzel a dolog még csak félig volt megnyerve. Chauvel rábeszélte az öregot, költözzék át a jezsuitakollégiumba, hol jobban fogják ápolni, mint a lármás vendéglőben. Midőn pedig a beteg a kollégiumban volt, a jezsuiták oly alaposan hozzáláttak gyógyításához, hogy néhány nap múlva szerencsésen belehalt.

A lelkész, az idegennek halálát megtudván, hulláját hagyatékával együtt kikövetelte, a jezsuiták azonban azt felelték, hogy hagyatéka alig fedezi a temetési költségeket, ők azonban készek öt magok eltemetni. A lelkész, Roignant erre panaszra ment a hatósághoz, mire a jezsuiták a hullát kitették kapujuk elé. A lelkész eltemettette, de a temetés költségeit a

jezsuiták nem térítették meg, mert „nincs miből,” — és senki sem tudakozódott többé az öreg Guy után.

De hogy-hogy nem, híre ment a városban, hogy az idegen roppant kincset hagyott hátra. A rákövetkező években a jezsuiták nagy földbirtokokat vettek, sok pénzt adtak ki nagy kamatra, temérdek drágakövet adtak el a szomszéd városok és Páris ékszerészeinek, — s Guy kincseinek híre végre Marseillebe is eljutott, hol Guy unokája Jourdan Franciska élt férjével Beranger Esprittel. Ez Brestbe utazott s egy ügyes ügyvéd segélyével összegyűjtötte a szükséges adatokat, s azok alapján 1715-ben a jezsuiták ellen pört indított. E nagy botránypör egész Európában feltűnést okozott. A jezsuiták ez alkalommal is kifejtették ismeretes ügyességöket a bírák megvesztegetésében, veszedelmes tanúk eltüntetésében, s két év múlva Beranger elutasított; s nem lévén pénze a per folytatására, örült hogy bőrét épen hazavihette Marseillebe.

De ezzel a dolognak nem volt még vége. D'Argeaussau kancellár a bretagnei parlament elé hozatta az ügyet. A parlament vizsgáló bírót küldött Brestbe, de a jezsuiták az udvarnál kivitték, hogy egy királyi dekrétum 1719-ben a parlament e végzését megsemmisíté. A per így ismét elnyomatott.

Eközben Beranger ismét pénzhez jutván, 1723-ban a bretagnei parlamenthez fordult. A jezsuiták az udvar segélyével kivitték, hogy a guimperi törvényszék bizas-sék meg a pör revideálásával, mely tisztán a jezsuiták kreaturáiból állott, és sietett is úgy itélni, amint ezek kívánták s a jezsuiták most már teljesnek tartották dia-

dalukat. De ekkor egyszerre megfordult a dolog. Az időközben elaggott pater Chauvelben ugyanis 1735-ben egyszerre feltámadt az évtizedeken át elnyomott lelkiismeret, papírra tette bűnei vallomását s azt egy világi barátjának adta át, azon feltétel alatt, hogy csak halála után bontsa fel. Chauvel csakhamar meghalván, barátja a csomagot D'Estrée marsallnak, ez pedig magának a királynak adta át, ki megbotránkozva szeretett jezsuitáinak gazságán, meghagyta a bresti kollégiumnak, hogy Guy örököseinek vagy természetben adják át az elrablott dolgokat, vagy nyolc millió francot fizessenek. De XV. Lajos igazságosságának szalmatüze csakhamar kialudt, és sok huzavona után a jezsuiták oda vitték, hogy Guy örököseinek 8 millió helyett fél millióval be kellett érniök, — a nyolcadfél millió Krisztus katonáinak tolvajtarisznyájában maradván.

XXX. Fejezet.

(A jezsuiták tanrendszere.)

A jezsuiták mesteri ravaszságának legnevezetesebb bizonyítéka azon óriási tévedés, melyben a világot századokon át tanrendszerők állítólagos jelessége felett tartani bírták. Mert úgy, mint az erényben, itt is a külszín megőrzése volt egyetlen céljuk. Egy jezsuita tanítvány agyveleje olyan mint egy olasz salátástál, van benne mindenből valami, de tarkán, zavarosan összevissza hányva, és ami földolog, teljesen megemésztetlenül. Tanrendszerők alfája és omegája a latin nyelv, mely legalkalmasabb a tudomány külszínét megtartani s a tanítvány szellemi ürességét eltakarni. És a reformáció utáni századokban szörnyű tudósnak tartották, aki jól tudott deákul fecsegni, fecsegett legyen bár a jezsuiták latinságán, mely egy fokon állt a konyhalatinsággal. Rákóczy Ferencnek 1706-ban a jezsuiták tanrendszéről mondott ítéletét nemcsak minden gondolkodó elfogulatlan ember véleménye, hanem maga a jezsuita Mariána is igazolja. Ez ugyanis a Jézus-társaság gyarlóságairól írt munkájában, melynek kézírata tőle

ellopatván, akarata ellen kerülthalála után nyilvánosságra, tanrendszerök silányságát maga bevallja. Amint Pombal 1759-ben nyilatkozott e tárgy felett, úgy ismerték már a 17. század elején a lengyelek a jezsuita tanítást. Még a latin nyelv ismeretét is tönkre tették, midőn tanítványaikat 8—10 évig pusztá nyelvtani szabályok bemagolásával gyötörték, de a nyelv szellemével meg nem ismertették.

Ha már így bántak el tanrendszerök főtárgyával, elképzelhetjük, mit csináltak a mellékesekkel. Még valószínű tanításuk is igen rossz volt, s páter Canisius katekizmusának bemagolásában állt. A 18. század kezdetéig az anyanyelv minden jezsuita intézetből ki volt zárva.

Valódi gondot fordítottak azonban a dialektikára és sofistikára, mely célból úgynevezett kétféle concertatiók tartattak az iskolákban. Ezekben vagy különböző osztályok növendékei estek szavakkal egymás hájába, vagy egy osztályéi egymással versengtek az első helyekért. A jezsuita iskolák egy alapos ismerője a 17. század elején beszéli, hogy a jezsuiták, hogy tanítványaikból ügyes vitatkozókat és rabulistákat faragjanak, azokat, még a legfiatalabbakat is, az ily concertatiók alkalmával, mint kakasviadalban a kakasokat szokás, addig ingerelték ellenfeleik ellen, míg végre csak erővel lehetett meggátolni, nehogy egymás szemét kikaparják.

Tanrendszeröknek egyik előnye az volt, hogy a gazdag tanítványok szüleit jó sokáig szivattyúzhatták, mert ingyen tanítottak ugyan, de jaj volt azon tanít-

ványnak, kinek hozzátartozói állásukhoz mért. gazdag ajándékokkal nem járultak a rektor professor elé. E hosszú tanidő másik előnye az volt, hogy a gazdag örököket könnyebben lehetett a szerzetbe lépésre megdolgozni, s általában a tanítványokat, használhatóságok szempontjából megismerni.

Gépies tanrendszerök főelőnye abban rejlett, hogy tanítványaikat leszoktatták az önálló gondolkozásról, a lényeg és szellem helyett megtanították csak a formára ügyelni; s beléjük öntötték azon hajlékonyságot és jellemtelenséget, mely egyedül teszi képpé az embert a rabszolgaságra. A legtüzesebb, legnemesebb, kedélyű ifjút 8—9 évi jezsuita nevelés úgy eltompítja, hogy tanára csinálhat belőle mindent amit akar, csak — embert nem. Mert egyetlen céljuk volt tanítványaikat kiszakítani az emberi társadalomból, hogy a Jézus-társasághoz láncolhassák, közönyössé tenni őket minden embertársaik iránti kötelesség iránt s lelkesedést oltani beléjük a jezuítismus céljai iránt. Innen ered azon nagy befolyás, melyet a jezsuiták mindazokra gyakoroltak, kik valaha iskoláikba jártak.

Igaza volt a becsületes servita Sarpinak, midőn állítja, hogy a jezsuiták iskoláiból soha jó fiúk, s jó honpolgárok ki nem kerültek, mert első céljuk tanítványaikban a szülők s a haza iránti szeretetet elnyomni, hogy egész lelkökkel csak a Jézustársaságon csüggjenek; s e tekintetben csakugyan nincs párjuk a világon.

Céljuk: tanítványaikat a benső nevelés rovására annak csak üres mázával vonni be, nemcsak abból tűnik

ki, amire rosszul, hanem abból is, amire jól tanították őket. Főgondot fordítottak a kellemes és ügyes modorra, magatartásra és helyes kiejtésre. A szerzet iskolai szabályai e tekintetben a nevetségig részletesek, elrendelik például, hogy a fiatalok fejüket mérsékelten előre-hajtsák, ajkaikat se össze ne szorítsák, se alsó ajkukat le ne lóggassák stbeff. Nagy gondot fordítottak a szépíráásra, s mindenekfelett a táncra és színészetre, mely ügyességek legjobban hatnak a tömegre.

A színielőadások mindig elsőrangú szerepet játszottak a jezsuita tanrendszerben. Századokon át minden ünnepélyes alkalommal latin színjátékokkal sőt táncproductiókkal is traktálták az ingyenes közönséget. Kezdetben szentek legendáiból gyártott szomorú történeteket adattak elő tanítványaikkal, de csakhamar bohózatokat, vígjátékokat sőt operákat is adattak velők; s morál tekintetében igen türelmesek voltak e téren is. Nem egyszer pápákat hoztak színpadra, s a legfrivolabb táncokkal delektálták nézőiket. Az előkészületek e színi előadásokra gyakran az iskolai év felét igénybe vették, ami a fiúknak kétségkívül kellemesebbé tette a kollégiumi tartózkodást, mint ha komoly tanulmányokon kellett volna fejüket törniök.

Ily tanrendszer mellett a valódi tudás nem virágozhatott, és valóban, a Jézus-társaság akkor csalta meg legerősebben az emberiséget, midőn elhitette vele, hogy tanrendszere a legjobb. Hogy ez mily nagy hazugság, bizonyítja maga Mariána, mondván: „Nincs szerzet, melybe annyi tehetséges fő lépne, s melyben több idő

volna a tanulásra, mint ez. Mégis csak igen kevés tagjaiból lesznek jóra való tudósok. Nincsenek kitűnő prédikátorai, nincsenek igazán nagy theologusai, nincsenek humanistái; mert aki dolgozik, nem kap jutalmat, s aki a humaniorákat érti, azt plane megvetik. Hogy Spanyolországban oly mély barbarismus uralkodik, azt leginkább a Jézus-társaság tanrendszerének köszönhetjük; ha az emberek csak sejténék, mily nagy kárt okoz ez, minket jezsuitákat kétségkívül külön törvény által kikergetnének az iskolákból.

A jezsuiták tudományos kiképeztetését már lakhelyök és hatáskörük gyakori változtatása is nagyban megnehezítette. Minden jezsuita évenként, néha gyakrabban, obedienciát kap, melyben működési köre és helye az évre kijelöltetik, mert az előljárók pusztán kényök szerint rendelkeznek a tagokkal. Nem egyszer megtörténik, hogy a fizika tanára máról holnapra más kollégiumba küldetik a görög nyelvet tanítani, honnan harmadikba vándorol a mathezist előadni, s mielőtt ebbe még maga beletanulna, elküldik prédikátornak, prokurátornak vagy rektornak. E rendszer főcélja meggátolni azt, hogy a jezsuita valamely helyen otthon ne érezze magát, hogy helyhez, emberekhez ne szokjék és azokat meg ne szeresse. És ez csakugyan sikerült is, a jezsuita nem szeret senkit, csak szerzetét, melynek nevében és javára szabadon vétkezhetik.

Ennek dacára tagadhatlan, hogy a Jézus-társaság mutathat fel egyes kitűnő tudósokat, — pl. Marianát — de arányban a szerzet tagjainak számához, igen keveset;

s ez csak azt bizonyítja, hogy vannak szellemek, melyeknek még a jezsuita tanrendszer sem képes szárnyát szegni.

De lett volna bármily kitűnő e tanrendszer tudományos tekintetben, nem lett volna képes a jezsuita iskolai fegyelem ártalmas voltát ellensúlyozni. Ennek egyenes célja ugyanis az ifjúság lelkében minden erkölcsi érzést előlni, mert ép erkölcsi érzés mindig bizonyos önállással jár. E célra a lelket elmérgező kasuistikus moráljokkal karöltve járt büntetési rendszerök, mely a külszín megóvása végett apró kihágásokat aránytalan szigorral büntet, nagyokat büntetlenül hagy, sőt eltakar, „nehogy a jó hírnév általok szenvedjen.“ Deprimáló hatással kellett az ifjúságra azon különbségnek is lennie, mely verés dolgában szegények és gazdagok közt iskoláikban uralkodott; melynélfogva, ha a gazdag tanítványok vétettek valamit, elrettentő például látniok kellett, hogy kapták a — szegények a korbácsot.

Ily iskolai fegyelem mellett a modor és magaviselet, melyre ez iskolákban főgond fordított, szintén nem terjedhetett tovább a külső máznál; s a legkülönbözőbb helyeken és időkben hangos panaszok emelkedtek a jezsuiták tanítványainak erkölcsi elvadulása s betyárkodásai felett. A tanítványok nyílt fellázadása a tanárok ellen, éjjeli közcsendháborítások s a kicsapongás minden neme napirenden volt ez iskolákban. Bajorországban oly végletekre fajult a jezsuiták tanítványainak fegyelmezetlensége, hogy a

17. században maga a kormány volt kénytelen ellene fellépni, és csak koronként tartott általános mustrálásokkal tudott a bajon úgy ahogy segíteni. A jezsuiták nem is neveltek mást, mint eszökkal visszaélő szemfényvesztőket vagy üresfejű, garázda, de bigott utcataposókat.

XXXI. Fejezet.

(A jansenista vita. — A jezsuiták erkölcstana lelepleztetik. — XIV. Lajos. — A svéd Krisztina. — V. János Portugalban.)

A jezsuiták Franciaországban új vizsályt támasztottak az egyház kebelében. Említettük fentebb, hogy a löweni egyetem, melynek tanszékei jobbára dominikánusokkal valának betöltve, a kegyelem feletti vitában határozottan a jezsuiták ellen fordult. Ez egyetemen tanult Jansen is, ott lett utóbb tanárrá s hat éven át a szabad akarat és isteni kegyelem tárgyában a legszigorúbb augustinus tanokat hirdette, s már ez időben is vizsályba keveredett a jezsuitákkal. Jansen 1636-ban yperni püspök lett, s mint ilyen fejezte be „Augustinus“ című munkáját, melyben a kegyelmi tan egész rendszerét kifejtette. Jansen Ágoston tanát állította egyedül orthodoxnak, s az emberi természet és szabad akarat teljes romlottságát, és az isteni predestináció tanát hirdette. A jezsuiták kivittek, hogy VIII. Orbán e munkát még megjelenése előtt, egy külön bullában, mint eretneket elátkozta.

Ennek dacára a könyv megjelent s ismét, szintén olvasatlanul elátkoztatott. A jezsuiták egy egész könyvtárt írtak ellene, de a löweni egyetem pártját fogta s megtagadta a pápai átokbulla kihirdetését, hivatkozva a Németalföldön fennálló tetszvényi jogra. Franciaországban azonban Richelieut, ki Jansennek személyes ellensége volt, rávették a jezsuiták, hogy munkáját betiltsa, sőt díjakat tűzön ki cáfolatára. Erre X. Ince, szintén olvasatlanul, a munkát harmadszor vetette pápai átok alá. VII. Sándor ugyanezt cselekedte. Jansen elátkozását Franciaországban mindenkinek, ki bármily minőségben az egyházhoz tartozott, alá kellett írnia, s aki nem tette, a kormány által üldözöbévétetett.

A jansenisták, nem boldogulván a jezsuitákkal a dogmatika mezején, az erkölcsstan terén kísértettek támadást. Ekkor állítá pelengérre Arnould a jezsuiták erkölcsstanát „Morale pratique des Jésuites” című híres munkájában, (1643), ekkor jelent meg Pascal világhírű, 60 kiadást ért könyve: „Lettres provinciales”, mely a jezsuiták alávaló erkölcsstanát geniális satyrával állítá a világ elé. Ezeket követte a költő Perrault munkája „Morale des Jésuites”, s a jezsuiták, kik eddig több kevesebb sikerrel megőrizték a szentség külszínét, komoly veszélynek látták kitéve magokat.

Válaszul, ahol tehették, elégettették az ellenök írt könyveket, és P i r o t jezsuita védelmi iratában kimondta: „Való igaz, hogy a jezsuiták erkölcsstanukban ily tételeket állítottak fel, de igaz az is, hogy

volt rá okuk!“ Az ily védelem azonban kielégítő nem lehetvén, igyekeztek a közönség figyelmét a dogmatika terére vonni s e célra ismét elővették a pápa csalhatatlanságának kérdését, mely felett temérdek tinta omlott, míg végre IX. Kelemen közbenjárására egy a francia püspökökkel kötött szerződés által kiegyenlítettett, — hogy csakhamar újra kezdődjék.

Quesnel lefordította az új testamentomot s azt erkölcsi elmélkedések kíséretében adta ki, melyeknek célja volt a jansenista elveket terjeszteni. XIV. Lajos a jezsuiták kedvéért elrendelte a könyv betiltását s szerzője száműzetését, XI. Kelemen pedig sietett annak 101 tételét elátkozni. A francia papság, élén a párisi érsekkel, Quesnel védelmére szállt s francia nemzeti zsinatot követelt az egyházi béke helyreállítására. A király ki igyekezett a viszályt egyenlíteni, de a jezsuiták megdolgozták a pápát, mi alatt XIV. Lajost gyóntatója Le Tellier jezsuita nyergelte meg, s a pápa átokkal fenyegette a francia papságot, ha meg nem hajlik, s 1719-ben csakugyan excommunicálta is mindazokat, kik átokbullájának alá nem vetik magokat. Egy csomó párisi doktor erre behúzta a farkát, de a párisi parlament a pápai brevét visszautasította. Melléje állt a Sorbonne is, mi alatt a rheimsi és nantesi theologiai fakultások bebizonyították, hogy maga a pápai bulla eretnekségeket foglal magában. Végre XV. Lajos kiskorúsága alatt a kormány önkénye 1720-ban kimondta a bulla elfogadását Franciaországra nézve, az opponáló papokat pe-

dig börtönre vettette, amiért az állam s a gallikán egyház függetlenségét megvédeni igyekeztek.

De térjünk vissza azon korra, melyben a dogmatikus viszály keletkezett.

XIII. Lajos alatt Franciaország sorsát Richelieu intézte, ki a jezsuiták által kapta a bibornoki kalapot s páter Józsefnek befolyása alatt állt, kit emlékirataiban „egyetlen vigaszának, egyetlen bizalmas emberének, egyetlen segítőjének“ nevez. József nagyeszű s tudományú ember volt s utóbb kapucinussá lett, hogy ez álruhában annál gyanútlanabbul mozdíthassa elő a Jézus-társaság érdekeit.

Richelieu terve kifelé a spanyol osztrák hatalom megtörése, belül a királyi hatalom megszilárdítása volt. Ennek érdekében egyrészt, a jezsuiták sugalmazására másrészt, indította meg a hugenották elleni hadjáratát, mely La Rochelle bevételével e felekezeti politikai hatalmát tönkre is tette.

Richelieuunél inkább állt utódja, Mazarin bibornok a jezsuiták befolyása alatt. De mindkét férfi sokkal jobb hazafi s nagyobb államférfi volt, semhogy teljesen megadja magát a jezsuitáknak, s így ezek csak XIV. Lajos élete második felében jutottak teljes uralomra. A király gyóntatója, La Chaise és maitresseinek befolyása alatt milliókat költött lelkek vásárlására, 6 livret fizettetvén fejenként a római hitre térőknek, s egymást követő rendeletekkel a békés vallási üldözés és kényszer minden eszközét mozgásba tette. Ez nem használván, a jezsuiták tanácsára megkezdődtek a hirhedett dragonnadeok. Tűzzel és vassal kényszerített-

tek a hugenották a megtérésre, vagy könyörtelenül kiírtattak. Midőn az ország legszebb tartományai isten dicsőségére busásan megtizedelve valának, a nantesi ediktum, mely a protestánsok vallásszabadságát biztosítja, visszavétetett. Franciaország több százezer fiát néhány év alatt elvesztette.

Mialatt a jezsuiták Franciaországban vérrel és vassal, azalatt Svédországban ármánnyal remekeltek. Gusztáv Adolf leánya, Krisztina királyné eszes, férfias hajlamú, szigorú erkölcsű protestáns volt. A jezsuiták elhatározták megkísérteni megtérítését, hogy a nagy Gusztáv Adolf leányát a pápaság diadalszekerébe foghassák. De amíg Krisztina hitte a protestáns vallást, nem volt kilátás, hogy meg lehessen tántorítani. A jezsuiták tehát atheista tudósokat küldtek a királyné udvarába, kiknek társaságában Krisztina csakhamar ép oly vallástalanná lett, mintha Voltaire tanítványa lett volna. Lelke ekkép előkészítettén a pápai tanokra, a jezsuiták vig életet ígértek neki, s biztosították, hogy a kath. egyház kebelében kényelmesebben lehet vétkezni, mint a szigorú protestantismusban. Krisztina ez iránt biztosítva lévén, egy szép napon megszökött hazájából, katholikussá lett, s pompás amazon-ruhába öltözve diadalmenetben vonult Rómába, s itt élt évdíjon, mint élő tropheuma a pápaságnak — kicsapongó életével botránkoztatva a világot.

Portugalban ezalatt a viszonyok új s a jezsuitákra nézve kedvezőtlen fordulatot vettek. V. János felvilágosodott ember volt és több tudományos inté-

zetet alapított, melyeknek tevékenysége kezdett világot gyújtani az ország szellemi éjjelében. Az egyik új akadémia egy munkát adott ki, mely a jezsuitákat tanrendszerökben támadta meg, s oly alaposan bebizonyította iskoláik ferde irányát s veszedelmes hatását, hogy az egész közvélemény csakhamar ellenök fordult, mialatt a király új iskolákat kezdett nyittatni, s azok vezetését Neri Fülöp congregációjára bízta. A jezsuiták szokott eszközeikhez, a rágalomhoz, ármányhoz, névtelen pamflettek terjesztéséhez folyamodtak s minden nem hozzájuk tartozó iskolát eretnekséggel vádoltak.

Eközben egymást érte a panasz úgy az anyaországból, mint a gyarmatokból, a jezsuiták türhetetlen zsarnoksága felett. Brazília és Maraton portugál provinciákban ép úgy gazdálkodtak, mint Paraguayban. A térítés monopoliumából roppant kincset gyűjtöttek pénzben, melynek segélyével tervök volt a két tartományt elszakítani Portugáltól és Paraguay mintájára saját birodalmukká tenni. Övék volt e tartományokban a kereskedelem túlnyomó része s pápai bullák és portugál törvények ellenére, jövedelmes kereskedést űztek indián rabszolgákkal, minek folytán XIV. Benedek egy 1741-ben kelt bullában újra és szigorúan megtiltott nekik minden kereskedést, és átok terhe alatt az indián rabszolgákkal ütött embervásárt.

V. János egy püspököt bizott meg a pápai rendelet végrehajtásával, de hiába. A püspök nem bírt velök s a királyhoz folyamodott segélyért, — midőn egyszerre V. János beteg lett, s a királyi ház hől-

gyei segélyével a jezsuiták kivitték, hogy egy rendelet megtiltá a királyt, egészségi szempontból, államügyekkel molestálni. Ily módon a jezsuiták elleni eljárás megakadt s ők tovább folytatták Dél-Amerikában gazdálkodásukat, míg a királylyal az udvari jezsuiták elhitették, hogy rendeletei a tengeren túl pontosan végrehajtottak. És miután János az apoplexia ezen rohamából egészen 1750-ben bekövetkezett haláláig teljesen ki nem gyógyult, a jezsuiták e nyolc év alatt korlátlan szabadsággal zsarolták Amerikában a népet s az államot.

De vessünk egy mélyebb pillantást a portugall jezsuiták történetébe.

XXXII. Fejezet.

(A spanyol disciplina a portugál udvarnál. — A jezsuiták Alfonsot megfosztják trónjától. — Mindenhatóságuk Portugalban.)

IV. János halála után (1656) kiskorú fia, Alfonso gyámjává s az ország kormányzójává a király özvegye, Donna Luiza lett; de hatalma csak néhány hónapra szólt, melynek elteltével Alfonso a törvényes korba volt lépendő. Péter Fernandez befolyása, melylyel már IV. Jánosra bírt, még nagyobb lett a királynéra, ő uralkodott az államtanácsban, s akarata törvény volt. Franco jezsuita nyíltan írja Fernandezről: „A Jézus-társaságnak ő nagy védője volt, s ámbár szakadatlanul az uralkodók által a legfontosabb dolgokra használtatott, mégis mindenben a szerzet érdekét előmozdítani törekedett.”

Meghalván a királyné gyóntatója, Fernandez sietett egy kollégáját juttatni e hivatalba s evégre Nunez Jánost, egy fanatikus rajongót választotta ki, ki igen alkalmas volt arra, hogy a királynét az udvari személyzettel együtt mystikus vallási gyakorlatok segítségével a kormányzástól elvonja. Nunez életbe léptette s rendszeren

kezelte az udvarban a spanyol disciplinát. A királyné, udvari hölgyeivel, egy külön e célra elkészített teremben naponként összejövotelt tartott. Nunez ilyenkor félmeztelenül térdelt a terem közepén, látszólagos önkívületben imákat mormogva, s ezalatt buja tekintetét a körülötte levő udvari hölgyeken jártatva, kik félmeztelenül kört képeztek körülé és gyöngéden vesszőztették magokat. E kicsapongásokat akkor a „lissaboni noviciátus“ néven ismerte a világ. Az udvar példáját siettek mások is követni s ez aljas mulatságok, a jezsuiták vezetése alatt és gyönyörűségére, majdnem minden ház családi életét beszennyezték.

Franco, mint Nunez mindenhatóságának bizonyítványát felhozza, hogy különféle legelőkelőbb nők elhagyták az udvart, hogy szigorú szerzetek zárdáiba lépjenek. A rokonoknak természetesen gyakran nem volt ínyökre, hogy legszebb női tagjai a családnak magokat ily módon a csuháknak adják oda áldozatul, de Nunez ki tudta játszani az apák haragját s áldozatait megszöktette, az apákat s anyákat pedig a királyi kegyelem elvesztése s más büntetésekkel fenyegetvén, elnémította.

E trágár jámborság gyors mételyként harapódzott el az udvarban, és senki sem mert a királyné előtt szót emelni ellene. Az udvar tele volt képmutatókkal, mert senki kegyelmet nem kaphatott, vagy üldözéstől mentt nem lehetett, ha a jezsuiták kegyét nem bírta.

Azonban gyorsan közeledett Alfonz trónralép-
tének ideje, kinek nem nagy kedve telt a jezsuitákban. Élénk fiú volt, s a jezsuiták most e tulajdonát igyekeztek felhasználni. Kivitték, hogy Alfonz nem kapott tanítást

s gyakran órák hosszat, felügyelet nélkül barangolt az utcákon, miközben nem egyszer legalsórendűbb társaságokban látták. Ilyenkor tettetett részvétellel kétségbeestek, panaszolva, mily baj volna, ha ily elvadult ifjúra bízhatnék a kormány, minélfogva jobb volna a királyné kormányzóságát meghosszabbítani, sőt talán Alfonz helyett öcscsét Pedrot ültetni a trónra, ki jobban simult a jezsuitákhoz. És Luiza csakugyan kormányzó maradt még Alfonz nagykorúsága után is; és a jezsuiták terve tán sikerült volna is, ha a király mellett nem áll kegyence, Conti és gr. Castello kamarás, kik ép oly ravaszok és uralomvágók voltak, mint a jezsuiták.

Alfonz nem csinált belőle titkot, hogy nem szenvedheti a jezsuitákat, sőt gyóntatóul egy bencés barátot választott magának, miért a jezsuiták minden módon izgattak ellene, rágalmazták, szidták, s rovására öcscsét Pedrot dicsőítették; s oly merészségre vetemedtek, hogy mint valami nyilvános gonosztevőért, az ország minden templomában nyilvános ajtatosságot rendeztek — „a király javulásáért.”

Ez ugyan nem használt, de a jezsuiták annál merészebbekké lettek, s most arra törekedtek, hogy a király örültnék, s így kormányképtelennek nyilváníttassék. Megvesztegetett orvosok által véleményt készíttettek, mely őt butának bizonyítja, s csupa hazugságon alapult. Egyszersmind Luiza királynét igyekeztek megnyergelni. S Luizával könnyen el lehetett bánni, főkép mert saját érdeke is Alfonz uralkodása ellen szólt. Pedro Vieira jezsuita és államtitkár nemsokára jelentette is a ható-

ságoknak, hogy a királyné szándéka letenni a kormányt, s azt a király köztudomású képtelensége miatt ifjabbik fiára, Pedrora bízni.

A ravasz Conti már rég átlátott a jezsuiták tervein s nem egy ármányukat semmisíté meg; miután azonban csellel mindeddig nem sikerült őt a király mellől eltávolítaniok, elhatározták erőszakot próbálni. Pereira Alvarez jezsuita tanácsára a nemesség s főpapság Lissabonban levő képviselői az állami hatóságokkal együtt 1662. jun. 16-án a királyi palotába meghivattak, s a kormányzó terem előszobájában összegyűlvén, felszólítottak, hogy adandó jelre lépjenek a terembe. Ugyanez órára a király a királynénak a kormányteremmel szomszédos szobájába hívatott tanácsra. Ez idő alatt kellett Conti elfogatásának végbemennie, mely Cadoval hercegre bízott. Conti ezt megtudván, a király kabinetjébe zárkózott, remélvén, hogy ott nem fogják merni bántani. Cadoval azonban az ajtót betöréssel s őt golyóval fenyegette, ha azt önkényt ki nem nyitja, mire Conti megtette s elfogatott. Midőn a merény sikerülte a királynénak tudtul adatott, ez a királyt a kormányterembe vezette, melybe ugyenekkor a szomszéd szobában levő gyülekezet is belépett.

A király még alig tért magához bámulatából e meglepő dolgok felett, midőn a jezsuita Vieira államtitkár előlépett s egy hosszú vádlevelet olvasott fel Conti ellen, végül tudósítván a királyt, hogy a bűnös már elfogatott. A király haragját lehetőleg elfojtotta, de

anyja elleni elkeseredése ezáltal nagyban fokozódott. Belátta, hogy ideje véget vetni a lealázó bánásmódnak, melyben részesítettett s elhatározá magát anyja gyámsága alól kiszabadítani s a hatalmat kezébe keríteni. Egy palota-összeesküvés és államcsíny segítségével ez néhány nap múlva sikerült is, és a királyné Alfonz kezébe letette a hatalmat.

De ezzel a belbéke nem volt helyreállítva. A jezsuiták nem adták fel a harcot. A királynéval együtt Pedro infanssal szűrték össze a levet, s őt a király megbuktatására ösztönözték. Alfonz ennek hírére vevén, megfosztá az infanst eddigi szolgálótól s másokat adott melléje, kiknek ragaszkodásában bízhatni vélt; az anyakirálynét pedig zárdába küldte, hol ez három évvel utóbb meghalt. A jezsuiták most új pártfogónét kerestek s maga gr. Castello Melhor, a király minisztere szerzett számukra egyet, persze akarata ellenére. Összeházasítá ugyanis a királyt Mária Franciska Erzsébet savoyai hercegnővel, ki utóbb legdühösebb ellenségévé lett.

Alig érkezett a királyné Lissabonba, a jezsuiták előtt ismét megnyílt az udvar s újra kezdődtek a zavarok, melyek annyi bajt okoztak az országnak. A uralomvágyó királyné mindinkább beleavatkozott az állami ügyekbe s a magáéval együtt növelte a jezsuiták befolyását is. Ezek még mindig Pedrot igyekeztek a trónra juttatni, s a királyné, kinek Pedro jobban tetszett férjénél, támogatta őket. Pedro csakhamar kedvese lett a királynének s őt ha beteg volt volt s az ágyat kellett

öriznie, rendesen meglátogatta, mi egy egyházi krónika szerint a királynét „mindig nagyon megvigasztalta.“

A királyné gyóntatója de Ville jezsuita tőle telhetőleg növelte e závarokat. A jezsuiták egyrészt a köznépet izgatták a király ellen és Pedro javára, másrészt Castellot és Susa Antoniot, a király ministereit igyekeztek megbuktatni. A királyné által támogatva sikerült is Castellot, kinek öt éves kormányzata az országot új virágzásra emelte, helyéből kirágalmazniok. Castello lemondott azon reményben, hogy ezáltal véget vet az országra nézve oly káros viszályoknak. Susa ellen a tömeget lázították fel, és 1667. okt. 1-jén Pedro infans, egy jezsuiták által fanatizált csöcselék által követve a királyi palotába nyomult s Susa eltávolítását követelte. A király, ki reggeli álmából verekedett fel, megígérte Pedronak, hogy kívánságát megfogja fontolni. Csak nagy nehezen lehetett a tömeget a palota elől szétoszlatni.

Alfonz belátta, hogy Susa egyetlen becsületes és biztos embere, s nem akart tőle megválni. Susa azonban megtudta, hogy ellenei elhatározták meggyilkoltatni s éjjel megszökött a palotából. A király erre egészen kétségbe volt esve. Egyedül állt szemben a jezsuiták ármányaival, s nejével s öcscsével, kik őt megcsalva, élete és koronája ellen azokkal összeesküdtek. Elhanyagolt nevelése folytán nem tudott magán segíteni s megfosztva tehetséges minisztereitől, kénytelen volt megadni magát. Engedett, de Pedro s

a királyné ezzel be nem érték s a jezsuitákkal együtt őt a trónról letaszítani törekedtek. Hóbortos vagy csaló barátok által jóslatokat terjesztettek a tömeg közt, melyek Alfonz közel bukását s Pedro trónralépését jövendölték meg, s a népet ez esetre előkészítették. A királynét gyóntatója, hogy a katasztrófát siettesse, rábeszélte, hagyja el férjét azon ürügy alatt, hogy a király képtelen a férji kötelességeket teljesíteni. Alfonznak volt ugyan egy természetes leánya, ki ez állítást létezése által megcáfolta, de a királyné a jezsuiták tanácsára esküvel bizonyította férje tehetetlenségét és a jezsuiták, hogy a botrány teljes legyen, nyilvános kéjhölgyeket híttak tanúkul e körülmény bizonyítására.

E nyílt lealázása a királyi tekintélynek jeladás volt a lázzadásra. A jezsuiták által izgatott tömeg újra megtámadta a királyi palotát s most már egyenesen a király lemondását követelte. Pedro diadalmenetben hozatott elő, a király pedig kabinetjébe zárva fogolyként őriztetett, s itt írásbeli lemondásra kényszerítettetett. A jezsuiták feltétlen befolyása alatt álló cortes Alfonzot királyi címmel nyugalombá helyezte s kormányzóvá Pedrot nevezte, ki Alfonz halála után II. Pedro név alatt király lett.

Pedro alatt, ki trónját a jezsuitáknak köszönhette, ezek voltak a legnagyobb hatalom az országban. Eddig hallatlan mérvben kezdték gazdálkodásukat; Fernandez Manó jezsuita korlátlan hatalmú államminiszter lett, s ami eddig sohasem történt, egyszersmind rábízott a hadsereg főparancs-

noksága. Az egész udvart s általa az országot három jezsuita forgatta kis újján, Fernandez, de Ville, a királyné gyóntatója, s a legaljasabb ármányokban meg-
őszült Cunha. Ez elvetemedett triumvirátus feloszlatta maga közt a souverainitást s dühösen üldözött mindenkit, ki nem engedelmeskedett a jezsuiták parancsainak.

XXXIII. Fejezet.

(Egy jezsuita haditerve Németország meghódítására.)

Azon vad háború, mely Németországot harminc éven át vérrel áztatá s politikailag hosszú időre tönkretette, nem volt képes a protestantismust teljesen kiírtani. Midőn a fegyverek zaja lecsendesült, a jezsuiták folytatták az írtó háborút. Egyetlen céljuk az uralom, s ha nyíltan nem küzdhetnek érte, titokban törekszenek utána, de nem engednek soha. A katholicismus számára vérrel visszahódított német tartományokban, Austriában s Bajorországban, hatalmuk a háború által s alatt csak növekedett, s azonkívül még protestáns udvarokba is be tudták juttatni engedelmes eszközeiket.

Kémeik mindenhol jelen voltak, semmi sem maradt titokban előttük és mindent fel tudtak használni céljaikra. A protestáns udvarokba egyes tagjaik politikai ügyessége, mások társadalmi előnyei s valamennyinek ravaszsága segélyével fúrták be magokat. Főcéljuk volt a protestáns uralkodó házakat megtéríteni a katholicismusra. Egy névtelen jezsuita a 17.

század végén a pápai kuriának javaslatot nyújtott be arról, miként lehetne a protestantizmust Németországból kiszorítani. Emlékiratából, mely ránk maradt, látjuk, mily ármányos úton igyekezett a szerzet a nagyokat hálójába keríteni. Közöljük e helytt, mert jellemző világot vet a jezsuiták eljárási módjára.

„Miután Németország, — így ír a német jezsuita a pápának, — annyiféle államokra oszlott, hogy ma már a monarchikus kormányformának alig bír árnyékával, igen nehéznek látszik abban csupán a császár segítségével visszaállítani a katolikus vallást, melytől 160 év óta számos uralkodó, város, és a legterjedelmesebb tartományok, az ördög által támogatva, a leggyalázatosabb módon elpártoltak. Miután azonban ő pápai szentsége, kinek első gondját a kath. hit terjesztése képezi, erre fordította fő figyelmét, amennyire tölem telik, le akarom írni az ország vallási állapotát s azon módot, melyen a mi vallásunk benne terjeszthető volna.

„Ámbár ez országban sok fejedelem és városteljesen elpártolt a római széktől, azért mégis annak minden államában, pl. Szászországban, Dániában, Hessenben, a Pfalzban, Würtembergben, Brandenburgban, Braunschweigban stb. még számos katolikus templom van, egyes bárók, püspökök s más főpapok által védve és fentartva; úgy, hogy a katolikusok elől nincs még, mint némelyek gondolják, minden út elzárva, melyen a katolikus vallást ez országokban ismét terjeszteni s életbeléptetni lehetne. Ez okból az egyházi férfiak s mindenekfelett a jezsuiták, kik a kath. hit életbe-

léptetésére nézve e vidékekre fordították figyelmüket, meg vannak győződve, hogy e célból az út a tartományokba minden viszály nélkül szabadon is nyitva áll, mert azon eretnek fejedelmek nem viseltetnek oly gyűlölséggel hitünk vallói iránt, hogy ne engednék őket városaikban szabadon járni.

„A mainzi jezsuitáknak ugyanis mindeddig megengedettett a Pfalzon akadálytalanul keresztül utazni; az augsburgi és bajor jezsuiták pedig teljes szabadsággal cirkálnak, és pedig nem siker nélkül, az egész württembergi hercegség körül.

„Miután továbbá némely báróknak és püspököknek, kik az említett államokban még némi hatósággal bírnak, a katolikus vallás szabad gyakorlata megvan engedve, melyet sok helytt gyakorolnak is: oly munkások és ügynökök, kik lelkek megnyerésére oda küldetnek, mindig találánának védelmet és szabad tartózkodást, melynek felhasználásával hatást gyakorolhatnak, és sok helytt az ingadozókat és valódi ismeretre vágyókat visszavezethetik az egyedül üdvözítő valláshoz, kikkel azután a vallás terjesztésének további eszközei felett tanácskozni lehet.

„Akik eddig a vidékeken e feladattal foglalkoztak, egyhangúan jelentik, hogy az aratás nagy, de kevés a munkás. S valóban, a legutóbbi években bámulatosan sok németet láttunk Rómában, kik lemondva az eretnekségről, hazájokat elhagyták s a római egyház karjaiba vetették magokat, s köztük a legkitünőbb és legfontosabb férfiakat. Teljes komolysággal kell tehát gondoskodni róla, hogy jóval több

munkás küldessék oda, felruházva az absolutio hatalmával; egyszersmind a már ott levők pénzzel s más már annyiszor kívánt és kért segédeszközzel támogatandók.

„Mert bizonyos, hogy az eretnekek könnyebben megtéríthetők szeretettel és bőkezűséggel, mint más közönséges okokkal. Mindenekelőtt arról kell gondoskodni, hogy azen katholikus templomoknál, melyek még ama vidékeken fennállnak, és minden eretnekek szomszédságában levő parochiákban oly lelkeszek alkalmaztassanak, kik a katholikusokat tanítás és példaadás által kötelességeikben megtartják s az eretnekeket a kath. hitre csalogatni képesek. Bizonyos, hogy a mostani lelkeszeket mindenki képteleneknek ismeri e feladat teljesítésére. Ennek oka, úgyhiszem, az, hogy a német kollégiumból s a külön e célra alapított semináriumokból senki, vagy csak kevesen lesznek lelkeszekké, hanem mindnyájan kananokokká stb. tétetnek; minek folytán minden jött-mentet lelkészül kell alkalmazni.

„Körülbelül így áll a dolog azon plébániákkal is, melyek V. Károlynak egy rendelete folytán a birodalmi városokban még fennállanak. Ámbár ezek majd teljesen inficiálva vannak az eretnekek által, ennek dacára császári rendelet folytán mindenikben van még egy templom, melyben a katholikusok feljogosítvánk istentiszteletet tartani és minden egyházi functiót végezni. E helyek kétségkívül sokat fognak segíteni a kath. hit megkedveltetésében és visszaállításában, csak meg kell tudni lesni az alkalmas pillanatot. Mert

valamint Austriában, Tyrolban és Styriában, úgy a jezsuiták és más jámbor atyák itt is nagy haszonnal alkalmazhatók lesznek; s ezeknek, kellőleg előkészítve, s megtanulva a módot, mikép kell a néppel elbánni, nappal éjjel titokban és nyilvánosan, rábeszéléssel és ígéretekkal meg kell dolgozniok a népet, s meg kell kísértetniök minden utat s módot, hogy ezt az eretnekségről a kath. hitre visszatéríthessék. Nincs kétség benne, hogy sokan önkényt át fognak jönni hozzánk, mert naponként látjuk, mennyinek ment el már kedve a szakadárságtól, s gondol a megtérésre. Szükség van tehát okos és becsületes férfiak örökösére, kik, minden eszközt és utat kellőleg megismervén, az ügyet előmozdítsák.

„E fontos és üdvös vállalatot erőteljesen támogathatná egy apostoli nuncius, ki a legközelebbi tartományok egyikében, pl. Bajorországban, Elsassban, a frank vagy sváb földön székelhetne. Mert a prágai, kölni és luzerni nunciusok sokkal távolabb esnek egymástól, mintsem az oda küldött munkásokat védni és támogatni képesek volnának. Az e célra szükséges költségek fedezésére aztán rá kellene beszélni a császárt s más német fejedelmeket, mintegy kárpótlás fejében azért amit a szent római egyház tett Németországnak a törökök elleni védelmére.

„Ha már most keilő gond fordítottatott reá, hogy az apostoli nunciusok ama vidékekbe behatolhassanak, ezeknek azon helyeken kell a munkát megkezdeniök, hol a legkevesebb akadály várható. Minden, az egyes személyek szerint változtatandó eszközökkel, fel kell

keresniök és rábeszélniök azon eretnek fejedelmeket és nagyokat, kikről tudva van, hogy nem engesztelhetlen ellenségei a római egyháznak. Nem lesz hiány illő alkalmakban és hathatós eszközökben sem, hogy a kath. vallásra rábeszélhetők legyenek, részint azon előnyöknél fogva, melyekre a birodalmi méltóságok nekik reményt nyújthatnak, részint azon javadalmak és méltóságok által, melyekre a pápa által emeltetni fogának, ha lemondva az eretnekségről, megtérnek.

„Nem kell kevésbe venni azon bizonyítékokat, melyeket a jelen is hozott a württembergi hercegnek Róma iránti hajlandósága felett, mert ő Olaszországban, a mantuai herceg és más társak előtt önkényt kijelentette, hogy semmi kifogása a római vallás tanai ellen. S amint Olaszországból hazatért, megtiltá prédikátorainak a pápa ellen szitkozódó kifejezések használatát. Ezenkívül fiát, János Frigyes trónörököszt Olaszországba küldte az olasz nyelv megtanulása és erkölcsének tökéletesítése végett; s végre azon olaszoknak, kiket a művészet terjesztésére magával hozott Németországba, szabad vallásgyakorlatot engedett. Ez uralkodó nézeteit mindenesetre finom módon ki kell kémlelni, mire az alkalom nem fog hiányozni.

„Öt hercege van s ugyanannyi hercegnője. Ő igen nagyravágyó és még újonc a fejedelmi polcon, mert még csak nyolc éve, hogy Mümpelgard grófból württembergi herceggé lett, miután Lajos gyermektelenül meghalt. S ámbár a birtokában levő 300,000 frt értékű egyházi vagyon útjában látszik állani meg-

térésének, mint ő eminentiája, osztrák András bíbornok, Ferdinánd fia, jelentette, mégis csak fog lehetni utat találni, melyen az emberi gyöngeség megbotolhatik. Mert a remény, őt megnyerhetni, csakugyan nyom valamit a latban. Lehetne neki sok engedményt tenni, mert e fontos fejedelemség által a katolikus vallás jelentékenyen gyarapodnék, mert e helyről sikeresen lehetne egész Németország üdvét és megtérését előmozdítani. E fejedelem országában sok és virágzó város van, melyek annyira rendelkezésre állnak, hogy mindnyájan felvennék azon vallást, melyet ő a magáénak nyilvánít. Midőn Olaszországban volt, e tartományokban azon hír járt, hogy Rómába ment vallását megváltoztatni, ami alattvalóinak nagy örömkre szolgált. E herceghez mindenki könnyen hozzáférhet, ki újságot tud neki vinni. Mert szereti az új találmányokat és a külföld művészetét s azonkívül ambíciója, hogy egy új fejedelemség alapítójának és teremtményének tekintessék. Szelíd jellemű s szívesen hallgat mindenkire, ki el tudja találni, miről beszéljen vele.

„Az örgróf (a Pfalz grófja) neki közel rokona, de jellem és vallás dolgában igen szigorú elvei vannak, őt tehát más oldalán kell megfogni. Neje és udvaroncái megnehezítik a hozzájutást azok számára, kik a vallás érdekében akarnak vele beszélni. Ennek dacára lesz mód és alkalom neki a római vallás terjesztését és visszaállítást lelkére kötni.

„Mert, miután szoros összeköttetésben áll a mainzi és speieri püspökökkel, talán ezek által lehetne

nála észrevétlenül és lassanként kísérletet tenni. Leginkább a mainzi püspök által kell valamit próbálni, ki benne saját személyére vagy háza valamely tagjára nézve reményt költhetne a császári koronára, s ki-nek meg kell ígérnie a pápa kegyelmét és közbenjárását azon esetre ha megtérne.

„Tudom, hogy szenvedélyesen vágyik a legmagasabb méltóságokra; minélfogva könnyen el lehet vele hitetni, hogy róla is lesz szó a császárválasztásnál, részint a már említett okoknál fogva, részint azért, mert az osztrák ház úgy látszik, már annyira süllyedt bizonyos tekintetben Németországban, hogy mindenki azt hiszi, miszerint a legnagyobb birodalmi méltóság más házra fog átszállani; s annak reá ruházása valóban nem sok nehézséggel járna, ha vallását megváltoztatná. Az apostoli nuncius a mainzi nunciushoz e tekintetben részletes utasításokat adhatna. Addig is országában a titkos missiók és rábeszélési kísérletek szakadatlanul folytatandók, melyek napról napra gazdagabb gyümölcsöket hoznak; mert ha sikerülne országa nagyjai közül csak hármat vagy négyet részünkre hódítani, nincs kétség benne, hogy ezáltal befolyást nyerhetnénk lelkére vagy lelkiismeretét nyugtalaníthatnók. Tartományában több vallás van, melyek ép úgy küzdenek egymással, mint a kálvinisták a katolikusok ellen. E szakadásokat fenn kell tartani és táplálni, hogy annak idején és helyén mindig számíthassunk az egyik párt támogatására terveink kivitelében; leginkább a papokhoz kell fordulnunk s őket kérnünk, hogy szándékainkat előmozdítsák.

„Semmi gond nem fordítottatott eddig az újra keresztelőkre és a hussitákra sem, kik a keresztyénség nagy kárára Morva-, Cseh- és Magyarorszáiban türetnék, s dacára annak, hogy a gyöngeség és kiskorúság színét tudják magoknak adni, mégis nagyobb ellenségeink, mint bármely más eretnekek, mert közölők a legügyesebbek minden év május havában bevándorolják Németországot, Francia- és Olaszországot, hogy az együgyűeket elcsábítsák, s az említett országokból számos családokat magokhoz térítenek, ezek lelkének s az egyházi államnak nagy kárára. E bajon segíteni kell, mielőtt még messzebb terjedne. E feladattal azonban ő eminenciája Dietrichstein bíbornok bízandó meg, ki mint ol-mützi püspök az eretnekeket Morvaországban legjobban ismeri. Az említett eretnekek ellen háborút kezdeni e pillanatban nem látszik tanácsosnak. Mert miután minden keresztyén már úgyis eléggé el van foglalva, részint a törökökkel, részint más eretnekekkel, nincs remény, hogy a kath. vallás terjesztésében s az eretnekek kiirtásában ily módon sokra mehetnénk, sőt attól lehetne tartanunk, hogy a mieink győzetréneke le a lutheránus név dicsőségére.

„Ez okból várnunk kell más időre, midőn a törökök hatalma vagy teljesen meg lesz semmisítve, vagy velők tisztességes béke vagy hosszú fegyverszünet kötött, amint a császár nekünk megígérte. Addig minden erőnkkel oda kell törekednünk, hogy az említett fejedelemségekben és tartományokban lehető sokan vonassanak részünkre mindkét nemből, s e tekintetben nem kell sem a költséget sem a fáradságot kimélni, sem a

veszélytől visszariadni. Mert ily módon vagy ellenfeleink erejét gyöngítjük vagy legalább elszórjuk köztük a polgári viszálykodás és hadi zavarok magvát, mire aztán könnyen megtörténhetnék, hogy az eretnekek végre egymás hajába kapnak s egymás által elvesznek.

„Ha az eretnekség pestisének kiirtása vagy kigyógyítása e vidékeken valaha könnyű volt, úgy kétségkívül most a legkönnyebb.

„Először, mert a lutheránus felekezet, mely kezdetben Németországban csak egy volt, most annyi pártra van szakadva, hogy alig lehet egy városban két embert találni, ki vallási dolgokban megegyezzek. Itt tehát áll a mondás: ha egyszer a birodalom önmagában meghasonlott, el fog pusztulni.

„Másodszor: az eretnekek minden fejei, kik a nép-nél nevet csináltak magoknak, vagy meghaltak, vagy vénségök által oly tehetetlenekké lettek, hogy vállalatunkat épen nem, vagy csak kevésbé képesek akadályoztatni. E betegségnek, az eretnekség e pestisének vége tehát közelít. A lutheránusság már annyira süllyedőfélben van, hogy a többi szakadár felekezetek, magok az eretnek fejedelmek is bevallják, hogy sokáig már fenn nem állhat.

„Harmadszor: e felekezetekben bizonyos bűnök harapództak el, melyeket ők máskor nekünk, és nem jogtalanul, szoktak szemünkre vetni: úgy, hogy könnyű lesz, ha erkölcsökről és magaviseletről lesz szó, szájakat betömni és minden pizkolódásaikat jogosan és méltányosan fejökre visszahárítani.

„Végre a lutheránusok és kálvinisták oly szenvedélyes harcban állnak egymással, hogy alaposan lehet remélni, miszerint ördögi művök saját fegyvereik alatt fog összeomlani. Még csak az van hátra, hogy szakadatlanul imádkozzunk istenhez, s napról napra több jó alkalmat vegyünk észre!”

Közlöttük e nevezetes okmányt egész terjedelmében, mert úgyszólván kész haditervét tartalmazza egy jezsuitának, s ez emberek perfidiáját kellőkép megvilágítja. Mig Bécsben hizelegve csúsztak másztak az udvarnál s leginkább az osztrák császári ház védpajzsa alatt terjesztették hatalmukat, a császári koronát el akarták kereskedni a Pfalz grófjának, sőt a jezsuita jelenti az osztrák ház süllyedését, — melynek oka éppen a jezsuiták protegálásában rejlett.

XXXIV. Fejezet.

(A jezsuiták üzelmei Németországban. — Protestáns jezsuiták.
— Térítés pénzzel, — asszonyokkal.)

A jezsuitáknak mindenütt voltak titkos emissáriusaik. Legkönnyebben tarthattak ilyeneket Németország közép s déli tartományaiban, hol a protestánsok vegyest laktak a katolikusokkal, vagy ahol egyes vidékek egészen protestánsok voltak, de legalább egyes katolikus intézetek vagy alapítványok még fennállottak. E pontokról annál könnyebben vethették ki hálójukat a lelkerekre, mert saját vallomásuk szerint nem kellett attól tartaniok, hogy a protestáns vidékek üldözzék a katolikus hit terjesztőit, úgy, amint másutt a katolikusok üldözték a protestáns tanok hirdetőit.

A protestantismus e türelmes eljárásának köszönhetette a szerzet küldötteinek a protestáns tartományokban tett hódításait. Ilyenekké természetesen a legalkalmasabb emberek választattak. E célból azok, kik talentumot mutattak a lélekcsábításra, éveken át dressiroztattak, s kitanulva, különféle álarcok alatt, mint orvosok, kereskedők, nyelvmesterek, festők vagy színészek kül-

ettek rendeltetésök helyére ; ahol pedig a társaság saját tagokkal nem rendelkezett, oda affiliáltakat küldött, kik közt sokszor még protestánsok is voltak.

Gyakran kétségbevonatott, valjon igaz-e, hogy még nemkatholikusok is tartozhattak a szerzet világi tagjai közé, valjon csakugyan akadtak-e protestánsok, kik a hitújítás elveit hordván ajkukon, magokat a jezsuiták iránt feltétlen hűségre s engedelmességre kötelezték? — A jezsuiták valószínűségi tana szerint azoknak „kik a társaság jó céljait, jámbor és istenes törekvéseit támogatják“ bármily vallás meg van engedve ; s a gyakorlatban e tant meg is valószínűzték, mint pl. Chi o s szigetén, hol hasznosság szempontjából hiveiket rávették, hogy maradjanak mohamedánok, vagy Malabárban s Chinában, hol az általok megtérítetteket nyíltan felhatalmazták a bálványimádás folytatására. Hogy az olvasó fogalmat nyerhessen arról, mi bírhatott rá protestánsokat, hogy a jezsuiták cimboráivá és bérenceivé alacsonyuljanak, s hogy mily eszközökkel csábítottak el, álljon itt egy megtörtént dolog, Franciaország berlini követének, V a l o r y marquisnak elbeszélése szerint.

„A legtekintélyesebb porosz államférfiak egyike, mond Valory, egy vele baráti lábon álló gazdag hamburgi kereskedőt, ki feleséges és protestáns volt, felszólított, hogy álljon be a szabadkőművesek közé. A hamburgi kérésére, hogy világosítsa fel őt a szabadkőművesek kötelességei iránt, azt felelte neki, hogy e kötelességek épen nem terhelők, csak esküvel kell fogadnia, hogy mindazt amit mint ilyen megtud, titokban fogja tartani. A kereskedő erre kijelenti, hogy nem lehet szabadkő-

míves, mert van egy ember, ki előtt nem szabad titkot tartania. Az efelett csodálkozó államférfi által sarokba szoríttatván, a hamburgi végre bevallotta, hogy ő jezsuita, azaz világi tagja a szerzetnek, hogy az engedelmesség fogadalmát letette, s ennél fogva kötelezte magát, hogy a páter superior előtt semmit nem fog eltitkolni. Barátjának kérdésére, miként lehet ő feleséges ember és protestáns léte jezsuita, a kereskedő azt felelte, hogy ez nem akadály. De hát mi jutott önnek eszébe, hogy jezsuita lett? kérdé az államférfi, — mi haszna van belőle? — Igen sok, viszonzá a kereskedő, üzletem virágzását kedves szerzettársaimnak köszönöm, kik jutalmul a nekik tett csekély szolgálatokért nekem a világ minden részében számos levelezőt és vevőt szereztek.“

A lélekfogdosásra kiküldött emissáriusok legszükségesebb tulajdonai: nyájasság, ügyes dialektika, s hízélgés valának. Ezek s a felvett álarc segélyével könnyen észrevétlenül befurakodtak a protestáns családokba. Ha sikerült magokat némileg megfészkelniök, eleinte lassan, szeliden, majd mindinkább növekvő erélylyel igyekeztek a családok vallásos meggyőződését aláásni. Eleinte ékeszólón hirdették a keresztény türelmet és szeretetet, s még a protestantismust is tudták dicsérni, persze a katholicismus javára. Második lépés az volt, hogy könyvekkel szolgáltak tanítványaiknak, mystikus iratokkal, melyek az észet fokonként lerántották az együgyű hívés és gondolattalan engedelmesség ködös homályába. Mert ez azon út, melyen számos protestáns család visszarettirált az egyedül üdvözítő egyház kebelébe. A mystikus

könyvek nyomába szinte észrevétlenül katolikus, leginkább jezsuita írók léptek, mely célra a jezsuiták az ily könyvek címlapját gyakran kimetszették s ily módon jezsuita író könyvét protestáns író firmája alatt olvastatták.

Ahol ily eszközök nem vezettek célhoz, más úton igyekeztek az eretnekekhez férni. A szeretet és bőkezűség cselekedetei, pénzadományok s alamizsna segélyével igyekeztek az embereket megnyerni, s e népszerű eszköz számosakat megtérített. A pénzt e célra természetesen csak a legkritkább esetekben vették saját pénztárukból, a legtöbb Rómából, a fejedelmektől, a világiaktól s a legkülönbözőbb, többnyire más célra kicsalt adományokból került. A jezsuita egyletek s testvérületek is háládatos pénzcsináló intézetek voltak, és sok pénzt szállítottak a konvertiták kaszájába, hol a jezsuiták pénzen vásárolták a lelkeket s az üzletet egészen kereskedői módon kezelték.

Augsburgban például két konvertiták pénztára volt, melyeknek elseje 1659-ben gazdag magánzók által alapíttatott, s melynek János Kristóf püspök 1670-ben minden a városban levő alapítvány húsz évi jövedelmét ajándékozta; mely időből a jezsuiták 52 évet tudtak csinálni. A másikat hasonlóképp magán ember alapította és jámbor katolikusok ajándékok s hagyományozás által tartották fenn. Ambergben térítési irodájok volt a jezsuitáknak, mely a megtérteknek tizenöt krajcár nap-számot fizetett. Drága időkben a vidék protestáns köznépe tömegesen özlött a pénztárhoz s tömegesen áttért a katholicismusra. A drágaság megszűntével rendesen e

csőcselék igazhivősege is megszűnt, mely ismét viszszaért eretnekségébe. E térítési irodát Miksa József választó fejedelem szüntette be 1770-ben.

A jezsuiták titkos tevékenysége még éjszaki Németországnak látszólag hozzáférhetetlen protestáns egyetemeire is kiterjedt. A szerzet fiatalabb tagjai Odera melletti Frankfurtba, Rostockba, Wittenbergbe, Lipszébe, Marburgba stb. küldettek, s ott mint jog- vagy orvostan hallgatók, a diákok egyleteibe léptek. E firma alatt igyekeztek a tanulók bizalmát megnyerni, s ha ez sikerült, rábeszélés, ígéretek és vesztegetés segélyével kapacitálták őket; míg idősebb szerzeti tagok, mint francia, olasz s más idegen nyelvek tanítói vegyültek az ifjuság közé, hogy azt elbolondíthassák.

Magától értetődik, hogy még kevésbé kimélték a költséget és fáradságot a protestáns társadalom magasabb osztályaiban; s főkép uralkodók megtérítésében fejtettek ki nagy leleményességet. A német fejedelmek gyakorolták a reformáció jogát, melynél fogva a magok vallását erőszakolhatták alattvalóikra, s a jezsuiták azt remélték, hogy egy uralkodót megtérítve, vele együtt népét is meghódíthatják; de majd mindenütt csalódtak.

Azon siker, melyet a vestfáli békét követett század alatt e tekintetben mégis felmutathattak, a legkülönneműbb viszonyok találkozásának eredménye vala. A következetlen, saját alapelveitől elpártolt protestantismus ez időben annyiban közeledett a katholicismushoz, hogy elsajátította annak vallási kényszerét. A protestáns theologusok türelmetlenségök által veszélyes

rést ütöttek híveik protestáns meggyőződésén, melyen a katolikus tanok könnyű szerrel belopódzhattak, s e rést a jezsuiták ügyesen fel tudták használni. Ehez járult, hogy a protestáns theologusok közt e korban egy iskola keletkezett, mely akarata ellenére a jezsuiták kezére dolgozott, a syncretisták, vagyis vallásvegyítők iskolája, mely a katolikus és protestáns egyház békés egyesülését lehetőnek tartotta s előmozdítani igyekezett. Jelszavuk volt, hogy: minden keresztyén isten birodalmának polgára, legyen bár pápista, lutheránus vagy kálvinista, s hogy e tétel elismerése elegendő az üdvösségre. A jezsuiták e tant ügyesen felhasználták az általa ingatagokká tett protestánsok megtérítésére, sőt, hogy a katholicismus elleni ellenszenvet gyöngítsék, könyvekben bizonyították, hogy voltaképp misem gátolja a két felekezet teljes egyesülését.

A protestánsok úgy mint katolikusok által kilátásba helyezett s néhány évtizeden át ápolt egyesülési eszme nagy befolyással volt némely, a kath. egyháztól nemrég elszakadt protestáns fejedelmekre. Ehez járult az anyagi érdek. Az elsőszülöttség jogánál fogva a kis némét fejedelmi házak temérdek koldus hercegnőt és herceget produkáltak, kiknek alig volt miből megélniök, s e dynastiák irigyen tekintettek Bajorországra, mely a maga koldus hercegeit csuhába bujtatva egyházi javadalmak által gazdagította meg. E meggyőző bizonyítékához a kath. hit feljebbvalóságának járult azon körülmény, hogy az apró hercegek gyakran áhitoztak a gazdag francia, belga vagy osztrák aristokratia leányainak keze után, melyet azonban csak a megtérés feltétele alatt

nyerhettek meg, mely célra különösen a jezsuiták dolgozták meg az illető aristokrata családokat. Az anyagi érdek s az érzékek vágya ilymódon Németország számos fejedelmi sarjadékát meggyőzte a római vallás egyedül üdvözítő voltáról.

Akik a fejedelmi sarjadékok közül házasság útján megfoghatók nem voltak, azokat a demi-monde segélyével igyekeztek a jezsuiták lefűlelni; s e tekintetben főkép Velencének, mely város a kis német uralkodóházak kedvenc mulató és kicsapongási helye volt, — Velencének demi-mondeja bokros érdemeket szerzett magának a római hit terjesztése körül.

Csak néhány esetet említünk. Sachsen-Zeiz hercegének, Móricnak három fia volt, kik közül az első örökölte a trónt, a másik kettő pedig szerény évdíjon tengődött. Keresztély Agost, a másodszülött, hogy magán segítsen, Párisban katolikus lett, s díjul rögtön kananokságokat kapott Kölnben, Lüttichben és Münsterben, s Kölnben még azon évben a káptalan prépost-jává lett. I. Lipót kevéssel utóbb Magyarországra hozta s győri püspökké, majd 1707-ben esztergami érsekké nevezte, mihez a bibornoki kalap is járult, s a nemes herceg százezrekre menő jövedelme által buzgó katolikussá lett. Maga ily jó üzletet csinálván, igyekezett bátyját az uralkodó Móric Vilmos herceget is megtéríteni. Móric Vilmos mívelt ember és nyakas protestáns volt. Keresztély Schmelzer Henrik jezsuitát s egy Röder nevű urat bizott meg bátyja elcsábításával. Röder, Schmelzer kíséretében Zeizba utazott, s követségi titkárként mutatta be magát a hercegnek. A két emis-

sárius titokban az udvar nagy részét, sőt még az apródokat is megtérítette. Később egy zsidó segítségét is igénybe vették s a jezsuita, a hitehagyott protestáns és a megfizetett zsidó csakhamar annyira vitték, hogy Móric is titokban katolikus lett. De Móric az ígért aranyhegyek helyett, melyek kedvéért hitét elhagyta, vallásváltozása által financiaális veszteségeket szenvedett, mert a 35,000 frtot jövedelmező naumburgzeizi jószágtól elesett. A herceg erre kételkedni kezdett a római vallás helyességében, s nemsokára visszatért a protestantismusra, négy héttel utóbb azonban meghalt, — s mint ama kor meg volt róla győződve, a jezsuiták által megmérgezve.

XXXV. Fejezet.

(A jezsuiták árulása Bajorországban. — Mérgezési kísérletök I Lipót császáron. — Lobkowitzot megbuktatják. — Az osztrák házat Spanyolországban és Tyrolban elárulják.)

A Jézus-társaság iránti nagylelkűség és vak hódolat dolgában a bajor uralkodó család méltó versenytársa volt az osztráknak. A harminc éves háború alatt a bajor Miksa karöltve Ferdinánd császárral, egészen a jezsuiták járszalagán vezetteté magát, amiért a pfalzi Frigyesztől elvett választófejedelmi méltóságot kapta jutalmul. Különben e tekintetben csak családjá traditióját követte; mert nagyapja, V. Albert a nép panaszai dacára hatalmasan támogatta a jezsuiták erőszakoskodásait, s végre maga is egy jezsuita kollégiumba visszavonulva, imakönyvek másolásával töltötte idejét. Fia Vilmos több városban alapított a jezsuitáknak kollégiumot, s az országot nagy adóssággal terhelte, hogy jezsuitáit jól tarthassa. Miksa plane tejbe vajba fűrésztötte őket; tömérdek zárdát, alapítványt és pénzt adott nekik.

Hálából minde jótéteményekért a jezsuiták 1647-

ben Werth János tábornokot felségárulásra ösztönözték ura ellen. E vad katonának nem volt inyére azon fegyverszünet, melyet Miksa Svéd- és Franciaországgal kötött. A jezsuiták sem szerették, mert kárára vált a császárnak, elhitették tehát a tábornokkal, hogy több engedelmességgel tartozik isten és az egyház, mintsem fejedelme iránt, miután tehát Miksa kötelességéről megfélekedve az eretnekekkel kibékült, neki kötelessége őt elhagynia s a vallás védőjéhez a császárhoz átpártolnia. Evégből fel is mentették azon hűségi eskü alól, melyet szolgálatba léptekor a hercegnek tett. Werth János erre késznek nyilatkozott, hogy az egész bajor hadsereget elpártoltatja a hercegtől s átviszi a császárhoz, s még azt is megígérte, hogy Miksa személyét hatalmába keríti. Miksa menekülését csak serege néhány protestáns ezredesének köszönhette, kik nem hallgatva a jezsuitákra, a szándékolt merényletet neki feljelentették s őt képessé tették azt meggátolni.

Még ékeesebb módon hálálták meg a Habsburgháznak jótéteményeit, mely legerősebb támasza volt a szerzetnek. Láttuk fentebb, mily kárörömmel jelentette egy jezsuita a pápának az osztrák ház süllyedését. De a következő történet még jellemzőbben illusztrálja a szerzet háláját.

Első Lipót, korának legkatholikusabb s legvérengzőbb fejedelme, egyszerre oly betegségbe esett, melyet orvosai nem bírtak megmagyarázni. Az erőteljes férfin lankadtság vett erőt, napról napra soványodott s borzasztó szomjúságban szenvedett. Az or-

vosok nem tudták kiokoskodni mi baja, s már várták halálát, midőn a császár katonái a sziléziai határon egy Borro Ferenc nevű milanói nemest fogtak el. Borro híres orvos és vegyész volt, de szabadelvű nézetei fejére vonták a kuria gyűlöletét; a jezsuiták ösztönzésére a római inquisitio törvényszéke által perbe fogatott, s mintán az idézésre meg nem jelent, in contumaciam halálra ítéltetett; mely ítélet végrehajtása elől azonban sikerült megszöknie.

Borro Austriába menekült, hogy onnan tovább menjen, mit a jezsuiták megtudván a császártól karhatalmat kértek ellene. Ennek segélyével Borro elfogatott és Bécsbe hurcoltatott. A katonai kíséretet, mely a foglyot Bécsbe hozta, Scotti kapitány vezette, ki útközben elmondá Borronak a császár sajátos betegségeit. A közlött symptomákból az orvos mérgezésre vélt következtethetni s kijelenté a kapitánynak, hogy nem tartja lehetetlennek a mérgezést felfedezni s a beteget meggyógyítani. Bécsbe érve Scotti sietett ezt a császárnak bejelenteni, ki eleinte habozott, ha valjon elfogadhat-e oly embert, kit a pápa törvényszéke eretnekség miatt halálra ítélt, végre azonban megengedte, hogy hozzávezessék, de — titokban, nehogy a jezsuiták megtudják.

A milanoi orvos 1670. ápril 28-án lépett be a császárhoz. A szoba néhány fali s több az asztalokra rakott viaszgyertya által volt megvilágítva, ablakai pedig sűrű függönyökkel eltakarva. Egy karos székben ült a császár, koronként vad szomjjal ürítgetve egy mellette álló palack tartalmát. Borro megijedt a csá-

szár halvány arcától. Feltűnt neki bizonyos kellemetlen szag, mely a szobát eltöltötte.

A császár hosszas beszélgetésbe eredt az orvossal, s csak midőn látta, hogy az nem tökéletes istentagadó, kért tőle betegségére nézve tanácsot. Borro már a társalgás folyama alatt észrevette, hogy a viaszgyertyák lángját könnyű gőz veszi körül, s hogy a gyertyák béle koronként sziporkázik s ilyenkor lángjok vereses színt kap. A tudós vegyész rögtön tisztában volt magával s felkiáltott: „Felség, e gyertyák meg vannak mérgezve, s megmérgezik a szoba levegőjét!”

E szavakkal félretolta egy ablakról a sűrű függönyt s bebocsátotta az est tiszta levegőjét. Borro kíváncsiára a császár rögtön áthozatott néhány gyertyát a császárné lakosztályából, s ezek szép nyugodtan égtek, minden gőz és sziporkázás nélkül. A császár más szobába költözött át, s előhozatta a számára tartott egész gyertyakészletet, s hoztak neki 30 font gyertyát, melyek alul felül egy aranyozott koszorúval valának megjelölve, nehogy elcseréltesse.

Borro a császár rendes orvosának segélyével a gyertyákat vegytani vizsgálat alá vetette, miből kisért, hogy azok belei erős arzenik-oldatba voltak mártva; úgy, hogy a kézrekerített gyertyák beleiből kivont arzenik két és háromnegyed fontra rúgott.

A betegség okát megtudván, Borronak sikerült a császárt két hónap alatt helyreállítania. A vizsgálat a legnagyobb titokban megindított s a viaszgyertyák szállítója elfogatott; és ez alkalommal kisért,

hogy a gyertya-szállító a bécsi jezsuiták prokurátora volt, kik ily módon akarták Lipótot láb alól eltenni, — miért? az még ma sincs teljesen felderítve: legvalószínűbb azonban azon combináció, hogy XIV. Lajos által voltak erre felbérelve.

Lipót hálás akart lenni élte megmentője iránt. E hála legegyszerűbb módjára: Borro kiadását az inquisitiónak megtagadni, vagy az ellene hozott ítélet megsemmisítését kieszközölni, — erre a zsarnok kényúrnak nem volt bátorsága, mert a jezsuiták e merénylet után ép oly hatalommal uralkodtak az udvarnál, mint előtte. Lipót tehát megelégedett a pápai nuncius azon ígéretével, miszerint Borro nem fog az inquisitio által halállal büntettetni, és 200 arany évdíjat rendelt neki. A jutalom, melyet a császártól élete megmentése miatt, s a büntetés, melyet Rómától azért kapott, hogy a jezsuiták mérgezési merényletét meghiusította, abban állott, hogy 200 arany évdíjjal ellátva 25 évet tölthetett az inquisitio börtönében, hol meg is halt.

Ez esemény a bécsi jezsuiták hatalmának nem ártott. Lelkiismeretök ruganyos hajlékonysága, melylyel ma dicsérni tudják amit tegnap elátkoztak, s ma kárhoztatni amit tegnap istenítettek, itt is kisegíté őket. Képmutató hizelgéssel mutatták ki underodásukat a „setétség e ténye iránt,“ s arra hivatkoztak, hogy egynek hibája miatt, ki megérdemlett büntetését elveendi, a szerzetet nem lehet felelőssé tenni. Áll az más testületekről, csak a jezsuitákról nem,

kiknek mitsem szabad tenniök, írniok, mondani vagy gondolniok, amit a szerzet meg nem engedett.

A prokurátor, ki a mérges gyertyákat szállította, Bécsből eltávolíttatott, — egyéb baja nem lett sem neki, sem szerzetének, mely a császárnéval szövetségbe, oly hatalmas volt, hogy néhány év múlva sikerült megbuktatnia az egyetlen embert, ki nem hajlott mindenben szavára, az első ministert, Lobkowitz herceget. Lobkowitz azon nagy bünt követte el, hogy oly időben, midőn a császári seregek alig tudták zsoldjukat kikapni, mérsékelte a császár esztelen bőkezűségét a jezsuiták iránt, s Glatz grófságnak és Grätz városnak a jezsuiták kezére jutását meggátolta. A többi közt egyszer a jezsuiták egy uradalmat koldultak ki a császártól, melyet ez félig meddig oda is ígért nekik, Lobkowitz azonban rávette a császárt, hogy mondjon le szándékáról s bízza rá az ügy elintézését. A jezsuiták rosszat gyanítottak, de mégis elmentek Lobkowitzhoz. Ez kérdezte őket, fognak-e Krisztus szavára hajtani, s midőn igent kapott válaszul, egy feszület felírására mutatott. A jezsuiták a kereszten álló betűket csak így tudták értelmezni: „Jesus Nazarenus Rex Judeorum,” — Lobkowitz azonban meggyarázta nekik, hogy ez annyit jelent: „Jam nihil reportabunt Jesuitae” (a jezsuiták mitsem kapnak többé) s mosolyogva grátiájokba ajánlta magát.

Számos efféle történetek Lobkowitzot igen gyűlöltté tették a jezsuiták előtt, s ezek, midőn I. Lipót másodszor megházasodott, nejével Claudiával szövetségekbe ellene, ki hiúságában érzé magát Lobkowitz

által megsértve, — és 1674-ben csakugyan sikerült a herceget megbuktatniok. Lobkowitznak elbocsáttatása azon megjegyzéssel adatott tudtára, hogy ne merje „okát fürkészni.“ Lobkowitz száműzetésével elesett az utolsó korlát, melyre a jezsuiták Bécsben hatalmuk terjesztésében akadtak, s ezentúl Bécsben a főhatalmat 250 darab jezsuita gyakorolta.

A mondottakkal a jezsuiták hálátlanságai a Habsburg-ház irányában azonbau még koránt sincsenek ki-merítve. Új bizonyítványát adták e szép tulajdonságnak a spanyol örökösödési háborúban, melyben a jezsuiták a Bourbonok, illetőleg XIV. Lajos részén álltak, minden rendelkezésökre álló eszközökkel küzdve az osztrák ház ellen.

Midőn II. Károly végrendelete, melyben I. Lipót fiát, Károlyt nevezte utódjává, a francia udvar tudomására jutott, ez mindent megkisértett a végrendelet megsemmisítésére, miben legbuzgóbb eszközei a jezsuiták valának. Ők tették a Habsburgház hívét, a toledoi érseket a francia érdekek legmelegebb védőjévé. Bécsben a császárnál azon intrigáltak, tagadja meg fiától azon segédsereget, melynek feltétele alatt II. Károly a koronát reá hagyta. E vonakodás, a szükséges sereget megadni, mely annyira lehangozta Spanyolországot, első sorban Menegatti és Müller Boldizsár jezsuiták ármánykodásának volt gyümölcse, kik közül az első a császár, a második a császárné gyóntatója volt; elhitették ugyanis a császárral, hogy egyetlen rendelkezésére álló seregében sok eretnek levén, az oly gyűlölséget költene Spanyolországban, hogy többet ártana, mint használna.

Mialatt Lipót magát jezsuitái által rászedette, XIV. Lajos tevékeny eszközökkel bírt az említett toledói érsekben, s az utóbb bibornokká lett Cienfungos jezsuitában, kik az elmegyöngö spanyol királytrá bírták, hogy a trónöröklés kérdését XII. Ince eldöntése alá bocsássa, ki XIV. Lajos részére hajlott, s a kérdést sietett részére eldönteni. És ugyane két pap egy második végrendelet készítésére vette rá a királyt, melyben ez, a pápa ítéletére hivatkozva Anjou Fülöpöt nevezte utódává. A jezsuiták ily módon Bécsben és Madridban a császár ellen összeesküdve működtek ellenségei javára.

Még szembeszökőbben bizonyult be ellenségeskedésök a spanyol örököségi háború kitörése után. Anjou Fülöp legbuzgóbb ágensei jezsuiták valának, s midőn az osztrák Károly angol és hollandi csapatokkal megjelent a félszigeten, a jezsuiták őt, az osztrák ház sarját, mely annyit vétkezett az egyház érdekében, eretnek gyanánt festették le a népnek, ami többet ártott ügyének, mint Franciaország fegyverei. Midőn pedig Franciaország szövetségese, Miksa bajor választó gyors diadalmenetben tíz nap alatt Tyrol fővárosáig hatolt, a jezsuiták voltak azok, kik a császári hatóságokat az ellenpártra térésre csábították, s még az egyházi szószéket is felhasználták a Habsburgház elleni izgatásra. Nekik köszönte a bajor választó, hogy az alsó Inn völgyét ötven ember veszteséggel, mert árulással meghódíthatta; amiért aztán, midőn a kocka megfordult, a nép méltó megvetése érte a hazaáruló barátokat. A bajorok elvonulása után Lipót rendelt ugyan ellenök vizsgálatot: de ez, szokás szerint csakhamar abban hagyatott.

Lipót utódát, I. Józsefet, kit nem jezsuita nevelt, a jezsuiták nem jó szemmel fogadták. W i d e m a n n jezsuita az Istvántemplomban Lipót felett tartott gyászbeszédében megmagyarázta, hogy csak oly fejedelem uralkodása lehet szerencsés, ki jezsuita-nevelést kapott, miért aztán I. József száműzte. József alatt a jezsuiták már sokkal csekélyebb befolyást gyakoroltak a kormányra, mint előtte, de ő is pártfogolta őket félelemből. József is jezsuitát választott gyóntatójává, és a szerzetet adományokkal halmozta el.

Sokat vétkeztek a jezsuiták, mint láttuk, azon dynastia ellen, mely legmaradandóbb s legerősebb támaszuk volt. Elárulták Spanyolországban, el Bécsben, el Tirolban, csak egy helyen maradtak hűk hozzá, hol érdekeik megegyeztek: Magyarországon. Az uralkodó ház rabbá, a Jézus-társaság katholikussá akarta tenni Magyarországot, s miután az ország szabad akart maradni, s a nemzet nagy része a reformáció híve vala: a Jézus-társaság összeesküdt az uralkodóházzal Magyarország politikai s vallási szabadságának kiirtására.

Lássuk tehát a jezsuitáknak e korban Magyarországon viselt dolgaikat Toldy István elbeszélése szerint, kinek fentebb említett tanulmányából vesszük át a következő fejezetet is.

XXXVI. Fejezet.

(Magyarországon. — Elterjedésök I. Lipót alatt. — Szerepök a szabadságharcban. — Magyar átokformula. — Jezsuita térítők. — A jezsuiták törvényes befogadása 1687. — Visszatérésök Erdélybe. — Árulásuk II. Rákóczy Ferenc ellen. — Az ónodi gyűlés által kitiltatnak. — A szatmári béke után.)

A linci béke után néhány évre nyugodtabb napjai lőnek Magyarországnak. Nem a békefeltételek becsületes teljesítése, nem a hozott törvények igazságos végrehajtása hozta e rövid szebb napokat az országra, mert a béke feltételei soha nem teljesítették, s a törvény megsértetett, mint előbb, hanem a szelid III. Ferdinánd uralkodása, ki természettől fogva idegenkedett minden erőszakos rendszabálytól. Meg is változtak a dolgok csakhamar, midőn 1657-ben a papnak nevelt I. Lipót követte őt a trónon. Lipót nem volt nagyszabásu autocrata, mint I. Napoleon vagy Nagy Frigyes. A legnagyobb zsarnok volt, ki eddig az osztrák házból a magyar trónra jutott, s mégis csak az udvari katonai és papi clique uralkodásának volt hivatalos cégvezetője. Nagy protectora volt a jezsuitáknak, kik uralkodása alatt egy sereg új házat alapítottak s a tanügyet teljesen ke-

zükbe ragadták. Alatta s többnyire általa jöttek a jezsuiták 1659-ben Szakolcára s Rozsnyóra, 1666-ban Sárospatakra, 1677-ben Selmece, 1672-ben Eperjesre, 1687-ben Budára, 1685-ben Zsolnára, 1687-ben Esztergomba, 1689-ben Nagybányára és Székesfehérvárra, 1692-ben Egerbe, 1699-ben Nagyváradra, 1703-ban Pestre, azonkívül Pécsre, Péterváradra, Szélaknára, Eszékre, Felsőbányára stb. S ahol megtelepedtek, az iskolákat, s a mennyire csak lehetett, a plébániákat is elfoglalták. A katolikusok 1670 után annyi templomot raboltak el erőszakkal a protestánsoktól, hogy nem volt világi papjuk valamennyinek ellátására, s ez alkalommal a jezsuiták számos lelkészi állomás birtokába jutottak. Budának 1687-ben már legtöbb iskolája s minden plébániája a jezsuiták kezén volt. A kassai s budai főiskolák jezsuitákkal tömettek meg, s ahol jószerivel nem ment, erőszakkal foglaltattak el az iskolák javukra. A protestánsok saját költségén tartott eperjesi főiskolája bezáratott s 1672-ben, midőn a reactio addig nem ismert dühvel lépett fel, átadatott a jezsuitáknak. A nemesi tápintézetek, minők a nagyszombati mintájára Trencsénben, Győrött, Budán, Lőcsén, Kassán, Zágrábban, Varasdon, Váradon s egyebütt állíttattak, s melyekben a nemesi ifjúság túlnyomó része neveltetett, mind jezsuita kézen valának. Az ország minden iskolájában Canisius jezsuita katekizmus taníttatott, mely 1650 után hozatott az országba. A század végén a jezsuiták oly tökéletesen hatalmukba kerítették az összes tanügyet, hogy kiüzetésök ellen már az hozatott fel főindokul, hogy ha a jezsuiták

eltávolíttatnak, nem lesz kire bízni az oktatás és nevelés ügyét.

A kettős reakció, melynek szárnyai alatt a jezsuiták mindinkább terjeszkedtek, főleg 1650 után, midőn a kánpad Magyarországon is divatba hozatott, mind nyomasztóbbá lett. A 17. század második felében Lobkowitz alatt már a politikai reakció lépett előtérbe, de mindig karöltve járt az egyházzal, mely neki utat tört. Ha akadt volna egy új Bethlene Magyarországnak, a nemzet csakhamar fegyverhez nyult volna ismét. De e kor évtizedek óta csak másodrangú jellemeket és tehetségeket termelt. Vezér hiányában az elégtelenség a Zrinyi-féle összeesküvésre vezetett, melyben a nemzet most már csekély számú hazafias főurai vettek részt. Wesselényi halálával azonban ez összeesküvés is elveszté lelkét s Zrinyi és Frangepán csakhamar horogra kerültek. Az udvar cselfogással igyekezett őket hatalmába keríteni. Zrinyit a császár Bécsbe hívta, és szavával biztosítá, hogy bántása nem lesz. Az udvar nyakára küldte a zágrábi püspököt egy barát kíséretében, s ezek rábeszélésére Zrinyi csakugyan Bécsbe ment, hol elfogatott, s a vérpadra vitetett. E hitszegés méltó volt azon udvarhoz, melyben jezsuiták uralkodtak. Lipót, ki császári szavának megszegésével törbe csalta Zrinyit, s miután őt és Frangepánt kivégeztette, elkobzott javaikból mindeniknek lelki üdvéért 2000 misét mondatott, a jezsuiták hű nevelésének bizonyítá magát. Különben a szerzet közvetlenebb módon is vett részt e vértetben. Gentilotti Kornél jezsuita legalább, a két főur kivégzése után, nyíltan panaszolta, hogy az udvar az általa

ajánlott kémeknek, kik Zrinyit és Frangepánt kikémlelték, nem fizette meg az ígért jutalmat.

Az összeesküvés, melynek kitűzött célja volt Magyarországot „a németek és jezsuiták zsarnoksága alól kiszabadítani,” egy jezsuitikus hitszegés segélyével elfojtatván, a protestánsok üldözése újra és most már nagyobb mérvben, császári hadakkal megindult, melyeket csak a magyar püspökök és jezsuiták multak felül buzgóságban. Még féktelenebb lett az erőszakos üdvözítés, midőn Tököly felkelése oly gyorsan meg hiúsult. Amit Magyarország eddig nem látott, most bekövetkezett: rendkívüli törvényszékek állíttattak fel, melyeknek célja volt felkelőket és eretnekeket nyomozni. A király ugyan 1670-beu amnestiát hirdetett, de ennek dacára e törvényszékek ernyedetlen buzgalommal működtek, s előttök a protestáns egyúttal lázadó, a felkelő egyúttal eretnek volt.

Oly jelenetek tárulnak szemünk elé itt, minőket Németalföld látott Alba tyrannismusa alatt. Eperjesen a kegyetlen és kincsvágyó Caraffa tábornok, Caraffa bíbornok rokona s a jezsuiták teremtménye, egy tehetségnélküli ember, kit a jezsuiták magasra emeltek, hogy felhasználhassanak, tartotta a vértörvényszéket, melyben papok s katonák ítélték az eretnekség és felkelés bűnei felett. A pozsonyi vértörvényszéknek Gubasóczy püspök volt elnöke s több tagja szintén pap, de e rendszabály teremtoi s lelke a jezsuiták valának. Az amnestia dacára mindenki, ki a felkelésben való részvétellel gyanúsíttatott, s azonfelül minden

protestáns páp és tanító e törvényszékek elé idéztették, s alig volt, aki a büntetéstől megmenekült volna. Protestáns papok s tanítók rendesen halálra ítéltettek, mely büntetés némely esetben kegyelemből száműzésre enyhítettett. Mások állásukról lemondani kényszerítették, vagy börtönre vették vagy gályarabságra vitettek, s Triest és Nápoly csakhamar megteltek magyar gályarabokkal, kiknek egyetlen bűnök volt, hogy nem akartak katolikusokká lenni. Mert a büntetést, még a csupán politikai vétség miatt kiszabottat is, a katholicismusra való térés által meg lehetett váltani.

És a térítés volt e korban főcélja ugy a világi, mint az egyházi hatalomnak. Lelke és főeszközei ennek most is a jezsuiták valának. Egy e korból fennmaradt s „magyar átokformula“ alatt ismeretes okmány, melyet minden megtérítettnek alá kellett írnia, bizonyítja, mily nagy részök volt a jezsuitáknak e szomorú gazdálkodásban. „Elismerjük és valljuk, ugyanmond ez irat, hogy egyházi és világi előjáróink különös gondoskodása, a Jézus-társaságbeli atyák buzgalma és támogatása segélyével térítettünk vissza az eretnek tévelygésből az egyedül üdvözítő kath. válásra stb.“ És a jezsuiták térítettek. Nekik köszönhetette az udvar, hogy Tököly csak oly csekély haderőre tudott szert tenni, mely mellett a siker lehetetlen vala. Ők térítették meg II. Rákóczy György özvegyét, Báthory Zsófiát is, ki Sárospatakon letelepítette a szerzetet s kedvéért birtokain válogatott erőszakoskodásokat követett el a protestánsokon. Nagy súlyt fektettek

a jezsuiták e fejedelmi családra, és sikerült is a bigott asszonyt rábírniok, hogy fia I. Rákóczy Ferenc nevelését rájok bizza. De Ferencen nem fogott a jezsuita nevelés. Hű volt a szabadság ügyéhez s katolikus léte dacára a protestánsok, vagyis a vallásszabadság pártjához tartozott. Báthory Zsófia annyira el tudta fojtani anyai érzését fia iránt, hogy midőn ez, a Zrinyi-féle összeesküvésben való részvétele folytán, anyja várába akart menekülni, ez nem bocsátotta be, s a vár ágyúival fenyegette azon esetre, ha erőszakolni akarná beeresztetését. Ahol e korban valaki a vér kötelékeit szét tépte, jezsuita kezekre akadunk. Ők diktálták az eretneknyomozó törvényszékek ítéleteit, ők bujtották fel az anyát üldözött fia ellen, ők kínozták a halálra ítélt protestánsokat még végóráikban is térítő szenvedélyekkel. Csakis a császári kormány erőszakos uralma tartotta fenn a szerzetet Magyarországon, mely méltó tárgya volt a nemzet gyűlöletének. A hová Lipót fegyverei el nem hatottak, a hol a nemzet szabad volt, nem is tűrte meg őket. Erdély területén 1653-ban nem volt jezsuita, s I. Rákóczy Ferenc fejedelemmé választásakor a rendek kimondták, hogy aki ezetül a jezsuitákat pártfogolni merészli, a hűtlenség bűnébe esik.

De Lipót fegyverei mind tovább terjesztették az udvar hatalmát. Mig Bocskay és Bethlen harcaiban a magyar szabadság és protestantismus ügye sokat nyert azon érdeksolidaritás által, melyben a német- és csehországi protestantismussal állt, most a westpháli béke, s Csehország alapos elnyomása után a dynastia teljes

erejét Magyarország leigázására fordíthatta. A török is mindinkább kiszorítottatott az országból, s minden talpalatnyi föld, mely a félholdtól visszafoglaltatott, csak az udvar absolutismusát növelte, mely a visszafoglalt részeket teljhatalommal kezdte kormányozni. Annyira győzött az absolutismus, hogy az 1687-iki országgyűlésen keresztül tudott vinni két dolgot, a mire Magyarország másfél századon át nem volt rábirható. Az egyik a királyválasztási jogról való lemondás volt, melyet Magyarország mindig nagy becsben tartott, mint végső biztosítékát szabadságának, a másik a jezsuiták törvényes befogadása vala. Most az udvar katonasága és a papság segélyével annyira képes volt a rendeket terrorizálni, hogy ezek hozzájárultak az 1687. 20-dik törvény megalkotásához. Erdély is megnyílt ismét a szerzetnek, midőn Lipótnak sikerült a tartományt Apaffy kezéről a magáéra játszania. Lipót ugyan 1693-ban írásban kötelezte magát Erdély irányában, hogy a „katholikus ifjuság nevelésére oly egyháziak fognak alkalmaztatni, kik ellen a többi hitfelekezetek gyanúval nem viseltetnek,” mi a jezsuitákat egyenesen kizárta az oktatásból, de szokás szerint megszegte szavát, s 1698-ban a jezsuiták ismét behatoltak az önállását és szabadságát elvesztett tartományba.

A török az országból kiszorulva, Erdély elfoglalva, egész Magyarország a dynastia kezében egyesítve, a protestantismus térítés és erőszak által hívei nagyobb részétől megfosztva, — ennyi diadal elbizakodottá, féktelenné tette a kormányt. Az udvar és

papság zsarnoksága s visszaélései lelke mélyében elkeserítették a nemzetet, s az elkeseredés ismét harcba tört ki, midőn a 18. század elején a spanyol örököségi háború sikert látszott ígérni a felkelésnek. A nemes II. Rákóczy Ferencet választá a felkelés ezúttal vezérévé, s Erdély fejedelmévé. Rákóczyt Kollonits érsek a jezsuiták prágai kollégiumába adta volt nevelés végett, hogy papot csináljanak belőle, s hogy így azon család, mely annyiszor állt a magyar szabadságharcok élén, benne kihaljon. A prágai jezsuiták el is követtek mindent, hogy az előkelő és dúsgazdag ifjút szerzetők tagjává tehessék, de családja tradíciói a fiatal Rákóczyt megvédték minden fondorlat ellen. Apáinak dicsősége, kik egymásután mind a szabadság ügyét szolgálták, nem hagyta nyugodni. Elhagyta a zárdát, de a jezsuiták nem hagyták el őt. Midőn az udvar despotismusa veszélyes forrongást idézett elő az országban, s az elégedetlen elemek kezdtek összekötetésbe lépni Rákóczyval egy új szabadságharc előkészítésére, a jezsuiták kémek küldtek Rákóczy házához a francia Longueval személyében.

Longueval oly jól adta az agent provocateur szerepét, hogy Rákóczy teljesen megbizott benne, s midőn már a felkelésre készült, őt küldte leveleivel Párisba. Longueval azonban e leveleket a bécsi jezsuita főnöknak adta át, kinek kezéből azok a kormány kezébe vándoroltak, s az elárult Rákóczy a császáriak által elfogatva, a neustadti börtönbe zárattott. Midőn innen egy német tiszt segítségével megszökhett, élére állt a magyar felkelők kis csapatának

s megkezdte a háborút. Rákóczy önzetlensége s az ügynek, melyért vívott, igazsága azonban csakhamar megszorította hadait, úgy, hogy éveken át folytathatta a harcot a külföldön is elfoglalt udvarral. A szécsényi országgyűlésen, melyet a felkelők 1705-ben tartottak, a rendek a jezsuiták kiűzetését kívánták kimondatni, de kimélelethől a papság iránt, nehogy azt a nemzet ügyétől végkép elfordítsák, csak feltételesen tiltották ki a szerzetet. E gyűlés, melyen Magyarország „mind három vallása“ a katolikus, református és evangélikus, Rákóczyt a felkelés fejévé választá, azon végzést hozta, hogy mindazon javak, melyek a világi papság vagy más szerzetek rovására törvénytelenül a jezsuitáknak adattak, tőlük elvétesse; hogy a jezsuiták közül azok „a kik a német nemzetből valók, és németesek“ az országból száműzessenek, hogy végre a magyarok váljanak el a szerzet osztrák tartományától s négy hónap alatt nemzeti szerzetfőnökök eszközöljenek maguknak, ellenkező esetben pedig hasonlókép eltávolíttassanak. A jezsuita-rend azonban sokkal bensőbb szövetségben állt az absolutizmussal, sem mint elszakadt volna az osztrák provinciától, mely közvetlen összeköttetésben állt az udvarral. Míg minden más magyarországi szerzetnek meg volt saját tartományi főnöke, a jezsuiták nem voltak ilyennek szerzésére rábírhatók. A határidőül szabott négy hó letelte után tehát azon területről, melyre a felkelés hatalma kiterjedt, száműzettek. Így szabadultak meg 1705-ben Lőcse, Beszterce, Ungvár, Eger, Eperjes, Gyöngyös, Sárospa-

tak, Rozsnyó, Szepes, Selmec, Szatmár, Turóc, Nagybánya stb. a jezsuitáktól.

A szécsényi gyűlés a kath. papság iránti kiméletről kötötte feltételhez a jezsuiták eltávolítását. De a következő csakhamar megmutatta, hogy a rendek csalódtak, midőn a kath. hierarchiát a szabadság ügyének megnyerhetni remélték. Az ónodi gyűlés, mely a három vallás teljes egyenjogúságát ünnepélyesen proklamálta, ennélfogva kimondta a jezsuiták feltétlen kiűzését is. E követelésével nem hagyott fel a nemzet akkor sem, midőn a harci szerencse kedvezőtlen fordulata kívánatossá tette, s a türelmesebb, emberies I. József trónralépte lehetőségessé tenni látszott az udvarral való kibékülést. A magyar szövetséges rendek a Józseffel folytatott nagyszombati alkudozásban erélyesen követelték a jezsuiták kiűzését, mire József azt felelte, hogy a jezsuita ügy halasztassék a jövő országgyűlésre. Ez annyi volt, mint a kívánatot megtagadni, s az alkudozás béke helyett új harcra vezetett. Utóbb, midőn Károlyi Sándor a rosszra fordult viszonyok közt a felkelés nevében I. Józseffel a szatmári békét megkötötte, nem volt tanácsos a jezsuita kérdés miatt a béke létrejövetelét kockáztatni, s így a szatmári béke, mely az egy századnál tovább tartott szabadságharcokat 1711-ben befejezte, befejezte azokat anélkül, hogy Magyarországot a jezsuitáktól megszabadította volna.

Százhét éven át folytak volt e harcok Magyarországon. Az udvar, mely korlátlanra igyekezett tenni hatalmát, s a kath. hierarchia, mely a reformációt ki akarta irtani, álltak e nagy küzdelemben szemben a nemzet

jobb részével, mely az alkotmányt s a vallásszabadságot, és a protestantismussal, mely saját lételét védelmezte. A protestantismusnak, mely, ahol a trón pártfogásába vette, ennek hatalmát növelte, Magyarországon ily módon sorsa egygyé forrt a szabadság sorsával. A kettő együtt győzött és együtt győzetett le. A 17. század elején, midőn a nemzet tulnyomó része, még a főnemesség is kevés kivétellel protestáns volt, Bocskay könnyűszerrel győzött az udvaron, s a bécsi béke a jezsuitákat kitiltotta az országból.

A 17. század folyamában azonban mindazon feltételek, melyek az ország szabadságának diadalaít lehetővé tették, napról napra vesztettek erejükből, míg végre teljesen elenyésztek. Magyarország szabadságának főtámaszai Erdély önállásában, az ország feldaraboltságában Erdély, a király s a porta közt, a reformált egyházban s azon szövetségben rejlettek, melyben a külföldi protestantismussal állt.

De a török kiszorított, Erdély a dynastia kezére jutott, a nyugati protestantismus Gusztáv Adolf halála után csakhamar leszorult a harctérről. Az udvar mind erősebb lett, a nemzet mindinkább veszté szövetségeseit. És ennek dacára képes lett volna alkotmányos szabadságát diadalmasan megvédeni, ha az egész ország protestáns lett volna. Belátta az udvar, hogy Magyarországon csak a katholicismus segélyével érvényesítheti abszolút hatalmát. Létrejött a szövetség trón és egyház közt, ez olókéscsík annak számára az utat. Pázmány és jezsuitái ily sikerrel térítettek és terjesztették a felekezeti gyűlö-

letet, hogy az 1681-ki soproni országgyűlésen már csak egy protestáns főrend volt jelen, Zay Endre, míg az alsó táblán már „katholikus“ és „protestáns rendek“ civakodtak egymással. Kevéssel előbb a protestáns Bethlen restaurálta Erdélyben a catholicismust, és katkolikusok nagy számmal harcoltak a protestantismus vallásszabadságáért, de a 17. század végén az udvar már az országgyűlésen sikerrel használhatta a kath. rendeket a protestánsok terrorizálására. A katolikus hierarchia lázadásnak hirdette a szabadság védelmét, kath. püspök állt az udvari kamara élén s készítette az új adórendszert, mely törvénytelen adókat zsarolt a nemzeten, s egy egyházi lovagrend nagymestere gyakorolta a boszú véres dictaturáját Magyarországon. A világi reactió annyira összeforrt az egyházzal, hogy aki katolikus lett, az udvar pártjára állt, s a ki a trón mellé állott kénytelen volt áttérni a római vallásra. Kollonics érsek megtalálta a helyes kifejezést e politika jellemzésére ismeretes mondásában: „Faciam Hungarium captivum, postea mendicam, deinde catholicam.“ — II. Rákóczy Ferenc alatt a nemzet jobbjai még egyszer megkísérették megmenteni az ország szabadságát, s fölkelésöket oly vallási józanság és türelem jellemzi, melynek e korban nem volt párja Európában. A harc formailag némi sikerre, lényegében vereségre vezetett. Teljesen ugyan a reactio soha sem érte el célját Magyarországon, nem birta végkép és maradandólag sem az alkotmányt elnyomni, sem a protestantismust kiírtani, de Lipót alatt és még inkább a 18. században igen közel jutott céljához. És ez eredményt legnagyobb részben a római

hierarchiának köszönte. A katholicismus hódította meg Magyarországot az absolutismusnak ; de előbb a jezsuiták hódították meg a nemzetet a katholicismusnak ; a jezsuiták, kik mint tanítók, gyóntatók s prédikátorok, királyt és népet hatalmukba kerítették s a lelkiismereteken uralkodva, e korban a legnagyobb hatalom valának Magyarországon.

XXXVII. Fejezet.

(A jezsuiták újra elárulják Bajorországot. — A paraguayi reduktiókat fellázítják Portugal és Spanyolország ellen. — Pombal a pápához fordul ellenök. — Saldanha bíbornok kiküldetése a társaság megvizsgálására. — A lissaboni patriárka letiltja őket a gyóntató- és szószékről.)

Tirolban, az öröködési háború alatt a jezsuiták Austriát árulták el Bajországnak javára, és midőn a kocka fordult, siettek ismét osztrák zsoldba állni a wittelsbachi ház ellen, hogy a Habsburgházat kiengeszteljék.

Miksát a hadi szerencse menekülni kényszeríté országából. A kormányt távolléte alatt nejére Terézia Kunigundára bízta. Az ország még védelmezhető lett volna, de Schmackers Tivadar jezsuita, a királyné lelki s egyúttal testi vigasztalója, egyszersmind Austria fizetett ágense vala, s befolyásával rábírta a királynét a lealázó ilbesheimi szerződés aláírására, mely az országot bilincsbe verve kiszolgáltatta a császárnak, ki lehetőleg visszaélt a szerencse kedvezésével. E szerződés értelmében Terézia szerény ellátásra szorultan, de még az országban élhetett. Az osztrákok a fejedelemné jelenléte által azonban némileg korlátozva érezték magokat,

s ismét Schmackers jezsuitának kellett előállnia, hogy Teréziát rávegye országa elhagyására. A jezsuita gyöngö oldalán fogta meg az asszonyt, elhitette vele, hogy férjének Brüsszelben egy szép belga nővel van viszonya, minek eredménye az lett, hogy Teréz a jezsuitát férjéhez küldte, kéretvén őt, engedje meg, hogy utána menjen. Ez az állam érdekében maradásra kérte nejét, az asszony azonban a jezsuita biztatására nem hajtott férje szavára, s ugyancsak a jezsuita által szerzett útlevéllal útrament. De az útlevél érvénytelen volt s Teréz a határon az osztrákok által elfogatott, s Bajorország teljesen a császár hatalmába esett. Terézia Velencében vontta meg magát, gyermekei felett búsulva, kik tőle elragadtattak, és csak a tőle elválhatlan Schmackersnek sikerült őt a szerelem munkáival megvigasztalnia. E szerelmi elaborátumok egyikétől ered a ma is virágzó Aretin család Bajorországban, melynek keletkezése két ember életébe került, két nemesébe, kik Schmackers papa titkát megtudván, általa — az egyik méreg, a másik orgyilkos segélyével — a másvilágra expedíáltattak.

Midőn Miksa a rastatti béke után visszakapta tartományát s tíz évi száműzeteséből hazatért, a jezsuiták elhitették vele, hogy amit páter Schmackers tett, csak privát ostobaságból cselekedte, melyért a szerzetet felelőssé tenni nem lehet, s Miksa még évdíjat adott a jezsuitának, ki őt s hazáját elárulta és ágyát befertőztette. S így alatta úgy, mint jezsuiták által nevelt utóda alatt a jezsuiták megtarták, sőt növelték régi hatalmukat és befolyásukat.

De Austria és Bajorország nem maradtak társa-

ság nélkül a jezsuiták hálátlanságában. A madridi és lissaboni kormányok 1750-ben szerződésre léptek egymással, melyben Portugal a Szentségről nevezett gyarmatát hét paraguayi „reduktio“ fejében átengedte. A jezsuiták, kik a spanyol király nevének palástja alatt tettleges urai voltak Paraguaynak, erre nagy lármát ütöttek s óvást tettek a szerződés ellen a madridi udvarnál. A király gyóntatója R a v a g o jezsuita, s az első miniszter, egy világi jezsuita, E t a z e n a d e marquis minden befolyásukkal támogatták a jezsuiták representációját. A madridi kormánynak azt beszélték, hogy a szerződésben Portugal által rászedetett, Lissabonban pedig megesküdtek rá, hogy a spanyolok csalták meg a portugallokat; s ez utóbbi helyen vitték is annyira, hogy I. József király követet küldött Madridba, hogy a szerződés felbontását eszközölje ki.

Spanyolország azonban nem engedett, a szerződés végrehajtatott, de Európa nagy bámulatára a hét reduktio népe, melyet a jezsuiták irataikban a keresztyén szelídség mintaképének s papjaik szavára feltétlenül hallgatónak festettek le, egyszerre — fellázadt. A jezsuiták a népet, mely testével lelkével a szerzet rabszolgája volt, felkelésre lázították, és sikerrel. „A jezsuiták — jelenték a szerződés végrehajtásával megbízott spanyol és portugál biztosok — a népek személyét, vagyonát és kereskedelmét oly mértékben kizárólagos tulajdonukba vették s annyira befészkeltek magokat a tartományba, hogy csak fegyverrel lehet őket belőle kiűzni.“ A portugál király egy dekrétumával a reduktiókban megszüntette az indiánok rabszolgaságát s fel-

szabadította őket a jezsuiták uralma alól, de a nép oly alaposan el volt bolondítva, hogy éveken át fegyverrel igyekezett kivívni régi rabszolgaságát. A király a legszigorúbb büntetésekkel s teljes száműzetéssel fenyegette a jezsuitákat, ha nem szűnnek meg lázításuk által a véröntást maradandóvá tenni. De hiába. A jezsuiták reduktióikat oly tökéletesen felszerelték volt, hogy rendes háborút viselhettek a spanyol és portugall hadakkal. Végre sok véröntás után a spanyol-portugall sereg győzött, s midőn 1766-ban a Jézus-társaság Spanyolországból száműzetett, 1768-ban a spanyol Amerikában is lejárt dicsőségek. Egy napon mindenütt összefogattak és kivitettek az országból, és ez volt legszebb napja Paraguaynak.

Mialatt Amerikában a jezsuiták háborút viseltek Európa két világi hatalmával, szerzetők, mely rövid idő alatt példátlan hatalomra és befolyásra vergődött, ingadozni kezdett. A 17. században s a 18-ik elején nekik volt legnagyobb részők Európa történetében, de amily gyors volt emelkedésök: oly gyors volt süllyedésök is. És ez épen ott kezdődött, hol a legnagyobb hatalmat gyakorolták s a legtöbb bünt követték el: a pirenaei félszigeten.

S ez esemény emléke Portugal legnagyobb államférfiának, Pombalnak nevéhez fűződik. Pombal eszével és erélyével feltétlenül uralkodott I. Józsefen, s először is, hogy az ország kereskedelmét emelje, melyet eddig szinte kizárólag a jezsuiták monopolizáltak, egy kereskedelmi társulatot alakított. A jezsuiták dühöngtek, az egyházi szószékről szidták a királyt, s

pokollal fenyegették mindazokat, kik pénzőket e kereskedelmi társaság papírjaiba fektetik. Az aristokratia befolyásos tagjaival petitiót adattak bé a királyhoz, melyet F o n s e c c a Benedek jezsuita készített; de Pombal résen állt, Baluster prédikáló és Fonseca író jezsuitát eltávolította a fővárosból.

Ez eset után nemsokára az 1755-ki földrengés Lissabon három negyed részét romba döntötte. A jezsuiták hirdették, hogy ez isten büntetése Pombal istentelen tette miatt, s a királyt eltávolítani igyekeztek a városból, hogy kezök alá kapván őt, a minisztert megbuktathassák. De Pombal meghiusítá ármányaikat, életrevaló intézkedések által gyorsan felépíté Lissabont, és hatalmas lendületet adott az ország felvirágzásának, s ettől fogva feltétlen bizalmát bírta a királynak.

A jezsuiták, a gögös aristokrátiával szövetkezve, mindent megkísértettek a miniszter megbuktatására. Az egész udvart bevonták 1757-ben egy összeesküvésbe, s már ki volt tűzve a nap, melyen az egész udvar rámenjen a királyra s tőle Pombal elbocsátását követelje. Pombal azonban megelőzte őket s előtte való nap éjjel egy rendeletet íratott alá a királylyal, mely minden jezsuitát eltiltott az udvartól, melyet gyóntatók képében még mindig ellepve tartottak.

Az udvar jezsuitái még reggeli álmukat aludták, midőn értesőkre adatott, hogy az udvartól el vannak tiltva, s professházaikba kell visszavonulniok. Az udvar hölgyei sírva fakadtak, midőn a szomorú hírt meg-

tudták s a braziliai hercegnő pláne elájult, midőn megfosztva látta magát papjától, — ki fogja őt ezen-től a spanyol disciplínával traktálni?

A jezsuiták minden módon igyekeztek a közön-séget a minster ellen lázítani. Pombal, hogy megmu-tassa a népnek, kikhez ragaszkodott, hiteles okmányok alapján röviden megíratta a paraguayi dolgok történetét, s azt az udvaroknak megküldte és 20,000 példány-ban elosztatta. Az irat általános feltűnést okozott, s a jezsuiták nem merték magokat ellene nyilvánosan védelmezni, óvakodván felidézni oly vitát, melyben Pombal kitartása mellett, ők húzták volna a rövi-debbet.

Pombal, ismerve kora előítéleteit, a jezsuiták el-leni harcban a pápát igyekezett szövetségesül megnyerni. Evégből instrukciókat küldött Portugal római követé-nek, Almadának, hogy „ő szentségét az uralkodó pá-pát, XIV. Benedeket értesítse a jezsuiták bűneiről s kérje ki az egyház támogatását megfélemezésekre.“

„E szerzetesek, írja Pombal 1757. okt. 8-ki sürgönyében, már régóta felhagytak a pápai bullák és rendeletek iránti engedelmességgel, nem hajtanak a birodalom békéjének fenntartását célzó törvényekre, hűtlenek az uralkodóhoz, nem jó uton vezetik alatt-valóit, s minden keresztényi, természeti és politikai kötelességeiket feláldozzák vak és telhetetlen hatalom-szomjuknak és pénzvágyuknak, melylyel egyeseket és országokat kifosztanak. Végre, ez elfajult szerzetesek romlottsága Portugalban s méginkább a tengeren túli tartományokban annyira megy, hogy a jezsuiták in-

kább hasonlítanak katonákhoz, kereskedőkhöz vagy fejedelmekhez, mintsem papokhoz. E bajok orvoslására parancsolja önnek a király, kérjen külön titkos kihallgatást ő szentségétől s terjeszsze elébe az itt mondottakat. Ő felsége reméli, hogy ő szentsége mitsem fog elmulasztani, amit a sürgető körülmények szükségessé tesznek, nehogy egy szerzet, mely annyi érdemet szerzett magának az egyház körül, azon általános megbotránkozás által, melyet kicsapongásaival okozott, tönkre menjen. Miután pedig mindaz, amit ön ő szentsége elé fog terjesztetni, hiteles tényeken alapszik, reméli ő felsége, hogy a szentszék be fogja látni, mennyire szükséges e szerzeteseket első szerzetsszabályaik megtartására visszavezetni, s őket minden beavatkozástól a politikai viszályokba, világi és kereskedelmi érdekekbe eltiltani, hogy mentten a vágytól: az udvarokat kormányozni s kereskedés, uzsora és pénzzsarolás által meggazdagodni, istent szolgálhassák és felebarátaiknak hasznukra válhassanak. A templomosok az általuk okozott botrányok miatt igen szigorúan büntetettek. De azért nem találunk a törtélemben oly bünt feljegyezve, mely a jezsuiták által elkövetettekhez volna hasonlítható. Azokról senki sem állítja, hogy ők, mint a jezsuiták, pápáknak és királyoknak nyíltan ellenálltak, s hitelöket arra használták volna, hogy a pápák bulláit és országok törvényeit kijátszák. A templomosokat senki sem vádolta azzal, hogy uralkodók államaiban köztársaságokat alakítottak, s az alattvalókat jogszerinti fejedelmek ellen lázították volna. Sohse volt rá példa, hogy a templo-

mosok fegyveresen ellenszegültek volna királyaik és népök érdekének. Sohsem bitoroltak országokat. A jezsuiták azonban mindezen bűnöket elkövették s ki is vitték volna minden tervöket, ha ármányos és nagyra-vágyó törekvéseik fel nem fedeztetnek. S csakugyan meg is valósították volna azt a lázadó indián gyarmatok segítségével, melyeket ők alapítottak s úgy felszaporítottak, hogy Marantontól Uruguayig terjedtek. E gyarmatok naponként hatalmasabbá lettek, erőt mérítvén azon élénk és tekintélyes kereskedésből, melyet kollégiumaik, rezidenciáik és professházaik segítségével a kikötőkben s a tengerentúli helyeken titkon űztek. Ez eszközökkel a portugál és spanyol Amerika körül bizonyos módon már oly erős kordont húztak, hogy tíz év múlva a csomó feloldhatlan lett volna, melylyel mindkét birodalmat összekötötték volna, és semmi európai hatalom nem bírta volna őket e nagy terjedelmű tartományokból kiűzni, melyet nagy számmal oly nép védelmezett, melynek nyelvét és erkölceit csak ők értették, stb.“ Hasonló tartalmú a második sürgöny is, melyben a király a jezsuiták vakmerősége felett panaszkodik, kik a királyt s kormányt rágal-mazzák és kicsinyítik, s a Portugal és Spanyolország közti jó egyetértést megzavarni törekszenek.

Almada eljárta megbízatásában, támogatva azon általános megbotránkozás által, melyet a jezsuiták kicsapongásaik, gőgjük, uralkodásvágyuk által okoztak. A pápa osztá e nézeteket, de remegve tekintett a szerzet mindenhatóságára, melylyel félénk jelleme nem mert síkra szállni. Apró dolgokban tett néha ellenőkre

valamit, de mindannyiszor sietett őket ismét kien-
gesztelni. Általános kitételekben megtiltotta nekik a
kereskedést, de egyidejűleg egy csomó brevével kiter-
jeszté uralmokat, s új eszközöket adott kezökbe ha-
talmuk növelésére. Ezenkívül a római udvar szokása
volt mindig védni a jezsuitákat, midőn valamely világi
hatalom lépett fel ellenök; s Benedek hajlandó is lett
volna valami udvari ármány segélyével őket a zavar-
ból kimenteni.

Amily titokban értesíté a portugál követ a fé-
lénk pápát kormányának a jezsuiták elleni panaszairól,
oly félénken és titkosan fogta meg Benedek a dolgot,
hogy az udvart némileg lecsillapítsa. Államtitkárán,
Passioni bíbornokon kívül senki sem tudott a do-
logról. A római jezsuiták természetesen neszét vet-
ték, hogy a lissaboni udvar a szentszékhez fordult
segélyért. De ez ügygyel a pápa kabinetjében oly ti-
tokszerűen s oly gyorsan bántak el, hogy a jezsuiták
ezúttal egyebet nem tehettek, mint nagy lármát ütni
a portugál kormány ellen. Benedek már rég meg volt
győződve a szerzet reformálásának szükségéről, de
félve a jezsuiták gyilkától, sohasem mert hozzáfogni.
A gondolatról azonban nem bírt lemondani s így tör-
tént, hogy kevés halála előtt megtette ez irányban
az első lépést Portugalban.

Saldanha bíbornoknak ugyanis egy 1758. april
1-jén kelt brevében általános felhatalmazást adott,
hogy az egész szerzetet Portugalban vizsgálja meg s
a szükséghez képest reformálja. E nyilvános brevén kívül
kapott a bíbornok még titkos utasításokat is, melyek

Benedeknek, kinek a bréve folytán a jezsuiták észbeli józanságát kétségbevonták, ravaszságát bizonyítják. „Mielőtt ön a vizitációt megkezdéné, így szól az utasítás, a legnagyobb óvatossággal tudakozódní fog az íránt, miben állnak az állítólagos botrányok és rendetlenségek, melyeket a jezsuiták okoztak, leginkább institutumaik meg nem tartása s az állami pénzügyek kárára üzött szárazföldi és tengeri kereskedés által. Ezt ön igen könnyen és illendő módon megtudhatja, ha egy a jezsuiták templomainak, házainak és kollégiumainak belső és külső szolgálatában jártas személyt megnyerni törekszik.“

„Íly beavatott ember felvilágosíthatja önt sok oly tény és körülmény felől, melyeket ön aztán a vizitáció alkalmával irányadókul használhat. Amint erre Eminenciád a jezsuiták templomaiban és kollégiumaiban a vizitációt megkezdi, jegyezzen fel a legnagyobb részletességgel és figyelemmel mindent, ami gyanúra adhat okot, vagy bizonyságul szolgál az íránt, hogy az említett jezsuiták szent institutióik és jó szokásaik teljes követésétől, a példás életmódtól és a vallás tanaitól eltértek. Ha Eminenciád őket e pontok valamelyikében bűnösnek, sőt hacsak kétséges tanról gyanúsoknak is találja, megintheti őket, hogy javuljanak, és szükség esetében meg is büntetheti. Hasonlóképen véget fog ön vetni minden visszaélésnek vagy rendetlenségnek, mely templomaikban, házaikban, kollégiumaikban, úgy egyházi, mint világi és gazdasági tekintetben lábrakapott, s igyekezni fog az egészet eredeti állapotára visszavezetni.“

„Ha e szerzetesek engedetlensége és ellenállása oly makacs, gonosz ármányaik és visszaéléseik oly megrögzöttek, s a körülmények általjában olyanok volnának, hogy ön az ezekből támadt nehézségeket nagy botrány és rendetlenségek nélkül le nem győzhethné, tegyen erről jelentést a nunciusnak, hogy ez az ügy állásáról körülményes jelentést tegyen ő szentségének, aki is, vagy közvetlenül saját hatalmánál fogva megteendi a szükséges intézkedéseket, vagy kényszerítendi a szerzet generálisát, hogy a lábrakapott visszaéléseket célszerű rendeletek által beszüntesse, s egyszersmind a portugál udvar minden sérelmének okát megsemmisítse. Azon személyekkel, kikre a vizitációban és reformációban szüksége van, közölje Eminenciád ez utasításokat, hogy ugyanazon elvek szerint járjanak el, s hogy minden erőszakoskodást és a teljes szigort, mely a zavart és rendetlenséget még csak növelné, el lehessen kerülni. E célból Eminenciád ő szentsége akaratahoz képest a szelídség és mérséklet útjára fog lépni, mely azonban leginkább azon férfiak okos és észszerű megválasztásától fog függni, kiket a vizitációban és reformációban használni fog. Ami pedig azon különös panaszokat illeti, melyeket a portugál udvar emel a Jézus-társaság ellen, hogy t. i. ezek, a népek általános megbotránkozására boltokat és bankokat tartanak, melyekben papokra nézve tilos ipart és kereskedést űznek, az új világból hozott árúkat kicserélik, e célra fizetéses levelezőket és kereskedő-segégeket tartanak, s a vámok és a keleti s nyugati Indiával kereskedők nagy hátrányára igen jövedelmes váltóüzletet tartanak fenn,

— efelett, ő szentsége a vizitáció segélyével teljesen felvilágosíttatni kíván, hogy megítélhesse, mily joggal emelhetők ily vádak a jezsuiták ellen. — —“

„Tudakozódjék ön pontosan a jezsuiták birtokai s jövedelmei után, vizsgálja meg bevételi s kiadási számláikat, könyveiket, melyeket azon depositumok és tőkékről vezetnek, melyeket bankjaikban s más e célra szolgáló helyeken tarthatnak. Vizsgálja meg tőkéiket, árúcikkeit mennyiségét s minőségét, s azt, vajon azok közvetlen általok kezeltetnek-e, vagy ki-nevezett és fizetett világiak által. Minden ez irányban tett felfedezését pontosan jegyezze fel s közölje a nunciussal, ki azokat ő szentségének küldendi, ki aztán a jezsuiták generálisával egyértelműleg megteendi a baj orvoslására szükséges intézkedéseket. — —“

„Ő szentsége azonban azt kívánja, hogy ön további rendeletig a kapott teljes felhatalmazással ne éljen, és pedig azon egyszerű okból, hogy amennyire lehet, a lármát, a botrányt és a nyilvánosságot el lehessen kerülni. — — Ugyane végből Eminenciád a vizitáció s reformáció menetét és mindenekfelett minden bűnt, mely az udvar panaszainak alapos voltát bizonyítaná, mindenki, főkép pedig a miniszterek előtt teljes titokban fogja tartani (!) stb.“

E titkos utasítás, mely bizonyítja, hogy a pápa csak úgy tudott két nyelven beszélni egyszerre, mint jezsuitái, a meghatalmazással együtt küldetett Lissabonba, nagy zavarba ejtvén Saldanhát, kitől Pombal s a király azt követelték, amit a nyilvános breve neki parancsolt, míg a titkos utasítás megkötötte a kezét.

Saldanha először is közölte a pápai brevét a jezsuitákkal, kik nagy lármát ütöttek miatta s az okmányt érvénytelennek és kierőszakoltnak nyilváníták. Saldanha azonban nem hajtott rájuk s 1758. május 15-én egy ediktumban a római szék nevében egyházi átok terhe alatt eltiltotta őket minden kereskedelmi és váltó-üzletről.

Néhány héttel utóbb a lissaboni bibornok-patriárka 1758. jun. 7-ki ediktumával eltiltotta a jezsuitákat a gyóntatástól és prédikálástól, ékesszóló bizonyítványául annak, hogy a jezsuiták elleni mozgalom nem az egyház ellenségeinek műve volt, hanem hogy annak jobbjai habozás nélkül hozzá állottak. A jezsuiták e tilalom által megfosztattak azon nagy haszontól, melyet a gyóntató- és szószék segélyével vontak felebarátaik zsebéből s ez megmagyarázza, hogy a tilalom kibocsátója néhány nappal ediktumának megjelenése után egyszerre meghalt.

XXXVIII. Fejezet.

(A jezsuiták kereskedése.)

Mielőtt a XIV. Benedek által elrendelt vizsgálatnak fogadata lett volna, a pápát egyszerre elragadta a — halál, mely a jezsuitáknak szorongattatásaikban rendesen segítségökre szokott jönni. Helyette Rezzonico bibornok, XIII. Kelemen név alatt lett pápává, egy korlátolt eszű, bigott ember, ki a jezsuitákat ótalmába vette s érdekökben majd minden európai udvarba belekötött. Alig lépett kormányra, Ricci jezsuita generális egy védíratot nyújtott át neki, melyben a szerzet méltatlan üldöztetését panaszolja s az új pápától védelmet kér a réginek rendszabályai ellen, s az ügyet a pápa foruma előtt kívánja elintéztetni. Kelemen sietett az iratot egy bizottmánynak adni át véleményezés végett. A bizottmány azonban, melynek több esze volt, mint a pápának, úgy találta, hogy nem volna tanácsos a portugál királylyal összeveszni, s azon véleményt adta Passioni bíbornok indítványára, hogy adassék vissza az irat a jezsuitáknak azon megjegyzéssel, hogy a

sz. szék nem látja át ez irányban teendő intézkedések szükségét.

A jezsuiták eközben ez iratot kiadták s a közönségben elterjesztették, de épen ellenkező hatást értek el vele, mint melyre céloztak, mert csakhamar megjelent egy röpirat ellene, mely majd minden európai nyelvre lefordíttatván gyorsan elterjedt. A jezsuiták igyekeztek e munkát, részint egész kiadásainak megvásárlása, részint különféle kormányoktól kieszközölt tilalmak által elnyomni, de Pombal eszén túl nem járhattak, ki maga gondoskodott annak elterjesztéséről. E röpirat éles dialektikával s meggyőző igazsággal bebizonyította, hogy a jezsuiták fennállásuk óta, elméletben úgy mint gyakorlatban, az emberi társaság anyagi és erkölcsi haladásának akadályozói valának.

A jezsuiták számos röpiratban feleltek e vádakra, de válaszuk szokás szerint a szerző szidalmazásában, rágalmozásában állt. Ezen kívül szemtelen tagadás volt egyetlen fegyverök. A vita leginkább a jezsuiták tilos kereskedése körül forgott, s hogy e tekintetben mennyire igaza volt az említett röpiratnak, bizonyítja a francia kormányzónak, Martinnek Indiából kormányához intézett jelentése.

„Tény, úgymond Martin, hogy a hollandusok után a jezsuiták üzik a legnagyobb és leggazdagabb kereskedést Kelet-Indiában, s e tekintetben messze elhagyták az angolokat, dánokat, franciákat, sőt a portugallokat is, kik által pedig az országba hozattak. — Azok száma, kik csakugyan térítés végett mennek Indiába, igen csekély, s ezek a társaság titkaiba nin-

csenek is beavatva. Másrészt viszont vannak köztök olyanok, kik épen nem látszanak jezsuiták lenni, mert világi ruhában járnak, minélfogva Surateban, Agrában, Goában s egyebütt, ahol laknak, annak tartatnak, aminek kiadják magokat, t. i. valóságos kereskedőknek. Én azonban tudom, hogy jezsuiták, még pedig beavatottak, kik a szerzet legtitkosabb ügyeit ismerik. Ezenkívül be van bizonyítva, hogy a legkülönbözőbb nemzetekből vannak kiválasztva; sőt vannak örmények és törökök is, kik teljesen a Jézus-társaság érdekeinek szentelik magokat. Ez álarcos jezsuiták mindenbe beavatkoznak s a legpontosabban tudják, mely raktárakban találhatók a legszebb árúcikkek, mely kereskedőknél van a legnagyobb választék.“

„Nevezetes azon nagy bizalom, melyben részesülnek, mert látszólag semmi felügyelet alatt nem állanak és senki másnak nem számolnak, mint e célra kiküldött jezsuitáknak, kik kopott barátcsuhában Kelet-India egy városából a másikba zarándokolnak. E jezsuiták azonban igen fontos személyek s bírják az európai generális és előljárók teljes bizalmát, s ők veszik át tőlök azon utasításokat, melyekhez a világi jezsuitáknak alkalmazkodniok kell. Ezt teszik is minden ellenmondás nélkül a legnagyobb pontossággal, és pedig azon okból, mert ez álruhásoknak az engedelmesség közönséges fogadalmán kívül még szigorú esküt kell letenniök arra, hogy soha be nem avatott előtt valamit fel nem fedeznek, ellenben minden erejökkel a társaság hasznát és nyereségét elősegítik. Nehogy azonban a be nem avatottakat a beavatottak-

kal összetéveszszék, ez utóbbiaknak titkos jeleik vannak, melyekről egymást megismerik. Hozzáteszem még, hogy ezek mindnyájan, ámbár egész hátulsó Ázsiában el vannak terjedve, és számuk nagy, mégis egy közös terv szerint kormányoztatnak, úgy, hogy a közmondás: „ahány ház annyi szokás“ rájuk legkevésbé sem alkalmazható. Ellenkezőleg, a jezsuiták szelleme mindig ugyanaz marad, és senki sem emlékszik rá, hogy, különösen kereskedelmi dolgokban, valaha következtelenségbe estek volna.“

„A keletindiai nyereséggel azonban a jezsuiták be nem érik. Még nagyobb hasznot vonnak abból, hogy temérdek árút különféle hamis ürügyek alatt missióikból Európába küldenek. Ezeket azonban rendszerint nem ottani kollégiumaikba, hanem ismét világi ruhákba öltözött jezsuitáknak küldik, kik kereskedőházakat alapítottak, s az ezen árukon kapott nyereség annál nagyobb, mert azok első kézből vétetnek át. De bármily tekintélyes legyen e neme a kereskedésnek, a jezsuiták mégis mindig el tudták titkolni, s így történt, hogy Európában mindeddig senki sem szólalt fel ellene. Ennek dacára tény, hogy más nemzetek kereskedése sokat szenved általa, leginkább pedig Franciaországé, vagy inkább a francia keletindiai társaságé. Ez okból gyakran írtam e társaságnak s emlékirataim mindig hitelesek és részletesek voltak. De a társaság igazgatói, távol attól, hogy hozzáláttak volna, e rájuk nézve oly hátrányos visszaéléseknek útját szegni, több ízben nyílt parancsot küldtek nekem az iránt, hogy a jezsuitáknak mindenben kezökre

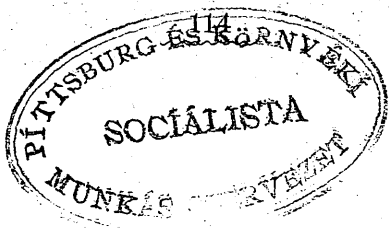
járjak, hogy megtegyem amit kívánnak, sőt hogy pénzt is kölcsönözzek nekik. Ez utóbbi kedvezmény-nyel élnek is a lehető legnagyobb mértékben; így például Páter Tochard maga 150,000 nehéz piaster-rel, vagyis 750,000 livrevel tartozik a társaságnak, anélkül, hogy csak zálogot, vagy kölcsönlevelet is adott volna róla.“

„Hogy azonban a jezsuiták kereskedésének kiterjedésére visszatérjünk, azon nagy hajóhadon, mely 1690-ben Franciaországból Ázsiába vitorlázott, a keletindiai jezsuiták számára 58 nehéz árúköteg volt, köztök a legkisebb is nagyobb a keletindiai társaság legnagyobbjánál, s egyikben sem volt olvasó, ereklye, Agnus Dei vagy más térítési cikk. Mindezek szép és drága európai árúcikket tartalmaztak, melyeknek Indiában nagy keletők voltak: s általában alig érkezik Európából hajó, mely árúkat ne szállítana a jezsuiták számára. Nem hagyhatom említetlenül azt sem, hogy vannak átöltözött jezsuiták, kik a baniánoknak nevezett bálványimádó indus kereskedőkkel barangolják be az országot, gyöngyöt és gyémántot keresve; s e fajtája a jezsuitáknak nemcsak a keletindiai társaságnak tesz nagy kárt, hanem a keresztény névnek is ez válik legnagyobb gyalázatára. Egészen úgy öltöznek, mint a baniánok, nyelvöket beszélik, velök élnek és minden szokásaikat utánozzák. Aki nem ismeri őket, valódi baniánoknak tartaná, mert ép úgy áldoznak az indiai isteneknek, mint a benszülöttek. Mindez természetesen azon hazug ürügy alatt történik, hogy meg akarják őket téríteni, de a valóságban csak azért kó-

borolnak velök, hogy velök kereskedjenek. És csakugyan soha még egy baniánt sem térítettek meg. stb.“

Ezekhez még hozzátehetjük, hogy a jezsuitáknak Európa, Ázsia és Amerika minden nagyobb tengeri városaiban, — mint Matras, Goa, Pondichery, Kanton, Nanking, Marseille, Genua, Lyon, Lissabon, Sevilla stb. — terjedt üzleti ügynökségeik s irodáik voltak, rendszerint banküzlettel összekötve. Így kereskedtek a jezsuiták azon ürügy alatt, hogy isten nevét hirdetik!

XXXIX. Fejezet.

(A jezsuiták Portugalban. — Merényletök I. József ellen. — Javaik zár alá vettetnek. — A papság ellenök fordul. — Alku a pápával. — Az iskolák kivételnek kezökből. — Portugalból végkép száműzetnek. 1759.)

Mialatt a jezsuiták a külföldet röpiratokkal árasztották el, melyekben I. József és kormánya minden módon rágalmaztatott, otthon Portugalban egy éjszaka három orgyilkos támadta meg a király kocsiját. Józsefnek egy vagdalt vasdarabokkal megtöltött puská lövése azonban csak felső karját zúzta össze s így a merénylet (1758. szept. 3.) nem sikerült. Az összeesküvésről gyanús főurak elfogattak s a pörből kisült, hogy abban a Pombal újításai miatt elkeseredett gögös arisztokratia a jezsuitákkal szövetkezett, hogy a királyt megölvén, Pombal kormányrendszerét megbuktathassa. Kisült, hogy Aveiro herceg a jezsuitákkal állapodott meg a király meggyilkolásában, hogy a jezsuiták békíték ki Tavora Leonora marquisnőt a herceggel, miáltal az összeesküvés lehetővé vált. A marquisnőt Malagrida Gábor jezsuita látta el a spanyol disciplínával, s e lelki

gyakorlatok ürügye alatt gyűltek az összeesküvők össze házában, hol Malagridán kívül M a t o s János és A l e x a n d e r János jezsuiták szerepeltek. Malagrida tevékeny részt vett összeesküvők toborzásában s oly biztosnak hitte a merénylet sikerét, hogy a jezsuiták már hetekkel előbb jónak látták a közönséget rá előkészíteni, a szószékről prédikálván, hogy a király rövid életű leend. Turconi olasz jezsuita, midőn Rómában a portugali jezsuiták sorsáról kérdezték, felelé: „Minden jól megy s a jövő szeptemberben vége lesz minden viszontagságunknak Portugalban.“ Malagrida maga számosaknak írásban jósolta meg a király halálát.

Az ítélet a merénylet végrehajtóit halálra, annak értelmi szerzőit, a jezsuitákat, kik becses hullájokat ez alkalommal is óvakodtak exponálni, fogságra vagy száműzetésre ítélte. Ennek folytan M o r e i r a, a király egykori gyóntatója, D a C o s t a H i a c i n t h a királyné egykori gyóntatója, D' O l i v e i r a T i m o t h e u s a hercegnők volt gyóntatója, M a l a g r i d a G á b o r, P e r d i g a o J ó z s e f, a szerzet generális prokurátora, S o a r e z J ó z s e f marantoni prokurátor, H e n r i q u e z portugali provinciális, M a t o s János, A l e x a n d e r János, L o p e z István és O l i v e i r a J ó z s e f jezsuiták börtönre vetettek.

Hat nappal utóbb egy királyi ediktum jelent meg, mely minden Portugalhoz tartozó tartományban a jezsuiták minden ingó s ingatlan birtokát, minden jövedelmét és évdíját zár alá vetette s minden közlekedésüket portugál állampolgárokkal betiltotta.

„Azon igen veszedelmes és titkos törekvések, melyekkel a társaság szerzetesei a legkellemetlenebb lázadásokat, forradalmakat és nyílt háborúkat, melyek ma Európában viseltetnek; előkészítették és előidéztek, képezik azon igazságos és mellőzhetlen indokot, mely kényszerített a szent atyához XIV. Benedekhez fordulnom e visszaélések beszüntetése végett; — így szól az ediktum bevezetése, — mely célból kaptam is egy brevét a szerzet reformálására. Azon véleményben, hogy e szelíd és jóakaró eszköz elegendő lesz a rendetlenségek folytatását meggátolni, alattvalóim és birodalmam közbékéjét fenntartani, s még magokat e papokat is megjavítani, nem nyúltam a végső eszközökhöz, melyeket lehetőleg kerülni szeretek. De mérsékletem egészen más eredményekre vezetett, mintsem reméltem s e barátokat még vakmerőbbekké tette, annyira, hogy határtalan gőgjökben és hallatlan szemtelenségökben megkisértették bebizonyított büntetteik nyilvánvaló igazságát meghamisítani, nyilván és titokban nemcsak Európában, hanem a tengeren túli tartományaimban is, elhitetvén a néppel, hogy ártatlanok mindabban, ami rájuk bizonyított. Miután ekként az általános szükség kényszerít, hogy a hatalmat, melyet isten királyi kezeimre bízott, használjam, hogy személyemet, kormányomat és hű alattvalóimnak békéjét megvédjem e papok vakmerő és szemtelen támadásai ellen, kiktől javulást várni nem lehet, nem habozhatok tovább a legszigorúbb eszközök alkalmazásában, mikben ahoz alkalmazkodom, amit istenfélő királyi elődeim, valamint más katolikus fejedelmek tettek és rendeltek hasonló esetekben, a bármily

magas állású papi személyek által elkövetett felségsértések, felségárulások és lázadásokkal szemben. Ennélfogva nemcsak legfőbb hatalmam erejénél fogva, hanem királyi személyem és kormányom szükséges védelmére, birodalmam és alattvalóim általános megnyugtatóására elrendelem, hogy a Jézus-társaság tagjainak minden ingó s ingatlan javai, jövedelmei, évdíjai és kegypénzei zár alá vettessenek.“

P o m b a l következetesen, rendszeresen küzdött a jezsuiták ellen. Megingathatlan bátorsággal lépett fel e szerzet ellen, mely már kétszáz év óta megszokta magát a világ középpontjának s Portugalban korlátlan úrnak tekinteni. Befolyásuk az udvarra, arisztokrátiára és a csöcselékre, gőgösekké és elbizakodottakká tette őket. S a kormány minden rendszabálya sikertelen lett volna ellenök, amíg a köznép és a papság részökön volt. Pombal ennél fogva a népet felvilágosítani és megnyugtatóni igyekezett azon okok iránt, melyek a kormányt rábírták, hogy az eddig protegált szerzet ellen szigorral lépjen fel. Az idézett ediktum kiadásának napján tehát egy iratot terjesztett el a nép közt, mely azt a jezsuiták bűneivel nagyjában megismertette. A röpirat ismertette a jezsuiták kárhozatos morálját, elmondta az utolsó összeesküvésben részvételöket, s végre Palafox püspöknek egy X. Ince pápához intézett levelét közölte, melyben a püspök a jezsuiták eljárását festvén s kimutatván, mily ellentétben áll e szerzet az egyház alapelveivel, a többi közt írja: „A Jézus-társaságban, még a minden fogadalmat letettek közt is vannak, kik saját privilégiumaikat, constitutióikat és institutióikat, melyeknek titkát kevesen

őrzik, nem ismerik. Nem oly szabályok szerint kormányoztatnak, melyeket az egyház nyíltan ismer, hanem titkos, csak előljáróik előtt ismeretes módon, s néhány titokban tartott utasítás szerint. Nem is annyira törvények, mint inkább szokások alapján igazgattatnak stb.“

„E társaság előljárói, — folytatja Pombal — minden provinciában titkos conventiculumokat tartanak, anélkül, hogy más valaki a házban vagy azon kívül azok okát, vagy a tárgyalt ügyeket ismerné, oly férfiakkal, kiknek egyetlen törvénye saját titkos ítéleteik, kikutathatlan gyakorlatuk, mindenekfelett pedig önkényök és önérdékök, oly férfiakkal, kik e misteriózus és veszélyes titkokba alaposan beavatvák, kik korlátlan uralmat gyakorolnak minden alattvalóik felett, kiket kényök kedvök szerint megfenyíthetnek vagy a szerzetből kitaszíthatnak, oly férfiakkal, kik minden isteni és természeti jog kötelékeiből kibontakozva, az általok fenyítettéket sem ki nem hallgatják sem magokat menteni nem engedik, hanem oly vak engedelmességet követelnek alattvalóiktól, hogy ezek ellenmondás nélkül, minden parancsot végrehajtani kötelesek.“

Ez irat egy királyi kézirat kíséretében az ország püspökeinek is megküldetett, s a főpapság a királyi ediktum támogatására pásztorleveleket bocsátott ki, melyekben a jezsuiták tévedései kárhoztattattak s a birodalom minden lakosának megtiltatott velök érintkezni. Az elvasi püspöki káptalan eltiltotta őket a prédikálástól és gyóntatástól. Miranda püspök interdiktum alá vetette minden templomukat. Az inquisitio s a patriárkai káp-

talán tanaikat kárhoztatták. A leiriai püspök pásztorlevelében szigorúan megtámadta erkölcesstanukat, hálátlansággal és áruhással vádolta őket az állam iránt, s köztők és megyei papsága közt minden társadalmi összeköttetést beszüntetett. Szóval a jobb elemek az egyházban úgy mint azonkívül megegyeztek a szerzet feltétlen elitélésében.

A társaság javainak lefoglalása szigorúan végrehajtatott. A jezsuiták részint saját házaikban őriztetve, részint elcsukva elszigeteltettek a közönségtől s már nem volt egyéb hátra, mint végleges eltávolításuk a birodalomból. A kormány óvatosságból eziránt a pápasággal lépett alkudozásra. József már egy 1759. apr. 20-ki levelében értesíté a pápát a jezsuiták elleni rendszabályairól, kijelentve már ekkor, hogy csakis teljes eltávolításuk biztosíthatja az orszgot ármányaik és gazságaik ellen. E levélhez terjedelmes emlékirat volt mellékelve, mely a jezsuitáknak József trónralépte óta elkövetett bűneiket elsorolta s bizonyítékokkal megerősítette. Együttal a korona-prokurátor számára engedélyt kért a pápától, hogy a király vagy állam elleni bűnöket elkövető egyháziakat világi törvényszékek elé állíthassa, mely lépésre Józsefet, kinek erre kétségtől joga volt, csak az udvariasság tekintetei bírták reá.

Almádra nézve nem csekély feladat volt a jezsuiták által járszalagon vezetett XIII. Kelemennél kormánya követeléseinek érvényt szerezni, s a római udvar ármányaival győztesen megküzdeni. Almada átadta a pápának kormánya leveleit. A pápai kormány a

választ nem neki, hanem szokás ellenére, külön futár által a lissaboni nunciusnak kézbesítette. A válasz két levélből állt. Az egyik, mely a királynak szólt, mérsékelt hangon volt tartva, de a pápának a jezsuiták iránti részrehajlását bizonyítá. Feldicsérte a jezsuitákat s a királynak lelkére kötötte, hogy kiméletesen bánjék velök, egyszersmind lebeszélni igyekezett őt a kiűzés tervéről. A másik levél, egy brève alakjában már egészen más hangon volt tartva, s ellenséges érzületet árult el a kormány iránt, amihez járult, hogy e brève minden diplomatiái szokással ellenkező módon volt kiállítva és kézbesítve. Pombal Rómában óvást tett a formák megsértése ellen, panaszt emelt a lissaboni nuncius kétértelmű magatartása felett s római követének meghagyta, hogy a pápai kormánytól oly kiadványokat, melyek a portugál korona jogaival bármiben ellenkeznek, el ne fogadjon.

Ez erélyes fellépés váratlanul lépte meg a római kormányt. A pápa hajlandó is lett volna az engedésre, de a jezsuiták kitartásra biztatták, azon reményben, hogy nyílt meghasonlásba hozhatják a portugál királylyal, mi nekik válhatik javukra. Almada újra kezdte az alkudozásokat, de lépésről lépésre új akadályokra bukkant, melyeket az államtitkár Torregiani, a jezsuiták nagy barátja és generálisuk közel rokona, ármányai segélyével útjába gördített. Almada erre közvetlenül a pápához fordult, de végre is belátta, hogy békés, becsületes úton a pápai székkal mire sem lehet menni. Kijelentette tehát, hogy nem maradhat meg tovább oly udvarnál, melyben királya

és hazája becsületét lábbal tapossák. Kelemen igyekezett a követet kiengesztelni s új alkudozást kezdett vele, de a jezsuitáknak ismét sikerült a megegyezést megghiúsítaniok, s így a szakadás a két udvar közt kitört. A portugál követ egész személyzetével elhagyta Rómát, s minden közlekedés a két állam közt megszakadt. A jezsuiták triumfáltak, azt remélve, hogy Portugal népe megbotránkozva a Rómával való ellenségeskedésen, kormányát más útra térni kényszerítendi. De ez egyszer rosszul számítottak.

Lissabonban hatalmas protektorral bírtak a jezsuiták Acciajuoli pápai nunciusban, ki egy új összeesküvést kezdett szervezni a kormány megbuktatására, vagyis a jezsuiták megmentésére. Pombal e titkos üzemeknek nyomára jutván, a pápától a nuncius visszahívását követelte, s midőn ezt ki nem nyerte, őt illő ürügy alatt a birodalomból száműzette.

De Pombal más eszközöket sem hagyott használatlanul. Következétesen küzdött ellenök s rendszerének egyik főpontja volt a közoktatásügy reformálása, melynek ellátása és felügyelete 1759-ben a jezsuiták kezéből kivétetett. A jezsuiták ezáltal hatalmuknak és befolyásuknak egy erős eszközét veszítették el. Azon királyi ediktum, mely az iskolákat ekként felszabadította, Pombalnak minden tekintetben becsületére válik. Bevezetésében megmondatik, hogy a jezsuiták homályos és pedáns tanítási módjuk által a tudományok haladását gátolták s a tudós nyelvek súlyedését okozták. „Tanítványaiknak 8—9 sőt több éven át a nyelvtani szabályokkal kellett bajlódniok, anélkül, hogy

a latin vagy görög nyelvet valaha alaposan megtanulták volna; ők e birodalom alattvalóit szándékosan tudatlanságban törekedtek tartani, hogy hajlékony eszközül használhassák; ezenkívül azon tanok, melyeket a jezsuiták tanítványaikba becsepegtetnek, nemcsak a tudományok és művészetek veszedelmét, hanem a vallás és ország romlását is célozzák. Ezért a jezsuita iskolák tanrendszerökkel együtt beszüntettetnek.“ Pombal egyszersmind új tankönyveket hozott be az iskolákba.

A nagy miniszter ily módon lépésről lépésre hódította el a tért a jezsuiták elől. Száműzve voltak az udvartól, eltiltva a prédikálástól és gyóntatástól, javaik lefoglalva. Legelőkelőbbjeik a királygyilkosság vádjával terheltén börtönben ültek, a többiek foglyok voltak saját zárdáikban, melyeket el nem hagyhattak, iskoláik bezárattak. Ha elgondoljuk a nagy változást e kor és Alfonz és II. Pedro kora közt, melyben a jezsuiták korlátlan urai voltak az országnak, valóban bámulnunk kell Pombal eszét és kitartását.

A jezsuiták hatalma már csak árnyék volt Portugalban. Ők maguk még mindig várták a dolgoknak egy új fordulatát és nem hitték, hogy a kormány mérészeje az utolsó csapást is rájuk mérni. De Pombal tisztában volt magával. Ő átlátta, hogy a szerzetet reformálni nem lehet, s hogy az úton, melyen megindult, a megállapodás csak az ország ellenségeinek diadalára vezetne, átlátta, hogy itt nincs más hátra, mint a jezsuitákat végkép és teljesen száműzni a birodalomból.

És 1759. szept. 3-áról keltezve meg is jelent egy királyi ediktum, mely az országot e két százados csapástól megszabadította s Portugalt egy pillanatra elsővé tette a civilizált államok sorában. A nevezetes ediktum így szól:

„Én Don József, Isten kegyelméből király Portugalban és Algarbiában, a tengeren innen és túl, Afrikában, ura Guineának és Aethiopia, Arábia, Persia hódoltságának, hajózásának és kereskedelmének stb.

„Tudtul adom: hogy fáradhatlan volt azon állandó jószág és kegy, melylyel én azon időtől fogva, midőn intézkedések tétettek a (paraguayi) határszéli egyezmény végrehajtására, nem tekintve a kapott híreket, nem azon tények bizonyosságát, melyek három hadsereg szemeláttára megtörténtek, mégis megkisértettem minden képzelhető eszközt, melyet az okosság és mérséklet nyujthat, alkalmazni, hogy kivigyem, hogy az úgynevezett Jézus-társaság kormánya e birodalom tartományaiban felhagyjon vakmerő és bűnös szándékával: az egész brazíliai államot oly ármányos és erőszakos módon hatalmába ejteni, hogy, ha a vállalat ép oly gyorsan, mint hatályosan meg nem hiusítottatott volna, tíz év alatt megközelíthetetlen s Európa egyesült erejére nézve legyőzhetlen lett volna. E mindenekfelett szükséges cél elérésére felhasználtam minden eszközt, melyet az egyesült legfőbb hatóságok, a pápai s a királyi csak nyujthattak. A pápai hatalom segítségével megkisértettem e barátokat rávenni, hogy a kérésemre a szent atya XIV. Benedek által elrendelt reformációnak alá vessék magokat. Saját hatalmamnál

fogva pedig megtiltottam nekik minden beavatkozást a világi ügyekbe, nevezetesen a brazíliai állam világi kormányzását s a lakossága, javai és kereskedelme feletti uralmat. Erre törekedtek azon üdvös törvények, melyeket e célból kibocsátottam.

„Mindezen eszközökkel azon voltam, hogy az említett barátokat kigyógyítsam azon ragadós nyavalyából, mely a világi uralkodás, tartományok és kereskedelmi hódítás utáni olthatatlan szomjban nyilvánult, hogy istent illő módon szolgálják, s mint jó és valódi szerzetesek, mint isten egyházának hű szolgái, felebarátaiknak hasznukra válhassanak. Igyekeztem meggátolni, nehogy oly társaság, mely csak épületes életmódja folytán vétetett fel államaimba s kezdet óta úgy a királyok, dicsteljes elődeim, mint a magam részéről is, kitűnő pártfogásban részesült, — erkölceinek teljes elfajulása által végkép tönkremenjen.

„De minden, e társaság fenntartására irányzott gondom és törekvésem hiába való volt. Fáradozásaim jó eredményét a legborzasztóbb és leghallatlanabb merényletek által megghiúsították. Az egész világ szemeláttára megizenték nekem azon kegyetlen és hitszegő háborút, melyet a tengerentúli államaimban mindenek botránkozására, ellenem viseltek. Magában királyságom közepében titkos lázadásokat szerveztek ellenem, s királyi személyem megrontására még azon alattvalóimat is felbuztatták, kiket alkalmasaknak találtak arra, hogy a múlt évi szept. 3-án éjjel végrehajtott, gyalázatos és a portugallok előtt mindedig ismeretlen gaztett által magokat a végromlás örvényébe taszítsák. Midőn végre az alávaló

kísérlet megghiúsult, s életem az isteni gondviselés csudálatos intézkedése által megtartatott, hűtlenségek annyira vitték, hogy minden tekintet nélkül megtámadták becsületedet, és többi szerzetes társaik segítségével egész Európában oly alávaló és nyílt rágalmakat terjesztettek ellenem, hogy egész Európa kimutatta feletők méltó megbotránkozását.

„Miután ennélfogva azon kikerülhetetlen és sürgős szükség áll előttem: királyi becsületedet, mely mint egy egész monarchiámnak lelkét és életét képezi, megvédeni, azon tekintélyt, mely a souverain hatalomtól és függetlenségtől elválhatatlan., teljesen és sértetlenül fenntartani, királyságomban és államaimban a közbékét biztosítani, hű és dicséretreméltó alattvalóim javát és meglegedését előmozdítani, távol tartani tőlök e nagy és rendkívüli botrányokat s őket az említettekhez hasonló támadások elviselhetetlen bajai és szomorú következményei ellen, melyek belőlők, ha büntetlenül maradnának, okvetlen származnának, biztosítani, — és miután számos tudós, jámbor, s úgy isten dicsőségeért, mint enjava nért s királyságaim és alattvalóim érdekéért buzgó miniszterek tanácsát meghallgattam volna:

„Az említett szerzeteseket, kik a leírt módon megromolván, szerzeti szabályaiktól teljesen eltértek, s számtalan alávaló és mélyen gyökeret vert bűnök által képtelenné lettek azok megtartására: nyilvános lázzadóknak, árulóknak, ellenségeknek és békeháborítóknak nyilvánítom, kik királyi személyemnek és birodalmamnak, a közbékének s hű alattvalóim jólétének ellenségei lettek, és ezennel

meghagyom mindenkinek, hogy őt ilyeneknek tekintse. E törvélynél fogva őket denaturalizáltaknak, kiutasítottaknak és száműzötteknek nyilvánítom s rendelem, hogy ennek folytán királyságaimból valóságban kiűzessenek, és pedig oly módon, hogy soha többé vissza ne fogadtathassanak. Rendelem továbbá, hogy elkerülhetlen halálbüntetés és jószágvesztés terhe alatt senki, bármily rendű vagy rangú legyen, az említett szerzeteseknek módot ne nyújtson birodalmamba bejutni, hogy velők sem egyenként sem összesen szóbeli vagy írásbeli összeköttetésben ne álljon, még akkor sem, ha az említett társaságból kiléptek stb.“

E dekrétum nagy hatást tett egész Európában. A világ jobb része tisztelettel nézte Pombal nemes bátorságát, ki egy merész vágással eltávolítá e félkélyt hazája testéről, s példája, mint látni fogjuk, csakhamar utánzókra talált.

Pombal jól ismerte a jezsuitákat s így tudta, hogy ha nem sikerül őket az egész világon kiirtania, rövid idő múlva ismét el fogják foglalni Portugalt, s hogy ez esetben bűneiknek minden bizonyítékát meg fogják semmisíteni. Ez okból a jezsuita ügyre vonatkozó minden iratokat és bizonyítékokat összegyűjtve kiadta, mely gyűjtemény gyorsan a legtöbb európai nyelvre lefordítatott.

A királyi dekrétum kiadását nyomon követte végrehajtása. A jezsuiták hajóra szállítottak, anélkül, hogy sikerült volna a népet magok javára fellázítaniok s *Civita-vecchia*-ban partra tétettek s átadattak a pápának, hogy tegyen velők amit akar. Otthon Portugálban

pedig a katolikus papság érmet veretett ez örvendetes esemény emlékezetére.

A jezsuiták ekként eltávolíttattak az országból, kivéve azokat, kiket a törvényszék felségárulás miatt életfogytiglani börtönre ítélt, összesen 124-et, többnyire a szerzet előljáróit. Ezek közül is azonban 1767-ben 36-an Rómába küldettek s József király halála után 1777-ben a többi bűnbocsánatot kapott. Halálra csak egy ítéltetett közülök, még pedig az inquisitió törvényszéke által és eretnekség miatt, páter Malagrida, ki 1761-ben ki is végeztetett.

XL. Fejezet.

(A jezsuiták Spanyolországban. — Lázzadás és összeesküvés III. Károly ellen. — Száműzetésök 1767. — Cavalchini bíbornok a jezsuiták ellen.)

Spanyolországot a jezsuiták úgy, mint Portugalt, kiválókép sajátjoknak tekintették; a különbség csak az volt, hogy benne uralmokat a Domonkos-renddel kellett megosztaniok. A paraguayi háború óta a spanyol kormány is nagyobb figyelemmel kísérte a jezsuiták gazdálkodását. Itt is sikerült sokáig a kormányt a felkészülés természete felett hamis hírek segélyével tévedésben tartaniok, s midőn a spanyol hadvezér jelentései híreiket megcáfolták, siettek őt rágalmazónak s megvesztegetett ellenfelőknek nyilvánítani.

Midőn VI. Ferdinánd halála után (1759) fia III. Károly helyett, míg az Nápolyból Spanyolországba jöhet, az özvegy királyné Erzsébet vette át a kormányt, a jezsuiták befolyása ismét megnövekedett, mint rendesen asszonyi uralom alatt. Dacára annak, hogy a Lissaboni jezsuita-per Spanyolország érdekeit is közéről érintette, a madridi kormány eltúrte, hogy a jezsuiták

Spanyolországból viseljük a rágalom és szitkozódás hadjáratát Portugal ellen, sőt eltúrte azt is, hogy a Lissabonban megjelent s ellenök intézett hivatalos iratokat Madridban az inquisitio által elítéltessék és hóhérek által nyilvánosan megégettessék.

De nem sokáig tartott most diadaluk. A király 1760-ban elfoglalta trónját, s első dolga volt, minden álhírek elosztatására Rómában kijelenteni, hogy teljesen helyesli Pombal eljárását a jezsuiták ellen. Egyszersmind pártfogásába vette a jezsuiták által még halála után is kegyetlenül üldözött Palafoxot és lépéseket tett Rómában szentté avattatása iránt. Ezt követte egy más rendszabály, mely a szerzetet még érzékenyebb oldalán támadta meg. A mexikói és pueblai székesegyház káptalanja már V. Fülöp alatt panaszt emelt a jezsuiták ellen, kik nagy kiterjedésű javaik után nem akarnak neki tizedet fizetni. A jezsuiták a tized megfizetésére ítéltettek, de mindenféle felebbezés által sikerült az ügy végeldöntését addig halasztaniok, míg a későbbi kormány alatt a király gyóntatója R a v a g o ki nem eszközölt egy dekrétumot, mely a káptalant a tizedtől önhatalmúlag megfosztotta. A káptalan III. Károly trónralépte után panaszát megújította, kimutatván, hogy a jezsuiták adómentessége a káptalannak 10,000 s a kincstárnak 50,000 font évi veszteséget okoz. Károly eleget tett a káptalan folyamodásának és beszüntette a jezsuiták privil giumait.

Egymást érte Amerikából a panasz részint a jezsuiták által okozott nyugtalanságok, részint kereskedők felett, de azért Madridban megtürettek még az

udvarnál is, és egyelőre csak szigorúbb figyelemmel kísértetett magoktartása. A spanyol kormány, s főkép Aranda gróf Portugal példájából megtanulta, hogy hiába való fáradság a jezsuitákat gázságaik nyilvánossá tétele által megjavítani akarni, s azonkívül úgy találta, hogy sok dolgot nem volna tanácsos a nyilvánosság elé hozni; tehát csendben készítette elő ellenök intézett tervének kivitelét.

A jezsuiták neszét vették a miniszter szándékának s egy néplázadás által kísértették meg őt megbuktatni. A lázadás Madridban 1766. márciusban ki is tört, s oly készületlenül találta a kormányt, hogy a király kénytelen volt bizalmasabb embereivel Aranjuezbe menekülni. Végre sikerült a lázadást lecsendesíteni, s a király általános amnestiát adott a népnek, de fenntartá magának a lázadás vezérének megbüntetését. Egy rendkívüli tanács bízott meg az ügy megvizsgálásával, melynek élére Aranda miniszter állíttatott. A vizsgálat kiderítette hogy Lopez Izidor, Benavente Mihály és Gonzalez Ignác jezsuiták voltak főindítói a lázadásnak. Kisült egyszersmind, hogy Gonzalez kereskedést üzött Buenos-Ayresben s nagy kincsesel megrakodva tért vissza Madridba; hogy a lázadás kitörése előtt a jezsuiták a kormány ellen lázító iratokat terjesztettek. A vizsgálat eredményei alapján több államtanácsos kijelenté a királynak, hogy csak a jezsuiták kiűzetésével lehet a közbékét biztosítani. Károly hajlandó lett volna e rendszabályra, de anyja, gyóntatója Bronniers jezsuita tanácsára mindent elkövetett a társaság megmentésére, és sikerült fiát bizalmatlanná tenni a legbe-

csületesebbb tanácsadók iránt, kikkel spanyol király évszázadok óta rendelkezett.

Amig az anyakirályné élt, a jezsuiták is biztosítva valának. De annak halála után egy felfedezés tétetett, mely a királyt végre gyors cselekvésre bírta. Ricci Lőrinc jezsuita generálisnak felfogatott egy a toledo-i jezsuita provinciálishoz írt levele, melyből kisült, hogy a jezsuiták egy összeesküvés létrehozatalán fáradoznak, melynek célja a királyt, mint bastardot a trónról letaszítani, s helyébe öcscsét Don Lajost ültetni reá. Ez iraton kívül, mely eredetiben jutott a király kezébe, a spanyol provincia generális prokurátoránál egy nyomtatvány találtatott, mely rész kombinációk segítségével azt igyekezett bizonyítani, hogy Károly nem törvényes gyermek, hanem anyjának, Erzsébet királynénak Alberini bíbornokkal házasságtörésben nemzett fatyja. Ugyanekkor két Madridból Rómába utazó jezsuita a határon letartóztatott, és az egyiknek tarisznyájában egy Riccinek címzett csomag találtatott, melyben két példány volt a felségsértő nyomtatványból.

A jezsuiták természetesen Ricci levelét hamisított-nak s a röpiratot koholtnak nyilvánították, s mindkettőnek szerzőségét a ministerekre fogták, de ez egyszer a hazugság sokat koptatott eszköze csőtörtőközt mondott. A király hű embereinek tanácsát kérte és a miniszterek, az államtanács, az egyetem és több püspök egybehangzó véleménye alapján 1767. febr. 28-án egy dekrétumot adott ki, mely a jezsuitákat a spanyol birodalom egész területéről száműzte s e rendszabály végrehajtásával Aranda grófot bízta meg.

Az államtanács határozata szerint a dekrétumnak, nehogy a jezsuitáknak idejük legyen új nyugtalanságokat előidézniök, minden ponton egyszerre s teljes titokban kellett végrehajtatnia. Aranda gróf evégből ápril 2-kán felbontandó rendeleteket küldött a hatóságoknak, melyek a végrehajtás módját olykép szabályozták, hogy ápril 2-áról 3-ára szolgáló éjen éjfél után a jezsuiták minden háza előtt egy királyi biztos jelent meg a szükséges hivatalos és katonai segéd-személyzettel. A biztos csengetett és lehivatta a kollégium rektorát vagy a ház előljáróját. Amint ez megjelent, meghagyatott neki, rendelje el, hogy a házban levő szerzetesek költessenek fel s gyűljenek össze az étteremben. Őt magát többé nem bocsátották el szem elől; a kapust, ki a többit felkölteni ment, egy törvényszéki szolga kísérte s minden jezsuita szobája elé, míg öltözködött, őt állíttatott stb. Midőn a jezsuiták mind összegyűltek a refektoriumban, felolvastattott előttök a száműző királyi dekrétum, mialatt a ház s az egyes szobák lepecsételtettek. Pénzét, ruháját s breviáriumát s egyéb kisebb ingóságait mind-egyik megtarthatta, kivéve a könyveket s írásokat, melyek lefoglaltattak. Erre négyesével a készen álló kocsikra ültettettek s katonai kíséret mellett rendeltetésök helyére szállíttattak.

Ily módon Spanyolországban egy napon s ugyanazon órában 5000 jezsuita fogatott el; s elszállíttatásuk után a birodalom minden városában a királyi hírnökök egy „pragmatica. sanctiót“ olvastak

fel nyilvánosan a népnek, mely azt a jezsuiták eltávolításáról értesítette.

A száműző dekrétum titokban készítettett elős absolutistikus módon hajtatott végre, s így mai fogalmainkkal a szabadságról meg nem egyeztethető; de száz év előtt az absolutismus még szabály volt, s kétségkívül a jezsuitáknak volt legkevesebb igényök arra, hogy kedvökért kivétel képeztessek.

Károly király sietett rendelkezéseiről a római udvart értesíteni, s evégből 1767. márc. 31-én XIII. Kelemennek sajátkezűleg levelet írt, melyben tudtára adta, hogy a spanyol jezsuitákat mindenestől átszállíttatja az egyházi államba, de hogy a született spanyolokért tartásdíjat fog fizetni a pápai udvarnak. Rómában nagyon megrökönyödtek a spanyol kormány e váratlan erélye felett. Kelemen első percben elveszté eszméletét, a jezsuita generális pedig elájult, midőn a király levelét olvasta. A csapás még nagyobb volt annál, mely nyolc év előtt Portugalban érte a társaságot, nemcsak a száműzöttek nagyobb száma, hanem azon hasonlíthatlanul nagyobb politikai fontosság miatt, melylyel Spanyolország tette bírt. Ijesztőleg tűnt fel előttök a gondolat, hogy a többi udvarok is követhetnék az eddig legjezsuitább ország példáját.

Az első rémülés elmúltával Rómában tanácsba ültek a bölcsek a követendő eljárás felett. Már ekkor akadtak a bíbornok-kollégiumban egyesek, mint Cavalchini bíbornok, kik szükségét hangsúlyozták annak, hogy a világ minden tájékáról a jezsuiták ellen érkező panaszokat végre tekintetbe kell venni, s

azt vitatták, hogy a jezsuiták érdeke nem egy az egyház érdekével, sőt hogy ezt fenyegeti veszély, ha a Jézus-társaságot a népek és uralkodók számos igazságos panaszai dacára még továbbra is védelmébe veszi.

De a józan okoskodás mitsem használt. A szerzet generálisa, Ricci Lőrinc, gögös elbizakodásában ellene volt minden engedékenységnak, s XIII. Kelemen üstökét teljesen markában tartotta. Tanácsára a pápa 1767. ápril 16-án komoly intő levelet írt a királynak. „Tu quoque mi fili! tehát te is fiam! — kiált fel hosszú iratában, — tehát te is, a katolikus III. Károly király, ki nekünk oly kedves, te is megtöltöd szenvedéseink kelyhét, te is belemártod aggkorunkat a könyek árába, és sárba taszítasz bennünket!” — Károlyt azonban ez ízetlen lamentációk meg nem tántoríthatták s azt felelte, hogy el nem áll határozatától.

Midőn Rómában látták, hogy alkudozás útján és pápai brevék segélyével a fenyegető csapást többé elhárítani nem lehet, megkísérették dac és makaesság által menekülni meg tőle. Ricci generális tanácsára ugyanis elhatározott, hogy azon hajóknak, melyek jezsuitákkal terhelten jönnek Spanyolországból, ne engedessék meg az egyházi állam partján kikötni, s hogy az átküldött jezsuiták be ne fogadtassanak. Ezáltal a spanyol kormányt zavarba hozni s az egész rendszabály visszavételére kényszeríthetni remélték.

Cavalchini egy nagy beszédben a szerzet minden hibáját és árnyoldalát kifejtette és figyelmeztette

a pápát, hogy ez eljárás nem fog a kath. egyháznak hasznára válni, s fényesen megcáfolta a jezsuiták azon széltiben hirdetett tanát, miszerint hatalmuknak és befolyásuknak minden csorbítása a vallás és egyház rovására megy. De a becsületes bíbornok hiába beszélt. A ravasz Riccinek, ki a pápát kis újján forgatta, sikerült a bíbornok-kollégiumot is lefőznie.

De számításában ezúttal csalódott, és épen jezsuitái érezték meg e csalódás keserves voltát. A spanyol hajók, 5000-nél több jezsuitával megrakva, Civita vecchia-ba érkeztek. A pápai kormány nem engedte meg nekik a kikötést. A hajókapitányok utasítást kértek hazulról s III. Károly megparancsolta nekik, hogy egy jezsuitát se merjenek az országba visszahozni. A jezsuitáknak ily módon szükségben és nyomorban hónapokon át a tengeren kellett bolyonganiok. Minden olasz kikötő város megtiltotta kiszállásukat. Végre Corsikában sikerült engedélyt nyerniök a partraszállásra. De miután a spanyol kormány kijelentette, hogy a spanyol születésű jezsuiták számára kirendelt évdíjakat csak akkor fizeti, ha azok az egyházi államban telepszének le, a korsikai jezsuita kolónia nagy ínségre jutott, míg végre XIII. Kelemen kénytelen volt azt országába befogadni.

Ily módon két erélyes és nagyérdemű miniszter — Pombal és Aranda — az egész pyrenaei félszigetet megszabadította azon társaságtól, mely keletkezése óta átokként nehezedett a két birodalomra.

A lissaboni és madridi kormányok erélyes fellépése más államokra is megtette hatását. A jezsuiták uralomvágyuk által mindenütt gyűlöltekké tették magokat s

mindenki igyekezett befolyásuk járma alól szabadulni. Eddig azonban nem igen mertek a kormányok fellépni ellenök, mert féltek azon befolyástól, melylyel a tömegre bírtak. Midőn azonban azt látták, hogy még oly bigott népnél is, minő a spanyol és portugall, a társaság minden zavar nélkül eltávolítható volt, s hogy az értelmiség még itt is örömmel üdvözlé kiűzetésöket, elmúlt a félelem s ezzel a jezsuiták napjai mindenütt megszámálva valának.

Először az olasz államok követték a dicseretes példát. Nápolyban és Siciliában IV. Ferdinánd uralkodott, III. Károly spanyol király fia, s a siciliai kormány, élén T a n u c c i Bernát államminiszterrel ugyanazon eljárást készítette elő, melyet a madridi követett. A jezsuiták 1767. nov. 20-káról 21-kére szolgáló éjen Nápolyban s az egész országban királyi biztosok által meglepettek, kocsikra rakattak s a legközelebbi kikötő helyekre vitettek, itt hajóra rakatván az egyházi állam partjain kitétettek. Másnap mindenütt kihirdettetett a királyi dekrétum, mely a társaság száműzetését elrendelte. Hasonló sors érte őket november 30-án Siciliában. Az egész szigeten összeszedetvén Palermoba s onnan az egyházi államba vitettek.

Rómában nagy volt a rémülés. Amit tíz év előtt még lehetetlennek tartottak volna, most beteljesedett. A legkatholikusabb országok elűzték a jezsuitákat, de a korlátolt eszű s fanatikus XIII. Kelemen ezen sem okult. Ahelyett, hogy a társaságot maga reformálta vagy eltörölte volna, sietett azt protegálni. Spanyolországban békés úton nem menvén semmire, Nápolyban az ellen-

kezőt próbálta meg. Államtitkára Torregiani által fenyegető levelet íratott IV. Ferdinándnak, s ebben megparancsolta neki, hogy fogadja vissza a száműzött jezsuitákat. Ferdinánd miniszterei azonban megérdemelt módon visszautasították a szemtelen követelést, s a pápának a katolikus udvarokhoz intézett emlékirata, melyben Nápoly eljárása ellen óvást emelt, csak azt bizonyította, hogy az európai udvarok túlnyomó része helyesli a nápolyi kormány eljárását.

A Spanyolországgal és Siciliával összeköttetésben álló parmai udvar szintén sietett a példát követni, és 1764 elején a jezsuiták e hercegségből államtörvény által örökre kiutasítottak. A kis parmai uralkodó bátorsága, ki már több év óta különféle intézkedéseket tett az egyházi visszaélések ellen, s most e visszaélések egyik fő forrását bedugta, a pápát egészen kivette sodrából. Elhatározá egy harmadrangú uralkodón megkísérteni, amit hatalmasabbakon nem mert, mi hatása lehet még egy az úrvacsorai bullán alapuló exkommunikációnak. Járszalagon vezettetett a jezsuiták által, kik az egyházi államot napról napra jobban elárasztották, s ezek elhittették vele, hogy csak káromkodnia kell, s a nép mindenütt fel fog lázadni és az istentelen uralkodókat trónjaikról le fogja taszítani.

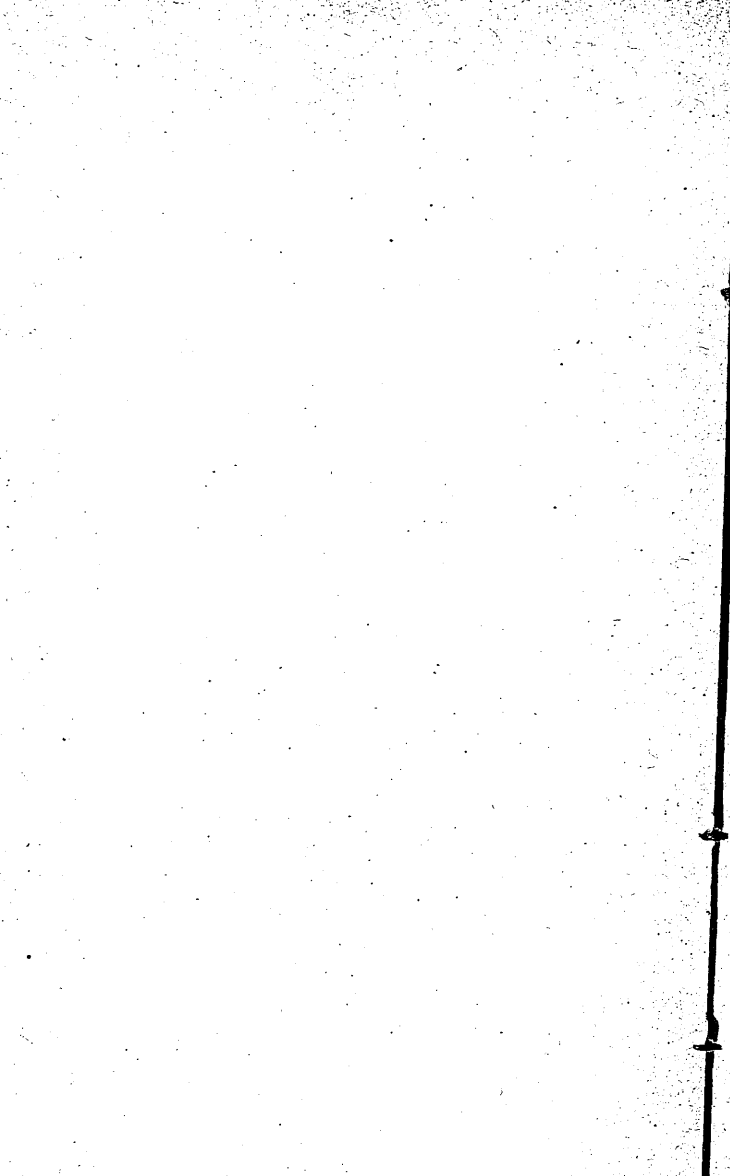
A breve, melyet XIII. Kelemen 1768. jan. 30-án a páрмаi herceg ellen kiadott s Róma főtemplomainak kapujára kifüggesztetett, az úrvacsorai bulla s a Jézus-társaság szellemét tükrözte vissza. „Leirhatatlan fájdalommal értesültünk róla, úgymond, hogy Parma és Piacenza hercegségünkben (!) egy idő óta egy világi,

tehát nem jogosított hatóság dekrétumokat adott ki az egyház jogai és immunitásai ellen. Miután mi ezen a szentszék és az egyház tekintélyére mért csapásokat sokáig elnéző tekintettel szemléltük, s miután nincs remény hogy azokat más módon elháríthatnók, úgy hittük, hogy végre ideje az egyháznak ily borzasztóan megsértett becsületét megboszulni, nehogy úgy tekintessünk, mintha kötelességünket elmulasztottuk volna. Ez okból önszántunkból, igaz belátással, egyszersmind több tiszteletre méltó testvéreink, a római egyház bíbornokainak meghallgatása után kijelentjük, hogy mindazon akták, dekrétumok és ediktumok semmisek, érvénytelenek, vakmerők s olyneműek; melyek erre fel nem jogosított személyek által adattak ki; — valamint ilyenek mindazon hasonló akták, melyek még netalán ezentúl kiadatnának (mire istent kérjük, hogy ezt meg ne engedje), és a hercegségekben levő s más tiszteletre méltó püspökeinknek megtiltjuk hozzájuk alkalmazkodni. Valamint pedig jogilag ismeretes, hogy mindazok, kik magokat e rendeletek szerkesztésére, kihirdetésére vagy végrehajtására felhasználtatták, minden egyházi büntetés alá esnek s minden kegyelmünktől mindazokkal együtt, kik helyeikre jönni fognak, megfosztatnak, azonképen rendeljük, hogy e büntetések alól soha senki más, mint általunk s az uralkodó pápa által (a halálos veszedelem esetét kivéve) felmenthetők ne legyenek, mely alkalommal még kötelességök lesz mindazt, amit az egyházi immunitások sérelmére elkövettek, visszavenni és beszüntetni, ellenkező esetben ugyanazon büntetések alatt

megmaradván, miután akarjuk, hogy e breve minden időkbén megtartsa erejét.“

Hildebrand idejében e beszéd nagy rémületet szült volna, de most XIII. Kelemen oktan buzgalma, a kormányokkal való makacs dacolása, az úrvacsorai bulla elveinek szemtelen hirdetése, s a jezsuiták nyilvános protegálása csak a római szék tekintélyének ártott. A katolikus udvarok megtudván a pápa vakmerő fellépését Parma ellen, a hercegség kormányában saját souverainitásukat látták megtámadva s a nagyobb rész Rómára nézve lealázó módon óvást tett a pápának e jogtalan beavatkozása ellen a politikai viszonyokba. A francia parlamentek mindazokat, kik a pápai brevét terjesztik, lázzadóknak és felségsértőknek nyilvánították. Portugálban e breve, a koronaügyész előterjesztésére, mint egy kicsikart, lázító, a közrendet és békét megháborító, az ország szabadságát és függetlenségét megsértő irat, eltiltatott. Nápolyban és Spanyolországban, ez utóbbiban a híres jogász Campomanes véleménye alapján, a pápai breve kihirdetése a polgárjog elveszte s vagyonelkobzás terhe alatt betiltatott. Még a jámbor Mária Terézia is nyílt kifejezést adott megbotránkozásának a pápa e szemtelen magaviselete felett.

A vatikán ócska fegyverei ily módon megtagadták a szolgálatot. De a jezsuiták, kik XIII. Kelemen üstökét markukban tartották, nem akartak engedni s kedvükért a pápa sietett majd minden katolikus udvarral összeveszni.

A NEGYEDIK KÖTET

T Á R T A L M A.

	Lap.
XXVIII. Fejezet. A jezsuiták lelki gyakorlatai. — Szeli- ditett askézis. — A nők meztelen lelki gyakorlatai jezsuiták előtt és által	5
XXIX. Fejezet. A szegénység fogadalma. — Egyes példái az örökségzsarolásnak és tolvajlásnak. — Airault René. — Büren Móric — Marle gróf — Sara Zsófia — Páter Xi- menes — Vinet k. a. — Justidards Marianne — Guy Ambrus s mások esetei.	12
XXX. Fejezet. A jezsuiták tanrendszere.	32
XXXI. Fejezet. A jansenista vita. — A jezsuiták er- kölcstana lelepleztetik. — XIV. Lajos. — A svéd Krisztina. — V. János Portugalban.	39
XXXII. Fejezet. A spanyol disciplina a portugál ud- varnál. — A jezsuiták Alfordítot megfosztják trónjától. — Mindenhatóságuk Portugalban.	46
XXXIII. Fejezet. Egy jezsuita haditerve Németország meghódítására.	54
XXXIV. Fejezet. A jezsuiták üzelmei Németországban — Protestáns jezsuiták. — Térítés pénzzel, — asszonyokkal.	65

XXXV. Fejezet. A jezsuiták árulása Bajorországban. — Mérgезési kísérletök I. Lipót császáron. — Lobkowitzot megbuktatják. — Az osztrák házat Spanyolországban és Tyrolban elárulják. 73

XXXVI. Fejezet. Magyarországon. — Elterjedésök I. Lipót alatt. — Szerepök a szabadságharcban. — Magyar átokformula. — Jezsuita térítők. — A jezsuiták törvényes befogadása 1687. — Visszatérésök Erdélybe. — Árulásuk II. Rákóczy Ferenc ellen. — Az ónodi gyűlés által kitiltatnak. — A szatmári béke után. 82

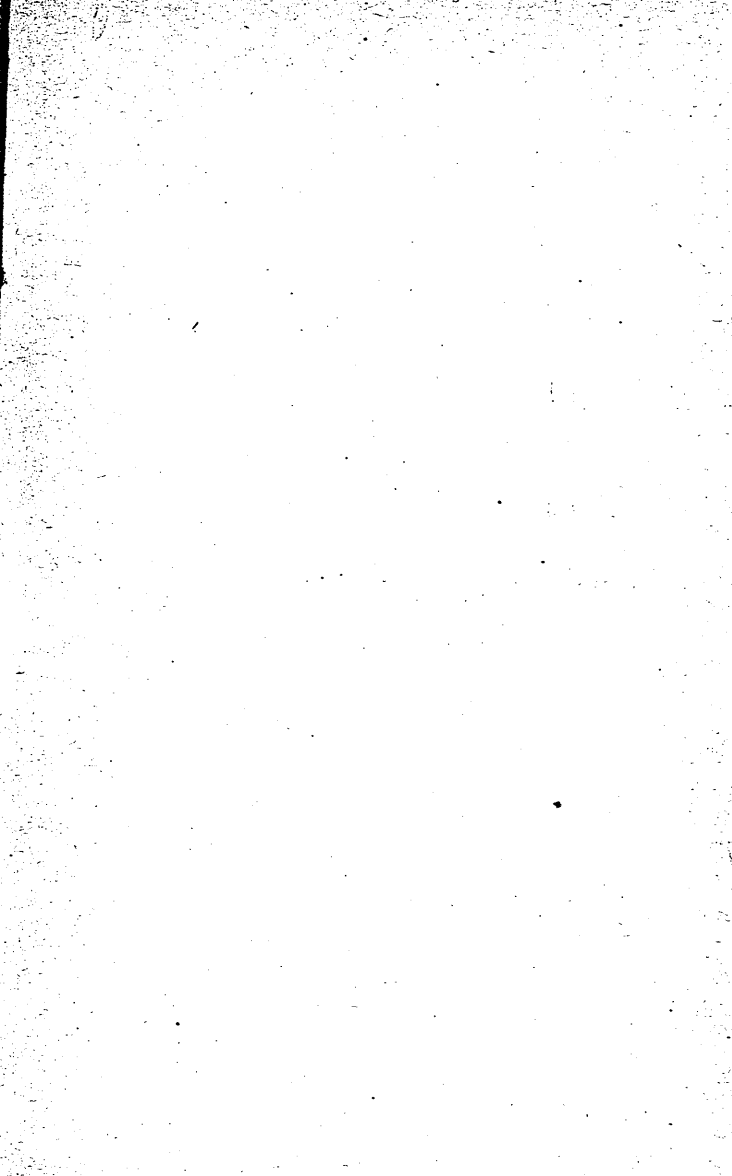
XXXVII. Fejezet. A jezsuiták újra elárulják Bajorországot. — A paraguayi reduktiókat fellázítják Portugal és Spanyolország ellen. — Pombal a pápához fordul ellenök. — Saldanha bíbornok kiküldetése a társaság megvizsgálására. — A lissaboni patriárka letiltja őket a gyóntató- és szószékről. 95

XXXVIII. Fejezet. A jezsuiták kereskedése 108

XXXIX. Fejezet. Portugalban. — Merényletök I. József ellen. — Javaik zár alá vettetnek. — A papság ellenök fordul. — Alku a pápával. — Az iskolák kivételnek kezökből. — Portugalból végkép száműzetnek 1759. 114

XL. Fejezet. Spanyolországban. — Lázzadás és összeesküvés III. Károly ellen. — Száműzetésök 1767. — Cavalchini bíbornok a jezsuiták ellen. — Kiűzetésök több olasz tartományból. — XIII. Kelemen pörüljárt átkozódásai 128

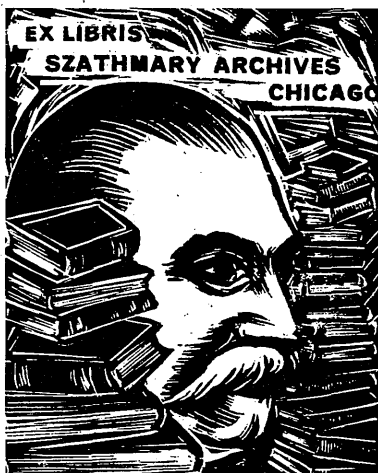
BX 3702 Bocskay, Brutus.
•B637 „A jezsuiták
1873 története : a
v.4 legjobb új írók
szerint kidolgozta

BX 3702 Bocskay, Brutus.
•B637 „A jezsuiták
1873 története : a
v.4 legjobb új írók
szerint kidolgozta

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

BX
3702
.B637
1873
v.5

LOUIS SZATHMARY FAMILY
COLLECTION OF HUNGARICA

The University of Chicago Library

Original wood block print by
Géorge Buday, R.E., England.

267
114

A
J E Z S U I T Á K
TÖRTÉNETE.

ÖTÖDIK KÖTET.

Kecskeméten, nyomtatott Szilády Károly által.

BX3702

B637

1873

v. 5

A

JEZSUITÁK TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

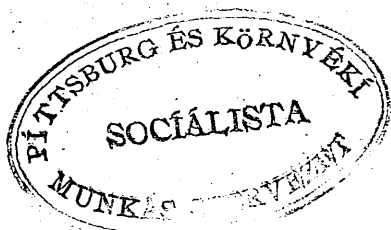

LIPCSE,

KÖHLER K. F.

1873.

XLI. Fejezet.

(A maitressek és papok uralkodása Franciaországban. — A jezsuiták gyilkolási kísérlete XV. Lajos ellen. — Lavalette jezsuita üzletei és csődje. — Pöre.)

Forduljunk ismét Franciaországhoz s lássuk, mint támadt fel ott a nép jobb érzése a jezsuiták ellen s mint írtá ki a gazt az országból. Franciaországból a jezsuiták kevésbé zajos, erőszakos és feltűnő módon távolíttattak el, mint a spanyol és olasz tartományokból. Míg ezekben a jezsuiták főtámaszát a miveletlen tömeg képezte, Franciaországban az udvarra támaszkodtak a felvilágosodottabb közönség ellenszenve ellenében. Itt tehát másképp kellett velök elbánni. Míg a spanyol félszigeten előbb össze kellett gyűjteni gazságuk bizonyítékait, hogy a nép e társaság bűneiről s erkölcsi aljasságáról meggyőződjek, s még ezután is titokban és váratlan gyorsasággal kellett eltávolításukat végrehajtani, nehogy idejök legyen a buta tömeget a magok javára fellázítani: addig Franciaországban, hol a nép sohasem szenvedhette a bűn ezen apos-

tolait, csak az udvart kellett rábírní, hogy adja ki nekik az utat.

Láttuk fentebb, mi nagy befolyásra és hatalomra kaptak a jezsuiták XIV. Lajos alatt, kivel a janse-nista vizsályokban oly galádul visszaéltek. Azóta a történeti kutatás kiderítette, hogy XIV. Lajos maga is tagja volt a társaságnak. Rohan bíbornok kezébe a versaillesi udvari kápolnában már jókor letette a három fogadalmat, a negyediket pedig halálos ágyán tette le. Tellier jezsuita korlátlan hatalommal uralkodott felette, kivált élte végnapjaiban. XIV. Lajos halála után a kiskorú XV. Lajos lépett a trónra, Orleans Fülöp regenssége alatt. Fülöp korhely pajtások társaságában töltötte volt ifjúságát s teljesen Dubois abbénak, a jezsuiták nagy barátjának befolyása alatt állt. Az eszes de erkölcestelen Dubois, Fülöpben minden erkölcsi érzést előlni s őt lehetőleg demoralizálni törekedett, hogy annál biztosabban kezében tarthassa. És sikerrel. Fülöp a legpimaszabb kéjencek társaságában tölté életét és Dubois-n kívül csak egy embert tisztelt és bámult: Verdan nagypriort, ki negyven év óta soha máskép mint részegen le nem feküdt, s mindig egy csomó szép maitresset tartott magának.

Ily ember kormányzósága alatt könnyen felfoghatólag csak két elem uralkodhatott az udvarnál: a maitressek, s a papok. Fülöp nem szeretett dolgozni, s ideje legnagyobb részét mindkét nembéli korhely cimborái társaságában tölté, kik közt saját leánya, Berry hercegnő is jelen volt. Fülöp maga, szemé-

lyesen már lustaságánál fogva sem tett sokat a jezsuitákért, de hagyta őket az udvarnál úgy, mint az országban szabadon gazdálkodni. A jansenisták és molinisták dogmatikai vitáiba személyesen csak anyyiban avatkozott, hogy mind a két félre élceket faragott. Minden egyebet Duboisra bízott, kinek a jezsuiták bíbornoki kalapot szereztek, s ki igyekezett jó szolgálataikat meghálálni.

A jansenista viszályokat ez időben az öreg Soanen püspök egy pásztori utasításában ismét fellevenítvén, a jezsuiták kivitték az udvarnál, hogy az agg püspök egy auvergnei apátságba száműzetett. Noailles bíbornok-érsek több más püspökkel együtt protestált ugyan Soanen elítéltetése ellen; de a jezsuiták megnyerték Noailles unokahúgát, Gramont marsallnét, s ez a bíbornokot rávette, hogy átkozza el a maga részéről is a jansenista tanokat.

Ez volt a jezsuiták utolsó nagyobb szabású diadala Franciaországban. Noailles utódja, az eddigi aixi püspök Vintimille ugyan mindig szem előtt tartá, hogy érseki székét tisztán a jezsuiták pártfogásának köszöni, s ennél fogva buzgó híve volt az Unigenitus-bullának, de hiába kísérté meg megyéje papságát annak elfogadására rábírní. A Sorbonne száz doktora e bullától, mint a papi hatalommal való visszaéléstől a parlamenthez felebbezett, s előre látható volt, hogy ez nekik fog igazat adni. Ennek meggátlására a jezsuiták kieszközölték, hogy a király, ki időközben (1723) személyesen átvette az uralkodást, maga elment a parlamentbe és követelte a bulla elismerését.

magában foglaló deklaráció belajstromozását. A parlament vonakodott, feloszlattatott; majd ismét összehívatott, de ismét nem engedett.

XV. Lajos alatt tetőpontját érte a francia udvar demoralisációja. Kezdetben jól élt nejével, de papok és udvaroncok csakhamar elidegeníték tőle; s a fiatal királyt levonták az erkölcsi elvetemedés azon posványába, melyben magok fetrengtek. A kicsapongás minden képzelhető nemén kívül Lajos híven részt vett minden isteni tiszteletben, melyet a jezsuiták szabtak elibe, s rendesen misét hallgatott és imádkozott, úgy, hogy mestereinek még a képmutatás dolgában is méltó tanítványuk lett.

Nem tartozik ide a francia udvar mesés demoralisációját festeni. A jezsuiták tőlök telhetőleg igyekeztek a királyt kicsapongó életmódjában megtartani, mert a maitressekben hajlékony eszközökkel bírtak vezetésére. Ezt el is érték s korlátlanul uralkodtak mindaddig, míg az eszes és uralomvágyó Pompadour marquisnő nem lett a király kedvese. Ez senkivel sem akarta a hatalmat megosztani. A jezsuiták igyekeztek őt mindenképen hálójukba keríteni, de hiába. Pompadour átlátta, hogy csak ők fenyegetik korlátlan befolyását a királynál, ravasz és nagyravágyó, eszes és romlott volt, mint magok a jezsuiták, s nem hagyott magán kifogni. Hogy vetélytársaitól megszabaduljon, Pompadour marquisnő elhatárzá a Jézus-társaság kiűzetését, s nem sokáig kellett alkalomra várnia, hogy tervét keresztül vihesse, mert egy vá-

ratlan esemény folytán csakhamar felibe kerekedett a jezsuitáknak.

XV. Lajost ugyanis 1757. január 5-én Versaillesban, midőn kocsiba akart lépni, hogy a Trianonba menjen, palotájának kapuja előtt valaki orozva oldalba szúrta. A gyilkos merénylet a setétség dacára rögtön elfogatott. A merénylet hírére a dauphin pártja s a jezsuiták nagy örömbe törtek ki és nyíltan hirdették, hogy ezentúl jobb idők fognak az országra virradni. A fecsegőbbek már a Lajos utódja alatt kiviendő terveikről beszéltek és bízva ügyök diadalában emelt fővel jelentek meg Versaillesban. Elbizakodásukban annyira megfeledkeztek az óvatosságról, hogy a dauphint rávették, rendelje el, hogy Pompadour marquisnő rögtön hagyja el az udvart. A marquisnő kénytelen is volt a palotát odahagyni. XV. Lajos azonban lefőzte a jezsuitákat, nem halt bele sebébe, mely gyorsan gyógyult, Pompadour már egy hét múlva visszahívatott az udvarhoz, s fogadtatása bizonyítja hogy hatalma ez esemény által csak növekedett.

Ezalatt megindult a pör a merénylet ellen. Bevallotta hogy Damiens Róbert Ferencnek híjják. Elfogatásakor vagy 30 Louisd'ort, egy imakönyvet és két pengéjű éles kést találtak nála. Kisült, hogy Damiens sokáig volt egy jezsuita kolostorban szolgálatban, hogy három nap előtt jött Párisba s január 4-én bérkocsin Versaillesba ment. Nyíltan bevallá, hogy a királyt meg akarta gyilkolni, de tettének okairól s esetleg bűntársairól makacsul hallgatott. Kisült, hogy korhely fráter volt, ki sehol a szolgálatban meg nem

maradhatott, s valahányszor kenyér és hely nélkül maradt, a jezsuiták magokhoz fogadták s protekciójuk által új szolgálatba juttatták, hogy ily módon mintegy rendszeresen eszközt igyekeztek magoknak faragni belőle, mely szükség esetén bármire használható legyen. A bűnvizsgálat ugyan egyes körülményeket hozott napvilágra, melyek mások, főkép papi bűnrészekre mutattak, de a vizsgálat hanyagul vitetett, nehogy általa magasan álló személyek kompromittáltassanak, s a jezsuita-barát Maupéau, a törvényszék elnöke, elhanyagolva a bűnjeleket, erőszakosan sietteté a pör befejezését, minek folytán Damiens bűntársai iránt jogi bizonyítékok nem voltak előállíthatók. A nép azonban általjában a jezsuitáknak tulajdonítá a merényletet, s ha ez egyebet nem bizonyít is, bizonyítja azt, miszerint a közvélemény oly oldalról ismerte a jezsuitákat, hogy amint valami nagy gazság követtetett el, azt egyenesen nekik tulajdonítá. E közvéleményt különben figyelembe veendő okok támogatták. Damiens ugyanis Arrasba való volt, s az ottani jezsuiták már jó idő óta kitűntek a király ellen intézett egyházi szónoklataik által; azonkívül bevallá, hogy egy héttel a merénylet előtt szándékát egy jezsuitának meggyónia, ki gyilkos tervé dacára — vagy tán épen annak kedvéért — sietett őt absolválni s az úrvacsorával ellátni. Ehez járult, hogy jan. 4-én este Párisban úgy, mint Versaillesban feltűnően sok jezsuita mutatkozott az utcán polgári ruhában. A luxenburgi kertben két jezsuita szenvedélyesen vitázott a jelen állapotok felett s az egyiket hallották, midőn társát

e szavakkal bízatta: „Menjen kedves páter, várjon csak egy csapásra, melynek rövid idő alatt be kell következnie s mely mindent el fog dönteni.“ A két jezsuita rögtön eltűnt, amint észrevette, hogy kihallgattatott. Kisült az is, hogy a jezsuiták gyóntatás közben különböző, többnyire fiatal embereket rábeszélni igyekeztek, lépjenek be egy szövetkezésbe, melynek célja meggátolni, hogy a katolikus vallás Franciaországban teljesen el ne nyomassék stbeff. A nép annyira meg volt róla győződve, hogy a gyilkolási merénylet csakis a jezsuiták műve lehet, hogy nagy tömeg gyűlt össze kollégiumjok előtt s azt fel akarta gyújtani, s a rendőrségnek csak nagy erőfeszítéssel sikerült a zavargókat elosztatnia.

P o m p a d o u r a nép e hangulatát sietett célja előmozdítására felhasználni. Közölt a királylyal minden hírt, mely ez irányban szájról szájra járt a városban s kivitte, hogy az a jezsuitákat jó időre eltiltotta az udvartól. Ezzel azonban a dolog még nem volt megnyerve, midőn egy új esemény új és erős tápot adott a jezsuiták elleni gyűlöletnek s a királyt is elkeserítette ellenők. Ez a szemfényvesztő Lavalette pöre volt.

A jezsuita L a v a l e t t e 1742-ben előljárója által mint missionárius küldetett Martiniqueba. Éltrevaló eszes embernek bizonyítá magát, s öt évi működés után e szigeten a sz. Péterről nevezett profess-ház prokurátorává neveztetett, mely tele volt adóssággal s így csak kevés jezsuitának adhatott kenyeret. Lavalette segíteni igyekezett a ház szegényes állapotán. A ház terjedt de nagyobbrészt használatlan földbirtokkal bírt. Lavalette tehát azon kezdte a dolgot, hogy összevásárolt egy

csomó néger rabszolgát a földek jobb mivélésére, s mel-
lējők ügyes felügyelőket fogadott.

Erre azonban pénz kellett, s ezt valahonnan te-
remteni kellett. Lavalette kölcsönöket vett fel, de ezzel
még a bajon nem volt segítve, mert a kölcsönt vissza is
kellett fizetni. Ekkor Lavalette egy ravasz finánc-tervet
gondolt ki. Franciaország ugyanis ez időben mostohán
bánt gyarmataival, s innen volt, hogy a pénznek Mar-
tiniqueban nem volt azon belértéke, mint az anyaor-
szágban, úgy hogy aki Martiniqueból Franciaország-
ba küldött pénzt, az összeg negyedét sőt harmadát
elvesztette. Lavalette e viszonyokat kiismerve, körleve-
let intézett az Antillákon lakó kereskedőkhöz, melyben
jelenté nekik, hogy „ő a társaság segélyével képes
oly pénzeket, melyeket Martiniqueban rábíznak, Lyon-
ban teljes névszerinti értékökben, veszteség nélkül
tovább adni, de oly feltétel alatt, hogy csak 30 – 36
hónap múlva kelljen azt kezéből kiadnia.“ Egyszersmind
ajánlkozott, hogy minden rábízott összegről biztos
váltót ad, persze $2\frac{1}{2}$ évre szóló, s ez idő alatt nem
kamatozó váltókat. A martiniquei kereskedők kiszá-
mították, hogy azon esetre, ha a váltók lejáratkor
rendesen kifizettetnek, az üzlet rájuk nézve hasznos
lehet, mert ezáltal Franciaországi tartozásaikat saját
pénzök névszerinti értékével törleszthetik, s hogy ha
a törlesztésnek $2\frac{1}{2}$ évvel való elhalasztásáért kamatot
kell is fizetniök, ez mégis kevesebb lesz az eddigi
nagy ágio-veszteségnél. Kezdték tehát pénzeket, eleinte
kisebb összegeket bízni Lavalettere, s miután az ezek-
ről szóló váltók híven beváltattak, nagyobbakat, me-

lyek hasonlókép pontosan visszafizettettek. Lavalette hitele ezáltal rettenetesen megnőtt, s csakhamar nem volt kereskedőház az Antillákon, melynek pénze nem a jezsuita kezén ment volna keresztül.

Ily módon Lavalette roppant összegeket kapott kezébe. A pénzt földek s rabszolgák vásárlására fordítá s midőn ebből már elég volt, amerikai árúba fektette, s ezekkel nagy kereskedést űzött Európába. Bizományosainak e cikkek árát spanyol moravediokban kellett lefizetniök, s miután a spanyol pénz értéke Martiniqueben épen egy harmaddal volt nagyobb a francia pénzénél, áruforgalmának nagysága folytán roppant nyereséget dugott zsebre. Nehány év múlva a kereskedés legnagyobb részét markában tartotta. Folyvást több hajója járt a sík tengeren, árúit a világ minden kikötőjébe viendő, s Lavalette nevét az egész kereskedő világ ismerte.

Pompás palotákat és árúházakat épített sz. Péterben, Sz.-Domingó szigetén, a nagy öböl körül minden földet megvásárolt, ültetvényekké alakított át, s négerei segítségével annyi cukrot, kávé, dohányt, gyapotot és indigot termelt rajtok, hogy csakhamar nem volt kereskedőház az Antillákon, mely vele versenyezhetett volna. Így történt, hogy még a kereskedőknek s ültetvényeseknek is terhőkre kezdett lenni, kik csak most látták be, mily oktanul cselekedtek, midőn pénzőket az élelmes jezsuitára bízták, ki saját pénzőkkel rontotta meg üzletöket.

A kormány P. Sacyt, a szigeten levő missiók generálprokurátorát megintette, hogy fékezze meg kol-

légája vállalkozási szellemét. Sacy megígérte, de eszé ágában sem volt, hogy megtegye, s az ültetvényesek panasza napról napra megújultak. A kormány ennek folytán kénytelen volt erélyesebben lépni fel s az Antillák helytartóját 1753-ban megbízta, hogy küldje Lavalettet Párisba. Lavalette elutazott, de előbb a helytartótól s más befolyásos emberektől jó pénzért kedvező bizonyítványokat váltott magának.

Hazaérve a jezsuiták valódi diadalmenetben vittek Párisba. Ahol kellégium volt, benne nagy ünnepe lyt rendeztek tiszteletére, ahol nem volt, jezsuita deputációk fogadták, hogy ez ovációk által a közvéleményt számára megnyerjék. Kereskedésöket úgy mint Portugalban, Franciaországban is kereken eltagadták. Lavalettet ügyes és érdemdús térítőnek kiáltották ki, s miután még a martiniquei kormányzótól is volt bizonyítványa, melyben gyümölesözö térítéseért megdicsértetett, s melyben kereskedö üzletéről említés sem tétetett, miután a jezsuiták még nagy befolyással bírtak az udvarnál, s miután a király keveset törődött a kormány dolgaival, könnyű dolog volt XV. Lajossal elhitetni, hogy mindaz amit Lavaletteről beszéltek, pusztá rágalom. A jezsuiták megesküdtek rá, hogy Lavalette valódi apostol, ki csupán a vallás terjesztésével s a vadak térítésével foglalkozott, a kormány hitt nekik, s Lavalettenek megengedettett visszatérni Martiniquebe ; s mindössze esküvel kellett fogadnia, hogy nem ád többé az ottani kereskedöknök okot panaszra.

De a jezsuiták esküje csak arra való, hogy megszegessék. Alig ért Lavalette 1755-ben vissza Marti-

niquebe, nemcsak tovább folytatta üzletét, hanem gyárakat épített, valóságos váltóbankot állított fel stbeff. Üzlete virágzóbb lett, mint valaha s a szerzet generálisa Visconti Ignác, bokros érdemeinél fogva Lavalettet az Antillákon levő jezsuita missiók fővizitátorává s apostoli prefektusává tette.

Azon európai kereskedőházak közt, melyekkel Lavalette üzleti összeköttetésben állott, az elsők egyike a marseillei „Lioncy és Gouffre testvérek“ nevű cég volt. Lavalette e cégnek 1755 végén váltókért $1\frac{1}{2}$ millió livrerrel tartozott, mely tartozás fedezésére két millió értékű gyarmati árút ígért 1755 őszén két hajón Marseillebe küldeni. A hajók azonban útközben az angolok által, kik ekkor Franciaországgal háborút viseltek, lefoglaltattak. A Lioncy-ház ezáltal nagy zavarba jött, s minél bizonyosabbá lett a két hajó elfogatásának híre, hitele annál inkább csökkent. E zavarban a cég egyik tagja, Gouffre, Párisba utazott, hogy P. Sacytól, ki Lavaletteért jót állt, segílyt kérjen azon reményben, hogy a gazdag társaság Lavalette váltóit magáévá teendi. Sacy hímezett hámozott, egy kis pénzt elő is teremtetett, de végre kijelenté, hogy az összeg többi részeért Rómába kell fordulnia a generálishoz. Ezt úgy látszik meg is tette, de épen ekkor halt meg Visconti generális, és az új generális megválasztásáig lefolyt interregnum alatt minden nagyobb ügynek szünetelnie kellett.

Ezalatt a $1\frac{1}{2}$ milliónyi váltók határnapja lejárt s Lioncy és Gouffre nem bírván azokat beváltani, kénytelenek voltak 1756. febr. 19-én fizetéseiket be-

szüntetni. Csődjük becsületes volt, mindenöket átadták hitelezőiknek. Az aktívák és passívák rendezése alkalmával kitűnt a köztők s a jezsuiták közt fennállott üzleti viszony, s a hitelezők választmányának ügyvéde Lavalette és Sacy ellen a marseillei konszulátusnál pört indított, mely is a két jezsuitát solidáris kötelezettség mellett a fizetés teljesítésére ítélte.

A hitelezők már azt hitték, hogy e nagy követelés behajtása által a cég fizetéseképtelensége azonnal meg fog szűnni s ők teljesen kielégíthetők lesznek; de rosszul számítottak. Lavalette ugyanis egy idő óta mintha eltűnt volna a föld színéről, sehol sem volt található. Valószínűleg álnév alatt valamelyik kollégiumba bújt s nevette a világot, melyet sikerült rászednie. Sacy pedig kijelenté, hogy nem ő, csak Lavalette felelős váltóiért, mert ő csak ennek megbízásából cselekedett, s már úgy látszott, hogy a jezsuitáknak sikerülni fog a fizetés alól kimenekülniök.

A pör azonban oly nagy feltűnést okozott volt, hogy azon többi bankházak, melyekkel Lavalette szintén összeköttetésben állt, s melyek eddig vakon hittek neki, megijedtek és követeléseik biztosításáról kezdtek gondoskodni. Ezek közül a „Grace özvegye és fia“ cég a szerzet párisi provinciálisához fordult s tőle követelte, hogy álljon jót a sz. Péteri profess-ház tartozásaiért. A provinciális azonban mitsem akart erről tudni s kijelentette, hogy egy szerzetes adósságai társait nem kötelezhetik, mire a cég panaszt emelt a párisi konszulátusnál, követelvén, hogy a Jézus-társaság összes vagyonával álljon jót Lavalette adósságaiért.

A vádló arra hivatkozott, hogy a társaság constitúciói szerint annak egyes tagja vagyonnal nem bírhat, hogy magának jogot nem szerezhet s ennek folytán kötelezettséget sem vállalhat, hanem hogy minden szerződése a szerzet nevében köttetik, ami máskép nem is lehet, miután a jezsuita előjárói engedélye nélkül mitsem tehet. Fel kell tehát tenni, hogy Lavalette kereskedését a társaság nevében és beleegyezésével űzte, hogy tehát tartozásai az összes társaságot terhelik. A konszulátusnak 1760. jan. 13-án kelt ítélete ez okok igazságát elismervén: a francia jezsuitákat egyetemlegesen kötelezte Lavalette adósságainak kifizetésére. A francia provinciálisok siettek ez ítélet ellen protestálni s mindent megkísértettek, hogy rávegyék a királyt, vonja a pört a maga foruma elé. Ez azonban nem sikerült.

A fennforgó jogi kérdés eldöntésére nézve főfontosságú volt ismerni azon utasításokat és meghatalmazásokat, melyeket előjárói adtak Lavalettenek. Lepellier de San Fargau közügyvéd, ki a Groçe céget képviselte, a jezsuiták institúcióiból bebizonyítja, hogy azok minden vagyona a szerzet közös és oszthatatlan tulajdonát képezi s kívánta, hogy a törvényszék kötelezze a jezsuitákat institúció-könyveik bemutatására.

Az ügyvéd e merész követelése általános feltűnést okozott, s a közönség feszülten nézett a parlament végzése elé. Ez a vádlók részére döntötte el az ügyet, 1761. ápril 17-kén meghagyván a jezsuitáknak, hogy három nap alatt adják be konstitúcióik egy példányát. A párisi professház prokurátora Montigny

engedelmeskedett s átadta a kívánt könyveket, melyek alapján a parlament 1761. május 8-kán kimondta ítéletét, miszerint a francia jezsuiták egyetemesen jót állani kötelesek Lavalette minden tartozásáért és kötelezettségeért. Így végződött a híres per, melynek azonban még meszszebbható következményei is valának a jezsuitákra nézve.

XLII. Fejezet.

(A jezsuita constitutiók a párisi parlament előtt. — XV. Lajos meghíúsult reformkísérlete. — A francia parlamentek elítélik a jezsuitákat.)

Páter Montigny jezsuita szokás ellenére becsületesen teljesíté a parlament rendeletét. Ki is juttott neki ezért kollégáitól, kik amint a parlament határozatáról értesültek, siettek a királyhoz s őt rá igyekeztek bírni, hogy azt vonassa vissza. XV. Lajos el is hívatta magához a parlament első elnökét és szemére hányta, hogy a parlament a jezsuiták institutióit meri követelni. Kijelenté neki, hogy határozott akarata, miszerint ez ügyben további lépés ne tétessék, s hogy ő már írásban megtiltotta a jezsuitáknak a parlament rendeletének teljesítését. A király nagyon meg volt lepve, midőn az elnök e szavakra azzal felelt, hogy a jezsuiták már be is adták a kívánt könyveket.

A jezsuiták most a dauphinhez fordultak, ki végre kieszközölt egy királyi rendeletet, mely szerint a szerzet institutióinak nyomtatott példánya, mely a parlament irományai közt volt, a titkos állami

levéltárba tétessék át. A parlament azonban csak akkor teljesíté e rendeletet, midőn már egy második példányt szerzett magának. A két példány gondosan összehasonlítottatván az egyik az állami levéltárnak, a másik egy vizsgáló bizottmánynak adatott át.

A parlament e könyvekből megvizsgálta, mikép egyeznek meg a Jézus-társaság alapszabályai a közönséges joggal, az erkölcsen elveivel s az állam biztosságának követelményeivel. Hat, államtanácsosai közül választott biztos által a király is megvizsgáltatta e könyveket. A bizottmány nagy mérséklettel, óvatossággal és szorgalommal járt el. Azon több rendbéli jelentések, melyek július 13-tól 18-káig ez ügyben a királyi biztosok s a parlament referensei által beadattak, igen nagy fontosságúak, s alapjául szolgáltak a parlament ítéletének.

A jezsuiták kellőkép meg voltak ijedve. Tudták, hogy a népre nem támaszkodhatnak, hogy befolyásuk az udvarnál Pompadour marquisnő befolyása által nagyban megcsökkent, hogy ez ki akarja irtani a szerzetet és saját fegyvereit szándékozik ellene fordítani. Hogy az ellenök emelendő vádak élet elvegyék, már előre a rágalom és gyanúsítás megszokott eszközéhez folyamodtak. Hirdették, hogy azok, kik institutióik megvizsgálásával bíztak meg, csupa jansenista eretnekek, kik a jezsuiták könyveiből hamis és csonka kivonatokat fognak készíteni; hirdették, hogy e biztosok nem is értik az alapszabályok nyelvét, stb.

A udvarnál a dauphinet s a királynét igyekeztek megnyerni, de Pompadour és Choiseul miniszter

meghiúsították minden igyekezetöket. A király azonban még mindig hajlandó volt a szerzetet pártfogolni. Időt akart nekik szerezni, és meghagyta a parlamentnek, hogy az év folytán ne mondjon ítéletet a jezsuiták alkotmánya, constitutiója és vagyona felett. E királyi rendeletet a parlament 1761. aug. 6-án, bár óvás mellett, belajstromozta; de egyszersmind két végzést hozott, melyek egyike a jezsuitákat elítélte, másika nekik az újoncok felvételét s iskolák tartását megtűltotta. Ez ítéletek azonban a király által kiszabott egy év leforgása előtt nem voltak végrehajthatók.

XV. Lajos ezalatt összehívta a birodalom püspökeit s véleményt kért tőlök a következő pontokra nézve:

1. Hasznosak-e a jezsuiták a királyságra nézve, s mily előny vagy hátrány háromlik a közjóra azáltal, hogy bizonyos functiók e szerzetre vannak bízva?

2. Minő magatartást követnek s mily tanokat hirdetnek a jezsuiták az uralkodó biztossága, az állam jogai s az általános morál tekintetében?

3. Mily viszonyban állnak az ország püspökeihez, s különösen: tartoznak-e nekik, és viseltetnek-e irántok engedelmességgel?

4. Lehet-e és mikép a jezsuiták hatalmát korlátozni?

Azon időben, midőn e kérdések a papság elé terjesztettek, a főpapság általjában igen elégedetlen volt a kormánynyal. A püspököknek a hugenotta-üldözések korában az udvarra nyert befolyásuk újabban nagyon alászállt, s így attól tartottak, hogy a

jezsuiták hatalmával együtt az övék is meg fog semmisülni. A jezsuitáknak ennek folytán sikerült a püspököket rávenniök, hogy velök egy gyékényen áruljanak. A püspöki gyűlés összehívása különben is csak tör volt, melybe XV. Lajos meggondolatlanul belement, s a püspöki kar a jezsuiták mellett szavazott. A jezsuiták azt remélték, hogy e forum nyilatkozata után a parlament ítélete rögtön meg fog semmisíttetni s ők régi dicsőségekbe visszahelyeztetnek. Nem képzelték el, hogy a király a püspökök argumentumainak ellenállhasson, s feledték, hogy a közvélemény szava már hatalmasabb volt néhány érdeke által megvesztegetett püspök szavánál. Egyébiránt magok a főpapok sem voltak mind egy nézetben. A besançoni és roueni érsek, Chalons sur Marne és Nevers püspökei megtagadták a vélemény aláírását. Szerintök legalább meg kellett volna lazítani azon túlzottan szoros kapcsolatot, mely a jezsuitákat római generálisukhoz fűzte, s melynélfogva a püspöki hatalom alól teljesen elvonták magokat, s a közvélemény némi lecsillapítására a jezsuitákat a püspökök alá kellett volna rendelni.

A király csakugyan kiutat vélt találni a kisebbség e véleményében, melyen a dilemmából kimene-külhet. Rómában meghatalmazott minisztere, Rochefort híbornok által tehát alkudozni kezdett Ricci generálissal s ezt rábírní igyekezett, hogy Franciaországban csak született franciák alkalmaztassanak a szerzet vikáriusai gyanánt, kiktől minden francia jezsuita függjön. De a király ajánlata elvettetett, és pedig oly módon, mely a szerzet elleni ellenszenvet

csak növelte. Ricci ez ajánlatokra először a tisztelet és változhatlan hódolat frázisaival felelt, de egyszersmind sajnálattal kijelenté, hogy a kívánatot nem teljesítheti, mert e kérdésben az alkotmány lényeges pontjáról van szó. Neki, mint mondá, nincs joga azon változtatni, sőt ez egyenesen tiltva is van. Egyébiránt ő a pápához fordult, s ha általa felhatalmaztatott volna, örömmel teljesítette volna a király kívánatát, ő szentsége azonban nem találta jónak az elődje által helybenhagyott alapszabályokon változtatni. XIII. Klementen elhatározta, hogy maga fog írni a királynak, biztosítván őt, hogy a szerzet alkotmányát nem lehet megváltoztatni.

A pápa 1762. jan. 28-án csakugyan küldött egy ily brevét Párisba. Ez alkalommal mondá Ricci azon híres szavakat is: „Sint ut sunt, aut non sint,” — azaz a jezsuiták maradjanak azok, amik, vagy ne legyenek. — Az események ez utóbbi alternatívát tették valósággá.

Az erélyes Choiseul gondoskodott róla, hogy a király efféle feleletek által magát el ne ijesztesse, sőt, hogy szabad kezét engedjen a parlamentnek a jezsuiták egész statutumát újra megvizsgálni. A parlament 1762. február, március és április hónapokban gondosan gyűjtötte az adatokat ítélete indoklására. A jezsuiták levéltárai és könyvtárai lepecsételtettek, ők maguk felszólítottak, hogy a parlament irodájában jelentsék be minden egyes kollégiumjuk vagyoni állapotát. A világ nagy bámulatára a jezsuiták azt jelentették, hogy semmijök sincs,

hogy ellenben jelentékeny terheket kell viselniök s hogy, ha liquidálniok kellene, kénytelenek volnának csődöt mondani. Azon halasztási év alatt ugyanis, melyet a királytól kinyertek, minden ingó vagyonukat eladták s az árát Rómába küldték, ingatlan javaikra pedig roppant kölcsönöket vettek fel, s e pénzüsszegeket, amennyiben az adósság nem költött volt, szintén beküldték a generálishoz. A parlament biztosai könyvtáraikat üresen s levéltáraikat a legbecsesb okmányoktól megfosztva találták. Ebből látszik, mily eszélyesen járt el a spanyol kormány, midőn titokban készítette elő ellenök irányzott rendszabályait.

Augustus 6-án 1762-ben a király által adott halasztási év letelt. A világ feszült figyelemmel leste a jezsuita ügynek eldöntését. A parlament egy rendeletet adott ki, melyben a Jézus-társaság institutuma, a pápák reájok vonatkozó bullái, brevői és levelei, a konstitúciók magyarázataikkal együtt, a fogadalmak formulái, a generálisok és közgyűlések dekrétumai Franciaországban érvényteleneknek nyilvánítottak; továbbá kimondatott, hogy e társaság sajátságainál fogva jogállamban meg nem tűrhető, miután az állam lételét veszélyezteteti, minden egyházi és világi hatalom ellen van intézve, s oda törekszik, hogy egyházban és államban, egy vallási intézet csillogó külseje alatt, minden hatalmat a maga kezébe kerítsen. E visszaélések meggátlására a parlament minden jezsuitának megtiltja a szerzet ruháját viselni, a generálisnak s a társaság konstitúcióinak engedelmeskedni, vele vagy más előljárókkal közvetve vagy közvetlenül levelezni, a társaság házaiban és kollégiumaiban vagy

együtt tovább lakni. A szerzet Franciaországban visszavonhatlanul el van törölve, az egy évvel előbb ideiglenesen kiadott rendszabályok minden részeikben hajtassanak végre. Azon papjai a társaságnak, melyek évi tartást akarnak az államtól igénybe venni, legfeljebb 1763. febr. 3-kaig jelenjenek meg a parlament előtt s nyilvánítsák ki, hogy nem akarnak és nem fognak többé a társasághoz tartozni. A jövőben jezsuita ne kaphasson nyilvános méltóságot vagy hivatalt, hacsak előbb esküvel nem kötelezi magát, hogy a francia állam jogait s a gallikán egyház szabadságát elismeri és azokhoz ragaszkodik, s a generálissal vagy más előljárókkal semmi módon összeköttetésbe nem lép.

A parlament ily tartalmú ítélete a párisi jezsuiták közt nagy rémülést okozott. Azonban még remélték, hogy a vidéki törvényszékek nem fogják a párisi parlamentet követni, s hogy sikerülni fog ezeket a nép fellázítása által részökre kényszeríteni. Izgatni kezdtek szóval és tollal, a szó- és gyóntatószékekben, s kisebb városokban még processiókat s külön ájtatosságokat is rendeztek, kérvén s kéretvén istent, hogy világosítsa fel a gonosz szándékú bírákat. Ezenkívül a vidéki parlamentek tagjait ígérek s fenyegetések által igyekeztek megnyerni.

Kezdetben volt is némi sikere izgatásuknak. Provenceben Aiguilles és Montvallon parlamenti tagok szörnyű mód törték magokat a szerzet érdekében, hogy alkotmányának megvizsgálását és elítélését megakadályozzák. Castillon közügyvéd és Monclaire államügyész azonban becsületes emberek voltak és

meghiúsították minden mesterkedésöket. Monclare a parlamenthez intézett jelentésében találó képét nyújtotta a szerzet homályos üzelmeinek. „A jezsuiták, úgymond, megrontói minden kormánynak. Hízelegnek a nagyoknak és szenvedélyeiknek, kedveznek a despotismusnak, hogy az észt elnyomhassák s a hatalmat kezökbe keríthessék. Ellenségei a törvénynek és rágalmazták mindazokat, kik becsületes szándékkal viseltetnek a nép és kormány iránt. A királyokat vas kormánybottal fegyverzik fel, s az alattvalóknak tört nyomnak markukba; tanácsolják a zsarnokságot s tanítják és gyakorolják a királygyilkolást. Ha érdekökben van, a legkegyetlenebb türelmetlenséget a legbotrányosabb vallási közönyösséggel meg tudják egyeztetni. Egyrészt megengednek minden bűnt, másrészt szavakat sőt szótagokat is elátkoznak, ha ezek céljaikkal ellenkeznek; védik a bálványimádót, ki hasznukra van, s üldözik a katolikust, ki nem bízik bennök. Így Európában theologiai szörszálhasogatásokból államügyeket csinálnak, míg Ázsiában a bálványimádást és Confucius tiszteletét megengedik“ stb. Monclare mesteri államirata azt eredményezte, hogy a provençei parlament ép úgy elítélte a jezsuitákat, mint a párisi.

A b e s a n ç o n i parlamentben szintén hatalmas pártfogókkal bírtak. Először indítvány tétetett, hogy a parlament azon tagjai, kiktől tudva van, hogy affiliált tagjai a szerzetnek, ez ügy tárgyalásában részt ne vegyenek. Ez indítvány nagy forrongást idézett elő. A parlament gyűlése egy határnapról másra halasztatott, hogy a jezsuiták pártjukat szaporíthassák. Ezek

temérdek piszkoló iratot terjesztettek az ellenpárti parlamenti tagok ellen, kimélet nélkül rágalmazva a legbecsületesebb embereket. De itt ellenségre akadtak oly emberben, kitől ezt legkevésbé várták: Chériseul bíbornok-érsekben. Ez egy pásztorlevélben a társaság szellemét bonckés alá vette és hebizonyítá, hogy a pápának a szerzet titkos konstitutiói soha tudomásukra nem jutottak, hogy megerősítés végett ezekből hamis példányok terjesztettek a szentszék elé stb. E pásztorlevél a parlament becsületes tagjaiba új bátorságot öntött, s számukat az ingadozókéval szaporítá, mire a besançoni parlament is a párisinak példáját követte.

Hasonlókép történt majd minden tartományban, s csakhamar nem volt törvényszék, mely a jezsuitákat el ne ítélte volna. Franciaország így minden erőszak s jogtalanság nélkül, szigorúan törvényes módon járt el velök; s miután a jezsuiták magok bevallják, hogy társaságuk szervezete és szelleme mindenütt egy és ugyanaz, a francia törvényszékek ítélete elítélte a világ összes jezsuitáit.

Düh és bosszúvágy tölté el a római jezsuitákat, kik Kelemen üstökét markukban tartották. XIII. Kelemen egymásután írta a leveleket a királynak, különféle brevékben felszólítá a francia papságot, tegye magáévá a jezsuiták ügyét s izgassa a népet ellenállásra. Midőn mindezek dacára azt látta, hogy a király nem siet az igazság karját feltartóztatni, titkos consistoriumot hítt össze s ahoz egy allokutiót intézett, melyben a francia parlamentek „bitorló“ végzéseit névszerint fel-

említés, azokat semmiseknek nyilvánítja, végrehajtóikat a legnagyobb büntetésekkel fenyegette és a nagy egyházi átokkal sújtotta, -- ép úgy, amint az épúgy jezsuita jár-szalagon vezetett IX. Pius Austria alaptörvényeit sem-miseknek merte nyilvánítani.

XIII. Kelemen egyúttal Bernis, Rohan, Choiseul és Rochechovart francia bíbornokokat levélben értesíté ez allokutióról és felszólítá őket, hogy „püspöki tekintélyök teljes hatalmával álljanak ellen az istentelenség e szándékainak“, sőt bullát is gyártott, melyben az allokutióban kimondott átkot kihirdesse. De e bulla kiadatlan maradt, mert a francia bíbornokoknak volt eszköz, hogy ő szentségét mérsékletre intse, s mert a bekövetkezett események bizonyíták, hogy nemcsak Franciaország, hanem minden Bourbon-kormány kész, ha kell, fegyverrel megfenyíteni a pápaság szemtelen kísérleteit.

XLIII. Fejezet.

(Bajorországban. — III. Miksa tanügyi reformjai. — Az egyházi tanács véleménye a jezsuitákról.)

Mialatt a jezsuiták a román fajú államokban menthetlenül siettek vesztők felé, Németországban jó ideig zavartalanul élvezhették hatalmukat. Eddig leginkább Austria és Bajorország kormányai vezettették magokat járszalagon a jezsuiták által, s védték meg őket akkor is, midőn másutt már a világ meggyőződött gazságukról. Németországban csak nehezen tudott az ellenök irányzott mozgalom megindulni. Bajorországot illeti megindításának dicsősége.

Itt 1745-től fogva III. Miksa József választófejedelem uralkodott, kinek jezsuita tanítója, Páter Stader, midőn az ifjú a szent történeten kívül saját hazája történetét is ismerni akarta, ezt felelte: „Nem szabad sok gondot fordítani világi dolgokra, s nem szabad feledni, hogy minél többet tudunk, annál nagyobb felelősség terhel isten előtt.”

Miksa József világos eszét azonban tanítói nem bírták elfojtani, s azon kezdte uralkodását, hogy a köz-

oktatás ügyére nagyobb gondot fordított. Belátta, mily óriási elvadulására vezetett a népnek a jezsuiták majd 200 éves tanítási monopoliuma, s egy önálló tudományos akadémia alapítása által, melynek maga lett protektorá, a tudományt a jezsuitáktól függetlenné igyekezett tenni.

A jezsuiták minden eszközt felhasználtak a tudós társaság ellen. A fejedelem gyóntatója Stadler, ki akarta vinni, hogy az akadémia minden nyomtatványa az ingolstadti egyetem censurája alá vettessék, melynek csupa jezsuita tanárai voltak. A fejedelem e kívánatot megtagadván, a jezsuiták az intézetet a vallás, erkölcs és trón veszélyeztetésével vádolták, de hiába. Most a jezsuiták a tömegekhez fordultak, hogy azt a kormány ellen lázítsák s mozgásba tették egész, már ismert bujtozó apparátusukat. R a u c h Leo jezsuita Münchenben az egyházi szószékről felszólítá hallgatóit, írtsák ki karddal az akademikusokat és a szabadon gondolkozókat. Mások a fejedelmet magát támadták meg, s a landshuti jezsuita kollégium színpadján tanítványaikkal róla szóló gyalázó színdarabot adattak elő; melynek szerzője P. Seidl az országból száműzetett. De mind hiába, a jezsuiták sem az udvarnál, sem a tömegnél nem tudtak semmire menni, s a gyűlölt akadémia tekintélye napról napra növekedett. Nemsokára átalakíttatott az egész oktatási rendszer, a holt latín helyett, melyet a jezsuiták pártfogoltak, a nemzeti nyelv használatával. B r a u n s Henrik, ki különös érdemeket szerzett magának a tanügy emelése körül s annak élére is állíttatott, termérek insultációnak volt kitéve a jezsuiták részéről, de szintén nem ijedt meg tőlök.

A tanügy körül megindult örvendetes mozgalom bátorítólag hatott vissza a fejedelemre, ki 1769-ben egy új hatóságot, az egyházi-tanácsot állítá fel, mely egy sereg, a papság hatalmának korlátozására célzó rendszabály végrehajtásával bízott meg. Ezek közé tartozott egy 1769. dec. 30-kán kelt rendelet, melylyel minden Bajorországban levő szerzetnek összeköttetése a külfölddel beszünttetett, s elrendeltetett, hogy azok ezen-től egy, külföldi főnökeiktől független bajor provinciát képezzenek.

A jezsuiták nagy zajt ütöttek e rendelet ellen. Erhard provinciális merész hangon protestált ellene a fejedelemnél, de ez a panaszt az egyházi-tanácsnak adta át, melynek élén Osterwald Péter állt. E tanácsnak e panaszról tett jelentéséből, mint jellemzőt a kor szellemére nézve, közöljük a következőket.

„Ha a provinciális azt panaszolja, úgymond a tanács, hogy az ittlelvő jezsuiták külföldi összeköttetései-nek beszüntetése által hiány támadna használható emberekben, erre válaszoljuk, hogy Bajorország sohasem volt híjával oly egyéneknek, kiknek elég képességek van jó — jezsuitákká lenni. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Bajorország két század óta a külföldet nagyobb mérvben látta el ezen cikkel, mint melyben általa elláttatott. Ha azonban országunk nem volna is képes a Jézus-társaságnak annyi kvalifikált újoncot termelni, amennyire szüksége van, e bajon könnyű azáltal segíteni, hogy szorítkozzék az alapítója által kijelölt hatáskörre s vonuljon vissza a tevékenység azon téreiről, melyeket eddig csak bitorolt.“

„Különböző országok fiai egy egyházi testületben rendszerint csak úgy férnek meg jól egymással, ha megtagadnak minden hazafiui, minden nemzeti érzületet s nem ismernek hazát azon szerzeten kívül, melynek tagjai. Sz. Ignác szerzete másoknál nagyobb mérvben kívánja meg e levetkezését minden hazaszeretetnek, ami semmi kormányra nézve közönyös nem lehet s mint a tapasztalat bizonyítja, gyakran a legszomorúbb eredményekre vezetett. A szóban forgó fejedelmi rendelet pedig épen e balságos állapotnak akar véget vetni.“

„A provinciális továbbá azon borzasztó hátrányokat említi, melyek e rendelet végrehajtása által az összes oktatásügyre háromolnának. Erre mindenképp megjegyzendő, hogy a tudományok és művészetek felvirágzásának misem árthatna annyit, mint, ha azok művelése kizárólag egyházi testületekre bíztnék. Ezzel épen úgy áll a dolog, mint a polgári életben a monopoliумokkal, melyeknek eredménye az, hogy a közönség általok csak rossz és drága árúkat kap; csakhogy a kár, melyet ily monopoliум a tudománynak okozhat, sokkal nagyobb és mélyebben ható, mint egy kereskedelmi monopoliумé. Mert ha a társaság vele fel van ruházva, s veszedelmes elveket, hamis nézeteket s előítéleteket készenre terjeszt, amint ezt fájdalom már busásan tapasztaltuk, akkor majd minden veszve van. E tévfogalmak rohanó árként öntik el a nyilvános élet minden ágait, s annál mélyebb gyökeret vernek, mert nem egy könnyen lesz valakinek bátorsága azokat megtámadni s kártékony voltukat felfedni. Elég szerencsétlen azon állam, mely oly botor volt s e tekintetben önmagának

kezeit megkötötte, s ennél fogva kénytelen úgy nevelni engedni gyermekeit, amint azt egy hatalmas, minden országokra kiterjedő szerzet külön érdeke kívánja, mely teljesen kívül áll az államon s oly elvek által vezéreltetik, melyek örök csúfságára válnak minden állami és erkölcsi rendnek.“

„Az egész világ tudja, hogy a Jézus-társaság kezdet óta nagy előszeretettel követett s követ ma is hasonló elveket, melyek közül e helytt csak néhányat akarunk említeni.

„Először azon elvet, mely szerint az erkölcstanban szabad bármily valószínűtlen véleményt követnünk, ha csak akad tekintélyes író, — s minden jezsuita ilyen — ki azt magáévá teszi. Kézzelfogható, hogy a probabilismusnak ezen jezsuitikus tana által minden erkölcsiség elfojtatik, az erény bűnné, a bűn erénynyé átváltoztatható.“

„Másodszor azon elv, mely szerint a papság, s főkép a Jézus-társaság, minden világi felsőségtől s hatóságtól független s az államkormányának csak azon engedelmességre köteles, mely érdekével megegyezik. Ezzel tökéletes államot nyerünk az államban, ez kaput tár minden forradalomnak, amint az uralkodó istentől nyert tekintélyét a papok irányában is érvényesíteni akarja.“

„Harmadszor, azon tan, mely szerint a pápa korlátlan hatalommal bír a föld uralkodói felett, őket kénye kedve szerint leteheti s alattvalóikat a hűség esküje alól feloldhatja. Mily szomorú eredményei voltak e tannak, mily zavarokat okozott ez a világban, az sokkal ismertesebb, semhogy szükség volna bővebben fejtegetni.“

„Nem lehet tagadni, hogy ez elveknek nemcsak a loyoliták, hanem Bajorország majdnem összes papsága, sőt a világi rendhez tartozó tudósainak egy része is hódol. De hol szítták ezeket magokba másutt, mint a kizárólag jezsuiták által vezetett iskolákban, melyekben azok tartalék nélkül szóval és írásban terjesztetnek, szertelen buzgalommal az ifjakkak fejökbe veretnek, s melyekben ezek rendszeresen taníttatnak reá, hogy ne éljenek, vagy hogyan éljenek vissza eszközkel? A tudományos nevelés hangzatos címe alatt a jámbor atyák ez iskolákban az ifjúságot csak elgyöttrik oly dolgokkal, melyek az életre nézve valódiquestionés vanae et inutiles, — hiú és haszontalan kérdések.

„Hogy a jezsuita iskolák teljes célszerűtlenségéről meggyőződünk, csak tanítóikat és tantárgyaikat kell közelebbről szemügyre vennünk. Amazok még a legjobb akarat mellett is csak kevés hasznot tehetnek, a társaság alkotmányában elrendelt örökös változás: folytán a lakhelynek és hatáskörnek. Így például egy fiatal pelyhes állú, teljesen míveletlen és tanulatlan ifjú, tanárnak alkalmaztatik egy gymnásiumban. Mielőtt még maga némi haladást tehetne, mielőtt a hivatásához szükséges tapasztalást, észbeli érettséget s tudományt megszerezhetné, előljárójának egy intése átteszi más, fensőbb tanintézethez, vagy más működési körbe. Mit használhat ő, kinek még arra sem volt ideje, hogy valamire való gymnásiumi tanárrá képezze ki magát, most oly körben, melyben még több képzettségre volna szüksége?“

Ami a jezsuita intézetek tantárgyait illeti, tudjuk hogy a latin nyelv azok sorozatát majdnem teljesen ki-

meríti. „A P. provinciál beadványában ugyan el akarja velünk hitetni, mintha a francia és olasz nyelv is taníttatnék szerzete intézeteiben; kiemelvén, hogy a bajor jezsuiták összeköttetése a tridentiekkal, freiburgiakkal Sveiczban s másokkal, azon előnyt nyújtja, nekik, hogy könnyen kaphatnak francia s olasz könyveket s hogy ottani szerzettársaikkal való közlekedés folytán e nyelveket jól megtanulhatják; de ez hiú szemfényvesztés és hazugság, mert ugyan ki mondhatná el magáról, hogy e nyelveket a jezsuita iskolákban ismerte volna meg? Gratulálhatnánk magunknak, ha ifjúságunk csak németül is megtanulna ez iskolákban, vagy inkább, ha a németet bennök el nem felejténé; hogy ne volna többé szükség, mint most, a nálok iskolát végzett akadémikusokat előbb írőiskolába küldeni, hogy megtanuljanak egy német levelet érthetőleg megírni, amit protestáns iskolákban fiúk és leányok már 10—12 éves korukban jól tudnak. Ezekben tudnivalókép sem jezsuiták, sem más egyházi társaság nem tanítanak. S mégis szertelen dicsekvés bünébe esnének, ha ifjúságunknak miveltségét a protestáns ifjúságéval összehasonlítani akarnók. Sőt a protestáns iskolák még saját téves vallásuk tanaiban is jobban eligazítják tanítványaikat, mint a mieink az igazi vallás elveiben, dacára annak, hogy kizárólag papok által vezettetnek.“

„Mi érdeke lehet tehát az államnak oly tanintézetek fenntartásában, melyekben a legveszedelmesebb, minden állami rendet felforgató elvek oltatnak az ifjúság lelkébe, s ez, ezeken kívül alig tanul valamit? Az állam érdeke parancsolólag követeli, hogy az iskolák, ha

a kormány nem akarja magát végképeni beszüntetésre elhatározni, legalább teljesen átalakíttassanak. Ha nem csalódunk, a P. provinciális representációjának értelme oda megy ki, hogy az ország egyházi és iskolai ügye a végromlás örvényébe taszítottatik, ha a Jézus-társaság alkotmányán a legcsekélyebb változás történik. Ez ellenében csak arra akarunk emlékeztetni, hogy Portugalban, Spanyol és Franciaországban, hol nincsenek többé jezsuiták, a tanügy legalább is áll oly jó lábon, mint nálunk, sőt hogy nálunk is, a bajor kerület néhány hercegségében, Salzburgban és Freisingen püspökségben, hol a jezsuiták soha állandóan meg nem telepedhettek, az ifjúság oktatása nem rosszabb, sőt sokkal jobb, hogy a nép ott ép oly jó keresztyén, mint a bajor választófjedelemségben. Az sem tagadható, hogy ingolstadti egyetemünk, mielőtt a loyoliták vezetése alá került volna, sokkal virágzóbb volt, és nagyobb hirben állott, mint azóta.“

„Különösen hangzik, midőn a P. provinciális beadványában az ifjúság tanítását mintegy társasága korlátlan s elidegeníthetlen tulajdonának tekinti. Ugyan ki hatalmazta fel sz. Ignácot és utódait arra, hogy minden kath. országok tanügyéről önkényűleg intézkedjenek s azok hatóságaitól a beleszólás jogát megtagadják? E szerint az államoknak a Jézus-társaság alkotmányához kellene alkalmazkodniok, nem pedig ennek az ország alkotmányához. S ami legkülönösebb, a jezsuiták még ma is ily merész követelő hangon beszélnek Németországban, midőn Európa más részeiben oly súlyos csapások érték a társaságot!“

„Ha Bajorország előbbi uralkói dicsőségeket helyezték abba, hogy országukat a jezsuiták tenyészdejévé tegyék, ebből még nem következik, hogy most uralkodó ő hercegi fensége e buzgalmat országa kárára utánozza.“

„Senki sem fogja neki rossz néven venni, ha e drága dicsőséget ezentúl a sz. római birodalom egyéb rendjeinek engedi át s az itteni jezsuitáknak külföldi társaikkal való összeköttetését, már csak az ezzel járó anyagi hátrányok miatt is, nem tűri tovább. Ha ugyanis külföldiek lesznek bajor kollégiumok rektorai vagy provinciálisai, nem mulasztandják el ezeket minden Rómába teljesítendő contributio tekintetében mértéken túl terhelni; amint pl. csak nem rég az ambergi kollégium rektora, ami szükség esetében hiteles tanúk által bizonyítható, azzal dicsekedett, hogy ő maga 14,000 forintot küldött Rómába a Portugalból elkergetett jezsuiták tartására. Mit fog kelleni e célra még a többi bajor kollégiumoknak fizetniök s mit kellend még Spanyolországból és Nápolyból elűzött társaik számára adózniok! Nem csuda ennélfogva, ha a kath. Németországban folytonos pénzhiány uralkodik.

„A P. provinciális még kiemeli beadványában, hogy az említett legmagasabb rendelet oly mélyen bevág szerzetének lényegébe, hogy ha végrehajtása komolyan szándékoltnék, a bajor jezsuiták megszűnének jezsuiták lenni; egyébiránt összeköttetésök római generálisukkal annál kevésbbé adhat okot aggodalomra, miután az egyes kollégiumok előjáróinak mindenekfelett lelkekre köttetik, hogy ő fensége iránt

a legnagyobb hódolattal s engedelmességgel viseltsenek. El kell ismernünk, hogy ez elég őszintén és merészen van mondva. A tiszt. páter saját definitiója szerint, a jezsuita az oltár előtt ünnepélyes fogadalmat tesz az iránt, hogy bárhol legyen, viseljen bármily hivatalt, úgy világi mint egyházi dolgokban csak a szerzet római generálisának fog engedelmeskedni. Eből világosan következik, hogy a jezsuiták e világon senkinek, semmi felsőségnak, még a pápát sem véve ki (amint ezt a hirhedett chinai missio-viszályok eléggé bizonyították), nagyobb engedelmességgel nem viseltethetnek, mint mekkorát nekik a generális megenged. Ha azonban ez azt parancsolja nekik, hogy egy uralkodó ellen lázadjanak fel, hogy ármánykodjanak és esküdjenek össze ellene, meg kell ezt tenniök amennyire csak tehetségökben áll, mert ünnepélyes esküvel kötelezték rá magukat s ellenkező esetben megszűnnének jezsuiták lenni! Ha pedig az célszerűnek találja, hogy alattvalói hűk és engedelmesek legyenek az uralkodók iránt, akkor ezeknek nincsenek hódolóbb alattvalóik a jezsuitáknál, s a P. provincialis világosan értésünkre adja, hogy a bajor jezsuiták csak azért tekintik kötelességöknek ő fenségének engedelmeskedni, mert a generális azt rájuk parancsolta.“

„S miért nem akarnak épen a jelen esetben engedelmeskedni? Mert bizonyossággal tudják, hogy a generális ezt nem akarja, vagy mert ez iránt határozott utasítások vannak. A Jézus-társaságban divatos mentális reserváció mellett azonban az is nagyon kétséges, miként értelmezendő az engedelmesség említett kö-

telessége, ha valjon nem kell-e annak csupán frázisokra szorítkoznia, ha nincs-e mellette azon hallgatólagos záradék: „amíg ő fensége azt akarja, amit a jezsuiták akarnak.“ Így teljesen a generális tetszésétől és kegyelmétől függ, mikor és meddig számíthasson valamely uralkodó országában békére és nyugalomra, miután amaz abszolút uralkodója egy terjedt szerzetnek, mely a társadalom minden rétegeire gyakorolt roppant befolyásával udvart, várost és vidéket tetszése szerint vezet. A jezsuiták mostani feje, Ricci generális, teljes joggal mondhatta ennél fogva szobájában egy látogató úrnak: „Látja herceg, e kis kabinetből kormányozom én a világot.“ Ha mindaz, amit a történetírás a jezsuiták tetteiről említ, hazugság volna, ha mindazon borzasztó bűnök, melyekkel vádoltatnak, merő rágalom, ha mindazon zavarok, melyeket az egyházban, s a polgárháborúk, melyeket az államokhan okoztak, gaz koholmányok, s a szerzet tagjai megannyi tiszta angyalok volnának is: generálisuknak ez egyetlen vallomása teljesen igazolná azon uralkodókat, kik a loyolitákat birodalmukból elűzték, és elég ok volna ez arra is, hogy a többi kath. fejedelmek, hacsak vaksággal megverve nincsenek, legalább közös fáradozásra egyesíttessenek avégből, hogy birodalmuk jezsuitáit kivegyék e borzasztó, feltétlen függésből egy külföldi hatalomtól. Ne mondja senki, miszerint nem kell attól tartani, hogy a generális valaha nagyon visszaéljen korlátlan hatalmával. A kath. világ három negyedrésze biztosít bennünket, hogy elégszer tapasztalt ily visszaéléseket, s ha nem

is volna így, nem elég-e az, hogy ily visszaélések elkövethetők, sőt hogy a dolog természeténél s az emberi szív alkotásánál fogva kell, hogy elkövetessenek? Fogja-e egy okos családapa háztartását, gyermekei tanítását s nevelését oly emberre bízni, ki egy harmadiktól függ, kiről nem tudja, ha barátja-e neki vagy ellensége?“

E jelentés folytán Miksa József a jezsuita provinciális panasz-levelére elutasító választ adott. De a jezsuiták meg nem nyugodtak. Minden alkalommal ismételték panaszukat s kérelmüket, s a fejedelem családjában valamint az udvarnál még bírtak pártfogókkal, kiktől segítséget remélhettek. A sok könyörgésnek volt is némi haszna. Kimondatott ugyanis, hogy kollégiumaik s tanintézeteik a külföldi hasonló intézetektől elkülöníttetnek, de a generálissal való összeköttetésük meghagyatott. Ezáltal a decemberi rendelet célja egyenesen megghiúsíttatott. A jezsuiták felfogták a dolog horderejét, de volt eszköz, hogy megelégedésüket nyilván el ne árulják, s ezentúl is elnyomatásról panaszkodtak. De azon fordulat, mely e szerzet sorában a román államokban beállt, lassanként Németországban is megtette hatását és előkészíté az utat a Jézus-társaság eltörlésére.

XLIV. Fejezet.

(Austriában. — Migazzi s a jezsuiták. — Magyarországon a 18. században.)

Az új kor szelleme még Austriában, a jezsuita setétség e főfészkében is mozogni kezdett. A Ferdinándok ideje már elmúlt s a bécsi udvarnál, dacára a seregesen benne lakó papoknak, az igazság és világosság szava fel mert szólalni. Mária Terézia ugyan szívesen vezettette volna magát továbbra is a jezsuiták járszalagán, de fő tanácsadója, Kaunitz, a kormányt felszabadítva a római befolyás alól, mely századokon át rajta uralkodott, minél önállóbbá tenni törekedett. A jezsuiták elleni mozgalomnak itt úgy mint Bajorországban, az első lökést az adta meg, hogy az emberek kezdték belátni, mily nyomorult lábon áll a jezsuiták kezében levő iskolaügy. Külön tanügyi bizottság állíttatott fel, melynek hivatása volt reformjavaslatokat készíteni. E bizottság azonban régi osztrák ízlés szerint, a megszokott lassúsággal működött, miben nagy érdeme volt elnökének Trautson bíbornoknak, ki azonban szerencsére rövid idővel a

bizottság felállítása után meghalt. A bizottság lassú s óvatos működésének első gyümölcse az volt, hogy a bécsi jezsuita kollégiumnak azon privilegiuma, melynél fogva annak időszerinti előjárója mindig egyszersmind az egyetem rektora volt, megszüntettetett.

Trautson helyébe időközben gróf Migazzi lett bécsi érsekké s egyúttal az egyetem rektorává. Felvilágosodott ember volt s nem szenvedhette a jezsuitákat, de gyöngé, hiú s könnyen hajlítható jellem. Nem mert belekötni a jezsuitákba. Hogy őket megnyerje, sietett két olasz jezsuitát hozatni a theologiai kar számára. De Lechi provincialis attól tartva, hogy az érsek mint egyetemi rektor, oly hatóságot fog a két jezsuita felett gyakorolni akarni, mely püspököt meg nem illet, kijelenté a császárnénak, hogy a meghítt két jezsuita csak úgy fog Bécsbe jönni, ha biztosíttatnak, hogy önállóságuk semmi csorbát nem fog szenvedni. A kormány úgy oldotta meg a kérdést, hogy a két jezsuita helyett két más olasz papot hozatott Bécsbe, mi felett a jezsuiták siettek meglegedésüket nyilvánítani.

Austria azonban, melyben semmi oly nehezen nem megy mint a javítás, ez egyszer, bár lassan, mégis tovább ment a megkezdett úton s elvette a jezsuitáktól a könyvvizsgálat jogát, melyet eddig kizárólag gyakoroltak. A l - v a r e z portugali jezsuita latin nyelvtana elvettetett és több jezsuita munka betiltatott. Több arisztokrata család kivette fiait a jezsuita kollégiumokból és külföldi intézetekbe küldte.

Bármily csekélyek voltak e veszteségek, a jezsuiták igen zokon vették azokat. Az érsek új okot adott

nekik a fájdalomra, midőn a fiatal papság felett eddig kizárólag gyakorolt felügyeletöket beszüntette s külön papi semináriumot állított fel, melyben világi felügyelőket alkalmazott. Ehrendelte egyszersmind, hogy a jezsuiták nyílt engedély nélkül ne lehessenek világi papok és apácák gyóntatói, hogy az érsek engedelme nélkül missióba ne járhassanak, s hogy aki közölök a papi rendek felvételére akar bocsáttatni, ugyanazon vizsgának legyen alávetve, melyet más theologiai jelölteknek le kell tenniök. Hogy e rendeleteknek súlyt adjon, újra kihirdettette a tridenti zsinat azon kánonait, melyek a jezsuitákat a püspökök törvényhatóságának alárendelik. A jezsuiták ez ellenében III. Pál és XIII. Gergely bulláira hivatkoztak, melyek a társaságot minden egyházi és világi törvényhatóság alól kivették, de egyrészt a kormány addig nem tapasztalt erélye, másrészt azon küzdelmek folytán, melyeket e társaságnak ugyanekkor más országokban vívnia kellett, Bécsben mérsékeltek magokat; felhagytak az érsek hatósága feletti vitával, remélvén, hogy más oldalon neki kerülhetnek a különben is következetlen Migazzinak.

Migazzini ugyanis egy Muratori Lajos nevű áldozárnak ájtatossági könyvét ajánlotta volt megyéje híveinek használatra. E könyv egészséges elveket tartalmazott, s mint ilyen már rég magára vonta volt a jezsuiták haragját. Plazza Benedek hosszú munkát írt ellene s igyekezett azt az Indexre juttatni, ami azonban nem sikerült. E könyv segélyével most a jezsuiták Migazzit eretnekként akarták az udvarnak bemutatni. A császári hercegnők gyóntatója, a jezsuita Lauer Ferenc

az udvarnál úton útfélen szidta e könyvet, s annak egy példányát elexequálta a főhercegnőktől, kiknél az asztalon találta. Mária Terézia ezt megtudván, Migazzit kérdezte meg ama könyv tartalma felől s az értekezés eredménye az lett, hogy Lauer elcsapatott gyóntatói hivatalából.

Nem sikerülvén a jezsuitáknak az érseket az udvarnál befeketíteni, Rómában igyekeztek veszett hírét költeni. XIII. Kelemen sietett is meginteni Migazzit, ne okozzon szomorúságot kedves jezsuitáinak. A bécsi pápai nuncius, Crivelli bibornok megbízott a vádlottal ő szentsége nézeteit közölni, mire Migazzi egy emlékiratban védte magát, melyben sok alázatosság és mentegődzés után a többi közt ezeket írta:

„Számos évek óta a tanügy a jezsuiták kezére volt bízva, kik azt bizonyos tekintetben korlátlan hatalommal kezelték. E téren minden az ő önkényöktől függött. De ez nem vált a tudományok előnyére. A tudományok sülyedésnek indultak, mit uralkodónénk megtudván, segíteni kívánt rajtok. — Ezenkívül számos oly dolgot találtam a társaság intézeteiben, melyet nem helyeselhettem. Észrevettem, hogy a társaság első alapszabályait nem követi többé.“ stb.

Áttér aztán Migazzi saját működésére s így szól: „Amint ez egyház igazgatása reám bízott, első gondom volt oly papságot nevelni, minőt a kánonok és magasztos hivatásuk igényelnek. Ez okból figyelmemet azon kispapokra fordítottam, kiket elődeim megszoktak volt a jezsuiták felügyeletére bízni. Csakhamar észrevettem, hogy nincs köztök fegyelem, hogy sem erkölcsaik,

sem külső tisztességökről, sem anyagi szükségökről gondoskodva nem volt. Nehogy tehát kötelességemet elmulasztzam, s hogy a jezsuiták iránti barátságomnak és hajlandóságomnak jelét adjam, figyelmeztettem a páter provinciálist s a ház rektorát, hogy e bajokon segítsenek. Egy egész évet adtam nekik a rend helyreállítására, egyszersmind értésökre adván, hogy ha figyelmeztetésemre nem hajtanak, nem vehetik rossz néven, ha a fiatal papok feletti felügyeletről más módon fogok intézkedni. Intéseim azonban sikeretlenek voltak. Fényes ígéreteket kaptam a jezsuitáktól, de egy betűt sem tartották meg belőlök. Intéseimet sokszor ismételtem. De a jezsuiták ahelyett, hogy szavamra hajtanának, mindenféle mesterfogással igyekeztek erőszakkal s akaratom ellenére megtartani azon jogokat, melyeket önkényt meghagytam volna nekik, ha kívánataimnak eleget tesznek. Ennek dacára bevártam a kitűzött év leteltét."

„Látván azonban, hogy a bajok, melyek ellen panaszt emeltem, folyvást tartanak, a fiatal theologusokat két világi pap felügyelete alá rendeltem. A jezsuiták ezen nagyon felháborodtak s kitartásom még növelte gyűlöletüket. — —"

„De térjünk át egy más panaszra. Két jezsuita végzi a könyv-vizsgálatot, az érsek által alkalmazva. Hivatalba léptemkor csak egyet találtam, mert a másik meghalt volt. A jezsuiták azonban helyébe új censort neveztek, anélkül, hogy engem csak értesítettek volna is. Vonakodtam őt elismerni, míg beleegyezésemet meg nem kapta. Mert azt csak nem tűrhettem, hogy oly ember, kit még névről sem ismertem, képviselje szemé-

lyemet. Méltóságom, a józanész s a rend úgy kívánta, hogy ez eljárás ellen fellépjek.“

„Papi semináriumot állítottam s ez az isteni kegyelem hatása. A felügyeletet felette a jezsuitákra bíz-
tam volna, ha hajlandóknak mutatkoztak volna azokat, kiket rájuk bízni készültem, illendőkép nevelni s a kánonok értelmében tanítani. De mi mindent nem tettek, hogy előre nyújtott tanácsaimat megghiúsíthassák! Mi hasznom volt évekig tartó türelmemből? Mindezek dacára mégis mindig úgy viseltem magamat a jezsuiták iránt, hogy felszólítom őket, hozzanak fel jogi okot ellenem annak bizonyítására, hogy részrehajló voltam ellenők, vagy bármiként kedvet mutattam volna nekik ártani.“

„Ennek dacára folyton gyanúsítottak s a következő körülményt használták ürügyül ellenem.“

„Nem akartam megengedni, hogy ők, nyílt engedélyem nélkül világiakat gyóntassanak s az apácáknál lelkészkedjenek. Elrendeltem továbbá, hogy minden, tehát a jezsuita prédikátorok is, misszióikra töl-
lem kérjenek engedélyt, s akik a papi rendbe fel akarnak vétetni, hasonlóképp más jelöltekhez, vizsga alá vétessenek. Mert hivatalomba léptemkor számos különféle szerzetekből való papot találtam, kik keveset törődtek a püspöki jogokkal, sőt azokat megvetették, dicsekedtek vele, hogy szabadon, kényők szerint kezelhetik a szentségeket s azt hirdették, hogy még azon esetekre nézve is teljesen függetlenek a püspököktől, melyekben a tridenti zsinat végzései szerint a püspöki hatalomnak alávetvék. Úgy hiszem tehát,

méltóságom megkivánta, hogy értésökre adjam, mivel tartoznak nekem. Megújítám a tridenti zsinat dekrétumát, mert sokan úgy tettek, mintha mitsem tudnának felőle.“

„Különben a jezsuiták iránti jószágom s előzenységem ismeretes; és miután, mint hallám, némelyek azt hitték, hogy tanaikról rossz véleménynyel vagyok, a lissaboni események után csupán a jezsuitákat vettem ki azon törvények alól, melyeknek a többi szerzetek azontúl is alávetve maradtak.“ — —

„Végre megtörtént, hogy a censura néhány jezsuita munkáját elvetette. Ez alkalommal kérdeztek, mit tartok a szerzet néhány tagjának tanáról? Kijelentém, hogy e tant nem helyeselhetem, mert lelkiismeretem s az igazság tiltják másként gondolkozni és másként cselekedni stb.“

Az érsek e mentegetődző irata egyiránt jellemző a jezsuitákra és reá magára nézve. Migazzi egyik pártot sem akarta ellenségévé tenni, eleget akart tenni úgy a jezsuita-ellenes áramlatnak, melyet Kaunitz és Van Swieten vittek a kormányba, s másrészt jó barátságban maradni Rómával és a jezsuitákkal. Miután az első vihart, melytől Rómából félt, ez irat által fejéről elhárítottnak gondolta, ismét a kormánynak igyekezett kedvében járni, s az István-templom kapujára egy ítéletet szögeztetett ki, melyben Neumaier jezsuitának Augsburgban a probabilismusról hirdetett tanát elátkozta. Egyszersmind semináriumában a haladottabb theologiai nézeteknek hódoló tanárokat alkalmazott, s a tanítványoknak némely szabadabb szellemű, a jezsuiták ellen

írt munkák olvasását is megengedte. Ezáltal megnyerte Kaunitz s általa az udvar barátságát.

A jezsuiták belátták, hogy Migazzit csak úgy nyerhetik meg, ha hiúságának hízelegnek s nagyobb dicsőségre segítik, mint minőt az udvar nyújthat neki. Megszerezték neki a bíbornoki kalapot, melyhez a pápa azon feltételt kötötte, hogy csapjon fel a jezsuiták pártfogójává, amit Migazzi a veres kalap kedvéért sietett is megtenni.

Mily jellemtelenül tudta az érsek véleményét s magatartását változtatni, bebizonyította 1766-ban is, midőn egy „de l'autorité du clergé et du pouvoir du Magistrat politique sur l'exercice des fonctions du Ministère ecclesiastique“ című francia munka Bécsben elterjedni kezdett. A seminárium előjárói Stöger és Hoffman n e könyv feletti véleményökről megkérdeztettek s miután a világi hatalom javára nyilatkoztak, a bíbornok éltök végéig éreztette velök haragját. „Kigyókat neveltem saját keblemen“ — mondá, értvén alatta seminárium tanárait s tanítványait, kiknek néhány év előtt magatette lehetővé a római tanokat Febronius és a gallikán egyház szabadabb tanaival felcserélni. E kísérleteken kívül tett mást is, hogy a római udvarnak s a jezsuitáknak kegyét megnyerje. Teljesen ez utóbbiakra bízta magát s Mustia Miklós és Kerens Henrik csakhamar korlátlan urai lettek az érseknek. Nézeteinek megváltozása által azonban legtöbbet semináriumának kellett szenvednie. Ami négy év alatt sok gonddal felépítettett, rövid idő alatt ismét semmivé lett. A jó könyvek kivétettek a tanulók kezéből s az intézet jobb tanárai

válogatott üldözéseknek tétettek ki; s ha a kormány nem örökös felettök, a felségárulás vádját ki nem kerülték volna.

A jezsuitáknak azonban Migazzi jellemtelensége dacára sem sikerült régi befolyásukat az udvarnál visszanyerniök, sőt közeledett az idő, melyben az végkép elenyészendő volt.

A magyarországi jezsuiták viselt dolgairól ez időben, forduljunk ismét Toldy Istvánhoz, ki így szól:

Magyarország politikai viszonyai a 18. században teljesen elűtő képet nyújtanak a 17-iktől. A 17-ik folytonos szabadságharcok, erőszak és véres elnyomás, a 18-ik a belső béke, gyöngeség és meghunyászkodás százada volt. A reactió szelleme a katholicismus révén mind jobban áthatotta a nemzetet, s oly politikai stabilismus karjaiba taszította, hogy Mária Teréziának már több ízben a magyar rendek illiberalismusával gyűlt meg a baja. Ily körülmények közt az udvar politikája is megváltozott, nem ugyan céljaiban, de eszközeiben. Az absolutismus és katholicismus terjesztésére nem volt szükség többé tűzhez, vashoz és kőpadhoz folyamodni, most a törvényhozás útján valósíthatta meg az udvar terveit, s ami ezen nem ment, azt elérte az administratio segélyével, melynek menetét a rendek halvány óvásai nem valának képesek feltartóztatni. A diadalmas trón és egyház, békés eszközökkel folyton és zajtalanul terjesztette hatalmát, s a nemzet nyugodtan tűrte mindezt, és csak II. Józsefnek támasztott erélyesebb oppositíót, ki elég vigyázatlan volt, nem-

csak az ország jogait, hanem a nemes rendek előítéleteit is megsérteni.

A trón és egyház hatalma a 18. században élte aranynapjait Magyarországon, s a diadalból természetesen jó rész jutott azoknak is, kik oly előkelő részt vettek a küzdelemben: a jezsuitáknak. III. Károly anyjától függött, ezt pedig a jezsuiták vezették járszalagon. Ily módon a szabadságharc vívmányai a gyakorlatban semmivé lettek, s a protestánsoknak a törvényben biztosított jogegyenlőség helyett be kellett érniök némi hiányos türelemmel, melynek mértéke a hatalmasak szeszélyétől függött. Arról, hogy az országgyűlések felszólaljanak a jezsuiták ellen, többé szó sem volt; sőt az 1715: 73. törvénycikk az országgyűlésen ülést és szavazatot adott a szerzetnek, - rendelvén, - hogy ezentúl két benszülött tagja fog a karok és rendek tábláján ülni. De a jezsuiták, bár ekként legmerészebb vágyaik is kielégítettettek, nem hagytak fel a protestánsok üldözésével s oly erőszakosan terjesztették befolyásukat, hogy végre a 18. század szolgai szellemű rendei is megsokallták.

Mária Terézia azonban mindössze megtiltotta nekik a koldulást, mert e „kolduló szerzet“ már annyira felgazdagodott, hogy nem szorult többé az alalmazsnára. Sőt Erdély még csak ezentúl nyitvatott meg törvényesen a szerzet előtt, midőn az 1744-ki törvények azt ismét befogadták, minek folytán Bács, Jegenye, Bogártelke, Kajártó, Tibure és Monostor ismét a szerzet kezébe kerültek.

Eközben azon általános mozgalom, mely Európában a jezsuiták ellen megindult, s már számos katolikus országban elűzetésökre vezetett, Magyarországra is behatott, s már nemcsak világiak, hanem előkelő papok is felléptek a szerzet ellen. Barkóczy Ferenc, egri püspök 1770 táján nyíltan kárhoztatta a jezsuiták tanrendszerét, s papnöveldejéből kitette a jezsuita tanárokat. Más püspökök is követték példáját s a semináriumok, melyek mindeddig jezsuita kézben voltak, lassanként világi papokat nyertek tanárocul. Végre midőn a pápa elrendelte a szerzet feloszlatását, Mária Terézia - Magyarországon is feloszlatta a Jézus-társaságot.

A „kolduló szerzet“ vagyonát feloszlatásakor Magyarországon Lányi, kath. egyháztörténetében tíz millióra becsüli, az akkori pénzérték szerint. Volt 19 házuk, 18 kollegiumjuk s 11 missiójuk, tehát 48 telepből demoralizálták a népet. Hivatalos adatok szerint volt 1773-ban Bazinban 5, Besztercebányán 38, Brassóban 3, Szakoleczán 28, Szathmárban 6, Székes-Fehérvártt 20, Nagy-Bányán 6, Esztergomban 11, Felső-Bányán 3, Ungvártt 15, Túrócbán 7, Zsolnán 7, Egerben 32, Eperjesen 17, Trencsénben 71, Gyöngyösön 6, Győrött 47, Komáromban 21, Kőszegen 16, Lipótvártt 3, Moticskán 3, Sárospatakon 8, Pozsonyban 37, Rozsnyón 8, Selmecen 16, Szélaknán 12, Fiumében 23, Pozsegában, Varasdon s Zágrábban 78, Liptó-Szentmiklóson 4 jezsuita stb.

XLV. Fejezet.

(XIV. Kelemen. — A Jézus-társaság eltörlése. — Az eltörlő breve.)

Lassanként majd minden katolikus országban beborult a jezsuiták láthatára. Ha ez időben oly ember ül a pápák csilhatatlan székén, kinek csak egy parányi érzéke is van a világ politikai szükségei iránt, át kellett volna látnia, hogy akarva nem akarva engednie kell. XIII. Kelemen azonban rövidlátó, a jezsuiták járszalagán vezetett pap volt s ezzel — minden meg van mondva. A jezsuiták generálisa, Ricci Lőrinc telebeszélte a fejét azzal, hogy az egyház a jezsuitákkal áll és bukik.

Azon bullát, melyet XIII. Kelemen, e befolyás járma alatt nyögve, monitorium neve alatt Parma hercegéhez intézett volt, minden kath. állam önmaga elleni támadásnak tekintette. Az államok érezték, hogy itt nem egy kis hercegség érdeke, hanem a világi hatalom sorsa forog kérdésben s hogy ez ügyet mindnyájok közös ügyének kell tekinteniök, ha nem akarják, hogy utóbb a pápa velök is így bánjék. A Bourbon udvarok egyesülten a bulla visszavonását

kivánták. De a pápát nem lehetett észre téríteni; sem a pármái herceget feloldani, sem a jezsuitákat eltörölni nem akarta.

A rábeszélés és kérés nem használván, a Bourbon udvarok fegyverrel igyekeztek támogatni követelésöket. Az olasz köztársaságok hasonlókép a pápa ellen nyilatkoztak. Velencében, Génúában, Monacóban s egyébütt dob és trombitaszó mellett kihirdettetett, hogy a pápának nincs joga állami ügyekbe avatkozni. Szicília királya Benaventot és Pontecorvot, Franciaország pedig Avignon grófságot rakta meg fegyveresekkel. A római udvar nagyon megijedt. Nem volt sem pénze sem katonája a védelemre, a nép zajongni kezdett s hangosan elítélte a kuria esztelen politikáját. Ekkor, midőn a veszély tetőpontra hágott s a kuria már az egyházi állam elfoglaltatásától tartott, halt meg XIII. Kelemen 1769. febr. 2-kán apoplexiában.

A jezsuiták a pápa halálában természetesen csudát láttak. E csuda dacára azonban remény és félelem uralkodtak Rómában. A conclavéban, mely Kelemen halálát követte, a jezsuiták minden erejököt megfeszítették, hogy a maguk emberét juttassák trónra. Huszonöt bíbornokot a markukban tartottak, s ezek segélyével biztosnak tekintették a diadalt. De Orsini bíbornok s a francia Bernis és Luines erőlyesen léptek fel, s ez utóbbi három jelöltet állított fel, köztök Ganganelli Lőrincet. A franciák kijelentették, hogy kormányuk nem fog olyan pápát elismerni, kit nem akar s fenyegették az olaszokat, hogy ha jezsuita barátot választanak, a pápát könnyen

római püspökké degradálhatják. Midőn a jezsuita barát Stoppa ni már majdnem biztos többséggel bírt, a franciák kijelentették, hogy ha megválasztatik, hazájuk külön, önálló patriarkát fog magának választani. A zavar mind nagyobb lett, a conclave már három hónapig tartott és még semmi eredményre nem vezetett. De a franciák és spanyolok erélye és kitartása végre győzött s egy compromissum segélyével Ganganelli máj. 19-én 45 szavazattal pápává választatott.

Ganganelli Lőrinc Antal, egy orvos fia, 1705-ben született Arcangelóban, s már 18 éves korában a minoriták szerzetébe lépett. Tudományosan képzett, békeszerető, becsületes ember volt. Mint XIV. Kelemen lépett a pápai székre s uralkodását azzal kezdte, hogy az „In coena Domini“-féle hirhedett bullának évenkénti felolvasását beszüntette. Ganganelli sohasem mutatta magát a jezsuiták barátjának s azért nagy meglepetésére szolgált a világnak, midőn uralkodása kezdetén új búcsú-privilegiumokat adott a jezsuitáknak s XV. Lajosnak megírta, hogy a szerzetet be nem szüntetheti. Mindkét irat nagy visszatetszést szült mindenfelé.

E kedvezésekkel ellentétben állt az új pápa magatartása Ricci jezsuita generális irányában. Ricci alatta is a pápa mindenható tanácsosa remélt maradhatni, de XIV. Kelemen őt magától lehetőleg távol tartani és saját önállóságát megőrizni igyekezett. Megvonta tőle a szabad bejárást a pápához, melylyel más szerzetek főnökei bírtak, megízenve neki, hogy majd

hivatni fogja, ha szüksége lesz rá. Ily módon senki sem volt tisztában a pápa igazi véleménye felett.

XIV. Kelemennek első dolga volt kifelé helyreállítani a békét és elsimítani azon viszályokat, melyek előde alatt a római szék s az államok közt keletkeztek. Udvariasan, tiszteletteljesen bánt a kormányokkal s képviselőkkel. Portugallal csakhamar kibékült. Spanyolország azonban csak a jezsuiták eltörlése után volt hajlandó ismét összeköttetésbe lépni a pápasággal. Nápoly folytatta felszabadítását Róma gyámsága alól, a többi olasz államok a Jézus-társaság eltörlésének feltételéhez kötötték a kibékülést. A francia, nápolyi és spanyol bibornokok időről időre lelkére beszéltek XIV. Kelemennek, hogy engesztelje meg a világot a társaság eltörlése által, de ez rendesen kitérőleg válaszolt.

Az időt, melyet ily módon nyert, XIV. Kelemen a jezsuiták történetének személyes tanulmányozására fordította. Maga vizsgálta meg a levéltárakat s a legtöbb a jezsuiták mellett és ellen írt könyvet felolvastatta magának. A bíbornokok zúgolódtak az ellen, hogy kormányügyekben nem kérte tanácsukat, s főképp rossz néven vették neki, hogy a jezsuiták dolgában oly tartózkodó, hogy senki sem tudhatta ki, mikép vélekedik rólok. A jezsuiták azonban megéreztek, hogy nem az ő emberök s temérdek gyalázó iratot készítettek ellene és terjesztettek a nép közt.

Kelemen kétségkívül csak a kormányok kívánságára szánta el magát a társaság beszűntetésére. Ismerte hatalmát és gazságát s tartott tőle, hogy a Jézus-társaság fellázadva, nagy csorbát üthet a pápa

tekintélyén. Ez okból a dolgot lehetőleg halogatni s a kormányokat szóval tartani igyekezett. De ez örökké nem tarthatott. A kormányok mind hangosabban követelték a szerzet beszüntetését s végre már tenni is kellett valamit.

XIV. Kelemen azon kezdte, hogy 1772. szeptemberben a római jezsuita semináriumot bezáratta s a prokurátoroktól számadást követelt. Kora reggel katonaság szállta meg a semináriumot, három bíbornok összehívta a jezsuitákat és növendékeket s kijelenté nekik, hogy el vannak bocsátva. Nagy csapás volt a jezsuitákra nézve elveszteni ez intézetet, melyben négy pápát, 96 bíbornokot s temérdek püspököt és szerzetfőnököt dressiroztak saját céljaikra. Alkalmul ez intézet beszüntetésére a benne uralkodott rossz gazdálkodás szolgált, mely azt nagy adósságba keverte. A jezsuiták, hogy a tehertől megszabaduljanak, adósságaikat egyszerűen eltagadták, miből botrányos pert támadt, mely csak a szerzet megszűntével ért véget.

Két hónappal utóbb a frascatti-i seminárium is beszüntettetett. 1773. februárban Kelemen még komolyabb rendszabályokhoz nyúlt. Malvezzi bíbornokot és bolognai érseket felhatalmazta, hogy megyéjében a jezsuiták minden házát és kollégiumát megvizsgálja s ahol zavart talál, azokat beszüntesse. Malvezzi Cento városában kezdte a vizsgálatot; a jezsuiták levéltárát lepecsételte, számadásaikat lefoglalta s a szerzeteseknek értésökre adta, hogy ezentúl kizárólag neki tartoznak engedelmeskedni. Erre Bolognába utazott s az ott levő négy jezsuita kollégium rektorát magához

hivatta, s kijelenté nekik, hogy ezentúl ő lesz előljárójuk. A levéltárak itt is lepecsételtettek, a számadások lefoglaltattak, az újoncok hazaküldettek s iskoláik bezárattak. Az érsek megparancsolta a jezsuitáknak, hogy tegyék le ruhájokat s legyenek világi papokká. A jezsuiták azonban e rendeletnek nem engedelmeskedtek s ellene orvoslatért a pápához folyamodtak. Kelemen azonban rendreutasította az engedetlen barátokat. Midőn pedig a jezsuiták a pápa levele előtt sem hajoltak meg, Malvezzi Belgrado rektort elfogatta, s azon tanítványokat, kik a jezsuita ruhát nem akarták letenni, a püspöki semináriumba vitette, hol a bűn egyenruhájáról levétetett. Hasonló sors érte a jezsuitákat Ferrarában, Anconában s az egyházi állam más városaiban.

Kelemen ezalatt még mindig titkolta terveit. Nagy óvatossággal járt el s gyakran egész éjjelen át dolgozott íróasztalánál. A jezsuiták, el levén előttök az udvari ármányok útja zárva, fenyegetések és jóslatok által igyekeztek a pápára ráijeszteni. Az utcákon s magában a vatikánban gúnyiratokat ragasztottak a falra a pápa ellen s nyilvános lapokban felszólították a népet, imádkozzék Kelemenért, ki nemsokára meg fog halni.

De Kelemenben végre is győzött a becsületesség a félelmen. Azon brevét, melylyel a Jézus-társaságot beszüntetendő volt, már 1773. közepén elkészítette. Közölte előbb az európai kormányokkal, aztán néhány meghitt theologusával s bíbornokával s végre julius 21-kén aláírta. Mindez azonban a legnagyobb titokban történt.

Augustusban egy külön congregációba hívta Corsini, Morefaschi, Caraffa, Zelada és Cosoli bíbornokokat, a congregáció titkárává Macedonit, assessorrá Albanit nevezte s meghítt még két theologust, Mamachi domonkos- és Monferrato Kristóf ferenci-barátot. E congregáció összehívásának oka, valamint tárgya, melyet a Jézus-társaság eltörlésének gyakorlati keresztülvitele képezett, titokban tartattak. Ricci generális mindent elkövetett, hogy a congregáció néhány tagját magának megnyerje, de ezúttal sikertelenül. A meghívottak augusztus 9-étől 15-éig tanácskoztak s augusztus 16-kán felolvastatott előttök XIV. Kelemennek a Jézus-társaságot eltörlő brevéje.

A nagyfontosságú okmány így szól:

„XIV. Kelemen, római pápa, örökké tartó emlékezetül!

„Urunk és Idvezítőnk, Jézus Krisztus, kit a próféták előre is békefejedelemképen jósoltak meg, s a világon történt megjelenésekor ő maga is olyannak jelenté ki magát a pásztorok előtt az angyalok által, s végre mennybemenetele előtt ismételve hagyta hátra a békét tanítványainak, miután istent, az ő atyját kiengesztelte volna és kereszthalála által mind az égben, mind a földön békét szerzett, s az apostoloknak is a kiengesztelés hivatalát adta át s velök a kiengesztelés szavát közölte volna, hogy mint Krisztus követői, ki nem az egyenetlenkedés, hanem a béke és szeretet istene, a világnak békét hirdessenek s igyekezetöket és szorgalmukat különösen oda fordítsák, hogy a Krisztusban születettek a lélek egységét a béke kö-

teléke által megtartsák, mint egy test és egy lélek, s egyszersmind a hivatás egyenlő reményével is birjanak, mire azonban el nem juthatunk, ha csak nagy Gergely mondása szerint életpályánkat embertársainkéval egyesült szellemben nem folytatjuk.

„A kiengesztelési hivatásnak épen e számunkra onnan felülről különös úton küldött és ráncbizott tanánál és hatalmánál fogva vettük mi, mihelyest — egészen érdemetlenül — a szt. Péter székére emeltettünk, eszünkbe mindenekelőtt, és tartottuk éjjel-nappal szemeink előtt s véstük mélyen szivünkbe azt, és törekedtünk mindenekfölött leginkább arra, hogy e hivatásnak teljes erőnkől eleget tegyünk. Evégből folytonosan kértük isten segítségét, hogy béke-gondolatokat és terveket lehelljen lelkünkbe és annak elérhetésére a legbiztosabb és legcélszerűbb utat kimutassa. S mivel pedig igen jól tudjuk, hogy isten tanácsa folytán országok és nemzetek fölébe vagyunk helyeztetve, hogy az urnak szőlőjében s a keresztény vallás épületének, melynél Krisztus a szegletkő, megtartására gyomláljunk, romboljunk és rontsunk, és pusztítsunk, építsünk és plántáljunk, ez okból érzel-münk és komoly elhatározásunk mindig oda volt irányozva, hogy ámbár a keresztény világ nyugalmaért és megelégedéseért semmit sem mulasztottunk el vagy hagyunk abba, mi bármely módon az építésre és plántálásra alkalmas lehetett, másfelől, ha épen az általános szeretetnek e köteléke követelte, mindannak elpusztítására és kiírtására is épen oly készségesek és hajlandók valánk, ami nekünk talán a legkedve-

sebb és legkellemesebb is lehetett és mit a legnagyobb fájdalom és keserűség nélkül nem igen tudtunk nélkülözni.

„Azon eszközök között, melyek a kath. közösség javára és jóllétének fentartására legtöbbet segítettek, a szerzetes rendek bizonyára első helyet érdemelnek. Általuk nyerte a keresztyén egyház minden időben legnagyobb fényét, oltalmát és előnyét. Ugyanez okból az apostoli szék nemcsak, hogy helyben hagyá és oltalmazá, de sőt gyakori jótéteményekkel, szabadságokkal, szabadalmakkal és előjogokkal is felruházá azokat, hogy annál inkább készek és hajlandók legyenek, az istenes dolgokat és a vallást gyakorolni, a keresztyéneket oktatásaik és példáik által jó erkölcsökre szoktatni s a hívők között a hitnek egységét fenntartani és megerősíteni. De miután most már annyira ment a dolog, hogy egy ilyen szerzetesrend a kívánt hasznót és előnyt, mely alapításakor szándékba vétetett, vagy egyáltalában többé nem hozza be, vagy pedig úgy vétetett észre, hogy inkább még kárt okozott s a népek nyugalma inkább zavarta, mint előmozdította: ugyanazon apostoli szék, mely e rend megalapítására tekintélyét és hatalmát használta fel, most nem kételkedik annak vagy új törvényeket előírni, vagy a régi fegyelmet ismét helyreállítani, vagy pedig azt véglegesen megszüntetni és elpusztítani.“

„Amaz észrevételre, hogy a szerzetes rendek szerfölött való különbfélesége isten egyházában sajnos zavarokat von maga után, a lateráni negyedik közönséges egyházi gyűlésen megtiltatott új rendeket alapítani s más

mint már helyben hagyott rendekbe lépni. III. Ince azonkívül azt is megparancsolta, hogy mindenki, aki egy rendházat akar alapítani, a már helyeselt rendek valamelyikének szabályait és intézményeit tartozék választani.

„Ebből az következett, hogy többé a római pápa különös engedélye nélkül rendet nem szabad alapítani s még pedig jogszerűleg, mert ha új kongregációk nagyobb tökéletesség elérése végett alapíttatnak, akkor előbb az apost. szentszék jövődöbeli életmódjuk alakját kellőleg megfontolni és megvizsgálni tartozik, nehogy a nagyobb jó és szent élet örve alatt nagyobb károk és gonoszabb eredmények következzenek be.“

Ezután a pápai bréve hosszadalmasan előszámlálja mindazon kolduló és egyébféle szerzetes rendeket, melyeket „féktelen tolakodásuk“ és „megfoghatatlan szemtelenségök“ miatt egyik-másik előbbi pápa kénytelen volt megszüntetni. Terünk nem engedvén, hogy e roppant nagy terjedelmű pápai okmányt egészen közöljük, jónak látjuk áttérni a bréve tulajdonképeni céljára t. i. a jezsuita-rend eltöröltetésére.

„Miután mi a felsorolt és azokhoz hasonló fontos érvényes példákat fontolóra vettük és mitsem ohajtunk buzgóbban, minthogy az alább közzéteendő határozatot nyugodt kedélyvel és biztos lépéssel hozzassuk, sem szorgalmat sem vizsgálatot nem mulasztottunk el, hogy mindazt megtudhassuk és tapasztalásunk alá hozzassuk, ami ama szerzetesrend eredetére, folyamatára és jelenlegi állapotára vonatkozik, mely közönségesen Jézustársaságának neveztetik.

„Vizsgálatainkban úgy találtuk, hogy e rend szent alapítójától a lelkek üdvére, az eretnekek s különösen a hitetlenek megtérítésére, a jámborság és vallásosság előmozdítására állíttatott fel. Hogy e szerfölött kívánatos célt annál szerencsésebben és könnyebben elérhessék, mind az egész közönségnél általában, mind pedig az egyeseknél különösen az evangéliumi szegénység legszigorubb fogadalmát hozták be; csakis a kollegiumok voltak az alól kivéve, melyek a tudományoknak és művészeteknek voltak szentelve és jövedelmekkel volt szabad bírniok, mindazáltal csak olyformán, hogy azokból a társaságnak magának előnyére, hasznára vagy használatára semmit se lehessen fordítani.

„Ilyen s más hasonló szent törvények alatt hagyatott helyben legelőször a Jézus-társasága boldog emlékezetű elődünk, III. Pál pápa által 1540. okt. 27-én kelt bullájában és adatott neki engedély, törvényeket és alapszabályokat készíteni, melyek által a társaság legjobban sikerülhet és boldogulhat. És jóllehet, hogy III. Pál pápa e társulatot kezdetben csakis 60 tagot számlálható szűk körre szorította, de már 1543. márc. 27-én kelt brevéjében mindazoknak megengedé a társulatba lépni, kiket az előljárók fölvenni tanácsosnak és szükségesnek láttak. Azután ugyan csak ez a III. Pál pápa 1549. dec. 15-én kelt brevéjében a társaságot még igen sok és tekintélyes kiváltságokkal ajándékozta meg, s a többek között megparancsolta, hogy az általa előbb a rend főnök-generáljainak adott ama szabadalom, mely szerint csak 20

egyházi koadjutoruk lehessen és csak ennyien ruháztassanak fel ama joggal, hogy kegyelmet és tekintélyt osztthassanak, melylyel a professzeket szokták megkegyelmezni, ezentúlra minden korlátozás és meghatározott szám nélkül mindazokra kiterjeszthető legyen, kiket erre az előljáró generálok alkalmasoknak találnak. Végre fölszabadítá az egész társulatot s annak minden egyes tagjait, ezek vagyonát és javait minden képzelhető püspök fő- és törvényhatósága és vizsgálati joga (cenzura) alól és őket mindenestől a saját és apostoli székének védelme alá vette.

„Nem kevésbbé adakozók és nagylelkűek voltak elődeink közül mások is e rend iránt. Mert ismeretes dolog, hogy III. Gyula, IV. Pál, IV. és V. Pius, XIII. Gergely, V. Sixtus, XIV. Gergely, VIII. Kelemen, V. Pál, XI. Leo, XV. Gergely, VIII. Orbán és más római pápák a társulatnak már adott vagy megerősített kiváltságait vagy új pótlékokkal bővítették vagy azokat világosabban körülírták. Mindazonáltal ez apostoli rendelet tartalmából és kifejezéseiből eléggé kitetszik, hogy e társulatban már mindjárt eredetekor az egyenetlenkedés és a féltékenység sokféle magvai csiráztak ki, sőt nemcsak magában a társulatban, hanem a többi rendek, a világi papság, az akadémiák, egyetemek, nyilvános iskolák, sőt még a fejedelmek ellen is, kiknek államaiban ők felvételtek, és hogy e versenyzések majd a fogadások minémüsége és természete, az azokra való bocsáttatás ideje, majd ismét a tagok kizárását illető hatalom fölött, azután épen e kitaszított rendi tagoknak a szent szertartásokra leendő

bocsátása fölött --- anélkül, hogy a tridenti egyházi tanács és V. Pius pápa rendeletei szerint a kellő külforma és az ünnepeles fogadás szem előtt tartatnék — majd meg ama korlátlan hatalom fölött is, melyet e társulat előljáró generálja magához ragadoft, azután a belső kormányzati rendszert illető tárgyak fölött s végre a különböző tanvélemények, iskolák, szabadalmak és kiváltságok fölött támadtak, melyeket a rendes püspökök s más, egyházi vagy világi méltóságokban álló személyek hatásukkal vagy jogaikkal ellenkezőknek állítottak. Utoljára sohasem hiányoztak a legfontosabb vádak, melyeket e társaság tagjai ellen emeltek, s melyek a békét s a nyugalmat a kereszténységben nem kis mértékben veszélyeztették.

Mindezekből a társulat ellen sok panasz keletkezett, melyeket különböző fejedelmek tekintélye is erősített, és a melyekről boldog emlékezetű elődeinkhez: IV. Pál, V. Pius és V. Sixtus pápákhoz sok mindenféle tudósítás érkezett. A fejedelmek között II. Fülöp, Spanyolország dicső emlékezetű kath. királya, ki a fontos okokat, melyek által erre ösztönöztetett, a komoly kifogásokat, melyeket előtte a spanyol inquisitió a társulat féktelen szabadsalmai és kormányzati alkotmánya ellen emelt s végre ama főbb vitás pontokat, melyeket még a társulathból is néhány tudományos és jámbor férfi megerősített, V. Sixtus elődünk elébe terjesztetett és nála oda vitte a dolgot, hogy ő a társulatnak egy apostoli vizitációját határozta és rendelte el.

„II. Fülöp király e saját megkeresését, mely a

legnagyobb méltányosságon alapult, V. Sixtus meghallgatása az apostoli vizitátor hivatalára egy püspököt választott, kit okossága, erénye és tudományossága miatt általánosan kedveltek. Még egy kongregációt is nevezett ki néhány bíbornokból, mely e fontos ügy bevégzésére teljes erejével közreműködjék. De mivel az említett V. Sixtus igen korán ragadtatott el a halál által, ez üdvös vállalat megghiúsult és eredmény nélkül maradt.

„Az ő utána pápai méltóságra emelt boldog emlékezetű XIV. Gergely pápa, 1591. júl. 24-én kelt bullájában, újból és a lehető legnyomatékosabban ismét megerősíté e társulatot és elrendelte, hogy mindazon szabadalmaknak, melyeket elődei a társulatnak adtak, érvényeseknek és sértetleneknek kell maradniok, s különösen az a kiváltság, mely által meg volt engedve, hogy a társulat, ha tetszik, tagjait kitaszíthatja s végleg kizárhatja, anélkül, hogy ez bárminemű törvényes formához kötve volna, minden előleges vizsgálat nélkül, s anélkül, hogy pört kezdenie, törvényes rendet követnie és időt határoznia — habár ez azelőtt ki volt is kötve — szükséges volna: hanem mindezt megteheti pusztán csak a tény vagy a vád belátott igazsága folytán vagy bárminő józan ok következtében s a személyek és egyéb köztekintetbe vételével. Azonkívül mélységes titoktartást parancsolt, s a nagy egyházi átokkal való fenyegetés között megtiltá e társulat intézményeit, rendeleteit s végzéseit akár közvetlenül akár közvetve, megtámadni, avagy azon bármit is megváltoztatni. Mindazonáltal mindenkinek meghagyá

azt a szabadságot, hogy azt, a mi azon szaporítandó, kevesbítendő vagy változtatandó volna, csupán csak neki vagy az őt követendő római pápának akár közvetlenül, akár az apostoli szék legatusai vagy nunciosai által följelenthessék, s illetőleg tudomására juttathassák.“

„Mindez intézkedések azonban oly keveset használtak arra nézve, hogy a zúgolódást és panaszokat a társulat ellen megszüntessék, hogy sőt inkább a társulat tanái fölött, melyek az igazhitűségre és erkölcsökre nézve sok botránkoztatót foglaltak magukban, napról napra csaknem az egész föld kerekiségén a legsúlyosabb versengések keletkeztek. E mellett belső és külső viszályok is álltak elő s gyakran jöttek be panaszok földi javak után való telhetetlen vágyaikról. Ezekből származtak aztán mind ama világhírű zavargások, melyek az apostoli széket a legmélyebb szomorúságba és kellemetlenségbe döntötték, mind pedig némely fejedelmeknek a társulat ellen foganatosított ellenhatározásuk. Mikor tehát a társulat intézményeinek és privilegiumainak újabb megerősítését kérte elődünktől, V. Pál pápától, kénytelen volt azt is kérni, hogy egynehány dekretumot, melyeket az ötödik generalis kongregációban hoztak és 1606. szept. 4-én kelt brevéjébe szóról szóra beszorítottak, megújítsa és tekintélye által megerősítse.

„E dekretumban igen kimerítőleg olvasható, hogy mind a belső zavargásokat és viszályokat a társaságban, mind pedig a panaszokat és a külsőkkel folytatott civódásokat a generalis kongregációk okozták, csakhogý a következő törvényt megalkothassák:

„Noha társulatunk, mely az úrtól a hit terjesztésére és a lelkek üdvösségére alapítottatott, intézményének tulajdonképeni szolgálata által, mely szellemi fegyvereket használ, az egyház javára s felebarátaink épületére a kereszt lobogója alatt végcélját, melyet maga elébe tűzött, szerencsésen elérheti, és így csak e jót akadályozná s magát a legnagyobb veszélynek tenné ki, ha azzal is foglalkoznék, a mi világi s a politikai és állami ügyeket illeti. Ennélfogva elődeink igen bölcsen rendelték el, hogy mivel mi az istennek szolgálunk, más ügyekbe ne ártsuk magunkat, melyek hivatásunkkal nem egyeznek meg. De minthogy rendünk e nagyon is veszedelmes időkben sok helyen és különböző fejedelmeknél, kiknek szeretetét és hajlamát megtartani, szent emlékezetű Ignác szent atya az isten iránti engedelmességgel együvé tartozónak számította, talán néme-lyeknek vagy dicsőségvágyból, vagy korai túlbuzgóságból származott vétke miatt rossz hírbe jött, már pedig a keresztényi jó hírnév mulhatatlanul szükséges, hogy gyümölcsöket teremjen: ennélfogva elrendelte a kongregáció, hogy a rosznak, minden színétől tartózkodni kell s ezáltal annyira, amennyire lehet, a panaszoknak elejét kell venni, melyek ilyen gyanúból származhatnának. Ez okból megtiltja minden hozzánk tartozónak a jelen dekretum erejénél fogva határozottan és komolyan, hogy efféle államügyekbe, ha még felszólítva avagy ingerelve volnának is rá, semmi módon ne elegyedjenek, sem semmi-
némű kérelem, avagy rábeszélés folytán hivatásuktól el ne térjenek. Ezenkívül a társaság a maga definitörjainak igen ajánlotta, hogy minden igyekezetekkel hatalmas

módokról gondoskodjanak s ezeket határozottan tudassák, hogy — ha szükséges — a végveszedelmet feltartóztathassák.“

„De legmélyebb szomorúságunkra úgy vettük észre, hogy az imént említett s ezeken kívül még sok más későbbben alkalmazott eszköz is majdnem teljesen erőtlen és hatálytalan maradt arra nézve, hogy annyi sok jelentékeny zavart, vádakát és panaszokat a már többször említett társulat ellen szétoszoltasson, vagy végleg megszüntethessen, és hogy ennek okáért többi elődeink VIII. Orbán, IX., X., XI. és XII. Kelemen, VII. Sándor és XIV. Benedek hiában fáradoztak, hogy az egyházban az óhajtott nyugalmat ismét helyreállítsák. Evégből igen sok üdvös rendeletet bocsátottak ki részint az iránt, hogy a jezsuitáknak szent hivatásukban semmiféle világi ügyekbe nem volna szabad elegyedniök, részint pedig ama sajnos viszályokat és nyugtalanságokat illetőleg, melyeket a társulat a rendes püspökök ellen, a többi rendek ellen s mindennemű kegyes alapítványok és községek ellen Európában, Ázsiában és Amerikában, a hívő lelkek nem kevés kárára s a nemzetek nem csekély csodálkozására oly nagy buzgósággal szítottak; őseink emez intézkedései továbbá oly tantételek magyarázatát is érintették, melyeket az apost. szék mint kárhozatosakat s az illemmel és erkölcsökkel nyílt ellentétben állókat jogszerűen elítélt; vonatkoztak azok végre még más felette fontos dolgokra is, melyek a keresztény tanfogalom tisztaságának megtartására mulhatatlanul szükségesek voltak, s melyekből nem kevésbbé napjainkban, mint már a régibb időkben is, károk és bajok

keletkeztek, t. i. zavargások és lázongások néhány kath. országokban s az egyház üldöztetése Európa és Ázsia némely birodalmaiban.

„Elődeinknek sok bánatot kellett érezniök a miatt, s a többek között a jámbor emlékezetű XI. Ince pápa, szükségből kényszerítve, annyira ment, hogy a társaságnak megtiltá ujoncokat fölvenni és beavatni. XIII. Ince pápa kényszerítettnek látta magát hasonló büntetéssel fenyegetni a társulatot és XIV. Benekek a házak és kollégiumok motozását rendelte el Krisztusban legkedvesebb fiunknak, Portugália leghűségesebb királyának birodalmában és Algarbiában. Végre az apostoli székek semmi vigasz, a társaságnak semmi segély s a kereszténységnek semmi előny nem származott abból az apostoli levélből, melyet közvetlen elődünktől, bold. eml. XIII. Kelemenről inkább kicsikartak (hogy oly kifejezéssel éljünk, melyet elődünk X. Gergely a lyoni közönséges egyházi gyűlésen használt), mint kértek és kinyertek, s melyben a társaság intézménye igen ajánlatik s újból megerősítetik.

„Sok és heves viharok után minden becsületes ember azt remélte, hogy végre fölvirradni láthatja azt az oly igen ohajtott napot, mely gazdag békét és nyugalmat hozand. Hanem a meddig e XIII. Kelemen szt. Péter székén ült, még csak veszélyesebb és hevesebb viharok keletkeztek. Mert minél hangosabbakká emelkedtek az említett társulat ellen emelt zúgolóadások és panaszok, sőt itt-ott a legveszélyesebb lázadások, csoportosulások és megtámadások is törtek ki, annál inkább

szertetépettek a keresztényi szeretet kötelékei s a hívők hívei pártoskodásokra, gyűlölködésekre és ellenségeskedésekre ragadtattak, s végre annyira ment a dolog, hogy még azok is, kiknek ősapáiktól örökölt kegyességök és nagylelkűségök a társulat irányában általánosan dicsőítettett, különösen Krisztusban legkedveltebb fiaink Franciaország, Spanyolország, Portugália és a két Szicília királyai kénytelenek voltak a jezsuitákat államaikból száműzni és kitisztítani, mert csak ezt láthatták egyetlen és mulhatatlan eszköznek annak megakadályozására, hogy az anyaszentegyház kebelében keresztények egymást ingereljék, megtámadják és megsebesítsék. Miután azonban imént említett, Krisztusban legszerettebb fiaink belátták, hogy még emez eszköz sem elég biztos, és az egész ker. világ megnyugtatóására nem elégséges, ha csak a társaság maga teljesen el nem nyomatik és föl nem függesztetik: ez okból fennnevezett elődünknek, XIII. Kelemennek ebbeli gondolataikat s véleményöket ama tekintélynél fogva, melylyel bírnak, egyesített kívánságaikkal és kéréseikkel terjesztették elébe, hogy ő e módot, mint a mely leghathatósabb, saját alattvalóik biztonsága és az egész ker. világ jólléte tekintetéből, bölcs tetszése szerint fogadná el.

„Hanem e pápának minden sejtelmén fölül történt hirteleni halála ez ügy kimenetelét ismét egészen félbeszakítá. Minthogy pedig isten kegyelme által, most mi helyezettünk szt. Péter székére, e kérések, követelések és kívánatok azonnal hozzánk is elérkezének, melyeket egyszersmind különböző s más tisztos, tudós és istenfélő férfiak is támogattak.

„Hogy azonban egy ilyen fontos és megfontolásra méltó ügyben a legbiztosabb elhatározásra juthassunk: időt vettünk magunknak arra, hogy nemcsak a dolgot szorgalmasan kipuhatoljuk, azt bölcsen megfontoljuk, hanem hogy sok sohajtással és folytonos imádkozás között egyszersmind a világosság atyjától is gyámolítást és segílyt könyöröghessünk. E kérelemnél valamennyi hívők imádsága és a kegyesség tettei által is támogattattuk magunkat isten előtt. A többek között ki akartuk puhatolni azt is, hogy minémű alapon nyugszik azon általánosan elfogadott vélemény, mintha a Jézus-társasága a tridenti zsinaton helyben hagyatott és megerősített volt. De mi erről annak tanácskozmányai között semmit sem találtunk többet, csak annyit, hogy az általános dekretum által kivétel, melyben a többi szerzetes rendeknek megparancsolva lőn, miszerint az újonc-évek bevégezte után az alkalmasoknak talált újoncokat vagy azonnal fölavatás alá kell bocsátani vagy a zárdából el kell távolítani. Sőt ellenkezőleg épen e szent zsinat azt nyilvánítja, hogy semmiféle újítást behozni vagy eltiltani nem akar, és hogy a Jézus-társasága is jámbor alapítási célja szerint, mely az apostoli szentszék által is megerősített, szolgáljon istennek és egyházának.

„Ennélfogva oly sok és annyira szükséges eszközök felhasználása után, bízván az isteni szellem sugallatában és gyámolításában s egyszersmind hivatalos kötelességünk által is kényszerítve, hogy a kereszténység nyugalma és békéjét megtartsuk, táp-

láljuk és megerősítsük s teljes erőnkől mindazt kipusztítsuk, mi annak, habár a legcsekélyebb mérvben is ártalmára lehetne; és miután különben is észrevettük, hogy a többször említett társaság nem termi meg többé ama gazdag gyümölcsöket és nem szerezheti meg azt a hasznot, a miért alapíttatott, oly sok elődünktől helyeseltetett és annyi kiváltsággal felruháztatott, sőt hogy már alig vagy talán teljességgel nem is lehetséges, hogy amíg az fennáll, az egyház valódi és állandó békéje ismét helyreállíttassék; — ennél fogva e fontos indokok által vezéreltetve s egyéb okokból is, melyeket az okosság s az egyetemes egyház legjobb kormányzata parancsol, s melyeket mi szívéinkbe zárva tartunk, elődeinknek s különösen X. Gergelynek példája után a lyoni zsinaton, amennyiben a jelen esetben is oly társaságról van szó, mely mind intézménye, mind kiváltságai folytán a kolduló rendekhez tartozik, az apostoli hatalom teljességéből merített bölcs megfontolással az említett társulatot megszüntetjük, elnyomjuk, kioltjuk, elpusztítjuk és mindennemű hivatalaikat, szolgálataikat és kormányzatukat, házaikat, iskoláikat és kollégiumaikat, kórházaikat, raktáraikat s mindennemű gyülekező helyeiket felüggesztjük, legyenek azok bármelyik birodalomban, tartományban s bárminő hatóság alatt, ha csak bármi módon hozzájuk tartoznak; alapszabályaikat, szokásaikat, végzéseiket, konstitúcióikat, habár azok valamely edictummal, vagy apostoli helybenhagyással avagy bárminő módon megerősítve lennének is, nemkülönben mindazon kiváltságaikat, generális és speciális indul-

tumaikat, melyeknek tartalmát olybá kívánjuk vétetni, mintha e bullában szóról szóra fölvétettek volna, s melyeket mi, bárminő formulárékkal, megsemmisítő klausulákkal, megszorításokkal és dekretumokkal vannak is azok szerkesztve, teljesen és elégségesen kifejezeteknek tekintünk. S ennél fogva kijelentjük, hogy a generálnak, provinciálisoknak, vizitátoroknak s az említett társaság minden más előljáróinak mindennemű hatalmát mind egyházi, mind világi tekintetben megszüntetjük s örökre megsemmisítettnek nyilatkoztatjuk, s ugyane hatóságot és hatalmat az illető helyek rendes püspökeire ruházzuk egész terjedelmében azon mérték, azon esetek és személyek szerint s azon feltételek alatt, melyeket alább meg fogunk magyarázni. Ezenel azt is megtiltjuk, hogy senki többé az említett társaságba föl nem vétethetik s beavatás avagy noviciatus alá nem bocsáttathatik. Azok pedig, akik eddig fölvétettek az egyszerű vagy ünnepélyes fogadás professiójára, eskütételök és professiójuk semmiségének s más büntetéseknek terhe alatt is, melyeket saját akaratunknak tartunk fel, semmi esetre sem bocsáttathatnak. Akarjuk, rendeljük és parancsoljuk, hogy azok, akik jelenleg noviciátusban állanak, tüstént, azonnal, rögtön és valósággal elbocsáttassanak. Hasonlóképen megtiltjuk, hogy azok, akik már az egyszerű fogadás professióját megtették, eddig azonban még semmiféle fölavatásra nem bocsáttattak, a nagyobb rendekre tovább mozdíttathassanak, azon szin alatt, hogy a társaságban már professiókat tettek, vagy azon kiváltsá-

gok címe alatt, melyeket a társaság a tridenti zsinat határozatai ellenére nyert.”

„Miután azonban minden fáradozásaink és szándékaink oda céloznak, miszerint mi, valaminthogy csakis az egyház hasznát és a népek nyugalmát igyekszünk előmozdítani, épen úgy e társulat egyes tagjainak is, kiket mi személyesen szeretünk, némi vigaszt és segílyt óhajtanánk nyújtani, hogy menten minden félelemtől és nyugtalanságtól, melynek eddig ki voltak téve, annál nagyobb haszonnal művelhessék az úr szőlőjét s mozdíthassák elő a hivek lelki üdvét: megparancsoljuk és elrendeljük, hogy azok a tagok, kik csak az első fogadalmakat tették le s még nincsenek fölszentelve, a püspököktől meghatározandó idő alatt, mely azonban e bréve keltétől kezdve egy évnél többre nem terjedhet, hanem csak épen arra kell, hogy elégséges legyen, míg valamely hivatalt, szolgálatot, vagy egy jóbarátot lehet szerezni, a házakat és kollegiumokat, az egyszerű fogadások minden köteléke alól fölszabadítva, véglegesen elhagyni tartoznak és oly életmódot kell választaniok, melyet mindenki a maga hivatásához, erejéhez és lelkiismeretéhez mértnek fog találni az úrnak nevében.”

Itt a pápai bréve részletesen elősorolja, hogy a társulat egyházi és világi papjai a fölvétel és fölavatás különböző stadiumaiban mihez tartsák magukat ezen túlra, és hogy miként lesznek ezután egyes társaság tagjai a világi püspökök hatáskörébe rendelve. Azután így folytatja :

„Egyszersmind azt is megtiltjuk, hogy senki e brève közzététele után sem kérelem, sem fölebbezés avagy a netalán felmerülhető kételyek fölötti nyilatkozatok vagy vitatkozások által annak végrehajtását a legcsekélyebb mértékben is meggátolni ne merészelje, mert akarjuk, hogy mostantól fogva a rend megszüntetése és elnyomása az épen leírt módon teljesezésbe menjen, a nekünk és utódainknak fenntartott nagy egyházi átok büntetésének terhe alatt, mely mindazokra, kik e rendeletünk végrehajtásának útja elébe akadályokat akarnak gördíteni, azonnal ki fog mondatni.

„Továbbá meghagyjuk s a szent engedelmesség erejénél fogva parancsoljuk valamennyi rendi és világi lelkésznek, bárminő állásban, méltóságban és tekintélyben legyenek is, s különösen azoknak, akik eddig e társulatban voltak, hogy ne merészeljenek az ellen, vagy mellett valamit írni és beszélni, valamint e megszüntetésről és annak okairól is: továbbá az intézményről, szabályokról, konstitúciókról, a kormányformáról, vagy bármi egyéb odatartozó dologról, a pápa kifejezett engedélye nélkül sem írásban, sem szóval nyilatkozni ne bátorkodjanak.

„Szintúgy megtiltjuk, a nekünk és utódainknak fenntartott átok terhe alatt mindenkinek és mindenkinek, hogy senki se merészeljen e megszüntetés alkalmából valakit s különösen a társulat volt tagjait gyalázni, szidalmazni, gúnyolni vagy más uton módon megvetőleg bánni velök, akár írásban, akár szóval, akár titkosan, akár nyilvánosan.

„Intünk minden ker. fejedelmet, hogy a kezökben levő hatalommal és tekintélylyel, mely istentől rájuk a szent római egyház védelmezése és oltalmazása végett bízott, valamint az apostoli szék iránti tekintetből és tiszteletből is, hogy minden erejüket e jelen brévénknak teljes végrehajtására fordítsák, s annak tartalma szerint hasonló rendeleteket bocsássanak ki, nehogy jelen akaratunk végrehajtásánál civódás, veszekedés vagy visszavonás jöjjön létre a hívők között.

„Végre intünk egyúttal minden keresztény embert is és a Jézus Krisztus könyörületos szerelmére kérjük őket, hogy mindig emlékezetökben tartsák, miszerint az égben mindnyájunknak egy urunk van s mindnyájan egy üdvözítőt imádunk, aki minket drága áron vásárolt meg, mindnyájan egy vízi fürdő által lettünk az élet ígéjében Istennek újjá született gyermekei és Krisztus örökösei; az isteni szónak és a kath. tannak mind nyájan ugyanazon egy étkével táplálkozunk, egyenként azonban egyikünk a másik tagja és így szükséges, hogy egymás között mindnyájunkat az a szeretet köteléke fűzzön össze, s minden emberekkel békében éljünk és senki a másiknak egyébbel ne tartozzék, mint azzal, hogy egymást szeressék, mert ki felebarátját szereti, a törvénynek engedelmeskedik; ellenben a sértegetéseket, ellenségeskedést, valamint a civakodást és ármánykodást is, mint az emberi társadalom esküdt ellenségének találmányait, melyek az iskolák, vélemények, sőt még keresztényi tökéletességnek is csábító címei alatt Isten egyházának megnyugtalanítására s a hívők üdvösségének megrontására gondoltattak ki és találattak fel, a lehető legnagyobb mértékben megvessék,

utálják, s végre minden erejüket megfeszítsék, hogy azt a valódi és igaz bölcseséget elnyerhessék, melyről szt. Jakab ír Cap. III., V., 13. stb.“

A bulla következőleg végződik: Azt is akarjuk, hogy e brévének, melyet egy vikárius írt alá s egy magas egyházi méltóságban álló személy pecsételt meg, másolatai és lenyomatai szintén oly erővel bírjanak, ha előmutattatnak, mint az eredeti, mind a törvényszék előtt, mind azonkívül.

„Kelt Rómában, a nagyobbik szt. Máriánál (Santa Maria del Maggiore), a halász gyűrű alatt 1773. jul. 21-én, főpapságunk ötödik évében.“

E bullát, noha 1773. jul. 21-én kelt, csak ugyanez év aug. 16-án estve nyolc órakor hirdették ki. A közhirre tétel majdnem úgy ment végbe, mint ahogy a spanyol és nápolyi kormány száműzési dekretumait szokták kihirdetni. Az említett órában az Egyházi Államok területén azonnal korsikai katonaság lepett el minden jezsuita házat. A csapatokat minden egyes kollegiumba egy pápai biztos követte, kinek oldalánál még néhány rendőrpóroszló (sbirr) állott.

A jezsuiták ugyan eltorlaszolták kapuikat, hanem azok erőszakkal is fölnyittattak, s valamennyi zárdabeli embernek a refektoriumba kellett összegyűlni, hol aztán a biztos a pápai bullát előttük felolvasá. A rend papjainak három nap gondolkozási időt engedtek, mely alatt le kellett határozniok, hogy együtt akarnak-e élni egy házban egy világi pap felügyelete alatt, mikor aztán, a miseáldozat kivételével, mindenféle papi

funkciótól tartózkodniok kellett, vagy pedig egyáltalában világi papokká akarnak lenni, a mely esetben a püspököknek állanának tetszés szerinti rendelkezésére. Mindkét esetben évi járulékot biztosítottak számukra, de a rend ruháját haladéktalanul le kellett vetniök. Azoknak, a kik családjaikhoz akartak visszatérni, ezt szintén megengedék, sőt külön uti pénzt is utalványoztak számukra.

A generálist Ricci Lőrincet, valamint assistenseit is eskü mellett kihallgatták, hogy miként áll a társaság vagyona. A szobákat és sekrestyéket szigorúan kikutatták s minden levéltárra, szekrényre és kincses kamrára pecsétet ütöttek. Azonkívül minden ajtó elébe kettős őrt állítottak fel. Szintúgy a generalis és assistensei szobái elébe is, kikkel ő Rómában a pompás profess-házat lakta, külön őrséget állítottak s minden érintkezést a külvilággal nekik megtiltottak. Hanem ez óvó rendszabály dacára is talált módot Ricci arra, hogy közleményeket juttasson ki vagy legalább is elégséges ok volt azt gyaníthatni, hogy ő egy ilyen titkos korrespondenciát kötni szándékozott. Azért a következő napon (aug. 17.) éjfélkor az úgynevezett angol kollégiumba vitték, hol őt kemény őrizet alá vetették. Assistenseit is elszállították a professházból más kollegiumokba; s mindeniket külön-külön fogták őrizet alá, hogy annál biztosabban elejét vehessék minden sikkasztásnak.

De csakhamar kitűnt, hogy még e szigorú rendszabályok sem sokat értek a jezsuiták ravaszsága ellenében. Aug. 18-án estve a német és magyar kollégium kéményeiből sűrű füstgomolyokat láttak fölszállani. Azonnal utána nézvén a dolognak, kitűnt, hogy e füst

könyvekből és papirokból származott, melyek nagy tömegekben égettettek el. Ennek következtében egynehány jezsuitát elő is fogtak és erősen kezdtetek vallatni, hogy minémű tartalmuk volt az elégetett papiroknak; de biz azokat sehogy sem lehetett vallomásra bírni.

Épen ennyi eredményre jutottak Riccivel szemben is, kit assistenseivel és titkáraival együtt szintén kihallgattattak; ők sem vallottak semmit. Pedig azt mindenki sejtette, hogy a rend, mielőtt megszüntették volna, legjelentékenyebb tőkéit vagy elrejtette vagy meghitt egyének által tova szállította.

Valahányszor Riccit e titokszerű dolog felől kikérdezték, stereotyp felelete mindig ez volt:

„Ugyan hogy találhattak volna olyasmit, ami nekünk sohasem volt? Az a gyanítás, hogy a társulatnak roppant vagyoni vannak, legjobban megcáfolható az által, hogy pénztáraink üresek, s meg nem foghatom, hogy értelmes emberek miként hihetnek efféle meséknek, melyeket csakis a köznép talált ki, midőn abból a pompából, melylyel rendházainkban az isteni tiszteletet megülni szoktuk, ama sejtelemre jutott, mintha mi roppant gazdagok volnánk. Ám hiszen annyit nem lehet eltagadni, hogy imaházaink fényesen vannak felszerelve, de miként egész törekvésünk csak arra volt irányozva, hogy mindent istennek nagyobb dicsőségére tegyünk, úgy azt a pénzt is, melyet jámbor katolikusok ajándékoztak, nem a magunk hasznára, hanem a mindenható szolgálatának szentelt egyházak fényének emelésére fordítottuk.“

A generál természetesen elfeledé oda tenni, hogy a pompás templomdiszítványok, a drágakövekkel kirakott szentségek, az arany és ezüst edények már azelőtt szintén afféle jámbor kath. hívők ajándékai voltak, s így a jezsuitáknak nem volt annyi szükségök arra, hogy a templomaikban látható diszítványokra oly sok kész pénzt pazaroljanak. Azt is elhallgatta, hogy mi történt azokból a gyakran több ezerekre menő örökségekből, melyek a világ minden részéből Rómába összefolytak, s egy szót sem szólt arról, hogy kereskedelmi üzletök mérhetetlen jövedelmei hova lettek.

Persze a jezsuiták a főnökük ellen indított keresetben akarták találni ártatlanságuk teljes bizonyítékát. Csakis ennek halála után bocsátották közre az állítólag főnökük saját keze által írt perfolymatot.

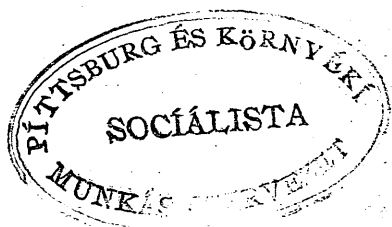
Azonban a pernek ez egész előadása hamisítás, mely miként annak az eredeti periratokkal történt utólagos összehasonlításából kitűnt, egész kihallgatásokat foglalt magában, melyek soha sem történtek meg, s igen sok olyat hallgatott el, melyek valóban megtörténtek. Az egész mismást csak azért csinálták össze, hogy a világgal elhitessék, miszerint főnökükkel szigorúan, igaztalanul s részrehajlással bántak. De a világ nem hagyta rászédetni magát, s a történelemben minden hazugság vagy hamisítás előbb-utóbb ugyis napfényre jut.

Halála előtt, mely 1775. nov. 24-én az Angyalvárban következett be, Ricci sajátkezűleg egy nyilatkozatot írt, melyben az utóvilág ítéletére appellál, s ünnepelesen kijelenti, hogy a Jézus társasága semmi okot sem szolgáltatott arra, hogy megszüntessék, va-

lamint hogy ő sem érdemelte meg, hogy börtönbe vessék.

Most már az utóvilág kimondotta ítéletét s XIV. Kelemen kárhóztató és megsemmisítő bulláját helyezte. És habár a loyolisták gondosan eltávolítottak is levéltáraikból minden olyan iratot, mely őket kompromittálhatta volna, a történetírás mégis napfényre hozta az igazságot s a világ tudja, hogy mit tartson a keresztény világ e kiírthatlan undok férgeiről.

XLVI. Fejezet.

(XIV. Kelemen meggyilkoltatása. — Az eltörlés sikeretlensége — A jezsuiták Oroszországban. — A pápa a társaságot Oroszország számára visszaállítja.)

XIV. Kelemen, midőn e bullát kiadta, melylyel az egész világon félelem tárgyát képező s befolyásával mindenhová és mindenre kiható szerzet hatalmát megtörte, jól tudta, hogy halálos ellenségévé tette a társadalom egy oly osztályát, mely, mint a történet számos példákkal bizonyítja, semmi eszköztől nem riad vissza, melylyel magát ellenségein megboszulhatja. Midőn a bullát aláírta, lemondással jegyzé meg: „saját halálítéletemet írtam alá.“

Már kevéssel Kelemen trónralépte után különféle mesék és jóslatok terjesztettek el a nép közt, melyek többnyire arra mentek ki, hogy Kelemen rövid idő múlva meg fog halni. A jezsuiták, kik e jóslatokat terjesztették, általok egyrészt őt megijeszteni, másrészt a népet halálára előkészíteni törekedtek. A Jézus-társaság eltörlése után e fenyegetések alakjába öltöztetett jóslatok mind erélyesebb hangon szólaltak meg. Hire járt, hogy a jezsuiták rövid idő múlva minden jogaikba s birto-

kaikba vissza fognak helyeztetni, de hogy a pápa s azon uralkodók, kik a társaság eltörlését kívánták, nemsokára meg fognak halni. Midőn e hírek eredetét kutatták, a vizsgálat egy valentanoi apácazárdába vezetett, mint azok forrásához. Itt volt egy Benz-i Bernhardina nevű apáca, ki ábrándos örvöngéseiben adta magától a jóslatokat, melyeket aztán papok s világiak a nép közé vittek. Nehány terjesztője e mesterségesen gyártott jóslatoknak elfogatott, de ezek mégsem akartak véget érni. Ugyanekkor a pápa Német-Franciaországból s máshonnan intéseket kapott, hogy vigyázzon magára s legyen elkészülve mindenre. A páduai jezsuiták ügyében kiküldött bizottmány vikáriusa jelentette, hogy egy jezsuita teljes biztossággal állította, hogy a pápa a legközelebbi ősszel meg fog halni.

Kelemen ép, erős testalkatú ember volt s különösen, midőn a „Dominus ac redemptor noster“ bullát aláírta, kitűnő egészségnek örvendett. Víg kedélyű, mérsékletes életmódú ember volt, s egész fellépése annyi erőt és ruganyosságot árult el, hogy a 69 évet senki sem nézte volna ki belőle.

Az 1774. évben a nagyhétben ebéd után egyszerre erőszakos megrázkódást érzett belsejében, s utánna erősen fájni kezdett. Különben nyílt és csengő hangja e perctől fogva el volt fátyolozva, és valami sajátságos köhögés szállta meg. Szájában s nyeldeklőjében gyuladást kapott s torkában erős égést érzett; egyúttal undor és fuldoklás állt be, s száját kénytelen volt nyitva tartani, hogy lélekzetet vehessen. Nemsokára koronkénti hányá-

sok következtek be s altestében erős, szűrő fájdalmakat érzett. Kelemennek volt ereje e belső betegség minden jelét környezete előtt jó ideig eltitkolni, de végre ez lehetetlenné vált. Hasa megpuffadt s haja hullni kezdett; körmei elkezdtek lassanként elválni újjaitól. Lábában oly gyöngeséget érzett, hogy ha néhány lépést tett, már pihennie kellett. Gyakran úgy érezte, mintha egész belseje feloszlanék, s a fájdalom annyira elővette, hogy az erős ember néhány hét alatt csontvázzá soványodott.

S valjon mi volt a rendkívüli betegség, mely az egészséges embert egyszerre levette lábáról? XIV. Kelemen pillanatig sem titkolta baját önmaga előtt s házi-orvosának Dr. M a t t e o n a k mindjárt kezdetben megmondta, hogy megmérgezettnek tartja magát. Az orvos ellenmérgei azonban nem tették meg a várt hatást, mert Kelement nem ásványi, hanem vegetabilis méreggel étették meg, mely rögtön átmegy a véredényekbe. Kelemen teste ily módon belől feltartóztatlanul ment a végfeloszlás felé. September 10-én elájult, s midőn ismét magához tért, oly gyöngye volt, hogy azt hitték, nem éri meg többé a holnapot. De erős természete még nem volt végkép megtörve. Egy héttel utóbb egész alteste meggyuladt, mintha a rákfene esett volna belé, egyszersmind erős lázat kapott s borzasztó fájdalmakat szenvedett. Végre 1774. szept. 22-én a halál véget vetett kínjainak. Kelemen 69 éves korában meghalt, miután öt évig s néhány holnapig kormányozta az egyházat.

Rómában mindenki tisztában volt az iránt, hogy a pápát megmérgezték; s az általános vélemény az volt,

hogy úgynevezett aquétát adtak be neki, egy különös mérget, mely leginkább Apuliában s Kalabriában készült, s mely nemcsak biztosan öl, de melynél, az adag szerint, mely valakinek beadatik, biztosan ki lehet számítani, mikor fog az illető meghalni. Aki még kételkedett volna a mérgezésen, azt a holttest felboncolásának meg kellett győznie. A hulla arca sápadt, ajka fekete, háta sárgás volt s alteste erősen meg volt dagadva. A karon és lábakon a bőr alatt hamuszínű vonások, más helyeken kék foltok látszottak. A test felbontásánál a tüdő balszárnyát meggyuladva s mintegy a rákfenétől megtámadva találták. Mindkét része tele volt aludt vérrrel, s midőn ketté vágatott, véres nedv szivárgott ki belőle. A szív össze volt zsugorodva és kiszáradva, a gyomor s a belek léggel telve s szintén mintegy rákfenétől megtámadva voltak. A beleket, melyeknek igen erős szaguk volt, rögtön félretették egy légmentesen bezárt palackba. Egy órával utóbb a palack nagy durranással szétpattant, s a belekből kiömlő gázok iszonyú bűzt terjesztettek el a szobában, úgy annyira, hogy a hulla bebalzsamozását más napra kellett halasztani.

Midőn az orvosok másnap, szept. 24-én visszatértek, a test már oly mértékben rothadásnak indult volt, minőben az csak mérgezés esetében szokott előfordulni. A holttest arca és kezei megfeketültek s a bőr számos, utálatos nedvvel teljes hólyagokkal volt belepve. Midőn ezek felvágattak, ugyanazon dögleletes bűz ömlött ki belőlök, mely a belekből; a bőr kezdett a testről leflesleni. A hát minden izma annyira felbomlásnak indult volt, hogy a hát közepén hat hüvelyknyi szélességben

genyedésbe ment át s két lyuk támadt rajta, melyen keresztül a belekig lehetett látni. A bebalzsamozás rop-pant nehezen ment, mert alig lehetett a holttesthez hozzányúlni. A haj mind kihullott s kénytelenek voltak a hullát még a bebalzsamozás bevégezte előtt koporsóba tenni, nehogy a tagok végkép széthulljanak.

Kétségen felül be van bizonyítva, hogy Kelemen mérég által halt meg. Hogy e mérget a jezsuiták étették meg vele, afelett Rómában senki sem kételkedett. XIV. Kelemen nemcsak kora legkülönb embereinek egyike, hanem a legbecsületesebb ember volt, ki a pápai széken valaha ült. Ganganelli neve élni fog míg az emberiség él, s a világ hálával fog neki adózni, mint az emberiség, a haladás, a szabadság koronás vértanújának; dacára annak, hogy hiában halt meg, mert a Jézustársaságtól nem bírta a világot megszabadítani.

Mert bármily hihetetlenül hangozzék, mégis igaz, hogy a Jézus-társaságnak XIV. Kelemen által történt eltörlése inkább elvi, mint tényleges jelentőséggel bírt, s hogy a pápa akarata, egyesülten a népek gyűlöletével elégtelen volt a katolikus világban ezer és ezer helyen gyökeret vert társaságot kiírtani. Már azon fogadtatás is, melyben a pápai bréve néhány udvarnál részesült, nem felelt meg Kelemen várakozásainak. Ott, ahol a jezsuiták még tényleg fennálltak és nagy befolyással bírtak, hol tehát épen gyakorlati eredménynek kellett a pápai rendeletnek lennie, ez bizalmatlansággal fogadtatott, s idő kellett rá, míg Németországban végrehajtható volt. Másrészt azon meg-

lepő látvány tárul elénkbe, hogy a pápai bulla, melynek célja volt a jezsuitismus veszedelmes hálóját széttépni, épen nemkatholikus országokban talált ellenállásra, s a katolikus országokból elűzött szerzet Porosz- és Oroszországban talált menhelyet, hogy visszahelyeztetését bevárhassa. Mert, hogy ennek ideje ismét elérkezett, hogy a jesuitismus ismét hatalommá lett, melyet ma is nagy mértékben bír, bár óvatosabban használ, mint azelőtt, — ezt felesleges megmondanunk olvasóinknak.

De lássuk sorban a történt dolgokat.

A „Dominus ac redemptor noster“-féle bulla több helyt kedvezőtlen fogadtatásban részesült. Oka ennek az volt, mert a világ már régóta bizalmatlanul nézett mindent, ami Rómából jött. A legkülönb államférfiak hozzá voltak szokva, hogy igaz, őszinte szót ne halljanak Rómából s nem tudtak többé hinni a pápának. Egy őszinte, becsületes, korát legalább némileg megértő-pápa, mint XIV. Kelemen, oly hallatlan újság volt, hogy a világ jó ideig nem hitte lehetőségét, s a római politika e gyors változásában cselet gyanított. Ezenfelül volt a brevében egy hely, mely oda látszott mutatni, mintha a pápa még mindig jogot igényelne magának, sőt kedvet mutatna idegen államok ügyeibe avatkozni. E brevében ugyanis elrendeltetett, hogy a Jézus-társaság lefoglalt javai a püspököknek adassanak át igazgatás végett.

E rendelkezés mindenfelé nagy megütközést szült. A német, francia, spanyol sőt olasz államok is annyira fenakadtak rajta, hogy sokáig kételkedtek, ha valjon elfogadják-e a bullát, s több helyen csak hosszas alkudozások

után engedtetett meg annak kihirdetése. A bécsi udvar megtagadta tőle a placetum regiumot, nem mintha a jezsuitákat fenn akarta volna tartani, hanem a felvilágosodott Kaunitz és II. József azért vitték keresztül a helybenhagyás megtagadását, mert a javakról szóló intézkedésben beavatkozást láttak az állam jogkörébe. A birodalmi udvari tanács a császárhoz tett jelentésében ajánlá, hogy a breve csak annyiban bírjon érvénnyel a császári államokban, amennyiben a társaság beszűntetésére vonatkozik, ellenben a jezsuiták javairól maga az állam intézkedjék. Hasonlókép a regensburgi birodalmi gyűlésen is, melyen a breve felolvasását várták, csak az jelentetett meg a rendeknek, hogy a szerzet megszűnt létezni.

A társaság beszűntetése legtöbb helyen teljes békében hajtattott végre. A jezsuiták, kik sorsukat már rég előre látták, Németországban úgy, mint Francia- és Olaszországban ingó kincseiket s levéltáraikat még idejekorán elcsempészték. Nem találtak tehát házaikban egyebet el nem titkolható ingóságoknál. Némely helyen azonban nem volt idejük, vagy nem voltak eléggé óvatosak oly dolgokat elrejteni, melyek egy vagy más gazságnak nyomára vezethettek. Így az ingolstadti kollégium levéltárában több füzet gyónáson kívül, melyekbe sok fejedelem gyónása is fel volt jegyezve, egy hóhérpallos találtatott, melyre rá volt írva: „E kard száz bűnös szerzetes-testvérnek oltotta ki életét.“ Müncheni kollégiumaik lefoglalásakor egy fejedelmi biztos egy boltozatos hézagot talált tizenegy hullával, melyek némelyikén a jezsuita egyenruha

megmaradt foszlányai még felismerhetők voltak. A zárdai igazságszolgáltatás legborzasztóbb titkai jutottak napvilágra, s számos jezsuita rögtöni eltűnése most egyszerre meg volt magyarázva.

A jezsuiták vagyona, mely, miután készpénzöket s kincseiket mindenütt eltakarították szem elől, leginkább csak ingatlanokból s egyházi szerekből állt, mindenütt lefoglaltatott, s részint egyházi és iskolai célokra, részint az exjezsuiták nyugdíjazására fordíttatott.

Kevesebb nehézséggel járt a breve kihirdetése az olasz államokban, hol a jezsuiták javait szintén mindenütt az állam magának foglalta le. A flórenci kormány 1773. aug. 15-én elrendelte, hogy a Toskánában levő kollégiumok minden javai a fiskusra szálljanak, s minden jezsuita ház az állam számára lefoglaltassék.

Spanyolországban, Portugalban, Nápolyban, honnan a jezsuiták már ki valának űzve, a bulla egyszerűen kihirdettetett.

* Sokáig haladt Lengyelországban annak végrehajtása. Ezen, bukása felé siető ország gyöngé és folytonos zavarokban levő kormányára a jezsuiták oly erős befolyással bírtak, hogy a királyi biztosok, midőn meghagyatott nekik a bulla végrehajtása, engedelmesség helyett, vigasztaló leveleket írtak a szerzet előljáróinak, biztosítván őket mély részvétökről. E gondoskodás dacára keményebb sors érte őket itt, mint egyebütt. Az országban uralkodó fejtelenség mellett, melyben minden főúr azt tette, amire kedve volt, hol a királyi hatalom semmivé volt téve, szó sem lehetett általános rendeletről,

mely a jezsuiták sorsáról intézkedjék. Minden egyes főúr, kinek birtokán jezsuita kollégium állt, elkergette belőle a papokat s vagyonukat zsebrerakta, nem törődve vele, miből fognak azok megélni. A legnagyobb rész nevelőnek ment előkelő családokhoz, s ily minőségben demoralizálta a jövőendő számára a fiatal nemzedéket.

Franciaországban a pápai bulla sohasem hirdette-tett ki. Láttuk már fentebb, hogy a francia püspökök az utolsó időben buzgó védőivé lettek a Jézus-társaságnak, s ép ily buzgalommal álltak most ellen XIV. Kelemen rendeletének. A kormány, hogy kikerülje a további veszakedést a papokkal, megelégedett a szerzet tényleges megszűnésével s nem követelte a bulla kihirdetését, mely körülményből a jezsuiták utóbb azt következtették, hogy szerzetők jogilag Franciaországban soha meg nem szűnt.

Menedéket a jezsuiták nemkatholikus államokban, főkép Porosz- és Oroszországban találtak, nem ugyan előszeretetből a társaság iránt, hanem dacból Róma ellen. Nagy Frigyes azonban, ki csak azért tiltotta el birodalmában a pápai breve kihirdetését, nehogy a pápa jogát, más államokban parancsolhatni, elismerni látszassék, csakhamar szintén megváltoztatta irányokban magatartását s már 1774-ben elrendelte, hogy a jezsuiták nevöket és szerzetruhájokat letegyék s új egyházi testületbe lépjenek.

Azon területen, mely Lengyelországnak 1772-ben történt felosztásakor belőle Oroszországnak jutott, a jezsuitáknak hat kollégiumjuk volt. Miután II. Katalin

cárnő a többi közt arra kötelezte magát, hogy a lengyeleknek teljesen szabad vallásgyakorlatot enged, s miután nagy Péternek egy törvénye a jezsuitákat a birodalomból kitiltotta volt, kérdés támadt az iránt, mi történjék a most kapott jezsuitákkal. A császári tanácsosok nagy része a szerzet eltöröltetését kívánta más államok példája szerint, de Katalin, hasonló okokból porosz szomszédja példáját követte. Kijelenté, hogy ha a jezsuiták neki hűséget esküsznek, fennmaradhatnak. A jezsuiták engedelmeskedtek. Rektoruk, Czerniewicz, Sz.-Pétervárra hívatott, hogy ez esküt minden szerzetestársai nevében letegye. Itt találkozott gróf Czernyezew miniszterrel, ki nagy barátja volt a társaságnak. Czerniewicz 1773. februárban rektorként jött a palosi kollégiumba. Ez év szeptemberében jutott el híre a szerzet eltöröltetésének Oroszországba, de a császárné meghagyta, hogy a kormány engedélye nélkül semmiféle pápai brevét sem elfogadni, sem kihirdetni nem szabad. Egyszersmind a vilnai püspök rendeletet küldött minden szerzetfőnökhöz, hogy további intézkedésig a régi rendhez ragaszkodjanak.

Ezalatt a jezsuiták oly lépést tettek, mely ravaszságuknak becsületére vált. Tudták, hogy Katalin nem törődik a pápa bulláival s brevéivel és annálkevésbé hajlandó rájuk hajtani, minél erélyesebben sürgeti Róma azok végrehajtását. A jezsuiták Katalint kellőleg előkészítették, s midőn ez megtörtént, Czerniewicz, ki időközben a rend generálisává lett, a cárnéhoz ment s engedélyt kért tőle, hogy a pápai brevének engedelmeskedhessék „mert — úgymond — mi teljes és feltétlen

engedelmességgel tartozunk a pápának s végre kell hajtának parancsait, még ha fájdalmasok is ránk nézve.“ Ez audientia eredménye az volt, amire a jezsuiták számítottak. Katalin kinevette tettetett lelkiismeretességöket s azt mondta nekik, hogy most már „azért is“ meg kell maradniok Oroszországban.

A jezsuiták eszerint megnyerték az udvar pártfogását, de a katolikus nép és papság részéről különféle szemrehányásoknak valának kitéve. Akik komolyan vették a pápa iránti engedelmességet, szakadároknak tekintették őket s Kelemen brevését titokban terjesztették a nép közt. A minoriták, dominikánusok s más barátok, kik nagy ünnepnapokon a jezsuiták templomaiba szoktak járni, most elmaradtak s egyes prédikátorok intették a népet, ne menjen gyónni a jezsuitákhoz, kik nyílt lázadásban élnek a pápa ellen.

Ennek dacára a jezsuiták kollégiumaikban folytatták régi életmódjukat, s hogy szerzetők fennállását a jelenben élő tagok kihalása utánra is biztosítsák, noviciátust igyekeztek alapítani, melybe új tagokat vehessenek fel. Ez azonban egyházi engedély nélkül lehetetlen volt. Belátván, hogy egyenes, becsületes úton ilyet nem kaphatnak, miután nem volt feltehető, hogy a pápai kúria egy általa eltörölt szerzetnek engedélyt adjon noviciatus állítására, álutakon legalább színleges engedélyt igyekeztek kicsalni magoknak. E célra megnyerték magoknak Siestrzencewicz Szaniszló, mallói püspököt. Ez előbb kálvinista és porosz huszártiszt volt, de utóbb jövedelmezőbbnek találta katolikussá lenni és csuhába bújni. Csúszás-mászása s alázatossága 1774-

ben fehér Oroszország püspökévé tette, s ez állásban is csak hiúságának élt. Rokon lelkek találkoznak s a püspök és a jezsuiták csakhamar megértették egymást e jelben: egyik kéz mossza a másikat.

A püspök 1778. aug. 15-én a pápai kuriától általános felhatalmazást kapott arra, hogy az egyházmegyéjében levő minden reguláris szerzetben elrendelhesse a szükségesnek látszó reformokat és változtatásokat; s e felhatalmazást arra használta fel, hogy a jezsuitáknak egy újoncház felállítását megengedte. Miután a pápai felhatalmazás csak a fennálló, reguláris szerzetekre szólt, egy ennek alapján a pápa által eltörölt szerzetnek adott kedvezmény jogi érvénynyel természetesen nem bírt, de ezzel a jezsuiták nem törődtek, ők beérték a jog külszínével. Midőn Rómában megtudták, miként élt vissza a püspök a kapott felhatalmazással, nagyon megharagudtak, s a pápai kormány egy körlevelet intézett minden külügyministerhez, melyben ez eljárás ellen óvást emelt. Az orosz kormány azonban nem törődött Rómával s kijelentette neki, hogy a püspök csak oly belügyben intézkedett, melyhez a pápának semmi köze. A jezsuiták, kik kezdet óta az egyházi hatalmat a világinál feljebb valónak hirdették, s ma is a legnagyobb szenvedélyvel terjesztik e tant, akkor, midőn érdekük az ellenkezőt követelte, tőlök telhetőleg támogatták az orosz kormány önállóságát és ingerelték a cárnét oppositóra Róma ellen, régi jezsuita mód szerint arra fordítva a köpönyeget, amerre a szél fújt.

Hálából Siestrzenciewicz iránt a jezsuiták őt püspökből érsekké igyekeztek tenni. Rábeszélték a császár-

nét, hogy Mohilowban érsekséget alapítson, s azt a mallói püspökkel töltsse be, természetesen kikötvén, hogy koadjutornak B a n i s l a v s k i jezsuita adassék melléje. A császárné hajlott a tervre, 1780. dec. 30-kán aláírta a kinevezési okmányt s erről a pápát is értesítette azon kéréssel, hogy a kinevezést hagyja helyben s küldje meg az új érseknek a palliumot. VI. P i u ' s , XIV. Kelemen utódja, csak a következő év októberében felelte azt, hogy semmi kifogása az érsekség alapítása ellen, de hogy Siestrzenciewiczet, ki oly nyíltan megtagadta a szentszéktől az engedelmességet, e méltósággal fel nem ruházhatja, mert nem akarja engedetlen-ségeért megjutalmazni. II. Katalin a pápa válasza által saját tekintélyét érezvén megcsorbítva, a jövő évben kívánatát ismételte, kiemelvén, hogy a püspök csak az ő akaratának engedelmeskedett a jezsuita ügyben. E levélre Rómából válasz nem érkezvén, Katalin kilenc hónappal utóbb varsói ministeréhez, gr. S t a c k e l b e r g h e z egy erélyes levelet intézett, melyben így szólt: „Miután levelemre, melyet a pápához Siestrzenciewicz úr mollilowi érsek érdekében valamint azon célból írtam, hogy Banislavski urat koadjutorává konsekráltassa, mindeddig válasz nem érkezett, meghagyom önnek, hogy a római udvar varsói nuntiusával teljes nyomatékkaal értesse meg, mennyire érdekében áll urának, hogy az említett két pontban kívánságot teljesítse. Azon különböző iratokból, melyek ez ügyben annak idejében Önnek átadattak, ön a dologról teljesen értesülve s azon állapotban van, hogy minden netán teendő ellenvetésre megfelelhessen. Mi-

után a római udvar késik kívánságomat teljesíteni, oly eljárást követ irántam, melyet semmi módon nem tűrhetek.“

A jezsuiták vádolják XIV. Kelement, hogy csak a Bourbon udvarok fenyegetéseire hajtott, midőn őket eltörölte. Katalinnak e levele fenyegetőbb hangon volt írva, mint minőket Róma más udvaroktól kapott, de ez ellen a jezsuitáknak sohasem jutott eszökbe csak egy szóval is kifogást tenni. Sőt szemtelenségök anynyira ment, hogy a koadjutornak kitűzött Banislavskit, az orosz kormány felhatalmazásával ellátva 1783-ban Rómába küldték, hol ez az államtitkárok háta megett egyenesen a pápával, VI. Piussal alkudozott, s tőle a kívánt palliumot a szó szoros értelmében kizsarolta. Nem sikerült azonban a pápát arra bírnia, hogy a Jézus-társaságot forma szerint visszaállítsa. Pius ugyan szívesen megtette volna, de hiányzott benne a bátorság hadat izenni a világnak.

Miután a jezsuiták ily módon kicsalták magoknak az engedélyt egy noviciátus felállítására, most egy külső középpontot igyekeztek találni, mely körül csoportosulva, mint társaság továbbra is feunállhassanak; vagyis generálist igyekeztek magoknak választani. Potemkin herceg, Katalin mindenható ministere ezt megengedte, s nekik, kik mindeddig fanatismussal hirdették, hogy a világi hatalomnak nincs joga egyházi ügyekben intézkedni, hanem egyszerűen meg kell hajolnia Róma parancsa előtt, most nem volt sietősebb dolguk, mint, az orosz kormány engedélyére támaszkodva, nyíltan dacolni az egyházi hata-

lommal s a pápa által eltörölt szerzetőknek új főnökököt választani. Ily módon a polovski kollégium rektora Czerniewicz 1782. okt. 27-én a szerzet generális vikáriusává választatott s a pápa — hallgatag tűrte e nyílt fellázadást a római szék akarata ellen.

A Jézus-társaság újjászületése e ténnyel, s nem 13 évvel utóbb történt visszaállítással kezdődik. Mert, bár ez újjászületés csak részletes volt, mégis elegendő volt arra, hogy XIV. Kelemen brevijének erkölcsi hatását megsemmisítse. Megemlítendő azonban, hogy Katalin cárnő minden a társaságnak adott kedvezményt azon feltételhez kötött, hogy a társaság semmi tekintetben ne cselekedjék a birodalom törvényei ellenére és statutumait azoknak mindenben alárendelje. A jezsuiták ezt meg is ígérték. Hogy mikép álltak szavuknak, alább fogjuk látni.

Katalin utódja I. Pál (1796—1801) setét, magába zárkózott despota volt. Mint ilyen igen jól érezte magát Loyola híveinek társaságában, kiket még jobban protegált anyjánál. A zsarnok rettegett a szabadságtól, mely a francia forradalomban oly erélyesen felemelte fejét, s a jezsuitákban biztos eszközt vélte találni a forradalmi eszmék terjesztésének meggátlására. Butítani a népet, hogy szolgává lehessen tenni, volt kezdet óta a zsarnokok jelszava, s e munkára alkalmasabb embereket a jezsuitáknál keresve sem lehetett találni. I. Pál ez okból 1800-ban átadta nekik az orosz főváros katolikus templomát, s megengedte nekik, hogy ugyanott nevelő intézetet állítsanak, mely

csakhamar teljes kollégiummá nőtte ki magát. Egyszersmind erélyesen támogatta generális vikáriusuknak K a r e n Ferenecnek fáradozásait, ki az új pápát, VII. Piust, a szerzet visszaállítására rábírní igyekezett, ami végre meg is történt. Egyelőre azonban egy 1801. márc. 7-én kelt pápai breve a társaságot az orosz birodalom területén visszaállította.

XLVII. Fejezet.

(Jezsuita üzelmek az eltörlés alatt. — A hit atyái. — A társaság visszaállítása Nápolyban.)

Azon körülmény, hogy a jezsuiták biztos menhelyre találtak Oroszországban, hová a pápaság keze el nem ért, a más országokban levő jezsuitákat is felbátorította, hogy ne essenek kétségbe s igyekezzenek a társaság kétségkívül bekövetkezendő visszaállítását lehetőleg előkészíteni. A Jézus-társaság el volt törölve, de a jezsuiták megmaradtak s a jezuitizmus csakhamar új virágzásnak indult.

Habár az egykori szerzet tagjainak nem volt is szabad együtt, egy fedél alatt lakniok, habár szerzetruhájokat le kellett vetniök, a pápai eltörlő brevét mégis érvénytelennek hirdették. Még mindig egy társaság tagjainak tekintették magokat, melynek feloszlásáról annál kevésbé lehetett szó, miután Európa egy részében még tényleg fennállt. S hogy szétszórt állapotukban bírjanak összekötő kapocscsal, jelképes kapocsúl használták a „Jézus szentséges szívéhez való ájtatosságot“, ez ima-szemfényvesztést, melyet

Lacolombière jezsuita állítólagos kinyilatkoztatások alapján, melyeket előtte egy általa megbolondított apáca Alacoque Mária tett, a 17. század végén Franciaországban feltalált. E Jézus-szive-testvérületek valódi conventikulumokat képeztek, melyekbe a jezsuiták elbújva folytatták fekete mesterségüket.

Azon erő és önbizalom által, melyet a jezsuiták ez újon teremtetett egyesülési pontokból merítettek, az ármány művészetében való utólérhetetlen ügyességök s a lelkiismeret azon ruganyossága segélyével, melyet már annyiszor volt alkalmunk bámulni, sikerült nekik csakhamar magokhoz térniök a Ganganelli által ellenök intézett csapástól.

Midőn Portugalban József király halála után ennek bigott, szükeszü és jellemtelen özvegye Mária Franciska jutott uralomra (1777—1792), a jezsuiták csakhamar nagy tekintélyre kaptak ismét, s első dolguk természetesen halálos ellenségeknek Pombalnak megbuktatása volt. Kezökbe ragadták ismét a kormány gyeplőit és siettek semmivé tenni mindazt, amit e nagy államférfi a nép és ország javára tett és teremtetett, s javításai helyébe visszaállítani mindazon visszaéléseket, melyek beszüntetésére szentelte Pombal egész életét. Még a társaság formaszerinti visszaállítása is csakhamar bekövetkezett volna, ha VI. Pius a többi kormányok iránti tekintetből meg nem tagadja a hőbortos királyné vágyainak teljesítését.

Belgiumban az exjezsuiták, nevezetesen Feller, Havelanges, Duvivier és van Eupen főindítói voltak azon felkelésnek, mely II. József re-

formjai s általában az osztrák uralom ellen kitört. Oly hatalmasak voltak ez országban, hogy Ganganelli feloszlató bullájának s az ennek végrehajtására kiadott kormányrendeleteknek hosszabb időn át ellen mertek állani s nemcsak szerzetruhájokat megtartották, de úgy mint előbb, még új tagokat is vettek fel a szerzetbe. Ez leginkább a hirhedett lüttichi kollégiumban történt. Belgiumban és Belgiumból eredtek (1790) az első kísérletek a társaság visszaállítására, melyeket három évvel utóbb Sveic katolikus kantonai, a „szent római birodalom“ tizenegy püspöke, s a Franciaországból elűzött püspökök nem rösteltek utánozni.

A francia forradalmat ugyanis az exjezsuiták az udvaroknál és számtalan röpiratban úgy tüntették fel, mint átkos következményét azon csapásnak, melyet némely hatalmasok vak gyűlölete intézett ellenök, mint az ég igazságos büntetését a rajtok elkövetett igazságtalanságért. Széltiben hirdették, hogy a Jézus-társasággal együtt leromboltatott a trón és oltár régi bástyája. Csak ha e szerzet, mely elegendőkép bizonyítá, hogy egyedül képes a népeket vak engedelmességben tartani az isten által rendelt egyházi és világi uralkodók irányában, — csak ha e szerzet mielőbb visszaállítatik, lehet remélni, hogy az eltévelyedett nyáj vissza lesz vezethető a régi akolba. Valószínű, hogy e hazugságon és ferdítésen alapuló sophismák már ekkor diadalt arattak volna az európai udvarok túlnyomó részénél, ha a francia fegyverek győzelmei azt meg nem akadályozzák. A jezsuitáknak

naggy részök volt a V e n d é e borzasztó polgárháborújában, ők nyomták e bandák csatározásaira a vallási harcok bélyegét, ők okozták, hogy e háború azon kegyetlenséggel vívatott, mely a vallásháborúkat mindenütt jellemzi. Ami Loyola titkos híveinek megismertetőjelül szolgált, Jézus szentséges szívének jelképe, gyakran megtaláltatott nyugati Franciaország elcsábított, tudatlan royalistáinál. E borzasztó háború jezsuitikus eredetének bizonyítékául maga a mészárlás főnöke Charette, e symbolumot kihímezve hordta kabátján, bár magán ízlését tekintve nem nagyon buzgott az egyház érdekében. Viselte e dekorációt, mint jelt, melyről a lázzadók egymást felismerték.

A francia forradalom megakadályozta ugyan a Jézus - társaság teljes és formaszertinti visszaállítását, de másrészt, bár közvetve s idegen nevek árca alatt való részleges feltámadását előmozdította. Az exjezsuiták fenntebb említett állításai ugyanis annál nagyobb hitelt találtak az európai udvaroknál, mert a Franciaországból elűzött emigránsok is mindenfelé azt hirdették, hogy a jezsuiták nélkül nincs üdv és menekvés a monarchiára nézve. A hatalmasok hangulata ezáltal igen kedvezővé lett a jezsuitákra nézve s ez a tiroli P a c c a n a r i Miklóst, ki kezdetben Trientben szabólegény, aztán pápai katona volt, azon határozatra buzdította, hogy megkísértse a Jézus-társaságot helyreállítani. Bécsbe ment, itt behízelegte magát a bigott Mária Anna főhercegnő kegyeibe s ezt rávette, hogy apjától örökölt tekintélyes magánvagyonát a „hit atyái“ álnév alatt visszaállítandó Jézus-társaságnak ajándékozza. VI.

Pius 1792-ben helybenhagyta az új társaságot, miután Paccanari értésére adta, hogy ha vonakodik, úgy fog járni, mint előde. A pápa e társaságnak még a jezsuita ruha viselését is megengedte, csekély módosítással. A főhercegnő pedig még Austrián kívül, Velencében is kieszközlé az új társulatnak a letelepedési engedélyt, s az nemsokára Német-alföldön, Olasz-, Angol és Franciaországban gyorsan elterjedt.

A forradalom által Franciaországból s Belgiumból kiűzött exjezsuiták nagy része Angliába menekült. A katolikus fanatizmusáról hírhedt Weld Tamás, a saint-omeri jezsuiták növendéke s az utóbbi Weld bíbornok atyja, a menekülteknek stonyhursti pompás várát Lancashireben, a hozzátartozó fekvőségekkel együtt csekély bérért rendelkezésökre bocsátá, végrendeletében pedig, családjá mellőzésével, az egész jószágot rájuk hagyta. A páterek a várát jezsuitakollégiummá alakították át, s nemsokára egy másodikat is kaptak magában Londonban Kensington-houseban, a hasonló nevű palotával szemben. Mialatt Stonyhurst minden angol földön később keletkezett jezsuita-telepnek anyaországa lett, addig a kensingtonhousei kollégium, melybe a tekintélyes francia emigránsok küldték fiaikat, csak rövid ideig tartott. A kensingtonhousei jezsuiták ugyanis nagyobbára franciák voltak s dacára az élvezett vendégszeretetnek, nagy gyűlölettel viseltettek az angolok iránt, és sehogy sem akarták az angol Stonet, a Stonyhurst rektorát s az angol „hit-atyák” provinciálisát főnöküknek elismerni. A stonyhursti jezsuiták, kik újoncfelvétel

folytán nagyobbára angolok voltak, efelett elkeseredve, midőn a kensingtonhouseiak pénzre szorulván, végre kénytelenségből alávetették magokat, tőlők a kívánt segílyt megtagadták, minek következése Broglienak formaszerinti csőd alá jutása s a kensingtonhousei kollégium feloszlása volt.

A hit atyái, kikről maga VII. Pius bizonyítja, hogy egyek voltak a jezsuitákkal, leginkább Franciaországban terjedtek el, hol minden urasági vár bűvő helyökül szolgált, hol csakhamar Fesch bíbornokban és Emery abbében, Saint Sulpice rektorában buzgó pártfogókra találtak. A bibornok sürgetésére Napoleon 1800-ban az 1729-diki ellenkező értelmű törvény dacára megengedte a páterek formaszerinti befogadását Lyónba, honnan „a hit atyái” s „Jézus tisztelői” álnév alatt sikerrel terjeszkedtek, s Amiensben, Beleyben és más városokban tanintézeteket nyitottak. Midőn azonban tanítvány-fogdosási dühöktől elragadtatva, még Párisban is megkisértették egyes ifjak elcsábítását, midőn ezzel egyidejűleg a spanyol kormány panaszt emelt azon védelem ellen, melyre ez álarcos jezsuiták Franciaországban találtak, valamint gyors terjeszkedésök miatt, Napoleon 1804. jul. 22-én egy dekrétumot adott ki, mely a hit atyáinak minden intézetét megszüntette. Ennek dacára Fesch bíbornok és az anyacsászárné folyton protegálták őket, minekfolytán sokan nemcsak megmaradhattak, de még titkos összeköttetéseiket is fenntarthatták és működésöket folytathatták Párisban. Sőt még a Jézus-társaság formaszerinti helyreállítását is sürgették, de

erről Napoleon, aljas hízelgéseik dacára sem akart hallani. A hit atyái ezért 1809-ben egy összeesküvés létrehozása által boszulták meg magokat Olaszországban, mely „theokratiko-anti napoleoni társaságnak” neveztetett. Midőn az összeesküvés 1810-ben felfedeztetett, annyi s oly magasrangú személyek bűnrészessége derült ki, hogy a császár jónak látta a tagok nagy tömegével szelíden elbánni s csak 30 főcinkost bűntetni.

Paccanari ugyanekkor szomorú véget ért. Ez aljas, merész, gyöngé és bátor, rajongó és alávaló s mindenekfelett tudatlan fickó által „a hit anyái” név alatt alapított szerzet anyja lett a későbbi, Jézus szívéből elnevezett nőstényszerzetnek. De az inquisitio felfedezte, hogy Paccanari, kit hívei valódi szentnek tartottak, e szerzetben formális háremet csinált magának. Vizsgálatot rendelt tehát ellene 1804-ben, mely Paccanarinak élethossziglani fogságra való elítéltetésével végződött, melyből csak Rómának a franciák általi elfoglaltatása szabadította meg. Csakhamar azonban új kicsapongások miatt ismét törvényszék elé, s innen ismét börtönbe került. Innen megszökött, de vesztére, mert holttestét másnap törszúrásokkal ellátva a Tiberisben találták meg.

Midőn Napoleon fegyvereinek zaja egész Európát betölté, a jezsuiták megkísértették hozzája csatlakozni, hogy teljhatalma segélyével kivigyék társaságuk visszaállítását. Péter Gruber Gábor, ki 1802. okt. 10-én Karens helyébe Oroszországban a társaság generálisává választatott, a bécsi francia követ útján

Napoleonhoz fordult azon kéréssel, állítaná vissza Franciaországban a társaságot, s neki ennek fejében, örök hűséget és támogatást ígért; de Napoleon nem is felelt levelére. Szerencsésebb volt Gruber IV. Ferdinánd nápolyi királynál, ki megijedve a forradalomtól, a jezsuitákban fedezte fel a trón legerősebb támaszait. Gruber küldöttének, Angiolini Kajetán jezsuitának sikerült a királyt rávennie, kérné ki országa számára VII. Piustól a „kegyet“ a jezsuitákat restaurálhatni. VII. Pius természetesen sietett a kívánságot teljesíteni és 1804. jul. 30-kán egy brevét intézett Gruber generálishoz, s abban a szerzetet Oroszországban illető apostoli levelét Nápolyra is kiterjeszté.

E brevében, mely „Per alias“ szavakkal kezdődik, Angiolini generális prokurátor felhatalmaztatik új tagok felvételére s a Nápolyban és Siciliában levő jezsuitáknak az oroszországiakkal való egyesítésére. Ferdinánd király erre 1804. aug. 6-án kelt dekrétumával a társaságot visszaállítá. A gazdag csőceselék sietett gondoskodni a jezsuiták hasáról is, kiknek provinciálisuk Pignatelli lett, s kik csakhamar három házzal bírtak Nápolyban. De diadaluk csak pünkösdi királyság volt. Nápolyt elfoglalták a franciák s Bonaparte József az új király a jezsuitákat utána küldte Ferdinándnak Siciliába.

XLVIII. Fejezet.

(A Jézus-társaság visszaállítása. 1814. — Oroszországban. — Garázdálkodásaik. — Kiűzetésök.)

Midőn Napoleon, s benne a francia forradalom 1814-ben leveretett, midőn a régi hatalmasok visszatértek trónjaikra, s az új reakció eszközöket keresett a népek új leigázására, VII. Pius is visszatért Rómába. Mindig nagy barátja volt a jezsuitáknak, kik mint más hígvelejűekkel, úgy vele is elhitették, hogy a francia forradalom okvetlenül elmaradt volna, ha a Jézus-társaság el nem töröltetik. A szövetségesek győztes fegyverei által Rómába visszavitt pápának első nagyfentosságú tette ennek folytán a társaság visszaállítása volt, — amin nem csudálkozhatunk e korban, midőn még a protestáns reactionáriusok is vakon kaptak mindenben, mivel a legitimitás korhadtt épületét támogathatni vélték.

VII. Pius 1814. aug. 7-én ünnepélyes processióban a jezsuiták templomába ment, ott sz. Ignác oltárán misét mondott, aztán még egy másikat hallgatott, erre a nemesi congregáció szomszédos orato-

riumába ment, itt trónra ült s egy sereg püspök, bíbornok és mindenféle fajtájú pap, és 50 darab jezsuita jelenlétében, kik provinciálisuk, Ranzoni vezetése alatt Siciliából jöttek át, egy bullát olvastatott fel, mely a Jézus-társaságot az összes katolikus világban formaszerint és ünnepélyesen helyreállítá, és pedig hajdani változatlan alkotmányával s minden régi pápai privilegiummal egyetemben. E végzetes, hirhedett bulla, mely Ganganelli nagy művét tönkretette s a pápai csalhatatlanságot palam et publice arcul ütötte, e szavakkal kezdődik: „Sollicitudo omnium ecclesiarum.“ E bullában ugyan nemcsak sok licentia poetikát, de számos világos hazugságot is találunk, mint például azt, hogy a katolikus világ „egyhangúlag“ kívánja a társaság visszaállítását, pedig Németalföld, Német- és Franciaország egy szóval sem kívánták és nem is tudtak felőle, I. Ferenc császár nagyban elbámult a szerzet visszaállításán s kezdetben mitsem akart tudni Austriába való visszafogadtatásáról, sőt Portugal és Brazília kormányzója, az utóbbi VI. János király 1815. ápril 1-jén erélyes óvást emelt a restauráció ellen, s kijelenté, hogy tartományaiban sohsem fog jezsuitát megtűrni, — de az effélék ő szentségeiket nyugalmokban háborítani nem szokták. Különben is illet, hogy a Jézus-társaságnak, a hazugság ez incarnátiójának visszaállítása egy óriási föllentés nélkül meg ne essék.

A Rómában feloszlatott jezsuitáknak Oroszország adott menhelyet, de most, hogy a pápa által visszaállítottak, a cári kormány sietett őket elűzni a

birodalom területéről. II. Katalin protegálta őket, hogy a pápát bosszantsa. I. Pál és fia I. Sándor hasonlóképp pártfogásukba vették őket. Az 1806. márc. 26-án meghalt Grubernek utódja Brzozowski Tádé generális, azon merész tervvel foglalta el hivatalát, hogy a szerzetet ki fogja emelni eddigi passiv helyzetéből s e célra mindenekelőtt kezébe keríti az összes orosz tanügyet. E célra a polozki kollégiumot egyetemmé igyekezett tételni, mely minden más akadémiák privilegiumaival felruházva, egyszersmind minden a birodalomban levő jezsuita iskola felett, kizáró, az állam minden beavatkozásától mentt felügyeletet gyakoroljon. E ravasz terv célja volt a jezsuitákat tanítás dolgában teljesen függetlenné tenni az államhatalomtól. Efelett a világi egyetemek, első sorban a vilnai, és a jezsuiták közt heves vita támadt, melyben jellemző a jezsuiták eljárására nézve, mily kerülő utakon igyekezett generálisuk célját elérni, s miként próbálta a kormányok aggályait lecsitítani, persze be nem vallván, hogy a jezsuita iskoláknak az állam alóli emancipációjáról van szó, sőt hazugul kijelentvén, hogy belátja, mily szükséges, hogy az összes tanügy az államhatalom befolyása és vezetése alatt álljon. Evégből a következő kisegítő eszközt ajánlja: „Emeltessék a polozki kollégium egyetemmé, bízassék rá a többi jezsuita iskolák felügyelete, ő maga azonban rendeltessék az oktatásügyi ministerium alá.” — amianynyit jelentett, hogy egy iskola álljon állami felügyelet alatt, a többi nem. A generális 1811-ki beadványában hivatkozott azon hálára, melylyel a szerzet Oroszország-

nak tartozik, -- mely utóbb szokás szerint vad hálátlansággá lett. Csúszómászó könyörgéseiken kívül a jezsuiták még ellenfeleik rágalmazása s a vilnai tanároknak politikai tekintetben gyanúsítása által igyekeztek céljokat elérni. A lengyel nemesség támogatta is kérésöket, de ennek dacára ezúttal mire sem mentek volna, ha Szt.-Pétervárt De Maistre József grófban nem találnak befolyásos támogatóra. Ez mint szardiniai követ tartózkodott az orosz udvarnál, hol nagy tekintélylyel s a császárra nagy személyes befolyással bírt. Maga is jezsuita növendék, ifjú kora óta nagy bámulója volt a társaságnak, s most minden követ megmozdított, hogy kedvenceit ellenfeleik felett diadalra segítse, ami sikerült is. I. Sándor 1812-ben a polozki kollégiumot egyetemmé emelte s felruházta az orosz akadémiák minden privilégiumaival.

A generális jól tudta, hogy hg Gallizin kultusminister legtovább ellenezte a jezsuiták e vágyának teljesítését, de azért sietett neki „jó szolgálatait“ megköszönni. A herceg udvariasan fogadta a gúnyos hálálkodást s nem adta értésére a jezsuitának, hogy keresztül lát ravaszágán; de Turgeniew államtanácsos, ki hasonlóképp ellenezte a dolgot s kihez a jezsuita hasonló szemtelenséggel elment hálálkodni, nem állhatta meg, hogy ne mondja neki: „Ez a végnek kezdete; önök oly mohón fognak a dologhoz fogni, hogy nemsokára a kormány kénytelen lesz önöket elűzni.“

E jóslat nemsokára be is teljesedett. Felfuvalkodva I. Sándornak oktanul pazarolt kegyei felett, a jezsuiták csakhamar láttatták ismét azon szemtelenséget,

melylyel magokat törvényen és államintézményeken túltenni szokták. Térítési dühökben ügyetlen és piszkos dolgokat követtek el. Az orosz törvények szigorúan tiltanak minden csábítást az uralkodó görög vallás elhagyására. A jezsuiták ennek dacára a görög egyház híveire is kivetették hálójukat, míg eddig leginkább protestánsokat és zsidókat igyekeztek elbolondítani. Zsidógyermekeket gyakran elloptak, s erőszakkal a római hitre térítették, s már 1801-ben császári rendeletet kellett kiadni ez irányban elkövetett gazságaik betiltására; ami azonban nem sokat használt, mert a zsidó szülőknek még ezután is gyakran csak a világi hatalom segélyével sikerült gyermekeiket a jezsuiták körmei közül kiszabadítaniok.

Használható tanítók és nevelők hiánya számos orosz családot arra kényszerített, hogy gyermekeit a jezsuiták kezére bízza. Amíg ezeknek iskolái állami felügyelet alatt álltak, óvakodtak nagyobb mértékben proselytákat gyűjteni. Most azonban, midőn a kormány felügyeleti jogát az egy polozki egyetemre szorította, s a társaság minden többi iskoláit ennek rendelte alá, a jezsuiták elérkezettnek vélték az időt a bátrabb fellépésre. Az intézeteikre bízott görög vallású tanítványok nagy része csakhamar áttérítettett a római vallásra, a fiúk által a jezsuiták mind nagyobb befolyást gyakoroltak az anyákra s a családok egyéb nőtagjaira. Mert a jezsuiták a nehezkesebb természetű férfiak helyett, mint mindenütt, úgy itt is, a nőkre és gyermekekre vetették ki hálójukat, és pedig leginkább a társadalom felső, gazdagabb és befolyásosabb

rétegeiben. A gyöngé nem felsőbb osztályaiban oly szemtelenül űzték a római toborzást, hogy Choiseulle-Gouffre grófné biztosítása szerint, számos császári palotahölgy, családja akarata ellenére, titkon a római hitre tért, úgy hogy a jezsuiták a fővárosban úgy, mint a birodalom nevezetesebb városaiban női neophitáikból csakhamar formális kongregációkat alakíthattak.

Ugyanez időben divatba jött Oroszországban az angol bibliatársaság. A társadalom minden osztályaiban, még az udvarnál is, élénken foglalkoztak e társaság irányával s a bon-tonhoz tartozott a bibliákat terjeszteni. I. Sándor cár is pártolta a társaságot. A biblia társaság természetesen nagy szállka volt a jezsuiták szemében, mert az anglikán propaganda veszélyes concurrense lehetett az övéknek, nagy gyűlölséggel léptek fel ellene s ámbár Gallizin minister kérte, sőt fenyegetések mellett lelkekre kötötte, szűnjenek meg a közkedveltségű társaság ellen dühöngeni, miáltal csak magoknak ártanak, nem hagytak fel annak üldözésével. Ehez járult, hogy a szerzetnek VII. Pins általi formaszerinti visszaállítása a társaság viszonyát Oroszország irányában lényegesen megváltoztatta s eddig túlnyomóan orosz jellemének véget vetett. Eddig Oroszország az előzőtt jezsuiták menhelye volt s ezeknek érdekekben állt pártfogását minden áron biztosítani magoknak. Most azonban, midőn az egész világ ismét nyitva állt előttök, Oroszország elveszté rájuk nézve fontosságát. Egy szerzettartományyá lett, s ha orosz államférfiak talán arra

számítottak, hogy a jezsuiták hálából az élvezett védelemért, melynek társaságuk fennmaradását köszönhették, különös ragaszkodással fognak Oroszország iránt viselkedni, csak azt bizonyították, mily kevésbé ismerik a jezsuitismus természetét s történetét. A társaság visszaállításával egyidejűleg VII. Pius elrendelte, hogy Brzozowski generális, ki eddig Sz.-Pétervárt lakott, Rómába költözzék át, mibe azonban az orosz kormány belé nem egyezett.

E vitához járult két esemény, mely végre a jezsuiták sorsát az ország javára döntötte el. Gallizin Sándor herceg, az említett minister unokaöcscse, ki két év óta egy jezsuita kollégiumban nevelkedett, 1814. decemberben egyszerre áttért a katholicismusra, ami annál nagyobb feltűnést okozott, mert előbb oly fanatikus híve volt a keleti vallásnak, hogy azt beszélték róla, miszerint saját tanítóit akarja az orthodox hitre téríteni. A megboszankodott minister hitehagyó öcscsét rögtön kivette a jezsuita kollegiumból s a császári apródok közé sorozta, de a fiatal ember nem szűnt meg buzgó katolikus lenni. A jezsuiták mystikus tanaikkal rajongó lelkét egészen elbolondították. Nem egyszer durva vezeklő ruhában találták az ifjút, csudatevő amulettekkel teleaggatva, kezében korbáccsal, s csak nagy fáradsággal sikerült Philoretés orosz érseknek őt a keleti egyházba visszavezetni. Ugyanez időtájt a birodalom első családainak egyike a jezsuiták proselyta-csinálása által mély gyászba döntetett. Egy gazdag fiatal hercegnőnek, szülei beleegyezésével, jezsuita tanítója volt. Ez telebeszélte fejét, hogy mindaddig nem menekülhet az örök

kárhozattól, míg apái tévelygésében megmarad. A leány ki szüleit nagyon szerette, azonban nem bírta magát arra elhatározni, hogy titkos áttérés által őket megcsalja; másrészt elkínzták a pokol ijesztő képei, melyeket a jezsuita kirívó színekkel festett elébe. Végre elhatározta magát, már e földön megvezekleni bűneiért, s hogy az isten haragját megengesztelje, elkezdte testét naponként izzó szénnel égetni; amivel egyszersmind idegeit a pokol bekövetkezendő gyötrelmeinek elviselésre megacélozni remélte. E szent cselekedetbe természetesen csakhamar belehalt.

I. Sándor e két dolgot megtudván, nem késett tovább, legalább részben teljesíteni azok kérését, kik az ország érdekében a társaság kiűzését tanácsolták neki; s 1816. jan. 1-jén elrendelte pétervári kollégiumjoknak beszüntetését s őket a fővárosból és Moszkvából kitiltotta. E csapás igen érzékenyen érte a jezsuitákat. A pápa őket nemrég a trónok és a vallás legerősebb támaszának nyilvánítá, s most azon fejedelem hazudtolta meg a pápát, ki a legitimitás főoszlopának tekintetett s irányadó befolyással bírt Európában; most azon állam, mely majd félszázadon át egymaga védte és tartotta fenn a szerzetet, jelenté ki az egész világ előtt, — mint ezt a császári ukáz tette — hogy a jezsuiták hálátlansággal fizettek jótéteményeiért. E példának elijesztőleg kellett hatnia azon országok hatalmasaira, melyekben a jezsuiták ismét megtelepedni szándékoztak. Ez okból minden követ megmozdítottak, hogy a cárt rendeletének visszavonására bírják, miben VII. Pius által is erélyesen támogattattak, de hiába.

A jezsuitáknak a birodalom két fővárosából történt kiűzetése után nemsokára két jezsuita Varsóba ment, hogy ott Constantin nagyhercegtől, Lengyelország kormányzójától engedélyt eszközöljenek az ország fővárosában kollégiumot építhetni. Annyi mérészség azonban nem volt bennök, hogy a császár haragjának ilyenmő nyilvánulása után, annak öcscsétől egyenesen kérjék az engedélyt, midőn tehát a nagyherceg által fogadtattak, először mindössze azt kérték, hogy engedtéssék meg nekik és néhány társuknak a hideg időszak alatt, ideiglenesen Varsóban lakniok. Azon könnyűség, melylyel Constantin e kérelmőket teljesíté, azonban csakhamar megnővesztette szarvukat. Csúszómászó hálálkodások és dicséretök után elkezdtek saját társaságukat magasztalni, s miután a nagyherceg kegyesen hallgatta szavaikat, öreg korukra hivatkozva, leültek melléje. Azt hitték már, hogy a nagyherceget sikerült lefőzniök s székeikkal mind jobban feléje közeledtek. Confidentialjokban már annyira mentek, hogy nagy deklamálva elkezdtek Constantinnak karját fogdosni, mire ez végre megsokallta szemtelenségőket s komornyikát becsengetve, ennek meghagyta, hogy fogasson. A jezsuiták azonban nem értették meg az udvarias alakba burkolt elutasítást és nem akartak tágítani. Lekisérték a nagyherceget a lépcsőn s midőn ez kocsijába ült, melléje akartak ülni. De erre már Constantin türelme is megszakadt, s ingerölten mondá nekik: „Most már elég. Önök épen most megmutatták nekem, mikép szokott társaságuk a legcsekélyebb kegygyel is visszaélni. Egy óra

alatt alázatos kérelmezőkből szemtelen tolakodókká lettek s most már időmmel és kocsimmal sem engednek szabadon rendelkezni. Adott engedélyemet, Varsóban való tartózkodásukra nézve, ezennel két hétre szállítom le. Adieu." A két jezsuita bámulva nézett az elrobogó hintó után. E kis történet, melyet Constantin maga beszélt el a francia miniszternek, Richelieu hercegnek, hű jellemzésére szolgál a Jézus-társaságnak.

Hogy I. Sándor a jezsuitákat csak a birodalom két fővárosából tiltotta ki, annak megvolt a maga oka. Kimélte a társaságot, mert ő, a hatalmas uralkodó, félt Brzozowski-tól, a generálistól. Nehány jezsuita ugyanis annyira be tudta magát II. Katalin és I. Pál kegyeibe hízelegni, hogy különféle családi és állami titkok birtokába jutottak, melyeket Sándor semmi áron nem akart a nyilvánosság elé jutni engedni. A cár tudta, hogy Grubernek, Brzozowski elődének hagyatékában több, meggyilkolt apja által írt levél van, melyek őt s az egész Romanow házat nagy mértékben compromittálhatnák. Ez okból Sándor nem volt erélyes fellépésre bírható a jezsuiták ellen, kik 1816-ban már 674-en voltak a birodalomban, még akkor sem, midőn a két fővárosból való kitiltásuk dacára is folytatták toborzásukat. E körülménytől vérszemet kapva a jezsuiták, még a császári seregben is megkisértették a lélekfogdosást, és sikerrel. De ugyanez okból nem engedte a cár azt sem, hogy Brzozowski Oroszországból eltávozzék, ki több ízben könyörgött az engedélyért, a pápa parancsára Rómába

költözhetni. Brzozowski haláláig, mely 1820. febr. 5-én következett be, a fogságához sokban hasonló módon volt kénytelen Polozkban lakni.

Sz.-Pétervárról és Moszkvából való kiűzetésök óta a jezsuiták oly bosszúvágygyal teltek el Oroszország ellen, hogy még a chinaiakat is megkísértették a muszkák ellen fellázítani, hogy kergessék el azon tudományos küldöttséget, melyet az orosz kormány Pekingbe küldött. Sándor cárnak kevéssel Brzozowski halála előtt értésére esett, hogy a társaság összeesküvést készít elő, melynek célja Poniatovskinak egy utódát emelni Lengyelország trónjára. Szt.-Pétervártt, Moskvában, Smolenszkben s számos más városokban még a katonaság egy része is meg vala már nyerve s egy csomó orosz nemes is belevonatott az összeesküvésbe. Ennek dacára a cár bevárta a generális halálát, mielőtt kegyelt jezsuitáinak hálátlanságát megbüntetné. Ennek bekövetkezte után 1820. márc. 15-én egy császári ukáz adatott ki, mely a jezsuitákat az orosz birodalom egész területéről örök időkre kitiltotta. A társaság intézeteibe s nagyobb telepeibe katonaság küldetett, mert félt volt, nehogy a jezsuiták jobbagyikat felfegyverezzék s néplázadást idézzenek elő. A polozki egyetem minden más jezsuita iskolával együtt megszüntettetett, s a bennök levő tanulók részint a püspöki semináriumokba, részint a vilnai akadémiába küldettek; a társaság fekvő javai pedig az állam által lefoglaltattak s jövedelmeik a róm. katolikus egyház céljaira fordítottak. A jezsuiták államköltségen a határig vitettek, ott 30—50 arany utipénzt kaptak s

szélnek bocsáttattak. Legnagyobb részök az egyházi államba, Bécsbe és Galiciába vándorolt.

A cár ukázát Gallizin herceg és kultusministernek egy jelentése előzte meg, mely a jezsuiták elűzését politikai ármánykodásaik, kiméretlen proselyta csinálásukkal, a családi életbe való békebontó beavatkozásukkal s a nőnem gyöngeségével üzőtt visszaélésökkel indokolja, — az említett összeesküvést azonban, mint oly dolgot, melyről despotikus kormányok nem szívesen beszélnek a világ előtt, elhallgatja. E jelentésben Gallizin elmondja azt is, hogy a jezsuiták, kiknek céljai állítólag az emberiség nevelése és mivelése, jobbágyaikat, — minőkkel csak Lengyelországban 22,000-rel birtak — a legirtóztatóbb nyomorban és tudatlanságban hagyták tespedni. Magának a császárnak utazásközben volt módjában erről meggyőződni, s nem egyszer találkozott jezsuita jobbágyokkal, kiket uraik bánásmódja koldulásra kényszerített. A császár figyelmeztette is több ízben a generálist, mily kevésbé egyezik meg e bánásmód a kereszttyén szeretettel, főkép midőn azok, kiknek javára a nép zsírja kiszívatik, bőségben s folytonos debzódásban élnek. De mindez nem használt, mert, Gallizin herceg szavai szerint: „A jezsuiták minden tettének csak egy rugója van: az érdek, s egy céljok: saját hatalmuknak végtelen növelése. Páratlan ügyességgel bírnak minden, még a legalávalóbb tetteiket is társaságukban valamely szabály által szépíteni s lelkiismeretök ép oly tág, mint ruganyos.“

XLIX. Fejezet.

(Spanyolországban. Eltöröltetésök 1820. — Visszahozataluk s uralkodásuk. — Karlista polgárháború. — A társaság ismét eltöröltetik s ismét helyreállíttatik.)

Brzozowski generális már 1812-ben megkísértette a spanyol kortest a Jézus-társaság visszafogadására rábírni, de sikertelenül. Midőn azonban VII. Ferdinánd, IV. Károly és Mária Luizának fia, ismét a trónra lépett, melyről Napoleon által üzetett el, első kormány-tényeinek egyike vala a pápa által helyreállított Jézus-társaságot Spanyolországba visszavinni, mert isten kegyelméből való kollégái mintájára ő is meg volt róla győződve, hogy a mult évek eseményei által megingatott trónusát csak a jezsuiták szilárdíthatják meg, miután senki sem tudja náloknál ügyesebben a hatalmasok lelkiismeretét elaltatni, nehogy királyi eskük és ígérek megszégésétől visszariadjanak.

A pápának a királyhoz intézett buzgó intései hiszékeny fülekre találtak, s főcéljok ennél fogva a kastiliai tanács ellenzésének legyőzése volt. E tanács a király önkényétől függő hivatalnokokból állott, de dacára ennek, volt bátorsága ellenszegülni az udvar hajlamai-

nak s hangos óvást emelni azon társaság visszaállítása ellen, mely oly véstetjes lapokkal szaporította meg Spanyolország történetét. Csak egy eladó lélek találkozott a tanács tagjai közt. Guiteréz de la Guerta fiskális, előbb a kortes legszabadelvűbb tagjainak egyike, VII. Ferdinánd visszatérte után sietett magát az udvarnak eladni. A kastiliai nagytanács majdnem egyhangú óvásának azonban nem volt sikere. Az európai reakció egyik főelve volt nem hallgatni a népek szavára és a spanyol király épen nem arra való ember volt, hogy absolutistikus terveiben magát a józan ész által megtántoríttassa. Minden magasabb szellemi miveltség hiányában, de elkeseredve az elmúlt évek viszontagságai által, a népben csak egy nyugtalan tömeget látott, melynek egyetlen célja tűrni, hogy királya által elnyomassék. A királynak 1815. máj. 29-én kelt dekrétuma kimondta a szerzetnek Spanyolországban helyreállítását s előbbi javainak visszaadását elrendelte.

A társaság viszonyainak rendezésére Rómából a siciliai provinciális Emanuel de Zuniga küldetett Madridba, ki Assuma és de Silva páterekkel megjelenvén, ott rengeteg pompával fogadtatott, Zuniga meghívására csakhamar 115 egykori jezsuita gyűlt össze Madridban. Infantaro herceg a király megbízásából átadta nekik a madridi királyi kollégiumot minden javaival, s jövedelmeivel együtt s a kollégium új rektora, páter Pareda rögtön megkezdette benne az oktatást. Ez oktatás szellemét eléggé jellemzi a mathézis tanárának megnyitó beszéde, melyben a többi közt így szólt: „Mindazon viszontagságok, melyeket Európa az utolsó 30 évben szen-

vedett, csupán a múlt század túlzott műveltségének következményei, mely által az emberek lázzadásra és istentelenségre csábítottak. Ez okból csak aritmetikát, algebrát és geometriát fogok előadni, miután a matematika többi ágai materialismusra és atheismusra is vezethetnek.“

A királynak a szerzetet visszaállító dekrétuma rajongó apologiája a társaságnak, s jelenti, hogy VII. Ferdinánd a jezsuitákat különös előszeretettel fogja ápolni s az inquisitio mellett trónja legerősebb támaszának tekintti. A reakció kora felszínre csalt minden aljas csúszó-mászó lelket, melylyel Spanyolország bírt, s ezek most versengtek az udvar kegyelméért. Ily módon az udvar előszeretete a jezsuiták iránt a társadalom silányabb elemeire is elragadt, s a hízelgők raja törte magát a jezsuiták terjesztésében és dicsőítésében, hogy ezáltal a király kegyébe juthasson. Ily módon a jezsuiták már 1816 végén 10 kollégiummal bírtak az országban s a régibb jezsuiták alig győztek elég fiatal jezsuitát termelni a nagy kereslet kielégítésére.

Hogy a spanyol ifjúság kedvet kapjon a szerzetbe lépni, az újjoncházakba igen lanya fegyelem hozatott be. Ferdinánd, ki királyi örölségében sz. Ignácot a spanyol hadsereg főkapitányává s a III. Károly-rend nagykeresztésévé nevezte, népével együtt ily módon nagy érdemeket szerzett magának a Jézus-társaság körül, mit meghálálándók a jezsuiták, teljes erejökből hozzájárultak, hogy uralkodását a legátkosabbá tegyék s kormánya alatt az országot minden tekintetben nyomorult sorsra juttassák. Ők valának lelke, igazgató szelleme azon, a

legalávalóbb, legelvetemedettebb emberekből álló kamarillának, melynek gaz gazdálkodása a spanyol népet a király rajongó híveiből néhány év alatt elkeseredett ellenségeivé tette.

Háromszor esküdött meg VII. Ferdinánd az ország alkotmányára, de jezsuita szokás szerint, mindannyiszor azon feltett szándékkal, hogy esküjét meg fogja szegni. A titkos rendőrség szerepe ismét felvirradt, az ország legkitünőbb emberei száműzetésben vagy fogásban találkoztak azokkal, kiknek egyetlen bűnök volt, hogy a jezsuitákat nem szenvedhették. Zavar és nyomor mindenfelé, az ország rablóbandákkal ellepve. A servilisek és liberálisok pártja folytonos küzdelemben egymással, mely 1814—1819, tehát öt év alatt 25 miniszeriumot buktatott meg. A király nem bízott másban, mint Cyrillo és Bencomo jezsuitákban.

Mialatt az ország bensejében a legsötétebb terrorizmus uralkodott, a külpolitika is hasonlóképp a jezsuiták befolyása alá jutott. Az apácákat ide nem számítva, 1820-ban Spanyolországban 148,290 pap volt, 18,750 millió reál értékű vagyonnal (a mi pénzünk szerint mintegy 2500 millió forint.) Ez óriási összeg elvonatott a nemzeti vagyonból s az egyház feneketlen zsákjába dugatott. Ily állapotok, párosulva a jezsuita uralom folytonos gaszágaival, a népet az 1820-ki forradalomra vezették, melynek eredménye az lett, hogy a megrémült király visszaállítá az 1812-ki alkotmányt, megesküdött reá, s általános amnestiát adott, melynek alkalmával ezrek és ezrek kerültek napfényre az inquisíció börtöneiből.

Az ország jobbjából alakult új kormány tetteinek egyik elseje volt az egyházi visszaéléseken segíteni. A király szentesíté a kortes azon határozatát, melylyel a zárdák, 14-nek kivételével, eltöröltettek. Az eltörölt szerzetek közt első helyen álltak a jezsuiták, kik ellen legnagyobb volt az elkeseredés, mert tudta rólok mindenki, hogy ők adták Ferdinándnak a leggazabb tanácsokat népe sanyargatására s leigázására. Egy 1820. aug. 14-én kelt dekrétum a Jézus-társaság felosztatását s javainak állami célokra fordítását rendelte el. Az Olaszországból a szerzet visszaállítása alkalmával Spanyolországba visszatért régi jezsuiták az országban hagytak s 300 arany nyugdíjat kaptak, azon feltétel alatt, hogy a kormány engedélye nélkül az országot el ne hagyják; a szerzetruhát le kellett vetniök s mint világi papok a püspökök rendelkezése alá adtak és hatósága alá vették. Ugyanez rendeltetett az utóbbi években a szerzetbe lépett spanyol jezsuitákra nézve is, a külföldieknek azonban el kellett hagyniök az országot.

A szabadság és jog uralma azonban Spanyolországban csak rövid ideig tartott. VII. Ferdinánd csak kényszerülve engedett a nép kívánatainak, készen első alkalommal visszavonni tett engedményeit; s földolga volt ily alkalmat keresni. E dicséretes munkában legnagyobb segítségére voltak a jezsuiták, kik most kollégiumaikon kívül lakva s álruhába bújva, de annál elkeseredettebben dolgoztak a nép elnyomásán. Titokban lázították a népet a törvényhozás és új kormány ellen, annál nagyobb sikerrel, miután az ország anyagilag nagy nyomorban volt, s a papság és absolutismus által

demoralizált ország képtelen volt a szabadságot a renddel párosítani s a kortesben a szélső pártok kezdtek felülkerekedni. Exjezsuiták buzdítására guerilla bandák alakultak s a portugál határon egy u. n. „apostoli junta” tűnt fel, azon világosan kimondott szándékkal, hogy a korlátlan királyi hatalmat s a papi és feudális intézményeket visszaállítsa. Ezekről vérszemet kapott a király is s végre 100,000 főnyi francia segédhadak segélyével, a jezsuitákkal szövetséget kötve leverte a szabadságot és VII. Ferdinánd 1823-ban ismét korlátlan ura lett Spanyolországnak.

A legiszonyúbb reakció következett be, az esküszegések, elfogások és kivégzések véres korszaka. E korszaknak természetesen első dolga volt a Jézus-társaságot ismét helyreállítani s minden iskolát kezébe adni. Még a segoviai katonai intézetben is jezsuiták adták elő nemcsak a vallást, hanem a történetet, politikát és földrajzot is. Gil jezsuita a saragossai királyi tüzérség parancsnokává neveztetett. A társaságnak minden jószága visszaadatott, sőt még több, mint amivel utolsó feloszlása előtt bírt, s azonkívül negyven évre privilegiumot kapott arra, hogy tagjai és intézetei számára minden szükségleteit adómentesen szerezhesse be. Minden, még az egyházi ügyektől legidegenebb ágaira a kormánynak is, mint a katonaira, ők birtak legnagyobb befolyással s VII. Ferdinánd teljesen kezökbe adta magát.

Ily körülmények közt nem csudálhatjuk, ha a jezsuiták gombamódra megsaporodtak. Elüzetésök előtt 1820-ban 397-en 1826-ban már 900-an voltak Spanyolországban. A társaság tagjaival vagyona is gyorsan szaporodott,

s a nemesi családok legnagyobb része közülök fogadott káplánt és gyóntatót magának. Nemcsak hogy 1820-ban elvett javaik adattak vissza, megengedettett nekik az is, hogy első, félszázad előtt történt kiűzetésök alkalmával elvesztett javaikra, bár azok az állam által már rég eladattak, igényt támaszszanak. A társaság temérdek pört kezdett e javakért s a megvesztegetett vagy szolgai birák siettek neki a kívánt jószágokat kárpótlás nélkül odaítélni. Mily roppant kincset tudtak néhány év alatt összeharácsolni, mutatja azon egy tény, hogy régi vetélytársaiknak, a dominikánusoknak javait 28 millió tallérért megvásárolták s a vételért egyszerre készpénzben fizették le a kormány kezébe.

A jezsuiták annyira vérszemet kaptak e gazdag aratástól, hogy rövid idő múlva már a setét s fanatikus VII. Ferdinánd sem volt eléggé rossz rájuk nézve, s elégedetlenül vele, öcscsének Don Carlosnak trónrajuttatásán dolgoztak, ki alázatos szolgáikká ígérkőzött lenni. De az országban álló 22,000 francia katoná dacára a rendet nem lehetett helyreállítani. Míg a jezsuiták milliókat zsaroltak össze, az állam 1825-ben nem tudta hivatalnokait fizetni. A jezsuiták, hogy a csupa ultramontánból álló kormányt a nép ellen még vadabb rendszabályokra ösztönözzék, azon hírt terjesztették a tömegben, hogy a kormány szabadkőművesekből áll; mely mendemonda megcáfolására a keresztény kormány 1825-ben Granadában hét ártatlan szabadkőművest kivégeztetett. A jezsuiták még ez eljárást is nagyon mérsékeltnek találták s elhíresztelték, hogy a király Don Carlos javára le készül mon-

dani. Így szították a parazsat, mely Ferdinánd halála után 1833-ban lobbott vetve véres polgárháborúra vezetett. Ferdinándnak egy özvegye Krisztina, s egy három éves leánya maradt, Izabella. A spanyol öröködési törvény értelmében Krisztina Izabellát kiáltatta ki királylyá s nevében átvette a kormányt, de Don Carlos magának követelte a trónt. Az ország két ellenséges pártra szakadt. A christinosok jelszava alkotmány és szabadság, a carlistáké az absolutismus volt; — Krisztina ugyanis, midőn szorult a kapca, kegyes volt a liberálisokra támaszkodni, s amnestiát adott ki, mely hiveinek számát 50,000 száműzetésből visszatért emberrel szaporítá.

A hét éven át tartott véres polgárháborúban a jezsuiták természetesen Don Carlos pártján álltak, ki teljesen az ő teremtményök volt s fiait is általok neveltette. Minden eszközt felhasználtak az elkeseredett küzdelemben, még a kutak megmérgezését sem tartván magukhoz méltatlannak, ami Madridban a nép dühének borzasztó kitörésére vezetett. A nemzetőrség 1834. jun. 17-kén, nagy néptömeg kíséretében a jezsuiták kollégiuma elé vonult, azt ostrom alá vette s a páterek csak gyors futás által menekülhettek a megérdemelt büntetés elől. Krisztina ismét eltörölte a társaságot, de néhány évvel utóbb, midőn Izabella kormányra került, a jezsuiták újra bevonultak Spanyolországba.

L. Fejezet.

(Rómában. — Viszállyaik a papsággal. — Roothaan generális. — A társaság új felvirágzása. — Új jezsuita szentek. — Nápolyban. — Uralmok Sardiniában. — Heldevier követ leányát elrabolják. — A jezsuiták mind rendörkémek. — A jótékony intézetek ellen. — Olaszország más tartományaiban. — Nő-jezsuiták szerzete.)

Róma, dacára annak, hogy VII. Pius már 1814-ben visszaállította a Jézus-társaságot, csak Brzozowski generális halála után lett ismét annak középpontjává. Ez év — 1820 — különösen nevezetes volt a jezsuitákra nézve. VII. Pius szertelen kegyelmekkel halmozta el őket, rögtön visszaállításuk napján három pompás palotát adott nekik Rómában s őket más városokban is gazdagon segítette kollégiumok állításában. A többi szerzetek irigy szemmel nézték a jezsuitáknak e kiváló protegálását, a sok áldás, mely e társaságra hullt, még a világi papság gyűlöletét is felszította, mert isten reverendában járó szolgáinak egyik főerénye, világi előnyökért küzdeni kifelé úgy mint egymás között. Brzozowski halála után tehát a szerzet papi ellenségei egyesültek, hogy megkisértsék a szerzet új megbuktatását, vagy legalább, hogy szarvait letörjék.

Petruzzi Mariano, a genuai noviciatus rektora, kit Brzozowski az új generális-választásig a társaság generális vikáriusává nevezett, szeretett volna generálissá választatni. A jezsuiták ellenségei, kiket Della Genga bíbornok is támogatott, Petruzzi nagyravágását igyekeztek a maguk javára felhasználni. Della Genga, maga is tizenhárom próbás ultramontán, nem tudni mi okból, a jezsuiták ellen fordult. VII. Pius őt nevezte pápai vikáriussá, mely hivattalal járt Rómának egyházi kormányzása. Della Genga ily minőségben a Jézus-társaság közgyűlésének megtartását, melynek a generálist kellett megválasztania, tőle telhetőleg akadályozta. Ebben, elég különösen Petruzzi járt leginkább kezére, ki személyes nagyravágását a társaság érdeke fölé helyezve, ideiglenes hatalmának idejét lehető hosszúra nyújtani igyekezett, s miután nem volt reménye, hogy önkényt megválaszszák, úgy számított, hogy a társaság, ha ő a pápa által generálissá neveztetik, már azért is el fogja őt fogadni, hogy véget vessen a hosszú interregnumnak. Lehet, hogy a csel sikerült volna, de lehető volt az is, hogy a pápa elkedvetlenítve a társaságban ily fontos percben beállt viselkedés felett, kezét le fogja róla venni.

A társaság ekkor nem vélt pártfogóra talált Consalvi államtitkárban. Consalvi nem szenvedhette ugyan a jezsuitákat, de személyes ellensége volt Della Gengának, s mint igazi pap, meggyőződését férfiasan alárendelte a vágnak: ellenségén boszút állhatni. Két nagyravágó pap undorító civakodása, vagy, mint a jezsuiták mondják, az isteni gondviselés, ily módon ki-

mentette a társaságot a fatális helyzetből. Consalvi 1820. okt. 3-kán rendeletet eszközölt a pápától, mely a bíbornok tilalmát megszüntette, s a jezsuitáknak a generális-választó gyűlés megtartását megengedte. Della Genga és Petruzzi azonban nem engedtek oly könnyen. Még egyszer ellene szegültek a gyűlés megtartásának, úgy hogy a pápának még egyszer személyesen kellett fellépnie, hogy e gyűlést lehetővé tegye. Midőn ez megnyílt, Petruzzinak, ki rajta elnökölt, első dolga volt azon francia, angol és olasz küldötteket, kikben ellenfeleket sejtett, azon ürügy alatt, hogy meghatalmazásaik nincsenek rendben, a gyűlésből kizárni. A páterek engedelmeskedtek, de a hátramaradottak többsége visszabocsáttatásukra szavazott. Midőn tehát visszatértek, Petruzzi felfedezte, hogy a gyűlés nem az előszabott rendben gyűlt össze, s így nem határozatképes. A többség a gyűlés határozatképességét mondta ki. Midőn Petruzzi ez ellen óvást emelt s fenyegetésül idegen törvényszékre hivatkozott, a gyűlés Petruzzit letette generális-vikáriusi hivatalából és mindenesét, Pietrobonit kizárta kebeléből. Petruzzi és Della Genga panaszra mentek a pápához, de ez nem hallgatott rájuk, s így a gyűlés végre a választáshoz láthatott.

A választás 1820. okt. 18-kán Luigi Fortisra, egy 72 éves jezsuitára esett, ki rögtön vizsgálóbizottmányt nevezett ki, mely Petruzzi és Pietroboni eljárását megvizsgálja. A bizottság a két jezsuitát bűnösnek nyilvánítja, de ezek behúzták a farkukat s nagy alázattal hűséget ígértek a generálisnak, mire ez megbocsátott

nekik. Párthíveik azonban szigorúan büntették s többben közölők a társaságból kizárattak.

Három évvel utóbb meghalt VII. Pius, és utódja Della Genga lett XII. Leo név alatt. A jóhiszemű világ azt hitte, hogy Genga, mint bíbornok, ellensége levén a jezsuitáknak, mint pápa fel fog lépni visszaéléseik ellen; de XII. Leo sietett barátkozni a jezsuitákkal. Már néhány hónappal trónralépte után, 1829. januárban átadta nekik a collegium romanumot, a del Caravitta oratoriumot s a gregoriáni observatoriumot a hozzátartozó intézetekkel, iskolákkal együtt, melyet a jezsuiták XIV. Kelemenig bírtak, de VII. Piustól még nem tudtak visszakapni. A collegio romano még ez évben megnyílt s legujabb korig Rómának egyházi egyeteme maradt, melyben nemcsak az egyházi állam minden papja, hanem a jezsuiták egyéb nemzeti intézeteinek, az irlandi, hollandi, német stb. kollégiumoknak növendékei is a jezsuiták által neveltettek, s e tanok mérgét magába szíva emissáriusokként küldettek szét a világba.

De ezzel Leo kedveskedései nem végöket érték, csak kezdetöket vették. Elhalmozta őket jó tetteivel, melyek közül csak a spoletoi kollégium visszaállítását, egy kizárólag nemesi nevelőház alapítását Rómában, s a bormái palotának visszaadását említjük. Leo gondoskodása alatt a jezsuiták Rómában úgy felszaporodtak, hogy 1829-ben történt halálakor már nem fértek el számos házaikban, s a kormány kénytelen volt nekik egy új telepet adni a városon kívül.

E nagy protektió a többi szerzetek ellenszenvét folytonosan táplálta s ezek ellenséges érzülete Fortis

generális halálakor (1829. jan. 27-én) ismét nyilatkozott. Két héttel utóbb a pápa halt meg, s most egyidejűleg pápát és generálist kellett választani. Megindult a mindenféle papi ármánykodás, melyeket csak P a c c a és G r e g o r i o erélyes fellépte tudott megghiúsítani, mert a jezsuiták e két nagy pártfogója, kiknek mindenike a tiarára vágyott, a conclavéban csak azon feltétel alatt adta szavazatát C a s t i g l i o n i bíbornokra, ha megígéri, hogy a jezsuita generálisi hivatalt rögtön betölteti. Castiglioni ezt megígérte s ennek köszönhetette, hogy 1829. márc. 31-kén VIII. Pius lett belőle.

Az új pápának első dolga volt a generálisválasztást elrendelni, mely ezúttal R o o t h a a n Jánosra esett. Roothaan, Lainez és Aquaviva mellett kétségkívül a legtehetségesebb ember volt a jezsuita generálisok közt. Protestáns szülők gyermeke, Amsterdamban 1785-ben született, ott kezdetben boltos legény volt egy szivarkereskedésben, mint ilyen, utazásközben 1804-ben Oroszországba ment, hol a jezsuiták használatosságát megérezve, a polozki kollégiumba felvették. Nem volt még 45 éves, midőn a társaság élére állíttatott. Eszes, ravasz, s amellettt hidegvérű ember volt. Nagyon tudott magán uralkodni, bátorsága, ember- és világ ismerete teljesen kvalifikálták ama nehéz, de gonosz hivatalra, melybe most lépett. A jezsuiták táborában nagy volt az öröm, s még a menyországnak is csudával kellett ünnepelnie megválasztatását. Kilenced napra megválasztatása után ugyanis roppant vihar támadt Róma felett, épen midőn 80 darab jezsuita növendék egy kápolnában ájtatoskodott. A villám három helytt ütött a

római kollégiumba, a kertbe, a templomba s a kápolnába, az imádkozók közt egy tűzsugár jelent meg, de senkinek baja nem esett, mire egy jezsuita elkiáltá magát: „csuda!” — a többi utánna ordítá, s valamenynyien tollal és szóval hirdették a nagy csudatételt, melyet az uristen egyenesen páter Roothaan dicsőségére produkált.

Roothaan hivataloskodása alatt a kor körülményei, párosulva a generális eszével és gonoszságával, a társaságot újra fényes polcra emelték Európában. Ő egész generálissága alatt nemcsak a jezsuiták feje, hanem valódi pápa volt, s még világi tekintetben is ő uralkodott az egyházi államban. Ez okozta azon nyomorúságos állapotot, melyben IX. Pius trónraléptekor az egyházi államot találta; mert páter Roothaan a legatiókat saját szerzete érdekében kormányozta, vagy helyesebben, fosztogatta, s a népet a szellemi és anyagi nyomor karjába taszította. Amíg ő volt generális, még vasutat sem volt szabad az egyházi államban építeni.

A kamalduli barát, Mauro Cappellari, ki VIII. Pius halála után 1831-ben XVI. Gergely név alatt pápává lett, csak játékszer volt Roothaan kezében, és minden alkalommal védte s pártfogolta a jezsuitákat, mire különben szükségök is volt, mert a spoletoi, fanoi, forlii, ferrárai s más kollégiumok a felkelők által elfoglaltattak s a jezsuitákat csak ő szentsége imája és az osztrákok szuronyai vezették vissza palotáikba. Az új pápa kardinális vikáriusának, Zurlának legelső rendeletei közt azon hallatlan felhívás foglaltatott, melylyel minden Rómában levő barátnak megparancsoltatott,

hogy sz. Ignác asketikus gyakorlatait űzze, miáltal a jezsuiták valamennyi más szerzet fölé állíttattak. E jámbor gyakorlatok színhelye a jezsuiták temploma s vezetője páter Finetti lett. Kevéssel utóbb XVI. Gergely egy ediktumot adott ki, mely a világiak összes tanügyét az egyházi államban, nevezetesen a két fő világi egyetemet, a bolognait s a Sapien-zát Rómában, a jezsuiták szellemében reformálta s túlnyomó befolyásuk alá helyezte. Sőt öt évvel utóbb a hirhedett Propaganda-kollégium vezetését is kizárólag a jezsuiták kezére bízta, visszaadta nekik a lorettoi és az illyr kollégiumot. Sietett a jezsuiták vágyát új jezsuita szentek gyártásában is kielégíteni, miben minden elődét sikerült felülmulnia. A jezsuitáknak újra visszanyert imposáns helyzetök teljességéhez szükségök volt rá, hogy minél több tagjok jusson be a mennyei aristokrátiába, s pénzők volt elég e passió teljesítésére. Mert maga a beatificatio, e mennyei bocskorosnemesség, 25,000 tallérba került Romában, hol ingyen mitsem adnak. Szentté avatás pedig több százezerbe kerül. XVI. Gergely jó pénzért szentté tett egy csomó jezsuitát, köztők Liguori Alfonzot, kit VII. Pius 1816-ban beatifikált; azonkívül beatifikálta Francesco de Geronimo, Pignatelli és Canisius Péter jezsuitákat, — megannyi cégéres gonosztevőit a Jézus-társaságnak.

Említettük feuntebb, hogy a Portugalból kiűzött jezsuiták Rómán kívül leginkább Nápolyt boldogították odajövetelökkel; tudjuk azt is, mily szerelmes lett beléjük IV. Ferdinánd, vagy, mint az újon egyesített két siciliai királyság uralkodója, I. Ferdinánd, a restauráció

után. Alig vonult be 1815-ben Nápolyba, áthozatta Sici-
liából a franciák által odakergetett jezsuitákat, vissza-
adta nekik régi birtokaikat s rájuk bízta az egész nép-
nevelést. Utóda I. Ferenc atyja nyomdokaiba lépett s
új kollégiumokat és intézeteket adott kezökbe, a többi
közt egy nemesi convictust. Utóda, II. Ferenc alatt a
jezsuiták hatalma és befolyása a szerencsétlen országban
még jobban növekedett.

Nápoly szárazföldén 1844-ig a fővároson kívül
számos más helyeken szereztek magoknak telepeket,
nevezetesen: Aquila, Lacce, Maglie, Salerno és Sorren-
to; Siciliában: Palermo, Caltanissetta, Alcama, Trapani,
Marsala, Monte, Albano, Modica, Mazzara, Nota, Salemi
és Termini városokban.

Még fényesebb állásra kaptak a félsziget második
királyságában, Sardinia-ban. Viktor Emánuel ki-
rály, kinek a bécsi congressus apái örökét a genuai
respublika területével megtoldva, visszaadta, hosszas
viszontagságai által el volt keseredve az új, és mérték-
telen fanatismussal tölt el a régi jó idők iránt. Valódi
Don Quixotteja volt a legitimitásnak, ki a turini fűvészkertben minden, a franciák által ültetett idegen növényt,
mint jakobinus gazt, kiírtatott. Ily alaposan megbolondulva levén, természetes volt, hogy sietett a jezsuitákat
„a trón és oltár e szilárd oszlopait“ országába behívni.
Ezek már 1815-ben megnyitották Turinban noviciátus-
sal összekötött kollégiumjokat, s a következő évben Ge-
nuában állítottak újoncházat. A király a genuai egye-
temet, a város élénk ellenzése dacára, kényszerítette,
hogy azon fekvő birtokait, melyeket a Jézus-társaság

1773-ki felosztása alkalmával a köztársaság kormányától a társaság birtokaiból kapott, s melyeknek 1773-ban 44,000 lírányi jövedelme 1816-ban három annyira emelkedett, a jezsuitáknak odadja, ami főoka volt annak, hogy a genuiaiak maradandólag elidegenedtek a szárd kormánytól. Mert a király által a genuai egyetemnek ígért kárpótlást ez soha meg nem kapta, s így az egyetem virágzó helyzetéből gyorsan alásülyedt.

A népnek ellenszenve dacára a jezsuitáknak sikerült Liguria fővárosában tekintélyes és naponként szaporodó vagyont összeharácsolniok; a közönség félt mindenhová elérő kezök gonoszságától, s mindenki igyekezett kedvezésöket megvásárolni. Nemcsak hagyományok alakjában kaptak nevezetes ajándékokat, hanem jámbor patriciusok Jézus katonáinak telhetetlen pénzvágtyát az által is igyekeztek kielégíteni, hogy rájuk bízták a szegények javára tett jámbor adakozásaik szétosztását, más szóval, hogy szabad lopást engedtek nekik a szegények pénzéből, ami Genuában évenként, régi szokás szerint több millióra ment. És midőn a genuai páterek, dacára annak, hogy az ily módon összeharácsolt pénzen Tortona tartományban, Montebelloban egy fényes jószágot vásároltak magoknak, nem átaláltak „szegény“ társaságuk fenntartására házról házra járva koldulni, a terrorizált lakosok közül csak a kisebb résznek volt bátorsága a szemtelen papokat elutasítani, legtöbbben kötelezték magokat havi támogatás fizetésére, mi a jezsuiták számára ismét 12,000 líránál nagyobb évi jövedelmet képviselt.

Még Viktor Emanuel uralkodása alatt a jezsuiták több, rendesen convictusokkal összekapcsolt kollégiumo-

kat szereztek magoknak, névszerint Novarában, Nizzában, Chieriben, Sardinia szigetén Cagliariiban és Sassariiban; két utóda alatt ismét Chamberiben, hol gr. Boigne bíbornok fél millió livret adott a kollégium megalapítására, Aostában, Vogherában, és Sauremoban. De ennek dacára örülhetett volna a szegény ország, ha a király beérte volna azzal, hogy csak népe véres veritékének gyümölcsét pazarolja a jezsuitákra. De már Viktor Emánuel lényeges befolyást engedett nekik nemcsak az ország összes tanügyére, hanem egész kormányzatára is.

Sardinia tényleges uralkodói Viktor Emanuel alatt neje Teréz és annak gyóntatója B o t t a jezsuita voltak. Tőlök eredtek azon hajmeresztő önkényű intézkedések, melyekkel a kormány magát beszennyezte, ők okozták az 1821-ki forradalmat, mely a vén királyt öcsce Károly Félix javára lemondani kényszeríté.

Ez még nagyobb bolondja lett a jezsuitáknak, mint bátyja; palotája homályában buzgón üzte Loyola lelki gyakorlatait s gyakran még a jezsuiták szerzetes ruháját is felöltötte. Gyóntatójává Grassi János jezsuitát választá, ki páter Roothaannal, ki akkor a turini kollégium rektora volt, osztotta meg az udvar és általa az ország feletti uralmat. E két jezsuita először is arra használta fel hatalmát, hogy a Viktor Amadé által alapított s a turini egyetemmel összekapcsolt Collegio della Provincia felosztatását kivítették, mely intézet veszélyes versenytársa volt a jezsuita iskoláknak. Csak később állította vissza Albert király, kiről aztán Collegio Albertinonak neveztetett.

Mint más uralkodóknak e korban, Károly Felix-nek is azon bogara volt, hogy a nép szellemi fejlődésének meggátlása leghatásosabb ellenszere a politikai mozgalmas szellemnek, s a jezsuiták e buta gondolatot mesterileg tudták kedvenc vágyuk kielégítésére felhasználni, mely abban állt, hogy az összes magasabb tanügyet közvetlenül kezökbe kapják. Ez már 1822-ben sikerült nekik, midőn a király a turini és genuai egyetemeket a párisinak helyzetébe emelte, összekötvén a két egyetemmel a Riforma nevű fő iskolai hatóságot, melynek minden tan és nevelőintézet alá volt rendelve, s melynek a fővárosban úgy, mint a vidéken mindenütt megvoltak saját közegei. Miután pedig amakét egyetemen már akkor a jezsuiták voltak az urak, s a jóra való tanárokat elcsapván s helyöket saját tudatlan, de szolgáló lelkű teremtményeikkel helyettesítvén, azokat az órómai buta tudományosság fészkeivé tették, — így e királyi dekrétum tulajdonképen a Jézus-társaságot tette a királyság tanügyének legfőbb hatóságává.

Károly Albertnek, Károly Felix utódának uralkodása alatt is még 15 éven át Sardinia valódi Paraguay-ja maradt a jezsuitáknak. Az új király trónraléptekor mondá páter Grassinak: „A társaság az elhalt királyban atyját és védőjét vesztette el, de én mindkettőt pótolni fogok törekedni szeretetem és jóakaratom által,“ — és katolikus szokás ellenére szavát ez egyszer megtartotta. Elődei példáját követve dédelgette jezsuitáit, mint a trón legerősebb támaszait. Szertelen bőkezű volt irántuk s a többi közt saját pompás Doria-Tursi féle palotáját Genuában nekik ajándékozta, melyet siettek

kollégiummá átalakítani, miután eddig e városban csak ujoncházzal bírtak. Ezenkívül a király a genuai városi hatóságot kényszeríté, hogy az új intézetet 10,800 lira évi segélylyel támogassa. Károly Albert nem egyszer saját királyi tekintélyét hihetetlen módon alárendelte a jezsuitáknak, amint ezt Heldevier hollandi követ leányának ismert története bizonyítja.

A követ 19 éves leányát a jezsuiták az apai házból való megszökésre s a római hitre térésre csábították, nemcsak hogy lelkét, hanem hogy reá néző tekintélyes örökségét is megszerezzék. Az apa minden törekvése, leányát a jezsuiták körmei közül kiszabadítani, sikertelen volt. Károly Albert ugyan őszinte részvétét nyilvánítá személyesen a követnek, de kijelenté, hogy képtelen ügyében tenni valamit. Liedekerke grófnak, Heldevier utódjának a követségben, erélyes jegyzékei, Anglia, Poroszország s végre Austria támogatása dacára sem vezettek más eredményre, mint arra, hogy a szárd miniszterium minden közbenjárást megtagadott, miután az ügy nem tartozik hozzá. Az apa kénytelen volt Turint gyermeke nélkül elhagyni. Csak midőn a szárd király bőrének megmentése végett jónak látta a liberális táborba átmenni, szűnt meg a jezsuiták aranykora s nem sokkal utóbb létezése is Sardiniában.

Feltűnő a különbség a jezsuiták magatartása közt oly országokban, hol a tekintélyt és befolyást még csak megszerezniök, vagy veszélyes vetélytársak ellen védeniök kell, és oly helyeken, hol már biztosítottak tekinthetik hatalmukat. A sardiniai jezsuiták

viselt dolgai híven feltüntetik e különbséget. Azon erényeiket és képességeiket, melyeket oly helyeken, hol nem bírnak ily ellenmondást nem tűrő hatalommal, nagy gonddal takargatnak a világ előtt, itt, hol elbízták magokat szerencséjökben, oly mértékben engedték kifejlődni, hogy még rendőrkémekül is odadták magokat. Sardiniában több jezsuitáról be van bizonyítva, hogy e díszes állami hivatalt viselte. A genuai rendőrfőnöknél, Salari lovagnál Polidori és Jourdan jezsuiták állandóan alkalmazva valának.

Ha a többi, főkép a világi papság tudta volna, mily nyomasztó azon járom, melyet a jezsuiták neki is nyakába nyomni igyekeztek, amint sikerült a keresett mindenhatóságot elnyerniök, óvakodott volna e faj megfészkelését oly vak buzgalommal elősegíteni, mint ahogy tette. A szárd papság, mely e tekintetben nagy érdemeket szerzett magának a Jézus-társaság körül, nagy ijedtségére csakhamar belátta, hogy igen rossz szolgálatot tett ezáltal önmagának. Mert alig jutottak a jezsuiták az udvarban s a népnél nagy befolyásukhoz, a többi papság felett napról napra zsarnokiabban kezdtek uralkodni. A legcsekélyebb ellenkezés egy jezsuitának bármely, bár legalávalóbb tette ellen is, a legnagyobb kellemetlenségeket és üldözést vonta maga után.

Csak egy példát hozunk fel erre, a genuai papság esetét. Ettől a jezsuiták azt kívánták, utánozza őket egy bizonyos újításban a vezeklésre vonatkozólag, melyet a szintén kath. pap Gioberti átall közelebbről megjelölni, s melyről általában csak annyit mond,

hogy erkölcstelen volt s ha behozatnék, csak arra vezetne, hogy minden szentséget meggyűlöltetne a néppel. A genuai papság nagy többsége a gyalázatos kívánságot megbotránkozva visszautasította, minek az lőn következése, hogy a jezsuiták nemcsak Genuában, hanem az egész országban s még azonkívül is janse-nismussal, eretnekséggel vádolták. E katolikus papokra nézve oly veszedelmes rágalommal a jezsuiták addig üldözték a genuai papokat, hogy ezek kétségbe-esésőkben könyörögve fordultak 1838-ban érsekökhöz, Tadini bíbornokhoz, hogy állítaná vissza jó hírnevöket, de még ez is csak félig merte kívánságukat teljesíteni, annyira félt a jezsuitáktól.

A jezsuiták azon jellemző tulajdonaihoz, melyeket csak ott mutatnak, hol már teljes bátorságban érzik magokat, tartozik irigységek és ellenségeskedések is minden jótékonyági intézet ellen, mely vagy nem jezsuita eredetű, vagy legalább a jezsuitáknak nincs alárendelve, vagy velök összekapcsolva. Gyűlölik az ily intézeteket, mert úgy a hatalmat, mint az érdemet mindenütt monopolizálni akarják, s ezek tekintélye és hírneve által saját tekintélyöket látják csorbítva; s egyáltalában kiírtani törekszenek azon hitet, mintha nemjezsuita intézetek vagy találmányok is válhatnának az emberiségnek üdvére. Ez okból a turini és genuai nagyszerű koldusmenházak, az itt és más sardíniai városokban levő szegény- és kised-iskolák s kiseddóvó-intézetek a jezsuiták folytonos és elkeseredett üldözésének tárgyai valának. Minini Ferdinánd jezsuita Genuában a sz. Ambrus templom

szószékéről mennydörgött a koldusmenházak, kisdéd-
óvodák, takarékpénztárak és más „új divatú“ talál-
mányok ellen, melyek már csak azért is elvetendők
és istentelenek, mert először protestáns országokban
jöttek divatba, leginkább vallástalan emberek által
ápolattak s terjesztettek azon gonosz szándékban,
hogy az alsó néposztályokat új szükségletekkel ismer-
tessék meg s jelen helyzetőkkel elégedetlenné tegyék.
Mert, mint a tudós jezsuita mondá: „ha az ily inté-
zetek csakugyan javokra válnának a jámbor keresz-
tyéneknek, kétségkívül már az apostolok életbe lép-
tették volna azokat!“

Páter Sagrini Tibérius, az ékesszólás jezsuita
tanára a turini kollégiumon a főváros egy templomá-
nak szószékéről becsületsértő rágalmakkal támadta
meg az ottani koldusmenházat és kormányzatát. Az
intézet igazgatója erre panaszra ment a provinciális-
hoz, Bresciani Antoniohoz, ki biztosítá őt, hogy Sag-
rini szavai tör voltak szívébe, hogy sajnálja amit az
mondott, s megígérte neki, hogy ugyanazon pap jövő
vasárnap megnyugtató nyilatkozattal elégtételt fog
neki adni, s a rágalmazott intézetet továbbra is a
turiniak pártfogásába fogja ajánlani. Az odaidézett
Sagrini, főnöke jelenlétében a maga részéről is ismét-
elte ennek ígéretét. Ugyanezt jelenté ki a két je-
zsuita az intézet többi igazgatói előtt is. A bekövet-
kező vasárnap előtti estén azonban az igazgatók egyike
páter Brescianitól levelet kapott, melyben ez kijelenté
neki, hogy Sagrinnak nincs mit visszavonnia. A meg-
rökönyödött igazgatók újabbi sürgetésre azon választ

kapták, hogy miután a jezsuitáktól kapott ígéretet kifejezték, nem kapnak többé elégtételt, — ami azonban nem volt igaz, mert az igazgatók senkinek sem szóltak a dolog felől. E galád eljárás dacára minden ármányaik a jótékony intézetek ellen nem nagy hasznukra voltak; s csak a genuai szegényiskolákat sikerült egy időre álarcos szolgálóknak, az úgynevezett „ignoráns testvéreknek“ kezére játszaniok. Ezen gúnynevet adta ugyanis a kor a „keresztyén-iskola-testvéreknek“ Franciaországban, keletkezésök helyén, miután azt becsületesen megérdemelték.

A genuai szegényiskolák a király parancsára átadattak a jezsuiták említett cimboráinak, s a város köteleztetett őket tetemes pénzösszeggel támogatni. A dicsőség azonban csak 1841-ig tartott, midőn, miután az ignoránsok kezébe adott intézetek majdnem egészen elpusztultak, gazdag genuai polgárok adományai-ból új szegényiskolák állítottak s tisztességesebb világi papok kezére bíztak.

Ép úgy mint Sardinia, a modenai hercegség is valódi paradicsoma lett a jezsuitáknak, hova IV. Ferenc által hívtak meg, e népe által méltán elátkozott gonosztevő által, ki virágzó országát hideg számítással és vas következetességgel szellemi és anyagi tekintetben pusztasággá silányította. Modenai kollégiumjokat, minden hajdani javaival együtt már 1815-ben visszakapták s egy évvel utóbb új kollégiumot alapítottak Reggióban. E két kollégium csakhamar a legnagyobbak és leggazdagabbak közé tartozott Olaszországban. Miután a herceg az egész tanügyet kizárólag

rájok bízta, az intézetek mindenikében vagy 400 tanítvány volt, ide nem számítva az 50—60 főre menő kosztosokat, kik a convictusokban laktak. Emellett a censura is a jezsuitákra bízott, s a censura-hivatal elnöke a herceg gyóntatója volt. E minőségében 1822-ben minden magán könyvtárat megvizsgáltatott s elrendelte, hogy mindazon költők művei, kik nem a jezsuiták szellemében írták munkáikat, elégettessenek, még Horácot, Ovidot, Lucetiust s más hasonlókat sem véve ki. Ezenkívül a jezsuiták befolyása alatt állt az egész közigazgatás, még nagyobb mértékben mint Sardiniában, mert IV. Ferenc a jezsuitákban találta meg a legbiztosabb eszközöket undok kormányrendszere fenntartására.

Ellenben egy egész emberöltőig tartott, míg Parmában megtelepedniök sikerült. Mária Luiza főhercegnő, vagy inkább a nevében kormányzó férfiak elég becsületesek voltak a népnek a jezsuiták elleni ellen-szenvét tekintetbe venni. Csak 1844-ben, midőn tolakodó kéréseiket Austria oly módon támogatta, mely nem tűrt ellenmondást, engedett Napoleon özvegye. Beeresztette a társaságot tartományába, átadta neki az elemi iskolákat, a felsőbbeket azonban csak fokenként; s az ország főbb városaiban, Parmában, Piacenzában és Guastallában csakhamar jezsuita kollégiumok keletkeztek. A jezsuiták tanmódja azonban temérdek panaszra adott okot, minek folytán a piacenzai municipális tanács 1846-ban felterjesztést tett a kormányhoz, figyelmeztetvén azt, hogy az ottani gymnásium a jezsuiták kezében teljes pusztulásnak indul; mert a szülők megbotránkozva

gyermekük elerkölcstelenítésén az iskolákban, fiaikat inkább a külföldre küldik tanulni.

T o s k á n a, melynek szerencsés sorsa minden olasz tartományok közt a legbecsületesebb uralkodókat adta, úgy mint számos más csapástól, mely a többi Olaszországra nehezedett, a jezsuitáktól is legújabb időig mentt maradt. II. Lipót nagyherceg csak 1846-ban engedett, szintén Austria sürgetésére, a jezsuiták betolakodási kísérleteinek. Nehánynak megengedte Montepulcianoban megtelepedni, s a „Jézus szentséges szíve hölgyeinek“ megengedte, hogy Pisában nevelőintézetet nyissanak. E nőstény jezsuiták szerzetét, mint már említettük, VIII. Orbán 1631-ben eltörölte. Utóbb ugyan tűntek még fel egyes jezsuitánék Németalföldön, Kölnben, Bécsben s egyebütt, de csak szórványosan. A 19. századnak jutott a szerencse, hogy a nőstény jezsuiták rendjét feltámadni lássa. Paccanari és Varin által alapítva, a felosztatott Jézus-társaság tiszteletére e szerzet Jézus szívéet tette jelképévé, s arról nevezte el magát. Bara Zsófia Magdolna, egy hímbarát nővére volt első generálisa a nőstény jezsuitáknak. Céljuk és feladatuk volt a felsőbb osztályok leányainak nevelését úgy a magok kezébe ragadni, mint a hímjezsuiták a fiúkéit.

Ez apácák a legszorosabb összeköttetésben vannak a jezsuitákkal, 1825 óta az ő törvényeik alatt állnak s főkép Franciaországban, nagy mértékben elterjedtek. Itt nagy hasznót hajtottak a Jézus-társaságnak, melyet minden alávaló tulajdonságában buzgón törekedtek utánmozni. Azon befolyásos helyzetet, melyet a jezsuitáknak

Franciaországban a restauráció korszaka alatt elérniök sikerült, nagy mértékben ez apácáknak köszönhető, kik nagyobb részt az ország legelőkelőbb s leggazdagabb családaiából valók voltak. Sokat, amit hímjezsuita ki nem vitt volna, megkapott a nőtény; ahol az hajótörést szenvedett, ez ki tudta ármánykodni vagy kacérkodni a diadalt. A Jézus szentséges szívének dámáit azonban nem szabad összetévesztenünk a „jó pásztor hölgyeivel,” mely szintén Franciaországban keletkezett női jezsuita szerzet, s melynek hivatása volt a nép alsó rétegében végezni a csalás és bolondítás azon munkáját, melyre a másik a társadalom előkelő osztályaiban vállalkozott. A jó pásztor hölgyei a többi közt a bukott nők javítását is cégerül használják s e firma alatt még némely német tartományokba, mint pl. Bajorországba is befurakodtak. Amazok még Sveicot, Olaszországot s Amerikát is ellepték. Az ignoráns testvérek a jezsuiták utócsapatát, e nőtények sok helytt előőrsét képezték. A pizaiak ezt tudva erélyesen felszólaltak ez-apácák letelepedése ellen, élőkön az egyetemmel, minek folytán ezeknek úgy, mint a montepulciano-i jezsuitáknak rövid idő múlva pusztulniok kellett.

Lucca hercegség is oly szerencsés volt, hogy a jezsuitáktól megkiméltetett. E szerencsét fejedelme, Bourbon Károly Lajos saájtságos lélekállapotának köszönhetette, ki németországi utazásaiban megszerette a mystikus protestantismust, titokban a protestáns hitre tért, s mint ilyen nem lehetett a jezsuiták barátja. A luccaiak egyáltalában kezdet óta legyőzhetlen ellen-szenvvel viseltettek a jezsuiták iránt. Ezeknek nem is

sikerült soha gyökeret verniök Luccában, ismételt kísérleteik dacára, melyeknek elseje az 1581. évre esik. A köztársaság atyái, ismerve a szerzet pióca természetét, a jezsuiták finom ármánynyal szőtt tervének oly erélyesen ellenálltak, hogy ezeknek betolakodásukat későbbre kellett halasztaniok. Új kísérleteket tettek a pápák által támogatva 1624., 1651. és 1660-ban, ismét hiába. Ez évben is a köztársaság kerek tagadással válaszolt a pápa, VII. Sándor kívánatára. Hogy pedig a jezsuiták további betolakodási kísérleteit előre megghiúsítsa, a köztársaság 1660-ban törvényt hozott, mely minden állampolgárra, ki a társaság behozatalát indítványozni merné, a hamis eskü büntetését róttá. E kis köztársaság vezetői a 16. és 17. században felvilágosodás és politikai belátás dolgában fölöttük álltak még a protestáns uralkodóknak is.

LI. Fejezet.

(Becsmpézsésők Austriába. — A jezsuiták mint liguriánusok. — Porosz- Szász- és Bajorországban. — A protestantismus ellen. — Betolakodásuk Tirolba.)

Említettük fentebb, hogy az I. Sándor cár által Oroszországból kiűzött jezsuiták egy része Becsbe vándorolt s itt vendégszerető fogadtatásra talált. De a jezsuiták már előbb, még a bécsi congressus tartama alatt lépéseket tettek visszafogadtatásuk iránt. Törekvéseiket buzgón támogatta Bécsnek akkori érseke, gr. Hohenwart Zsigmond Antal, ki maga is előbb jezsuita és I. Ferenc császár nevelője volt. Tizenhat éves korában 1746-ban lépett a Jézus-társaságba, egy csomó jezsuita kollégiumban a theologiát tanította, s a társaság feloszlata után 1778-ban Ferenc főherceg nevelője lett, ki őt utóbb bécsi érsekké nevezte. De bármily nagy volt befolyása egykori tanítványára, törekvései néhány évig sikertelenek maradtak. Metternich még akkor nem retirált a bigottok táborába s nem is merhette volna még visszavinni e társaságot a monarchiába, melyben oly undok, vérrel és átokkal

teljes tevékenységet fejtettek ki, s Metternich mindenható lévén, a császár nem volt a jezsuiták visszahívására rábírható.

I. Ferenc császár azonban negyedik házasságra lépett Karolina Augusta bajor hercegnővel, kit tanítója, P. S a m b u g a jezsuita megtanított a társaságért rajongani. A bécsi érsek, Fried Jakab udvari plébános és az Orsolya-szűzek gyóntatója Hofbauer Kelemen, — kit IX. Pius néhány év előtt jónak látott szentté tenni, — összeszűrték a levelet a jezsuiták javára az új császárnéval, ki nagy befolyást tudott férjére gyakorolni. Metternich s a többi államférfiak azonban még mindig elleneztek a dolgot, a bécsi lakosság határozottan nyilvánítá ellenszenvét a társaság ellen, minélfogva a jezsuiták barátai szokott eszközkhöz, a csaláshoz folyamodtak s a jezsuitákat „liguriánusok“ álneve alatt csempészték Bécsbe.

Ligouri Alfonz Mária, — kit IX. Pius szintén szentté nevezett ki, — 1732-ben egy új szerzet alapított, melynek bombastikus nyelven írt programja szerint hivatása volt a megváltónak (redemptor) példáit és erényeit utánozni. Ehez képest kötelességévé tétetett az új szerzetnek isten ígését a nép alsó osztályainak hirdetni, azt katekizálni, és jámbor gyakorlatok s missiók segítségével sanyargatni. E szerzet 1749-ben XIV. Benedek által „a legszentebb megváltó congregációja“ név alatt megerősítettetett, s tagjai már akkor redemptoristáknak nevezték magokat, de a valóságban célja nem volt egyéb, mint a pápaság roskadozó, az idő foga által hatalmasán megpusztult osz-

lopainak számát szaporítani. Azon érdemeket, melyeket Ligouri Alfonz magának ily módon az egyházi despotismus körül szerzett, már XIII. Kelemen elismerte, midőn őt püspökké tette. A jezsuiták is örömmel üdvözltek őt és szerzetét, mely céljára, elveire, szellemére s nagyrészt törvényeire nézve is egy volt a Jézus-társasággal.

Szerzete tagjaitól Ligouri oly feltétlen hódolatot követelt az előljáró parancsai iránt, hogy egyéniségökről teljesen le kellett mondaniok; ő is azt tanítá, hogy a pápa akaratát isten akaratának kell tekinteni, mint ilyet tisztelni és megfogadni, az ő erkölcstana is oly laza és ruganyos volt, és ép úgy kaput tárt minden csalásnak, hazugságnak, ármánynak s gázságnak, mint a jezsuitaké. A jezsuita kazuisták példáját követve, a kötelességek tanát ő is a hasznosság elvete-medett tanává torzította, sőt a probabilismus gyalázatos tanát még kiterjesztette, kijelentvén, hogy a cselekvőnek saját véleménye elegendő a tettnek jóvá tételére. Midőn tehát XIV. Kelemen a Jézus-társaságot eltörölte, számos jezsuita, az elvek és szervezet egysége által vonzatva, átlépett a redemptoristák szerzetébe. Habár ezáltal a régi társaság egyidőre beleolvadt az újba, idők folytán mégis az újat teljesen absorbeálta, annyira, hogy, miután VII. Pius a Jézus-társaságot visszaállította, a liguriánusok rendje a legtöbb országban tényleg megszűnt, mert alapszabályaikat teljesen azonosították a jezsuitakéival és ezek generálisát a magokénak is elismerték. Ennek dacára „célszerűnek“ tartatott a redemptoristák szerzetét mint

látszólag önálló rendet fenntartani, vagyis a visszaállított Jézus-társaság egy részét továbbra is liguriánusoknak vagy redemptoristáknak nevezni; mert belátták, hogy e kevésbbé hírhedt és beszennyezett cég alatt könnyebb lesz némely országba betolakodniok, mint a régi, átokkal és bűnnel terhelt név alatt.

A ravasz papok helyesen spekuláltak. Ferenc császár nem bírta magát arra elszánni, hogy minis-terei akarataival s a nép közvéleményével oly nyiltan dacoljon, hogy a jezsuitákat a magok neve alatt ismét bebocsássa, de a liguriánusok neve alatti becsempészsőkre rávétette magát. Hofbauer, ki 1781-ben a redemptoristák congregációjába lépett, s később Olaszországon kívül azoknak generális vikáriusa lett, amióta Bécsben megtelepedett, rendszeresen dolgozott cimboráinak behozatalán, de kedvenc vágyának teljesülését már meg nem érthette. A szerzet csak halála után, 1820-ban hozatott be Austriába egy császári dekrétum által, mely a régi „passauai udvart“ Bécsben s a vele szomszédos régi Mária-templomot nekik adta. A szerzet kezdetben meghúzta magát, félve a néptől, mely keresztül látott az álarcon s igen boszankodott rászedetése felett. A „Wiener Zeitung“-nak egy nyilatkozata, mely szerint a liguriánusok csak az alattvalók lelki üdvösségének előmozdítására hozattak be, hogy tevékenységek a gyóntatószékre s a legalsóbb népnevelésre fog szorítkozni, csak igen tökéletlenül tudta lecsillapítani azon nagy mozgalmat, mely e tény folytán nemcsak Bécs világi lakosságában, hanem a papságban is kitört; mert a közvélemény tudta, kik

rejlének az álarc alatt, s mert az alsó-austriai tartományi kormánynak a főváros tanácsához intézett rendelete, melyben azt értesíti, hogy a liguriánusoknak az összes lelkészlet és tanügy kedvök szerinti kizsákmányolásra nyitva áll, a hivatalos lap nyilatkozatát csakhamar meghazudtolta. Ez okból kísérletek történtek a szerzet eltávolítására s maga Metternich is részes volt bennök. De a jezsuiták hatalmas pártfogói és pártfogónéja ellenében Metternich sem tudott valamire menni.

Németországban a társaság leggyorsabban tudta magát protestáns vagy protestáns fejedelmek alatt álló katolikus országokban megfészkelni. E sajátoságos tüneményt azon haladás magyarázza meg, melyet a protestáns pietismus, a jezsuitismus ez iker-testvére tett számos protestáns udvarnál. A fejedelmek mindazt előmozdítani törekedtek, amivel a pillanatra felébredt népeket a régi szolgaság setéségébe vissza lehetett szorítani, s ennél fogva a jezsuitákra is kiterjesztették pártfogásukat. A jezsuiták ily módon Düsseldorfba, Kölnbe, Koblenche s a porosz rajnai tartományok több városába, hol nyiltan, hol titokban ismét betolakodtak, s III. Frigyes Vilmos, e tökéletes pietista szabad kezét engedett nekik. A jezsuiták kezdték tanítványaikat külföldi intézetekbe küldeni, amit azonban a porosz király már nem tűrt s 1827-ben a porosz alattvalóknak megtiltotta külföldi jezsuita intézetek látogatását.

E tilalom közvetlenül a VII. Pius által restaurált collégium germanicum ellen volt intézve, melynek

hivatása ismét az volt, hogy Németország számára idegen szellemű, jezsuita ármányokkal, fanatizmussal és eretnekgyűlölettel teljes papságot neveljen. E kollégiumban ekkor már számos porosz ifjú tanult s már példáját is adta épületes szellemének. Fontana Jakob, a halottaiból feltámasztott intézet első tanítványa mint a berni plébánia kooperátora már 1823—4-ben oly vad dühvel lépett fel a „vegyes házasságok botránya” ellen, hogy a sveici szövetséges kormány kénytelen volt őt a városból s a kantonból kiutasítani. Nagy része azoknak, kik a később kitört vallási viszályokban oly szerencsétlenül jelentékeny szerepet játszottak, nevelésüket a türelmetlenség, hazafiatlanság és embergyűlölet e tenyésziskolájában kapták. Gróf Reisach Ágost müncheni érsek és Stohl Antal freisingeni érsek, kik fanatizmusok által tették magokat a 40-es években nevezetessé, szintén itt neveltettek. Azon galád elvek miatt, melyeket ez intézet tanítványaiba csepegtetett, még az osztrák kormány is szükségesnek tartotta alattvalóinak a római német kollégium látogatását megtiltani. Ugyanez történt később más országokban is, de csekély sikerrel, mert Bajorország az Abel-féle ultramontán ministerium alatt úgy ápolta a jezsuita szellemet, hogy a többi német kormányoknak ez irányban tett intézkedéseit megghiúsítani törekedett. Porsz és osztrák tanulók, kik otthon nem kaptak útlevelet a Rómába utazásra, Bajorországban megkapták; s ha a német kollégiumban tanulmányaikat elvégezték, bajor protektio alatt ismét haza térhettek.

Legbotrányosabb helyzetet foglaltak a jezsuiták Szászországban, a reformáció szülőföldjén, és pedig a királyi család katolikus volta folytán. Már I. Frigyes Ágost uralkodásának utolsó éveiben azon befolyás, melyet jezsuita gyóntatói az öreg királyra gyakoroltak, oly módon vált érezhetővé, hogy az ország komolyan nyugtalankodni kezdett miatta; utóda Antal király alatt pedig a befolyás még nagyobbra nőtt. Ez Gracchi jezsuita által, ki neki s egész családjának gyóntatója és titkos tanácsadója volt, oly lépésekre bíratta magát, mely kevésbé buzgó protestánsoknál is megbotrányozást okozott volna. Az ország csekélyszámú, 1830-ban 25,000 főre menő katolikus lakossága egyházi szükségének fedezésére aránytalan nagyságú összegek fordítottak, s nemso-kára nem volt többé kétség afelett, hogy a jezsuiták kollégiumot akarnak állítani Szászországban, s hogy már a király helybenhagyását is kinyerték. A gyanút növelte még az, hogy a kormány mélyen hallgatott a dologról. Befolyásos polgárok folyamodást intéztek a királyhoz s őt kérték, hogy a rémhírt, ha alaptalan volna, cáfoltatná meg nyilvánosan, a folyamodás a lapokban is megjelent, de nem volt foganata. A hír a Drezdában levő markolini palotát, melyhez pompás kert is tartozott, tartá a jezsuiták számára kiszemelt telepnek. A terv végre is hajtatott volna, de ekkor kitört az 1830-ki francia forradalom, a szász nép is fenyegető módon nyilvánította elégedetlenségét az udvar által protegált katolikus izgatások s ármánykodások felett, mire a kormány kijelenté, hogy nem

volt szándéka a jezsuitákat az országba hozni. Ennek dacára a rendek sürgetésére az 1831. szeptember 4-ki új alkotmányba azon sajátságos határozat vétetett fel, mely új zárdák alapítását s jezsuiták vagy bármily más szerzetesek behozatalát az országba, megtiltotta.

Úgy, mint a vestfáli békét követett korban, a jezsuiták most is hol személyesen, hol affiliált tagjaik vagy titkos missionáriusok által nagyban kezdték üzni a lélekaláztatást a protestáns Németországban. Eszközeik ugyanazok voltak, melyeket a 17. s 18. században használtak. Mint ekkor, úgy most is elküldték emissáriusaikat az egyetemekre; s a protestáns társadalom közép és alsó osztályaiban nem sikertelenül űzték csábító mesterségöket. Csak a felsőbb osztályokban nem bírtak ezentúl oly eredményt felmutatni, dacára annak, hogy ép oly ügyességgel ármánykodtak, mint azelőtt. Így midőn III. Frigyes Vilmos porosz király 1824-ben a katolikus gr. Harrach Augustával balkézre megesküdött, a jezsuiták mindenkép azon voltak, hogy a szép fiatal asszony és néhány e célra megnyert államférfi segítségével a királyt a római hitre térítsék. Már alaposan remélték tervök sikerültét, midőn egyszerre ennek ellenkezője következett be. Ravasz hálójuk ugyanis észrevétetett s ellenfeleiknek sikerült Augusta hercegnőt rávenni, legyen protestánssá, miáltal tervök örökre megghiúsult.

Hogy a jezsuiták ez alkalommal nem tudtak a fejedelmi családokban annyi proselytát csinálni, mint a 30 éves háború utáni korban, ennek az is volt oka,

hogy azóta a fejedelmek hivatali viszonyai lényegesen megváltoztak. Habár a szabadság tavaszát, melyet a francia forradalom derített Németországra, az egyesült világi és egyházi reakció zordon tele alaposan elűzte, a fejedelmek abszolutizmusa mégis meglehetősen meg volt ingatva. E megváltozott politikai viszonyok magyarázzák meg azt is, hogy azon befolyás, melyet a jezsuitáknak egyik másik protestáns uralkodóra nyerniök sikerült, az állam ügyeire s a nép sorsára nem hatott ki többé oly mértékben, mint azelőtt. Visszaállíttatásuk után csak egy protestáns fejedelmet bírtak desertióra csábítani, s ezt is csak azért, mert ugyanazon körülményekre támaszkodhattak, melyekből azelőtt annyi hasznót vontak. Ez Anhalt-Köthen hercege, Frigyes Ferdinánd volt, ki második nejeül gr. Brandenburg Juliát, II. Frigyes Vilmos porosz király számos törvénytelen gyermekeinek egyikét vette. Ronsini jezsuita a jellemtelen herceget Párisban tartózkodása alatt nejével együtt katolikus-sá tette.

Különben a hercegi pár nem ingyen győződött meg a római vallás egyedül üdvözítő voltáról. A jezsuitáknak sok pénzökbe került a jövedelménél mindig többet költő herceget egyházuk számára megnyerni, de nem sajnálták tőle a pénzt, mert tartományában erős támaszpontot reméltek találni németországi működésük számára. Ezt nemsokára a hercegnek 1825-ben megtörtént, de egy ideig titokban tartott megtérése után meg is kapták. A herceg székvárosát Köthent egy jezsuita missio székhelyévé tette, s ezek, páter

Beck vezérlete alatt a herceget protestáns alattvalói ellen mindenféle szekaturákra izgatták. A nép haragjának kitörését csak a herceg 1830-ban bekövetkezett halála tudta elhárítani. Utóda Henrik herceg ugyan protestánsnak vallotta magát, de a jezsuitáktól, kik már befészkeltek magokat, nem tudott megszabadulni, mert ezeknek, előde bigottá lett özvegyének védelme alatt missiójukat fenntartaniok sikerült. Csak 1848-ban, midőn Henriknek halála után a tartomány a des-sai és bernburgi örökösökre szállt, menekült meg Köthen a jezsuitáktól.

Későbbben, mint Németország egyéb tartományaiban, sikerült állandó telephez jutniok Bajorországban, mely utóbb a jezsuiták paradicsomává lett. Miután több ízben hiába kísértettek meg I. Miksa Józsefet befogadásukra rábírní, kevésel utódának trónralépte után a páterek azon kéréssel jelentek meg ez előtt, hogy engedtessék meg nekik Münchenben házat építeniök, miért kötelezték magokat buzgón működni „a nép vallási újjászületésén.” Ugyanazon fogásokat kísértették meg itt, melyeket Austriában, s a liguriánusok vagy redemptoristák kevésbbé hírhedett neve alatt mutatták be magokat. De dacára annak, hogy Bécsből I. Lajos király testvérétől, Karolina Augusta császárnétól meleg ajánló leveleket hoztak magokkal, Lajos mégis azt felelte nekik, hogy „nincs rájuk szüksége Bajorországban; nem tiltja el ugyan, hogy az idegenekre nézve fennálló törvények lelkiismeretes megtartásának feltétele alatt, mint ma-

gánemberek Münchenben letelepedjenek, de egyházi testületként való befogadásukról szó nem lehet."

Még azon sajnós fordulat után is, mely Lajos király nézeteiben utóbb beállt, jó ideig tartott, míg a jámbor atyáknak sikerült Bajorországban maradandóan letelepedniök. Ismételten felhordták, hogy az iskolai alap igen csekély az országban s ajánlkoztak, hogy ingyen átvesznek minden latin iskolát, gymnasiumot és lyceumot az egész országban, de sokáig hiába. Nem használtak a szerencsétlen Görres röpiratai és vezércikkei sem, ki nagy hangon hirdette, hogy csak a jezsuiták segíthetnek az ország sorsán, nem számos jezsuiták által nevelt államférfi gonosz tanácsai. Egészen más természetű befolyások nyitották meg ismét az országot a társaság előtt. Lajos, midőn a francia forradalom után ijedtében agya meglágyult s pietistává lett, évenként néhány hónapra Rómába vándorolt s itt nemcsak a római isteneket, hanem egy pár szép szentet is kultivált, kiket a Villa Maltában s más házakban tartott dugva. Ezen körök csodatevő befolyása által sikerült végre gr. Reisachnak a királytól 1837-ben Rómában azon ígéretet kicsikarnia, hogy cimboráit a redemptoristák neve alatt országába formaszerint beviszi s ott nekik legalább egy helyen maradandó letelepedést enged. Midőn azonban Lajos hazatért, az államministerium erőlyesen ellenezte a jezsuiták becsempészését Münchenbe, s bár Reisachnak a fővárosra fáj a foga, meg kellett Altöttinggel elégedniök, egy búcsúhelylyel, hol máig üzik vétkes gazdálkodásukat.

Körülbelül ez időben sikerült a jezsuitáknak, és pedig saját nevök alatt, Tirolba is betolakodniok, hol a különben tetőtől talpig bigott nép és papság mindeddig nem szenvedhette őket. A trienti hercegpüspök határozottan kijelentette, hogy nincs szüksége jezsuitákra, mert papsága eleget képes tenni a nép vallási szükségleteinek. De használható közbenjáróra találtak itt báró Giovanelliben, ki korhelységben eltöltött ifjúság után affiliált jezsuita lett. Giovanelli 1838-ban alkalmat talált hóbortosan szeretett társaságát Tirolba behozhatni. A wilteni premontréiek megunták a nemesi nevelőintézet kezelését s egy szép napon felhagytak vele. Gr. Wiltschek Frigyes, Tirol tartományi kormányzója nagy zavarban volt, mert nem tudta kire bízni az intézetet, mire Giovanelli a jezsuitákat ajánlta neki. Ehez járult, hogy a protestantismus a Zillervölgyben újra felütötte a fejét, s a kormányzó elfogadta Giovanelli indítványát. Több oldalról azonban, nevezetesen az insbrucki gymnásium papi tanárai részéről erélyes oppositiotól kellett félni. Ez ellenzés megtörésére elhatároztatott, hogy a népnek kell a jezsuiták visszahívását kívánnia; s Giovanelli magára vette, hogy úgy megnyergeli a tiroli rendeket, hogy nemcsak kívánni fogják a társaság behozatalát, de e kívánságukat a Ferdinánd császár előtt tartandó hódolati ünnepély alkalmával, mint sürgetőset fogják a császár figyelmébe ajánlani. Az 1838. év tavaszán gyűlt össze a tartományi gyűlés, s ekkorra már a trienti és brixeni püspökök is utasítást kaptak Rómából, hogy

Giovanelli épületes szándékát előmozdítsák. A világi követeknek ugyan nem igen kellettek a jezsuiták, de Giovanelli úgy meg tudta nekik magyarázni, mily rengeteg hasznot fognak az országra hozni, s úgy rájuk tudott ijeszteni, hogy kijelentették, miszerint csatlákoznak a kérelemhez, nehogy eretnekek színében tűnjenek fel. És így megkérte a császár, hogy a wilteni, Mária Térzia által alapított nemesi akadémián kívül még az insbrucki gymnásium is a jezsuitáknak adassék át, mert Giovanelli, vérszemet kapva a sikertől, a kérést most már erre is kiterjeszté. Két hónappal az insbrucki hódolati ünnepély után meg is érkezett a császári rezolutio (1838. okt.) mely elrendelte, hogy a nemesi akadémia rögtön, a gymnásium pedig fokónként, a megürülendő tanári állomásoknak jezsuitákkal leendő betöltése által a társaság kezébe adassanak. Ugyanez év karácsonján öt darab jezsuita jelent meg Lange supériorral élén, Tirol fővárosában. Januárban átvették a két említett intézet vezetését s egy hónappal utóbb visszafoglalták régi templomukat. Törekvésök most arra volt irányozva, hogy az insbrucki egyetemet is kezökbe keríthessék vagy legalább túlnyomó befolyást nyerhessenek reá. Igen ártatlan módon láttak tervök kiviteléhez. Rendszerezsen panasolni kezdték ugyanis, hogy e Terezianum naponként szaporodó tanítványai számára nincs elég helyök; és Giovanelli kivitte, hogy a szakadatlan panaszok folytán a nemesi rendek választmánya a tartományi kormányhoz fordult azon kéréssel, hogy az egyetemi épület egy része bérért engedtessek át a

jezsuitáknak. De bármily bőkezű volt gr. Wiltschek egyébkor a jezsuiták iránt, mégis óvakodott e kérelmeket az udvari kancellariának ajánlani, s ez, valamint az udvari tanügyi bizottmány, melyhez a jezsuiták fordultak, megtagadta kérelmeket.

III. Fejezet.

(Angliában. — Belgiumban. — Az alkotmány ellen. — Visszaéléseik az alkotmánynyal. — Hogyan bolondítják az asszonyokat?)

Mint a hazájokat elárult francia emigránsok nagy része, úgy a jezsuiták közül is sokan a társaság feloszlatása után Anglia vendégszerető földére menekültek, s ott az angol egyesületi jog ótalma s különféle nevek alatt és alakokban associatiókat alkottak. Említettük már, hogy „a hit atyái“ név alatt nagyszerű intézetet alapítottak Stonyhurstban s a Napoleon elleni háború segélyével, mely a britt államférfiak figyelmét a külfügyekre fordította, már 1814-ben nagy tért foglaltak a britt birodalomban. Az angol „hit atyái,“ kik pápai engedélylyel már 1803-ban az Oroszországban még fennálló társasághoz csatlakoztak s a „jezsuita“ nevet ismét felvették, egy évtizeddel utóbb a stonyhursti kollégiumon kívül még vagy harminc kisebb nagyobb intézettel bírtak. Ezóta a szerzet, a katolikusok emancipációjának ügye napról napra előbbre haladván, Nagybritanniában oly rohamosan növekedett, hogy a negyvenes évek vége felé már vagy száz intézettel bírt, melyek közül csak a

kanterburyi, liverpooli és dublini kollégiumokat említjük. Az angol aristokratia és kormány azonban már az 1815-i béke után figyelmet kezdett fordítani a jezsuiták poloskaszerű felszaporodására, s épen e szerzet volt főoka annak, hogy a katolikus emancipáció-bill 1822-ben és 1825-ben hajótörést szenvedett. Midőn pedig e törvényjavaslat 1829-ben végre elfogadtatott, a Jézus-társaság további növekedésének meggátlására azon határozat vétetett fel beléje, hogy ezentúl minden britt, ki egyházi vagy szerzetes egyesületbe szándékozik lépni, szándékát az állami hatóságnál bejelenteni tartozik, hol neve egy e célra készült lajstromba bevezettetik, s hogy külföldi szerzeteseknek, nevezetesen jezsuitáknak, kik a törvény kihirdetése után jönnek az országba, tartózkodásuk ott tilos legyen. A jezsuiták azonban e tilalmat is ki tudták játszani.

Új társulati tagok ugyanis titokban vétettek fel, minden másutt ez alkalommal szokásos cerimonia nélkül. A próbaidő kiállása után az újonc a rektor kezébe letette fogadalmát s általa egy kis kápolnában, melybe idegennek tilos volt bemenni, felavattatott. E praxist a jezsuiták Nagybritanniában még ma is megtartják, s ily módon megszaporodhatnak anélkül, hogy a kormány lajstromaiba felvett jezsuiták névsora növekednék. Csak a szerzet főnökei ismernek minden britt jezsuitát s a titkot oly jól meg tudják tartani, hogy az alsóbb fokú tagok gyakran nem is ismerik egymást. Egyáltalában azon betűszerinti törvényt magyarázatnál fogva, mely Angliában divatos, s azon szigorúság miatt, melylyel a törvényt sértés fenyítették, a jezsuiták a titok homályába

burkolják egész működésöket. Sehol sem őrködnek oly aggodalmasan, mint itt, a külszin megtartása s a felett, hogy tagjaik botrányokat el ne kövessenek.

Annál nyiltabb és szembeszököbb gazdálkodásuk Belgiumban, hol nem kell annyi tekintettel lenniök a törvényekre, mint Angliában, hol tehát szabadabb folyást engedhetnek természetöknök. Hogy helyes mértéket nyerjünk a jezsuiták magatartásának megítélésére az ország előbbi kormánya irányában, azon tényre kell visszaemlékeznünk, hogy az 1773-ban a katolikus világból elüzött jezsuiták mint más protestáns országokban, úgy Hollandiában is befogadtattak, s itt — főkép Amsterdamban, Niemwegenben és Eulenburgban, — védelmet és működési tért találtak.

Jellemző, mily módon használta fel a társaság 1814-ki visszaállítása által nyert képességét arra, hogy a veszély napjaiban az eretnekektől nyert ótalmat és segílyt meghálálja. Az egyesült németalföldi királyság felállításának hírére sietett nagy protektorát, a genti püspököt rábeszélui, nyujtsón be egy emlékiratot a Bécsben összegyült nagyhatalmakhoz, mely ritkítja párját papi gög és türelmetlenség dolgában. A püspök a jezsuiták által készített emlékiratban a reformált felekezeteket az országban csupán megtürteknek [nyilvánítás egyéb szemtelen követeléseken kívül korlátlan, az államtól független egyesületi jogot követelt az egyházi testületek számára, követelte a papi tized visszaállítását s a tanügynek jezsuita kézbe adását, mint a belgák vallási szabadságának nélkülözhetlen biztosítékát egy eretnek uralkodóval szemben. „Különösen az ifjúságnak

jezsuiták általi nevelése képezi egyhangú kívánatát Belgium minden jó polgárának“ — hazudta a genti püspök.

A jezsuiták azon büszke reményben, hogy az ország új fejedelme, I. Vilmos király nem fogja merni tartománya déli részének ezen általánosnak hazudott kívánatát mellőzni, minden engedélykérés nélkül, rögtön visszaállíttatásuk után Belgiumba betolakodtak, s a hit atyáiból és paccanaristákból, mely nevek alatt már 15 év óta garázdálkodtak, ismét jezsuitákká lettek. Broglie Móric fanatikus és nagyravágyó genti püspök tολakodó közbenjárására a jezsuiták a bigott Rodes marquisnőtől pénzt kaptak, Tiennes gróftól pedig a rumbeckei várat egy újoncház alapítására, melyet azonban a bekövetkezett háború miatt 1815-ben egy Distelburg melletti nyárilakba kellett áttenniök. I. Vilmos király Hollandban megtúrte a jezsuitákat, megengedte nekik azt is, hogy egyik társuk, Huberti által örökölt pénzen Eulenburgban 1818-ban semináriumot építsenek, s később Hágába is beeresztette őket. Kétségkívül Belgiumba való letelepedésöket sem gátolta volna, ha mindjárt trónraléptekor oly modorban nem léptek volna elébe, mely szigorú megtorlást tett szükségessé. Azon új alkotmányban, melyet I. Vilmos népeinek adott, a felekezetek korlátlan vallásszabadsága s az állampolgároknak valláskülönbség nélküli teljes jogegyenlősége el volt ismerve. A jezsuiták és cimboráik helyén találták, hogy a hollandi tartományokban levő katkolikusok a majoritást képező protestánsokkal egyenlő jogokat élvezzenek, de hogy a katkolikus Belgiumban a minori-

tásban levő protestánsok szintén teljes állampolgári jogokkal bírnak, ezt nagy istentelenségnek tartották és kézzel lábbal ellene dolgoztak. Rávetették a belga püspököket, hogy az alkotmányt nyilvánosan ítélik el 1815-ben, megtagadták „ez új, a katolikus vallást elnyomó és lealacsonyító alkotmányra“ kívánt eskü letételét, megtagadták az abszolutiót azoktól, kik ez esküt letették és a lázadást előre szentesítették.

E főpapok élén Broglie Móríc állt, ki fanatizmusában annyira ment, hogy a protestáns királyért való imádkozást nyíltan bűnnek deklarálta. De Broglie csak eszköz volt a jezsuiták kezében, kik üstökét markukban tartották. A király ennél fogva 1816-ban megparancsolta a jezsuitáknak, hogy zárják be distelburgi újoncházukat és rögtön takarodjanak ki az országból. A jezsuiták azonban Broglie s a többi püspökök pártfogásában bízva azt felelték, hogy csak a püspökök nyílt rendeletére mennek el, különben csak az erőszaknak engednek. Broglie nemcsak teljesen helyeselte e nyilatkozatot, hanem megígérte a jezsuitáknak, hogy szükség esetén őket mindenkép védelmezni fogja. Rendelkezésükre adta saját genti palotáját, melyet csakugyan el is foglaltak, midőn a kormány őket szavukon fogva fegyveres erőt bízott meg rendelete végrehajtásával. Miután Broglie nem szűnt meg az alkotmány ellen lázítani, bírói vizsgálat alá vétetett, de ez elől a jezsuiták rektorának társaságában megszökött s Franciaországba ment, hol néhány évvel utóbb meghalt. Pöre távollétében folytatottatott s az assizek törvényszéke Brogliet 1817-ben

felségsértés miatt in contumaciam száműzetésre ítélte; arcképe Gentben hóhérkéz által pelengérre szegeztetett.

Miután a jezsuiták ennek dacára folytatták a lázítást az „eretnek kormány“ ellen, az államprokurátor főhadiszállásukat, a genti püspöki palotát katonákkal szállta meg, (1818) minden papirjaikat s butoraikat lepecsételtette s őket magokat elkergette. Az ország egyéb helyein levő jezsuiták kiűzetése szintén elrendeltetett, de e rendelet nem mindenütt hajtatott szigorúan végre, minek folytán néhány jezsuita megmaradt Belgiumban, és Lieumoisière jezsuita vezetése alatt élénk részt vett a papságnak az államhatalom elleni harcaiban. Lassanként erősítést kaptak Franciaországból, honnan, ismét a hit atyáinak álneve alatt, sok jezsuita lopódzott az országba s nagy titokban Gentben, Löwenben, Lüttichben, Brüsselen s egyebütt formális kollégiumokat alapított. E titkos telepek ugyan felfedeztettek s 1825-ben a király parancsára bezárattak. A jezsuitákkal szoros kapcsolatban levő ignoráns-testvérek ez alkalommal szintén kiexpediáltattak az országból. Ily rendszabályok megmenthették volna az országot a jezsuita csapástól, ha szigorú következetességgel végrehajtottak volna, de Vilmos király a belga ultramontánok jezsuita simpathiáitól megijedve azon ügyetlenséget követte el, hogy elárulta a jezsuita machinációktól való félelmét, s aggodalmát a kiadott rendeletek szigorú végrehajtása felett. Ez ingadozástól vérszemet kaptak a jezsuiták s még dacosabban szegték meg a kormány

rendeleteit, mint azelőtt, támogatva a király tanácsában és a ministeriumban levő titkos jezsuiták által.

Hollandia belgiumi uralmának végső éveiben, a belga szabadelvűek közt, kiket I. Vilmos az esküdt-székek megtagadása, a sajtószabadság megszorítása, s más jezsuita tanácsosaitól eredő uralkodói bűnei által ellenségeivé tett s az ultramontán jezsuita párt közt azon végzetes szövetezés jött létre, mely az orániai-nak uralkodását megdöntötte. A csalétek, melylyel a szabadelvűek e szövetezésre csábítottak, a tanügy feltétlen szabadsága tekintetében létrejött compromissum vala. E kérdés, mely a németalföldi királyság keletkezése óta folytonos vita tárgyát képezte a kormány és papság közt, nyújtotta végül azon harctért, melyen valamennyi párt nagy szenvedélylyel megmérkőzött. A király 1825-ben elrendelte minden a papság által felállított s legnagyobb részt jezsuiták kezében levő nevelőintézetek s magániskolák bezárását, ami a papi ellenzéket arra bírta, hogy eddigi taktikájával felhagyva a szabadelvűekkel szövetezzék. Eddig a papság a tanügy vezetését, mint egyházi ügyét, saját kizáró tulajdonaként magának követelte. Most belátta, hogy az állam ellenében, mely magának igényelte a főfelügyeleti jogot az összes tanügy felett, mire sem mehet, ha maga hasonló monopoliumra törekszik. A tanszabadság jólhangzó neve segélyével tehát le igyekezett főzni a szabadelvűeket, a tanügy korlátlan szabadságát s az államtól való teljes függetlenségét követelvén. Az ultramontánok bíztak benne, hogy a bigott, fanatikus tömeg segélyével a szabadság neve

alatt a tanügyet saját monopoliumjokká tehetik, ha egyszer sikerült az állam monopoliumát megtörniök. A szabadelvűek belementek a törbe, az ultramontánokkal szövetkezve megtagadták az államtól a felügyelet jogát s ezáltal a jezsuiták kezére dolgoztak.

Láttuk a történetből, mily ügyesen tudták a jezsuiták mindenütt a különböző országok intézményeit céljaikra kizsákmányolni, abszolút országokban az uralkodók kegyébe belopódzni és segélyökkel a népet elnyomni, szabad országokban visszaélni a szabadsággal s az alkotmányból eszközt faragni terveik kivitelére. Az alkotmányos szabadságnak általában egyik árnyoldala, hogy leginkább ellenségei szokták kizsákmányolni.

A jezsuiták Belgiumban nagy ügyességgel éltek vissza a szabadsággal. Legnagyobb hasznát az egyesületi szabadságból vontak. Alig adatott ez meg, úgy termett Belgiumban a jezsuita, mint eső után a gomba; néhány év alatt az ország minden jelentékeny városában kollégiumokat alapítottak nevelőintézetekkel összekötve, melyekben a nép minden osztályát céljaikra demoralizálták. Mialatt ők magok a közép és felsőbb oktatást kerítették kezökbe, fattyútestvéreik az ignoránsok ugyanannyi sikerrel furakodtak be a népnevelésbe. A jezsuiták ingyen osztogatott ruhadarabokkal s más efféle csalétkekkel csalogatták a gyermekeket iskoláikba. A legalávalóbb s legbotrányosabb eszközöket használták fel a nemjezsuita tanintézetek megrontására. A nem jezsuita vezetés alatt álló intézeteket a gyóntató- s szószékben és a sajtóban eretne-

keknek hirdették, a bennök működő tanárokat napról napra istentelen gonosztevőknek rágalmazták. Az 1834-ben szabadelvűek adakozásából Brüsszelben alapított egyetem s a művészetek fejlesztésére alapított királyi akadémia képezték főtárgyát gyűlöletőknek. Ez intézetek megrontására még éjjeli botrányokat is rendeztek, melyeket aztán az említett intézetek hallgatóinak tulajdonítottak. A folytonos üldözés, csalogatások, ígéretek és vesztegetés meg is hozták nekik a diadalt.

Valamint a tanulás és egyesülés szabadsága csak a jezsuiták útjait egyengette, azonképen a sajtószabadságból is a jezsuiták vonták a legnagyobb hasznot, kiknek kezében azonban alaposan el is torzított. A censura csak valaminek kinyomatását gátolhatta, de a kinyomtatottnak olvasását nem. De Belgiumban a jezsuiták oly hatalmasok voltak, hogy elbolondított híveiket el tudták tiltani a szabad szó olvasásától. Az 1830-ki forradalom után több szabadelvű napilap keletkezett, de a jezsuiták a szószékről, a gyóntatószékben és saját lapjaikban anyira el tudták a közönséget tőlök riasztani, hogy legnagyobb részök csakhamar megszűnt. Ha a férfi meg nem ijedt, a jezsuiták nejét, ha máskép nem, egyházi büntetések terhe alatt kényszerítették, hogy férjét az ő kedvök szerint cselekedni kényszerítse. A szabadelvű lapok írói, szedői egyházi átok alá vettettek, a kiadókat pedig nem egyszer sikerült üzletök veszélyeztetése által megfélemlíteniök. A napi sajtón kívül az összes iro-

dalom is a jezsuitáktól függött. A kiadók nem mertek többé becsületes könyvet nyomtatni.

És így történt, hogy a nép, szabad alkotmánya dacára rabszolgaságra jutott, mert a politikai függetlenség mellett nem birta szellemi függetlenségét megővni, s mert szellemi érdekeit egy gaz, önző kaszt kezére bízta. Szellemi függetlenség első előfeltétele a politikai szabadságnak, soha nép arról büntetlenül le nem mondhat.

Ily körülmények közt a belgák királya, protestáns léte dacára a jezsuitákat kegyelte, hogy általuk megnyerhesse katolikus alattvalóit; mely irányban neje Luiza, a jezsuiták bigott bálványozója és vak eszköze, még megerősíté. A királyné sohasem mulasztott el jezsuita prédikációt, maga után vonva az arisztokratia hölgyeit s csakhamar a bontonhoz tartozott a jezsuiták után bolondulni. Egyáltalában a nőkön a jezsuiták sehol és soha oly mértékben nem tudtak uralkodni, mint Belgiumban, melynek hölgyeit szellemi szegénységök vakon hajtotta a társaság kezébe. Belgiumban a jezsuiták nemcsak gyóntatói, és pedig kedves, elnéző gyóntatói a szépnek, hanem bizalmas tanácsadói is minden bajban, minden családi titokban. Jaj a férfinak, ki nem jár kedvökben, házi békéjét örökre megzavarják. S amilyenek az anyák, olyanok a leányok. A jezsuiták a nőket különféle címek és ürügyek alatt alakított testvérületekbe csalogatják, melyek egyegy jezsuita szent patronátusa alatt állnak. Nem egyet előnyös házasság-ígéretnek segélyével csalnak hálójukba. E nagy befolyás mellett a férjnek alig van bátorsága

ellenézni azon titkos konferenciákat, melyeket neje gyón-
tatójával „lelki gyakorlatok“ ürügye alatt tartani szo-
kott. Láttuk már fentebb, mily visszaélést üztek a je-
zsuiták mindenütt e lelki gyakorlatokkal. S amit tettek
hajdan, azt teszik ma is, csak hogy finomabb, ravaszabb
modorban. Ma a nő több napra elhagyja házáat, család-
ját s valamely zárdába vonul, hol a lelki vezetésével
foglalkozó jezsuitával napokon át négyszemközt tanács-
kozik és dolgozik, kétségkívül csupán lelki üdvösségén.
E rendez-vouskon a jezsuiták az asszonyokból vak esz-
közöket faragnak céljaikra, s nehogy a szent foglalkozá-
soknak netaláni következményei bajt hozzanak a jámbor
atyák nyakára, szabály, hogy csak férjes asszonyokkal
szabad együtt munkálkodniok. Ha pedig az, amit a jezsui-
ták gyónó hölgyeikkel a gyónatószékhelyen vagy a lelki gya-
korlatok alkalmával vétkeznek, nyilvánosságra talál
jutni, a jezsuiták úgy szokták elejét venni a botránynak,
hogy a vétkező papot egyszerre eltüntetik, missióba kül-
dik Amerikába vagy Ázsiába s a gyalázatának nyomára
jutott férj bottal ütheti a nyomát. Ez magyarázza meg,
honnán van, hogy a 40-es években legtöbb amerikai
missio Belgiumból láttatott el térítőkkal.

AZ ÖTÖDIK KÖTET T A R T A L M A.

Lap.

<p>XLI. Fejezet. A maitressek és papok uralkodása Franciaországban. — A jezsuiták gyilkolási kísérlete XV. Lajos ellen. — Lavalette jezsuita üzletei és csődje. — Pöre.</p> <p>XLII. Fejezet. A jezsuita constitutiók a párisi parlament előtt. — XV. Lajos megghiúsult reformkísérlete. — A francia parlamentek elítélik a jezsuitákat.</p> <p>XLIII. Fejezet. Bajorországban. — III. Miksa tanügyi reformjai. — Az egyházi tanács véleménye a jezsuitákról.</p> <p>XLIV. Fejezet. Austriában. — Migazzi s a jezsuiták. — Magyarországon a 18 században.</p> <p>XLV. Fejezet. XIV. Kelemen. — A Jézus-társaság eltörlése. — Az eltörlő breve.</p> <p>XLVI. Fejezet. XIV. Kelemen meggyilkoltatása. — Az eltörlés sikeretlensége. — A jezsuiták Oroszországban. — A pápa a társaságot Oroszország számára visszaállítja.</p> <p>XLVII. Fejezet. Jezsuita üzemek az eltörlés alatt. — A hit atyái. — A társaság visszaállítása Nápolyban.</p> <p>XLVIII. Fejezet. A Jézus-társaság visszaállítása. 1814. — Oroszországban. — Garázdálkodásaik. — Kiűzetésök.</p>	<p>5</p> <p>19</p> <p>29</p> <p>41</p> <p>52</p> <p>82</p> <p>98</p> <p>106</p>
---	---

XLIX. Fejezet. Spanyolországban. Eltöröltetésök 1820.

- Visszahozataluk s uralkodásuk. — Karlista polgárháború.
 — A társaság ismét eltöröltetik s ismét helyreállíttatik. . 118

L. Fejezet. Rómában. — Viszályaik a papsággal. —
 Roothaan generális. — A társaság új felvirágzása. — Új jezsuita szentek. — Nápolyban. — Uralmok Sardiniaiban. —
 Heldevier követ leányát elrabolják. — A jezsuiták mint rendörkékek. — A jótékony intézetek ellen. — Olaszország más tartományaiban. — Nő-jezsuiták szerzete. . 126

LI. Fejezet. Becsempészésök Austriába. — A jezsuiták mint liguriánusok. — Porosz-, Szász- és Bajorországban. —
 A protestantismus ellen. — Betolakodásuk Tirolba. . 146

LII. Fejezet. Angliában. — Belgiumban. — Az alkotmány ellen. — Visszaéléseik az alkotmánynyal. — Hogyan bolondítják az asszonyokat? . 160

---

42 264 717

BX 3702 Bocskay, Brutus.
•B637 ..A jezsuiták
1873 története : a
v.5 legjobb új írók
szerint kidolgozta

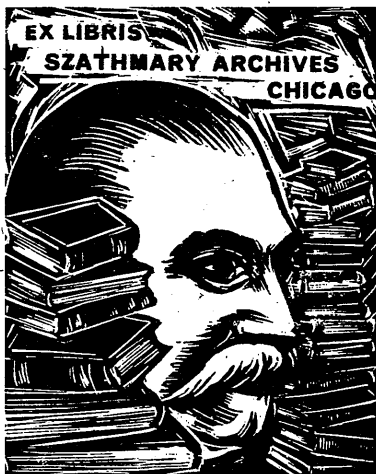
BX 3702 Bocskay, Brutus.
•B637 ..A jezsuiták
1873 története : a
v.5 legjobb új írók
szerint kidolgozta

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

BX
3702
.B637
1873
v.6

**LOUIS SZATHMARY FAMILY
COLLECTION OF HUNGARICA**

The University of Chicago Library

Original wood block print by
George Buday, R.E., England.

268
115

A
J E Z S U I T Á K
TÖRTÉNETE.

HATODIK KÖTET.

BX 3702

B637

1873

v. 6

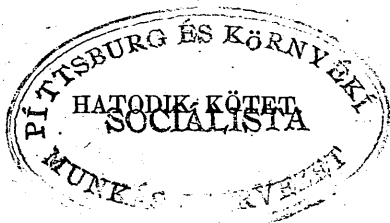
A

JEZSUITÁK TÖRTÉNETE.

A LEGJOBB ÚJ ÍRÓK SZERINT KIDOLGOZTA

BOCSKAY BRUTUS.

LIPCSE,

KÖHLER K. F.

1873.

LIII. Fejezet.

(Franciaországban. — A restauráció alatt. — Missiók. — Gyónótükör. — Mozgalom a jezsuiták ellen. — Az affiliáció rendszere, vagyis a titkos jezsuiták. — A jezsuita ministerium. — A pairekamra a társaság ellen. — A jezsuiták megbuktatják a Bourbonokat.)

Franciaországba a jezsuiták már Napoleon konsulsága alatt újra behatoltak s befolyásos, mindkét nemen levő pártfogóik által hatalmuk oly nagyra növekedett, hogy nemsokára már a császár egy kiutasító rendeletével dacolni merhettek. Napoleon uralma alatt az egy Párisban négy házuk volt. Az egyikben erős személyzetű noviciátusuk vala elhelyezve, melynek élén Clorivière állt, ki még a régi, XIV. Kelemen által felosztatott társasághoz tartozott s nagy tevékenységet fejtett ki a „hit atyáinak“ Franciaországban összetartásában. Napoleon rendeletével való ellenkezése miatt Fouché minister börtönre vettette, de egy szép asszony közbenjárására ismét szabadon bocsáttatta. Midőn Napoleon bukása után a Bourbonok visszatértek Franciaországba, nem kellett a jezsuitákat magokkal hozniok, találtak az or-

szágban eleget, s így nem befogadtatásukról, hanem csak saját nevök alatt leendő törvényes elismertetésökről lehetett szó. Ennek elérésére a jezsuiták 1814-től fogva minden követ megmozgattak, mert a katolikus államok közül Franciaország bírt rájuk nézve a legnagyobb fontossággal, melynek példája többé kevésbé mindig irányadó volt Európában. Már 1814-ben nyilvános imákat és ájtatosságokat rendeztek, melyeknek célja volt a jezsuiták visszahozatalát kikönyörögni, az elbolondított nép seregesen imádkozott, böjtölt, vezekelt és processiókra járt, hogy istent a jezsuiták javára megnyerje, s a papok az egyházi szószékből kivánták XVIII. Lajosnak, világo-sítaná meg a szentlélek elméjét annyira, hogy a jezsuitákat visszahozza. Egyúttal a vidéken a jezsuiták ágensei házról házra járva gyűjtötték az aláírásokat petitiókra, melyeknek refrainje volt: „inkább jezsuitákat, mint alkotmányt.“ Ezenfelül az ország fanatikus röpiratokkal árasztatott el, melyek írói szánakoztak az emberi alkotmányok semmisége felett és bebizonyították, hogy lehetlen valóban erkölcsi nevelést adni a népnek, s az ifjúságnak, ha a jezsuiták az országba vissza nem hozatnak. A Jézus szentséges szivéről nevezett testvérületek és ájtatos egyesületek, azelőtt a titkos jezsuiták külső köteléke és ismertető jele, hasonlókép mozgásba tétettek, hogy meggyőzzék a királyt, miszerint kötelessége a francia nép többségének akaratát teljesíteni. S hogy a mérték teljes legyen, a jezsuiták XVI. Lajos neve alatt vezércikkeket gyártottak s azokat lapjaikban kiadták, mely cikkekben XVI. Lajos óvást emelt saját kormányának több ténye, nevezetesen a Jézus-társaság eltörlése.

ellen, s végül magát és országát felajánlta Jézus szentes szívének.

XVIII. Lajos Angolországban való tartózkodása alatt több „hit atyjának“ állítólag megígérte, hogy a társaságot Franciaországban visszaállítja, amint őt a gondviselés atyái trónjára juttatja. Nem lehetetlen, hogy ez megtörtént, mert XVIII. Lajos számos hígvelejű hasonorsú kollégájának példájára szintén meg volt róla győződve, hogy a francia forradalmat tisztán a Jézus-Társaság eltöröltetése okozta; de trónralépte után belátta, hogy ez ígéretet könnyebb volt adni, mint megtartani, mert a francia nép nagy többsége mélyen gyökerező gyűlölettel viseltetett a jezsuiták iránt.

Midőn tehát a jezsuiták, kevésbé Párisba való bevonulása után néhány előkelő pártfogónéjok által restaurációjukat kérték tőle, azon kitérő választ adta nekik, hogy a kor viszonyai még most nem engedik meg visszaállításukat, ami azonban a jámbor atyákat nem gátolta benne, hogy kérésöket minden alkalommal meg ne újítsák. Midőn pedig a király, ahelyett, hogy mind tolakodóbbá váló koldulásukra hajtana, az adott alkotmányt fenntartotta, -- mely a jezsuiták szerint nemcsak istentelen engedményeket tett a forradalom szellemének, hanem még a jezsuiták bebocsátását tiltó törvényeket is megerősítette, -- a jezsuiták nyílt ellenségeskedést kezdtek XVIII. Lajos, és irtó háborút az alkotmány ellen. Kétségbevonták a király legitimitását, mert hiányzott homlokáról az egyház szent olaja, mely egyedül képes a föld uralkodóit felavatni. Boyer jezsuita anyyira ment szemtelenségében, hogy egy iratot adott ki,

melyben XVIII. Lajos az Antikrisztus előhírnökeként íratott le, mert alkotmányt adott a franciáknak. De Lajos sokkal féltékenyebb volt tekintélyére, semhogy efféle kényszerítő eszközök, vagy azon csalás, mely szerencsétlen bátyját XVI. Lajost igen rossz színben tüntette fel a világ előtt, a jezsuiták javára megnyerhették volna.

Ez okból a jezsuitáknak tán sohsem sikerült volna legyőzniök azon mély ellenszenvet, melylyel a király ellenök viseltetett, ha az isteni gondviselés, krinolinba öltözötten segélyükre nem jő. Liotard jezsuita ugyan is Ticaylia grófnénak, a király szeretőjének egy fontos szolgálatot tett s ezáltal lekötölte azon társaságnak, mely ily ügyes és kedves tagokkal rendelkezik királyi maitressek apró bajainak elintézésére. Jene seaux és Grivelle, különösen az utóbbi, kit a grófné a jezsuiták gyöngyének és díszpéldányának nevezett, teljessé tették e fontos hódítást. Most tehát XVIII. Lajos mellett ép oly ügyes mint szellemdús szószólóval bírtak, kinek volt annyi esze, hogy nyíltan ne protegálja a király előtt a rá nézve kiállhatatlan papokat, de kívánataiknak mindenben érvényt tudott szerezni. Lajos azonban dacára ennek nem volt a jezsuiták formasierinti törvényes visszaállítására rábírható. Politikai hibának tartotta volna a szerzet visszaállítását, mely csak a szabadelvű ellenzék oppositíóját igazolta volna. De a törvényes elismerésen kívül a jezsuiták megkaptak mindent, amit szemök szájak megkívánt: az ellenök szóló törvények tényleges mellőzését, szabad kezét a ifjúság rontásában s napról napra növekedő befolyást az udvarban és a kormánynál.

Páris, Bordeaux, Amiens, Soissons s más városokban már 1814-ben telepedtek le titokban jezsuiták a „hit atyái“ álnév alatt. E letelepedésekhez, valamint azokhoz, melyeket folytatólag Toulouseban, Avignonban, Poitiersben és egyebütt vittek végbe, XXIII. Lajosnak egy 1814. okt. 5-én kelt rendelete egyengette útjokat. E rendelet ugyanis az úgynevezett kis semináriumokat kivette az egyetem felügyelete alól s a püspököknek megengedte, hogy azokba a tanítókat kinevezzék. A francia püspökök többsége, részint megnyergelve a hit atyái által, részint féltében a napról napra hatalmasabbá váló szerzettől, rá hagyta magát venni, hogy az intézeteket jezsuita kezekbe adja. Csak kevés főpapnak volt bátorsága őket elutasítani. A semináriumok álneve így csakhamar jezsuita zárdákat fedezett, s az Amiens mellett St. Acheullesben alapított seminárium rövid idő alatt Franciaország legnagyobb s legelőkelőbb nevelőintézete lett. Miután a high lifeban divattá vált a fiúkat ide küldeni, annyian igyekeztek az intézetbe, hogy a bejuthatás nagy kegyelemnek tekintetett, melyért az arisztokratia első családai versenyeztek. XVIII. Lajos uralkodásának végén az acheullesi intézetben még a ministráns gyerekek is grófi vagy hercegi sarjadékok valának. Ez és a monterougei kollégium képezték a jezsuiták főhadiszállásait, melyekből kisebb intézeteiket igazgatták s hálójukat az egész országra kivetették. Monterouge falu egy órányira fekszik Páristól, s a jezsuiták oly diszesen állították ki kollégiumjokat, és oly jó ebédeket adtak vendégeiknek, hogy az arisztokratikus csöcselék apraja nagyja csak oda vágyódott.

Nevezetes jelensége a jezsuitismusnak ez időben az úgynevezett missiók. A napoleoni uralom bukása után kitűnt, hogy, főkép a vidéken, s félreeső hegyi községekben, kevés a pap. E hiányon segített, XVIII. Lajos 1816-ban mindenütt úgynevezett missió-prédikációkra adott engedélyt. Ezek az országban szerte kószáló dologtalan papok vendégszerepléseiből állottak. Számos kaszakapa kerülő pap jobb szerette e kószá életmódot az egy helyben lakást kívánó lelkeszetnél. A jezsuiták, kik mindent fel tudnak használni eszközül céljaikra, e missiókat is csakhamar rendszerbe foglalták, s egészen monopoliumjuk alá keríteni igyekeztek, felismervén benne a legjobb eszközt a nép kiszákmányolására úgy pénzügyi, mint politikai tekintetben. E jezsuita missió-garázdálkodás már 1818-ban nagyon elterjedt Franciaországban, hol egy kitűnő író azt a forradalom parodiájának nevezte el. „Paródia, úgymond, melyben a veres süveg helyét a jezsuita sáпка foglalja el, melyben a demagógok hordó helyett egyházi szószékre lépnek, a szabadság utáni lelkesülést a fanatizmus helyettesíti s egy papi csorda pénz és uralomvágya mozgásba hozza a tömegeket.“

E prédikáció-zápor által a jezsuiták célja nemcsak az volt, hogy a franciáknak ismét fejkbe verjék azon dogmákat, melyek a forradalom alatt kipárologtak belőlök, hanem hogy a világi papság rendszeres kisebbitése által saját tekintélyöket növeljék, és ezenkívül, — s ez tette oly veszélyessé a missiókkal üzött ezen visszaélést, hogy szakadatlan lankadatlan harcot folytathassanak az alkotmány ellen, hogy az új kort és elveit a néppel meg-

gyűlöltethessék. A charta tekintélyét szó és toll segélyével aláásni törekedtek. Így 1820-ban Marseilleben nyomott formulárékat, úgynevezett gyónótükröket osztottak szét a nép közt a lelkiismeret vizsgálására. Ebben a többi közt azon sajtáságos kérelem is előfordul, hogy isten könyörüljön meg végre a francia népen, ajándékozza meg fiait a szabadsággal, melyet elhagyott, hogy egy képzelt szabadság csalóka kísértetét hajhászsa. Miben áll a valódi szabadság, kitűnt a formuláre további tartalmából. Benne volt ugyanis, vajha isten még jobban könyörülne meg a franciákon s bocsátaná meg azon kicsapongásaikat, melyek szegény hazájokban által elkövetettek, hogy a templomok, zárdák és vallásos alapítványok ékességeiktől megfosztattak, hogy az egyház hím és nőtény szolgái, a pástorok, kiket a szentlélek a nyájnak adott, szétugrasztattak, megfojtattak, s helyökbe méltatlan bérencek és ragadozó farkasok tétettek, hogy nevezetesen a leghübb pástorkon, a szerzetes rendeken, válogatott gyalázatok követettek el. Lafayette, Benjamin Constant, Foy, Manuel s más hírneves szabadelvű férfiak a prédikációkban s a gyóntatószékben mint azon címeres gonosztevők állítottak a nép elé, kik az országnak minden szerencsétlenségét okozták, s kik jelenleg nem csekélyebb gonoszságon törik a fejöket, mint egy új Bertalanéj rendezésén, melyen minden pap és minden igaz katolikus le fog mészároltatni. Ugyanazon hang és modor, melylyel a múlt században Pombal, Carvalho, Choiseul s általában mindazok ellen dühöngtek, kik az állam független-

ségét s a nép szabadságát többre becsülték egy papi kaszt uralmánál, ugyanazon hang és modor, melyet ma is tápasztalunk az emberiség jobb része ellen vítt küzdelmökben.

Már fentebb láttuk, mily ügyes kereskedők és csempészek tudtak lenni a jezsuiták, mikor akartak. Már pedig többnyire mindig akartak. Hisz a társulat főcélja is mindig „schacherezés,” lopás, csalás és csempészés volt, mind lelki, mind anyagi tekintetben. A jezsuiták dugáruskodása és csempészkedése spanyol Amerikában és gaz alávalósággal kiszámított szünteleni banquerott-jaik, melyeknél mindenki bukott csak ők maguk nem, leginkább elősegítették ama viharok fölidézését, melyek a 18-ik század közepe után ellenök zudultak, s utoljára gonosz rendjök feloszlátását szerencsésen létre hozták. E tekintetben sem sokat változtak a jezsuiták azóta, hogy Napoleon s illetőleg a nagy francia forradalom kiűzte őket Franciaországból és rólok is tökéletesen áll az a találó példabeszéd, melyet egykor a Bourbonokra mondtak: „semmitsem tanultak és semmit sem feledtek!” — Egészen elődeik nyomdokait követték. Csakhamar kisült rájuk, hogy ők igen kitűnő börzespekulánsok s már a restauráció első éveiben erősen gyanakodtak rájuk, hogy terjedelmes borkereskedést folytatnak — persze titokban és csempészet útján. Kereskedelmi tevékenységöknek egy másik ágát, mely iránt azért sem foroghat fenn semmi kétely, mivel nyiltan s az egész világ előtt üzték, a missiók által engedélyezett ama lelki kiskereskedések képezték, melyeket ők a jövő

élet minden szenvedéseivel és örömeivel, és e világnak minden félelmével és reményeivel folytattak. Valóban furcsa árucikkek! A hittérítő mesterség meg a „schacherezés“ karöltve jártak; a gyóntatószéket és árubódét egy időben és egymás mellé ütötték föl, kivált a városok templomaiban, mert csak ezeket s ezek közül is csak a nagyobbakat és tehetősebbeket szokták a jámbor atyák becses látogatásaikkal megtisztelni. Ritkán vagy soha sem léptek be szegényebb falvakba, hol nem sok halászni valót remélhettek a zavarosban; ilyen helyeken a lelki pásztorságot átengedték a kapucinusoknak és franciskánusoknak. S nem is maradtak sehol oly sokáig, hogy jelenlétök az újdonság ingerét elveszithesse, mert kivált a könnyen hívő és könnyűvérű Franciaországban csakis ez ingertől van föltételezve az ilyszerű vállalatok kedvező sikere. A templomok fő bejáratánál valóságos zsidó ékesszólással kínálták bódéikban a szent házalók a venni kívánóknak a sok énekes könyvet, hittérítési tudósításokat és röpiveket, olvasókat, krucifixeket, a nuletteket, agnus dei-eket, sziveket, gyűrűket, halott-fejeket, képeket, skapulárékat s az ördög maga tudná még, hogy mi mindenféle szent gizgast és limlomot, minden kívánt nagyságban és árban s minden ohajtott haszonra és mindenféle bűbajos hatásokkal fölszerelve.

Tudjuk, hogy a szent Ignác szolgálatába szegődött kegyes atyák rendesen sokkal inkább szerettek a fiatal menyecskék körül forgolódni, mint a vénebbek körül; ezeket — gondolák magukban — hadd vigye el az ördög. Azonban ennél a „gschäft“-nél kiváltképen leginkább tisztességes koru matrónák voltak ügynökeik

és vevőik, a kik néha órákig elalkudoztak egy-két krajcár miatt az örök élet kedvéért. De a missionáriusok e sajátos kereskedést oly szakértelemmel és akkora hűhóval folytatták, mintha csak született kereskedők és mesteremberek lettek volna. A legügyesebb házaló-zsidó nem tudná jobban magasztalni ütött-kopott portékáját, mint ők, hogy minden concurrenciát csirájában elfojthassanak. Mundus vult decipi ... stb.

Igy például egy 1819-ben Bayonne-ban nyomtatott és akkoriban igen elterjedt formális árjegyzék utóján következő szavak voltak olvashatók; „a hittérítő atyák megérkezése óta a székesegyház főbejáratai mellett s a sz. András templománál ujonnan fölállított bódékban eladás végett kitett árucikkek“ felől: E bódékban még sok más kuriózus és igen épületes cikk is található, melyektől a jámbor lelkek ájtatossága magának a lehető legnagyobb kielégítést remélheti. Jó keresztyének és jó keresztyén nők nem tehetnek jobbat, mintha pénzüket e boltokban költik el és ott helyezik el azt, mert a pénz minden bűnnek forrása, s ez okból a félénk lelkeknek oda kell törekedniök, hogy e hitvány ércről meneküljenek. — Fontos megjegyzés! (a következő sorok vastag betűkkel voltak nyomtatva): „Azok az üveggyöngyökből készült olvasók, melyeket a város más vidékein árulnak, szintén szenteltek lehetnek ugyan, de még sincs meg bennök az a hatalmas bűnbocsátási erő, melyet a pápa ő szentsége a boltunkban kaphatók számára engedélyezett.“ Mondanunk is fölösleges talán, hogy a katechismusok, imakönyvek, vallásos dalok — szóval, azok a haszontalan irka-firkák, melyekkel

a jezsuiták handlirozták, csak amugy hemzsegték a Franciaország alkotmánya és törvényei ellen intézett legkeserűbb kifakadásoktól.

De a jámbor páterek kifogyhatatlan leleményessége még itt sem állapodott meg. Ha valahol felütöttek vándor sátraikat, nem átallották még templomi ülőhelyekkel is gseftelni. Persze az ájtatos publikum kíváncsiságát és tudnivágyát előbb jól felizgatták s akkor aztán csak bementi jegyek mellett eresztették be a templomba, mint valami komédiás bódéba. De mégis volt annyi orcájuk, hogy e jövedelmező üzérkedést legtöbbször csak titokban folytatták s jó előre spekulánsoknak adták bérbe a remélhető jövedelmet; a spekulánsok aztán értettek hozzá, miként kell minél jobban megnyirni a jámbor, de kissé nagyon is ostoba juhokat. A népre, kivált annak alsóbb rétegeire, mindenekelőtt azonban, a nőnemre a lehető legerkölcstelenítőbb hatással voltak e missiók. Rendesen a családi boldogság és nyugalom volt az első, mely pestises lehelletök elől tova tűnt. Alig pitymallott a reggel abban a helységben, melyet a missionáriusok sáskajárása meglátogatott, egy rakás nő a társadalom minden osztályából azonnal elhagyá a házat, hogy a térítési prédikációknál és gyakorlatoknál jelen lehessen, melyek rendesen már reggeli 5 órakor elkezdődtek, s melyeknél, mint akár csak egy lovardában vagy szini előadáson, órákkal előbb gondoskodni kellett jó helyekről. A háztartás és gyerekápolás gondjait, vagy ha hivatásuk ezekkel bibelődni nem engedé, azt a fájdalmat, hogy a ház és a gyermekek egészen magukra maradtak, e közben teljesen a szegény férfiaknak engedték át. Az ajta-

toskodások majdnem szakadatlan sora olyannyira elrablá-
tólók a napnak majd minden idejét, hogy a kegyes imád-
kozó asszonyokat övéik alig láthatták napjában két-három
percig.

A nőknek illetén megfélekezése minden valódi és
igazán szent kötelességükről, kivált déli Franciaországban,
a jezsuita missziók főszínterén lett igen érezhetővé, mert
itt régi s magától az égaljtól is föltételezett és követelt
szokás szerint, majd minden mesterséget a szabad ég
alatt folytatnak, s így a háztartás a nő távollétében a szó
szoros értelmében felügyelet nélkül marad. Marseille-
ben egy nő (1820) két kis fiát — az egyik 2, a másik 5
éves volt — bezárta, hogy háborítatlanul mehessen a
a missionariusokhoz. A szegény kisderek egyike, a fiata-
labbik, a kandalló lángjai közé esett, míg lelkiismeretes
anyja hihetőleg abban az órában panaszolta be magát
jezsuita gyóntató atyjának, hogy egy bőjti napon hust
evett! Mekkora bűn ez a megtörtént szerencsétlenséghez
képest! Gyakran lehetett látni a délfrancia városok és
falvak utcáin gyermekeket egyedül, minden felügyelet
nélkül, éhezve, fázva, imitt-amott az ajtók előtt bolyon-
gani és anyjuk után kiabálva sirdogálni. „És hol volt az
anya?“ „A misszióban!“ — felelék a szegény elhagyot-
tak zokogva.

De talán fölösleges is volna még több szót veszte-
getni a jezsuita páterek illetén szent üzelmeire; olva-
sóink ugy is bizonyynyal tisztában vannak már az iránt,
hogy mit kelljen tartaniok a jezsuita missionáriusok
rabló és fosztogató sáskarajairól. A történetkéhez, me-
lyet elbeszélui szándékozunk, a keretet már — ugy a

a hogy — összeállítottuk; most még csak az lenne hátra, hogy a képet a rámába illesztjük. Ez is mindjárt megtörténhetik, csak épen akarni kell.

Svájc egyik legkitünőbb lángelméje, a híres Zschokke Henrik „Hagyományok napjaink történetéhez“ czimű könyvében, a jezsuita missiók franciaországi működésének idejéből egy igen sajátságos családi jelenetet őrzött meg, melyet más egykorú írók is megerősitenek. E történet szembeszökő bizonyítékul fog szolgálni ama káros és erkölcstelen befolyáshoz, melyet a jezsuita missiók a nőnemre gyakoroltak.

Normandia egy kis városkájában élt egyszer egy tisztességes és becsületes asztalos mesterember. Szorgalma és takarékosága folytán végre sikerült neki egy kis összegecskét — valami 5—600 frankot — félretenni és nagy meglepéssel szemlélte, hogy ez összeg, habár lassacskán, de mégis folytonosan gyarapodott, úgy hogy idővel neki és szerelmes hitestársának nyugodt és gondtalan aggkort remélhetett belőle.

Ekkor vitt a forgó szél vagy talán épen az ördög maga egy jezsuita missiót a nyugalmas kis helységbe. Az asztalos felesége, szörnyű módon felháborodván egy beszéd miatt, melyben egy efféle kóborló klerikális agitator a pokol szenvedéseit a legkiáltóbb színekkel vázolta, rögtön a predikátorhoz sietett, hogy meggyónva és vezekelve bocsánatot esdekелjen, valóban jelentéktelen és csekély bűneiért. De bárminő kisszerű lehetett is a szegény nő bűne, annál nagyobb volt a jezsuita páter szemeiben, s mind nagyobbá növekedett a mint tovább beszélt, úgy, hogy végre a szerencsétlen asszony resz-

ketve hullott előtte térdre, míg e gyalázatos pap folytonosan csak arról deklamált, hogy minő szörnyű kınokat fog oda tul kiállani, ha bünének terhét megbocsátatlanul cipeli át magával. „De hát mit kell tennem? — kérdezé a nő félénken és töredelmes szivvel.“ Most aztán vad lánggal villantak föl a páter apró szemei, mert az asszony épen oda jutott, a hova ő akarta terelni. De már a következö percben ismét szelid és gyöngéd lett, s a szigorú biró részvevö vigasztalóvá alakult át. „Volna egy eszköz, leányom, a melylyel isten haragját kiengesztelhetnök, de az nagyon is nehezen érhető el.“ — „Nekem semmi sem lesz nehéz!“ — felelé a kınpadra vont nő. „Nő hát“ — folytatá a páter kenetteljesen — „hallgass meg. Csak nagy alamizsnák könnyithetik meg bünterhetet; csak jótétemények által szerezhetsz magadnak igényt isten könyörületességére.“ — S ezután széltében hosszában kifejté a szegény nőnek, hogy halálos bünt követett el, melyért csakis egy ő rá (a papra) bizandó és 600 frankból álló alamizsna által remélhet végleges abszolutiót. Persze a szerencsétlen bünös különben is meg lévén rettenve mindazokon, a miket látott és hallott, egy percig sem habozott ez összeget lelki üdvösségének áldozatul hozni. A pénzt ellopta férjétöl, hogy a pokol kınaitöl megváltsa magát. És ezt nevezik a jezsuiták önkénytes adománynak!

Néhány nappal azután holmi véletlen, de kikerülhetlen kiadások miatt kénytelen volt ez asztalos megtagkargatott s ládájában tartott pénzecskéjéhez folyamodni. Mekkora volt megütközése, mikor annak csak hült helyét lelte ott, a nélkül, hogy betörésnek vagy erőszaknak

csak legkisebb nyomát is fölfedezhette volna. Nejének egy idő óta feltűnőleg megváltozott magaviselete s más mellékes körülmények is a gyanút erre hárították, ki aztán komolyabb nyomozás folytán csakhamar meg is gyónta férjének első gyónása következményeit. Az asztalos egy szót sem szólt, hanem két pisztolyt kapott a kezébe és ezekkel fölfegyverkezve a bünbocsánatcsiszár lakására ment. Itt aztán 600 frankját visszakövetelé tőle. Mikor a páter látta, hogy több kettőnél s az asztalos keményen el van határozva követelését pisztolyaival is támogatni, végre kénytelen volt a pénzt visszaadni.

Miután a kormány mitsem tett ezen, a vallás köpenye alatt üzött garázdálkodásoknak meggátolására, néhányszor maga a nép vette kezébe az osztó igazság szerepét. A színház, mely Franciaországban a nagy Molière óta annyiszor és oly sikerrel használtatott a papi visszaélések ostorozására, most a missiókkal üzött visszaélések elleni küzdelemnek lett színtere. Majd minden városban, hova a jezsuiták mentek, a közönség megérkezésökkor Molière Tartuffejének előadatását kívánta. A municipális hatóságok gyávaságból több helyen ellene szegültek az előadásnak, mi a közbéke erőszakos megzavarására vezetett. De ezenkívül is gyakran járt a jezsuiták megjelenése nyugtalansággal, úgy hogy magokat és hókusz-pókuszokat nem egyszer fegyveres erő védelme alá kellett helyezniök. Midőn 1819-ben először jelentek meg Brestben, a lakosság „halál a jezsuitákra” kiáltásokkal fogadta őket. A polgárság elhatározá, hogy kikergeti őket a városból, mire kereket oldottak. Még Párisban is, hol kísérletképen először a külvárosokban produkálták ma-

gokat, hogy egy évvel utóbb a belvárosba tolakodjanak, az udvar szemeláttára gránátosok, dragonyosok és tűzerek által kellett strázsáztatni a templomokat, melyekben előadásokat tartották, nehogy a boszús nép igazságos haragját rajtok kitöltse.

Temérdek esetet beszélhetnénk el, mely a népnek a jezsuiták ellen naponként növekvő ellenszenvét bizonyítja, de legyen elég e helytt az 1826. március 18—24-iki eseményekről megemlékeznünk. A székesegyházba, hol a jezsuiták gyakorlataikat tartották, a nép e kiáltásokkal tört be: „Halál a jezsuitákra! halál a missionáriusokra!” s a templomot katonasággal kellett kiűrittetni. Az asszonyok, kik másnap reggel ismét tömegesen tódultak a nagy templomba, hogy gyakorlataikat folytassák, az összegyűlt tömeg által, melyben a lakosság minden osztálya képviselve volt, kifütyöltettek s kigúnyoltattak, mely szerencsében magok a jezsuiták is részesültek. A katonaság által szétugrasztott tömeg ismét összegyűlt s a municipális tanács minden csillapítási kísérlete dacára a nyugtalanság több napig tartott, s végre oly fenyegető alakot öltött, hogy a jelenlevő katonaságot meg kellett szaporítani.

De bármily erkölcsrontóan hatott e visszaélés a francia népre, mégsem ez volt a legnagyobb csapás, melyet az országra hoztak s nem ez volt leghálásabb eszközük. A missióknál nagyobb jelentőségre vergődtek a congregációk; ezek által lettek a jezsuiták tulajdonképen országos csapássá Franciaországra nézve, s a népalódi gyűlöletének tárgyává. A congregációkban az egyesülés, illetőleg az affiliatio azon rendszere teljes vi-

rágzásban és kiterjedésben lép elénkbe, melynek a jezsuiták valódi mesterei valának s mely még inkább, mint a kezökben levő oktatásügy, főemelttyűje lett működésöknek. Roppant befolyásuk talány volna, ha a congregációk nem adnának kulcsot megfejtésére. Az affiliáció e sajátos rendszerre segélyével a Jézus-társaság a maga élethossziglanra szegődött s szerzetesi szabályok szerint élő tagokból álló rendes hadseregét teméntelen szabad csapatokkal szaporította, affiliáltakkal, vagyis rövidruhában járó jezsuitákkal (*à robe courte*). Ezek zavartalanul folytathatták előbbi életmódjukat a világban. Nem kívántak tőlök mást, mint hogy az affiliáció jeléül egy szentelt nyaklót hordjanak, naponként rövid imát mondjanak, íróról-időre némely kevésbé terhes egyházi gyakorlatokban részt vegyenek, ami azonban könnyen elengedtetett, és hogy egyszerű fogadalom által bizonyos időre — Franciaországban ekkor az öt évi ciklus volt divatban — a Jézus-társaság irányában engedelmességre és mindazon szolgálatokra kötelezzék magokat, melyeket neki tenni képesek. Viszonzásul a jezsuiták affiliáltaknak személyes érdekeik előmozdítását ígérték, s ezenfelül őket minden a pápa által a tarsaságnak adott indulgentiák, valamint a jezsuiták minden jó tetteik érdemének részesévé tették.

Jézus nagykiterjedésű, hatalmas és gazdag társasága egyes embereknek, kiknek javát akarta, földi érdekeit hathatósan képes volt előmozdítani, jobban, mint bárki más. Ez megfoghatóvá teszi, hogy oly csábítólag hatottak a társadalom minden osztályára azon remények, melyeket a hiúság és pénzvágy e szövetkezés-

hez kötött, s hogy a világi cimborák száma oly nagy lett, kiket a Jézus-társaság az emberi gyarlóságok alapos ismerése és mesteri kizsákmányolása segélyével egyesületeibe bevonni tudott. Ebből elképzelhetjük, mily mélyenható befolyással kellett birniok a társadalom minden osztályába; miután az egyik hivatalos állásával, a másik tehetségével, a harmadik vagyonával az egy, a közös célon, a Jézus-társaság érdekeinek előmozdításán dolgozott. Az affiliáltak rendszerét már több ízben volt alkalmunk említeni, de befolyása soha oly nagy nem volt, mint az új korban. És azon befolyásos helyzet, melyet a jezsuitáknak korunkban kivívniok sikerült, csak annak eredménye, hogy állandó hadserege összeműködik az affiliáltak nagyszámu segédcapataival, melyeket a társadalom minden osztályaiból nagy ügyességgel birtak összetoborzani.

És nemcsak Franciaországban volt ez így, hanem mindenütt, hova újra befurakodniok s hatalomra; vergődniök sikerült; de ez intézmény Franciaországban nyert legnagyobb kiterjedést. A francia jezsuiták az affiliatio félbenszakadt művét már a konzulátus ideje alatt kezdték újra. Bourdier-Delpuits „hitatya“ 1801-ben Párisban alapította a „szent szűz congregációját“, mely név alatt már egyszer 1563-ban állott fenn egy papi összeesküvés, de akkor megszűnt. Az újonalapított congregációban, mely a nép minden rétegében birt tagokkal, összegyűltek mindazok, kik az uralkodó szabadabb egyházi rendszernek ellenségei valának; kiket a kor materialistikus iránya, vagy a gallikanismus, vagy a Bonaparte által a pápával kötött konkordátum tett elé-

gedetlenekké; élőkön az álnév alá rejtőzött jezsuitákkal, kik teljes lelkökből és zsebökből gyűlöltek az ujkort.

Ámbár Napoleon 1804-ben minden egyházi testvéreletek feloszlatását elrendelte, a jezsuitáknak mégis Bonaparte Lätitia, a császár anyjának és Fesch bibornoknak segélyével sikerült a congregációt megmenteniök. Hat évvel utóbb is, midőn a császár végre belátta, hogy az nem egyéb álarcos jezsuita egyletnél, mely ellene ármánykodik, s feloszlatta, csak rövid időre szünt meg működése. A tagoknak nem volt ugyan többé megengedve nyilvánosan összegyűlniök, de annál jobban összebúttak titokban s Legeis-Duval ex-jezsuita vezetése alatt a congregáció titokban fennállt a császárság bukásáig. A Bourbonok bevonulása után ez egylet is ismét napvilágra tolta fejét s nagyban kezdett működni. Különösen XVIII. Lajos testvére, Artois gróf s neje és exaltált, bigott menyee Angoulême hercegnő, Párisba érkezésök után rögtön neki estek a congregáció ápolásának. Ezáltal az egylet egyszerre divatossá lett az elegáns körökben és azon buzgalom, melylyel ez összeesküvés haladéktalanul az alkotmány ellenségeinek élere állt, rövid idő alatt minden royalista és ultramontán machinációk tűzhelyévé tette Franciaországban. Az egyházi mindenhatóság és királyi absolutismus volt célja e szövetekezésnek. Hogy ezen, a francia forradalom által a szabadság eszméivel megismerkedett korban oly nehéz feladat megoldható legyen, az egyletnek mindenek előtt lehető széles alapra kellett magát fektetnie. Ez okból azon egy nagy congregáció, melyben minden rendű és rangu tagok a

jogegyenlőség elve alapján egyesültek, Rousin superior által több részre osztatott a különböző osztályok számára. Az első és legelőkelőbb osztály igazgatását, melyben királyi s nem királyi hercegek, grófok, bíbornokok, képviselők és magasrangú államhivatalnokok conspiráltak az alkotmány ellen, Rousin magának tartotta fenn; a felsőbb és középpolgárság számára alakított osztály élére Varin jezsuita, a kézműveseket és katonákat demoralizáló osztály élére pedig Roger jezsuita állíttatott. Más jezsuiták vezették a legalsó osztályok congregációit, minők cselédek, gyermekek, sőt tolvajok, és más gonosztevők számára is külön alakíttattak, a börtönökben és azokon kívül. Így keletkezett egy társaság „a hit terjesztésére” — „Jézus szentséges szívének” — „Mária szentséges szívének” — „a szent olvasónak” — „sz. Gonzaga Lajosnak” — „sz. Józsefnek” s mindenféle más szenteknek társasága. Mindezek osztályokra osztottak, s férfi- és nő-tagokkal bírván, mindkétnemű előljárók vezetése alatt álltak. Ez előljárók gyűjtötték be a tagoktól havi s heti díjaikat, — munkások és cselédek hetenként egy soust fizettek — s számoltak rólok főnökeiknek, a jezsuitáknak. Ily időszakonként való adófizetés kötelezettségén kívül ez egyletek tagjainak beléptökkor kötelezniök kellett magokat, hogy „istennek s a szent szűznek magasztos ügyét minden tőlük kitelhető szolgálattétel által elő fogják mozdítani.” Ha felvesszük, hogy a congregációhoz csakhamar 6—700, később még több előkelő nemes ember tartozott, szemenszedett fanatikusok vagy hígvelejű tőkfejek, hogy ezek nagyrésze évi jövedelmének tulnyomó részét az

egylet pénztárába adta, elképzelhetjük, mily roppant erő és pénzmennyiséggel rendelkeztek a jezsuiták az egy Párisban; s amit itt tettek, azt tették az ország minden valamirevaló városában. Egy jezsuita író, Roche-Arnauld mesés dolgokat beszél a társaságnak e téren kivítt eredményeiről.

Természetes volt, hogy a congregáció, — mert e nevet valamennyi affiliáltak tömege megtartotta, — úgy a társadalom minden osztályaiban, mint az állam kormányzatban roppant befolyással birt. Lelke volt azon titkos kormánynak, mely XVIII. Lajos alkotmányos kormányának háta megett fennállt és már 1820-ban elég erős volt arra, hogy a képviselőházban keresztül vigye a választási törvény átalakítását és ama hirhedt törvényeket a sajtó és személyes szabadság ellen, melyek a szabadelvű pártot megbuktatták. A dolgoknak ez által előidézett új rendje a következő 1821-évben egy tisztán congregationista, vagyis jezsuita-ministerium alakítása által pecsételtetett meg. Villèle pénzügyi és Corbière belügyminister, amaz a kabinet feje, legbuzgóbb tagjai voltak a congregációnak, Montmorency külügyér pedig annak egyik főnöke. E ministerek pártjuk által arra köteleztettek, hogy az alsóbb hivatali állomásokat is a congregáció, vagyis a jezsuiták eszközeivel rakják meg.

A követi és püspöki állomások hasonlóképp a congregáció jelöltjeinek adattak. A két főjezsuita Rousin és Jenaïsseaux előszobája, kik közül az utóbbi a társaság franciaországi generális prokurátora volt, mindig tele volt udvaroncokkal és kérelmezőkkel, kik a

páterek hatalmas protectióját jöttek kikunyorálni. A ministeriumok irodái a congregatio tagjaival rakattak meg, s amely hivatalnokok nem akartak az összeesküvésbe lépni, hivatalaikból elbocsáttattak vagy kiintrigáltattak.

De a nemzetet nem sikerült a jezsuitáknak úgy megnyergelniök, mint a congregatiót; s habár temérdek embert csaltak halójukba és roppant befolyással bírtak, a francia nép többségét mégsem bírták elbolondítani. A közönség boszankodással és megbotránkozva nézte ez üzemeket, melyek a kor szellemét és míveltségét lábbal taposták, főkép, midőn XVIII. Lajos 1824-ben bekövetkezett halála után a jezsuiták vak eszköze X. Károly lépett trónra, kinek uralkodása alatt napról-napra növekedő szemtelenséget fejtettek ki. A majd egészen a congregatio befolyása alatt álló követi kamra, már Lajos uralkodása végén elfogadott egy, az egyházi testületek visszaállítására vonatkozó indítványt. A pairek kamarája azonban elvetette e restaurációt, melynek főcélja a jezsuiták visszahozatala volt, csupán a női szerzetekre szorítván. A jezsuiták azonban bíztak benne, hogy az új király alatt a törvényjavaslat keresztül lesz vihető.

X. Károlyt, még mielőtt trónra lépett volna, gyónatója Jan son jezsuita teljesen hálójába kerítette. Elhitette vele, hogy az alkotmány által biztosított vallásszabadság a legnagyobb istentelenség, s hogy első és legszentebb kötelessége lesz e szentségtelen viszonyt megváltoztatni. Midőn Károly király lett, gonosz szellemei természetesen még buzgóbban verték a vasat.

Minél szemtelenebbül léptek fel a jezsuiták, a szabadelvű párt természetesen annál erősebben igyekezett hálóiakat széttépni s Franciaországot a fenyegető veszélytől, mely felé haladt, megmenteni. Mindenekelőtt a naponként nagyobb lendületet nyert hirlapirodalom szált bátran a sikra a setétben ólálkodó papok ellen. Az ekkor Párisban megjelenő lapok közül a „Constitutionnel” és a „Courier français” támadták meg legszakadatlanabbul s legerősebben a társaságot, fedezték fel titkos céljait s üzelmeit és ravaszul szőtt ármányait. Oly érzékenyek voltak a csapások, melyeket e két hirlap a társaságra mért, hogy ez elhatározá a közvéleménynek e két veszedelmes organumát elnémitani. Először azon kezdték, hogy megkiséértették a két lap szerkesztőjének hallgatását megvásárolni. De ezzel pórul járták, mert ajánlatuk nemcsak kereken visszautasított, hanem nyilvánosságra is hozatott, új bizonyítékául annak, mily gyalázatos eszközökhöz szokott nyulni e szerzet céljainak elérésére. A jámbor atyák valószínűleg nem haboztak volna a társaságnak egy régóta szokásos és gyakran sikerrel alkalmazott eszközéhez nyulni s a két szerkesztőt kegyes célú gyilkokkal eltenni láb alól, de e katolikus eszköz ez egyszer nem ígért sikert; mert a legyilkoltak helyett akadtak volna mások, kik e küzdelmet folytatják, s Franciaországnak volt annyi szabadlelkű és bátor írója, hogy valamennyit még a jezsuiták sem bírták volna leöletni.

Más eszközökhöz nyultak tehát, a szerkesztők helyett lapjukat igyekeztek meggyilkolni. E célt sajtópör

indítása által remélték elérni, s annyira biztak több zsebükben levő bíróban, hogy nem is kételkedtek pörük kedvező kimenetele felett. De ez egyszer ebben is csalódtak. A Constitutionel és Courier français 1825-ben a párisi felebbezési törvényszéknél bevádoltattak, hogy a trónt megdönteni, a közbékét megzavarni s a legvadabb vallási anarchiát, az egyháznak és szolgáinak megvetését terjeszteni igyekeznek. A hirlapok védői Dupin és Mérilhou ügyvédek voltak s a tárgyalás december 3-kától 5-kéig tartott. A francia bírák azonban a jezsuiták nagy megrökönyödésére becsületeseknek bizonyították magokat. Minden pressio és sugalmazás dacára, melyet a jezsuiták különféle uton-módon gyakoroltak reájok, elvetették a vádat. Már maga az ítélet eléggé le-sújtó volt a jezsuitákra nézve, de még inkább azzá tette indokolása, melyben világosan ki volt mondva, hogy törvény által eltiltott testületek behozatalának szándéka, mely ellen a két lap küzdött, valamint a francia papság egy része által egy idő óta hirdetett ultramontán tanok csakugyan alkalmasok az ország vallási és polgári szabadságának megzavarására, s hogy ennél fogva a lapok helyesen tesznek, midőn ez üzelmek ellen síkra szállnak.

A törvényszék ezen ítélete nagy ijedséget szült az ultramontán táborban, és roppant örömet a párisi népben. A felebbezési törvényszék elnöke, b. Séguier sokáig legnépszerűbb embere volt a fővárosnak, melyben most erős szellemi mozgalom keletkezett a jezsuitismus ellen. Régibb jezsuita-ellenes munkák új kiadásai mellett, melyek roppant számuk dacára néhány nap alatt elkelték, számos új munka jelent meg, mely a társaság

gazságait felfedezte. Ez iratok közt legérzékenyebben sujtotta a Jézus-társaságot és a legtöbbet ártott neki Montlosier gróf hires „emlékirata.” Montlosier politikai nézeteiben nem volt valóban szabadelvű, sőt mint hárompróbás royalista s az aristokratikus párt előharcosa vala ismeretes; de azért már 1825-ben a „Drapeau blanc” című hirlapban határozottan küzdött a jezsuiták és congregációik ellen, s vádjai, melyeket a társaság ellen emelt, annál hatékonyabbak voltak, mert az aristokratia köréből eredtek. E körülmény sokakat gondolkozóba ejtett, kik a gróf könyvét olvasták, mely egy év alatt nyolc kiadást ért és tényekkel bizonyítá, mily veszélyekkel fenyegetik a jezsuiták a trónt, oltárt és hazát.

A könyv legközvetlenebb hatása az volt, hogy a legtekintélyesebb párisi ügyvédek közül nyolcvan egy nyilatkozatot adott ki, mely bebizonyítá, hogy a nem törvény által elismert szövetkezések és kongregációk fennállása a büntető törvényekbe ütközik, hogy a törvények által Franciaországból kitiltott Jézus-társaság behozatala ellenkezik az alkotmánynyal, minélfogva a tilos szövetkezések, egyletek és szerzetek feloszlatását ki kell küzdeni. E vélemény alapján Montlosier 1826. július 16-kán azon indítványt adta be a párisi felebbezési törvényszékhez, hogy szerezzen érvényt e jogi véleménynek; de a törvényszék ez ügyben mitsem tehetett, mert az új kormányrendszer szerint efféle egyesületek a rendőrség s nem a bíróság hatáskörébe tartoztak. Miután tehát e törvényszék illetéktelennek nyilvánítá magát, Montlosier petitiót intézett a pairek kamrájához, hogy vessen véget a jezsuiták törvényellenes létezésének. A kamra ez ügyet

egy külön bizottmányhoz utasítá véleményadás végett. Az ügy 1827. január 18-kán került a pairek kamrájában tárgyalás alá. A bizottmány nevében Pourtalis gróf tette a jelentést, ki egy mesteri s kimerítő beszédben hangsúlyozta a jezsuiták kiűzetésének szükségét, miután létezésök kiáltó megsértése a törvénynek, s indítványozta, adassék át a petitió a miniszerelnöknek rögtöni elintézés és végrehajtás végett. Frayssinous püspök kultusminister és más jezsuita barátok hiába igyekeztek az indítványt megbuktatni, s az másnap 113 szóval 73 ellenében határozattá emeltetett.

De a ministérium, melynek élén az affiliált jezsuita Villèle állt, s mely már több reaktionárius rendszabály által gyűlöletessé tette magát, nem hajtott az első kamra határozatára, sőt folytatta a jezsuiták protegálását; a mi a közvéleményt még jobban felizgatta. Egy szemle alkalmával, melyet X. Károly a párisi nemzetőrség felett tartott, midőn a csapatok előtt ellovagolt, ezer és ezer torok kiáltá a seregből: „Le a ministerekkel! le a jezsuitákkal!” De ezekben még volt elég szemtelenség a felizgott közönséggel dacolni. Rávették a királyt, hogy a nemzetőrséget másnap oszlassa fel s adjon ki egy királyi rendeletet, mely a régi censura-törvényeket ismét életbe léptesse.

De a jezsuita ministerium, mint általánosan neveztetett, ez intézkedések által csak maga alatt vágta el a fát. Az 1828. év elején történt képviselőválasztások alkalmával majd mindenütt a szabadelvű ellenzék győzött s oly fenyegető hangon követelte új kabinet alakítását, hogy a király kénytelennek látta magát a kormányt el-

bocsátani s új ministeriumot nevezni vicomte Martignac elnöklete alatt. Az új ministerium a kis semináriumok neve alatt fennálló jezsuita kollégiumokat Aix, Billore, Bordeaux, Dole, Forcalquier, Montmorillon, St. Acheul és St. Quen d' Auray-ban sietett feloszlatni, s az iskolákat ismét az egyetem felügyelete alá rendelte. Martignacnak roppant táradtságába került a bigott királyt e rendeletek aláírására bírnia. X. Károly összeharapta mérgében a tollat, melylyel aláírta, de kénytelen volt engedni a közvélemény szavának.

A nép ujongott, a jezsuiták és cimboráik dühöngtek, s a püspöki kar egy része ki tudja mily bolondokat nem követett volna el dühében, ha Rómának nincs ezúttal több esze s nem mérsékli hevöket. XII. Leo ugyanis kijelenté, hogy e rendeletek által nem látja a püspöki jogokat megsértve. A püspökök erre elhallgattak, de a jezsuiták, kik mitsem akartak tudni iskoláiknak az egyetem alá rendeléséről, részben elhagyták az országot.

A nép öröme azonban nem lehetett teljes. A rendeletben megnevezettekén kívül több kis seminárium fennmaradt a jezsuiták vezetése alatt, mert a ministerium az udvar bigottsága iránti tekintetből nem merte szigorúan végrehajtani saját rendeletét. Emellett szemmellátható volt, mint növekszik a jezsuiták befolyása a királynál s mint csökken a Martignac-kabineté, míg végre ez kénytelen volt lemondani, s a kormány az egészen ultramontanokból álló Polignac-ministerium kezébe adatott. E kormány örülten reactionárius gazdálkodásában épen a Jézus-társaság for-

maszerinti visszaállításához készült, midőn erőszakos rendszabályai folytán kitört a juliusi forradalom, mely a Bourbonok uralmának véget vetett s az orleansi Lajos Fülöpöt emelte a trónra. Így buktatták meg a jezsuiták ármányai a Bourbonokat.

LIV. Fejezet.

(Kiűzetésök a juliusi forradalom által. — Visszalopódznak. — A jezsuiták harca az egyetem ellen. — A sajtó és a kamrák ellenök. — Szinleges eltávolításuk. — Az 1848-ik forradalom.)

A juliusi forradalom által a jezsuiták kiűzettek Franciaországból. A nép néhány intézetöket, mint a St. acheulit és monterougeit kirabolta s elpusztította. Amabban egy kimutatás találatott, melyszerint 1830. kezdetén a társaságnak Franciaországban 149 áldozárja, 163 skolastikusa, 124 coadjutora összesen 436 tagja volt. Lajos Fülöp egy rendelete azon 1816-ki rendeletet, mely a missiókat megengedte, megszüntette és tartásukat betiltotta. Elrendeltetett, hogy az egyetemtől függő intézetekben tiltott szerzetek tagjai tanárok nem lehetnek. Ugy látszott, mintha Lajos Fülöp el volna határozva országát végkép megmenteni a jezuitismus pestisétől, de azért a jezsuitáktól csak rövid időre maradt az ország megkimélve. Az első rémülés elmúltával ismét betolakodtak, kezdetben persze kevesen és titokban, mert a nép ellenszenve óvatosságra intette öket.

Néhány jezsuita, ki ilyennek felismertetett, bör-

tönre vettetett 1832-ben, de csakhamar ismét szabadon bocsáttatott s a francia területről kiutasított. Ezek egyike, Drouilhet, Prágába ment de Place társával, X. Károly kívánatára a bordeauxi herceget nevelni. Környezetének okosabb része azonban meggyőzte Károlyt e tény eszélytelenségéről s a két jezsuita nevelő még azon évben elbocsáttatott.

Hogy a jezsuiták a juliusi forradalom után oly gyorsan vissza mertek tolnakodni Franciaországba, ennek oka azon tudatban rejlett, hogy Lajos Fülöp nejében, Mária Amália királynében határozott pártfogóval bírtak, s e pártfogás eszközölte ki számukra azt, hogy a kormány jó ideig ignorálta őket. Az 1828-ki rendelet 1831-ki ismételtetésök dacára ily módon csakhamar feledékenységre merültek, s e körülményt több püspök arra használta fel, hogy a kisebb semináriumok tanári székeit lassanként ismét jezsuitákkal töltsék be. Fülöp annyira igyekezett a püspöki kart saját dynastiájával kibékíteni, hogy nem látott meg semmit, s a jezsuiták ezúttal Rootha generális utasítására rendkívüli óvatossággal és szokatlan szerénységgel léptek fel, s nem együtt, hanem elszórva éltek az egyes püspöki megyékben. Megjelenésök annál fogva, midőn ismét észrevétettek, oly kevésbé nyugtalanította a képviselőket, hogy ezek 1837-ben a középiskolákról szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, elmulasztották intézkedni az iskoláknak a jezsuiták általi ellepetése ellen. Parlamentje ezen vétkes mulasztásának köszönhetette Franciaország, hogy tíz évvel a juliusi forradalom után több jezsuita volt benne, mint 1813. előtt.

Már 1837. után megkísértették kilépni azon homályból, melybe néhány éven át burkolódtak, bátorítva a király által, ki bigott neje ösztönzésére, napról-napra engedékenyebb lett egyházi dolgokban; mely gyöngeséget a főpapság s mindenek felett a jezsuiták nagy mértékben ki tudtak zsákmányolni. A clairmonti püspök 1838-ban Montlosier gróftól megtagadta az egyházi temetést, mert nem volt a jezsuiták ellen irt munkájának visszavonására rábirható. A közvélemény megbotránkozása és Cousin Viktornak a pairek kamrájában e botránnyról tartott jeles beszéde dacára a kormány nem birta magát erélyes fellépésre elhatározni, s mindössze kijelentette, hogy a püspök ezáltal visszaélést követett el, de a visszaélés megfenyítésére nem gondolt.

Ettől vérszemet kapva a jezsuiták ugyanez évben Rheimsban újra kezdték a törvény által betiltott misszióikat. A kormány itt is elmulasztván kötelességét, zavarok támadtak a városban, melyekben sz. Jakab templom és lelkeszi lak elpusztítottatott s a jezsuiták alig tudtak a nép dühe elől menekülni. Ennek dacára néhány évvel utóbb már Párisban saját nevők alatt organizálták magokat és nyíltan felléptek. Egy királyi prokurátort, a jeles szónok Ravagnacot szerzetőkbe csábították s ennek egyházi szónoklatai a jezsuita nevet ismét divatossá tették. Ugyanekkor veszté el Lajos Fülöp első fiát, Ferdinánd orleansi herceget. A jezsuiták ez esetet is ügyesen kizsákmányolták. Elhitették ugyanis a királynéval, hogy fiát isten ölte meg, amiért protestáns felesége volt, hogy a királyné, ki a

házasságba beleegyezett, fiának bűntársa, s hogy Ferdinánd mindaddig iszonyu kínokat fog szenvedni a purgatoriumban míg szülei valamely rendkívüli egyházi jó cselekedet által istent ki nem engesztelik; nagyobb érdemeket pedig isten és az egyház körül nem szerezhhetnek magoknak, mint ha visszavonják a jezsuiták elleni száműző ítéletet s a társaságot újra törvényesen befogadják az országba. A királyné mindent elkövetett ez irányban s a király hajlott is csábító szavaira, annál inkább, mert a népszerű orleansi hercegben családja egyik szilárd támaszát vesztette el, s most tartott tőle, ha második fia, Lajos nemoursi herceg képes lesz-e magát a trónon fenntartani. Ez okból új támaszt keresett házának a papságban, ezt pedig legbiztosabban a jezsuiták rehabilitációja által vélte megnyerhetni.

A jezsuiták a helyzet előnyeit, mint mindig, most is ügyesen felismervén, siettek megkezdeni a harcot társaságuk törvényes befogadtatásaért. Amint a múlt században, midőn a fejedelmi trón még képviselőtestületek ellenőrzése nélkül uralkodott, magokat vagy legalább teremtményeiket igyekeztek a kabinetekbe becsempészni, úgy most a parlamentekben törekedtek, ha többséget nem lehetett is, legalább jelentékeny szószólókat szerezni magoknak; sőt, mint Belgiumban láttuk, néha még a szabadelvű párttal való szövetekezéstől sem riadtak vissza, hacsak ezáltal célt érhetni remélhettek. Hasonló taktikát követtek most Franciaországban, hol a francia püspökök az adott jelre egyszerre tanszabadságért kezdtek kiabálni.

Franciaországban a közoktatás 1808. óta a pá-

risi egyetem kizáró felügyelete és vezetése alatt állt, midőn a császár márc. 17-ki dekrétuma elrendelte, hogy bármely iskola vagy tanintézet, az egyetem beleegyezése nélkül, Franciaországban felállítható ne legyen. Csak a nagy püspöki semináriumok, melyek kizárólag papok kiképzésével foglalkoznak, s melyeket nem szabad a fentebb említett s világiak tanításával is foglalkozó kis semináriumokkal összetéveszteni, voltak a szabály alól kivéve. Az 1830-ki alkotmány ugyan kimondta a tanügy szabadságát, de ez még meg nem valósíttatott. Azon keserű gyümölcsökből, melyeket Belgium szedett teljes tanszabadságának fájáról, s mely már-már oda vezetett, hogy az oktatásügy az állam kezéből végkép kicsavartassék, a franciák csakhamar belátták, hogy ama theoretikus elv feltétlen megvalósítását, a korlátlan tanszabadságot csak a clerikálisok és jezsuiták fogják kizsákmányolni; mi okból a chartában kimondott elv keresztülvitele évről-évre elhalasztatott. Nehány év óta azonban a jezsuiták minden befolyásukat arra fordították, hogy a püspöki kart meggyőzzék arról, hogy a fennálló tanügyi szervezet, s mindenek felett az egyetem felügyeleti joga nem más egy nagy özszeesküvésnél, melynek egyetlen célja a katolikus hitet Franciaországban kiirtani, a templomokat feldúlni s a papi uralmat megbuktatni, minélfogva a püspököknek hivatalos kötelességök a charta említett elvének megvalósítására törekedni. A főpapok ezt annál inkább elhitték, mert a tanügynek állami főfelügyelete és vezetése már régen szálla volt szemökben, s mert a főpapok túlnyomó része a restauráció korában kapta

hivatalát, midőn a jezsuiták osztogatták a püspökségeket.

A kitörendő harc előhírnöke Garot abbénak egy gyalázó irata volt. Ez az egyetemet kiméletlen módon leszidta, s a hitetlenség és pogányság tenyésziskolájának deklarálta. A jezsuiták nagy hatást vártak e pamflettől, de az elmaradt. Sem a sajtó, sem a közönség nem foglalkozott vele, pedig dühösebben káromkodni az egyetem ellen már alig lehetett. A jezsuiták erre megváltoztatták taktikájukat. Tapasztalataik azt bizonyították, hogy először, a támadásnak, hogy hatása legyen, magosabb helyről kell erednie, s másodszer, hogy bátran lehet akármivel szidni az egyetemet, mely félelemből vagy megvetésből maga nem felel, és védőkre szintén nem fog találni.

E kettős alapon tehát a jezsuiták titokban organizálták a támadást, mely márciusban több jezsuita vezetés alatt álló főpap által nagy fénynyel megújítatott. Belley püspöke egy kiadmányt tett közzé az állami kollégiumok ellen, melyeket a „pestis iskoláinak“ nevezett. E kifejezést az oktatásügyi minister kissé erősnek találta s panaszt akart emélni miatta, de Martin kultus-minister meg nem engedte s az egyetem kénytelen volt a szitkot zsebretenni. A hadjárat vezérei elhatározták, hogy lehető sok embert fognak felhasználni; ami Genin szerint „helyes belátás jele volt; mert az önzés mai korában az emberek nem igen lelkesülnek abstrakt dolgokért; tsetületi szellem már alig van egyebütt, mint a jezsuitáknál, s éppen ebben

rejlík erejöknek titka; ellenben személyes megtámadások ismét felköltik azokat, kiket a közérdek neve vagy eszméye hidegen hagy. Sokan nyugodtan nézik, mint döntetnek halomra az institutiók, de csak újja végével érjen valaki személyökhöz, s nagy lármára fognak fakadni.“

E szempontból kiindulva a toulousei püspök megadta a jelt, és püspöki székéről átkot mondott Arnoult tanár bölcsészeti előadásaira. A megtámadott tanár védte magát, tanítványai és elvtársai követték, a botrány nagy lett; de épen ez kellett a jezsuitáknak: a háboru kitört. A chartresi püspök, boszankodva afelett, hogy toulousei cimborája által megelőztetett, sietett őt a küzdtéren utolérni. Pásztorlevelet adott ki, s abban kimondta: „Az egyetem csak arra való, hogy az eszmék zavarát növelje; vagy talán még annál is nagyobb szerencsétlenséget készít elő Franciaország számára, mely azt fél század előtt érte, s melynek ellenlökését majdnem az egész világ megérezte.“

A kiadott harci jelszót mindenek felett a jezsuiták által alapított ultramontán lap, az „Univers“ kapta fel, és 1842. március 31-kén tizennyolc tanárt névszerint denunciált a hatalomnak. A levél, melyben a tanárok alávaló s nevetséges vádakkal illettettek, Villemain közoktatási ministerhez volt intézve s azon végződik, hogy szigorú eljárásra kéri a ministert az egyetem irányában.

A francia egyetem szervezetének alapelve, vagyis az intézet függetlensége, mely ellen a jezsuiták már

IV. Henrik ellen feltámadtak, anélkül, hogy képesek lettek volna megingatni, képezte most is főtárgyát a jezsuiták gyűlöletének. Desgarets jezsuita 1843-ban „Le monopole universitaire“ cím alatt egy könyvet adott ki Lyonban, mely szerint az egyetemi oktatás eredményei: öngyilkosság, apa-, ember-, gyermekgyilkosság, párbaj, megfertőztetés, rablás, csábítás, vérfertőztetés, házasságtörés, a legraffináltabb szemérmetlenségi bűnök, tolvajság, fosztogatás, pazarlás, zsarlás, igazságtalan adók és törvények, hamis tanúság, hamis eskü és rágalom, törvényszegés, vagyon- és női-közösség, lázadás, zsarnokság, forradalom és halál, — szóval mindaz, amire a jezsuita morál tanítja az embereket. Még dühösebben, s ha lehet, még bolondabbul dúl-fúlt egy álarcos jezsuita, Combalot Tivadar, ugyanez év végén „Mémoire adressé aux évêques de France et aux pères de famille“ című pamflettjében, mely azért nevezetes, mert notorius örültsége dacára nyiltabban kimutatja a jezsuiták célját, mint egyéb rágalmazó irataik. Szerinte ugyanis minden neme a világi oktatásnak, megcsorbítása az egyház jogkörének, isten megsértése, a társadalom és család elleni igazságtalanság, mert csak a pap képes az embert nevelni. E célra azonban a munkások nagy számára van szükség. Miután pedig a létező világi papok száma nem elegendő, s egyébként nem is képes a szerzetes papság helyét pótolni, első dolog, hogy a törvény által az országból kitiltott szerzetek, a jezsuiták, redemptoristák, dominikánusok, ferenciek stb. visszahozassanak s az ifjúság nevelése reájok bízassék.

Igy. értelmezték a jezsuiták a kívánt „teljes tanszabadságot.“

Miután Combalot, iratában, durva bántalmakkal illette az egyetemet, sőt a kormányt is, és a többi közt a püspököket felszólította, hogy excommunicálják az egyetemet s minden világi tanintézetet, „e csarnokokat, melyek csak a bűn, az istenkáromlás tanyái“, hogy ezek tanítványait az urvacsorához s a bértermeléshez ne bocsássák, a kormány a könyv lefoglalását s szerzője perbefogatását elrendelte. A Szajna-departement assizei a vádlottat bűnösnek nyilvánították, s a törvényszék két heti fogságra és 4000 franc bírságra ítélte. Valences és Chalons püspökei azonban ennek dacára nyílt iratokban dicséretekkel halmozták el a bűnöst azon érdemeiért, melyeket a kath. Franciaország körül szerzett magának.

Mig Desgarets, Combalot s más hasonszórú individuumok hóbotos kifakadásai inkább ártottak, mint használtak a jezsuiták ügyének, egy Ravignan által 1844-ben kiadott irat e harsány valóságos korszakot alkotott. „De l'existence et de l'institut des Jésuites“ cím alatt Ravignan a jezsuiták apologiáját írta meg. A loyoliták ügyét tán még senki sem védelmezte oly ügyesen, annyi ékesszólással, oly kápráztató sofistikával, mint e munka, mely a többi közt a nagy jezsuitapör revisióját s a társaság erkölcsi és anyagi rehabilitációját követelte. Legnagyobb jelentése azonban a könyvnek abban állt, hogy Ravignan bevallotta, hogy ő maga jezsuita s hogy kivüle még 206 jezsuita pap él Franciaországban. Ez adat igaz is volt, nem is. A

jezsuita geográfiában ugyanis a francia birodalom két jezsuitaprovinciára, Franciaországra és Lyonra oszlik, s Ravignan a mentalis reserváció segélyével csak az elsőben élők számát említette, a lyoni provinciában levő 202 jezsuitát kegyesen eltagadva. Ezenkívül, ő csak papokat említett, s így a laikus testvérek s a más mindenféle jezsuiták, kik még áldozárok nem voltak, szintén eltagadtattak. Ha Ravignan kegyes csalását ez alapon rektifikálni akarjuk, kisé, hogy ez időben 825 jezsuita barangolt Franciaországban.

Egyébiránt 206 jezsuitának bevallása is merész kigúnyolása volt a törvénynek, mely a társaságot az országból kitiltotta; ami bizonyította, hogy a jezsuitáknak nagy biztosságban kell érezniök magokat, hogy e sokáig őrzött titkot kifecsegni merészlik. És jól számítottak. A kormány észre sem látszott venni a törvény cynikus megszegését, sőt az egyetem bátor védőivel, Micheletvel és Quinetvel félreérthetetlenül éreztette haragját.

A jezsuiták nem is késték a kormány e világos gyávaságát vagy jó akaratát új noviciátusok s másféle telepek alakítására felhasználni, miben azonban nagy óvatossággal jártak el. A püspöki kar s az egyetem közti küzdelem óta ugyanis, és mindenekfelett az egyetem tanárainak fényes védelmei óta a szabadelvű sajtó mind növekedő figyelemmel kísérte üzelmeiket. A jezsuita kérdés temérdek hirlapban és röpiratban tárgyalatott s csakhamar elsőrendű napi kérdéssé lett, minek folytán a jezsuiták a legnagyobb óvatosságra látták kényszerítve magokat. És hogy mily elővigyázat-

tal tudták üzni gazdálkodásukat, mutatja azon körülmény, hogy tevékenységök köre és intézeteik száma nem volt felfedhető. A közönség mindössze annyit tudott rólok, hogy Párisban, Lyonban s néhány más helyen telepekkel bírtak, s alig volt aki sejtette volna, hogy 25-nél több újoncházuk s más telepök van az ország különböző részeiben, leginkább Elsassban, Picardiában s a belső tartományokban. Amint a restauráció alatt Monterouge és St. Acheul, úgy most a párisi postautcai jezsuita-ház volt főtüzhelye üzelmeiknek; s mint akkor, úgy most is temérdek him és nőtény testvéreletekbe sorozott affiliáltak álltak a társaság szolgálatára. A telepeik felállítására szükséges pénzt elbólondított lelkek alamizsnáiból, hagyatékaiból és adományaiból harácsolták össze. Az alamizsnaszedésben legjobb szolgálatot a társaságnak a Jézus szentséges szívének hölgyei tettek.

Az örökségvadászat nemes művészete, melyet, mint a múltból láttuk, a jezsuiták utólérhetlen virtuozitással tudtak gyakorolni, melyben azonban a maiak még felülmulják elődeiket, most is leghálásabb eszköze vala a gazdagodásnak. Ez okból tett Sue Jenő „Bolygó zsidó” című regénye, melyben egy örökségvadászati eset van lefestve, oly óriási hatást a közönség minden osztályaira. Miután azonban a társaság fennállása Franciaországban törvényellenes volt, a jezsuiták a kapott s kicsalt javakat nem a magok, hanem velök összeköttetésben álló személyek neveire iratták, kik a jövedelmet a társaság pénztáraiba szállították. Ezenkívül gazdagon el tudták adni protekciójokat. A borkereske-

désen kívül most a gyári üzemre is ráadták magokat melyet emberbaráti célok palástjával igyekeztek elfedni. Azon jámbor intézetek közt, melyeket a vezetősök alatt álló nőjezsuiták, mint a Jézus szívének s a jó, pásztornak hölgyei s más effélék segítségével alapítottak, volt egy csomó apácázárdák módjára berendezett intézet is, melyekbe szolgálatnélküli cselédek vétettek fel. E jámbor intézetek a szegény leányok minden erejét szemtelen módon kizsákmányolták a Jézus-társaság számára. A leányokat ugyanis erősen dolgoztatták csupán a mindennapi kenyérért, munkáikat ennél fogva olcsóbb áron adhatták mások munkáinál, s még az alacsony árak mellett is tetemes nyereséget tudtak zsebre dugni.

A Jézus-társaság e vérszopó gazdálkodása s az egyetem ellen a legszemtelenebb eszközökkel vítt harca nagy mérvben fellázítá a francia közvéleményt, miben főérdeme a szabadelvű napi sajtónak vala. A jezsuiták ugyan e téren is védték magokat lapjuk, az „Univers“ által, de azért a sajtónak volt köszönhető, hogy oly brutális erőszakoskodásokat, mint a múlt századokban, többé nem követhettek el.

A közönség e felizgatott hangulatába szikraként esett ekkor egy következményei által nagy horderejű esemény. Egy marseillei kath. egylet ugyanis petitiót intézett a pairek kamrájához, melyben azt kérte, hogy Michelet és Quinet tanároknak tiltassék meg előadásaik folytatása az egyetemen. E petitio tárgyalásakor Cousin egy kitűnő beszédben felfedte a jezsuiták

veszélyességét s élesen megtámadta a kormányt a társaság protegálása miatt. Ezt követték a képviselői kamra tárgyalásai, melyekre Thiers Adolfnak a jezsuita ügyben tett interpellációja adott alkalmat, 1845. máj. 2-kán. Majdnem egyhangúlag követelte a kamra a ministeriumtól a jezsuiták elleni törvények szigorú végrehajtását. De a közvélemény ez erőteljes nyilatkozata a jezsuiták által járszalagon vezetett püspöki kart nem állíthatta meg a társaság érdekében vitt küzdelmében. Több püspök egyenesen kijelentette a kormánynak, hogy a jezsuitáknak, ha valaki őket bántani merné, saját palotáikban fognak menhelyet adni s majd meglátják, „lesz-e bátorsága a rendőrségnek biztosait oda is elküldeni.“ Az ultramontán kolompósok szemtelensége már annyira ment, hogy nyíltan kijelentették, hogy a törvényt mibe sem veszik. A chalonsi püspök, Prilly, pláne a királynak írt egy dacos levelet, melyben a többi közt mendá: „A jezsuiták ügye az egész egyház ügye, s így a miénk is; mi nagyon jól tudjuk, hogy minden ellenök kimondott szó hadüzenet mi ellenünk.“

A kormány, melynek élén Guizot állt, a püspökök fenyegetődzése dacára sem ignorálhatta teljesen a kamra határozatát, miután azonban eszeágában sem volt a jezsuiták elleni törvényeket szigorúan végrehajtani, a közvélemény némi megnyugtatóására alkudozni kezdett Rómával. De Rómával nem lehet becsületes úton megalkudni. A római francia követnek, gr. Rossinak utasításul adatott, hogy kívánja a pápától a Jézus-társaság ökénytes eltávolítását Fran-

ciaországból. Roothaan, a jezsuiták ügyes és ravasz generálisa, kezdetben hallani sem akart a dologról, s a XVI. Gergely által 1845. június 24-kére összehítt bíbornoki kollégium is tagadó válasza szavazott. E hírek nagyra fokozták Franciaországban a nyugtalanságot. Ekkor egyszerre, július 7-kén egy félhivatalos lap, a „Messenger“ jelenté, hogy a jezsuita kérdés Rómában Franciaország kívánata értelmében megoldatott. A közönség bámult e váratlan fordulaton, de csakhamar kisült, hogy merő hazugság az egész. Lajos Fülöp követének ugyanis sikerült a generálist egy a külszint némileg megóvó concessióra bírnia, mely valójában csak a jezsuitáknak vált hasznukra. Roothaan ugyanis színleg visszahítt embereit Franciaországból, a kormány pedig megígérte, hogy a társaságnak csak néhány telepét, melyek épen e pillanatban magokra vonták a közönség figyelmét, mint a párisi postautcait, a lyont, avignonit és st. acheulit fogja ideiglenesen bezárni, a többieket meghagyván. Így játszotta ki a kormány a kamra határozatát.

A francia nép azonban a csalást csakhamar észrevette. Egy pár jezsuita elment, a nagy rész maradt, s bár valamivel óvatosabban, folytatta gazdálkodását. E nyomorú játék csak fokozta a nép gyűlöletét a jezsuiták és Lajos Fülöpnek mindinkább a reactio felé hajló kormánya iránt. Midőn a király ezzel be nem érve, még a külföldön is protegálni kezdte a jezsuitákat, s azon polgárháborúban, melyet, mint alább látandjuk, Sveiban támasztottak, a reakcionárius pap-

uralom részére állt, megtelt a pohár; kitört a februári forradalom, s Lajos Fülöp elveszté koronáját. A régi Bourbonok letaszítottak a trónról, mert a jezsuiták tanácsait és csábításait követték, s Lajos Fülöp megbukott, mert egy nagy nemzetet a jezsuitismus szekerébe akart fogni.

LV. Fejezet.

(Betolakodásuk Sveicba. — Üzelmeik. — A Sonderbund polgárháborúja. — Kiűzetésök.)

Alig van Európában ország, mely a 19. században keservesebben tapasztalta volna a jezsuitismus rontó hatását, mint Sveic. A jezsuiták már e század elején megkísértették liguriánus név alatt az országba behatolni, s ez épen ott sikerült nekik, hol egykor a legvéresebb zavarokat okozták, Graubünden kantonban. A kanton kormánya 1804-ben több liguriánusnak megengedte a letelepedést, kiknek rövid idő alatt sikerült a lakosság katolikus részét a világi papoktól elcsábítani. A nagytanács többsége ennek folytán kivitte eltávolításukat. Négy más jezsuita „a hit atyái” név alatt 1810-ben Wallis kantonba lopódzott be, mely akkor a francia császársághoz tartozott. Oly titokban tudták magokat a páterek tartani, hogy midőn az 1814-ben restaurált kanton kormánya VII. Piustól néhány jezsuitát kért, ez azt felelte nekik, hogy a hit atyáiban már vannak a tartománynak jezsuitái. Régi kollegiumaik Sillenben és Brigben vissza-

adattak nekik. Támogatva a nép míveletlensége által, csakhamar kezökbe kerítették a tanügyet, s az állam felügyeleti jogát alaposan kijátszták. A társaság visszaállítása után Solothurnba is be igyekeztek hatolni. Jezsuita barátok már egy évtizeddel előbb megkísérették a hit atyáinak letelepítését, ami megis történt volna, ha a kanton kormányja Napoleontól nem tartott volna. Napoleon bukása után azonban a pápai nuncius a kormánytól az ígéret beváltását követelte, de a nagytanács kimondta, hogy a jezsuiták behozatalát „soha és semmi alakban nem szabad többé indítványozni“, — később azonban az ultramontánok kivitték, hogy egyes községeknek jezsuita missionáriusok befogadása megengedett.

Jobban ment dolguk a köztársaság legsötétebb zugában, Freiburgban, hol mutogatni való ritkaság volt az olyan ember, ki az írás és olvasás istentelen mesterségét ismerte. Midőn tehát a jezsuiták, Napoleon hanyatlása korában, e tartományban letelepedtek, gyorsan nagy befolyásra kellett vergődniök. Napoleon bukása után az aristokratikus párt igyekezett a hatalmat kezébe keríteni, s hogy legyen hatályos eszköze a nép butaságban megtartására, elhatároztatott a jezsuiták visszahozatala. Tekintetből a szabadelvű kisebbségre, ugyan a liguriánusok neve alatt, mely álarcban már több jezsuita tartózkodott a kantonban, s azon feltétel alatt, hogy 11 páternél és 5 szolgáló fráternél többnek nem szabad a kantonban lennie.

A legközelebbi választások az ultramontánok javára ütven ki, a jezsuiták elérkezettnek látták az al-

kalmat, formaszerinti visszaállításuk kivitelére, ami 1818-ban megtörtént, midőn a nagytanács elhatározta, hogy a kanton tanintézetei egy milliónyi alapjaikkal együtt jezsuita kézbe adassanak. A jezsuiták siettek a prédát elfoglalni, s bár a tanács végzése számukat 30-ra korlátozta, 1825-ben már 80-an voltak e kantonban.

Ez időben egy becsületes ferenci barát, Girard volt a tanügy vezetésével megbízva. A jezsuitáknak el kellett őt hivatalából rágalmazniok, hogy korlátlan szabadsággal gazdálkodhassanak. Először ráuszították J e m y püspököt, ki Girardot a népnél úgy, mint a nagytanácsnál, mint eretneket bevádolta. A közönség memorandumokban felszólalt Girard mellett s a 11 katolikus főhivatal közül 9 melegen pártolta őt, de hiába. A jezsuiták jól fegyelmezett pártja keresztülvitte Girard elbocsáttatását, mire aztán ellenőrzés nélkül működhettek.

A tanügyön kívül a jezsuiták csakhamar urai lettek a kormánynak is, melynek pártfogása alatt gombamódra termettek a jezsuita intézetek, anélkül, hogy valaki tudná, honnan került rájuk pénz. A jezsuiták mindenre kiható uralma gyorsan megtermette itt gyümölcseit. Vad babona, képtelen cerimonia-kultus, tudatlanság, a törvények lábbaltapodása, a tulajdon elleni kihágások s erkölcsi elvadás uralkodtak a tartományon. A lomhaság és a temérdek ünnepnap következtében a mezei gazdaság elhanyagoltatott, s ezáltal és exjezsuiták fosztogatásai által a leggazdagabb

községek elszegényedtek. Maga a főváros, Freiburg is süllyedni kezdett.

Midőn 1830-ban a juliusi forradalom Franciaországban kitört, a jezsuiták Freiburgban már oly alaposan megfészkeltek magokat, hogy a forradalom nyomtalanul múlt el fejöik felett. Az uralkodó patricius párt ugyan megbukott, de a demokrata kormány hasonlóképp jezsuita, kreaturákból állott, s kedveskedésül urainak behozta a nőstény jezsuitákat a kantonba, a nagytanács tudta és beleegyezése nélkül a „Jézus szívének hölgyei“ számára Montelban zárdát alapítván.

A jezsuiták első dolga volt Sveicban a rég kialudt vallási gyűlöletet felszítani, s a népet úgy a protestánsok, mint minden politikai újítás ellen lázítani, mely utóbbiak segélyével igyekeztek az ország jobbjai hazájokat újjáteremteni. Miután Luzern, Solothurn, St. Gallen és Aargau kantonok kormányai 1830. után a szabadelvű mozgalom élére állottak, a jezsuiták legnagyobb hévvel e kantonokra vetették magokat. Szó- és gyóntatószékben izgatták a népet a kormányok és reform-terveik ellen, s midőn petíciók nem használtak, megpróbálták lázadásokat szervezni. De a tanügy újra szervezését a kormány erélye ellenében nem birták megakadályozni.

A badeni konferencia cikkelyei még jobban feltüzelték a pátereket. Ezen 1834-ben kelt okmányban ugyanis Luzern, Bern, Aargau, Thurgau, St. Gallen, Basellandschaft és Zürich kantonok egy metropolitai kapocs létrehozására egyesültek, hogy az államot az egyház s a püspököket

Róma beavatkozása ellen megvédjék. E végzések ugyan nem igen különböztek más kath. államokban fennálló viszonyoktól, de XVI. Gergely azokat mégis kárhoztatta, s ez jeladás volt a jezsuiták számára új küzdelemre. Oly zavarokat támasztottak az országban, hogy a kormányok már Franciaország beavatkozásától kezdtek tartani. A pápai nuncius Luzernből Svytzbe tette át székhelyét, de a jezsuiták hátramadtak a népet lázítani.

A svytzi tanács e nagy tisztességet meghálálándó, a jezsuitákat beeresztette a kantonba, melyből régóta ki valónak zárva, s 1836-tól fogva S v y t z lett a jezsuita üzelmek sveici főtüzhelyévé, honnan a szomszéd szabad-
elví kantonok nyugalma aláásták.

Ezalatt a jezsuiták belátták, hogy az 1830-ban megbukott aristokrata párttal való szövetséggel céljokat el nem érhetik, megpróbálták tehát az ultrademokratákkal s ezenkívül a protestáns jezsuitákkal szövetkezni. E természetellenes szövetkezésnek első kísérlete a zürichi „putsch“ vala. A zürichi kormány ugyanis a híres Strauss Dávidot, Jézus életének íróját hitta meg tanárnak az egyetemre. A jezsuiták erre egy „vallási bizottmányt“ alakítottak szemenszedett fanatikusokból a lázadás szervezésére s vezetésére, mely 1839. sept. 6-kán ki is tört. Egy plébánus vezérlete alatt sok ezer paraszt felfegyverezve benyomult Zürichbe, megbuktatta a szabadelvű kormányt, s konservatívot ültetett helyébe, mely a jezsuitákban kereste és találta főtámaszát. E lázadás sikerültére egész Sveicban vérszemet kaptak a jezsuiták. Számos helyen sikerült a fanatizált nép segítségével jelöltjeiket megválasztatniok s a kormányok a fel-

világosodott államférfiak megbuktatása után a nép söpredékével töltettek be. A törvények jezsuita szellemben eltorzítottak, minden szabadabb mozgalom elfojtatott, s a jobb elemek minden opposíciója ellen a buta tömeg fizikai ereje vettetett mérlegbe.

Ez üzelmek szomorú következményei először Luzern kantonban léptek napvilágra. Az ultramontán párt már 1839-ben megkísérté a luzerni főtanodát a jezsuiták kezébe adni. A nagytanácsban ez indítvány azonban megbukott, s a jezsuiták a jövő választásokba vetették minden reményöket. A nagytanács liberális többsége, tekintettel az uralkodó jezsuita áramlatra, azon végzést hozta, hogy az alkotmány szándékba vett revisiója csak 10 év múlva menjen végbe. A jezsuiták csakis megvesztegetett árulók segélyével bírták a kormányt megbuktatni.

Ezalatt az aargau i kanton a jezsuiták lázításai dacára szabadelvű szellemben reformálta alkotmányát. Az új alkotmány népszavazás által nagy többséggel elfogadtatott, mire a jezsuiták lázadást csináltak, mely azonban a kormány által szétveretett, mire a vezérek Luzernbe menekültek, a nagytanács pedig a kantonban létező zárdákat eltörölte. Luzern követte a példát, mire a jezsuiták a fellázított nép élén dühösen követelni kezdték az alkotmány revisióját.

Ily viszonyok közt jött létre a luzerni theokratikochlokratikus új alkotmány, mely az államot az egyház alá rendelte. Az új nagytanácsnak első dolga volt az alkotmányt a pápa elé terjeszteni helybenhagyás vé-

gett, s a kuria legfensőbb megelégedését nyilvánítja a szörny-alkotmánynyal. Ez eléggé jellemzi e szervezetest, mely az intelligentiát elnyomva, a hatalmat a papság s az általa vezérelt csőcselék kezébe adta. Most megújítottatott a jezsuiták ünnepélyes behozatala iránti indítvány, de még a Róma inasaiból álló nagytanács kormánytanácsa is egyhangúlag ellene nyilatkozott. A nevelési tanács határozatlan választ adott az indítványra. A nagytanács ily viszonyok közt nem merte a társaság befogadását dekretálni s az ügy eldöntését halogatta, mely idő alatt jezsuita missionáriusok árasztották el a vidéket, hogy a tömeget a maguk javára fafanatizálják.

Még mielőtt a luzerni jezsuita kérdés végleg eldöntetett volna, oly dolgok történtek Sveicban, melyek hangosan hirdették a társaság veszélyességét. Freiburg, Zug és Luzern kantonok közt a jezsuitáknak sikerült egy külön szövetséget, mely Sonderbund néven lett hírhedté, hozni létre, mely a sveici szövetséget tényleg felbontotta s előbb-utóbb kikerülhetlenné tette egy vallási háború kitörését.

E külön szövetség erősítésére a jezsuiták mindekelőtt Tessin és Wallis katolikus kantonok szabadelvű kormányait igyekeztek megbuktatni. Tessinben összeesküvésük felfedeztetvén megghiúsított, de annál borzasztóbban sikerült Wallisban. Itt 1839-ig a jezsuiták voltak az aristokratikus kormány segélyével az ország urai. Az új szabadelvű kormány főgondja volt a tartományt a jezsuiták uralmától meg-

tisztítani, de alig nyúlt a papság rengeteg privilégiumaihoz, ez nyíltan fellépett ellene. Jezsuiták járták be a vidéket s lázították a népet. Az aristokratákkal egyesült jezsuita párt már 1843-ban egy merénylettel megkísérté megbuktatni a kormányt, de hiába, mire a külön szövetséghez folyamodott segélyért.

Luzernban most rendszeresen szerveztetett a valisi szabadelvűek elleni támadás, mely 1844-ben sikerült is. A Trient melletti ütközetben a liberálisok teljesen megverettek s a sereg maradékai W a a d t kantonba menekültek. A jezsuita párt erre oly üldözést indított meg a protestánsok és szabadelvűek ellen s oly rémuralmat hozott létre, minő a 19. században lehetetlennek tartatott.

Ez eseményekre a szomszéd kantonok népe is belátta, hogy az általános vallási és polgárháború kikerülhetlen, ha a jezsuiták el nem távolíttatnak az országból. A nép mindenfelé kiűzetéseket követelte. A kanton-kormányok többsége azonban az indítványt elvetette. Erre a jezsuiták vérszemet kapva még nagyobb erőszakoskodásokat követtek el. Az ország lételét és szabadságát fenyegető veszélylyel szemben sereg alakult önkénytesekből s megtámadta a jezsuita szövetség székhelyét, Luzernt, de a tömeg által visszaveretett. Iszonyú kegyetlenségek követték a jezsuiták ez új diadalát, melyek a középkori vallásüldözések legundokabb jeleneit újították meg, s egy hónappal ez ütközet után (1845. máj.) a Jézus-társaság Luzernben ünnepélyesen installáltatott.

De e diadallal megfordultak a dolgok. A Sonderbund nyíltan polgárháborúval fenyegette a többi kantonokat, mire a legbuzgóbb katolikusok is észre tértek, s miután az 1846-iki szövetségi tanácsban megbuktak, az 1847-ikiben a különszövetséget törvénytelennek nyilvánították és feloszlátását elrendelték. Az ezalatt hétre szaporodott lázzadó kantonok: Luzern, Freiburg, Schwytz, Uri, Unterwalden, Zug és Valais azonban kijelentették, hogy nem fogják a végzés végrehajtását megengedni. A szövetségi tanács erre szeptemberben elrendelte a jezsuiták eltávolítását a köztársaság területéről.

A jezsuiták nem engedvén, kitört a polgárháború. Sveicnak 1.953,000 protestáns és 980,000 katolikus lakója közül csak 427,000 tartozott azon külön szövetséghez, mely a nagy többséget a papság javára leigázni akarta. A jezsuiták ismerték kisebbségüket, de bíztak Austria és Franciaországban, hogy ez áruló harcban a reakció ügyét nem fogják elhagyni. A szövetségi tanács fegyverre szólítá a szövetségi sereget s ez egy rövid hadjáratban véget vetett a Sonderbundnak. A gislikoni híd melletti ütközet megmentette Sveicnak veszélyben forgó lételet és szabadságát, és a köztársaságot egy csapással megtisztítá a jezsuitáktól, kik siettek kincseikkel megszökni azon földről, melyen nem sikerült a szabadságot megfojtaniok.

LVI. Fejezet.

(A jezsuiták Bécsben. — Üzletük az asszonyokkal. — Metternich és a jezsuiták. — Galiciában. — A birodalom egyéb tartományaiban.)

Bécsben, hova a jezsuiták a liguriánusok álneve alatt csempésztettek be Metternich reaktionárius kormánya alatt, az arisztokratia köreiből s az akasztófárávalók köztettek a jezsuiták legnagyobb haladást, amennyiben a kapucinusoktól eldisputálták szegényes előjogukat, a halálra ítélteteket az akasztófához kísérhetni. Nemsokára egy csomó arisztokrata ifjú dressurája volt rájuk bízva, dacára annak, hogy a hír furcsa dolgokat beszélt egyik tanintézetökről, mely egy protestáns convertita igazgatósága alatt állt. A leginkább olasz és lengyel mágnásifjak az intézetben mindenféle titkos bűnöket tanultak és gyakoroltak, s többször előfordult, hogy fiatal grófok, kik a térdhajtásban, imádságban, s más effélékben társaikat dicséretes módon felülmúlták, embertársaik óráját s óraláncát ellopták, s az ezért kapott pénzt nyilvános személyekkel elverték.

Hallatlan szemtelenséggel tolakodtak e liguriánusok leginkább betegekhez s haldoklókhoz, többnyire hi-

vatlanul, örökségeket vadászni. Mint mindig, itt is leginkább pénzes vénaszonyokhoz tartották magokat, de ezen kívül a szépnem ifjabb osztályait is fényes sikerrel kultiválták. Templomuk csakhamar gyűlhelye lett a bigott fehérnépnek; a legelőkelőbb hölgyek is kezdtek hozzájuk járni, s mindinkább megszerették a többnyire férfi-erejük javában álló pátereket. A férfiakról sem feledkeztek meg, s leginkább ezek elcsábítására voltak számítva Veith Manó hírhedett böjti prédikációi, melyekben Schiller és Göthe művei, Brockhaus Conversations lexikona s más könyvek az ördög találmányai gyanánt mutattattak be a közönségnek.

Hogy a sajtóval kellőleg visszaélhessenek, 1828-ban engedélyt eszközöltek egy „mechitarista-congregációi könyvkereskedésre“, melynek segélyével az egész birodalmat elárasztották bolondító nyomtatványokkal. I. Ferenc 1830-ban, sok ellenkezések, még a rendőrség ellenzése dacára is engedélyt adott nőtény redemptoristák számára a Rennweg külvárosban egy zárdát alapíthatni; melynek segélyével a redemptorista álarc alá bútt jezsuiták a nőnemet még jobban kizsákmányolhatták. Az üzlet igen jól indult meg, mert két gazdag s vén özvegy sietett a zárdába belépni, hogy szeretett gyóntatójával maradandó közösségben élhessen, mely célra vagyonukat természetesen a kolostorra hagyták. Ezeken kívül néhány fiatal cseléd lépett a szerzetbe, csinos, tűzről pattant leányok, kiknek azon egy bajuk volt, hogy papi áldás nélkül lettek anyákká. A páterek ugyanis vállalatuknak, melyet „vezeklő háznak“ neveztek el, egyik céljául a prostituáltak és cselédek protegálását

tűzték ki. E jezsuitikus Magdolna-intézet elnöke egy grófnő lett, kit kicsapongó életéről ismert a világ. S az intézet oly dicsően betölté hivatását, hogy segélyével Bécs közerkölcsisége csakugyan rosszabb állapotra jutott, mint volt azelőtt.

Ily módon a jezsuiták lassankint jelentékeny befolyásra vergődtek a társadalom két szélső rétegében, a fő- és alrendű csöcselékben; s még a polgárrendből is, mely kezdet óta ellenségek volt, számosakat tudtak há-
lójukba csalni. Az ily módon léprementek közül a férfi és nő cselédektől a gyóntatószékben kikémlelték gazdáik titkait, s e gyónó gyermekeik segélyével a város vagy-
nos családjait valódi kémrendszerrel vették körül. Ugyane célra használták a demimondeot, úgy annak elegáns, boudoirokban élő, mint mesterségöket az utcán gyakorló tagjait, s ahol az absolutio, papi áldás és a túlvilágra nyújtott kilátások nem használtak, ott pénzzel nyerték meg az eszközöket. Ezenkívül az álarcos jezsuiták uzso-
rás kereskedelmi s börzeüzleteket is üztek s a börzespe-
kuláció művészetében Izrael legagyafúrtaiból fiait is csúffá tették.

Befolyásuk ily módon mind magosabb körökre terjedt ki, míg végre az udvarba is elért, s nemcsak I. Ferenc és I. Ferdinánd császárokat, hanem Austria tulajdonképeni uralkodóját, Metternich Kelemen herceget is befonta. E felvilágosodott, de despotikus államférfit azon körülmény nyerte meg a jezsuiták számára, hogy ezek készek és képesek voltak neki nagy politikai szolgálatokat tenni. Metternich rendszerében előkelő helyet foglalt a törekvés: elnyomni a nemzeti mozgalmakat s az olasz feje-

delmeket folytonos féltékenységben tartani egymás és bizalmatlanságban népeik ellen. Metternich az olasz uralkodókat minden reformtól visszatartóztatta, hogy kénytelenek legyenek Austriára támaszkodni, mely csak ez úton uralkodhatott a félszigeten. E terv végrehajtására eszközökre volt szüksége az olasz uralkodók megdolgozására s e célra Loyola fiai a leghasználhatóbbak valának. És csakugyan, ők támogatták és szilárdították meg Metternich uralmát, főkép XVI. Gergely alatt, Rómában, Nápolyban, Turinban és Flórencben. Egy nemzet szabadságának árán szerzették meg magoknak a jezsuiták Metternich kegyét, és használhatóságuk az olasz nép legigázásának nemes munkájában volt azon erős kapocs, mely Metternichet a társasághoz csatolta.

A jezsuiták hatalmas szószólója a hercegnél gr. Zichy Melanie volt, kivel Metternich 1831-ben lépett házasságra. Egyébiránt Metternich feltételekhez kötötte pártfogását, melyekkel a társaságot az államra nézve kevésbé veszélyessé igyekezett tenni. Arra kötelezte ugyanis, hogy adományok és hagyományok elfogadásában, külföldiek s újoncok felvételében, missiók és tankönyvek dolgában az államkormány beleegyezését legyenek kötelesek kikérni, azonkívül minden, tanító személyzetekben beállt változást a kormánynak bejelentsenek. A papi teendőkben a megyés püspökök hatósága alá vették; összeköttetésök a generálissal a társaság belügyeire szoríttatott, egyes professusoktól a vagyonszerzési és örökösödési jog megvonatott stb. Másutt a jezsuiták, kikről Franciaországban láttuk, mint küzdtek minden korlátozás ellen, megbotránkozva utasították

volna vissza e feltételeket, de Austriában tudták, hogy könnyű lesz azokat kijátszaniok. Metternich, ha komolyan bízott e korlátozások hatályában, csak önmagát csalta meg.

Ugyanez időben egy csomó Oroszországból elűzött jezsuita Galiciába rontott be, ide azonban saját neve alatt, mert a katolikus lengyel aristokratáktól és parasztoktól nem féltek annyira, mint Bécs felvilágosult polgárságától. I. Ferenc császár 1820-ban a tarnopoli domonkos-klastromot rendeztette be számukra s mind az 50 jezsuitának évdíjt utalványozott. Csakhamar megkapták az ottani gymnasiumot is, mely mellett u. n. bölcsészeti tanintézetet s táp- és nevelőintézetet alapítottak. Ezen galíciai főtelep gyors virágzásnak indult. Jellemző a páterek gazdálkodására, hogy Dunin jezsuita élte végeig házról járva alamizsnát gyűjtött oly szegény tanulók számára, kiknek létezéséről rajta kívül senki nem tudott semmit. A tarnopolin kívül még collégiumot szereztek magoknak Przemyśl-ben, Uj-Sandec-ben, nemesi conviktust Lembergben, s ezenkívül próbaházakat és missiókat Mylatin-ban, Staravics-ban és más helyeken; miért a kormánytól 20,000 frt készpénzt s a winiteli uradalom tekintélyes jövedelmeit kapták segélyül. Ezenkívül a galíciai jezsuiták mentek voltak a bécsiekre rótt korlátozásoktól, s egyéb tanügyi privilégiumokkal ruháztattak fel, melyek segélyével jó vásárt csaphattak a hanyag s rendetlen tanulók számára kiállított bizonyítványokkal. E galád eljárás célját a pénzszerzésen kívül a leMBERGI egyetem tekintélyének megrontása képezte.

Metternich Galiciában is a nemzeti érzületet igyekezett elnyomni a jezsuiták segélyével, de mint a következés megmutatta, sikertelenül. A férfiak legnagyobb-részt észrevették a nemzetellenes szándékot s a jezsuiták leginkább csak az asszonyokkal boldogulhattak. Ellenben kezére dolgoztak a jezsuita garázdálkodások az orosz üzemeknek Galiciában. A pópák ugyanis, anélkül is csekély jövedelmeikben a jezsuiták által megkárosítottak, mert ezek, hogy az egyesült görögöknél behízelegjék magokat, kezdtek ingyen keresztelni, esketni s temetni, s Oroszországra fordították szemöket és jó néven fogadták az orosz emissáriusok rubeleit. Metternich ily módon maga ellen dolgozott Galiciában.

Styriába a jezsuiták szintén a liguriánusok álneve alatt tolakodtak be, Zängerle seckau püspök átadta nekik a fronleutheni lelkésziséget, azután a marburgit és a munterni ferenci klastromot. Midőn azonban a püspök 1829-ben négy jezsuitát hozatott Galiciából s ezek a magok neve alatt akartak letelepedni, csakhamar kitört az oppositio. A gleisdorfi piarista kollégiumot, mely nekik átadatott, néhány hónap múlva kénytelenek voltak régi gazdáinak visszaadni. Erre egy magánházba költöztek Grácba, hol három évvel utóbb a dominikánusok zárdája adatott át, eltartásukra pedig a tanulmányi alaphól évdíj utalványoztatott nekik.

A redemptoristák neve alatt 1832-ben hatoltak alsó Austriába, a vidékre, s Eggenburgban egy hajdani ferenci-zárdát kaptak. Négy évvel utóbb megjelentek Felső-Austriában, Linzben, hol Esterházy főherceg pompás palotát s templomot épített

számukra s ahhoz jószágokat és kellő jövedelmeket csatolt 30 jezsuita eltartására. Hogy mikép gazdálkodtak itt, kitetszik abból, hogy a buzgó katolikus Lincben csakhamar a polgárok csak azon feltétel alatt fogadtak fel valamely cselédet, ha ez megfogadta, hogy nem jár gyónni a jezsuitákhoz, kik kémkedési rendszerüket itt is kiterjesztették a közönségre.

Ily módon a jezsuiták, részint saját nevök, részint a liguriánusok álneve alatt, ismét előzőnlötték Austriát. Itt is folytatták azon gazdálkodást, mely Franciaországra és Sveicra nézve oly végzetessé tette a társaságot, s nagy részök volt a despotismus és reakcio azon setét éjjelében, mely e korban Austriára nehezedett.

LVII. Fejezet.

(1848. — A jezsuiták kiűzetnek Franciaországból, Sardiniából, Nápolyból, Siciliából, az egyházi államból, Bajorországból, Austriából. — A reactió által visszahozatnak. — Becsempészesők Magyarországba.)

Az absolutismus és despotismus számos erős várával együtt az 1848. forradalom a Jézus-társaságot is megingatta. A mivelt világ végre megismerte a társaság pokoli hatalmát s tapasztalta, hogy a 19. században ép oly esküdt ellensége az államnak s a népnek, a szabadságnak és a haladásnak, mint három századdal előbb, s a nép igazságos haragja a forradalomban több helyen utólérte a bűn e szabadalmazott társaságát.

A sveici események nagy mértékben hatottak a februári forradalom megérlelésére, mely a jezsuitákat sietett száműzni Franciaországból. A köztársasági kormány gondatlansága folytán azonban még mindig találtak búvóhelyeket, főképen az ország déli tartományaiban, melyekből a megbukott absolutismus javára a tömeget megdolgozhatták.

A februári forradalomhoz csatlakoztak az olasz mozgalmak. A jezsuiták elleni mozgalom, kiknek határ-

talán befolyása főkép XVI. Gergely alatt oly súlyosan nehezedett egész Olaszországra, tulajdonképen már IX. Piusnak 1846-ban történt trónraléptével kezdődött. A nép és papság gyűlölték a jezsuitákat nemcsak kapzsiságuk és hatalomvágyuk miatt, hanem mint az osztrák befolyás ágenseit, mint minden nemzeti, politikai, sőt társadalmi fejlődés ellenségeit is. Csakhamar kitűnt, hogy az új pápa reformtörekvései elébe a jezsuiták és affiliáltak gőrdítették a legnagyobb akadályokat. IX. Pius helyzete a mindenható társasággal szemben igen nehéz volt.

Midőn Károly Albert király 1847-ben reformokat ígért a népnek s a forrongó Genuába jött, a nép örömjongásban tört ki, mely hangulat csak a jezsuiták kollégiuma előtt tört ki a gyűlölet nyilatkozataiba. A nép egy 25,000 aláírással ellátott petitióban kérte a királytól a jezsuiták eltávolítását, de a király a petitiót nem fogadta el. Végre azonban Károly Albert kénytelen köpenyegváltoztatása, s Lombardia felkelése az osztrák uralom ellen már 1848. márciusban megmenté felső Olaszországot a jezsuitáktól. Ez évi februárban a jezsuiták elleni mozgalom főkép Turinban, oly fenyegető alakot öltött, hogy a kormány a pátereknek minden feltűnés nélkül való elpárolgást parancsolt. Ennek dacára erőszakos kihágások követték el a kollégium ellen s néhány nappal utóbb a jezsuiták a közel Chieriből is elűzettek.

Ugyanekkor Genuában is kitört ellenök a nép dühe. A februári forradalom után számos Franciaországból elűzött jezsuita menekült Genuába, utánok jöttek

azok, kiknek szűre Sardiniából tétetett ki, s ezek segélyével conspiráltak most a genuai jezsuiták a nemzeti szabadság ügye ellen. Kijelentették a kormánynak, hogy készek hétszáz szuronyt állítani ki az absolutismus és önmagok védelmére, mi a nép elkeseredését még növelte. Március 1-jén este, midőn a kikötőben ismét 30 jezsuita megérkezése váratott, a nép megostromolta a jezsuita kollégiumot s annak butorzatát kiszórta az utcára. Egy sereg levelezést és mindenféle okmányt találtak a kollégiumban, ezek közt marsrutákat, állomáshelyek jegyzékét s más katonai iratokat, melyek bizonyíták, hogy a jezsuiták titkos összeköttetésben állnak az osztrákokkal. Kisült az is, hogy előkelő személyektől nagy összeget kaptak politikai célokra, s hogy a két utolsó hónapban 84,000 frankot költöttek titkos kiadásokra. A pátereket kincseikkel együtt a kormányzó még a vihar kitörése előtt titkon egy hajóra szállította, s így személyöket megmentette. A jezsuitáknál Genuában talált papírok lényeges befolyással voltak Károly Albertnek Austria elleni politikájára; s némelyek szerint oka voltak annak, hogy Pius a társaságról kezét levette.

A szárd ká nra 1848. júl. 19-kén határozatot hozott, mely augusztus 25-kén törvénynyé lett, s mely szerint a jezsuiták és affiliáltjaik az országból örökre száműzettek, javaik pedig az állam birtokába mentek át.

Ná p o l y b a n a jezsuiták elleni mozgalom oly erős volt, hogy a jezsuita II. Ferdinánd király maga tanácsolta Roothaannak, hívná vissza embereit Nápolyból; s miután a nép naponként macskazenével tisztelte meg a kollégiumot, a jezsuiták jónak látták ideje, korán odább

állani. Március 11-kén harminc kocsiban, fegyveres erő védelme alatt s a nép fűttyei és szitkai kíséretében a kikötőbe menvén, hajóra szálltak. Siciliában is hangosan követelte a nép eltávolításukat; s július 31-kén a parlament kimondta a társaság száműzetését, s javainak az állam javára lefoglalását.

A társaságnak felső Olaszországból való kiűzetésével az egyházi államban, sőt magában Rómában is fenyegető manifestatiókba tört ki a nép ellenszenve a jezsuiták ellen. A nép zajosan követelte a jobb jövő e halálos ellenségeinek eltávolítását. Márciusban Pius magához hívatta Roothaant s kijelenté neki, hogy tanácsosnak látja a társaságnak eltávozását az egyházi államból, mire néhány jezsuita még az éjjel elutazott, a többi pedig útra készült. De azalatt egy jezsuita szenvedélyesen reaktionárius beszéde által annyira felbőszítette maga ellen nemcsak a közvéleményt, hanem magát a pápát is, hogy ez 1848. márc. 29-kén a jezsuitákat egy pápai dekrétummal az egész egyházi államból száműzte s javaik lefoglalását elrendelte. Március 30-án a nép bámulattal és örömmel értesült e tényről. A jezsuiták kezében volt intézetek tisztességesebb kezekre bízattak.

A pápa a társaság megszüntetése helyett az eljárás rövidsége kedvéért azt csak száműzte. Roothaan egy csomó jezsuitával Angliába hajózott, 50,000 scudi adósságot hagyván hátra. Itt is, mint másutt, úgy tetek a jezsuiták, hogy ingó javaikat gyorsan eltakarították szem elől, az ingatlanokra pedig nagy kölcsönöket vettek fel, hogy így javaik túlnyomó részét ma-

gokkal vihessék. Angliában Clifford lord egy szép várat adott rendelkezésökre, s példáját több katolikus mágnás követte. A jezsuiták egyrésze Angliában maradt, más része Amerikába vándorolt új tért keresni veszedelmes tevékenységének.

Az 1848. év viharai Németországban sem kímélték meg a társaságot. Bajorországban a redemptoristák altöttingi missiója feloszlatott. Bécsben a nép már március 13-kán hangosan követelte eltávolításukat. Befolyásos pártfogók ideje korán intették a jezsuitákat, hogy álljanak odább, s miután ezt nem tették, ápril 6-án a nép által erőszakkal elűzettek.

A zárda vizsgálata jellemző világot derített a páterek gazdálkodására. Egy csomó, biztos helyen betáblázott kötlevelet találtak a zárdában, az evangéliumi szegénység égrekiáltó bizonyítványait. Azon világiak közül, kik e világcsalásban a jezsuiták kezére jártak s kiknek neveire ez adósság-levelek kiállítva valának, első sorban állt estei Miksa főherceg. A pince tele volt pompás borokkal s a zárda számadásaiból kisült, hogy a páterek a szegények javára begyűlt pénzeket állampapírokat vásároltak magoknak. Sugenheim szerint a klastrom tele volt az erkölcsi kicsapongás áruló jeleivel is.

A liguriánus név alá bújt jezsuiták Bécsből eltávolítottván, a saját nevök alatt garázdálkodóknak sem lehetett többé maradásuk, s a jezsuiták a kormány parancsára kénytelenek voltak ápril 10-kén Lincet is odahagyni. Stájerben és alsó Austriában birt egyéb telepeikből a nép által űzetek ki, s miután több helytt, nevezetesen Galiciában komoly zava-

rokra adtak alkalmat", a kormány törvényt terjesztett a császár elé, mely a liguriánusokat és jezsuitákat a birodalom területéről kitiltotta.

Ezt természetesen könnyebb volt elrendelni, mint végrehajtani. A jezsuiták magában a dynasziában, főképp ennek női tagjai közt, a főaristokratiában s a kormánykörökben oly befolyásos pártfogókkal birtak, kiket misem volt képes a jó útra téríteni. A protektio aegise alatt titokban visszalopództak Bécsbe és Linzbe s erőlyesen dolgoztak a reakció kezére.

Galiciából minden ellenállás nélkül tétetett ki szűre a társaságnak, de Tirolban, az ultramontanizmus e boszorkánykonyhájában már bajjal járt a dolog. Wiltan apát, a császár főkáplánja óvást adott be a rendekhez a jezsuiták száműzetése ellen, s a rendeknek egy küldöttsége János főhgnek kijelentette, hogy a tirolai nép nem fogja tűrni a jezsuiták eltávolítását. Egyszersmind petitiók intéztettek Ferdinánd császárhoz és a kormányhoz az illető dekrétum visszavétele iránt, s e petitiókat az iskolás gyermekek osztályonként, asszonyok s férfiak seregenként irták alá, kik közül a túlnyomó rész nem tudott írni, s nem is tudta, mi áll azon papíron, mely alá nevét odajegyezték. Elhitették velök, hogy a bécsi forradalmárok el akarják törölni a vallást, s ki ne csinált volna a papírra egy keresztet, hogy Krisztus-Jézust a forradalom körmei közül kiszabadítsa?

E petitiók dacára a jezsuiták kénytelenek voltak az insbrucki kollégiumból kitakarodni, amiért azzal boszulták meg magokat, hogy az egyes parasztházakban

bújtak el, kétségkívül nagy örömeikre a férjökkel elégedetlen menyecskéknek.

Tudjuk, mily gyorsan követte az absolutismus szele a szabadság rövid verőfényes napjait 1848-ban egész Európában, s láttuk, hogy a reakció minden korszaka új aerát hozott a Jézus-társaságnak. Ez most is az absolutismus használható eszközének bizonyítá magát. Alig tartotta a despotismus bevonulását, a jezsuiták is mindenfelől kimásztak rejtekeikből, hogy a népek butításának és elnyomásának nemes munkáját folytassák.

E politiko-vallási reakció először R ó m á b a n következett be. Julius 15-kén inauguráltatott a francia szuro nyok fedezete alatt a pápaság restaurált hatalma s a pápai kormánynak első teendője volt a 48 előtti visszaéléseket s a jezsuiták hatalmát visszaállítani. IX. Pius egy év alatt levetette a liberalismus álarcát, s hogy senki kétségben ne lehessen a bekövetkezendő despotismus felett, egy héttel Rómába bevonulása előtt Páter R o o t h a a n visszatért az örök városba, hol egy csomó jezsuita már várta nagymesterét. Roothaan csakhamar nagyobb hatalomra kapott a vatikánban, mint bármely elődje. IX. Pius vakon a jezsuiták karjaiba vetette magát, s ott maradt mai napig.

A reakció védszárnyai alatt a jezsuiták Németországot is újra elárasztották. S nemcsak régi helyeiket foglalták vissza, hanem oly országokba is betolakodtak, honnan előbb ki valának zárva. Badenben 1849-ben kezdték meg misszióikat s azok hálózatát egészen Danzigig kiterjesztették.

Aus tri á b a n Insbruckba, Linzbe, Lembergbe, Sta-

rawicbe visszamentek, és Bécsben saját nevök alatt lépve fel, kezökbe kapták az egyetem templomát.

Magyarországban, úgymond Toldy István: „Ferenc több II. József által beszüntetett szerzetet visszaállított, a bencék, cisterciek, premontrieiek rendje újra fel támadt, de az 1814-ben a pápa által restaurált Jézustársaságtól az ország megkíméltetett. A Metternich kormány ugyan egy ízben be akarta hozni a redemptoristákat vagy liguriánusokat, hogy a jezsuitákat pótolják, de a nádor, József főherceg, oly erélyesen ellenezte e „szerencsétlen gondolatot“, hogy a kormány felhagyott szándékával. A Bach-kormány azonban, midőn minden eszközt felkeresett Magyarország elnyomására s a magyar protestantismus megtörésére, ismét behozta a szerzetet az országba. Sczitovszky bibornok, a Bach-rendszer teremtménye, a császár 1852-iki utazását használta fel rá, hogy engedélyt nyerjen tőle a jezsuiták letelepítésére, s még az évben kezökbe adta a nagyszombati gymnasiumot, melyen addig a bencések tanítottak. A reactio e fénykorában. midőn a jezsuiták nyíltan hirdették, hogy „Ausztria, ha az egyházat nem szolgálja, a leghaszontalanabb állama a világnak“, midőn a bécsi kormány concordatumot kötött Rómával, s Rüdiger püspök azt azzal ajánlta hiveinek, hogy „szűz Mária a szíve alatt hordta“ midőn egy császári pápens a jus placetit önkényt beszüntette, midőn a Bach-kormány Magyarországot erővel katholizálni akarta, hogy aztán könnyebben germanizálhassa: e setét és szomorú korszakban Magyarországon ismét üldöztettek a protestánsok, és ismét behozattak a jezsuiták. A szerzet atyái újra kezdték

régi üzelmeiket, missiókat tartottak, egyházi gyakorlattal traktálták a népet, tanítottak és gyóntattak. Velők együtt különféle női s férfi szerzetek és testvérületek importáltattak az országba, melyet egy világi jezsuita, G e h r i n g e r báró kormányozott. K u n s z t kalocsai érsek Kalocsán, H a a s püspök Szathmáron állított nekik kollégiumot, Miksa estei főherceg pedig Pozsonyban vett nekik pompás palotát, s a város kényszeríttetett egy templomot engedni át a szerzetnek. A jezsuiták ismét betolakodtak az iskolákba s templomokba, s szó- és tan-székről hirdették a protestánsok elleni gyűlöletet.“

LVIII. Fejezet.

(A jezsuiták Görögországban. — Amerikában. — Chinában. — Keletindiában. — Algirban.)

Vessünk egy pillantást a jezsuiták viselt dolgaira a világ többi részeiben. Alig támadt fel a társaság tetszhalálából, sietett külső missióit újra kezdeni. A dolog azonban nem ment oly könnyen, mint remélték; részint mert az előbb általok járszalagon vezetett népek belátták, hogy a jezsuiták nélkül jobban meg lehet élni, mint velők, részint mert a térítés jövedelmező üzletét ezalatt más szerzetesek, főképp ferenciek és dominikánusok kapták kezökbe, kik az újra fellépő jezsuitákban veszedelmes konkurrenseket látván, ezeknek tőlök telhetőleg akadályokat gördítettek útjukba.

Egyébiránt a jezsuita missiók sem szűntek meg teljesen az eltörlés alatt. A Görögországban lévő prédikátorok az 1773-iki eltörlő bulla dacára folytatták tevékenységöket. Főállomásuk Syra volt, de a görög népnek, legjobb igyekezetök dacára sem sokat tudtak ártani. A társaság 1801. és 1804-iki részletes visszaállítása után még két jezsuita küldetett Rómából Görögországba, de az üzleten ezek

se lendítettek. Syrában vagy 3000, Tinos szigetén mindössze vagy 6000 katolikus volt, — sovány falat a Jézus-társaság számára, mely csakis azért nem hagyta el Görögországot, hogy misszióinak folytonosságát fenntartsa. A bajor Ottó, ki a görög szabadságharc után az ország trónjára került, mint fő barátja a jezsuitáknak, sietett őket meglátogatni, de ez sem emelte az üzlet részvényeit. Még rosszabbul ment dolguk Skutariában. Az európai konzulok védelme dacára drága pénzen kellett a törököktől missziók számára a szükséges védelmet megvásárolniok.

Nagyobb fejlődésnek indult a jezsuita missió éjszaki Amerikában. Az eltörlő bulla itt sem volt képes a gazt végkép kiirtani. Itt a missziók sajátságos alakot öltöttek. A jezsuiták feladatukká tették meggátolni, nehogy a katolikusok, kik az egyesült államok megmérhetlen területén a különböző protestáns felekezetek közt elszórva laktak, a protestantismus józanabb eszméinek zsákmányul essenek. A jezsuiták ravaszul fogták meg a dolgot. Társaságuk eltörlése után egy csomó angol jezsuita az északamerikai születésű Corral vezetése alatt az egyesült államokba ment. Corral 1789-ben Baltimore püspöke, majd érsek lett, támogatva a jezsuita Neale által, ki koadjutor-ként állt mellette. E két, világi pap ruhájába bútt jezsuita 1803-ban Gruber generálissal összekötésbe lépett, ki egy csomó új jezsuitát küldött segélyekre. De a nagy birodalomban mindez nem levén elegendő, főgondjuk volt a szaporodás. Miután azonban az eszközkel élni tudó amerikaiaknak nem igen

volt kedvök a hirhedett társaságba belépni, kénytelenek voltak az éretlen korú ifjúságra vetni ki hálójukat. E szándékkal alapította Corral, Washington közelében a georgetowni kollégiumot. A yankeek azonban nem igen siettek gyermekeiket az iskolába küldeni, mire a jezsuiták külsőleg kivetköztették az intézetet papi jellegéből s technikus iskolának adták ki. E kegyes család segélyével a georgetowni intézet tantermei lassanként megteltek; e termekben pedig sikerült a jezsuitáknak, földi és másvilági előnyökkel való kecsegtetés segélyével, számos ifjút a társaságba lépésre csábítaniok.

Ily módon támaszpontot nyervén Amerikában, hálójukat mindenfelé kivetették. Missiójuk kiterjedt Maryland, Pensilvánia, Columbia, Filadelfia, Boston, New-Yorkra stb. Az amerikai türelem védszárnyai alatt a jezsuiták zavartalanul folytathatták itt üzelveiket; de azért itt sem tudták az államhatalommal való összeütközést kikerülni. Ennek egy érdekes esete méltó a feljegyzésre. Egy katolikus nevezetes összeget lopott egy kereskedőtől. Alapos gyanú dacára sokáig nem lehetett bűnét rábizonyítani. Ekkor megtudta a törvényszék, hogy a tolvaj bűnét P. Kohlmann jezsuitának meggyóna. Kohlmann a törvényszék elé idéztetett, de a gyónás pecsétjére hivatkozva, megtagadta a vallomást. A törvényszék azonban a kifogást nem ismerte el, és kijelenté, hogy az egyesült államok törvényei szerint az, ki egy gonosztevőnek nevét eltitkolja, büntársának tekintetik.

A georgetowni kollégium 1815-ben egyetemi névvel és előjogokkal ruháztatott fel. White - Marshban újoncház alapíttatott, s 1818-ban már 86 jezsuita volt Északamerikában. A kormány nem gátolta a szerzetet tevékenységében, csak, hogy egyenlő lábon álljon más tanintézetekkel, azt követelte tőle, hogy tanítványaitól szedjen tandíjat. A jezsuiták generálisukhoz fordultak tanácsért és Fortis azt felelte nekik, hogy „látszólag“ engedelmeskedjenek a törvénynek.

Mialatt a civilizált népek mindenütt gyűlöletökkel tüntették ki a Jézus-társaságot, akadtak vad néptörzsek, melyek azt megkivánták s több indns törzs, valamint a sz.-domingói és haitii szerencsenek jezsuitákat kértek magoknak, a mit persze meg is kaptak, s Quickenborn és Tammernann vezetése alatt egy falka jezsuita küldetett a vadak vigasztalására. Csakhamar egy kollégiumot, missiót és több rezidenciát alapítottak s e helyekről hatoltak az országok belsejébe. Hogy e vadakat tökéletesen megnyerhessék, el kellett őket teljesen zárni az európaiakkal való érintkezéstől, amit azelőtt a jezsuitáknak sikerült is kivinniök, most azonban az Unió törvényei ezt meg nem engedték, mi tevékenységek sikerét kétségkívül alább szállította.

A jezsuiták hármass feladatot tűztek magok elé Északamerikában: a katolikus lakosságot minél alaposabban saját hatalmuk alá vetni, aztán az eretnek felekezeteket a római akolba téríteni, s e célra használható papságot dressirozni eszközül. Amerikában ehhez több pénz kellett, mint egyebütt. Elv a jezsui-

táknál, hogy minden egyes telepök csak saját segélyforrásaira szorítkozzék s a többiek támogatását csak végső esetben vegye igénybe. Ezáltal szerezte a társaság roppant vagyonát, mert minden egyes kollégiumának főfeladata lett a közönség kizsákmányolása. Ez elvet kellett volna Amerikában is érvényre emelni, de Amerika népét, még az asszonyokat sem lehetett oly könnyen megsarcolni, mint Európa hívőit. A georgetowni kollégium ennek folytán mind jobban adósságokba keveredett, míg végre 1827-ben a páterek kénytelenek voltak azt bezárni.

Marylandban Mac Elroy jezsuita bolondította legnagyobb sikerrel a publikumot, Fredericstownban. Oly befolyást nyert az ír származású proletariátusra, hogy 1834-ben 6000 munkás fellázadását sikerült lecsendesítenie, — természetesen még könnyebben sikerült volna őket fellázítani. Az Unióban 1803-ban csak 13, 1839-ben már 110, 1844-ben már az egy Marylandban 130, Missouriban 148 jezsuita működött.

Quickenborn 1823-ban Missouriban missiót alapított a vad indián törzsek megtérítésére. Némi sikerek után a szomszéd püspökök mind jezsuitákat hozattak magoknak, kik — meg kell vallanunk — itt viselték magokat legtisztességesebben, és történetök egyéb fejezeteihez hasonlítva, az éjszakamerikai indiánok közt aránylag becsületes és önfeláldozó térítők valának. Az egyesült államok kormánya pénzsegélyt adott a missióknak, s ez egyszer az amerikai jezsuiták meg is érdemelték, mert itt először fennállásuk óta s talán utólszor, hasznot hajtottak az emberiségnek.

De a társaság, melynek egyes tagjai, megtagadva szerzetők szellemét, becsületesen és önfeláldozással működtek, sietett sikereiket a maga hasznára önző módon kizsákmányolni. A térítők sikereit az unió kormányának behálózására igyekezett felhasználni, de a kormány, mely gazdagon segélyezte a térítést, állhatatosan visszautasított minden beavatkozási kísérletet a maga jogkörébe, bármily dühös republikánusoknak és demokratáknak hirdették is magokat a jezsuiták, kik Európában a monarchia legerősebb támaszaiként mutatták be magokat.

Dél-Amerikában VII. Ferdinánd, ki a társaságot Spanyolországba visszavitte, a jezsuitákat arra akarta felhasználni, hogy segélyökkel a spanyol Dél-amerikát leigázva tarthassa. De a jezsuiták még nem mondtak le múlt századbeli tervökről: Dél-Amerikában önálló államot alkotni magoknak. Eszök ágában sem volt ennél fogva a spanyol uralmat, mely már a 18. században kellemetlen szomszédja volt paraguayi dicsőségöknek, támogatni; e helyett lázították, persze titokban, Mexikó népét a spanyol hatalom ellen, s így jelentékeny részök volt az ország elszakadásában. Gyorsan elszaporodva mindenfelé munkában álltak már, midőn 1821-ben a Cortesnek a társaságot eltörlő dekrétuma kihirdettetett. A társaság erre Mexikóban is feloszlátatott, de az egyes jezsuiták magánházakba bújva folytatták tevékenységöket.

Ezen, a papi és világi absolutismus által demoralizált földön egymást követték a forradalmak s a különböző kormányrendszerek. Arillaga jezsuita azonban

úgy kedvében tudott járni a legellentétesebb politikai pártoknak, hogy két törvényhozáson át a senátusban maradhatott, s hogy végre sikerült a társaság formaszerinti visszaállítását keresztülvinnie. Santa Anna tábornok 1843-ban visszahíttá Mexikóba a jezsuitákat s tág tért nyújtott tevékenységöknek a vadak megtérítésére, kiket azonban a jezsuiták ahelyett, hogy térítették és civilizáltak volna, saját céljaikra siettek megoldozni.

A szakadatlan forradalmak ugyan Mexikóban több ízben elsöpörték a jezsuitákat, de mindannyiszor sikerült magokat ismét megfészkelniök. Ők csábították az osztrák Miksa főherceget a mexikói trón elfoglalására, s midőn látták, hogy nem vezethetik orránál fogva, ők árulták el és vitték vérpadra.

A többi dél-amerikai republikákban, melyek az európai anyaországok elszakadt gyarmataiból alakultak, a jezsuiták szintén megfészkelték magokat. Nagy ravaszul rendesen úgy tudták intézni a dolgokat, hogy látszólag önkényt engedték meg nekik a kormányok a letelepedést, s ezen rábeszélés, ármány és megvesztegetések segélyével, de titokban kieszközölt engedélyek jezsuita nyelven azt jelentik, hogy a társaság e tartományokba „meghívatott.”

Rosas diktator alatt ily módon jutottak az argentini köztársaságba. Buenos-Ayresben csakhamar vissza intrigálták hajdani kollégiumjokat, de aztán összevesztek a diktátorral, ki azt követelte tőlök, vessék magokat alá az ország törvényeinek, mit ők, hivatkozva

szabályaikra, megtagadtak. Rosas ugyanis nyomára jött, hogy a derék páterek az ország ellenségeivel, a franciákkal és angolokkal konspirálnak, s ezeknek kikkel a köztársaság épen harcban állott, kémül szolgálnak, és titkos jelentéseket küldenek. Ez okból megtiltotta nekik a titkos levelezést generálisukkal, s elrendelte, hogy ehez írt vagy ettől kapott leveleik előbb a kormánynak bemutatassanak. A jezsuiták ezt megtagadván, Rosas röviden bánt el velök. A társaságnak, mely a vendégszerető befogadtatást árulással hálálta meg, ajtót mutatott s 1843-ban egy dekrétumban kimondta eltörlését és megparancsolta, hogy egy hét alatt pusztuljon Buenos-Ayresből, mire vagy 40 jezsuita távozott a városból.

Hasonlókép jártak Uj-Granadában s más dél-amerikai köztársaságokban.

Chinában is elkezdtek a jezsuiták régi munkájokat folytatni. Besi, nankingi püspöki adminisztrátor és Chang-Tong apostoli vikáriusa egyengette itt utjoka s jezsuita missióért folyamodott. Három francia jezsuita 1841-ben Brestben hajóra is szállt, azon megbizással, hogy Japánban is kísértsék meg egy missió alapítását. Nankingban és Chan-Tongban még vagy 145,000 állítólagos igazhívó levén, a jezsuiták elsdolga volt papnövelde állítani. Egy francia hajó 1843-ban új szállítmány jezsuitát hozott Chinába, s francia követ a mennyei birodalommal kötött kereskedelmi szerződésben biztosságot kötött ki a jezsuiták számára is.

K e l e t - I n d i á b a n hasonlókép megkisértették az elvesztett positiót visszafoglalni; és miután különféle álarcok alatt itt is megmaradtak eltöröltetésök után az országban, aránylag könnyen megújíthatták régi összeköttetéseiket, s már 1834 és 1835-ben a portugallok ellenzése dacára G o á b a n és K a l k u t t á b a n letelepedtek; 1842-ben behatoltak B e n g á l i á b a , de itt, miután csakhamar viszálykodásokat szítottak az országban, kollégiumjuk bezáratott.

A halikarnassusi püspök, mint P o n d i c h e r y apostoli vikáriusa 1837-ben három jezsuitát hozatott magának, de ezek oly szemtelenül beavatkoztak a világi papság jogaiba, hogy isten szolgái közt csakhamar kitört a háború. A világi papok protestáltak a püspöknél és pápánál, de hiába. A jezsuiták mind szemtelenebbül léptek fel, s új szállítmányok által számban is megszorodva, oly épületes harcot folytattak a világi papság ellen, melyben a hadakozó felek a többi közt megmérgezett ostyákkal küldözgették egymást a másvilágra.

A franciák ügyetlenségét telepítvények alapításában s az ennek folytán A l g í r b a n soha meg nem szűnő zavarokat a jezsuiták siettek felhasználni a magok javára. Tervök volt A l g í r b a n új P a r a g u a y t csinálni magoknak s e célra földmivelő telepeket alapítottak; de a francia kormánynak sikerült céljukat megghiúsítania. M u s t a f á b a n és D e l h i - I b r a h i m b a n a jezsuiták árvagyerekeket gyűjtöttek össze s ezekkel rabszolgákként miveltették telepítvényeiket; igaz ugyan, hogy a gyermekek százával hulltak el az

erejüket meghaladó munka alatt, de Franciaországból hajószámra hozattak át a lelencházak gyermekei, hogy a jezsuitákért agyondolgozzák magokat, mely keresztyén bánásmódról, írja egy jezsuita történetíró, hogy „ily módon a társaság Algírban, nemcsak a külső, hanem a belső missiót is szolgálja nagy hasznára Franciaországnak.”

LIX. Fejezet.

(A forradalom után. — A jezsuiták uralma az egyházban. — Ki-
üzetésök Németországból 1872. — A jezsuitakérdés Magyar-
országon.)

A 48 évet követett általános reakció aegise alatt a Jézus-társaság is újra felemelte a fejét. IX. Pius, kezdetben határozott ellensége a társaságnak, oly mértékben vezetteté magát általa, mint talán egy elődje sem, XIII. Benedeket kivéve, és soha a jezsuitismus anyyira uralma alá nem hajtotta az egyházat, mint a jelenben. Beckx János jezsuita generális ma valódi pápája az egyháznak, IX. Pius csak a hatalom külső ékességeit viseli. Beckx 1795-ben Síchemben Löwen mellett, Belgiumban született, Hildesheimban töltötte ujonc éveit; Bécsben a szerzet provinciálisa lett és Roothaan halála után 1853-ban a Jézus-társaság generálisává választatott. Neki még Roothaannál is jobban sikerült a pápát megnyergelnie. Neki köszönhető, hogy a Jézus-társaság, mely azelőtt folytonos viszályban állt a többi papsággal, újabban kibékült vele, ami annyit jelent, hogy az egyház többi elemei felhagytak a küzdelemmel s feltétlenül meghódolnak a jezsuitáknak; mi

célra a fiatal papság tisztán jezsuita szellemben neveltetik.

Az ötvenes években, a reakció ez aranynapjaiban vetették el a jezsuiták mindenütt befolyásuk magvait. Franciaországban Napoleon, midőn a szabadságot elárulta s a respublikát államcsínynyal megbuktatta, pártfogásába fogadta őket, hogy politikai céljaira felhasználja.

Austria az egyetemes reakcióban nem maradhatott hátra. E reakció napról-napra vadabb lett, főkép mióta Rauscher Ottmár Bécs érsekévé neveztetett. A kormányban erős támaszszal, vagy inkább használható eszközzel birt a jezsuitismus gr. Thun Leo affliált jezsuitában és ministerben, és így sikerült 1855-ben keresztülvinnie a konkordátum megkötését, melyben Austria a pápaság javára lemondott souverainitásáról.

Egy jezsuita lap írta ekkor: „A konkordátum megkötése által Austria császára kijelölte az utat, melyre előbb-utóbb a kisebb közép államoknak s egy bizonyos nagyhatalomnak lépnie kellend. A konkordátumban megszólalt a császár, s ha a császár szól, az örgrófok akarva nem akarva követni fogják“, — és a jóslat annyiban teljesedett, hogy az ultramontán reakció déli Németországra is kiterjedt, s Württemberg és Baden kormányai az osztráknak példájára szerződéseket kötöttek a kuriával, melyek csak a jezsuiták által vezérelt pápaságnak váltak hasznára.

A közvélemény azonban mindezen államokban erőteljesen, minden rendelkezésére álló eszközzel megindítá a harcot a jezsuitismus ellen, és nem egy helytt

diadallal. B a d e n rendei üdvös törvényekkel véget vetettek az ultramontanizmus uralmának s végre A u s t r i a is lerázta magáról a konkordátum lealázó bilincseit. A jezsuiták, az általok üstökön vezetett főpapok s világi affiliáltjaik segélyével, kik „Mihálytestvérek“, „Severinus egyesület“ s más hasonló nevek alatt a birodalmat elárasztották, ugyan kétségbeesett harcot kezdték az alkotmányos kormány ellen, de hiába. A konkordátum eltöröltetett s egy sereg törvény kivette a jezsuiták kezéből az irányadó hatalmat, melyet addig az állam rovására gyakoroltak.

Mialatt Austriában a jezsuitizmus e közvetett vereséget szenvedte, a francia háború által újjászületett Németország első tetteinek egyike volt e veszedelmes társaságot száműzni a birodalom területéről.

Egy Kölnben 1872. április 12-kén tartott népgyűlésből a város polgárai petitiót intéztek a birodalmi gyűléshez, s abban a jezsuiták kiűzetését kérték. Ennek ellensúlyozásul az ultramontán párt mindenfelé petitiókat gyártott a jezsuiták mellett, s a pro és contra szóló kérelmek mázsza-számra érkeztek a birodalmi gyűléshez. E petitiókat a gyűlés május 15. és 16-kán tárgyalta. M o u f a n g képviselő, Ketteler püspök eszköze, büszkén hivatkozott két mázsát nyomó jezsuita petitiókra, s a jezsuiták ügyét az egyházzal azonosította.

Erre W a g e n e r egy talpraesett beszédben bizonyította, mily veszélyesek a jezsuiták az államra nézve. „Efféle (jeszsuita) iratokban, úgymond, hirdetik, hogy az egyháznak inkább kell engedelmeskedni, mint az államnak, mert istennek több engedelmisséggel tarto-

zunk, mint az embereknek. A Syllabusban olvassuk: összeütközés esetén az egyház törvénye az elsőség. Vestfáliában a papság azt kérdezte egy hivatalnoktól, mit gondol a zsinat végzéseiről, a hivatalnok azt felelte, hogy a csalhatatlanságban való hit ellenkezik szolgálati esküjével, mire azt felelték neki, hogy a szolgálati esküt mindig bizonyos mentális rezervátával kell letenni. Ily eseményekkel szemben lehetetlen, hogy a birodalmi kormány még tovább is zsebredugott kézzel nézze a mozgalmat, mely az állam alapjait támadja meg. Önök az alkotmányra hivatkoznak? Midőn az állam alapjait igyekeznek feldűlni, mikép támaszkodhatnak annak törvényeire? Valjon az alkotmány az állam aláásását célozza? Az alkotmány azok számára van, kik állampolgári kötelességeiket teljesítik. Aki túllépi azon korlátokat, melyeket az alkotmány von az általa biztosított vallási szabadság elé, nem áll többé az alkotmány alapján. Mi meg akarjuk adni a császárnak is ami a császáré, s istennek ami istené, de sohasem fogjuk hinni, hogy a pápa lépett az élő isten helyébe“ stb.

Wagener beszédét az tette fontossá, hogy végleg megfosztá a jezsuitákat azon reménytől, hogy a porosz conservativekre támaszkodhatnak. Hohenlohe herceg, a bíbornok testvére, Radowitz szavait olvasta a jezsuiták fejére, melyeket Sz. Pál templomában mondott. Másnap Kiefer kifejté, hogy a jezsuiták legdühösebb előharcosai a pápaság bitorló igényeinek, s a társaság teljes kiűzetését kívánta. Fischer Augsburgból a német katolikusok nevében protestált a jezuitizmus ellen. A tudós Gneist szigorúan jogi szempontból fogta fel a

dolgot s kifejté azon okokat, melyek az országnak jogot adnak a jezsuiták kiűzésére. „A porosz országos jog szerint, úgymond, minden szerzetnek szüksége van nyílt befogadtatásra az állam által. Ha befogadtattak, különféle egyházi jogokat kapnak, a többi közt testületi magánjogokat. Ellenben korlátoztatnak a tagok felvételében, főnökükkel való közlekedésökben, szerzetszabályaik változtatásában, fegyelmi eszközök alkalmazásában stb. Ellenfeleink e viszonyt egyszerűen megfordítják. Azt mondják, hogy nincs szükségök testületi jogokra. A jezsuiták professházát nem kell a Jézus-társaság, hanem valamely barátságos pictus mascalusának nevére írni. Ezáltal nem szerzetek, hanem szabad egyletek vagyunk, melyek tehetik azt, amit akarnak. De így csak az okoskodhatik, ki az állam minden jogát s minden államjogi felfogást elvet. A dolog világos. A testületi jog az illető elismert szerzet helyzetének eredménye. Ha el van ismerve, ipso jure bir testületi jogokkal. Ők megfordítják a tételt és azt mondják: csak az oly szerzet szerzet, mely testületi jogokat kíván. — Az államjogi fogalmak ily elferdítése csak Poroszországban volt lehetséges, mert nem volt közjogi igazságszolgáltatásunk, hanem ehelyett volt katholikus osztályunk a kultus-ministeriumban, mely 20 év óta ezen elvekkel kormányoz. Ily törvényismeret segélyével lesz az ember egyházi tanácsos Poroszországban, míg végre a jogfogalmak ez elferdítéséből éles conflictusok támadnak. E párt csak az állam kötelességeit ismeri, jogait nem. — — Az egyház békéjéről van szó, mely nem véletlen, hanem az egyház alapiránya által zavar-

tatik meg. Ez alapirány lelke és fáradhatatlan agitátora kezdete óta a Jézus-társaság volt, mely az egyház külső hatalmi állását teszi céljává a vallásnak. Hiábavaló kísérlet volna ez izgatást, mely az associatio segítségével a társadalmi elemeket igájába hajtja, ellenizgatással legyőzni akarni; mert mögöttük még mindig az egyház ideális hatalma áll, melylyel csak egyenértékű hatalom küzdhet meg. Ez nem casinók és klubokban, csak az állam souverainitásában található fel“ stb.

A birodalmi gyűlés 205 szóval 84 ellen elfogadta a következő indítványt: „Határozza el a birodalmi gyűlés, hogy a 6-ik kérvényi jelentésben felsorolt kérvények a birodalmi kancellárhoz utasíttassanak azon felszólítással, hogy 1) hasson oda, hogy a birodalomban helyreálljon a közjog azon állapota, mely a vallási békét, a felekezetek paritását s az állampolgárok jogát az egyházi hatalom általi megcsorbítás ellen biztosítja; hogy 2) törvényjavaslatot terjeszssen elő, mely a birodalmi alkotmány bevezetése s 4. fej. 13. és 16-ik száma alapján az egyházi szerzetes congregációk és egyesületek jogi helyzetét, befogadtatásuk kérdését s feltételeit szabályozza s azoknak, nevezetesen a Jézus-társaságnak az államra nézve veszélyes tevékenységét büntesse.“

A birodalmi gyűlés e határozata után a dolog már csak a kormánytól függött. A jezsuiták lapjai kijelentették, hogy a társaság a harcban kész késre is menni, izgatták a népet a kormány és alkotmány ellen. De a kormány nem ijedt meg tőlök s június 14-kén a következő törvényjavaslatot terjeszté a birodalmi gyűlés elé:

„1. §. A tartományi rendőri hatóság a Jézus-

társaság, vagy valamely vele rokon congregáció tagjait, még ha a német indigenátussal birnak is, a szövetségi terület bármely helyén való tartózkodástól eltilthatja.“

„2. §. A jelen törvény végrehajtására szükséges intézkedéseket a szövetségi tanács adja ki.“

E törvényjavaslat nem elégítette ki a szabadság valódi barátait. De W a g e n e r kijelenté, hogy a kormány nem tágít. Poroszország mindig kegyelte a katholicismust s csak a jezsuiták izgató missiói Pozenben és felső Siléziában, és francia, olasz, osztrák társaikkal való összeköttetésök, melynek célja az alsó osztályok fanatizálása, kényszeríté Poroszországot a jezsuiták ellenében védelmi eszközökhöz nyúlni. Miután azonban a jezsuitának nincs hazája, melytől szerzetesi esküje megfosztja, nem esik rajta jogtalanság, ha szaván fogják. Az ultramontánok ismét felkeltek a jezsuiták védelmére. Mallinckrodt, Vindthorst s mások blamirozták ez irányban magokat.

Még az nap este egy bizottmány gyült össze minden pártok — kivéve az ultramontánok — bizalmi férfaiából s új törvényjavaslatot készített, melynek tartalmát képezte: 1) betiltása a Jézus-társaságnak s a vele rokon szerzetek és congregációknak, azok új letelepedésének; elrendelése a fennállók 6 hónap alatt feloszlatásának. 2) E szerzetek és congregációk tagjai, ha külföldiek, a birodalomból kiutasíthatók, ha belföldiek, bizonyos helyekről elküldhetők s másutt internálhatók. 3) Az intézkedéseket a törvény végrehajtására, a szövetségi tanács teszi meg.

A birodalmi gyűlésben ez indítványt a thorni

Meyer tette meg, s az többséget kapott. A harmadik olvasás alkalmával Gneist ismét egy mesteri beszédet tartott, melyben a jezsuiták ármányos eljárását jellemezte, s a törvény a birodalmi gyűlés által élesebbé tett alakban 181 szóval 93 ellenében elfogadtatott. A német szövetségi tanács a törvényt nehány, a birodalmi gyűlés által tett módosítással, egyhangúlag elfogadta. Az 1872. július 4-kéről kelt törvény így szól:

„1. §. A Jézus-társaság s a vele rokon szerzetek és szerzetekhez hasonló congregációk a német birodalom területéről kizárvák. Telepeket többé nem állíthatnak. Jelenleg fennálló telepeik a szövetségi tanács által meghatározandó időszak alatt, mely azonban 6 hónapot meg nem haladhat, feloszlathatók.

„2. §. A Jézus-társaság, vagy a vele rokon szerzetek és szerzetekhez hasonló congregációk tagjai, ha külföldiek, a szövetségi területről kiutasíthatók; ha belföldiek, bizonyos kerületekben vagy helyeken való tartózkodásra utalhatók, vagy attól eltilthatók.

„3. §. Ezen törvény végrehajtására és biztosítására szükséges intézkedéseket a szövetségi tanács teszi meg.”

A birodalmi kancellárnak egy, e törvény végrehajtására vonatkozó rendelete így szólt:

„A Jézus-társaságról szóló törvény 3. §-sa alapján a szövetségi tanács elhatározta:

1. — Miután a Jézus-társaság a német birodalom területéről ki van zárva, a szerzet tagjainak a szerzetesi működés, főképp templomban és iskolában, valamint missziók tartása, meg nem engedendő.

2. — A Jézus-társaság telepei legkésőbb 6 hónappal a törvény hatályba lépte után felosztatandók.

3. — A törvény végrehajtására az egyes esetekben szükséges intézkedéseket a tartományi rendőri hatóságok teszik meg.

Ezenkívül a szövetségi tanács a jogi bizottmány indítványára a következőket határozta:

4. — A szövetséges kormányoknak ajánltatik, hogy a törvény által megengedett kijelölését a tartózkodás helyének csak azon esetekben tegyék meg, melyekben az illető szerzetes kijelenti, hogy nem képes magának határozott, el nem tiltott tartózkodási helyet választani.

5. — A magas szövetségi kormányok felkéretnek, a) hogy a Jézus-társaság felosztatásának megtörténtéről a birodalmi kancellári hivatalt értesítsék, b) hogy ugyane hivatalt mielőbb tudósítsák, valjon külföldi tagjai a szerzetnek kiutasítottak-e, valjon német szerzeteseknek a bizonyos helyen való tartózkodás megtiltott vagy meghagyatott-e, s végre értesítsék az ily rendszabály alá esett személyek nevééről és viszonyairól, c) hogy vizsgálják meg, vannak-e területökön a Jézus-társasággal rokon szerzetek, vagy szerezetekhez hasonló congregációk, s e vizsgálatok eredményét a birodalmi kancellári hivattal három hónap alatt közölik.

A jezsuita-törvény kiegészítésére a kultusminister június 15-iki rendeletével egyházi szerzetek tagjait iskolai állomásokról kizárta. Hasonlóképpen a törvény kiegészítésére szolgált a ministernek egy július 4-kén kelt rendelete, melyből kitűnt, mily mértékben fanatizálták

a jezsuiták az éretlen ifjúságot. Falk minister rendelete így szólt:

„Tudomásomra esett, hogy az állam néhány tartományában mariáni congregációk, a szent család, Jézus-Mária és József nevéről nevezett testvérületek s más egyletek állnak fel, melyek részben csak a gymnásiumok s más felsőbb iskolák tanítványai számára alapítvák, részben ily intézetek tanítványait is felveszik tagokul. Egyiket sem helyeselhetem. Elrendelem tehát, minden ellenkező intézkedéseket ezennel beszüntetvén, hogy a gymnasiumok és más fensőbb tanintézetek mellett fennálló vallási egyletek feloszlatandók, hogy ily intézetek tanítványai az efféle egyletekben való részvételtől egyenesen eltiltandók, s hogy e tilalom megszegése fegyelmi uton, szükség esetében az iskolából való kizárással büntettség. A királyi tartományi-iskolai-kollégium a közelebbi intézkedéseket megteendi.“ Hasonlókép megtiltatott a „szent gyermekség“ egyletében a tanítóknak fiú- és leánynövendékeiktől jövőben adót szedni.

A hozott törvény végrehajtása, vagyis a jezsuiták tetteles eltávolítása Németországból nagyobb nehézségek nélkül végbement. A pápa nem mert protestálni, mint nem mert soha, midőn valódi erélyt látott, s Beckx generális sem mert egyebet, mint világi egyletekben keresni kárpótlást. A generális Rómába hitta a szerzet német főnökeit, hogy velők a társaság leendő magatartása felett tanácskozzék. A tanácskozások eltagadtattak, de megtartattak. A többi közt elhatározott, hogy „amíg Németországban a társaság üldözése és száműzetése tart“, helyébe a világi társulatoknak

kell lépniök, kik ezentúl kell, hogy kettőzött buzgalommal működjenek a társaság érdekében. E világi társulatok számára a szükséges pénzeszközök megfognak adatni. E társulatok nevei: „Az egyesült testvérek társasága“, — „Imatársaság“, — „Jó katolikusok testvérülete“ stb. Egyszersmind a társulatok vagyontalan tagjai számára állandó fizetések szavaztattak meg.

Kiviláglott, hogy a jezsuiták nagy fenyegetődzései merő hencsereg voltak, mert midőn a császári kormány erélyt mutatott, siettek behúzni farkukat. Mindenütt, bár némely helyen óvás mellett, engedelmeskedtek a száműző rendeletnek. Ebben aug. 23-kán a fanatizált nép Hövel tanácsost meg akarta gátolni a rendelet végrehajtásában, köveket dobott utánna s lerombolta a házat, melybe menekült. A vad düh másnap is tartott s fegyverrel kellett a papság által megzavart rendet helyreállítani. Mert a nép annyira fanatizálva volt, hogy Osterhagen kereskedő, ki a pápa csalhatatlansága felett gúnyolódott, éjjel az utcán orozva meggyilkoltatott.

B a j o r o r s z á g b a n Lutz kultusminister a jezsuitáknak, kik törvény által kitiltva az országból, Senestre püspök pártfogása alatt Regensburgban mégis megtelepedtek, sept. 13-kán meghagyta, hogy három nap alatt pusztuljanak az országból. Csak egy regensburgi születésűnek volt szabad maradnia s egy gr. Fugger nevű jezsuita nem akart elmenni, miután mint született hercegnek joga van bárhol tartózkodni. A ministerium nem állt el kiutasításától, de Fugger ennek dacára még novemberben a városban volt, Ehrenberger, Löffler jezsuiták társaságában. K e t t e l e r mainzi püspök azáltal

igyekezett a törvényt kijátszani, hogy jezsuitáit lelkeszi állomásokra küldte megyéjében s a mainzi seminárium-ban a jezsuita „lelki gyakorlatok“ vezetését maga vette kezébe. A püspök öcsce pedig következőkép károsítá meg az országot. A paderborni jezsuiták 50,000 tallér értékű ingatlanaikat 850 tallérért szerződésileg eladták Kettelernek, a püspök öcscsének. A szerződés egy titkos záradéka értelmében azonban Ketteler úr kötelezte magát, hogy e birtokon négy darab jezsuitát fog eltartani tanító, inspektor s más ártatlan címek alatt. Egy berlini sociál-demokrata gyűlés a jezsuiták kiutasítása ellen nyilatkozott jun. 29-kén, jeléül a veres és fekete reak-tió közti lelki rokonságnak. Porosz-Lengyelországból a népnek Bismark iránti hálája kísérte ki a jezsuitákat.

Most a jezsuitákhoz affiliált szerzetekre került a sor. Alapszabályaik megvizsgáltattak s vagyonukról lel-tár vétetett fel. E szerzetek különféle neveket vettek fel. Így egy kis városban, B o n n ban voltak „az örök imádás hölgyei“, — „a szegény Jézus gyermek hölgyei“, — „nőstény ferenciek“ s „Borromaei sz. Károly irgal-mas nővérei.“

Az elűzött jezsuiták legnagyobbbrészt Belgiumba, Franciaországba s Ausztriába vándoroltak ki, sőt Ma-gyarországnak is kijutott belőlök, melynek alkotmányos kormánya és törvényhozása, a világ nagy megbotránko-zására, mai napig is megtűri az országban a bűn ezen apostolait; melyek pedig százszor veszélyesebbek ma, mint bármikor ezelőtt, mert az utolsó zsinat által nem-csak tényleg kezökbe kerítették az uralmat az egyház-ban, úgy hogy a római nép méltán nevezi a jezsuita

generálist a „fekete pápának“, — hanem elveiket is ráoktrojálták a katolikus egyházra, mely midőn a zsinat botrányos határozatait elfogadta, magát a Jézus-társaság végrehajtó eszközévé degradálta.

Toldy István szavaival és kívánatával fejezzük be a munkát:

„A jezsuitáknak köszönhető mindenekfelett, úgy mond, hogy a magyar katolikus papságból kiveszett azon szabadabb szellem, mely benne 1848 előtt uralkodott. A fiatalabb papi nemzedék, mely 1850-től 1867-ig nyerte kiképeztetését, már az újra betolakodott jezsuiták tanain nevededett fel, s mestereivel már magyóztosan versenyezhet türelmetlenség s fanatizmus dolgában. És ha csakugyan sikerül az ultramontánoknak Magyarországon ma egy katolikus pártot alakítani, amit gr. Apponyi György, a jelen (1872.) év|elején megkisérlett: ez is a jezsuiták érdeme lesz, mert az aristocratia azon része, mely egy ily pártnak lelkét képezendi, a pozsonyi és kalksburgi jezsuita-collégiumban nyerte nevelését. Háromszáztizenegy éve, hogy Oláh Miklós érsek az első jezsuitákat Magyarországba behozta. Negyvenkét éven át (1561—1608) a törvényhozás elismerése nélkül, majd hetvenkilenc éven át (1608—1687) a törvény nyílt rendelete ellenére voltak az országban. I. Lipót alatt a reactio diadala e szerzetnek is meghozta a törvényes elismerést, melyben 86 éven át (1687—1773.) részesült. Hetvenkilenc évre, (1773—1852) az ország megmenekült tőlük, de husz év óta ismét befészkeltek magukat a törvény ellenére. Változatos volt soruk ez idő alatt. Mária Terézia uralkodásának végét s

II. Józsefét kivéve, szakadatlanul birták ugyan az udvar támogatását, de a nemzet részéről állandóan annak megérdemelt gyűlöletében részesültek. De bármikép állt ügyök, az üldözés úgy, mint a hatalom napjaiban, állhatatos ellenségei voltak az ország szabadságának. Az udvarnak 341 éven át (1526—1867) a míg meg nem szűnt Magyarország szabadsága s önállása ellen küzdeni, buzgóbb, kitartóbb eszközei e szerzetnél nem álltak rendelkezésére. Minden uralkodó, minden kormány, mely különös tevékenységet fejtett ki Magyarország leigázásában, II. Ferdinánd és I. Lipót úgy, mint a Bach-kormány, különös protectora volt a jezsuitáknak. S a jezsuiták lankadatlan hévvel viselték az irtóháborút a protestantismus ellen, s viselik ma is. Ők voltak a 17. században lelke a kath. reactionnak, ők voltak Thun gróf sugalmazói a protestantismus elleni hadjáratában, ők igyekeznek ma az ország nyugalma egy katholikus párt alakítása által megzavarni. Ők, a mint Németországot romanizálni igyekeztek, úgy dolgoztak Magyarország germanizálásán, nem hogy a német nemzetiségnek vagy culturának, hanem hogy az ultramontanizmusnak s végelemzésben önmaguknak meghódítsák.

„Ily körülmények közt természetes, hogy eltekintve mindazon erkölcsi okoktól, melyek e szerzet ellen szólnak, Magyarország, már tisztán a szabadság érdekében is, kezdet óta ellensége volt a szerzetnek. A reactio azon néhány évtizedét kivéve, mely Lipót fegyvereinek diadalát követte, s melyben csakis a közvéleményt semmibe sem vevő országgyűlések pártolták a szerzetet, a nemzet rang és valláskülönbség nélkül megegyezett

elítélésében. Az 1606. és 1608-iki törvények, s mindazok, melyek ezeket nyíltan megújították, kitiltották a szerzetet az országból, számtalan országgyűlés követelte eltávolításukat, s a királyok sok ízben hittel és aláírással kötelezték magukat feloszlatására. Soha egy lépés nem történt a jezsuiták javára, mely az összes nemzet közérzetével ellentétben nem állt volna, s a magyar közvélemény sohasem nyilatkozott felettük másként, mint kárhoztatólag.

„S ha ily körülmények közt mégis azt látjuk, hogy ma, midőn az ország önrendelkezési jogát visszanyerte, midőn már öt év óta csak önmaga szab törvényt magának, a jezsuiták mégis zavartalanul terjeszthetik erkölestelen s veszélyes tanaikat, s e meglepő jelenség kulcsát keressük: ezt a jezsuiták azon taktikájában találjuk, melynél fogva lehetőleg észrevehetlenné igyekeznek magukat tenni. Egyes, mindig rika kivételeket leszámítva, a jezsuiták mindig tudtak másokat, papokat vagy világiakat előtérbe tolni, s személyesen igen ritkén exponálták magukat. Még Pázmány is ünnepélyesen feloldatta magát szerzetesi fogadalmai alól, hogy port szórhasson a világ szemébe. Ez oka, hogy a nagy közönség nem ismeri őket kellőkép, s így nem tulajdonít nekik oly fontosságot, minőt megérdemelnék.“

„De ma, midőn a német birodalom erélyes fellépése a jezsuita kérdést ismét napirendre hozta, ez indolentia, melylyel a jezsuiták üzelmei Magyarországon tekintettek, szintén enyészni kezd. Ujabban a sajtó egy része dicséretes törekvéseket mutat fel a szerzetnek a nagy közönséggel való megismertetésére s az ország-

gyűlés jelen ülészaka talán nem fog elmulni anélkül, hogy e kérdés parlamenti discussió tárgyává tétessék.

„Ami már a jezsuiták elleni eljárás practikus módzatait illeti, mindenekelőtt ki kell emelnünk, hogy tévednek azok, kik gr. Andrásstól várják e tekintetben az iniciatívát. Nem mintha gr. Andrassy a clericális párthoz hajlanék. Magán nézeteit tekintve, az osztrák-magyar külügyminiszter csak oly felvilágosodott ember, mint bárki más Magyarországon. A mi benne azonban az államférfiút illeti, ép úgy csalódnának benne a liberálisok, mint a conservatívek, ha őt quand même a magukénak tekintenék. Vele született ellenszenve minden abstract theoria ellen oly erős, hogy liberalismus vagy conservatio tekintetében talán nem is bir szilárd elvekkel. Mint Magyarország miniszterelnöke, nem törődött másodrangú ügyekkel s egyetlen tagja volt a magyar cabinetnek, ki tisztán állami politikát üzött. Mint az osztrák-magyar monarchia minisztere, hasonlókép nem ismer más célt, mint a monarchia állását és tekintélyét kifelé fenntartani s biztosítani, s a belügyek csak annyiban bírnak előtte fontossággal, a mennyiben közvetlen befolyással vannak a monarchia állami politikájára. Mint minden ember előtt, ki egy nagy célnak él, minden egyéb csak mint e célra vezető eszköz jön tekintetbe, úgy gr. Andrassy mindent alárendel céljának, s e tekintetben rokon lélek Bismarkkal. Ma egy liberális kormány elnöke, holnap kész volna a conservatív elemekkel szövetkezni, ha a monarchia érdeke úgy kívánná. Ez legszembeeszkőbb hiánya, de mástelől legnagyobb előnye is Andrassy grófnak, mint államférfiúnak.

„E tulajdonok alkalmatlanná tennék egy szakminiszter állására, kinek minduntalan elvi kérdéseket kell megoldania, de e tulajdonoknak köszönheti, hogy Beust gróf után Ausztriában úgy, mint Magyarországon, a közvéleménynek ő volt egyetlen jelöltje a külügyminiszteri tárcára.

„De volna bár Andrássy gróf a legszilárdabb elvekkel felszerelt anticlericális politikus, a jezsuita kérdésben mégsem ragadhatná meg az iniciatívát azon egyszerű okból, mert az hatáskörén kívül esik. Az 1867. XII. magyar- s az ennek megfelelő osztrák törvény a közös kormány hatáskörét a két közösügyre, hadügyre és diplomatiára korlátozza. A jezsuita kérdés pedig tisztán belügyét képezi a két országnak. Magyarország kiűzheti a jezsuitákat, Ausztria szaporíthatja, vagy megfordítva, egyiknek a másikhoz semmi köze. Ha Ausztria vagy Magyarország saját területén valamely actiót fejtene ki a jezsuita ügyben, melynek folytán valamely külhatalommal kellene érintkezésbe lépni, ekkor és csak ekkor volna hivatva a külügyminiszter lépéseket tenni. De hatásköre ez esetben sem terjedne tovább, mint az egy vagy két országos kormány értelmében a monarchiát a külföld irányában képviselni, s hozzászólása e kérdéshez csak annyiban van, amennyiben az összefüggésben áll a monarchia külpolitikájával *)

„A jezsuita kérdés tisztán belügy lévén, Ausztria úgy, mint Magyarország, csak saját törvényhozásától

---

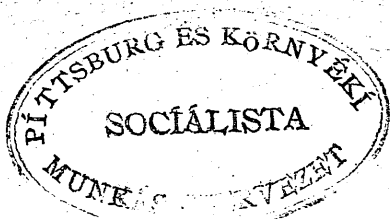
*) A mióta e sorok irattak, Andrássy gróf az osztrák delegációban ugyanez értelemben fejtette ki állását a jezsuita kérdéssel szemben.

várhatja az iniciatívát. Ami ismét Magyarországot illeti, aligha remélhető, hogy itt a kormány tegye meg az első lépést. A cabinet elnöke, Lónyay gróf református, és buzgó hive s protectora egyházának, s mint ilyen, nagy mértékben genirozva volna erélyesebb fellépést kezdeményezni egy oly szerzet ellenében, melynek eredeti célja a protestantismus kiirtása. De különben is, azon kétértelmű fenyegető állásnál fogva, melyet a papság a kormány és többség irányában elfoglal, kívánatosabb volna, ha a képviselőház, melynek minden egyes tagja indítványozhat törvényjavaslatokat, venné kezébe az iniciatívát. A többség egy, a jezsuiták ellen intézendő rendszabályra biztosan meg volna kapható, dacára annak, hogy vagy 40—50 képviselő, köztök protestánsok is, aláírták a választások alatt a katolikus programot; s a kormány kénytelen volna e rendszabályhoz hozzájárulni. A nép képviselői kebeléből eredve, e tény sokkal nagyobb fontossággal bírna, mintha a kormány tenne benne előterjesztést s a jezsuiták eltávolításán kívül azon hasznot is hozhatná az országra, hogy alkalmat nyujtana a szabadelvű elemeknek a tömörülésre s így bevezetéseül szolgálhatna a pártok új, egészségesebb alakulásának.“

Egy évnél több telt el, mióta e sorok irattak, minden siker nélkül.

Adja isten, hogy a jövő év e tekintetben is áldást hozzon Magyarországra s megtisztítsa hazánk testét e fekélytől, mely rajta századok óta rágódik.

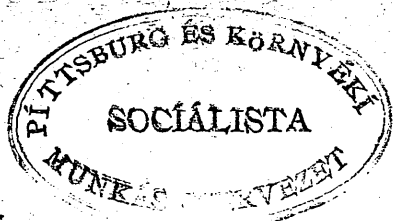

F Ü G G E L É K.

- I. Arany tanácsok. Vagy: A Jézus-társaság titkos utasításai.
  - II. Egy keresztyén hős.
  - III. A Jézus-társaság generálisainak névsora.
-

I.

Aranytanácsok,

vagy:

a Jézus-társaság titkos utasításai.

Emlékeztetésül.

E különös utasításokat a superiorok gondosan őrizték és tartták meg magoknál, a professusok közül is csak kevesekkel közölgék s nem-professusoknak csak egyes utasításokat adjanak belőlök, ha ugyan azok sikerrel szolgálják a szerzetet; de csak a hallgatás pecsétje alatt, és nem mint valamely iratból vetteket, hanem mint saját tapasztalataik gyümölcsét. Miután pedig a professusok közül sokan ismerik e titkos szabályokat, a szerzet kezdettől fogva azon elővigyázattal élt, hogy beavatott tagja más szerzetbe, mint a karthauziakéba át ne léphessen, mert annak tagjai az élettől örökre elválasztvák s ennél fogva örök hallgatásban élnek, mely rendszabályt a szentszék is meg-

megerősített. Minden körülmények közt ügyelni kell reá, hogy ez utasítás avatatlanok kezeibe ne jusson, mert ezek által, kik irígy szemmel néznek bennünket, hátrányunkra magyaráztatnék. Ha azonban ez, remény ellenére megtörténnék, tagadni kell, hogy az a szerzettől származik, s e tagadást oly szerzettagok által kell bizonyíttatni, kikről tudva van, hogy azt nem ismerik; egyszersmind a szerzethez tartozók a világ füle hallatára megismertetendők általános szabályainkkal s rendeleteinkkel, szóval a szerzetszabályokkal. A superiorok dolga lesz a legnagyobb gonddal és óvatossággal megvizsgálni, ha valjon e magatartási szabályok nem közöltettek-e szóval oly személyekkel, kik társaságunkkal csak összeköttetésben állnak. De senki közölők ezeket sem maga, sem más számára le ne írja, se meg ne engedje, hogy leirassanak, kivéven a generális vagy provinciális tudtával. Ha pedig valaki kételkednék a felett, valjon lehetséges-e ily nagy titkot megtartania, ez ellentálláskép tudassék be neki s ő maga bocsáttassék el.

I. Fejezet.

Mikép viselje magát a szerzet, ha valahol le akar telepedni.

1. Hogy valamely hely lakóinak hajlamát megnyerjük, a szerzet törvényének, amint ez a szabályokban elő van szabva, megmagyarázása igen hasznos lesz. E törvényben ugyanis az mondatik, hogy a szerzet felebarátainak javát ép úgy szívéen viseli, mint a magáét. Ez okból a szerzetes tagok az ispotályokban végezzék el a legalsóbb rendű szolgálatokat, látogassanak szegény betegeket és fegyenceket, gyóntassanak pontosan és anélkül, hogy a részletekbe behatolnának, hogy a helység előkelői ily hallatlan, mindenki irányában gyakorolt szeretetteljes tevékenység által a szerzetet megbámulják és megszeressék.

2. A szerzet minden tagja emlékezzék meg arról, hogy a szerzeti ügyek gyakorlására szükséges engedélyt szerény és ájtatos hangon kell kérni, hogy minden, főképp az egyházi, de a világi hivatalnokokat is, kiknek befolyására szükségünk van, kedvezően hangolják irántunk.

3. Távoleső helyekre, hol, habár csekélyebb mérvű szeretetadományok várhatók, szintén el kell menni, s ez alkalommal a szerzet szükségait hangsúlyozni; ezután azonban ugyane szeretetadományok ismét más szegényeknek adandók, hogy oly személyek, kik a szerzetet még nem ismerik, ez eljárás által épüljenek, vagy annál nagyobb bőkezűsége buzdíttassanak irántunk.

4. A szerzettagok mind arra törekedjenek, hogy egy szellemben kormányoztassanak s ez okból egyforma külső életmódot sajátítsanak el, hogy az ennyi ember közt uralkodó egyenlőség mindenek épülésére szolgáljon. Akik ennek alá nem akarják magokat vetni, mint ártalmas subjektumok elbocsátandók.

5. A szerzettagok óvakodjanak mindjárt kezdetben földbirtokokat vásárolni. Ha azonban ilyeket vásárolnak, melyeknek ránk nézve kedvező fekvésök van, ez némely megbízható és hallgatag barátaink neve alatt történjék. Hogy pedig szegénységünk annál inkább a világ szemébe ötljék, azon jószágok, melyek oly helyek közelében fekszenek, hol kollégiumaink vannak, a provinciális által távol fekvő kollégiumoknak tulajdoníttassanak. Így elérhető lesz, hogy a fejedelmek és hatóságok ne birjanak pontos tudomással a társaság jövedelmeiről.

6. Ha a szerzettagok más valahol letelepedni és kollégiumot alapítani akarnak, csak gazdag városokba menjenek. Mert szerzetünk célja a megváltó példáját követni, ki többnyire Jerusálemben tartózkodott, más jelentéktelen helyeken pedig csak keresztülutazott.

7. A jószágok bérlőitől mindig a lehető legmagasabb bért kell kicsikarni, folyvást szemők elé tartván a szerzet igen szorult helyzetét.

8. Minden egyes provinciában csak a provinciálisnak szabad a szerzet jövedelmeinek összes mennyiségét pontosan ismerni; a szerzet római kincstárának tartalma azonban titokban tartandó.

9. A szerzettagok predikációikban s minden más alkalommal, társalgásközben jelentsék ki, hogy csak az ifjúság tanítása s a népnek támogatása végett jöttek, és pedig mindezt ingyen és a személyekre való tekintet nélkül cselekszik, s azonfelül a városi községnek nem fognak, mint a többi szerzetek ésszerzetesek, terhére válni.

II. Fejezet.

Miként szerezhetik és tarthatják meg a Jézus-társaság atyái mindenütt a fejedelmek, nagyok és előkelők bizalmát.

1. Mindent el kell követni arra, hogy a fejedelmek és nagyok füleit megnyerjük, hogy senki fel ne merjen lépni ellenünk, sőt mindenki tőlünk függővé legyen.

2. Miután azonban a tapasztalás azt bizonyítja, hogy fejedelmek és nagyurak leginkább akkor lesznek egyházi személyek jóakaróivá, ha ezek az ő botrányos tetteiket elfedik, sőt védelmökbe veszik, mint pl. házassági kötések sógorsági vagy vérkötélékben álló személyekkel s más efféléket, azokat, kik ily célok után törekszenek, szándékukban meg kell erősíteni, azáltal, hogy reményt költünk bennök az iránt, hogy ily dolgokra a pápai dispensáció a szerzet segélyével meg lesz nyerhető; s ez be fog következni, ha oly okokat és példákat tudunk felhozni, melyek a közjónak és isten nagyobb dicsőségének, mely a szerzet célját képezi, javára válnak.

3. Hasonló módon kell eljárni, mikor a fejedelem oly vállalatba kap, mely nem egyenlőn kellemes minden nagyok előtt. A fejedelmet ilyenkor meg kell erősíteni szándékában, s annak kivitelére ösztönözni, a többieknél pedig oda kell működni, hogy a fejedelem akaratának ellenmondás nélkül alá vessék magokat. Mindezekben azonban az általánosságokra kell szorítkoznunk, s ne csatlakozzunk valamely párthoz, nehogy, ha talán a dolog rosszul sül el, amiatt a szerzetet lehessen vádolni. Ha pedig valaki ez eljárást megpróbáná, szerzetszabályainkra kell hivatkoznunk, melyek az effélet egyenesen megtiltják; ezenkívül lehet néhány oly szerzettag ítéletére is hivatkoznunk, kikről bizonyosan tudjuk, hogy e titkos utasítást nem ismerik. Ezek aztán még esküvel is erősíthetik, hogy ily vádak csak rágalmat képezhetnek a szerzet ellen.

4. Avégből, hogy a fejedelmek sziveit magunk bírassuk, igen hasznos lesz, ha szerzettagok ügyes módon és harmadik személyek segítségével kieszközlük, hogy más fejedelmek és királyokhoz, főképp pedig a pápához és a legnagyobb uralkodókhoz intézett tiszteletteljes és előnyös követségek rájuk ruháztassanak; mert ilyenkor alkalmuk lesz magokat és szerzetöket ajánlatossá tenni, miért is csak buzgó és tapasztalatokban gazdag szerzettagokat szabad ily célokra felhasználni.

5. A fejedelmek nevelőit, s mindenekfelett komornyikjait apró ajándékok és mindenféle szívességek által le kell kötelezni, hogy a szerzettagokat a feje-

delmek és nagyok kedvtöltéseiről és hajlamairól koronként értesítsék; ily módon könnyű lesz a szerzetnek hozzájuk alkalmazkodnia.

6. A tapasztalás azt is tanítja úgy az osztrák, mint más királyi és hercegi házakban, hogy a fejedelmek közti házasságszerzés nagy hasznára vált a szerzetnek; ez okból okos módon ajánlani kell méltó férjeket és feleségeket, kik egyes szerzettagok szüleivel és barátaival baráti és bizalmas lábon állnak.

7. A fejedelelnőket legkönnyebb komornáik által megnyerni, miért is ezeknek lehetőleg kedvezni kell; mert ezáltal mindenhez, még az uralkodó családok legnagyobb titkaihoz is hozzáférhetünk.

8. Ami a lelkiismereti tanácsadást a nagyokra nézve illeti, a szerzettagok kövessék azon írókat, kik ellentétben más szerzetes papokkal tanítják, miként lehet tággá tenni a lelkiismeretet, hogy ezek más papokról mitse akarjanak tudni s teljesen a mi vezetésünktől és tanácsainktól függeni kívánjanak.

9. A fejedelmeket és főpapokat úgy, mint minden másokat, kik rendkívüli előnyökben részesíthetik a szerzetet, a szerzet érdemeiben részeseknek kell nyilvánítani, s e legmagasabb előjog nagy jelentősége nekik kellőkép megmagyarázandó.

10. A szerzet kiterjedt szabadalmait óvatosan és eszélyesen kell elérni és alkalmazni azáltal, hogy a fejedelmeket és nagyokat, figyelmeztetvén őket más papokra és szerzetesekre, fenntartott esetek alól felol-

dozzuk; épen így kell őket a böjttől, valamely adósság visszafizetésétől vagy bekövetelésétől, házassági akadályoktól és más efféléktől dispensálni. Ily módon a legtöbbben hozzánk fordulandnak és hozzánk fognak bilincseltetni.

11. A fejedelmeket és nagyokat ünnepélyes gyülekezetekbe, multságokba, beszédekre és színi előadásokra s szavallásokra meg kell híni, mely alkalmossal őket költemények és előadások segítségével meg kell tisztelni; azután ha lehet, ünnepélyesen meg kell őket vendégelni és különböző nyelveken üdvözölni.

12. A nagyok pöreit és viszályait, melyek ítélet által volnának eldöntendőek, igyekezzünk kiegyenlíteni, ily módon lassanként ki fogjuk tudni a családok ügyeit s titkait s legalább az egyik felet lekötelezhetjük magunknak.

13. Ha pedig oly valaki szolgál valamely fejedelmet, ki szerzetünket nem igen kegyeli, oda kell törekednünk, hogy az vagy szerzettagok, vagy s még inkább mások által a szerzet barátjává s hívévé tétessék, azáltal, hogy fejedelme által nyerendő kedvezéseket vagy előléptetéseket helyezünk neki kilátásba.

14. Óvakodjunk elbocsátott szerzettagokat, lett légyen az elbocsátás oka bármi, s főleg azokat, kik önkényt akartak kilépni, bárkinek ajánlani vagy plane ügyöket előmozdítani, mert az ily emberek, bármiképp tettessék magokat, mindig kiengesztelhetlen gyűlölettel viseltetnek a szerzet iránt.

15. Végre minden szerzettag azon igyekezzék, hogy mindenütt a fejedelmeket, nagyokat és a hatóságokat a szerzetnek oly módon lekötelezzék, hogy azok alkalmilag a szerzettagok javára még vérrokonaik, sógoraik és barátaikkal is szigorúan bánjanak el.

III. Fejezet.

Mikép viselje magát a szerzet azok iránt, kik az államban előkelő állást foglalnak el, és habár nem gazdagok, a társaságnak más úton mégis hasznot hajthatnak.

1. A most mondottakon kívül, amelyek majdnem egészen alkalmazhatók ezen személyekre is, gondunknak kell lenni arra, hogy ellenfeleink ellenében jóakarataikat megnyerhessük.

2. Ezeknek okosságát, tekintélyét és tanácsát fel kell használnunk jószágok vásárlására s különböző oly hivatalok elnyerésére, melyeket a szerzet viselhet; valamint hogy csendben és egész titokban, a szerzet világi javainak szaporításánál ezek neveit jelenthetjük be, ha azt hisszük, hogy eléggé meg lehet bennök bizni.

3. Arra is lehet őket használni és rá kell birni, hogy a köznépet, mely szerzetünk ellen van, lecsendesítsék s lecsillapítsák.

3. Püspököktől, főpapoktól és más egyházi előjáróktól, tekintettel a viszonyok különféleségére s irántunk való hajlamuk mértékére, igyekeznünk kell azt kinyerünk, ami épen hasznunkra válhatik.

5. Némely vidékeken elegendő lesz arról gondoskodni, hogy a papok és főpapok alattasaikat tiszteletre kötelezzék a szerzet irányában, s magok a mi hivatalos működésünket ne gátolják. Másutt azonban, hol többet is tehetnek, szentekként kell őket megbecsülni, hogy az ő s a fejedelmek befolyása által zárdák, lelkészcségek, korporációk, oltáralapítványok, kórházak s más jámbor intézetek nekünk adassanak. Ezekhez legkönnyebben ott fogunk jutni, hol a katholikuskok vegyest laknak eretnekekkel és szakadárokkal, azáltal, hogy meggyőzzük a főpapokat arról, mily megmérhetlen haszon s mily nagy nyereség háromolhatik reájok ily változásából a körülményeknek, oly nyereség, minőről világiaknak s szerzeteseknek fogalmuk sincs. Ha pedig csakugyan teljesítik kívánságunkat, nyilvánosan dicsőítenünk kell buzgalmukat s a tény emlékét iratok által kell megörökítenünk.

6. Oda kell törekednünk, hogy a főpapok szerzetünk-ből vegyenek maguknak gyóntatót és tanácsadót, s ha kilátásuk van, vagy igényt formálnak a pápai udvarnál magasabb állomások elnyerésére, buzgón kell őket támogatnunk magunk és szerzetünk barátainak segélyével.

7. A szerzettagok püspököknél és fejedelmeknél, ha ezek lelkészcségeket vagy más egyházi testületeket alapítanak, oda törekedjenek, hogy a szerzetnek adasék meg a jog, azokba vikáriust alkalmazni, kit a lelkészcsedés kötelessége illet. Az épen a hely színén levő szerzetbéli főnök tétessék ilyenkor lelkészcsé; ily módon kezünkbe keríthetjük az illető helyen az egész kor-

mányzást s könnyen el fogjuk érni mindazt, amire törekszünk.

8. Ahol katolikus vagy eretnek egyetemi tanárok ellenünk vannak s a polgárokat alapítványok tevésétől visszatartják, ott a főpapok által oda kell hatnunk, hogy a főtemplom szószékének birtokába jussunk; ily módon a szerzetnek mégis módjában lesz legalább néha-néha, alkalmilag lefesteni a világ előtt szorongatott helyzetét és egyéb körülményeit.

9. Leginkább azonban akkor kell a főpapokat magunknak lekötöleznünk, midőn szerzettagok szentté avattatásáról van szó, s ilyenkor az ügy előmozdítására minden előljáróságoktól és fejedelmektől ajánló leveleket kell szereznünk a szentszékhez.

10. Ha főpapok és nagyok követségeket vállálnak, örködnünk kell afelett, nehogy más, velünk ellenséges lábon álló szerzetből válaszszanak gyóntatót; nehogy hajlamukat ezen szerzetre ruházzák át s ezt oly tartományokba és városokba bevigyék, melyekben a mi szerzetünk teleppel bir. Ha ily, követségben álló főpapok ily tartományokon vagy városokon keresztül utaznak, melyekben szerzetünknek telepei vannak, minden tisztelettel és udvariassággal kell őket fogadnunk és őket igényeik mértékéhez képest minden figyelemben részesítenünk.

IV. Fejezet.

Mire törekedjenek a prédikátorok s a nagyok gyóntatói?

1. A szerzettagok a királyoknak, fejedelmeknek és magas állású személyeknek oly módon adjanak tanácsot, hogy úgy lássék, mintha csak isten nagyobb dicsőségét hordanák lelkökön; lelkiismeret dolgában se legyenek szigorúbbak, mint mennyire a fejedelmek akarják; mert e tanácsadást nem egyszerre, hanem fokozatosan kell az egyházi és világi dolgokban való uralomná tenni igyekeznünk.

2. E célra ismételten lelkőkre kell kötni, hogy méltóságok és hivatalok osztogatásában az államban igazságosan kell eljárni, s hogy a fejedelmek súlyosan vétkeznek isten ellen, ha e tekintetben az igazságot mellőzik és szeszélyöket követik. Emellett gyakran és komolyan jelentsék ki, hogy semmi módon sem akarnak az állam ügyeibe avatkozni, és nem szívesen beszélnek efféle dolgokról, mit csakis azért tesznek, mert kötelességük. Ha ez megtette hatását, arról kell a szerzetesnek beszélni, mily tulajdonok szükségesek azon személyekben, kik méltóságokra és magas nyil-

vános hivatalokra alkalmaztatnak, s végre nevezzen meg és ajánljon olyanokat, kik szerzetünk iránt őszinte barátsággal viseltetnek. Ez utóbbi azonban ne történjék közvetlenül szerzettagok által, kivéve ha a fejedelem nyíltan parancsolná; előnyösebb lesz, ha a fejedelem barátai és bizalmas emberei járnak közben a dologban.

3. Ez okból a fejedelmek gyóntatóit és udvari prédikátorait figyelmeztetni kell a szerzet azon barátaira, kik az épen kérdésben forgó hivatalra alkalmasak, mindenekelőtt pedig olyanokra, kik szerzetünk iránt bőkezűek. Ezeknek neveit tartsák eszökben, s adandó alkalmal vágy személyesen vagy mások által ajánlják a fejedelemnek, s hangolják őt kedvezőleg irántok.

4. A prédikátorok és gyóntatók sohse feledjék, hogy a fejedelmekkel szelíden és hizelgőleg kell bánni, hogy őket szónoklatokban vagy magánbeszélgetésben soha meg ne rőjják, hogy mindazt, ami aggaszthatná őket, távol tartsák tőle, s hogy őket bizalomra, reményre és mindenekfelett külső becsületességre buzdítsák.

5. Csekély, az egyes személyeknek adott ajándékokat amennyire lehetséges, soha el ne fogadjanak, hanem a (jezsuita) provincia vagy szerzetház általános szükségait ajánlják az illetők figyelmébe. Lakásukban elégedjenek meg egy egészen egyszerű ágygyal, ne öltözködjének túlságos gonddal, s a palotában lakó legutolsó szolgának is serényen szolgáljanak egyházi segélyökkel és vigasztalással, nehogy úgy tűnjék fel, mintha csak a nagyokat szolgálnák buzgalommal.

6. Ha udvari tisztviselők elhalnak, jókor legyenek rajta, hogy hivataluk betöltésénél a szerzet barátai figyelembe vétessenek, de oly módon, hogy ne legyenek azzal gyanúsíthatók, mintha a kormányt kezökbe ragadták volna. Ez okból, mint fentebb már mondatott, ne pártfogolják őket közvetlenül, 'hanem hatalmas és megbízható barátok útján. Ily módon dacolhatni fognak az ellenségeskedéssel, ha titokban ellenők ilyen keletkeznék.

V. Fejezet.

Mikép kell az oly szerzetesekkel bánni, kik a miéinkhez hasonló egyházi működésekkel foglalkoznak.

1. Az ily embereket hagyni kell működni anélkül, hogy tőlök félnénk; kéz alatt azonban a fejedelmeknek és befolyásos személyeknek, kik valamely módon velünk szövetkezve vannak, meg kell magyarázni és alkalmas időpontban ismételni, hogy a mi szerzetünk valamennyi közt a legtökéletesebb, és hogy ha más szerzetek egyes tagjai valamely tekintetben ki is tüntetik magokat, a mi szerzetünk épen e tekintetben még sokkal ragyogóbban világít isten egyházában.

2. Más szerzetesek hibáit ki kell kutatni és feljegyezni, ha ezek aztán bizalmasabb barátainkkal való társalgásban eszélyes módon és a szánakozás hangján lassanként felfedeztettek és köztudomásra hozattak, akkor be kell bizonyítani, hogy azok azon ügyekben, melyekben velünk versenyeznek, mégsem oly ügyesek, mint mi.

3. Erőteljesebb eszközökkel kell élnünk azok ellen, kik az ifjúság tanítására iskolákat akarnak állí-

tani oly helyeken, hol a mi szerzetünk tagjai tiszteletben és sikerrel tanítanak. Ily helyeken el kell hitetni a fejedelmekkel és hatóságokkal, hogy ez emberek, ha meg nem gátoltatnak benne, csak zavarokra és lázadásokra szolgáltatnak okot az országban, mert már a tanítás különfélesége által vettetik ezeknek magja a gyermekek lelkébe, különben a mi társaságunk az ifjúság nevelése szükségeinek is tökéletesen meg bír felelni. Ha más szerzetesek tanügyi célra pápai levelekkel vagy bíbornokok ajánlásaival volnának ellátva, a mi szerzetünk tagjai a fejedelmek és nagyok által dolgozzanak ellenök s hassanak oda, hogy ezek világosítsák fel a pápát aziránt, mily nagy érdemeket szerzett e téren már is szerzetünk, mennyire nincs szükség e téren másokra, s mily kívánatos, hogy az ifjúság általunk békében taníttassék; egyszersmind szerezzünk a hatóságoktól bizonyítványokat szerzetünk tagjainak jó magukviselete és sikeres tanítása felett s azokat mutassuk elő.

4. Időközben a szerzettagok tőlök telhetőleg igyekezzenek nevelési és tanítási művészetöknek kitűnő próbáit adni, azáltal, hogy tanítványaikat a tudományokban és más tetszetős ügyességekben tökéletesítik s aztán a fejedelmek, nagyok, hatóságok, sőt a nép jelenlétében is mutassák be műveiket.

VI. Fejezet.

Mikép lehet gazdag özvegyeket a szerzetnek megnyerni.

1. E célra előhaladt korú, de eleven vérmérsékletű és tetszetős társalgású páterek választandók ki; ők járjanak az illető özvegyekhez. Amint ezek némi hajlamot mutatnak a szerzet iránt, le kell előttök festeni a szerzet sikereit és érdemeit, s ha ezeket szívesen hallják és elhiszik, sőt elkezdenek templominkba is járni, gyóntatót kell nekik adni, ki őket jó tanácsokkal ellássa s mindenekfelett lassanként vegye rá arra, hogy özvegyi állapotukban megmaradjanak, azáltal, hogy ez állapot áldásait és boldogságát előttük lefesti és dicsőíti. Ezenkívül szentül biztosítsa őket, sőt álljon nekik jót is érte, hogy az ily módon szerzett örök érdem a legbiztosabb eszköz a tisztító tűz büntetéseitől való menekülésre.

2. Ugyanezen gyóntatónak legyen rá gondja, hogy az ily özvegyek magoknak saját házukban kápolnát vagy imádkozó szobát rendezzenek be, melyben a szent elmélkedéseket és más egyházi gyakorlatokat végezhetik, hogy annál könnyebb legyen őket az ud-

varlók látogatásaitól és a velők való érintkezéstől elvonni. Még ha tartanak is külön káplánt magoknak, a szerzettagok mégis soha el ne mulasztják e kápolnában misét mondani, s főkép alkalmas időben intéseket intézni hozzájuk; arra is törekedjenek, hogy a káplánt befolyásuk alatt tarthassák.

3. Oly változások, melyeknek célja a házban az uralmat számunkra biztosítani, óvatosan és fokozatosan viendők keresztül, és mint magától értetik, tekintettel a személyekre és helyiségekre, valamint az illetők hajlamaira és engedelmességére.

4. Főkép eltávolítandók az oly szolgák, de csak lassan, kik sem szóval, sem írásban nem akarnak általunk a szerzettel összeköttetésbe lépni; s helyök betöltésére olyanokat kell ajánlani, kik már szerzetünk tagjaitól függnék vagy készek ily függésbe lépni; mert ily módon kezünk benne lehet mindenben, ami a család kebelében történik.

5. A gyóntató mindig rajta legyen, hogy az özvegy minden dologban kérjen tőle tanácsot s azt feltétlenül megfogadja; alkalmilag pedig magyarázza meg neki, hogy csak ily alapon lehetséges a lelki haladás.

6. A gyóntató tanácsolja a szentségek gyakori használatát, főkép a gyónását, mely által a lélek legtitkosabb érzelmei és minden tapasztalt kísértés készségesen és titkolódzás nélkül tudomására jutnak. Továbbá tanácsolja az özvegynek, hogy gyakran járuljon az áldozáshoz és hallgassa meg gyóntatójának prédikációit, melyekre az özvegyet azzal kell meghívunk, hogy megígérjük neki, miszerint külön fogunk érte

imádkozni. Végre ajánlani kell neki litániák elmondását is, valamint a lelkiismeret naponkénti megvizsgálását.

7. Hogy minden hajlamaikról tökéletesen értesülve legyünk, nagy hasznát vehetjük általános gyónásuknak is; ha pedig illet már egyszer másnak tettek volna, azt ismételtetni kell.

8. Az özvegyi állapot előnyeiről s a házasság kellemetlenségeiről s azon veszélyekről, melyeknek magát a nő ez utóbbi által kiteszi, s melyek leginkább szembeötlenek, sokat kell beszélni az özvegyeknek.

9. Ezután a gyóntató ügyes módon ajánljon az özvegynek néhány kérést, sőt mutassa is be őket, de ezeknek olyanoknak kell lenniök, kikről tudjuk, hogy az özvegy őket ki nem állhatja. Másokat, kikről azt hiszszük, hogy megnyerhetnék az özvegy tetszését, vétkezes emberekként kell lefestenünk előtte, hogy egy második házasságtól visszariadjon.

10. Ha a gyóntató bizonyos benne, hogy az özvegy megszerette özvegyi állapotát, ajánlja neki az egyházi, de ne a zárdai életet (sőt ennek kellemetlenségeit fesse le és lehetőleg nagyítsa előtte), hanem olyat, minő Pauláé volt s így tovább. Arra is legyen gondja a gyóntatónak, hogy az özvegy lehető hamar, legalább 2—3 évre a szüzesség fogadalmát letegye, s ezáltal minden rábeszélés az új házasságra egyszerre ártalmatlanná legyen. Ez idő alatt távol kell őt tartani minden érintkezéstől férfiakkal és minden lakmározástól rokonaival, azon ürügy alatt, hogy így istennel szo-

rosabb összeköttetésbe léphet. Azon papok azonban, kik az özvegyet előbb meglátogatták, vagy kikhez ő eljár, ha egyáltalában valamennyit el nem lehet távolítani tőle, olyanok legyenek, kik a mi ajánlásunk folytán fogadtatnak el, vagy a mi intéseinktől függnék.

11. Ha egyszer ez eléretett, akkor az özvegyet lassanként jó cselekedetekre, főkép alamizsnálkodásra kell szoktatni, melyet azonban lelki atyjának tanácsa nélkül semmi módon nem szabad gyakorolnia, mert igen sok függ attól, hogy az adomány helyes kezekbe jusson, hogy lelki hasznot hajtson, és mert a rosszul alkalmazott alamizsna gyakran csak bűnre csábít vagy a bünt előmozdítja, s így csak egy irányban hat jótékonyan.

VII. Fejezet.

Mikép kell az özvegyek hajlamát biztosítani és mit kell tenni vagyonukkal.

1. A gyóntató tartsa az özvegyet folyvást szem előtt, és igyekezzék őt hódolatában és minden jóban megtartani, oly módon, hogy ne múlják el hét, anélkül, hogy önkényt, Krisztus, a szent szűz vagy saját védszentjének tiszteletére a maga feleslegéből valamit elvonjon magától, amit ő aztán a szegényekre vagy a templomok ékítésére fordítson; míg az asszony, mint egykor az egyiptomiak, drágaságaitól egészen vagy legnagyobbbrészt meg nem szabadult.

2. Ha az özvegy általános hajlandóságán kívül szerzetünk iránt még bőkezűnek is mutatja magát s ezt következetesen folytatja, akkor részt kell neki nyújtani szerzetünk érdemeiből, a provinciális, vagy, ha rangbéli személy az illető, a generális különös beleegyezésével.

3. Ha az özvegy a szüzesség fogadalmát letette, azt a szerzet szokása szerint évenként kétszer ism-

telje s e napon legyen szabad szerzetünk tagjainak társaságában tisztességes lakomát ülnie.

4. A gyóntató látogassa meg őt gyakran, szórakoztassa és mulattassa kellemes társalgással, elbeszéléssel és papi tréfákkal, mindeniknek hangulatához és hajlamaihoz képest.

5. A gyónásban ne bánják vele nagyon szigorúan, nehogy elkedvetlenedjék, kivéven ha már nincs rá remény, hogy más által meghódított kegyelmét ismét visszanyerhetjük. Emellett nagy óvatossággal kell beszélni az asszonyok állhatatlanságáról.

6. Más templomok és szerzetek látogatásától eszélyes módon tartsa őt vissza, és vesse lelkébe, hogy más szerzeteknek bármely búcsúja a Jézus-társaságban semmi érvénnyel nem bír.

7. Ha gyászban vannak, engedjen nekik illedelmesen pompás félig egyházi, félig világi gyászruhát viselni; így valószínűleg nem fogja észrevenni, hogy teljesen egyházi férfiú által vezettetik. Végre, ha elpártolásától többé félni nem lehet, s az özvegy a szerzet iránt hűnek és bőkezűnek találtatott, engedjen meg neki mindent, amit érzékisége kielégítésére megkíván, de mértékkel és célszerűen, és úgy, hogy nyilvános botrány ne legyen belőle.

8. A gyóntató vigyen az özvegyhez jó házból való tisztességes leányokat, kik így lassanként hozzá fognak szokni a szerzet életmódjához, és ahoz, hogy általa vezettessenek. Egyikök, kit az egész család gyóntatója e célra kiválasztott és kinevezett, legyen a többinek előljárója. Legyenek a szerzet törvényszéki

szervezetének s egyéb szokásainak alávetve, s akik nem akarnának engedelmeskedni, küldessenek vissza szüleikhez vagy azokhoz, kik által ide hozattak, és oly színben festessenek le, mint akiből mitsem lehet csinálni.

9. Egészségökre s testi jólétökre nem csekélyebb gondot kell fordítani, mint lelki üdvösségökre. Amint tehát rosszulról panaszkodnak, rögtön el kell őket tiltani a böjtöléstől, durva felsőruhák viselésétől, testök sanyargatásától és más testi vezeklő gyakorlatoktól, ellenben meg kell nekik engedni azon mulatságokat, melyekre legnagyobb kedvök van.

10. Hogy jövedelmökről a szerzet javára rendelkezzenek, el kell nekik mondani, mily nagy tökély fokára jutottak el oly szent emberek, kik a világról, szüleikről és minden vagyonukról lemondtak, s magokat a lélek nagy önmegtagadásával és vidámságával isten szolgálatának szentelték. Ezenkívül fokozatosan fejtegetni kell előttök azt, ami a szerzet alapítólevelében és katekizmusában oly özvegyek példájáról mondatik, kik ily módon rövid idő alatt szentekké lettek, és kilátást kell nekik nyújtani a szentté avattatásra, ha éltök végeig ez életmódban megmaradnak; meg kell őket győzni arról is, hogy e célra a szerzet a pápánál hathatósan közben fog járni érdekében.

11. Először fejökbe kell verni, hogy, ha tökéletes lelki nyugalmat akarnak élvezni, magokat ellenmondás, kedvetlenség, sőt még minden roszaakarató gondolat nélkül is úgy lelki, mint világi dolgokban

teljesen a gyóntató vezetésére kell bízniok, mint akit isten különösen e végből rendelt számukra.

12. Alkalmilag az iránt is fel kell őket világo-
sitani, hogy istennek kellemesebb dolog, ha alamizs-
náikat csak a gyóntató tudtával és beleegyezésével,
papi személyeknek, első sorban tiszteletben álló és
példás életű szerzeteseknek adják.

13. A gyóntató minden gondoskodásával igye-
kezzék megakadályozni, hogy ily özvegyek más
szerzetek papjait bármily ürügy alatt magukhoz meg-
hívják és velők bizalmas ismeretséget kössenek. Ennek
megakadályozására a gyóntató, ha reá illő alkalmat
talál, a mi szerzetünket dicsérje fel előtte, mint a
legkitünőbbet valamennyi közt, mint a leghasznosab-
bat az egyházban, a legtekintélyesebbet a pápák és
minden fejedelmek előtt s mint magában véve a leg-
tökéletesebbet, mert az ártalmas és hasznavehetetlen
tagokat elbocsátja, s így nincs semmi tajtékja, sem
salakja, míg a többi szerzetek ezzel tele vannak és
gazdagon ellátvák ostoba, álmos, istenről megfede-
kezett és csupán hasuknak élő tagokkal.

14. A gyóntató ajánlja az özvegynek, hogy bi-
zonyos időközökben rendszeren adjon a szerzetnek pénzt
és vegye rá, hogy a kollégiumokat évenként segé-
lyezze, azon adósságok törlesztésére, melyek a pro-
fessus-házakat, főkép a rómain, terhelik; ne feled-
kezzék meg az egyház ékességeiről, a viaszról, a
borról s főkép a misemondásra szükséges dolgok-
ról sem.

15. Ha valamely özvegy még életében nem ajándékozta egész vagyonát a szerzetnek, a gyóntató adandó alkalommal, leginkább akkor, midőn súlyos betegségbe esett, vagy életveszélyben forgott, panaszkodják neki arról, mily nehezen bírnak az újonkelezett kollégiumok, melyek vagyonnal nem bírnak, de sok tagot számlálnak, megélni; és kellemetes, de azért erélyes szavakkal vegye őt rá, hogy nagyobb ajándékot adjon nekik, melynek segélyével ők bizonyos tekintetben isten dicsőségét örök időkre meg fogják alapítani.

16. Hasonlókép kell tenni a fejedelmekkel, a szerzet jóltevőivel és másokkal, vagyis azon meggyőződésre kell hozni őket, hogy a világban tett maradandó hagyományok a másvilágon dicsőséget fognak hozni számukra isten előtt. Ha a rosszakarók ez alkalmat felhasználnák arra, hogy Krisztus példájára hivatkozva, kinek nem volt hová fejét lehajtania, azt kívánják, hogy a jezsuiták hasonló szegénységben éljenek, akkor magyarázza meg mindeneknek és komolyan győzze meg őket arról, hogy isten egyháza azóta megváltozott és birodalommal lett, mely kénytelen magát hatalommal és tekintélyvel védeni igen hatalmas ellenségek ellen, sőt hogy az egyház a próféta szavai szerint (Dániel 2, 34, 35.) azon kicsiny, leszakadt kő, mely hatalmas hegygyé növekedett.

17. Azoknak, kik alamizsna-adásra és a templomok diszítésére elszánják magokat, gyakran meg kell magyarázni, hogy a legnagyobb tökéletesség ab-

ban áll, ha ők minden földi dolog iránti szeretetről lemondva, azok tulajdonosaivá magát Krisztust és barátait teszik.

18. Miután azonban oly özvegyektől, kik gyermekeiket e világ számára nevelik, rendszerint kevesebbet lehet várnunk, ezekről is kell gondoskodnunk.

VIII. Fejezet.

Mikép kell kivinni, hogy az özvegyek fiai és leányai zárdákba vagy testvérületekbe belépjenek.

1. Az anyáknak ez irányban erélyes, a szerzet tagjainak szelíd eszközöket kell alkalmazniok. Oly módon kell az anyákat vezetni, hogy gyermekeikre nézve folytonos szidás és büntetések által kiskoruktól fogva kiállhatatlanokká tegyék magokat, hogy a felnövekedő leánytól minden ékszert és szép ruhát megtagadjanak, hogy gyakran nyilvánítsák kívánságukat és kérjék istent, aduá, hogy leányuk kedvet kapjon a zárdai életre, hogy ha megigérik, hogy apácákká lesznek, gazdag hozományt ígérjenek nekik; hogy továbbá sokat emlegessék azon kellemetlenségeket, melyek a házasságban mindenkire várnak s melyeket ők magok is oly mértékben tapasztaltak, miszerint nagyon sajnálják, hogy a hajadonságot elibe nem tették a házasság életnek. Röviden, a gyóntató úgy járjon el, hogy a leányok, ki nem állhatván azon életmódot, melyre anyjuk mellett kényszerítvék, a zárdába lépés gondolatára jussanak.

2. A fiúkkal, ha alkalmasoknak látszanak a szerzetbe való felvételre, a szerzettagok bizalmas viszonyba lépjenek. Alkalmas időben vezessék őket valamely kollégiumba s mutassák és beszéljék nekik azt, amiről hiszik, hogy tetszésüket megnyerni s őket a szerzetbe lépésre ingerelni fogja, például a kollégium kertjeit, szőlőjét, nyári lakait s falusi jószágait, melyek a szerzettagok üdülésére szolgálnak. Beszéljenek nekik távol országokba teendő utazásokról, uralkodókkal való összeköttetésekről, s más effélékről, mik a fiatal szívet érdekelhetik; emellett tegyék őket figyelmessé az ebédlő és hálótermek tisztaságára, a szerzettagok egymás közti finom mulatságaira, szerzetesi szabályaink könnyűségére, melyeknek azonban ennek dacára isten dicsősége biztosítva van, végre azon előkelő helyre, melyet szerzetünk minden többi szerzet fölött elfoglal. Eközben azonban szent dolgokról is kell velők beszélni.

3. Koronként, mintegy isteni sugalmazás folytán általában tele kell őket beszélni a zárdai élet érdemes voltával, azután pedig szemök elé kell állítani azon tökéletességet és kényelmet, mely szerzetünket a többiek felett kitünteti; és ki kell fejteni előttök, hol nyilvános intésekben, hol magántársalgásban, mily büns dolog isten hívásának ellenállani; végre rá kell venni őket, hogy egyházi gyakorlatokat üzzenek s ezek után kell őket a pályaválasztásra birni.

4. A szerzettagok kötelessége arról gondoskodni, hogy az ily ifjak szerzetünk tagjaiból kapjanak tanítókat, kik szüntelenül örködjenek felettök és intsék őket; ha pedig makacsul vonakodnának a zárdába belépni, el

kell tőlük vonni e tanítókat. Így talán megtörténhetnék, hogy önkényt a szerzethez fordulnak, ami ha megtörténnék, a tanulás ürügye alatt a szerzet valamely távol fekvő gimnáziumába kell őket küldeni. Anyai részről e helyzetben csak igen csekély támogatásban részesüljenek, a szerzet részéről azonban csábító eszközöket kell alkalmazni, hogy hajlamukkal szerzetünk tagjaihoz forduljanak.

IX. Fejezet.

Mikép juthatnak a kollégiumok nagy jövedelmekhez ?

1. Amennyire lehetséges, senkit sem kell az utolsó fogadalom letételéhez bocsátani mindaddig, míg még valamely örökséget várhat, kivéven, ha egy fiatalabb testvére már a szerzethez tartozik, vagy más fontos ok forog fenn. Minden esetben azonban és mindenekelőtt a szerzet gyarapodását kell szem előtt tartani, a főnökök előtt ismeretes célokhoz képest, és mindenek törekvése oda legyen irányozva, hogy az egyház istennek nagyobb dicsőségére egykori fényébe visszaállíttassék s szelleme az összes papságot áthassa. Ez okból az embereket gyakran kell arra emlékeztetni és időről-időre hirdetni kell, hogy a szerzet részben koldús-szegény tagokból áll, kik a hívők napenkénti adakozásai nélkül mindenben szükségét szenvednének, részben pedig más atyákból is, kik fekvő vagyonnal birnak, hogy tanulmányaikban és hivatalos működésökben a népnek terhére ne essenek, mint ahogy a többi kolduló szerzetek cselekszik. A fejedelmek, nagyurak, özvegyek és mások gyóntatói, kik-

től a szerzet sokat remélhet, ez okból azt, ami e tárgyra vonatkozik, komolyan lelkőkbe véssék gyónóiknak, hogy azon szellemi és örök javakért, melyekben híveiket részesítik, legalább földieket és mulandókat kapjanak cserébe, és semmi alkalmat el ne mulasszanak, hogy valamit kaphassanak. Ha valaki ajánl nekünk valamit, gondoljunk eszélyes módon ezekre, de emellett, amennyire csak lehetséges, ne vétessük észre másokkal a gazdagság iránti vágyunkat. Ha a nagyurak, vagy mások gyóntatóinak valamelyike ez eljárást nem üzné elég eszélyesen s a kellő buzgalommal, akkor idővel, de óvatosan eltávolítandó s helye mással töltendő be, ő maga pedig büntetéskép s vezeklésül valamely távoli kollégiumba száműzendő. Mert nemrég azt tapasztaltuk, hogy fiatal özvegyek, váratlan halál által elragadtatva, a szerzettagok hanyagsága folytán igen pompás eszközöket, melyek a szerzet templomainak voltak szánva, elmulasztottak végrendeletileg reánk hagyni, mert a gyóntató nem fogadta el ideje korán e tárgyakat. Efféle tárgyak elfogadásában nem kell bizonyos időt bevárni, hanem a gyónók jóakarátát felhasználni.

2. Főpapok, kananokok, lelkészek és más vagyonos egyházi javadalmasok különböző eszközök alkalmazása által a szerzet lelki gyakorlataiban való részvételre csábítandók, s így az egyházi dolgok iránti hajlamuk segélyével lassanként a szerzethez kötenődők; ezután fokozatosan kell bőkezűségökét igénybe venni.

3. A gyóntatók ne mulasszák el gyónóikat, de csak előforduló alkalmakkor, családjaik, nevők, szüleik, barátaik és vagyoni viszonyaik felől kikérdezni, ezután fordítsák figyelmöket a gyónók örököseire, rangjára, élettervére és elhatározásaikra. Ha életpályájokra nézve még mitsem határoztak volna, olyanak választására kell őket rábeszélni, mely a szerzetre nézve előnyös lehet. Ha valami haszonra nyílik kilátás, akkor, miután ritkán vezetne jóra tőlök egyszerre mindent megkérdezni, — akár a lelkiismeret jobb vezethetése céljából, akár vezeklési gyakorlatkép rájuk kell parancsolni, hogy hetenként gyónjanak; s a gyóntató udvariasan szólítsa fel őket arra, hogy azt, amit egyszerre nem bírna kifürkészni, ismételt kérdések által megtudhassa. Ha pedig ez kívánságához képest sikerült, akkor a gyónót, ha nő; a gyónás gyakori ismétlésének s a gyóntatójánál teendő gyakori látogatásoknak folytatására buzdítsa, ha férfi, vegye rá, hogy a társaságot gyakrabban látogassa meg és bizalmas viszonyba lépjen annak tagjaival.

4. Ami az özvegyekre vonatkozólag mondatik, ugyanaz alkalmazandó kereskedőknél, gazdag polgároknál és gyermektelen házasoknál is, kiktől nem ritkán lehet egész örökségeket nyerni, ha ez eljárás eszélyes módon alkalmaztatik. Leginkább követendők azonban ez utasítások gazdag fogadalmasoknál*), kik

*) A fogadalmasok, devoti és devotae, férfiak s nők, kik oly testvérületekhez tartoznak, melyek a Jézus-társasággal összeköttetésben állnak, vagy tőle függnék, s az egyes fogadalmakat letették. Családi életöket és hivatásszerű foglalkozásaikat folytatják, de feltétlen eszközei a társaságnak.

a szerzettel tartanak és előkelő rangúak. A legvégső esetben csak a népnek netalán élénken nyilatkozó ellenszenvét kell tekintetbe venni.

5. A kollégiumok rektorai tudomást fognak magoknak szerezni azon házakról, kertekről, falusi jószágokról, szőlőkről, falukról és más fekvőségekről, melyek a lakhelyökön levő nemesek, kereskedők vagy polgárok birtokában vannak, s ha csak lehet, ezeknek jövedelmeikről s a vagyonukon fekvő terhekről is; ezt azonban óvatosan, legcélszerűbben a gyónásban, társaságban, vagy magán beszélgetésben cselekedjék. Ha valamely gyóntatónak egy gazdag és befolyásos gyónó került keze alá, siessen erről a rektort értesíteni, hogy ez őt tőle telhetőleg támogathassa.

6. Továbbá egyik főtürekvése legyen a szerzetnek, hogy minden tagja értsen hozzá, mikép kell gyónóiknak s másoknak, kikkel érintkeznek, jó akaratát eszélyes módon megnyerni, s mikép kell az egyesek hajlamaihoz alkalmazkodniok. A provinciálisok e célból gondoskodjanak arról, hogy oly városokba, melyekben sok és előkelő ember lakik, sok szerzettag küldessék, s hogy a provinciálisok ezt könnyebben és jobban megtehessék, a rektoroknak idejekorán legyen rá gondjuk, hogy őket pontosan értesítsék.

7. Kutassák ki azt is, valyon lehet-e szerződéseket és jószágokat fiúknak a szerzetbe való belépése által a szerzetre ruháztatni, ha a belépők azokat később készek volnának reá ruházni. E célból mindeneknek, főkép a nagyoknak és gazdagoknak a szer-

zet nagy adósságairól és szűk körülményeiről kell beszélni.

8. Ha özvegyeknek vagy gazdag házastársaknak, kik szerzetünkhöz hajlanak, leányaik vannak, a szerzettagok ezeket hizelgő szavakkal igyekezzenek rábirni, hogy a választottak állapotát, vagyis a zárdai életet válasszák; némi hozomány hagyassék meg nekik, a nagyobb rész azonban lassanként vándoroljon a szerzet kezébe. Ha fiaik vannak, kik a szerzet számára alkalmasak, igyekezzenek ezeket a belépésre birni, némelyeket arra is rá lehet venni, hogy más szerzetekbe lépjenek. Ha azonban csak egy fiú van, ez minden lehető módon szerzetünkbe vonandó. Az ilyenekből írtsuk ki a szülők iránti félelmet, s buzdítsuk őket Krisztus segítségül hívására, bebizonyítván nekik, hogy isten előtt kedves áldozat lesz, ha szüleik tudta nélkül és akarata ellenére megszöknek. Azután küldessenek egy távolfekvő noviciátusba, miről előbb a generális értesítendő. Ha fiúk és leányok vannak, akkor előbb a leányokat kell rábirni, hogy a zárdai életet vagy a fogadalmasok állapotát válasszák; azután kell a fiúkat, kiket a jószágok örökjoga illet, a szerzetbe bevonni.

9. A superiorok hathatósan intsék ezen özvegyek és házastársak gyóntatóit, hogy ez utasítást a szerzet javára buzgón alkalmazzák; amit ha nem tennének, mások tétessenek helyökbe, ők magok pedig úgy eltávolíttassanak, hogy az illető családnak sem hírt adni, sem tőle hírt venni ne tudjanak.

10. Özvegyek és más fogadalmas személyek, kik a jámbor életben nagy gyönyörűséget látszanak találni, — mint a leghathatósabb eszközre, mely a tökéletesség tetőpontjára vezet — arra birandók, hogy minden vagyonukat engedjék át a szerzetnek s éljenek egy ettől kapott évdíjon; ez évdíjt azonban mindig a szükséghez képest kell fizetni, úgy, hogy az illető minden gond és nyugtalanság nélkül istent annál szabadabban szolgálhassa.

11. Hogy az emberek a szerzet szegénységéről alaposabban meggyőzhetőek legyenek, a superiorok oly gazdag személyektől, kik a szerzet iránt hajlandósággal viseltetnek, írásra pénzt vegyenek kölcsön, s annak visszafizetését lehetőleg halogassák. Ha az illető személy beteg és pedig veszélyesen beteg lesz, a szerzettagok látogassák őt szakadatlanul s minden módon vegyék rá az adóslevél visszaadására; mert ily módon a végrendeletben nem fognak szerzettagok örökösökként szerepelni, s mégis kikapják részöket a haldokló vagyonából anélkül, hogy örökösei gyűlöletét magokra vonnák.

12. Hasznos lesz az is, ha némelyektől pénzt kölcsönzünk kamatra, s ugyane pénzt másoknak nagyobb kamatra kölcsön adjuk, úgy, hogy az egyik kamat kifizesse a másikat. Ezenközben megtörténhetik, hogy barátaink, kik ily módon nekünk pénzt kölcsönöztek, a szerzet iránti részvét által rábíratnak, a kamatot s utóbb még a tőkét is, akár végrendelet által, akár élők közti ajándékozás útján a szerzetnek át-

engedni, ha például kollégiumok alapíttatnak vagy templomok építtetnek.

13. Nagy haszonnal fog a szerzet iránta barátságos gazdag kereskedők neve alatt üzleteket csinálhatni; de ebben biztos és gazdag nyereségre kell kilátásunknak lenni, mint például a két Indiában, melyek a szerzetnek eddig nemcsak lelkeket, hanem — istennek hála! — számos kincseket is szolgáltattak.

14. A szerzettagok gondoskodjanak róla, hogy oly városokban, hol le vannak telepedve, a szerzet iránt hű és megbízható orvossal birjanak, kit a betegeknél feldícsérnek s nekik ajánlanak, hogy az viszont más szerzetesek felett előnyben részesítse a mi szerzetünk tagjait s ajánlása által kivigye, hogy itt ott az előkelő betegekhez és mindenek felett a haldók-lókhoz hivassanak.

15. A gyóntatók a betegeket, főkép a veszélyeseket gyakran látogassák meg. Hogy más szerzeteseket és papokat tisztességes módon tőlök távol tartsassanak, a superiorok kötelessége lesz arról gondoskodni, hogy, ha a gyóntató a beteget elhagyni kénytelen, rögtön más szerzettagok váltsák fel. Ezalatt a betegben eszélyes módon borzalmat kell költeni a pokoltól vagy legalább a purgatoriumtól s meg kell neki magyarázni, hogy valamint a víz a tüzet, azonkép oltja el az alamizsna a bűnt; az alamizsnát pedig nem lehet jobb helyre fordítani, mint oly személyek tartására s támogatására, kiknek szerzeti hivatások a felebarátaik iránti tevékeny szeretet; mert ezáltal a betegek részesülnek a szeretet e gyakorlatának érde-

mében és eleget tesznek bűneikért, mert a szeretet a bűnök nagy tömegét elfedi. A szeretetet lehet úgy is lefesteni, mint azon mennyegzői ruhát, mely nélkül senki a mennyei lakomához nem bocsáttatik; végre az írásból s a szent atyákból helyeket kell idézni, melyek, tekintettel a beteg felfogási képességeire, eléggé hatásosaknak látszanak megnyerésére.

16. Asszonyok, kik férjeik bűnei vagy azon kellemetlenségek felett panaszkodnak, melyeket férjeiktől túrni kénytelenek, arra tanítandók, hogy titokban tegyenek félre egy bizonyos összeg pénzt s azt áldozzák istennek, férjeik bűneinek lerovására s az isten bocsánatának kieszközlésére.

X. Fejezet.

Az utasítás alkalmazásáról magában a szerzetben.

1. Mindenki, legyen bárki vagy bármily korú, más valamely ürügy alatt, mint a szerzet ellensége bocsáttassék el, ha fogadalmasokat s a szerzet más barátait úgy elpártoltatja tőle, hogy templomainkat többé nem látogatják, vagy szerzettagok látogatásait többé szívesen nem veszik, vagy ha más templomok és más szerzetesek számára szerez alamizsnát; hasonlókép bocsáttassék el az, ki a szerzetet egy gazdag, vagy a szerzetre nézve használható ember előtt gyanússá teszi; nem kevésbbé az, ki azon időben, melyben vagyonáról rendelkeznie kell, több szeretetet mutat vérrokonai, mintsem szerzetünk iránt. Mert ez erős jele annak, hogy kedélye még nem halt ki, s a professusokhoz illik, hogy kedélyök kihalt legyen. Nemkülönben elbocsátandók azok is, kik oly alamizsnát, melyet barátok vagy gyónó hívek a szerzetnek szántak, saját szegény vérrokonaiknak juttatnak. Nehogy azonban elbocsáttatásuk okai felett panaszkodhassanak, nem kell őket rögtön elküldeni, hanem

először nem kell őket többé a gyóntatásra használni; azután a legalávalóbb gyakorlatokkal gyötörtessenek halálra, vagy hivatásszerű munka által tétessenek tönkre; kényszeríttessenek naponként véghezvinni oly dolgokat, melyekről tudjuk, hogy nagy ellenszenvvel viseltetnek irántok; a magosabb tanulmányoktól és megtisztelő foglalkozásoktól tartassanak vissza, a káptalanban megrovással és nyilvános rendreutasításokkal támadtassanak meg; a többiek mulatságaiban és látogatásaiban tiltassék meg részt venniök; ruhák és más eszközök dolgában vonassék meg tőlök mindaz, ami nem elkerülhetlenül szükséges, mindaddig, míg türelmetlenségre s elégedetlenségre nem izgattatnak; aztán bocsáttassanak el mint oly emberek, kik nem birnak önmehtagadással s kik gonosz példájokkal ártalmasan hathatnának a többiekre. Ha pedig szüleiknek vagy a főpapoknak elbocsáttatásukról számot kellene adnunk, mondjuk ezeknek, hogy hiányzott bennök a szerzet szelleme.

2. Ezeken kívül elbocsátandók azok is, kik agályokat nyilvánítanak a szerzet vagyon-szerzése felett; ezekről azt kell mondani, hogy túlságosan ragaszkodnak egyéni nézeteikhez. Azon esetben, ha a provinciális előtt igazolni akarnák magokat, nem kell őket meghallgatni, hanem a szerzet szabályaira utasítani, melyek a feltétlen engedelmességet mindenkinék kötelességévé teszik.

3. Mindjárt kezdetben, valakinek belépésétől fogva vigyázni kell arra, kik tesznek legnagyobb

haladást a szerzet iránti szeretetben; aki azonban szeretetet mutat más szerzetek, vagy szülei, vagy a szegények iránt, az, miután előbb-utóbb ugyis használhatlanná válnék, az említett módon lassanként készíttessék elő az elbocsáttatásra.

XI. Fejezet.

Mikép kell minden tagnak magát a szerzetből elbocsátottak iránt viselnie.

1. Miután a szerzetből elbocsátottak ennek dacára némely titkok tudomásával bírnak, többnyire ártanak nekünk; miokból efféle törekvéseiknek a következő módon kell elejét vennünk.

2. Elbocsáttatásuk előtt rá kell őket bírni, hogy írásban és esküvel ígérjék, hogy a szerzetről soha hátrányosat mondani vagy írni nem fognak. Ezalatt a superiorok jól őrizték meg azon írott feljegyzéseket hajlamaik, hibáik s bűneik felett, melyeket ők a szerzet szokása szerint mint lelkiismeretők vizsgálatának eredményeit magok készítettek; ezeknek később szükség esetében jó hasznát lehet venni egyházi és világi előljáróknál, hogy segélyökkel az illetők előmozdítását megakadályozzuk.

3. A kollégiumoknak haladék nélkül tudtukra adandó, ki bocsáttatott el a szerzetből. Ez értesítésben általában fel kell említeni azon okokat, melyek miatt elbocsáttattak, t. i. az önmegtágadás hiányát,

engedetlenségöket, nem kellő szeretetöket a lelki gyakorlatok iránt, önfejlőségöket, azután a többiek komolyan intendők, hogy a kicsapottal semmi módon ne érintkezzenek. Ha világiak hozzák szóba ez elbocsátást, minden szerzettag egyformán nyilatkozzék róla s tegye hozzá, hogy fontos okok nélkül a szerzet senkit el nem bocsát. Óvatos módon okul oly dolgok is hozhatók fel, melyek miatt ellenségeink vannak, hogy az elbocsátás teljesen rendénvalónak talál-tassék.

4. A szerzetházakban tartott beszédekben a szónok biztosítsa hallgatóit, hogy az elbocsátottak nagy nyugtalanságban élnek és sürgősen kérik visszafogadtatásukat; egyszersmind körülményesen el kell beszélni azok szerencsétlenségeit, kik a szerzetből való kilépésök után nyomorúlt módon elvesztek.

5. Azon vádak ellenében, melyeket az elbocsátottak ellenünk emelhetnek, tekintélyes férfiakra kell hivatkoznunk, kik kijelentik, hogy a szerzet fontos ok nélkül senkit el nem bocsát és egészséges tagokat nem fog saját testéről levágni. Ez bizonyítható azon buzgalom által, melyet a szerzet hozzá nem tartozók lelki üdve körül kifejt, miből következik, hogy a hozzátartozók lelki üdvéről még jobban gondoskodik.

6. Oly nagyok vagy főpapok, kik elbocsátottak szavára adni és nekik hinni kezdenek, a szerzet részére mindennemű jótettek által megnyerendők és lekötelezendők. Ki kell fejteni előttök, hogy egy ép oly híres, mint az egyházra nézve hasznos szerzet közjavának felette kell állnia egyes személyek magán

előnyeinek, legyenek bárkik. Ha ennek dacára megtartanak rokonszenvőket az elbocsátott iránt, jó lesz elbocsáttatásának okait előadni és nagyítani, sőt oly okokat is felhozni, melyek nincsenek eléggé bebizonyítva, ha csak valószínű okoskodások segélyével bebizonyíthatók.

7. Minden áron meg kell akadályozni, hogy főkép azok, kik önkényt hagyták el a szerzetet, valahogy egyházi hivatalokba és méltóságokba ne mozdíttassanak elő, kivévén, ha elbocsáttatásuk alkalmával magokat és minden hivatalukat a szerzetnek alárendelték volna, midőn tehát mindenki tudhatja, hogy teljesen a szerzettől függeni akarnak.

8. Jókor gondoskodni kell arról, hogy az elbocsátottak megtisztelő templomi foglalkozáshoz: mint prédikáláshoz, gyóntatáshoz, az ifjúság neveléséhez s más effélékhez ne bocsátassanak, nehogy a nép tettségét és szeretetét megnyerhessék. Ez okból ki kell kémlelni életmódjukat és erkölceiket, valamint terveiket és magokviseletét társaságban. Ennélfogva intézkedni kell, hogy a szerzettagok egyike valamely tagjával azon családnak, melynél az elbocsátott lakik, különös levelezésbe bocsátkozzék. Ha ily módon valami közönséges vagy megrovásra méltó dolgot kitudtunk, azt valamely közönséges szerzet hozzánk hű tagjai által hieszteltessük el a nép közt; aztán a nagyok és főpapok, kik az elbocsátottat pártfogolták, azon szégyenre való utasítással, mely őket ezek által érhetné, tőlük visszatartandók. Ha az elbocsátottak semmi megrovásra méltót nem követnének el, és

dicshíresen viselnék magokat, akkor igyekeznünk kell ravasz előadások és kétértelmű szavak által érenyeiket és jó cselekedeteiket kisebbiteni, míg a tisztet és bizalmat, melyben részesülnek, el nem enyészik. A szerzetnek mindenekfelett érdekében áll, hogy az elbocsátottak s főképp azok, kik önkényt léptek ki kebeléből, elnyomassanak.

9. Ha az elbocsátottakat szerencsétlenségek vagy csapások érik, ezeknek hírére gyorsan el kell terjeszteni, de úgy, mintha mi e csapásokat sajnálnók s a szenvedők érdekében istent kérnők, nehogy a világ azt higgye, hogy a szerzet tagjai gyűlöletből cselekszenek; a szerzetházakban azonban ez események híre minden lehető módon nagyíttassék, hogy a többiek annál könnyebben összeharthatók legyenek.

XII. Fejezet.

Mely személyeket kell a szerzetben megtartani és előnyökben részesíteni.

1. Első sorba állíttassanak a buzgó munkások, kik a szerzet világi érdekeit nem kevésbé mozdíttják elő, mint egyházi szellemi érdekét. Ide tartoznak mindenekelőtt az uralkodók és nagyok gyóntatói, gazdag fogadalmasok prédikátorai s tanítói és mindazok, kik e titkok birtokában vannak.

2. Másodszor az elaggott szerzettagok, miután erejüket a szerzet világi érdekeinek előmozdítására fordították, minélfogva illő tekintettel kell lenünk a múltban szerzett érdemeikre, nem is tekintve azt, hogy még agg korukban is alkalmas eszközül szolgálhatnak arra, hogy a superiorokat értesítsék azon közönséges hibákról, melyeket a velők együtt élőknél észrevesznek; ezek hacsak lehet, soha el ne bocsátassanak, nehogy emiatt a szerzetet megszólják.

3. Ezenkívül kedvezni kell mindazoknak, kik szellem, előkelő rang vagy gazdagság által kitűnnek, főkép ha vannak barátaik és rokonaik, kik rokonszen-

veznek a szerzettel és hatalmas befolyással bírnak, s ha ők maguk igaz szeretettel viseltetnek szerzetünk iránt. A fent adott utasításhoz képest az ilyenek Rómába vagy híres egyetemekre küldendők, hogy itt tanuljanak. Ha azonban hazájokban tanulnának, a tanárok kegyét különös előszeretettel kell számukra megnyerni. Mindaddig, míg vagyonukat a szerzetre még át nem ruházták, semmi kívánságukat nem szabad megtagadni; ha azonban ezt már megtették, akkor tanuljanak önmegtagadást, mint a többiek, de mindig némi tekintettel a múltra.

4. Különös tekintettel legyenek a superiorok azok iránt is, kik néhány válogatott ifjút vezettek a szerzet karjaiba, mert ezáltal nem csekély jelét adták a szerzet iránti szeretetőknek. Amíg azonban a szerzetfogadalmat le nem tették, nem kell túlságos elnézéssel vagy bizalommal viseltetni irántok, nehogy a vagyont, melyet a szerzetnek szereztek, valahogy ismét más felé fordítsák.

XIII. Fejezet.

A szerzetbe felveendő ifjak kiválasztásáról s arról, mikép kell ezeket megtartani.

1. A legnagyobb eszélyességgel kell arra törekedni, hogy jó tehetségű, kellemes külsejű, jó származású és vagyonos ifjak, vagy legalább olyanok, kik e tulajdonok egyikével birnak, megnyerhetők legyenek.

2. Hogy annál könnyebben megnyeressenek, amíg tanulnak, az iskolai praefektusok és tanítók kiváló szeretettel bánjanak velök. Az iskolai időn kívül fel kell világosítani őket arról, mennyire kellemes isten előtt, ha valaki magát és egész vagyonát neki, főkép fia szerzetében feláldozza.

3. Alkalmilag sétálni kell velök a kollégiumi épületekben s kertben, ki kell őket néha a falusi jószágokra is vinni, és alkalmat kell nekik nyújtani, hogy a szórakozás óráiban szerzettagokkal mulathassanak, hogy lassanként bizalmas viszonyba jussanak velök, csak arra kell vigyázni, hogy e bizalmas viszony a szerzet iránti tiszteletüket ne csökkentse.

4. Nem kell megengedni, hogy az ilyenek más tanítványok példájára a tanítók által fenýíttessenek vagy ráncba szedessenek.

5. Apró ajándékok és más, koruknak megfelelő kedvezések által le kell őket kötelezni s egyházas beszélgetések által lelköket felizgatni.

6. Fejökbe kell verni, hogy ez különös, reájok vonatkozó isteni parancsra történik, miután ők mintegy kiválasztvák a szerzet számára, amiért is más bánásmódban részesülnek, mint a gymnásiumok többi tanítványai. Más alkalmakkor, főkép megszólításokkor, rájuk kell ijeszteni az örök kárhozattal való fenyegetés által, melyet ki nem fognak kerülni, ha isten hívó szavának ellenállnak.

7. Ha állhatatosan kívánnak a szerzetbe felvétetni, befogadtatásukat halogatni kell mindaddig, míg állhatatosak maradnak; ha azonban ingadozni kezdenének, lehető gyorsan felveendők és mindenféle kedvezésben részesítendők.

8. Behatólag inteni kell őket, hogy hivatásukat a szerzetes életmódra felvételök előtt családjokból senkinek, még szüleiknek se fedezzék fel. (V. ö. a 9. fejezettel.) Ha azonban később mégis kedvök kerekednék megugrani, akkor ők is, a szerzet is biztosságban lesznek. Ha pedig e kedvöket legyőzték, mindig lesz rá alkalom, jutalom által új bátorságot önteni beléjük, vagy az újonckodás korában, vagy az egyszerű fogadalmuk letétele alkalmával.

9. Miután nagyon nehéz a nagyok, nemesek, senátorok és tanácsosok fiait mindaddig, míg a szü-

lői házban vannak, a szerzet számára megnyerni, mert ezek törekedni fognak gyermekeiket saját foglalkozásuk folytatására nevelni, ez okból a szülőket inkább barátok, mintsem szerzettagok által rá kell beszéltetni, hogy fiaikat más országokba vagy oly távol fekvő egyetemekre küldjék, melyeken szerzetünk tagjai tanítanak; s a tanárokat az ily tanítványok tulajdonairól és viszonyairól előre értesíteni kell, hogy ezek szeretetöket annál könnyebben megszerezhessék a szerzet számára. Ha az ifjak valamivel idősebbek lettek, egyházi gyakorlatokra kell őket szoktatni, mire az ifjaknak Német- és Lengyelországban rendszerint kedvök is van. Egyes nyugtalanságaikon és kísértéseiken az egyesek személyiségéhez és körülményeihez képest kell segíteni; ez alkalommal példákat kell nekik felhozni azon bajokra nézve, melyek a gazdagsággal járnak, s beszélni kell nekik a kötelességről: megfogadni az isteni hivatás hívó szavát és fenyegetni kell őket a pokol büntetéseivel. Hogy a szülők könnyen engedjenek a szerzetbe lépni óhajtó fiaik kívánságának, meg kell nekik mutatni, mennyivel föltötte áll szerzetünk a többi szerzeteknek, mennyire becsüli és tiszteli az egész világ egy szerzetes atya szentségét és tudományát, s mily tiszteletben és köztetszésben részesül szerzetünk nagyoknál és kicsinyeknél egyaránt. Azután el kell sorolni azon fejedelmeket és nagyokat, kik lelkök nagy vigasztalására e szerzetben éltek és haltak, s végre bizonyíttassék be nekik, mennyire kedves isten előtt, ha fiaik magokat az ő fiának szerzetében neki szentelik,

és hogy mily üdvös az emberre nézve, ha ifjúkorától kezdve az úr igáját hordhatja. Ha a szülők fíjok gyöngeségére és zsenge korára hivatkoznának, intézetünk szelídségét kell előttök lefesteni, mely a három fogadalom letételén kívül semmi más említésre méltó dologra, semmi szabályra nem kötelezi tagjait még megbocsátható bűn esetében sem.

XIV. Fejezet.

A fenntartott esetekről s a szerzetből való elbocsátás okairól.

1. A szerzet konstitutióiban nyíltan megnevezett eseteken kívül, melyekben csak maga a superior, vagy ennek engedélyével a rendes gyóntató absolválhat, idetartoznak még a sodomia, paederastia, vérfertőztetés, házasságtörés, bujálkodás és valamely férfinak vagy nőnek szemérmetlen fogdosása. Ezenkívül az is, ha valaki, bármely okból, bármely alkalmmal, s bármily módon valamit a szerzet s annak becsülete és haszna ellen vétene, — melyek egyszersmind igazságos okot nyújtanak az elbocsátásra.

2. Ha valaki effélét a gyónásban bevall, mindaddig fel ne oldoztassék, míg meg nem ígérte, hogy azt a gyónáson kívül maga vagy gyóntatója által a superioriának felfedezi. Erre a superior fogja elhatározni, amit a szerzetre nézve előnyösnek tart: és ha biztosan lehet remélni, hogy a bűn titokban tartható, akkor a bűnös megfelelő vezeklésre ítélendő, ellenkező esetben azonban gyorsan elbocsátandó. A

gyóntató azonban óvakodjék a gyónónak megmondani, hogy az elbocsáttatás veszedelme fenyegeti.

3. Ha valamely szerzetesi gyóntató valamely nem a szerzethez tartozó személytől megtudja, hogy az egy szerzettaggal gyalázatos cselekedetet követett el, akkor e személyt mindaddig ne absolválja, míg a gyónáson kívül annak nevét fel nem fedezi, akivel vétkezett. Ha megnevezte, azonban szintén ne absolváltassék, míg esküvel nem kötelezi magát arra, hogy az esetet a szerzet engedélye nélkül senkinek el nem mondja.

4. Ha két szerzettag követett el testi bünt, akkor az, ki azt először bevallja, a szerzetben megtartandó, a másik pedig elbocsátandó; a megtartott azonban úgy kínoztassék és bántalmaztassék, hogy sorsát tűrhetetlennek találván, alkalmat szolgáltatson az elbocsáttatásra, melyet rögtön meg kell ragadni.

5. A szerzet nemes és kitűnő testületet képezvén az egyház kebelében, oly személyeket is eltávolíthat magából, kik a szerzet céljaira nézve többé hasznosoknak nem látszanak, ámbár kezdetben azok voltak. Erre könnyű lesz alkalmat találni, ha az ilyenek szünet nélkül gyötörtetnek, hajlamaikban minden lépten-nyomon megsértetnek, barátságtalan főnökök alá helyeztetnek, s tanulmányoktól és egyházi hivatalos működéstől mindaddig visszatartatnak, míg elégedetlenekké nem lesznek.

6. Azokat sem kell tovább a szerzetben megtartani, kik nyíltan fellázadnak a superiorok ellen, tegyék

ezt bár nyilvánosan vagy titokban, kik szerzettagoknál, főkép külsőknél, panaszkodnak, valamint azokat, kik belső vagy külső szerzettagok előtt a szerzet eljárását a világi javak szerzése vagy kezelése körül, vagy más rendszabályait, például a szerzet iránt nem barátságos vagy belőle elbocsátott személyek megnyerésére vagy elnyomására vonatkozókat kárhoztatják; végre azokat is, kik velenceiekkel, franciákkal s másokkal, kik szerzetünket elűzték és nagy mértékben megkárosították, mulatnak, vagy őket védelmezik.

7. Az elbocsátásra kiszemeltek előbb mindenképen a legnagyobb mértékben nyugtalanítandók. Távolíttassanak el megszokott hivatalos kötelességöktől, csatoltassanak társul hol ehez, hol ahoz *); eközben rovasanak meg, bármily jól végzik el dolgukat, s ez ürügy alatt új társ mellé soroztassanak; a legcsekélyebb mulasztás esetében, melyet elkövetnek, súlyos büntetések szabassanak rájuk, részesüljenek nyílt megróvásban, míg türelmüket nem vesztik, s végre bocsáttassanak el, mint oly subjektumok, kik másokat megrontanak, de a kicsapátás olyankor történjék, midőn legkevesébbé gondolnak reá. Ha valamely szerzettagról biztosan azt lehet várni, hogy püspökké fog kineveztetni, vagy valamely más egyházi méltósággal felruháztatni, akkor rá kell őt kényszeríteni, hogy a

---

*) Szabály a szerzetben, hogy társalkodóul mindeniknek egy más szerzettag kijelöltetik; a superioriának a provinciális, a provinciálisnak a generális jelöli ki sociusát; a jezsuita nem választhat magának szerzetéből társaságot.

rendes szerzetesi fogadalmakon kívül még egy mást is tegyen le, t. i. azt, hogy a szerzet institutióiról mindig jól fog gondolni és beszélni, hogy soha mást, mint szerzetünkbélit, gyóntatóul nem fog használni, és hogy semmi csak némileg fontos esetben nem fog intézkedni anélkül, hogy előbb a szerzet véleményét meg ne hallgatná. Miután Toletus bíbornok e szabályt nem követte, a szerzet a szentszéktől kieszközlötte, hogy szabadkőmíves és templomos be ne fogadtassék. Aki e fogadalmat nem akarja letenni, az, bármily magas állásra jusson, mint a szerzet legmégesebb ellensége, taszítottassék ki belőle.

XV. Fejezet.

Miként kell a világ előtt úgy tennünk, mintha a gazdagságot megvetnők.

Nehogy a világ azzal vádoljon, hogy túlságos szeretettel viseltetünk a gazdagság iránt, jó lesz koronként csekélyebb adományokat, melyek a szerzetnek, tett szolgálatokért kínáltatnak, visszautasítani; ámbár tanácsos azoktól, kik teljesen hozzánk ragaszkodnak, a legkisebb adományt is elfogadni, nehogy kapzsisággal vádoltassunk, mint olyanok, kik csak nagyobb ajándékot fogadnak el. A templomainkba való temetkezést kisebb emberektől meg kell tagadni, nehogy a halottak nagy száma azon színben tűntessen fel bennünket, mintha gazdagságra néznénk, s nehogy azon ajándékok, melyeket a halottaktól kaptunk, köz tudomásra jussanak. Özvegyekkel és más oly személyekkel, melyek vagyonuk nagy részét már átadták a szerzetnek, rövidebben s egészen véve nyersebben kell elbánni, mint másokkal. Épen így kell tenni azokkal, kik a szerzetben vannak, magától értetődően azonban, csak akkor, ha javaikról a szerzet

javára már lemondták; szükség esetében a szerzetből elbocsátandók, de a lehető kimélettel, hogy legalább annak egy részét, amit a szerzetnek adtak, hátrahagyják, vagy legalább végrendeletileg reá hagyományozzák.

XVI. Fejezet.

Miként kell szerzetesekkel és fogadalmasokkal elbánni.

A gyóntatók és prédikátorok vigyázzanak, ne-hogy apácákat megsértsenek vagy nekik alkalmat nyujtsanak a szerzetnek ellenállni; ellenkezőleg, gondoskodjanak az ellenkezőről, igyekezzenek a zárda főnöknők kegyét megnyerni, hogy legalább rendkívüli alkalmakkor nálok gyóntathassanak és prédikálhassanak, ha úgy találják, hogy beszédek szívesen hallgattatnak. Mert tekintélyes és gazdag apácázárdák sokat használhatnak a szerzetnek, részint közvetlenül, részint tagjaik s lakóik barátai és szülei által, oly módon, hogy a szerzetek főnökeinek ismeretsége útján lassanként az egész országgal ismeretségbe és barátságba juthatunk.

Másrészt azonban női fogadalmasainkat vissza kell tartóztatni az apácázárdák látogatásától, nehogy ezeknek életmódját megkedveljék, s így szerzetünk azon reményében, hogy egész vagyonukat megkapja, csalódják. Arra azonban rá kell venni őket, hogy gyóntatójuk kezébe a szüzesség és engedelmesség fo-

gadalmát letegyék s ki kell előttök fejteni, hogy ez életmód által az első egyház erkölceit utánozzák, miután a világot a házban hagyják világítani s nem rejtik véka alá, ami felebarátaikat megfosztja az épületes példától és saját lelkekre áldást nem hoz, — nem is említve azt, hogy az evangéliomi asszonyok példájára Krisztussal, barátai képében, vagyonuk által jót tesznek. Végre a gyóntató beszéljen el és fejtsen ki előttök mindent, amit a zárdai élet ellen csak mondani lehet. Az ily tanításokban azonban csak a hallgatagság pecsétje alatt részesítsék őket, nehogy efféle beszédek a szerzetesek fülébe jussanak.

XVII. Fejezet.

A szerzet előmozdításának eszközeiről.

1. Minden szerzetttag mindenekelőtt azon legyen, hogy csekély jelentőségű dolgokban is mindenben egy véleményen legyenek, és legalább kifelé, egy értelemben beszéljenek. Ily módon, bármily zivatarok dúljanak a külvilágban, a szerzet mindig biztosan fog szaporodni és erősödni.

2. Mindenki világotlani igyekezzék tanai és példája által, hogy a többi szerzetesek, főképp a világi papság, mint a lelkészek és mások tekintélye csökkenjen s a népben azon kívánság támadjon, vajha mindent csak a mi szerzetünk tagjai végezhetnének el; nyíltan kell hirdetni, hogy a lelkészeknek, csak igazgassák jól hivatalukat, nagy tudományra nincs szükségök; hiszen a szerzet erősen támogatja őket tanácsával, s ez oka, hogy oly nagy súlyt helyez tagjainak tudományos műveltségére.

3. Királyokat és fejedelmeket azon tannal kell lépre csalni, hogy a mostani viszonyok közt a katolikus hit politikai közreműködés nélkül fenn nem

állhat, e célra azonban erős kormány szükséges. Ily módon a nagyok meg fogják kedvelni a szerzet tagjait s őket belevonandják titkos tanácsukba.

4. Kedvökben lehet járni azáltal is, hogy minden oldalról a legolvasottabb s legbiztosabb ujdonságokkal szolgáljunk nekik.

5. Nem csekély hasznunk lesz abból is, ha a szerzetet óvatosan és titokban, a nagyok és fejedelmek viszálykodásai és ereiknek kölcsönös gyöngítése által igyekszünk erősíteni. Ha azt vesszük észre, hogy a két fél hajlandó megegyezni, a szerzet siessen kibékülésöket előmozdítani, nehogy más részről megelőztessék. Minden áron el kell hitetnünk úgy a nagyokkal, mint a néppel, és pedig már az anyatejjel együtt beléjük kell oltatnunk, hogy a szerzet, isten különös rendelete által emeltetett oly magosra, Joachim apát jóslata szerint, és pedig azon célból, hogy a szorongatott egyházat az eretnekektől megmentse.

A nagyok és püspökök kegyét arra kell használnunk, hogy lelkészségeket s alapítványokat nyerjünk s a papságba jobb szellemet olthassunk, mely egykor püspökeivel határozott szabály szerint élt és a tökéletesség után törekedett, s végre törekedjünk apátságok és prelaturák után, minőket, ha megüresednek, a szerzetesek lustaságának és ostobaságának felhasználásával nagy fáradság nélkül fogunk kaphatni. Általában, nagy előnyére válnék az egyháznak, ha minden püspökség szerzetünk birtokában volna, sőt ha még a szentszéket is kezünkbe kaphatnók, főkép, ha a pápa minden egyházi vagyon ura volna. Ez okból a

szerzet vagyona, eszélyesen és titokban, folytonosan szaporítandó, és nem esik kétség alá, hogy ennek folytán az egyház mindig aranynapokat fog élni s isten mindenre kiterjedő áldása által fog kísértetni.

Ha nem remélhetjük e cél elérését, akkor, miután botrányoknak koronként történniök kell, koronként döntsük fel az állami rendet és aztán buzdítsuk a fejedelmeket arra, hogy ezen a fejedelem és nép közti visszataszító háborúság leküzdésére szerzetünk tagjait hívják meg titkos tanácsukba: hogy ekként a szerzet, mindenfelől segélyül hivatván, a nyilvános kiengesztelődésként létrehozására felhasználtassék s mint a közjó előmozdítója az első egyházi javadalmakkal és méltóságokkal jutalmaztassék. Végre a szerzet, ha már tekintélyre jutott s a fejedelmek kegyét megnyerte, arra törekedjék, hogy azok, kik nem szeretik, legalább féljenek tőle.

II.

Egy keresztyén hős!

Az elmúlt év hazánkban egy új adattal járult a Jézus-társaság szellemének ismertetéséhez, mely találóan jellemzi azon fanatikus, esztelen és egyszersmind keresztyén-ellenes szellemet, mely e társaságban uralkodik. Közljük e tárgyról azon cikket, melyet a fentebbi cím alatt Toldy István irt a „Pesti Naplóba“ s melyet egész terjedelmében magunkévá teszünk. A cikk így szól:

„Egy keresztyén hős! E cím alatt a „Magyar Állam“ egy bizar történetet beszél el, mely nevetséges volna, ha kezdete oly szánalomra méltó, közepe oly undorító és vége oly szomorú nem lenne. Van t. i. Kalocsán a törvény engedélye nélkül, a közvélemény ellenére, de Haynald érsek úr kiváló protectiója alatt egy jezsuita collégium, s e collégiumnak volt egy tanára, kinek a „M. Állam“ szerint kis

ujjában volt a világ minden tudománya. Páter Belus — így hívták a szerencsétlent — e hó elején, midőn a járvány Kalocsán is erősebben lépett fel, elhatározta, hogy „ha az Úristen a társaságból vagy a városi igazakból áldozatot kíván, önmagát e célra a szent misében istennek felajánlja.“

A Jézus-társaság constitutiói szerint azonban ezt főnöke engedelmé nélkül nem tehetette. Elment tehát rectorához, egy Brandis nevű jezsuitához, közléve vele szándékát s a rector az ajánlatot elfogadta.

S vajjon mikép hajtá végre P. Belus határozatát? — Eljárt a cholerabetegeket — nem gyógyítani, hanem a haldoklók szentségeivel ellátni. Egy ily cholerabetegnek beteg organismusa azonban be nem fogadta a szent ostyát, — hanem kihányta, mire a jezsuita, hogy az úr testét „a megszenteltségtelenítéstől megóvjá“, az ostyát — maga megette. — Másnap maga is megkapta a járványt, és belehalt.

Eddig a történet. A „Magyar Állam“ nagy szavakkal zengi az elhalt jezsuita dicsőségét és sok hasonló derék papot kíván az egyháznak.

De én kérdelem, miként türhetünk meg magunk közt oly társaságot, melynek kebelében, melynek ápoló keze alatt az emberi elme ily borzasztó tévutakra vetemedhetik?

Nem akarom a szerencsétlennek síri nyugalmit zavarni. Páter Belus elmebeteg volt, betegsége a vallási örültség. Az ily inség mindig igényt

tarthat részvétünkre, kivált ha, mint a jelen esetben, a koporsónál végződik.

Páter Belus nem volt bűnös, hanem áldozat; s ma egy kiszenvedett áldozat. Számára nincs egyebünk a részvét visszaemlékezésénél, — de azoktól, kik övéi közül fennmaradtak, azoktól, kiknek körében ezen élet fejlődött, mely ily tragikus végre vezetett, azoktól, kik tanaikkal, befolyásukkal e lelket az örültség ezen fokáig tudták csigázni, — azoktól mélyen megbotránkozva kérdezzük: mikor fognak megszűnni a levegőt amerre járnak megmérgezni?

Az egyház története telve van a vallási örültség legirtóztatóbb kitöréseinek eseteivel. Volt idő, melyben az járvány volt, s ezrek és ezrek hulltak el áldozatai gyanánt. Ma már azon szellem, mely epidemicussá tette e kórságot, megszűnt, s ha még ma is történnek hasonló dolgok, ezeknek okát csupán az illetőnek rajongásra hajlandó lelkében aligha kereshetjük. Páter Belus kétségkívül ábrándos hajlamú vallási rajongó volt, de e tulajdona, a felvilágosodás, a józan ész századában nem taszíthatta volna e sötét örültség karjaiba, ha rossz végzete nem viszi egy társaság körébe, melynek kebelén a valódi vallásosság meg nem terem, mely csak hitetlenekeket és rajongókat nevel.

Mert vajjon találunk-e a valódi vallásosságnak csak nyomára is e szomorú történetben? Páter Belus azt hiszi, hogy Kalocsát megmentheti a cholérától, ha magát istennek engesztelő áldozatul bemutatja.

Vajjon Krisztus élete és tanai, vajjon az evangélium mutat-e fel csak egy momentumot is, mely alapjául szolgálhatna e kegyetlen felfogásnak? Az ókori pogány világ tartotta ily igazságtalan, vérengző despotának istent, kinek haragját csak egy ártatlan áldozat élete engesztelheti meg, — a kereszténység megirtózott e felfogástól és a szeretet istenét hirdette a világnak.

De nemcsak az elhatározás, hanem annak végrehajtási módja is jellemző a jezsuitismus vallási nézetre nézve. Ha Páter Belus a betegek ápolásában és gyógyításában vesztette volna el életét, — a felebaráti szeretet áldozata, a keresztény morál hőse lett volna. E helyett a szent ostyát adta be betegeinek, és — a többi sokkal undorítóbb, sem-hogy még egyszer elmondjuk.

A vallási rajongás legsötétebb neme egyesül e tétben a jezsuitismus vallási frivolitásával, mely a vallás lényegét a külsőségekben látja s a szeretet kötelességét nem a valódi jótevés, hanem a szentség feladása által véli legjobban teljesíthetni.

Az első jezsuiták viselt dolgaiban olvassuk, hogy önfeláldozásukat és alázatosságukat bebizonyítandók, a kórházban a betegek sebeit ajkaikkal szítták ki, és ma egy jezsuita ezzel egy fokon álló undokságra vete-medik. Nem bizonyítja-e ez eléggé, hogy e társaság nem változott, hogy rossz tulajdonaiból nem veszített semmit, hogy az elmekórság legveszélyesebb nemének, a vallási őrjöngésnek ma is termékeny talaja?

Nem akarom ezuttal e szomorú themát bővebben fejtegetni. Csak két szavam van még, az egyik a kath. szülőkhöz, a másik a magyar kir. államügyészséghez.

A kalocsai jezsuita gymnásium társadalmunk egy csekély, félrevezetett része előtt azon hírben áll, hogy kitűnő iskola. Péter Belus e gymnásium felső osztályaiban, a „M. Á.“ szerint a physikát tanította. Kell-e még valamit mondanunk annak illusztrálására, mily nyomorultnak kell ez intézetnek lennie, — ha tudjuk, hogy a természettant, egyikét a legjózanabb tudományoknak, egy elmebeteg adta benne elő? Elképzelhetjük, hogy az oly észjárás, mint P. Belusé, mivé ferdíthette a természet tudományát, s erről fogalmat alkothatunk magunknak arról, mivé teszik Kalocsán a többi tantárgyakat!

Ily esettel szemben vajjon szükség-e demonstrálni, hogy minden apa, ki ily intézetbe küldi fiát, bünt követ el a társadalom, bünt saját gyermeke ellen, mert olyanok körmeibe adja, kik kevés kivétellel hitetlen és elvtelen bábokat vagy elmebeteg rajongókat nevelnek a reájok bizott egészséges lelkekből?

Az apákon kívül e dolog mindenekfelett az államügyészt érdekelheti.

A Jézus-társaság constitutiói szerint minden jezsuitának oly gépi, akaratnélküli eszköznek kell lennie főnökei kezében, mint a „bot vagy a hulla“, — ezek a constitutiók szavai. (Inst. Soc. Jesu. P. VI. e. 1. §. 1.) Péter Belus tudta, hogy szán-

dékát csak előljárója engedelmével hajthatja végre, és hozzá folyamodott. És mit tett a rector, Péter Brandis?

Ha Brandis úr nem szenved ugyanazon betegségben, melyben P. Belus veszett el, be kellett látnia, hogy örültsel van dolga, ki tulajdonképen az öngyilkolásra kér tőle engedélyt. Brandis úr tudta, hogy P. Belus öngyilkos tervét csak úgy fogja végrehajtani, ha ő beleegyezik.

És Brandis úr beleegyezett; megengedte a szegény elmebetegnek, hogy magát senkinek hasznát nem tévő módon elveszítse.

Más szóval: Brandis úr bűnrészes a halálos történetben.

Nincs ugyan büntető codexünk s én megvallom, nem ismerem criminális praxisunkat annyira, hogy meg tudnám mondani, mely törvény, vagy mely törvénytörvényszéki szokás alapján lehetne ez embert beperelni; de annyit tudok, hogy ha világi ember, kinek hatalmában áll egy szavával egy embert az öngyilkolástól megmenteni, ezt elmulasztja, ha világi ember ily módon másnak halálát okozza, azt tudom, hogy az ily ember még Magyarországon sem kerülne el büntetését. S vajjon a jezsuita főnök, ki „korlátlan“ parancsoló és tiltó hatalmát úgy használja fel, hogy vele alattvalójának halálát mozditja elő, vajjon e jezsuita ellen nem volna a magyar igazságszolgáltatásnak fegyvere?

Páter Belusnak béke hamvaira! Fájlaljuk az áldozatot; részvétünk az övé. De tűrheti-e tovább békével Magyarország e társaságot, melynek csak bűn vagy őrjöngés jelöli lépteit?

Feleljen meg e kérdésre a törvényhozás.

III.

A Jézus-társaság generálisainak névsora.

-
1. *Loyola Ignác*, spanyol. Vál. 1541. apr. 19. meghalt 1556. jul. 31.
  2. *Layne Jakab*, spanyol. Vál. 1558. jul. 2. meghalt 1565. jan. 19.
  3. *Borgia Ferenc*, spanyol. Vál. 1565. jul. 2. meghalt 1572. okt. 1.
  4. *Mercuvian Eberhard*, belga. Vál. 1573. apr. 28. meghalt 1580. aug. 1.
  5. *Aquaviva Klaudius*, nápolyi. Vál. 1581. febr. 19. meghalt 1615. jan. 31.
  6. *Vitelleschi Mucius*, római. Vál. 1616. nov. 15. meghalt 1645. febr. 9.
  7. *Caraffa Vince*, nápolyi. Vál. 1646. jan. 7. meghalt 1649. jun. 8.
  8. *Piccolomini Ferenc*, flórenci. Vál. 1649. dec. 21. meghalt 1651. jun. 17.

9. *Gottofradi Sándor*, római. Vál. 1652. jan. 21. meghalt 1652. márc. 12.

10. *Nickel Goswin*, német. Vál. 1652. márc. 17. meghalt 1664. jul. 31.

11. *Oliva Pál János*, olasz. Vál. 1664. jul. 31. meghalt 1681. nov. 26.

12. *Noyelle Károly*, belga. Vál. 1682. jul. 5. meghalt 1686. dec. 21.

13. *Gonzales Thirsus*, spanyol. Vál. 1687. jul. 6. meghalt 1705. okt. 27.

14. *Tamburini Mihály*, modenai. Vál. 1706. jan. 31. meghalt 1730. febr. 28.

15. *Retz Ferenc*, cseh. Vál. 1730. nov. 30. meghalt 1750. nov. 19.

16. *Visconti Ignác*, milanói. Vál. 1751. jul. 4. meghalt 1755. máj. 4.

17. *Centurioni Alajos*, genuai. Vál. 1755. nov. 30. meghalt 1757. okt. 2.

18. *Ricci Lőrinc*, flórenci. Vál. 1758. máj. 21. meghalt 1775. nov. 23.

19. *Cernievitz Staniszló*, lengyel, generálvikárius Oroszországban. Vál. 1782. okt. 17. meghalt 1785. okt. 27.

20. *Lienkiewitz Gábor*, lengyel. Vál. 1785. okt. 27. meghalt 1798. nov. 10.

21. *Karen Xav. Ferenc*, lengyel. Vál. 1799. febr. 1. meghalt 1802. jul. 10.

22. *Gruber Gábor*, német. Vál. 1802. okt. 10. meghalt 1805. márc. 26.

23. *Brzozowsky Tádé*, lengyel. Vál. 1805. sept. 2. meghalt 1820. febr. 5.

24. *Fortis Alajos*, veronai. Vál. 1820. okt. 18. meghalt 1829. jan. 27.

25. *Roothaan János*, amsterdami. Vál. 1829. jul. 9. meghalt 1853. máj. 8.

26. *Beckx Péter*, belga. Vál. 1853. jul. 4.

A HATODIK KÖTET

T A R T A L M A.

Lap.

<p>LIII. Fejezet. Franciaországban. — A restauráció alatt. — Missiók. — Gyónótükör. — Mozgalom a jezsuiták ellen. — Az affiliáció rendszere, vagyis a titkos jezsuiták. — A jezsuita ministerium. — X. Károly. — A paire-kamra a társaság ellen. — A jezsuiták megbuktatják a Bourbonokat. .</p>	5
<p>LIV. Fejezet. Kiűzetésök a juliusi forradalom által. — Visszalopódnak. — A jezsuiták harca az egyetem ellen. — A sajtó és a kamrák ellenök. — Színleges eltávolításuk. — Az 1848-iki forradalom. . . . .</p>	33
<p>LV. Fejezet. Betolakodásuk Sveicba. — Üzelmeik. — A Sonderbund polgárháborúja. — Kiűzetésök. . . . .</p>	48
<p>LVI. Fejezet. Bécsben. — Üzletök az asszonyokkal. — Metternich és a jezsuiták. — Galíciában. — A birodalom egyéb tartományaiban. . . . .</p>	57
<p>LVII. Fejezet. 1848. — A jezsuiták kiűzetnek Franciaországból, Sardiniából, Nápolyból, Siciliából, az egyházi államból, Bajorországból, Austriából. — A reakció által visszahozatnak. — Becsempészésök Magyarországba. . . . .</p>	64.
<p>LVIII. Fejezet. Görögországban. — Amerikában. — Chinában. — Kelet-Indiában. — Algírban. . . . .</p>	73

LIX. Fejezet. A forradalom után. — A jezsuiták uralma az egyházban. — Kiűzetésök Németországból 1872. — A jezsuitakérdés Magyarországon.	83
---	-----------

F ü g g e l é k.

I. A jezsuita „aranytanácsok.”	103
II. Egy keresztyén hős.	166
III. A jezsuita generálisok névsora.	173

Minden hiteles könyvkereskedésben
kaphatók a következő érdekes művek:

ASBÓTH LAJOS emlékiratai az 1848 és 1849-
dik magyarországi hadjáratból 2 kötet. Ára 3 frt.

Seingalti **CASANOVA JAKAB** emlékiratai és ka-
landjai. Fordította Halasi O. Egy-egy kötet 80 kr.

CONSTANT BENJAMIN, az alkotmányos politika
tana és a miniszteri felelősség. Ford. Perlaky S.
Ára 1 frt. 20 kr.

CSENGERY ANTAL, történelmi tanulmányok.
I. köt. Ára 2 frt 12 kr.

DÁNIEL GÁBOR, történelmi kalászkok 1603 — 1711.
A vargyasi. Dániel-család irat-tárában levő na-
gyobbrészt eredeti kéziratok után. Szerkeszti Taly
Kálmán. Bethlen Gábor, Kemény János, Bély
Pál és II. Rákócy Ferenc sajátkezű leveleinek
könyomatú másolataival. Ára 2 frt. 40 kr.

FEJÉR GYÖRGY, utolsó értekezletei a magya-
rok ősrokonairól. Ára 1 frt 6 kr.

Ugyanezen műből egyenkint is megszerezhetők:

• A kúnok eredete. Ára 72 kr.

A kazarookról. Ára 54 kr.

HAAN LAJOS, evang. lelkész. Békésvármegye haj-
dana. 2 kötet. Ára 5 frt.

Külön az egyes kötetek:

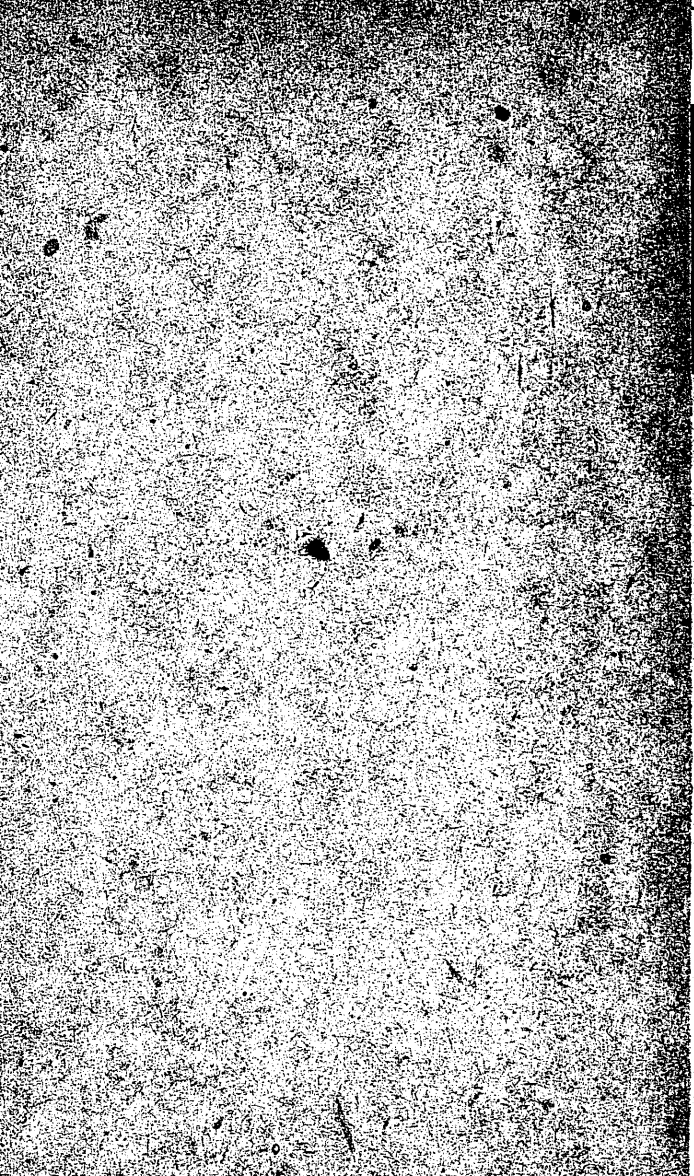
I. kötet. Történelmi rész, magyar nyelven.
Ára 2 frt.

II. kötet. Oklevéltári rész, latin nyelven. 3 frt.

IVÁNFI EDE, tanár, Magyarország és részeinek
cimerei számos színezett érem- és czimer-áb-
rával. A pesti egyetem által koszorúzott pá-
lyamű. Ára 4 frt.

- HORVÁTH MIHÁLY**, magyar történelmi rajzok.
Ára 3 frt.
- HORVÁTH MIKLÓS**, Törökország fővárosa. 1 frt.
- KÁLLAY FERENC**, a pogány magyarok vallása,
ötven arannyal jutalmazott mythologiai pályamunka. Ára 3 frt.
- A KIEGYENLÍTÉS, OKMÁNYTÁRAS TÖRTÉNETE.** 2 füzet. Ára 2 frt.
- LLORENTE és GALLOIS**, a spanyol inquisitio története 2 kötet, franciából. Ára 1 frt 20 kr.
- MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYEI**, közjogi fejtegetésekkel és felvilágosításokkal. Ára 1 frt.
- MACHIAVELLI MIKLÓS**, értekezések Titus Livius római történetének X. első könyve fölött. Magyarította Pados János. Ára 3 frt 40 kr.
- MONTESQUIEU**, a rómaiak nagysága és hanyatlása, azoknak politikája a vallásban. Magyarította Pados J. Ára 1 frt 42 kr.
- PAP DÉNES**, Parlament Debrecenben 1849-ben. 2 kötet. Ára 4 frt.
- POTEMKIN ÖDÖN**, 1849. évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi és temesvári táborozással. Ára 1 frt 80 kr.
- QUINET EDGAR**, a forradalom. Franciából fordította Gróf Károlyi Tibor. 2 kötet. Ára 5 frt.
- SZALAY LÁSZLÓ**, a horvát kérdéshez. 80 kr.
- — Magyarország története, 6 köt. Ára mind a 6 kötetnek 23 frt 12 kr.
- — Ugyanaz I—V. kötet. Díszkötésben 22 frt 42 kr.
- — Második Rákócy Ferenc bujdosása. I. kötet 1. és 2. füzet. Ára 2 frt 40 kr.
- — Erdély és a Porta. 1567—1587. Ára 3 frt.

42 264 635

BX 3702 Bocskay, Brutus.
•B637   A jezsuitak
1873   története : a
v.6   legjobb új írók
         szerint kidolgozta

BX 3702 Bocskay, Brutus.
•B637   A jezsuitak
1873   története : a
v.6   legjobb új írók
         szerint kidolgozta